

## DE VISIONIBUS DANIELIS.

### P A R S   A L T E R A.

Ez Könyvnek Masodik resze, az Daniel latasirol  
kiket Almaban valo jelenések szerint latot.

#### CAPUT VII.

#### *XLVII. Praedicatio.*

„\*Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak első Esztendejeben Daniel almot lata, es az ő fejének latasi lönek az ő agyaban; akkoron az almot meg ira; rövid summaba be foglalja. \*\*Szolla az Daniel es monda: Latom vala az en latasomba etzaka, es ime negy Egi szell tusakodik vala á tengeren. \*\*\*Es negy nagy allat jö vala fel az tengerből, kik különböznek vala egymastul.”

#### S U M M A.

Az Daniel Propheta irasanak szinten kezdetiben keresztyenek, ket reszre osztottuk vala az Daniel Propheta egyes tanitasat: Mert első reszeben azt mondtam vala; hogy az Propheta tractal külömb külömb fele Historiakat meg lett dolgokat: ugy-mint 1. Nebuchadnezar Kiralynak: 2. Boldisar Kiralynak. 3. Darius Kiralynak dolgait. [484:] Masodik reszeben tractal latasokat, jövendő mondasokat á Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi, Romai es egyeb birodalmaknak valtozasi felöl, mind világ vegezetig.

Ekkedig annakokajert meg hallottuk az Daniel Propheta irasanak első reszet. +Most immar következik masodik resze, tudni illik az birodalmaknak valtozasok felöl valo latasi es jövendő mondasi. Az mely latasi altal meg jelenti Isten Danielnek, az Babyloniai fogsagban levő Sidoknak, kik az ő megh szabadulasokat az fogsagbol naponkent nagy siralommal fo-haszkodással varjak vala; es akkik között akkoron vala az Istennek Ecclesiaja minemü allapattyok következnek (az Sidoknak) ez tudni illik hogy nagy negy rendbeli birodalmak tamadnanak; egyik az masik utan; kik alat felette sok nyomorusagot kellene szenvedniök ő nekik, kivaltkeppen pedig az negyedik birodalom

\* *versu 1.*

\*\* *versu 2.*

\*\*\* *versu 3.*

+ *Scopus.*

alat, az mikor az Isteni tisztölet igen meg haboríttatnek, sokak az Igaz Istentől el szakadnanak, nemellyek pedig az meg ismert igasságban alhatatossan meg maradnanak; De mind azon által Isten az ő nepet vezegetre azok alol az nyomorusagok alol fel szabaditana hatalmassan, kivaltképpen pedig az meg igertetőt Messias által, es az ő nyomorusagok csak bizonyos ideig való lenne. Vigasztalásul nyuuytya azért Isten ezeket az latasokat Danielnek, az Sido nepnek nyomorusaginak bizonyos ideig való szenvedesejert.

\*s-Minalunk mi hazna leszen?

Mi reank kepest keresztyenek ez vegre magyarazzuk ezt az Prophetiat, hogy az Anyaszent-egyhaznak minden nyomorusagi között, vegyünk vigasztalást mi-is innet: Hogy noha ő felsege ideig ezt ostor alat tartya; de mind [485:] az által ennek gondgyat akarja viselni, es az ő nyomorusagi alol fel szabadította: azokat pedig, akik az Ecclesianak ellensegi, haborgatoi, egyyiket az masikkal bünteti. Az mint hogy az Babyloniai birodalom szallot az Persakra; az Persake az Görögökre; az Görögöke az Romajakra; es így eleitül fogva Isten egyyik ellensegőt az masikkal büntette az ü nepejert. Masod hazna ennek minalunk ez. Hogy mi az Sido nepnek külömb külömb fele birodalmak alatt való nyomorusagot ertven: Ne igerjünk magunknak Arany időt mert Isten az ü Anyaszent-egyházat mindenkor kereszt alatt tartotta: Hanem szenvedgyünk mindeneket bekeseggel, tudvan azt, hogy Isten, ezt az ideig való nyomorusagot, az örök életnek terhes dicsősegevel koronazza meg minekünk. Ot leszen osztan az Arany idő, ha jól akarunk elmelködni föléle. De lassuk ennek az hetedik Caputnak summáját közeleb.

Summaja ennek az hetedik Caputnak csak ez. Almot lát az Daniel negy oktalan fene allatokrol bestiakrol. Mellyet az Angyal magyaraz ez vilagnak negy birodalmirol; hatalmarol: Az Antichristusrol, annak-is hatalmarol, es birodalmanak neveködeseröl, romlasarol: es vegezetre tanít az Christusnak öröкке való Orszagarol. Ez az summa.

## R E S Z E K.

Ket részei vadnak ennek az hetedik Caputnak.

I. Az negy fene bestiának latasarol, es azoknak megh irasarol; Ugyan ott az igaz ítelő biro Atya Istennek szemelye-

\* *Uusus.*

ről, aki minden ítéletöt adott az ő Fianak az Ur Iesus Christusnak.

- II. Resze vagy on az Daniel alom latasanak Magyarazattya-rol. Ez reszek szerint azért magyarazzuk az igeket Isten segítse velünk leven. [486:]

Az első resz szerint így kezd el tanítasat az Propheta s-mond. Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak, &c.

Mit akar?

Het rendbeli circumstantiakat környül allo dolgokat jegyöz meg ez igekben á Propheta.

- I. Idejet ennek az latasnak; mikor jelentötte megh Isten ő neki ezt az ő mennyei akarattyat.

II. Kinek jelentette Isten s-kicsoda latta ezt az latast.

III. Minemü moddal adatot ez az latas Daniel eleiben.

IV. Holot latta Daniel ezt az mennyei jelenest.

V. Minemü szorgalmatos gondot viselt Daniel ennek az latasnak meg tartasara.

VI. Mikor latta, ejele nappale ezt az latast az Daniel.

VII. Mit latot Daniel abban az latasban. Lassuk rend szerint. Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az latasnak idejet mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, így szoll az Propheta affelöl. Boldisarnak az Babyloniai Kiralynak első esztendejében: Az az: az mint az iras Magyarazo Doctoroknak irasokban fel talallyuk, világ teremtettete se után 3419. Christus születese előtt 552. Esztendőkkal. Az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, 17. Esztendőkkal, oly időben, á mikor az kevely, kegyötlen, Istentelen Boldisar Kiraly uralkodnek, nagy kegyötlenül az Sido nemzeten, fellyeb sokkal, hogy nem mint az ü Attya az Evil-Merodach, avagy pedig az ő szep attya az nagy Nebuchadnezar Kiraly, hogy avagy csak inset venne eszeben az Boldisar Kiraly önnön magat, es könnyebbitene az Isten nepenek terhet; mivel hogy az ő birodalmanak hamar vege lenne: es az Istennek nepe-is venne vigasztalast maganak az ő jövendő meg szabadulasa [487:] felöl. Es ez vala az oka, hogy ugyan ezen latast az Daniel, nem Sido hanem Chaldaei nyelven írja megh, hogy az Chaldaeusok fejenkent olvashassak, es így lennenek magok menthetetlenök az Istennek itelő szeki előtt, hogy ha az fogsagban levő Sidokon nem akarnak könyörölni. Hat ez az latas akkor volt amikor megh az Boldisar Kiraly Orszagaban bekesegben volna es az fel fuvalkodot elmeje szerint cselekednek mindent.

Ahonnet, tudni illik az időnek meg jedzeseből minekünk ez az tanusagh, hogy Isten nem hadgya soha az ő Anyaszent-egyházat, hanem annak minden időben gondgyat akarja viselni kivaltkeppen pedig akkor, mikor ez vilagi kegyötlenök az ő hivein akarnak regnálni, es ez vilagi kegyötlenöket meg szegyoniti, kik semmit az Istennek fenyogető kezevel nem gondolnak. Az mint pelda erre az Boldisar Kiraly, kinek Isten az, az ő tobzodo lakodalmi közöt elegele meg az ü életet kegyetlensegejert es kevelysegejert. Pelda az Pharaoh, kinek nem faja AEgyptusban az Isten nepenek keserő sorsa: de vegre Isten az vörös tengerbe be burita. Ne fellyünk hát mi-is, akik ez mostani kegyötlenök insege alat forgunk: Mert noha Isten az mi praedalojinkat egy kevesse elő bocsattya, de jövődre meg bünteti erettünk.

Masodszor az mint jelentem, ez fel vöt igeekben azt jedzi megh á Propheta: Kinek jelentette meg Isten ezt az mennyei jelenest: s-azt mondgya felöle, hogy Danielnek. Mert így szoll: Daniel ugymond almot lata. Aholot azt jegyözzük meg hogy ennek előtte az Nebuchadnezar Kiraly felöl hallok, hogy almot latot volna: Mellyet az Daniel az szent leleknek tanitasabol ő nekie megh [488:] magyaraza. De itt az Daniel ő maga lát almot, mellyet az Istennek Angyala jelent megh ő neki, es szorgalmatossan meg-is marad az Danielnek elmejeben.

Annakokajert innet ez az tanusag, hogy noha az mennyei jelenesök, latasok, gyakorta közöltettek az hitötlenökekkel-is: De nagy külömbsegh vagyon az hiveknek es az hitötleneknek az ő alom latasok közöt. Mert az hitötlenök mindgyart az ő gondolkodasokban semmive löttének, es arrol meg nem emlekösztenek. De az Propheta latasa nem ilyen vala, hanem allando, es az Anyaszentegyhaznak hasznara az Daniel sziveben meg maradando.

Harmadik kérdésünk ez vala. Minemü formaban minemü moddal adatot az az latas á Danielnek eleiben s-azt mondgya az Propheta felöle, hogy alom latasnak altala, az az, mellyet Isten bocsatot vala Danielre, mind az Danielnek s-mind pedig az Istennek Anyaszent-egyhazanak oktatasara, tanitasara.

Ahonnet ez az tanusag, hogy nem minden almok heaban valok, de nemellyek bocsattatnak Istentül, mellyek által, szokta Isten sokszor az embereket nagy dolgokrol meg inteni. Illyen vala az Nebuchadnezar Kiraly alma, \*az mint oda fel szoltam arrol. Illyen vala az Josephnek alma, aholot azt lattya \*\*Jo-

\* *cap* : 2.

\*\* *Gen.* 34.

seph, hogy az ő kevei fen allanak, az ő battyaje pedig meg haylanak vala előtte. Illyen vala az Pharaohje; de ezekről-is immar oda fel szoltunk.

Jollehet azonközbe nem tagadgyuk, hogy vadnak sok haszontalan almok, kikről ennek előtte eleget hallottak az hivek.

Negyedszer azt monda hogy meg írja az Propheta az alom latasnak helyet: tudni illik, holot latta Daniel ezt [489:] az mennyei jelenest, hogy az ő Agyashazaban: az mikeppen Isten ennek előtte-is vilagh teremtetesetül fogva sokszor sokakat almokban, agyokban szokot vala meg inteni az jövőndő dolgok felől, s-igy cselekedik Daniellel-is.

Ahonnet es minekünk az tanusag, meg emleközzünk rea, hogy az mi agyas hazainkat meg ne fertesztessük es ne tarcsuk azt csak az testnek kevansaganak, tunyasagnak es alomnak hazanak, hanem az mi Istenünkhöz valo elmelködésünknek haylekanak; es az mi nyugodalmunknak helyen mennyei dolgokrol elmelködgyünk, Isteni dolgokrol es mennyejekről gondolkodgyunk; követven az Danielt, aki azt cselekötte az ő agyas hazaban.

II. Tanullyuk meg azt-is, mikeppen kellyen minekünk magunkat az mi agyas hazunkban nyugodalomra adnunk. Ugy bizonyara, hogy minek előtte el nyugodnank, halat adgyunk az el vött jokrol Istennek, mellyekkel ő felsege meg latogatot bennünket: kivaltkeppen pedig azon az jelen valo napon. Masodszor szallyunk magunk(a)ban es visgallyuk, meg az mi szivünkben, mivel bantottuk megh Istent, kivaltkeppen azon az napon; es reggeltől fogva estvelig minden dolgainkat elő forgatvan, az mi esetinkről kerjünk bocsanatot Istentől az mi bűneinknek. Harmadszor magunkat megh rostalvan, ne szaporicsuk azt töb vetekkel, szantszandekbol, az mint cselekőznek sokak, kik agyas hazokban, sok heaba valo haszontalan beszédöket üznek: hanem elmenket Isteni dologra es mennyejek-re forditvan, az mi szent elmelködésink között legyen az mi el aluvasunk. Igy kell cseleködnünk, ha tiszta jo almokat akarunk latni, es az Istennek aldasat venni. [490:]

Ötödször mondam hogy, megh írja az Propheta ennek az alom latasnak szorgalmatos meg tartasat: Minemü gondot visel az Daniel ennek az latasnak meg tartasara, s-azt mondgya felöle, hogy fel serkenven almabol, azonnal meg irta ezt az Daniel. Mert ez tartozik vala az Anyaszentegyhaznak közönseges java-ra. Ha pedig csak magara nezendő leszen vala az Danielnek nem szükség vala megh írni. De megh írja ez okon, mert Isten parancsolta vala neki. Ahonnet ez az tanusag; mivel hogy az

Daniel nem csak nyelvel tanította azt, hanem ugyan írásban ad-gya es az regi szent Prophetak, Apostolok-is az ő tanításoknak summáját írásokban hattak; mondom ez innét az tanusag; hogy az mi hitünket, az Prophetak es Apostolok írásival erőssicsők az mi hitünk az írásokból függön, nem pedig írás kívül való traditiokból, emberi találmányokból: az mint cselekösznek az Papistak, kik az ő tevelgyő tudományokat, sok emberi találma-nyokkal meg elegyítettek, ugymint negyven napi böytel, Pen-teki, Cantorok es szentek büytökkel, s-Purgatoriommal es az többivel, kiknek semmi fundamentomok nincs az íras-ban.

Hatodik kérdésünk ez vala: Mikor latta Daniel ezt az mennyei latast, ejele, nappale, vagy mikor; erre azt feleli hogy *per noc-tem*, etzaka: az mint ennek előtte-is szokta vala Isten az ő hi-veit etzakai alomban meg inteni, mivel hogy az etzakai setegség es csendesseg, felette igen alkalmatos nagy dolgoknak vizsgál-sara s-ertesere.

Ahonnet ez az tanusag: semmi időt ne itellyünk alkalmatlan-nak, az Isteni dolgoknak ertesere, s-vizgalasara. De azon igye-közzünk, hogy az etzakanak idejen-is az mi veseink indicsanak minket, hogy ellyünk az etzakai [491:] vigyazással az mi Iste-nünknek tisztöletire. Vetköznek tehát itt amaz helluok reszege-sők kik reszegsegre tobzodasra, tantzra, vagy egyeb tisztatalan életre fordítottak az egész etzakat. De effelek ilyen cseleköde-tőknek jövődöben el veszik illendő jutalmat.

Hetedszer es utolszor, mondam hogy megh írja az alom latas-nak summáját: tudni illik, mit látot az Daniel almaban: s-azt mondgya hogy negy egi szeleket látott az mellyek tusakottak az tengeren: es negy nagy fene bestiákat, fene állatokat akik fel jötenek az tengerből, kik különböznek vala egymastul.

Mit akar?

Regenten az írás Magyarazo Doctorok, negy rendbeli szeleket számlálnak vala, akik funanak ez vilagnak negy reszeiről; mel-lyel ez egész világot minden reszeivel be foglallya. Es az szelekén erti az írás jedzeskeppen ez világi sok haboruságokat, viszsza-vonasokat, hadakat arultatasokat. Az Tengeren pedig erti ezt ez egész világot az írás: az mely világ az ő sok rendbeli változa-sajert alhatatlan voltaert, hasonlittatik az Tengerhez. Mert soha ez az világi birodalom nem allando; hanem mint az Tenger hanyattatik á haboktul, így ez világi birodalom sok haboruk

alat vagyon. \*Az negy fene bestiakon pedigh akik fel jönnek az tengerből, az az, ez világi zür zavarból, erti az negy rendbeli birodalmakat, az az Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi es Romai birodalmat. Az mely birodalmak hasonlittatnak á fene vadakhoz azert; Mert minthogy az vadak praedálnak es azzal hiznak; igy az birodalmak az fene vadakhoz hasonló erkölcs szerint prae-[492:]daval ragadomannyal neveködnek. Külömbözöknek mondgya pedig egy mastul; Mert ezek az birodalmak, nem csak számmal de erkölcsökkel-is, birodalmoknak ki szolgáltatásával, külömböztenek egy mastul. Nagy allatoknak mondgya pedigh. Mert nagy birodalmak voltak ezek.

Azt akarja azert immar az Propheta mondani, hogy, negy nagy birodalmak fognak tamadni ez földön, kik alat sokat kell szenvedni az Isten Anyaszent-egyhazanak az Sido nepnek de mind azon által jövendőben Isten az ő hiveit azok alol fel szabadittya, es elebbi allapatyokra fel allattya.

Tanullyuk meg hát ebből az peldabol, hogy it ez vilagon ne remenlyünk az Ecclesianak mindenestül fogva valo csendes sz allapatot: Mert mindenkoron lesznek az Isten hiveinek ellenségi: de azert ő felsege az öveinek ugyan gondgyokat viseli.

Tanullyuk meg inset azt-is ahol az birodalmakat az ő praedalasokert verontasokert, kegyötlensegökert fene bestiakhöz hasonlittya: kiert ő nekiök hirtelen valo valtozasokat-is egymás utan jelenti; hogy egy birodalom-is valamely praedaval, ragadomannyal kezdetik; nem allando, hanem hirtelen valtozando. Mit mondgyunk hát ez mostani nyargalo birodalom felöl? Ezt hogy nem leszen allando, hanem füstben megyen. Minket penigh az mi szent Istenünk Fiajert az Ur Jesus Christusert vegyen oltalma ala ő hiveit; visellye gondunkat minekünk, es adgyon ez sok zene bona között türhető csendesseget, hogy ő szent felsegenek szolgálhassunk csendes szível lelökkel. Amen. [493:]

#### XLVIII. *Praedicatio.*

„\*\*AZ első hasonló vala az Oroszlanhoz, es Saskeselyű szarnyai valának: Nezem vala migh szarnyat ki szaggatak es fel vetetek az földről, es mint egy ember labaira keszerittetek allani, es emberi szív adatek neki. \*\*\*Es ime az második fene vad, hasonlatos vala á Medvehöz, es egy Fejedelmseget emele, (avagy

\* *De Seleucidis vide opinionem auctoris supra Homilia 18 et infra divisionem Monarchiae Macedonicae seu Graecae Hom. 48. et 49.*

\*\* *versu 4.*

\*\*\* *versu 5.*

egyik oldalára fel kele) es három oldal tetem vala szajaban fogai közöt; es így szollanak vala neki: kely fel egyel sok hust. \*Ez utan nezem vala, es ime más allat hasonló vala á pardutzhoz es madar szarnyai valanak az ő hatan es negy fejei valanak ennek az allatnak, es hatalom adatek ő neki.”

## S U M M A.

Summa szerint immar ezekben ez jelen valo igekben, meg írja az Propheta nevezet szerint azokat az fene vadakat. Micso-dak voltanak azok az fene bestiák, kiket latot mennyei jelenes-ben almaban Daniel, es az mellyek abrazoltak ez világban, következő birodalmaknak változást. [494:]

## R E S Z E K.

Harom Reszei vadnak ez fel vött igeknek: Mert

- I. Azt mondgya hogy latot az Daniel egy fene allatot, aki hasonló vala az oroszlanhoz es Saskeselyő szarnyai vala-nak.
- II. Azt mondgya, hogy latot Masodikat-is aki hasonlatos vala az Medvehöz, kinek szajaban három rend fog vala.
- III. es utolszor azt mondgya hogy latot harmadikat-is aki hasonló vala az Pardutzhoz, akinek negy feje es negy szarnya vala. Ezekről rend szerint szollyunk.

Az mi az első fene vadat illeti, így szoll arról az Propheta s-mond: az első ugymond hasonló vala az Oroszlanhoz, es Sas-keselyő szarnyai valanak: Nezem vala míg szarnyat ki szagga-tak, es fel vetetek az földről, es mint egy ember labaira kesze-rittetek allani, es emberi szív adatek neki.

Mit akar?

Peldaztatik az Babyloniai, Chaldaei, avagy Assyriai biro-dalom az Oroszlannak nevezetén, az melynek fogsagaban tartat-ik vala akkor az Istennek nepe az Sido nep, Babylonian, az Nebuchadnezar es Boldisar Kiralynak birodalmában. Az mint ennek magyarazattyában meg eggyesztének immar eleitől fogva minden írás magyarazo Doctorok. Az mely Babyloniai birodal-mnak meg irasaban, kettőt jegyöz meg az Propheta.

\* *versu 6.*

1. Azt: Minemü volt regenten viragaban az az Babylonia birodalom.

2. Mire jutot annak utanna vegezetre dolga.

Boldogh allapattya felöl regi viragaban jo szerencsejeben valo sorsa felöl, ket hasonlatossagot forgat: mellyekkel annak kevanatos allapattyat magyarazza: Elöször azt mondgya hogy hasonlo volt az Oroszlanhoz: az az, az [495:] mint az Oroszlan az töb mezei vadak között első, hatalmasb, böcsületesb, es az töb mezei allatoknak Kirallya: de azonközbe kegyötlen: így ez az első birodalom, ennek az ő erejere hatalmassagara es az nagy Nebuchadnezzarnak kemenségere, es töb Chaldaei Kiralyoknak kegyetlenségere nevezve (az mint mondgya Rabbi Sahadia) hasonlittatik az Oroszlanhoz, ebben az mennyei jelenesben. Ezzel az hasonlatossaggal elt az Istennek lelke Esaias Prophetanal. *cap. 5. v. 29.* jövendöt mondvan az Nebuchadnezzar es Chaldaeusok felöl, ahol így szoll. Az ő orditasok ugymond olyan mint az Oroszlannak orditasa es orditanak mint az Oroszlan kölykök, dihösködnek es kapjak az praedat, es bekeseggel el viszi azt, senki el nem veszi töle. Ismet Jeremiasnal *cap. 4. v. 7.* Ki vétötte magát az Oroszlan az ő barlangjabol, es az nemzetsegöknek rabloja el indult; ki jüt helyeböl hogy el pusztitsa az földet, es az te varasid el pusztittassanak, hogy senki azokban ne lakozzek. Ez az első hasonlatossag.

Masodik hasonlatossagh mellyel még-is regi jo allapattyat jelenti az Babyloniai birodalomnak, azt mondgya felöle; hogy Saskeselyü szarnyai voltanak, ennek az oroszlanak: Mellyel peldaztatik ennek az birodalomnak gyorsasaga; mellyel hirtelenséggel el birtak az Chaldaeusok Sido Orszagot, es meg hodoltattak nagy sok Orszagokat az ő birodalmok ala: á mint immar arrol regenten jövendölt vala Esaias *cap. 5. v. 26.* aholot így szoll: Az Jehova ugymond az tavoly valo pogany nepek között zaszlot emel, es süvölt az föld hataran lakozoknak hogy el jüjenek, es nagy hamarsaggal könnyen el jönnek. Ismet Jeremias így szoll az Chaldaeusok gyorsasaga felöl: Ime mint az [496:] felhö úgy jü, es mint az szell vesz az ő szekere, az ő lovai gyorsabbak az Saskeselyönel: Jay nekünk mert el vesztünk Ezechielis ezt bizonyittyta *cap. 17. v. 3.* Ezt mondgya az Ur Isten: Ime egy nagy szarnyu nagy Saskeselyö kinek hoszszu szarnyai valanak, ki rakva volt tollakkal, kikben külömb külömb fele színek valanak az az, amaz nagy Nebuchadnezzar Kiraly jöve az Libanus hegyre az az Juda Orszagara es az Cedrus fanak tetejet el szede, (az Juda Orszaganak fejedelmit le vaga) ez az első, tudni illik regi boldogh allapattya az Babyloniai birodalomnak.

Vegső allapattya felöl Harmat mond az Propheta. I. Azt mondgya hogy ennek az fene vadnak ki szaggattattanak szar-nyai, az az, az gyorsasag mellyel egyebeket fölül mul vala az Chaldaeusok birodalma, el vetetek ő tüle: az ő regi batorsaga felelömre valtozvan: ugy annyira hogy mikor Cyrus Babyloniát megh szalla, mégh csak az Varosbol-is nem mernek vala az Babyloniabeliek ki júni, \*az mint Xenophon bizonyittya. Meg mellyesztven az Boldisar Kiralyt á Cyrus es Darius; el vevek birodalmat, ugy annyira hogy abban semmi gyorsasagh nem marada: Mert az Boldisar csak hasanak szolgá vala, reszsegre tobzodasra atta vala magat ejel es nappal; es amaz ü eleitől mara-dot regi gyorsasagh bucsut vött vala ő tüle; s-szegyönt-is valla.

II. Vegső allapattya felöl azt mondgya: hogy ez az bestia, fene vad, keszörítettöt mint egy ember labaira allani; az az, á Chaldaeusok kik annak előtte mint az Saskeselyő, lattatnak vala röplüni, es egyebeket hozzájok ke[497:]pest megh utalni, sem-minek velni; egyebekkel egygüt le ültetenek az földre el vetet-ven az birodalom ő tülök, ugy, hogy immar nem volnanak ha-sonlok az Oroszlanhoz, de olyanok lönek mint az több emberek, kiknek semmi hatalmok nincsen. Erre az allapatra jutának á Boldisar Királynak vesződelme utan.

III. es utolszor vegső allapattyok felöl azt mondgya az Pro-pheta, hogy emberi sziv adatot ennek az fene vadnak; az az, á Babyloniabeliek, amaz ő regi vakmerő batorsagokat el vesztven, feelmes szivet öltözenek fel, es szinte olyanokká lönek, mint valaki az köz emberek közzül. Mert azt írja Xenophon, hogy az Cyrus el foglalvan Babyloniát, azt parancsola ő nekik, hogy fegyveröket le tegyék; szancsanak, vessenek, adot fizessenek; es akiket fejedelmsegre emelt volna ő kösztök, azoknak enged-gyenek; es az Medusokat s-az Persakat ugy böcsüllyek az Baby-loniasok, mint Urokat: Ez vala azért, az Babyloniussokat la-bokra allatni, az az szolgálni az Medusoknak es Persaknak. Ertyük azért immar az Babyloniai birodalomnak mind jó s-mind nyomorult allapattyat.

Hát mi keresztyenök tanullyuk meg inset, az Babyloniussok-nak, Chaldaeusoknak kegyötlen természetökből, hogy valamely nepnek, nemzetnek szolgálatyával akar Isten elni egyebeknek büntetesökben: azoknak Isten, kemény Oroszlanokhoz illendő batorsagot, természetöt szokot nyuýtani: az mint az nagy

\* lib. 7. de Paedia Cyri.

Nebuchadnezar cselekedetiből megh tetzik. Annakokajert, nem kell minekünk semmi ellenséget, semmi nemzetsegöt megh utalnunk: Mert akik erőtlénök, mindgyart mint amaz vakmerő Oroszlanokat, batorsagossa teheti Isten. Es ugyan itt azt-is [498:] tanullyuk meg, hogy valakiket Isten meg akar büntetni, azok semmikeppen, az ellenségnek ellene nem tudnak allani; de olyanna lesznek, mint az kölykök az Oroszlan előtt az mint hogy az Nebuchadnezarnak es az töb Chaldaeusoknak nem alhatanak, nagy sok nemzetsegök ellene.

II. Tanullyuk meg azt-is; Ne biztassuk magunkat az mi büneink között az ellenségnek mesze voltával: Mert könnyű Istennek az ellenséghöt mesze földről elő szollítani: Mert mihelt akarja Saskeselyöhöz illendő gyorsasaggal eppiti fel őket: az mint hogy ada az Chaldaeusoknak. Akik azért az természet szerint valo ellenségtül; Töröktül, Tatartul tavoly vannak: Ne bizzanak abban, s-ne is biztassak magokat azzal ezt mondvan: Hol vagyon még az ellenség? Mesze dolog: Nem erközik ide: Hallad mihelt Isten parancsollya, azonnal mint az Saskeselyő á dögre, jelen leszen.

III. Tanullyuk meg az Babyloniajajknak vevső romlot allapatyokból; hogy egy nemzetseg-is, aki egy ideigh viragzik soha az ő boldogh allapattyaival ne dicseködyek. Mert az mint az Babyloniai birodalomnak sorsa, így kell lenni minden fejedelmsegöknek, es soha egy birodalom-is azon egy allapatban nem maradando. Gondollyak meg azért mindenek akik vilagi melto-sagban vadnak, hogy az ő birodalmokkal jól ellyenek, hogy az ő birodalmokból hirtelen le ne haitassanak. Lassuk az masodik dolgot.

Masodszor jelentem, hogy az Propheta emléközik masodik vadrol; mellyet hasonlit az Medvehöz akiről így szoll.

Es ime az masodik vad hasonlo vala az Medvehöz, &c. Aholot ezen az masodik bestian, ertetik az Persiai biro-[499:]dalom, az mely következők mindgyart az első birodalom után. Mellyet negy rendbeli dolgokkal magyaraz. Mert elsőben azt mondgya felöle, hogy hasonlo volt az Medvehöz. Hogy hogy? Külső tekintettel, csalardsaggal es kegyötlenseggel. Mi modon? Mert az Medveknek természetük ez, külső tekintetük felöl azt talallyuk, hogy ök felette komorok magokban, nem oly kedves tekintetüek mint az Oroszlanok; barlangban hevernek, es akár mi roszy rusnya eledelet mind meg esznek. Így az Persiajak mord természetü emberek voltanak, nem valami szep kies Mezökön laktanak mint az Chaldaeusok, hanem nagy hegyek között mert az Persia hegyes völgyes föld volt, az mint Xenophon bizo-

nittyá\*; es az földnek erősege miat, igen kemény életöt-is eltenek, hitvan eledellel taplaltak magokat. Így azért az Persiajak életöknek kemény voltával, hasonlók voltak az Medvekhöz.

Masodszor hasonlítottatnak az Medvekhöz ravassaggal: Mert á mikeppen az Medvek nem oly gyorsak mint az Oroszlanok: magoknak ravassaggal, okossaggal keresnek eledelt, rohanvan egyéb oktalan állatokra veletlenül. Így az Persiajak nem gyorsasaggal sem Oroszlanhoz illendő hatalommal: de Medvekhöz illendő ravassaggal rohannak vala az Assyriusokra, es egyéb nemzetökre, az mint Xenophon bizonyította.

Harmadszor hasonlítottatnak az Persiajak Medvekhöz kegyötlenességgel: Mert az mikeppen az Medvek kegyötlenök, így az Persiajak felette kegyötlenök voltak egyebekhez. Az mint Esaias az Medusok felől, kik az Persiajaknak tarsok valának Babylonianak el foglalasaban *cap.* 13. így jövendölt vala: *Argentum non aestimabunt*; az [500:] ezüstnek előttök semmi böcsületi nem leszen, es az aranyban nem gyönyörködnek; hanem az ő keziyokkal az gyermekeket által lövöldöszik, es az aszszonyi-allatnak mehenek gyümölcsen nem könyörülnek, es az kis gyermekeknek nem kedveznek. Ezök okai, miért hasonlította az Persiai birodalmat az Medvehöz.

Masodszor azt mondgya az Persiai birodalom felől, hogy egy fejedelmiséget emel, az az, töb birodalmakból egyet csinál, egyéb nemzetsegöket haytvan önnön magához. Az mint ez be-is tellyesödek: Mert az Cyrus először magához vona az Medusokat annak-utanna meg hodoltata az Assyriusokat Chaldaeusokat, es az kisebbik Asianak nemzetsegit; \*\*az mint á Xenophon mondgya: ahol így szoll az Cyrus birodalma felől, hogy annyi nemzetsegöket hodoltatot vala meg, hogy nehez leszen vala akár kinek-is meg szamlalni, avagy nap keletre, avagy nap nyugotra, avagy ezakra, avagy vegezetre az ő lako helyetül annak szamlalasat el kezdven.

Harmadszor az Persiai birodalom felől azt mondgya az Propheta: hogy három rend fogai voltak szajaban. Az mely három rendbeli fogakon kell ertenünk imez három rendbeli tartományokat, Babyloniusoknak, Medusoknak, Persaknak tartományat: melyekből ez az masodik birodalom áll vala. Nemellyek az három rend fagon, ertenek három Kiralyokat; de az nem igen illendő, mert az Persiai birodalomban nem három, hanem 228, avagy 230 Esztendőig, tíz Kiralyok voltak.

\* *lib. 5. de Paedia Cyri.*

\*\* *Lib. 1. de Paedia Cyri.*

Negyedszer es utolszor azt mondgya megh az Propheta, honnet volt ennek az Persiai birodalomnak fundamentoma; kicsoda volt ennek az ő hatalmassaganak szörző oka [501:] s azt mondgya hogy Isten parancsolta neki. Kely fel ugymond es egyel sok hust; az az, Isten engette volt neki, hogy sok nemzetsegöket meg hodoltatna birodalma ala. Ilyen hasonlatossaggal magyazza azert, az Persiai birodalmat az Propheta. De inset imez keresöök szarmaznak.

I. Ahol azt mondgya az Propheta, hogy Isten volt fundamentoma az Persiajak birodalmanak. Tehat ugy tetzik az követközik inset: Hogy Isten oka az kegyötlensegnek?

F. Semmikeppen nem. De mivel hogy az Istennek titkos iteletiböl ontanak vért, es egyebeket nyomoritanak az ellensegek: Nem pedig vak szerencseböl: igy akar mely hadakozas-is az Isten rendelesenek tulaydonittatik; mintha Isten mondana az ellensegnek, kely fel es egyel sok hust. Rövidebben: F. Az Persiai birodalmat, ugy mint fejedelemséget Isten rendelte: Hogy pedigh az Persiajak kegyötlenköttek, nem egy tanacson jartak Istennel: Mert az ü kegyötlensegök által ugy vagyoni egyebeket büntetöt; es enniben Isten volt fundamentoma az büntetesre nezve az kegyötlensegnek: az mennyiben pedig azon kegyötlensegök szerint, magok gonosz indulattyokat es praedara valo vagyodasokat illeti, ennyiben, sem Isten, sem az Istennek jó rendelese az fejedelemség nem volt oka, fundamentoma az Persiajak kegyötlensegenek; hanem ördög es az ő meg veszöt természetök akki magara nezve magaban, semmit nem tudot egyebet cselekedni bünnel es fogyatkozásnal. Igy magyazza ezt Isten önnön maga \*Esaianál mikor igy szoll az Assyriai fejedelem felöl. *Vae Assyrio virgae irae meae, quamvis in manu* [502:] *\*\*baculus est indignationis meae. In gentem hypocritam immittam ipsum et contra populum in quem excandui dabo man-* data ipsi, *ut praedetur praedam, et ut diripiat rapinam, deniq[ue] ut disponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.*

\*\*\**Ipse vero non ita sibi proponit, et animus ejus non ita cogitat; sed perdere est in animo ei, et excindere gentes non paucas.* Iay az Assyriabeli Kiralynak, az en haragomnak veszejenek, jollehet az en busulasomnak paltzaja vagyon ő kezében,

Es noha az kep mutato nep ellen küldöm ütet, es az mely nep ellen meg haraguttam az ellen parancsollyak neki, hogy praedal-

\* *Esa. 10. v. 5.*

\*\* *versu 6.*

\*\*\* *versu 7.*

lyon es szakmant tegyen azokban, es hogy azt el tapodgya mint az utzan valo sárt. Mert ő nem akkeppen alittyá, es az ő szíve nem úgy gondollyá, hanem hogy az ő akarattya szerint vezessen, es mindenestül fogva ki gyomlallyon sok nepeket. &c.

Mondhatnad.

II. Tehat gyönyörködik Isten enni sok nemzetsegöknek romlasaban, enni sok embereknek vere ki ontasaval.

F. Nem gyönyörködik bizonyara az meniben az ő teremtet allattyanak romlasaval vagyon: de gyönyörködik abban, az meniben az, az ő igassaganak ki szolgaltatasa, es büntetese az bünert.

Mondhatnad még-is.

III. Tehat az Isten nem kegyötlene, aki enni sok rendbeli nemzetsegeknek veret ki ontani parancsollyá.

F. Semmikeppen nem, de igaz ítelő biro azok ellen, akik nem tudnak es nem akarnak meg terni. De lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor mondam hogy emleközik az [503:] Propheta az harmadik bestiarol, á kit hasonlít az Pardutzhoz; akiről így tanít s-mond: Ez utan ugymond nezem vala, es ime más allat hasonló vala az Pardutzhoz, akinek negy feje es negy szarnya vala es hatalom adatek ő neki. Aholot ezen az harmadik bestian erti az Görög Orszagi, avagy Macedoniai birodalmat, az mellyet Argumentomokkal magyaraz. Mert elsőben hasonlítottá azt á Pardutzhoz. Hogy hogy? Az Pardutznak természetire nevezve. Mert az Pardutz felől azt olvassuk, hogy noha nem igen fenyes allat, de mind az által felette nagy ravassaggal, gyorsasaggal, erővel ekösítettöt fel. Ravassaga felől az Jeremias Propheta így szoll: \*az Pardutz ugymond, az városok ellen vigyaz, valaki ki jü ő közzülök el szaggattyá. Ez azért természetök azt írja Plinius, hogy az sűrő bokrokban el reytik önnön magokat, es az uton jaroikat veletlenül megh ragadgyak es el szaggattyak. Gyorsasaga felől azt mondgya az Habacuk Propheta: az ő lovok gyorsabbak az Pardutznal: Mert az Pardutz ugrasaval serenyeb hogy nem mint futasaval. Annakokajert mikor az vadazásban el faradnak, ugrasokkal fel ragadnak az fakra, ahonnet annakutanna le szököllelenek á vadaszo ebekre es környökkel az ebeket el szaggattyak. Ereje felől pedig igaz eleget ír Plinius. *lib. 8. Nat. hist. ca. 17.*

\* *cap. 5. v. 6.*

Annakokajert immar ezeket ertven, hasonlittya az Macedoniat Görögh Orszagi birodalmat az Pardutzhoz: Mert az nagy Alexander birodalma-is illyen vala: aki az ő Attyanak Philipus Macedonak tanacsosit magához vonvan, es tanacsival elven, hirtelenséggel rohana egyeb nemzetsegökre, es gyözüdelmet veven, hamarsaggal meg hodoltata egész nap keletöt. [504:]

Az mint ő maga-is erről tanubizonsagot teszen: Mert mikor kerdenek, hogy hogy hodoltatot volna meg hirtelenséggel enni sok nemzetöket azt mondgya. *Μήδεν ἀναβαλλόμενος et nihil procrastinans*. De ugyan ennek az Pardutznak hasonlatossaganak az nagy Alexandernek halala-is jelentetöt. Mert azt olvasuk az Pa[r]dutzok felöl, hogy az Pardutzok nem erővel, hanem reszegséggel fogattatnak megh; mivel hogy az Pardutzok igen szeretik az bort; az vadaszok közel ahol nekik jarasok vagyon, tele edenyöket szoktanak borral le tenni; melynek szagat felette igen megh erzik, es az barlangbol ki jöven az borban igen isznak, jatzodnak es meg reszegednek, es az bor miat el alusznak, es így az vadaszok alom közben által verik így az nagy Alexander-is, nem ellensegenek kezei miat, hanem az bor miat valo reszege miat hala meg.

Masodszor azt mondgya efföl az bestia felöl; hogy negy szarnyai voltanak ennek az ő hatan; az mellyel jelentetik az nagy Alexandernek gyorsasaga; mellyel egyebeket hirtelenséggel meg gyöze.

Harmadszor azt mondgya felöle, hogy negy fejei voltanak ennek: á mellyel jelentetik az Macedoniat birodalomnak az nagy Alexander halala utan negy reszre valo oszlasa. Mert az nagy Alexander szolgai á tutorsagnak szine alat meg osztozanak vele. Mert Seleucus el foglala Syriat. Ptolomaeus AEgyptomot. Cassander Macedoniat. Antigonus az kis Asianak Orszagit. Es ezek lönek az fene vadnak negy fejei.

Negyedszer es utolszor azt mondgya á Propheta á bestia felöl, hogy hatalom adatot ő neki. Az mellyel azt jelenti, hogy nem az nagy Alexander tulaydon erejevel eppit-[505:]tetöt az Görögh Orszagi birodalom, hanem az Istennek gondgya viselesevel, aki gyözüdelmet engedöt ő neki, hogy meg hodoltatna sok nemzetsegöket. Az mint erről önnön maga-is tanubizonsagot teszen az Alexander, az mint bizonyittya Josephus, aholat azt írja, hogy mikor megh vötte volna az Alexander Gaza varosat, es Jerusalemhez közelitene á fü Pap Iaddus nevü eleiben megyen Alexandernek, akit latvan az Alexander, artzul le borul előtte es imadgya. Mellyet mikor latot volna az Parmenio az ő Hadnaggya, kerdi miért imadna az Sidoknak fő Papjat; azt fe-

lele á Kiraly: Nem ezt imadom en (ugymond) hanem azt akinek Papja. Söt az ő győzödelmes volta-is ezt bizonittya.

Mert azt olvassuk felöle hogy elsőben csak harmintz ezer emberekkel indulvan az Alexander; mindgyart első hada lött mas fel szaz ezer emberekkel: annak-utanna negy szaz ezerrel. Darius Codomannussal pedig tizszer valo szaz ezer emberekkel, kik ellen mindenkor győzödelmes volt az Alexander.

Ahonnet ez az tanusag: Istentől vagyon az győzödelem; ü az aki győzödelmesse teszi az fejedelmeket minden nemzetsegökön. Ne tulaydonicsanak hát az emberek semmit az magok erejenek. Mi-is azert az mi megh maradasunkat, tulaydonicsuk csak az mi szent Istenünknek; kinek legyen dicsőseg, tisztösseg es birodalom. A M E N. [506:]

### XLIX. *Praedicatio.*

„\*EZ utan latam etzakai latasomban; es ime az negyedik allat rettenetes es iszonyu, es ighen erős vala: kinek nagy vas fogai valanak, eszik es rág vala, es á mi meg marada labaival el tapodgya vala; es különbözö vala mind azoktul az allatoktul, kik ü előtte valanak es tiz szarva vala ennek. \*\*Figyelmes valem az szarvakra, es ime más kis szaru neveködek ki az többi közöt, es három az elebbi szarvak közzül ki romla az kis szaru elöt. Szö-mök mint az ember szömök valanak ebben az szaruban, es szay ki szoll vala nagyokat.”

### S U M M A.

Ezekben az igekben, megh irja az negyedik bestiat-is az Propheta; mellyet lata ő almaban. De ez minemü lött legyen ehöz semmi hasonlatossagot nem talal: Mindazaltal, azt mond-gya hogy felette igen különbözöt az elsőktül. Mi-is summa sze-rint erről értéközzünk.

### R E S Z E K.

It pedig ket dolgot kell meg Magyaraznunk.

I. Mit kell ertenünk ezen az negyedik bestian avagy micsoda birodalom peldaztatik ez által.

\* *versu* 7.

\*\* *versu* 8.

II. Micsoda dolgokkal magyarazza ezt az negyedik bestiat á  
Daniel Propheta. [507:]

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik: Mit kel erteni az negyedik bestian: eleitül fogva effelöl sok veleködesök voltanak: Mely felöl mind ez oraig-is nem egyesztenek megh sokak az iras magyarazo Doctorok közzül. Mert más ertelömben vadnak az Rabbinusok Sido Doctorok, s-masban az keresztyenek.

Az Rabbinusok közzül azert: Aben-Ezra, es Rabbi Sahadja azt mondgyak, hogy ez az Török birodalma. De ez meg nem alhat; Mert az Christusnak testben valo el jövesenek előtte nem haborgatta az Sidoknak vallasokat. De ez az negyedik birodalom az Christusnak testben valo el jövesenek előtte, az igaz Isteni tisztöletet Jerusalemben felette igen haborgatta, az mint jövendöt mondot vala erröl az Istennek lelke, ugyan ezen 7. Caputnak 25. versecskejeben, ahol így szöll: es sokat szöll úgy mond az felseges Isten ellen, es az felseges Istennek szenteit meg rontya. Nem cselekötte ezt az Török birodalma az Sido nepen, az Christusnak testben valo el jövese előtt. Nem illik azert rea. Nem alhat tehát megh az Sido Doctorok értelme. Söt ennek felette az Török birodalma, az Christusnak testben valo el jövesenek előtte Judaeat ingyen sem birta nem hogy haborgatta volna; Mert akkor még ez vilagon sem volt az török birodalom. Azert nem illik rea. De ezt ennek-utanna nyilvabban meg ertyük. Ez az Rabbinusok értelme; mely merö hamis.

Masod rendben vadnak az keresztyen Doctorok ennek az negyedik bestianak magyarazattyaban. De ezek sem egyesznek meg ebben; az mint Theodoretus meg jedzi. Mert nemellyek azt mondgyak közzülök, hogy ez az ne-[508:]gyedik bestia peldazta az Romai birodalmat: Nemellyek pedig azt erössitik hogy peldazta az Syriai birodalmat.

Akik az Romai birodalomra magyarazzak, azok sem egyeszhetnek megh magok között: Mert nemellyek azt mondgyak hogy az Romai birodalom tartatik az Christusnak első el jöветеleigh az mely lett az testben: Nemellyek pedig azt tartyak hogy az Romai birodalom tart az Christusnak utolso el jöветеleig. Ismet ebben sem egyesznek, akik az Romai birodalomra magyarazzak: Hogy ezen az negyedik bestian, ertik csak az Romai birodalmat önnön magat: Nemellyek pedig avagy az Török birodalmaval avagy az Romai Papa birodalmaval öszve köttetteten.

Illyen különbözö értelmek vadnak közöttök akkik az Romai birodalomról magyarazzak. De nem csuda ha visszzalkodnak egy más között: Mert sokak vadnak ebben az Daniel latasaban;

mellyek alig illenek az Romai birodalomra. Mert ennek-utanna azt fogja bizonítani az Daniel, hogy az Christus orszaganak fel allatasanak előtte, el kellett ennek az birodalomnak romlani; *vers. 11. et v. 26. 27.* De az Romai birodalom (az mint nemellyek allattyak) az Christus Orszaganak, Anyaszent-egyhazanak fel allatasa előt el nem romlot, hanem sőt inkább az Christus Orszaganak fel eppitesenek idejen, az mikor az Christus Orszaga minden pogany nepekre ki terjedet; viragzot. Azert nem illik ez az negyedik bestia az Romai birodalomra az mint ezeknek ertelmök felöl ennek-utanna bővebben ertünk. [509:]

### Sententia Authoris.

Mi annakokajert, egyebek iteletit nem feletteb visgalvan; (mert lattuk hogy nagy elmek haylanak arra, hogy az Romai birodalomrol ertettessek; ugymint Calvinus, Bullinger, Hieronymus, Dresserus, &c.) azt itellyük ez mostani iras magyarazo \*Doctorokkal; hogy ez az negyedik bestia typussa volt az Syriai birodalomnak az az, azt peldazta: az mely Seleucidaknak-is birodalmanak mondatik, az Seleucus Nicanortul, az ki az nagy Alexandernek nemzetsegenek, s-minden maradekinak halala utan, Babyloniát, Syriát, es vegezetre az egesz nap keleti birodalmat, az az, az öregbik es kissebbik Asiat el foglalvan, uy birodalmat, uy Orszagot szerze maganak, kitül az Istennek nepe az Sido nep, (kinek vigasztalasaert, oktatasajert, kedvejert, jelentötte Isten ezöket az mennyei jelenesöket Danielnek) annak-utanna nagy sok nyomorusagokat szenvedöt; az mint ennek-utanna megh ertyük, s-megis mutogattyuk az Ángyalnak feleletiböl, hogy ha eleb megyünk ennek az alom latasnak magyarazattyaban. Most igaz elig ezt ertenünk; Mit jegyözzön ez az negyedik bestia: azt mondom, az Syriai birodalmat, az mely Seleucidak birodalmanak-is mondattatik az Seleucustul, ki az nagy Alexander halala utan, vegtere el foglalá Asiat, Syriát, es azoknak Kirallyanak irata önnön magat. Lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodszor, azt kel minekünk megh latnunk: Micsoda dolgokkal magyarazza az Propheta, ennek az negyedik bestianak allapattyat; effelöl három rendbeli dolgokat forgat. [510:]

I. Hatalmassagat írja meg: es ime ugy mond á negyedik bestia rettenetes, iszonyu es igen erős vala, &c.

\* *Iunius et Polanus sequentes Theodoretum.*

Negy dolgokkal magyarázza ennek az fene bestianak hatalmat, először azt mondgya felöle, hogy rettenetes iszonyu; az az, akki egyebeknek rettegest es felelmet szerez vala: Peldaztatek ezzel az Seleucidak birodalma, aki mind az egesz Asiaban levő nepekhöz, de kivaltkeppen az Isten nepehöz iszonyu es kegyötlen vala: Masodszor hatalmassaga felöl azt mondgya hogy ez á bestia igen erős volt, az az kegyötlen es irgalmatlan. Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma, felette kegyötlen irgalmatlan lenne az Isten nepehöz jövendöben.

Harmadszor hatalmassaga felöl azt mondgya, hogy ez á bestia vas fogu volna, vas fogai valanak ő neki: Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma erős es hatalmas seregökkel, nepekkel lenne jövendöben fel eppittetven, kik által az Syriai birodalom, ugymint eszközök által az Sido nepet öszve rontana. Az mint hogy ennek előtte-is: *cap. 2. v. 4.* effelöl az birodalom felöl azt monda, hogy erős leszen mint az vas.

Negyedszer es utolszor hatalmassaga felöl azt mondgya, hogy ez á bestia eszik es rág vala, es á mi meg marad vala labaival el tapodgya vala: Peldaztatek ezzel, hogy az Seleucidaknak birodalma, mind egyeb nepeket s-az többi közöt pedig az Sido nepet, birodalma ala hodoltatna; kegyötlenül tartana, es akiket tellyesseggel megh nem emesztene, azokat nagy nyomorusagok alat tartana. Az mint oda fel-is szolla. *cap. 2. v. 40.* felöle s-azt monda. Az mikeppen az vas el tör es el ront mindeneket, es mikeppen [511:] az pöröly azonkeppen ez á birodalom, mindeneiket el tör es egyben ront. Ezek neznek ennek ez negyedik bestianak hatalmassagara.

II. Meg írja ezt az negyedik bestiat az Propheta, különböző voltarol: Mert azt mondgya felöle: Külömböző vala ez á negyedik bestia, mind azoktul az allatoktul akkik ő előtte valanak. Mert mivel hogy az első hasonlittatek az szarnyas Oroszlanhoz. Masodik az Medvehöz. Harmadik az Pardutzhoz; ez á negyedik semmi fene vaddal nem hasonlittathatek öszve: Mind az ő külső formajanak csudalatos voltara nevezve, s-mind pedig az ő kegyetlenségere kepöst. Formajara kepest nem; Mert nem talaltathatek kihöz hasonló lehetne. Kegyetlenségere nevezve nem: Mert minden allatokat kegyetlenséggel föllül halad vala. Peldaztatek ezzel hogy az Seleucidaknak birodalma, sokkal fölül volna kegyetlenséggel az több birodalmakat, kik annak előtte valanak, es az mellyek ala az Ecclesia vettetöt vala, ugy annyira hogy ennek kegyetlenséget valaki csak meg sem írhatna.

III. es utolszor meg irja ezt az negyedik bestiat az Propheta, az ő szarvairol, akikről így tanit: Tiz szarvai valanak ugymond ennek, Figyelmes valem az szarvakra es ime más kis szaru nevek ködek ki az többi között, es harom az elebbi szarvak között ki romla az kis szaru előtt; szömök, mint az ember szömök valanak ebben az szaruban, es szay ki szoll vala nagyokat. Aholot kettőt kel meg jedzenünk.

I. Mit kell ertenünk az tiz szarvakon?

II. Mit kell az kis szarun ertenünk aki fel neveködek az többi között; es minemü rendel irja megh ennek allapattyat? [512:]

\*Az tiz szarvakon ertetnek azok az tiz Kiralyok, kik lönek nevezet szerint egymás utan az Syriai avagy Selevcidak birodalmaban, ugymint 1. Selevcus Nicanor; 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Teos. 4. Selevcus Callinicus. 5. Ptolomaeus Evergetus. 6. Selevcus Cerannus. 7. Antiochus Magnus, *sive* Nirax. 8. Ptolomaeus Philopator. 9. Selevcus Philopater. 10. Antiochus Epiphanes. Hasonlittatnak pedigh ezek á fejedelmek az szarvakhoz: Mert mikeppen az szarvas allatok azokat kiket elől utol talalnak szarvokkal megh sertik el vesztik es el tapodgyak: Így ennek az negyedik birodalomnak fejedelmi, az Istennek neppure rohantak es azokat sok nyomorusagokkal illettek. Ez az első.

Az kis szarvon pedig nemellyek magyarazzak az Romai Papat, nemellyek az Török birodalmat, az mint ennek utanna megh halljuk. De egy igevel ertetik itt az Antiochus Epiphanes egy az Syriai Kiralyok között, aki felette igen kegyötlen vala az Isten Anyaszent-egyhazához az mint ennek megh irasabol megh tetzik.

Mert I. azt mondgya felöle hogy kicsin volt ez az szaru: Peldaztatot hát ezzel az Antiochus Epiphanes: mert az ő atyafiai között leg kisseb vala, es semminek tartatik vala.

II. Azt mondgya felöle hogy fel neveködöt az többi között, ugymint más keppen veven birodalmat maganak az többinel. Peldaztatek ezzel, hogy az Antiochus Epiphanes, minden igaz *successio* nélkül, az Syriai birodalmat, mely az ő atyafiainak az Selevcus Philopatornak fiara az Demeterre tartozik vala törveny szerint, foglala maganak es így csalardsaggal talala helyet az töb Kiralyok között. [513:]

III. Mert azt mondgya felöle, hogy harom szarvak romlanak ki az elebbi szarvak között az kis szaru előtt: Mellyel az peldaztatek, hogy harom Kiralyok az Epiphanes által megh ölettetnek azok között akkik uralkodnanak az Antiochus Epiphanes

\* *Vide infra* Hom. 52.

előt, hogy az Asiai es Syriai birodalmat el foglalnaja. Azok pedig az Kiralyok voltak. 1. Ptolomaeus Philopator. 2. Antiochus Magnus. 3. Seleucus Philopator.

IV. es utolszor azt mondgya felöle, hogy annak az kis szarunak szaja es szemei voltanak. Szömei felöl azt mondgya hogy hasonlok voltak az embernek szömeihez: Mellyel az peldaztatek, hogy az Antiochus Epiphanes nagy szelidseget mutatna es emberseget magaban: de felette csalard es ravasz lenne: Ennek felette ez-is peldaztatek ezzel, hogy felette vigyazna mindenekre az mint Rabbi Aben-Ezra magyarazza. Vegezetre ez-is peldaztatek ezzel, hogy mindeneknek szomehozoja lenne, az mint hogy az embereknek szömök felette telhetetlenöknek mondatnak lenni. Szaja felöl azt mondgya hogy nagyokat szoll vala: Mellyel az peldaztatek, hogy az Antiochus Epiphanes felette karomlo lenne beszedeiben; es felette karomlo szokot szollana mind Isten ellen, s-mind pedig az Istennek Ecclesiaja ellen *Patet hoc ex 1. Machab. ca. 1.* Ez ennek az negyedik bestianak magyarazattya. Ha ki pedig ennél jobbat talál s-illendöbbit, világosbat, gondolkodgyek felöle: Mi-is örömet akarjuk erten: De mi meg elégettünk ezzel.

Tanullyuk meg inset; hogy az Isten Anyaszent-egyhazanak, külső tarsasagaban, nem kell mindenkor azon egy allapotot remenleni; hanem gyakorta valtozik [514:] ennek allapattya: az mint hogy az Istennek Anyaszent-egyhazanak, job allapattya vala az Persiai birodalom alatt hogy nem mint az Antiochus Epiphanes alatt; Így most-is hol job s-kennyeb allapattya vagon, nehol kemenyeb: De mind az által soha ez valtozo sors alatt ne zugalodgyunk; meg gondolvan azt, hogy soha nem lehet oly kemeny ez jelen valo allapot, hogy annal kemenyeb nem következhetnek, es ez okon szoktassuk magunkat az bekesseggel valo türeshöz. Melyre segellyen minket az mi kegyelmes Istennünk Fiajert az Ur Jesus Christusert, Amen.

Itt minek előtte eleb mennek az magyarazatba, egy kis jedzest tesztek affelöl; Honnan vöt eredetöt az Antiochus Epiphanes, akkire szabok az kisseb szarunak neveködeset, es az miat haromnak el romlasat. Ennek az Antiochus Epiphanesnek. Antiochus Magnus volt az Atya; Azon Antiochus magnusnak Epiphanes előtt valo fia, Seleucus Philopator, battya volt Epiphanesnek. Ptolomaeus Philopatort, az Attyaval es battyaval fel tamadvan Antiochus Epiphanes; tudni illik Antiochus Magnus-sal es Seleucus Philopattorral; megh öle. \*Annak-utanna ismet

Antiochus Magnust-is az Attyat arultatassal el veszte. Vegetre Seleucus Philopator-is az battyat meg öle. Igy harom Kirallyok veszenek el miatta: Illyen lator volt ez az Epiphanes. [515:]

### *L. Praedicatio.*

„\*NEzem vala miglen szekeket hozanak elő es az regi idős leüle: az ő ruhaja fejer mint az ho, es az ő fejének haja tiszta mint az gyapju; az ő szeki tüzes lang, kerekei egő tűz. \*\*Tüz folyas foly vala, es jö vala ki az ő szine elől, ezerszer valo ezeren udvarlanak vala ő neki, es tiz ezerszer valo szaz ezeren allanak vala előtte. Iteletnek üle, es könyvek nittatanak meg. \*\*\*Figyelmes valek akkoron á kemeny beszedekek szavara, mellyeket á kis szaru szoll vala: nezem vala (azert) mig meg öletek az az allat es az ő teste el vesze, es övettetek az tűzre. +Az töb allatoktul-is el vetetek az ő hatalmok, es az életre hosszu idő adatot vala nekik, ideig es ideig.”

### S U M M A.

Immar summa szerint, meg írja az Propheta, az Istennek igaz iteletit, az elő szamlalt negy birodalmak felöl kiket latot vala az Daniel almaban; Mivel fogja Isten ezeknek az ő cseleködötöket az mit cseleköttek az Istennek Ecclesiajan; avagy jot, avagy gonoszt; meg fizetni, es micsoda iteletöt akar ő nekiök az Istennek Anyaszent-egyhazan töt kegyetlenségökert szolgaltatni. [516:]

### R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ez fel vött igeknek:

- I. Mert megh írja az Propheta az itelő bironak szömelyet, es meltosagat, á ki meg fogja itelni ezeket á negy fene bestiákat birodalmakat az Istennek nepen valo nagy kegyötlensegert.
- II. Meg írja az iteletnek formajat, á törvennek folyasat: micsoda modot tart az iteletnek processusaban rendiben.
- III. Es utolszor az Istennek bünteteket: Mint fogja Isten ezeket az birodalmakat, kik nyomorgattak az Sido nepet az Istennek Anyaszent-egyhazat; meg büntetni.

\* *versu 9.*

\*\* *versu 10.*

\*\*\* *versu 11.*

+ *versu 12.*

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az ítelő bironak szöme-lyet es meltosagat: aki meg fogja ez vilagi kegyőtlen fejedelme-  
ket ítelni, az Istennek nepen s-Anyaszent-egyhazan esöt nyomoru-  
sagert, így szoll á Propheta felöle s-mond. Nezem vala miglen  
szeköket hozzanak elő, es az regi idös le üle; az ü ruhaja fejer  
mint á Ho. &c.

Aholot az ítelő bironak szöme-lye felöl harmat mond. Mert I.  
ezt az ítelő birot, regi idösnek mondgya. Kicsoda ez? Az örökke  
valo Atya Isten: regi idösnek pedig mondatik az Atya Isten,  
nem azert mintha az Isten ilyen ven ember formaban volna, es  
hasonlo emberi tagokbol allo volna mint az ember: Mert tudgyuk  
hogy az Isten lelek: Hanem vénnek mondatik ő felsege hasonla-  
tossagh szerint, az ő bölcsesegere, es örökke valóságára nezve;  
hasonlatossagot veven az Propheta az ven emberektül.

Mert az mikeppen az ember az ő Esztendei által leszen bölcse,  
így Isten az ő örökke valóságának általa, bölcse, eszes, es minden  
dolgaiban nevezet szerint pedig igaz íteletiben tudos. [517:]

II. Szöme-lyere tartozik ez-is, hogy az ü ruhaja felöl azt mond-  
gya, hogy olyan fejer vala mint az Ho. Az fejer ruha regen Ki-  
ralyok öltözeti vala, á mint megh tetzik. *Gen. 41.* aholot Phara-  
ho, hogy utanna valo meltosagat meg jelentene á Josephnek,  
parancsollya Josephet fejer ruhaban öltöztetni. Es ez á ruha á  
Királyoknak, tiszta es szent életüket jedzi vala. Most pedig az  
fejer ruhat az Aszszonyallatok viselik, az okajert ök-is megh  
emleközzenek rea, hogy az fejer ruha tisztasagnak jamborsag-  
nak köntöse; meg ne motskollyak, mert hamar meg tetzik az  
fekete rayta.

III. Szöme-lyere tartozik ez-is az igaz ítelő biro Istennek, hogy  
az Propheta azt mondgya felöle: az ü haja fejer vala mint az  
gyapju. Az mely ket hasonlatosságokkal, tudni illik, ruhajanak  
es hajanak fejersegevel, peldaztatek az Istennek, tiszta igaz es  
makula nélkül valo igassaga minden dolgaiban es íteletiben.  
Ezek tartoznak itt az ítelő bironak szöme-lyere elsőben. Ahonnat  
ket rendbeli kerdes tamad elünkben.

Mert azt mondhatnad.

I. Hiszem az Isten az ő alattyaban lathatatlan, az mint mond-  
gya az iras felöle: Hat mikeppen lathatta Daniel az Istent?

F. Igaz az, hogy Isten az ő allattyaban lathatatlan, az mint  
Christus Urunk ünnön maga mondgya szent Janosnal: Senki  
soha az Istent nem latta, tudni illik allattyaban: De mind azon-  
által, az meniben az emberi erő külső keppen az Istennek jelen

letet el szenvedheti, arra Isten az ü bizonyos jelen letének, külső jelenséget latható jegyet az régi szent Prophetaknak mint példának okáért az [518:] mint szollanak az írás magyarázó Doctorok hozza, az embert mikor hatul lattak, valamenire lattak: ha mindenestül szinten nem lattak-is. Pelda erre á Moses *Exod.* 33. aki mikor kevanna az Istennek ortzajat latni, azt felele Isten neki: Ne kevand azt Moses: Mert nem lathat engem egy ember-is elven: De mind az által az ő dicsősegenek valami reszet meg mutata az Mosesnek keresere. Nem latta azért Daniel-is az Istent allattyaban, hanem latta csak az ü jelen letének bizonyos jegyet.

Masodik kérdésünk itt még-is az lehet.

Mivel hogy ugymond, az Atya Isten ven ember formajában abrazattyaban jelentette meg magát mennyei jelenésben az Danielnek: Szabade tehát az Atya Istent ebben az ven ember formajában ki írni avagy ki faragni, es az Templomokban tartani?

F. Semmikeppen nem: Mert nem azért akara Isten ebben az formában, ven embernek abrazattyaban, meg jelenni Danielnek, hogy abban irattatnak vagy faragtatnak ki: Henem ennek á meg jelenésnek oka csak ez vala, hogy lenne ez az meg jelenés az Isten jelen letének bizonyos symboloma, jele, pecseti, argumentoma az Danielnek előtte. Hinne el az Daniel hogy nem valami heaban való dolog volna ez á mit latna, hanem tellyességgel valóságos keppen mennyei dolog volna. Meg feddetnek azért itt á Papista Atyafiak, es egyebek-is akik űket követik ebben: akkik innét akarjak allatni, hogy szabad az Istennek ősz hajat hoszszu szakalt írni. Mert más volt az Istennek tanácsa ebben az ő maga meg jelenteseben, nem hogy ezzel csufolnak ő felseget. Ez az első dolog. [519:]

Masodszor ugyan itt az első reszeben, az mint jelentem, meg írja az Propheta, ennek az igaz ítelő biro Istennek meltosagat-is: Mellyet három dolgokkal magyaráz: Mert először azt mond-gya hogy szekek hozattanak elő, az mely ő szeki olyan vala mint az tűz: á mellyel példaztatik vala az ő dicsősege: Kereki annak az szeknek mint az tűznek langja: Mellyel példaztatik az Istennek íteletinek gyorsasaga. Mert az mikeppen az szeket az kerekek által akar hova hirtelen vitethetik, így az Istennek íteleti minden fele el erkőzik; az mint magyarázza szent Mathe. *ca.* 24. Olyan ugymond az ő íteleti mint az villamas, aki ki megyen nap keletről, es hirtelen megh tétzik nap nyugaton.

Masodszor meltosagara nez ez-is Istennek. ahol felöle azt mond-gya; Tüz folyas foly vala ugymond, es jü vala ki az ö színe elől: Mellyel peldaztatik az ö iteletinek hatalmas es lathato volta, es azt akarja felöle mondani. Az mikeppen ugymond senki az em-berek közzül az viznek folyasat el nem gatolhattya, hogy azon közben folyast ne keressön maganak. Így nincsen soha senki, aki az Istennek iteletit el kerülhesse. Ha ezért senki az Tiszat avagy Dunat az emberek közzül, karjaival meg nem gatolhattya, sokkal inkább ez az Istentelen világ az Istennek igaz iteletit el nem kerülheti.

Harmadszor es utolszor, meltosagara nez Istennek ez-is, hogy azt mondgya felöle. Ezerszer valo ezeren, udvarlanak vala ö neki, es tiz ezerszer valo szaz ezeren allanak vala előtte. Az kiken ertetnek az Istennek szent Angyali, az szolgáló lelkek, kik ud-varlanak ü felsegenek előtte. Ezerszer valo ezernek, es tizer valo szaz ezernek mond-[520:]gya pedig á Propheta az Angyalokat, nem azért mintha ugyan az volna bizonyos számok az Angya-loknak. De ezzel az bizonyos számmal jelenti azoknak az ö sokasagokat: kiknek az ö számokat csak az Isten tudgya, ember annak vegere ez életben, semmikeppen nem mehet. Tisztökre nez pedig az Angyaloknak ez, ahol azt mondgya felölök, hogy udvarlanak es allanak előtte az Istennek; az az, az mint az vite-zök Urok parancsolattya gyorsak es keszek: Így ezök mihelt Isten parancsol, keszek mindgyart az Istennek akarattyat vegben vinni. Ez azért á Prophetanak, az ítéző bíró Istennek szöményenek es annak meltosaganak magyarázattyaban értel-me.

Ahonnet tanuljuk meg: mely gyors az Istennek iteleti olyan bizonyara mint az tüzes folyó víz, az mely hirtelen el bu-rittya ezt az Istentelen világot, s-megh emesztí, es soha senki ezt az Istennek iteletit, mint szinten az tüzes folyó vizet meg nem gatolhattya, el nem kerülheti. Vayha pedig ezt az emberek hinnek, ketseg nélkül jobbitanak életöket. De nem hiszik az mint cselekedetökből meg tetzik. Hiszike ezt az Istennek iteleti-nek hirtelen voltat? Nem: es ez az oka hogy hanyat homlok sietnek az gonossagra. De en bizonynyal mondom azt effelevek-nek, hogy mihelt el töltik az ö gonosságoknak merteket; mint amaz tüzes folyó víz oly hirtelen ö rejajok jü az ü vesződelmek-nek napja.

II. Tanuljuk meg az szolgáló szent Angyaloknak az ö csele-kedetökből, akik örömet szolgálnak Istennek; hogy mi-is igye-közzünk engedni az mi Istenünknek parancsolattyanak, hogy az szent Angyalokkal, azon egy mennyei [521:] hazanak, egy

örök életnek polgar tarsai lehessünk es ugyan azon egy itelő biro Istennek szolgahassunk.

Mondam masodszor megh irja az Propheta az Istennek processusat: Minemü rendel es moddal fogja Isten indítani az ő iteletit azok ellen, akik az Anyaszent-egyhazat haborgattyak ez földön? s-azt mondgyaf előle, először hogy le ült az ő itelő sze-kiben. Le ül azert az igaz itelő biro Isten, ez vilagi kegyetlenök-nek meg itelesere, es az joknak megh oltalmazasara az ő szeki-ben. Melyben Isten szabja önnön magát ez vilagi itelethöz, aho-lot leszen az bironak iteletre valo le ülese, citatio s-az többi. Az szent Janos *Apoc. 20.* így magyarázza. Latek ugymond egy nagy fejer szeket, es rayta ülöt.

Masodszor azt mondgya felöle, tudni illik az iteletnek rendi felöl, hogy könyvek hozattak elő, könyvek nyittattanak meg. Mert az mint szokot ez vilagi törvényökben lenni; minek előtte az Sententia ki mondatnak annak előtte könyvek hozatnak elő, kikből á Causak megh iteltetnek: így az ő cseleködetökből fogja megh itelni Isten az gonoszokat, kiknek szemei előt mindenek nyilván vadnak az ü könyveiben. Ez pedig az könyv, az embe-rekre nezve, kinek kinek saját lelke ismereti, mely az utolso iteletben meg nyilatkozik, az gonoszoknak az ő tulaydon veszö-delmökre. Szent Janos *Apoc. 20.* így magyarázza. Latek ugymond nagyokat es kicsinöket az Istennek előtte, es könyvek nyittatanak meg; es más könyv-is nyittatek, aki az életnek köny-ve, es meg iteltetenek az holtak á könyvekből valo irasbol az ő cseleködetök szerint. Az halal es á pokol vettetenek á tüzes toban. [522:]

### Mit tanulunk innét?

Tanuljuk megh: Nincsen senki aki az Istennek igaz iteletit el kerülhesse, se nagy se kicsin. Annak-okajert ki ki ugy viselleye magát, hogy azt á könyvet, az az, az ő gonosz lelki ismeretit, melyben sok gonossagok irvan vadnak: magaval ne viselleye, hogy abbol legyen ő nekie karhozatra valo sententiaja. Ha ezt nem cseleködöd ember, életödet nem jobbitod, hid el bizonyara, hogy az utolso napon, te magad adod elő, az te tanu vallasodat, tennen magad ellen; es az te tulaydon lelked ismereti leszen itelő birad te ellenöd. Rendeld jól hát életödet, hogy jo valaszod lehessön az utolso iteletben. Ez az masodik dolog. Lassuk az utolsot.

Harmadszor es utolszor megh irja az Propheta, az iteletnek exsecutiojat vegbe vitelet: Mivel bünteti Isten, ezöket á biro-

dalmakat, akiről ennek előtte szollank, az Isten Anyaszent-egyházanak haborgatóit; akiről így tanít s-mond. Figyelmes valek ugymond akoron á kemény beszedekek szavara, mellyeket á kis szaru szoll vala. Nezem vala mig meg öletek az az allat, es az ő teste el vesze, es ő vettetek az tüzre, &c. Aholot immar vegezetre megh írja az Propheta; mind azoknak az negy rendbeli allatoknak, es az okon jegyesztetöt birodalmaknak kikiről ekkedig szollank az ő veszödelmeket s-elöször pedig az negyedik birodalomnak; mivel hogy ez az többinel az Istennek nepen sokkal kegyötleneb vala veszödelmeröl tanít, s-annak-utanna á többinek-is romlasat megh írja. Lassuk rendel.

Az mi az negyedik birodalomnak veszödelmet illeti; kettöt jegyesz megh itt á Propheta. 1. Veszödelmenek [523:] okat. 2. Veszödelmenek formajat modgyat. Oka ennek az negyedik birodalomnak veszödelmenek lün, az kis szarunak, az az, az Antiochus Epiphanesnek Syria Kirallyanak, Isten ellen es az ő Anyaszent-egyhaza ellen valo karo[m]lása. Mert ezt erti az kemény beszedecken, mellyeket az kis szaru, az az, az Antiochus Epiphanes szolla. Formajat pedig az pusztulasnak az az, ennek az negyedik birodalomnak veszödelmenek, három dolgokkal magyarázza. Mert 1. azt mondgya, hogy meg ölettetöt ez az bestia, az az, Parthusoktul es az Tigranestül az Armeniai Kiralytul semmive lött. 2. Azt mondgya felöle, hogy az ő teste el veszöt: az az, az nagy Pompeius által, az Romai birodalomnak Syria, csak provinciajava, tartományava lött, el költ tüle az Orszagnak nevezeti. 3. Azt mondgya felöle, hogy az negyedik bestianak teste vettetöt az tüzre, az az, tűz mia meg emesztetöt. Ezek neznek az negyedik birodalomnak romlasara.

Masodszor vegezetre, megh írja, amaz három első birodalmaknak pusztulasat-is á kiről így szoll s-mond. Az töb allatoktul-is el vetetek az birodalom, az az: ezzel á negyedik birodalommal egyyüt, amaz három első birodalmak maradeka-is el vesze es az Romajakra szalla. Hogy pedigh ennek előtte tellyesseggel ennek maradeki el nem vesztenek vala, hanem ezzel az negyedik birodalommal egyszer s-mind: okat ezt mondgya: Mert ugymond az eletre hoszszu idő adatot vala nekik, ezeknek az birodalmaknak resz szerint valo megh maradasokat mind addig, miglen az Istentül rendeltetöt idő el jöne azoknak pusztulasokra. [524:]

Mit tanullyunk innét?

I. Tanullyuk meg hogy Isten, nem csak egy emberre kettöre, terjeszti ki az ő igaz iteletit, hanem az Orszagokra-is. Az mint az

Babyloniai Persiai, Görög Orszagi Syriai kik hatalmas fejedelmek voltak, birodalmokból megh tétzik. Sokszor pedigh Isten az Orszagokat így bünteti, hogy Orszagokból, tartomány leszen, az mint Syria Orszagból tartomány lön; Így jart az mi szegény hazánk-is, nem sok kell hozza.

II. Tanullyuk meg: Micsoda modot tarcson Isten az büntetésben? Ezt bizonyara hogy ü kesödelmes az haragra es büntetésre, sokaigh tür, sokaigh szenved, varja az embereknek meg tereset: de mikoron osztan el jü az büntetésnek ideje, semmit nem jobbulvan az emberek; az varakodast az büntetésnek sulyagaval potollya meg. Az mint az Antiochus Epiphanesnek es Syria Orszaganak peldaja megh mutattya. Jusson eszedben hát Patak, föl föld; sok ideje hogy vár Isten; meg-is lassan jobbulz, söt naponkent sulyositod vetkedet; félö hogy Isten-is meg ne sulyosicsa raytad az ö büntetést. Megh vagyon időt, jobbulj hát, ez innet az tanats.

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Orszagoknak, varasoknak, faluknak, vesződelmenek es pusztulasanak bizonyos es közeleb való jegye: Semmi nem egyeb hanem az Isten igejenek meg utalasa: Isten ellen való karomlas, Isten Ecclesiajanak kergetese valahol azert ezeket latod; Nem kell az Istennek igeje, nem kell az tanito; gonoszul hall az Ecclesia, hidgyed hogy közel vagyon ott az városnak, falunak, Orszagnak, tartomannak pusztulasa; az [525:] mint az Antiochus Epiphanes idejeben, Syria Orszaganak pusztulasa meg mutattya.

IV. Tanullyak meg; az kereszt, haborusagh alat levő hivek: El jö az idő az sok nyomorusagok utan: mikor Isten öket, az nyomorusagok alol meg szabadittya, es az ö ellenségüket el veszti. Az mint hogy Isten az Sido nepet meg szabadita, az Babylonijakat pedigh, Persiajakat, Medusokat, Siriajakat, Görög Orszag belieket el veszte. Szabadicson meg minket-is az mi kegyelmes Istenünk, minden mi ellenséginktül. Fiajert az Ur Jesus Christusert. Amen.

## LI. Praedicatio.

„\*Latom vala etzakai latasomban, es ime az egek fölhöiben, mint egy embernek fia jü vala, es mene az regi időshöz, es eleiben vivek ötet. \*\*Es ada neki hatalmat, es dicsösegöt, es Orszagot, es minden nepek, nemzetök es nyelvek ö neki szolgálnak:

\* *versu 13.*

\*\* *versu 14.*

az ő hatalma örökre való hatalom, aki el nem vetetik, és az ő Orszaga meg nem romol.”

## S U M M A.

Az Daniel Propheta keresztyenek, ezekben az jelen való igekben, immar summa szerint meg írja; az itelő biro Christus Jesusnak-is szömyet, aki ugyan ezen világi ke-[526:]gyötlenöknek iteletiben jelen leszen, akit az Atya rendelt itelő bironak lenni holtakon és eleveneken; Es ennek felette meg írja, ennek az itelő biro Christus Jesusnak Orszagát, mellyet ezeknek az birodalmoknak, ugymint Babyloniai, Persiai, Görög Orszagi Syriai birodalomnak vesződelme után, akár valóságosan s vilagosban fel eppíteni, aki örökre való leszen, és mind az utolsó iteletig meg marad, az mely semmi nem egyéb hanem az Ecclesia.

## R E S Z E K.

Két részei vadnak ez jelen való igeknek.

I. Az Christus Iesusnak szömyéről.

II. Az Christusnak Orszagaról tanít.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, az Christusnak szömyet és annak latását. így szoll a Propheta fölöle s-mond. Latom vala etzakai latasomban, és ime az egnek földhőjében, mint egy embernek fia jő vala, &c. Aholot ebben az versben négy dolgot jegyez meg rövid beszéddel az Propheta. Először, az ő szorgalmatosságát az alom latas felől: Mert azt mondgya. Latom vala ejeli latasomban: Mintha mondana: Szorgalmatos valek ugymond, azoknak az mennyei jelenesőknek meg tartasaban, mellyeket Isten vető vala en előmben. Ahonnet ez adatik minékünk-is előnkben, hogy mi-is szorgalmatosak legyünk a Propheta tanítására. Ne úgy itellyünk az Propheta alom latási felől, mint valami heaban való, mulando; semmire kellő almok felől, hanem úgy, mint mennyei dolgok felől, mellyek által Isten nagy dolgokat akart ki jelenteni, és ezeknek igaz értelmére szorgalmatos gondunk legyen. Másodszor azt írja meg ebben az versben: Mit látot az Propheta? Kicsoda ez? [527:]

F. Ertetik ezen az embérnek fían, az Ur Jesus Christus. Az mint hogy ezt még az Sidok-is nem tagadhattyak, noha azokben nem egyesznek velünk, az Christusnak szemelye, Isteni és emberi természeti felől. Mint peldának okajert, Rabbi Jochua, Rabbi Sahadia; Rabbi Aben-Ezra, ezek az iras magyarázo Sido Doctorok azt mondgyak, hogy ez az embernek fiahoz

hasonlo, senki nem egyeb hanem az Messias. Hasonlonak lattatik pedig az Danielnek ez az Messias az embernek fiahoz: Nem azért mintha az Christusnak jövendőben igaz emberi teste nem lett volna, az mint amaz Marcion eretnek es az Manichaeusok tanítottak; hanem ez okon, mert még akkor az Christus az emberi testet, fel nem öltöszte vala, hanem ebben az mennyei lattasban, példaztatik vala az ő jövendő megh testösülease az szüz Mariatul. Az mint magyarazza ezt Irenaeus-is aki így szoll: *Hoc incarnationis ejus praeludium erat*: ez ugymond az latas az Christusnak meg testösülesenek elől jaro követe vala. Tertulianus-is azt mondgya: *Tunc praelusit Filius Dei humanitati suae*; akkor ugymond az Istennek fia az emberre letelenek jelet mutogattya vala. De annak-utanna ez az ő emberre lete be tellyesödek, az mint magyarazza szent Pal Gal. 4. De minek-utanna ugymond el jöve az tellyes idő, ki bocsata Isten az ő Fiat, aki aszszonyiallattul lett: az az, emberi testet fel veven az szüz Marianak meg szentöltetöt vereböl, meheböl. Egy azért ez-is á Daniel tanitasa azok közzül á jövendő mondasok közzül, kik á fiunak emberi testben valo el jöveset, az ő testamentomban allattyak. Harmadszor ebben az versecskeben, meg jedzi az Propheta á Christusnak Attyahoz valo menetelit mikor így szoll. [528:] Mene ugymond az regi üdöshöz, az az, az Atya Istenhöz az egeknek fölhöiben: Az mely latason példaztatek az Christusnak Attyahoz valo fel menetele mennyegben, az ü dicsöseges fel-tamadasanak utanna, el vegezven testeben az valtsagnak tisztit ez földön. Az mint Christus önnön maga-is *Iob. 14.* ennek be teleset, az ü attyahoz valo mene[te]lit tudni illik magyarazza mikor így szoll: *Expediit vobis ut ego abeam, etc.* Hasznal tinektök hogy en el megyök. Ismet *Iob. 16.* Egy kevesse nem lattok engömet, mert az en Atyamhoz megyök. Ugyan ott ismet: Az atyatul jüttem; viszont el hagyom ez vilagot, es az en Atyamhoz megyök. Szent Lucas pedig. *Actor. 1. v. 11.* így magyarazza: Es mikor neznek az tanitványok á Christust, az fölhö Jesust be foga, es el szakasztja őt az ő szömök elől. Utolso iteletre valo el jövese felöl, ő maga az Christus szent Mathenai. *Math. 25.* Ez időnek utanna meg lattyatok az embernek Fiat ülni, az Istennek job keze felöl, es el júni az egnek fölhöjeben. Negyedszer es utolszor megh jedzi az Propheta az Christusnak az ő Attyahoz valo meneteliben, az ü Attyanak eleiben valo allatasat: es ugymond eleiben vivek ötet: Mert az szent Angyalok szolgálnak vala á Christusnak az ő menyben menetelnek idejen, es amaz utolso iteletre-is sok ezer Angyalok fognak ala szallani ő vele. Ezek neznek itt Christusnak szömelyere.

## Mit tanulunk?

Tanuljuk meg elsőben á Propheta szorgalmatosságából, aki nagy gondot visel az ő alom latasira, hogy semmit el ne feleycsön abban. Hogy mi-is szorgalmatosság legyünk az mi idvőségünknek utának keresesében, annak [529:] erteseben, tanulasában. Ne úgy halgassuk az Istennek igejét, mint valami Baba beszédet ümmel ammal szunnyadással, hanem szorgalmatossággal, ugymint által utat az örök életre. Mert azt mondgya á szent Pal az Evangeliomnak tudománya felől: Az Evangelium ugymond semmi nem egyeb, hanem Istennek hatalma, minden hívő keresztyennek az idvőségre. De itt mi feddendők vagyunk atyamfiai, mert mi az mi Istenünknek igejenek halgatasában felette restek, tunyak vagyunk csak vasárnapi keresztyenők sokan. Annak-okajert vegyük eszünkben magunkat es legyünk sereny halgatoi, tanuloi az Isten igejenek.

II. Tanuljuk meg az Danieltől, hogy az Messiaszt ismerjük örök Istennek es igaz embernek lenni, aki az időnek tellyessegeben fel öltözte az emberi testöt az Marianak meheben. Az mely tudomány szolgal azok ellen, kik az Christusnak szömyeiben sok keppen tevelygenek. Mert nemellyek Isteni természetit tagattak az mint Arius, Cherinthus, David Ferentz s-az többi, kiket Isten büntetetlen nem hagyot, s-nem-is hagy. Pelda az Cherinthus, ki ellen az szent Janos az ő Evangeliomi könyvet ira, kire az förödő haz szakada, s-szörnyü halalt meg hala.

Pelda az Arius, ki undok iszonyu halallal belit ki ganejolván hala meg: Peldajul vagyon az Erdeli David Ferentz, ki az ő halalanak idejen, az Jesus Christusnak nevet ki nem mondhatta: Mert egész eleteben az Jesus Christus nevet káromlotta vala.

Nemellyek pedig az Christusnak igaz emberi természetit tagadgyak vala, mint Marcion, es annak követői, kik az Ur Jesus Christusnak tünderes testet tulaydonita-[530:]nak vala; De itt az Danieltül, könyü az Christusnak mind Isteni s-mind pedig emberi természetit meg tanulni. Mert Isteni természetiben (az mint \*nemellyek magyarazzak) mondatik menni az regi időshoz, az az, Isteni természetiben egyenlőnek lenni az Atyával; emberi természetiben pedig, mondatik embernek fianak lenni.

III. Tanuljuk meg á Danieltül, á ki azt mondgya, hogy felment Christus az Atyahoz, hogy az ő emberi természeti szerint.

\* *Eulinger.*

nincsen it ez földön, hanem be ment az ő Attyanak dicsősegeben, ült az Atyanak jobjára, s-onnet leszen el jövendo itelni eleveneket es holtakat, á mint az Credoban vallyuk. Az mely tudomany hasznal azok ellen, akik azt mondgyak, hogy az Christus nem ment fel az egben, hanem csak lathatatlanna tötte az ő testet az emberek között, de mind azon által most-is ugyan itt, emberi természetibe mindenüt jelen vagyon. Az mely bolondságot talaltak önnön magoknak azok, akik azt akarjak allatni, hogy az Ur vacsorajaban fogokkal ragjak az Christus testet. De nem adgya Christus soha az ő testet, az mely meg dicsőítettöt az embereknek fogok ala. Ertyük azért tanitasunknak első reszet lassuk az masodikat.

Mondam masodszor, ebben az ő tanitasaban, emleközik az Propheta, az Christus Orszagarol, mellyet fel akar eppiteni. ez vilagi kegyötlen birodalmak utan; akiről így tanit s-mond: Es ada neki hatalmat, es dicsőseget es Orszagot, es minden nepek, es nemzetök es nyelvek szolgálnak ő neki: az ő hatalma öröke valo hatalom, aki el nem vetetik, es az ő Orszaga megh nem romol. Aholot, ket rendbeli dolgokat jegyöz megh s-ad minekünk előnkben á Propheta. Először azt. Kicsodak legyenek az [531:] Christus Orszaganak polgar tarsai. Masodszor: Minemü legyen az Christus Orszaga.

Az mi az Eccesianak az Christus Orszaganak polgar tarsait illeti, polgar tarsai ennek, minden nepek, nemzetek es nyelvek. valakik szolgálnak az Christusnak. Mert Isten minden nepekből, nemzetökből, akar önnön maganak hiveket gyüytetni; az mint meg vagyon írva. *Matth.* 8. El jönnek ugymond sokan, nap kelet-ről es nap nyugotrol, es le telepödnek Abrahammal, Isaakkal. Jacobbal az mennyeknek Orszagaban. Nagy külömbsegh vagyon azért, az Christus Orszaga es ez vilagi birodalmak között: Mert noha ez vilagi fejedelmeknek sokaknak, ugymint Nebuchadneznarnak, Alexandernek, Dariusnak az ő birodalmok gyakorta meszsze terjettének: de mind azon által, nem volt soha senki ki mind az egesz világban levő nepeken, nyelvekön, nemzetsegökon hatalmat vehetöt volna. De az Christusnak hatalma vagyon mind ez világban levő nemzetsegökon; az mint jövendöt mondot vala erről regen David Propheta *Psal.* 2. aholot így szoll az Atya az ő fia felöl: Kerjed en tülem, es adom teneköd az Poganyokat öröksegül, es az földnek hatarit birodalmul. Ennek be tellyeteset pedig megh írja az szent Pal *ad Eph.* 1. v. 20. *et sequen.* Az Atya ugymond helyhesztette az Christust job keze felöl mennyeghben; sokkal fellyeb minden hatalommal birodalommal erővel urasaggal, es minden meltosaggal, mely nevez-

tetik nem csak ez vilagon, hanem az következendő világban-is. Es mindeneket vetöt az ő labai ala, es ütet rendelte mindeneknek felette az Anyaszent-egyhaznak fejeve: Mely ő teste, es tellyessege annak, aki mindeneket be tölt mindennel. Christus [532:] Urunk ő maga-is azt mondgya *Matth.* 28. Adatot ennekem minden hatalom mennyen es földön. Ahonnet az Christus *Apoc.* 19. mondatik Kiralyok Kirallyanak, es Uraknak Uranak lenni.

Ezekből azert, az minden nemzetsegökből, akar az Christus maganak Ecclesiat gyüytetni. Az mely szolgal elsöben az mi vigasztalasunkra: Hogyha Isten minden nemzetökből akar maganak hiveket gyüytetni; mi-is ne essünk ketseben: mert Isten mi raytunk-is akar könyörülni, s-mi belölünk-is akar maganak Ecclesiat gyüytetni. Masodszor, szolgal ez, nekünk rettentesünkre, hogy ne dicseködgyek egy nemzetseg-is, az ő hivatallyaval, es ez okon ne vetemödgyek minden gonossagra, az az: Ne mondgya azt, akar mely nemzetsegből az idvössegek utara szolittatott ember-is: En ugymond valasztott vagyok az örök életre, en az Evangeliomot tanulom, az Ur vacsorajaval elek: Azert ha lator leszök-is, ugyan idvözülök. Hallad; nem arra valo az keresztyenség, hogy annak palastya alat gonossagra vete-mödgyel: Hanem az mint szent Pal tanit. *\*Illuxit gratia illa Dei salutifera quibusvis hominibus, erudiens nos, ut abnegata omni impietate et mundanis cupiditatibus; temperanter, justé, pieq[ue], vivamus in hoc praesenti seculo.* az az, fel verradott amaz idvössegh szörző kegyelme Istennek, minden emberekre tanitvan minket, hogy meg tagadvan minden Istentelenséget es ez vilagi kevansagokat; Mertekletössen, igazan es Isteni felelőmben ellyünk; Ez jelen valo vilagon. Annakokajert, senki ne élljön gonoszul az Isten kegyelmevel es az keresztyenségek privilegiumával: Mert könyü Istennek az kövekből-is Abraham [533:] fiait szerzeni; es egyyik nemzetsegh helyeben mást allatni. Ez az első.

Masodik kérdésünk ez vala: Minemü legyen az Christusnak Orszaga? effelöl azt mondgya, hogy örökke valo: az ő hatalma ugymond örökke valo hatalom; az az, oly, kinek soha vege nem leszen. Meg marad azert mind örökke az Christusnak Orszaga: ezt bizonyittya az Esaias *cap.* 9. aholot ugyan azont mondgya felöle, hogy az Christus Orszaganak soha nem leszen vege. Masodszor azt mondgya felöle, hogy az Christus Orszaga soha meg nem romol, az az, nem csak nem leszen az Christus Orszaganak

vege, nem-is vettetik romlas ala, az mint vagyon ez vilagi birodalmaknak dolga.

Ahonnet tanullyuk megh: Mely nagy külömbsegh legyen az Christus Orszaga es ez vilagi fejedelmeknek Orszagi közöt. Mert noha ez vilagi fejedelmeknek Orszagi, egy ideigh felette meltsagossaknak lattatnak, es igen neveködnek, de mind azon által nem örökke valok, nem maradandok; hanem mi helyen el jö az ü el rendeltetöt hatarok, el romolnak semmive lesznek. Pelderre az Babyloniai, Persiai, Görögh Orszagi, Syriai birodalmak kiknek el jöt hirtelen az ö pusztulasok; es most-is nincsen semmi birodalom allando, hanem mindenek romlas es változas ala vettetenek. Az Christus Orszaga pedig nem ilyen az Ecclesia, hanem vegiglen meg marad. Mellyet az mi szegeny nemzetünk közöt-is, az mi kegyelmes Atyánk Istenünk; Szent fianak az Ur Jesus Christusnak erdőmejert, tarcson meg mind vegiglen. A M E N. [534:]

### *LIII. Praedicatio.*

„\*AKkoron el fogyatkozek az en lelkem ennekem Danielnek az en testömben, es az en fejem latasi megh haboritanak engemet. \*\*Menek egyhöz azok közzül kik fen allanak vala, es kerek igaz ertelmet ez esgez dolog felöl, es meg monda ennekem es ez dolgoknak magyarázattyat meg jelente ennekem. \*\*\*Ez az Negy Nagy allat, negy Kiraly, kik tamadnak ez földön. +Es az magassagoknak szentei el veszik az Orszagot, es birjak az Orszagot örökkön örökke. ++Akkoron kevanek igaz ertelmet vönöm az negyedik allat felöl, ki külömbözö vala, mind az többitül; felette rettenetes, kinek vas fogai, es ertz körmei valanak eszik es aprora ront vala mindent; es az maradékot labaival tapodgya vala. +++Az tiz szarvak felöl-is az ö fejen, az masik felöl-is, ki alol neveködek fel, es előtte három esek el az elebbiek közzül, es ennek az szarunak szemei valanak es szaja, ki nagyokat szoll vala, es tekinteti nagyob vala az többinel. \*+Latom vala, es ez az szaru hadakozik vala az szentek ellen, es gyöződelmet

\* *versu 15.*

\*\* *versu 16.*

\*\*\* *versu 17.*

+ *versu 18.*

++ *versu 19.*

+++ *versu 20.*

\*+ *versu 21.*

veszen vala ő raytok. [535:] \*Mig el jöve az regi idős, es itelet adatek az magassagoknak szenteinek, es az idő el jöve, es az Orszagot el vevek az szentek. \*\*Igy szolla (az Angyal) az Negyedik bestia (fene vad) Negyedik Orszag leszen ez földön mely nagyob leszen minden \*\*\*Orszagoknal es meg eszi az egész földet, es el tapodgya es el rontya. Es az tiz szarvak (jegyzek hogy) ebből az Orszagbol tiz Kiraly tamad, es masik ezek utan, es az nagyob leszen az többieknel es három Kiralyokat alaz megh. +Es sokat szoll, az felseges Isten ellen, es az felseges Istennek szenteit megh rontya, es véli hogy megh változtathattya az idöket, es az törvent: es adatnak (az szentek) az ő kezében ideigh idökig es az időnek felső részeig. ++Es itelet leszen, es az ő hatalmat el veszik, hogy el veszessek es el roncsak mindenes-tül. +++Es Orszag es hatalom, es Orszagnak nagysaga az egész Eeg alatt adatik az felseges Isten szentei nepeinek: az ő Orszaga örök Orszag, es minden hatalmok ő neki szolgálnak es engedelnek. \*+Eddig veghe ez beszédnek. Engemet pedig Danielt az en gondolatim igen meg rettentenek, es az en abrazaatom meg változek en bennem, es az beszédet meg tartam az en szivemben.” [536:]

## S U M M A.

Meg írja ez igékben az Propheta; mikeppen magyarázta legyen meg az Istennek Angyala az almot mellyet látot vala Daniel az ő agyában.

## R E S Z E K.

Hogy pedig ez fel vöt igeket nyilvánban ercsük, im ez Harom rendbeli dolgokat magyarázzuk.

I. Mit szerzet ez az mennyei jelenés az Daniel sziveben.

II. Micsoda modot tart az Istennek Angyala az Daniel alomlatasanak magyarázattyában, es miben al, az alomlatasnak értelme.

III. Mivel vegezi el az Daniel Propheta beszédet.

Az mi az első dolgot illeti: Mit szerzet ez az mennyei latas az Daniel sziveben: Igy szoll á Propheta effelől s-mond. Akkoron

\* *versu* 22.

\*\* *versu* 23.

\*\*\* *versu* 24.

+ *versu* 25.

++ *versu* 26.

+++ *versu* 27.

\*+ *versu* 28.

el fogyátkozek az en lelkem, &c. Szerzet azért, rettegest, felelmet, nyughatatlanságot ez á latas Danielnek sziveben: az mint lön az Pharahonak-is dolga. *Gen. 41.* á ki mikor lata almaban het köver es het ösztöver ünöket het tellyes es het hitvan buza fejeket, felette igen meg rettene rayta. Így lön az Nebuchadne-zarnak-is dolga, aki mikor lata amaz Nagy allo kepet, akinek feje arany vala: mellye es karja ezüst, hasa es tomporai ertz: Szarai vas, labai pedig egy reszent vasbol s-egy reszent cse-repből valanak; megh rettene rayta: az mint ezt ugyan ezen Daniel irasanak második reszeben ennek előtte megh magyaráztuk. Így vagy on it-is á Danielnek dolga. Oka pedig az Daniel felelmenek ez vala. Mert á Daniel á Babyloniai fogsagban felette igen kevannya vala az Istennek Anyaszent-egyhazának jo(l) allapattyat, s-megh szabadulasat á fogsagbol. De nem hogy az lenne hirtelen, de söt inkab lattya mennyei jelenesben (noha ho-[537:]malyban) hogy az hiveknek sok nyomorusagokat kellene szenvedni: es ez, az Istennek hazanak következő nyomorusaga teszi felelmesse Danielt, az ő alom latasanak között. Ahonnet ez volna az tanusagh hogyha az Daniel csak homalyban lattya az Isten hazanak következő nyomorusagát, s-retteg, fel, es retteg miatta sziveben: Hozzánk illik tehát bizonyara, hogy ha mi naponkent ugyan szemeinkel nezzük az mi nyomorusaginkat, az Isten hazanak keserves sorsan sirankozunk bankodunk. Így kellene bizonyara; De ime mint vagy on dolgozunk? Meg kemenyödöt az mi tulaydon nemzetünknek szive az mi nyomorusaginkra. Im keresztyenek az mi kebelünkben tartot magzatink, nemzetünkben tamadot vipera kigyoknak fiai meg akarnak emeszteni bennünket. Oh Ísraelnek pasztora, nekünk pedig kegyelmes Istenünk tamadgy ki kerünk mellettünk: Büntesd megh ezeket az te Anyaszent-egyhazadon esöt nyomorusagert. Oh Seregeknek Istene, tamadgy ki hamar; es szegynicsd megh ezeket: Ne halgas igaz Isten, mutasd megh hogy te vagy az mi Istenünk. Ezek azok bizonyara, akik semminek velnek tegödöt es az ő lovokat s-magokat tartyak Isten gyanant; Magokat te helyöttes akarjak tisztöltetni. Ezek azok, akik szüzeknek özvegyöknek, arvaknak rontoi ezek azok, kik nemzetünk karaval poganyokkal kötöttek frigyet. Azert holot te vagy az igaz Isten, te vagy az arvaknak Istene, most mutasd megh magadat most az mikor csak te read marattunk hogy nem szeretöd az gonoszt, s-gyülölöd azokat akik az Anyaszent-egyhaznak artanak. Mi mennyei szent atyánk jussanak az te szemed eleiben á mi fohazkodasink, siralmink esedözesink; szabadits meg minket. [538:]

Tovabba, Innet annakokajert az nyughatatlansagtul s-felelmentül indittatvan az Daniel, mivel hogy valosagos keppen mindeneket az ő alom latasaban nem erthet vala, akar vegere menni az ő alom latasanak: Megyen azert egyhöz az szolgalo szent Angyalok közzül, kik allanak vala az Isten elöt es kevana igaz ertelmet venni felöle. Ahonnet viszontag az Daniel ertekezeseböl, aki az Istennek Angyala által akar tanítani; tanullyuk meg mi-is, hogy mi az mennyei dolgokban vakok vagyunk, tudatlanok. Annakokajert akiket Isten elő allatot azoktul ertekezzünk az mennyei dolgokrol. Ha ezt cselekösziük Isten-is meg vilagosittya az mi sziveinket: az mint hogy az Danielnek töreködese-is nem lün haszontalan az Istennek Angyala elöt: Mert meg jelente Isten az ő Angyala által, az ő alom latasanak magyarazattyat: es ugyan azont cseleköszi ennek utanna-is az töb alom latasiban. *cap. 8. cap. 9. et sequen.*

Minekünk-is pedig azt igeri Christus Urunk \*Kerjetök s-adattatik nektök keressetek s-megh talallyatok; zörgessetök s-meg nyittatik nektök. Mert valaki ker, el veszi: aki keres, fel talállya; akki zörget megh nyittatik. Valakik azert az Evangeliomnak enni vilagosságaban nem ertik az idvössegöknek utat, ne vessenek senkire; hanem magok okai: Mert nem akarjak az ő idvössegöknek utat keresni. De mi keressük azt, es megh vilagosittya Isten az mi sziveinket. Így kellene bizonyara; de felette restök vagyunk az Isten igejenek tanulasara; es ez az oka, hogy Isten-is sok nyomorusagokkal sanyargat bennünket. Ez itt az első dolog. [539:]

Masodszor mondam hogy azt írja meg az Propheta: Micsoda modot tartot az Isten Angyala ennek az mennyei alom latasnak magyarazattyaban, es miben allyon ez az alom latasnak magyarazattya. Az magyarazatban ilyen modot tartot az Angyal; elsőben közönsegesen felel az alom latasra s-annak utanna kivaltkeppen ez negyedik bestianak, fene vadnak magyarazattyara. Közönsegesen azert azt mondgya felöle: Ez az negy nagy allat, negy Kiralyok kik tamadnak ez földön: az az; \*\*az negy Kiralyokon peldaztatnak, negy birodalmak, kik tamadnak egygyik az masik utan, tudni illik Babyloniai, Persiai Görögh Orszagi es Syriai, az mint ekkedig mi szollottunk felöle. Mert az Kiralyokon ertetnek az birodalmak es Orszagok, az mint meg tetzik az 23. versből, az \*\*\*Angyalnak magyarazattya sze-

\* *Matth. 7.*

\*\* *Sententia Authoris.*

\*\*\* *Angeli.*

rint ahol így szoll az Angyal s-mond: Az negyedik fene vad, az negyedik birodalom leszen. Ehöz pedig az negy birodalmak magyarazattyahoz ezt-is hozza teszi: es az magassagoknak szentei el veszik az Orszagot, es birjak az Orszagot örökkön örökre. Aholot az magassagoknak szentein, értetnek az örök életre rendeltetöt hivek, s-azt akarja az Istennek Angyala mondani, hogy noha mind ezek alat á negy rendbeli birodalmak alat, sok nyomorusagokat szenvednek az hivek: de mind azon által meg marad az Ecclesia mind örökre. Es Isten ezt az ő Angyala által mondattya az ő Anyaszent-egyhazanak vigasztalasara, hogy latvan az nyomorusagot, ketseghben ne essenek az ő meg maradasok felöl.

Tanullyuk megh innet ez negy rendbeli birodalmaknak valtozasibol, hogy nincsen semmi birodalom allando, hanem mindenek romlas ala vettettek. Es ugyan itt azt-is [540:] jegyözzük meg tanusagul, hogy akar mint s-akar hogy öldözzenek kergetsek ez vilagi kegyötlenök az hiveket; de megh marad mind örökre az Ecclesia. Az mely szolgal az mi vigasztalasunkra, ez mi mostani idönkben; mert noha mi-is haborgattatunk, de Isten minket maydan szinte kellekoran meg akar segiteni, es az mi haborgatoinkat, meg fogja szegyöniteni. Ez az első dolog.

Masodszor: Kivaltkeppen pedig akar erteközni Daniel az negyedik bestia felöl mit peldazna. Az mellyet lat vala az Daniel hogy hatalmassab volna á többinel: akinek tiz szarvai valanak, es akinek tiz szarvai között fel neveködek egy kisseb, á mely elöt viszontagh, harman az elebbiek közzül ki romlanak, szaja es szemei valanak annak az kis szarunak, hadakozik vala az szentekkel, es nagyokat szoll vala az felseges Isten ellen. Az mely negyedik fene vadrol, immar mi ennek elötte igaz eleget szoltunk s-büsegössen meg-is magyarasztuk azt mi legyen. Most azért hogy az meg magyarazot dolgokkal ujonnan az keresztienek elmejet ne faraszuk; hanem hogy ennek ertelmet, az hiveknek szivekben s-elmejükbe hadgyuk; az Angyalnak magyarazattyat imillyen rövid summaba foglallyuk.

Először annakokajert effelöl az negyedik bestia felöl azt mondgya az Angyal: Az negyedik bestia ugymond, negyedik Orszag leszen ez földön.

Mit akar?

Ertik ezen nemellyek az mint oda fel meg disputalok, az Római birodalmat. De meg nem alhat semmikeppen, az mint annak okait megh értettük, hanem kel ezen ertenönk az Syriai,

Asiai avagy Seleucidaknak birodalmat, az mely felette sokat különböz az elsőtől, es felette ke-[541:]gyötlen lün az Istennek nepen az Sido nemzetsegen; es erre az ő kegyötlensegere nezve mondgya az Propheta, hogy vas fogai, ertz körmei voltak ennek, őtt ez, aprora rontot, es labaival el tapodot mindeneket.

Masodszor azt mondgya felöle: Hogy tiz szarvai valanak ennek az negyedik bestianak.

Mit akar ezzel?

\*Peldaztatnak ezzel, az Syriai, Asiai es Seleucidak birodalmaban levő tiz Kiralyok, tudni illik. 1. Seleucus Nicanor. 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Theos. 4. Seleucus Callinicus. 5. Ptolomaeus Evergetes. 6. Seleucus Cerannus. 7. Antiochus Magnus. 8. Ptolomaeus Antipator. 9. Seleucus Philopator. 10. Antiochus Epiphanes.

Harmadszor azt mondgya felöle, tudni illik az negyedik bestia felöl, hogy az tiz szarvak között neveződik egy kis szaru, á kinek előtte, harman az elebbi szarvak között ki esnek.

Mit akar?

Ertik ezen nemellyek az Romai Papat: nemellyek pedig az Török birodalmat: De bötü szerint, peldaztatik ezzel az Antiochus Epiphanes; aki harom szarvakat le töre az elebbi szarvak között: az az: az ő előtte valo Kiralyok között, harmat meg öle: ugy mint Ptolomaeus Philopatort, Antiochus Magnust, Seleucus Philopatort, es ugy alla be alnok mesterseggel az fejedelmsegeben.

Negyedszer azt mondgya az kis szaru felöl, hogy szaja es szemei voltak ennek es nagyokat szollot Isten ellen. [542:]

Mit akar ezzel?

Szemeivel peldaztatik az Antiochusnak, vigyazo es telhetetlen volta; szajaval es szollasaval, peldaztatik, az Antiochusnak, az igaz Isten ellen, es az ő szentei, az Anyaszent-egyhaz ellen valo karomlasi.

Ötödször azt mondgya effelöl az kis szaru felöl, hogy hadakozik az szentökkel, es gondolkodik azon, hogy meg változtassa az idöket es az törvent es adattak az szentek ő kezében ideig, idökig, es az idöknek reszeig.

\* *Vide supra Hom. 49.*

Mit akar ezzel?

Peldaztatik ezzel hogy az Antiochus Epiphanes az Istennek nepet sanyargattya es az Isten nepenek törvenyet, innepit megh valtoztattya, es uy ceremoniakat fog rendelni. Az mint vegben-is vive ezt: \*Mert az Seleucidaknak birodalmanak, 145. esztendejeben, az Antiochus oltart eppittete, es azon disznokkal akara aldozni az Sidoknak törvénye ellen: kenszerite az Sidokat, hogy az ő keresztyeni vallasokat el hadgyak, balvanyoknak szolgallyanak, disznokkal aldozzanak, es valakik környül meteltetnek, meg ölessenek. Az mely utalatossag tarta az Sidokon, három esztendeig es tiz napokig. Így azért az templomnak pusztasaga, es az igaz Isteni tiszteletnek el valtozasa Antiochus Epiphanes idejeben, tarta három esztendőig s-tiz napokig.

Mit tanulsz itt?

Tanullyuk megh innet fejenkent, hogy az Antiochus Epiphanes tarsi azok, valakik az időket, az innep napokat mellyeket Isten rendelt, es az Istennek törvényit el akarjak valtoztatni, es az helyeben emberi talalmanyó-[543:]kat rendelni. Illyenök pedig az Romai Papak, akik az időknek es az innep napoknak valtoztatasaban igen gyönyörködnek, az mint az ő Calendarium igazgatasabol nagy könnyen megh tetzik.

Hatodszor es utolszor azt-is jelenti az Propheta; Meddig tartson ezeknek az birodalmaknak kegyötlenséghe, s-azt mondgya felöle addig tudni illik mig el jü annak büntetésenek Isten-tül rendeltetöt napja, es leszen ezeknek romlása pusztulása. Annak-utanna viszont, leszen az Christus Orszaganak fel eppitese minden nepek közöt; az mint be-is tellyesödöt ez, az Christus testben való el jövesenek idejen: es ez az ő Orszaga az Ecclesia meg marad mind örökke.

Ahonnet ez az tanusag: Nagy külömbseg vagyon az Christus Orszaga es ez vilagi birodalmak közöt: Mert ez vilagi birodalmak csak bizonyos ideig tartanak; es bizonyos hatarigh terjednek. De az Christus Orszaga örökke való, es ez földnek minden hatarara ki terjed; es az Christus minden rendbeli nemzetsegökből akar önnön maganak hivet gyüytetni. Ertyük azért ennek az alom latasnak magyarazattyat; Lassuk az utolso dolgot.

Harmadszor es utolszor, mondam azt kell minekünk megh latnunk: Mivel vegezi az Propheta beszedet; erről így szoll.

\* *I. Machab. 1.*

Eddig ugymond vege az beszednek. Engemet pedig Danielt az en gondolatim igen megh rettentenek, es az en abrazaatom megh valtozek en bennem, es az beszedet meg tartam az en szivemben.

Mit akar?

Kettőt cselekdik á Propheta: Eggyiket ezt hogy ennek az mennyei jelenesnek igaz voltat, s-tökellétössce-[544:]get allattya s-azt mondgya: Eddig ugymond az beszednek vege, mintha mondana: ezek azok, mellyekre engemet az Istennek Angyala tanita, es itt vegeze beszedet, es nem szükségh erről senkinek immar fellyeb tudakozni, hanem minden ember elégödgyek megh vele. Ahonnet ez az tanusag: Tudgya Isten mellyek tartoznak az mi idvössegünkre, es ez okon ő felsege szinten ott vegezi beszedet, ahol minekünk-is, nem szükségh fellyeb tudakoznunk felöle. Vetköznek azert azok, akik oly nyughatatlan elmevel vadnak hogy fellyeb akarnak erteni az Istennek titkos dolgai felöl, az mint ő felsege az ő igejebe az ő akarattyat ki jelentette. De nem illik minekünk, az mint az szent Pal szoll *1. Cor. 4. v. 6.* az iras fölöt bölcselködnünk. Masodszor azt-is meg jelenti az Daniel: Mit szerzet az Angyalnak beszede az ő sziveben. Azt mondgya hogy ezen-is az Angyalnak beszedem megh rettent elsöben; s-annak-utanna külső keppen-is meg valtozot szineben: De mind az által vegezetre az Angyalnak beszedet meg tartotta sziveben. Ahonnet minekünk ez legyen az tanusag, hogy mi-is az Istennek csudalatos dolgait csudallyuk; az ü igejeböl almelkodassal eppüllyünk, tanullyunk, es az mellyek az mi idvössegünkre szolgálnak azokat az mi sziveinkben meg tarcsuk el ne feleycsük. Melyre segellyen minket, az mi kegyelmes Istenünk, Fiajert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [545:]

## VISIO SECUNDA REGNI GRAECORUM ET SYRIAE.

### CAPUT VIII.

#### LIII. *Praedicatio.*

„\*Boldisar Kiralynak harmadik esztendejében, latas jelenek ennekem, nekem Danielnek, az utan mely jelent vala ennekem először. \*\*Es latam latasban, es lattatom vala maganak lenni Susan varosaban, az mely vagyon Elam tartomanyaban, es lattatom valo magamnak lenni az Ulaj folyo viz mellet. \*\*\*Es fel emelem az en szemeimet, es latam, es ime egy Kos áll vala az folyo viz mellet, es ket szarva vala, es azok az szarvak nagyok valanak, es egyyik az masiknal magassab, es az magassab neveződik vala utolszor. +Latam azt az Kost, hogy az ő szarvaival öklel nap nyugotra es eszakra, es délre, es semmi allatok meg nem alhatnak vala ő előtte, es nem vala ki meg szabaditana valakit az ő kezéből, es cseleködek az ő akarattya szerint es nagyá lön.” [546:]

Az Daniel Propheta irasanak szinten kezdetiben keresztyennek, ket reszekre osztottuk vala, az egesz Daniel Propheta tanitasat. Mert első reszeben azt mondottam vala, hogy az Propheta, külömb külömb fele Historiakat tractal, meg lett dolgokat, ugy mint Nebuchadnezar Kiralynak, Boldisar Kiralynak Darius-Kiralynak dolgait. Masodik reszeben tractal, latasokat jövendő mondasokat, az Babyloniai, Persiai, Görögh Orszagi, Syriai es Asiai birodalmaknak változasit, mind az Űr Jesus Christusnak el jöveleig. Ezek lönek reszei.

Ekkedig annak-okajert az hat első Caputokban megh magyarazok az Daniel Propheta irasanak első reszet. ++Annak-utanna pedig az hetedik caputban, kezdök magyarazni azon Daniel Propheta Mennyei latasit az birodalmaknak változasi felől. Az mely latasi által azt akara Isten megh jelenteni Danielnek: Minemü allapatra jutna igyök az Babyloniai fogsagban levő

\* *versu 1.*

\*\* *versu 2.*

\*\*\* *versu 3.*

+ *versu 4.*

++ *Scopus Visionum.*

Sidoknak, kik az ő meg szabadulasokat az foksagbol naponkent nagy siralommal varjak vala. Erre tudni illik, hogy negy nagy birodalmak tamadnanak egyik az masik utan akkik alat sok rendbeli nyomorusagokat kellene szenvedniök kivaltkeppen pedig az negyedik birodalom alat, tudni illik Antiochus Epiphanes idejeben: de mind azon altal, Isten vegezetre az ő nepet azok alol á nyomorusagok alol fel akarja szabadítani. Ekkedig annak-okajert az hetedigh Caputban megh magyarazok az Danielnek első mennyei latasat, az melyben ugymint egy summaban be foglalja közönsegössen, minden birodalmaknak változasat az Babyloniai birodalomtul fogva, mind az Christusnak el jöveleig. Most immar ebben az nyoltzadik Caputban, [547:] következőik az Danielnek, masodik mennyei alom latasa: Melybe Summa szerint tér még az Propheta, az masodik es harmadik birodalmaknak, az az, á Persiai es Görögh Orszagi, avagy az nagy Alexander birodalmanak megh irasara; es szorgalmatossan meg írja az Daniel; Mit fogh szenvedni az Istennek nepe az Syriai birodalomban, á kegyötlen Antiochus Epiphanesnek idejeben. Az melyben ugymint typusban, arnyekben, az adatik minekünk előnkben világossan; mit fog szenvedni az utolso időben az Istennek Anyaszent-egyhaza, az Antichristus alat.

## R E S Z E K.

\*Harom reszei vadnak ennek az nyoltzadik caputnak.

I. Az Danielnek mennyei latasa:

II. Az Daniel mennyei latasanak magyarazattya.

III. Mit szerzet ez az mennyei latas á Daniel sziveben.

Az első dolog felöl így szoll az Propheta s-mond. Boldisar Kiralynak harmadik esztendejeben, &c.

### Mit akar?

Hat rendbeli circumstantiakat, környül allo dolgokat jegyez meg ez igekben á Propheta. 1. Az latasnak idejet: Mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest. 2. Kicsoda latta ezt az latast. 3. Megh írja az latasnak rendit. 4. Ennek az latasnak szorgalmatos meg tartasat, minemü gondot viselt Daniel ennek az latasnak megh tartasara. 5. Helyet, holot latta Daniel ezt az mennyei latast. 6. Mit latot az Daniel az ő latasaban.

\*\*Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az latasnak idejet: Mikor jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, így szoll á

\* *Versib. 14. á v15 ad 20 V. ultimo.*

\*\* *I.*

Propheta affelöl. Boldisar Kiralynak harmadik esztendejeben: az az, á mint Josephus szamlallya, 14. [548:] esztendőekkel az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, az mely Josephus, 17 esztendőket tulaydonit az Boldisar Kiraly birodalmanak. Avagy az mint Berosus es Metasthenes szamlallyak, harom esztendő-  
kel az Babyloniai birodalomnak romlása előtt, az mely historicusok tudni illik Berosus es Metasthenes, csak ött esztendeig valo birodalmat tulaydonitanak az Boldisar Kiralynak.

Oly időben az mikor á kevely kegyetlen, Istentelen Boldisar kiraly uralkodnek nagy kegyötlenül az Sido nemzeten fellyeben sokkal hogy nem mint az ő Attya az Evil-merodak, avagy pedig az ű nagy Attya az Nebuchadnezar Kiraly: hogy avagy csak inset venne eszeben az Boldisar Kiraly magat, es könnyebbitene az Isten nepenek terhet, mivel hogy az ő birodalmanak hamar vege lenne. Es az Isten nepe-is venne vigasztalast maganak, az ő jövődő megh szabadulasa felöl. Ahonnet minekünk az időnek jegzeseből ez az tanusag. Nem hadgya Isten soha az ő Anyaszent-egyhazat, hanem annak minden időben gondgyat akarja viselni, kivaltkeppen pedig akkor, mikor ez vilagi kegyötlenök az ő hivein akarnak regnalni. Az mint pelda erre a Boldisar Kiraly, akit Isten az ő kegyötlensegejert, az ő tobzodo lakodalmi között á Cyrus Kiraly által, á mikor szinten semmit az ő büntetese felöl nem gondolkodnek, es az Cyrusnak fejedelmseget semminek alitana. Pelda á Pharaho á kinek nem faja AEgyptusban, az Isten nepenek keserű sorsa: de vegre Isten az vörös tengerben be burita. Ne fellyünk hát most-is azoktul, akik fel tamattanak az Istennek nepe ellen; mert az Isten hamarsaggal öszve gyüyti az bünte-[549:]tesnek völgyere ez illyteneket, es őket meg szegyöniti. Ez az első resz.

Mondam masodszor, azt jedzi meg ez fel vött igeekben az Propheta: Kinek jelentette meg Isten ezt az mennyei jelenest: s-azt mondgya felöle: Latas jelenek ennekem, nekem Danielnek. Kettözteti az Daniel beszedet, s-azt mondgya hogy ennekem; nekem Danielnek, hogy ezzel meg jelencse, hogy nem maset, hanem az ő tulaydon latasit akarja beszelleni; Nem ugy az mint ennek előtte cselekedek, az masodik, negyedek es ötödik Caputokban, aholot az Nebuchadnezarnak es Boldisar Kiralynak latasit szamlala elő, akik nem voltanak Prophetak: es ez okon nem-is volt azoknak annyi mertosaga, s-hathato volta az hivek előtt; mint azoknak, mellyeket Isten meg jelentet á Danielnek, az ő szolgajanak es Prophetajanak. Azt mondgya azert az Propheta, hogy Danielnek jelentette ki Isten ezt az mennyei jelenest, hogy igy ennek az mennyei latasnak melto-

sagot szerezzen, es valami köz alomnak ne iteltessenek, hanem olynak az mely az Istennek szolgajatul lattatot, es nagy dolgot akart Isten ez által ki jelenteni.

Ahonnet ez mennyei latasnak meltosagabol ez az tanusag; hogy nem minden latasokat itellyünk heaban valoknak lenni; hanem vadnak olyak-is, mellyek által Isten nagy dolgokat szokot az embereknek meg jelenteni, es ugyan azok által külömb külömb fele dolgokrol szokta megh inteni. Illyen vala a Nebuchadnezar Kiraly alma, \*az mint immar azt meg magyaráztuk. \*\*Illyen vala az Joseph alma-is, aholot azt lattya hogy az kevek fen allanak vala az mezőben, az ő battya pedig megh hajolnak [550:] vala előtte, &c. Illyen vala az Pharaoh alma, az het köver, es het ösztöver ünök felől, &c. Mely példazza vala á het bü, es het szük esztendőket. *Gen. 41.*

II. Tanuljuk meg, ahol Daniel az ő nevet fel jedzi az alom latasnak bizonyos voltaert: szep dolog az mi idvössegünknek tudomanyaban arra vigyaznunk, kik által akarunk az Isten hazaban eppülni, á mi hitünknek, agazatit az igaz tudomant tanulni. Azok által tudni illik akiket tudunk Isten szolgainak lenni, akiket Isten bocsatot s-rendelt az tanitasnak tisztire, es tudgyuk bizonynyal hogy az Istennek igejet, tisztan igazan, emberi talalmanyoktul valo öszve egyelites nélkül hirdetik. Erre inti az szent Pal-is az Timotheust. *2. Tim. 3.* mikor így szoll: az gonosz embereknek ugymond, es az hitetőknek elő menetelők leszen az gonoszbán, egyebeket el csalvan, mivel hogy ök-is el csalattattak: De te maradj meg azokban á mellyeket tanultal, es á mellyek te read bizattattak, tudvan azt kitől tanultal. Vigyaz azert te-is kitül akarsz az Isten hazaban eppülni, ne bizzad minden tudatlanra lelkedet. Ez az masodik dolog.

\*\*\*Harmadszor mondam ez fel vött igeekben, meg irja az Propheta az alom latasnak rendit, s-azt mondgya felöle, hogy masodik ez az elsötül, tudni illik az közöt mellyet Isten megh jelentet az Danielnek almaban. Az mellyet nem oknelkül jegyöz megh az Propheta, hanem ezert, hogy ezzel meg mutassa, hogy valóságos keppen vegben mennek ezek, á mellyekről jövendöl á Propheta: mivel hogy Isten ugyan azon egy dolgot, külömb külömb latasokkal atta ő neki eleiben, ugy hogy az utolso megh jelenesők, vilagossabbak löttek az elsőknél. Mert az első [551:] alom latasaban Danielnek, nem valanak az Országok s-biro-

\* *cap. 2.*

\*\* *Gen. 37.*

\*\*\* *III.*

dalmak ilyen nevezet szerint ki adatvan, mint ebben az masodikban. Ahonnet tanullyuk megh, az Isten mely csudalatos keppen rendelte az ő igejet, Evangeliomat beszedet; így tudni illik, hogy az mit egy helyen homalyosban hoz elő az iras, más helyen világosan magyarázza: az mint cselekőszik it-is Isten, á Danielnek ki adot alom latasaban.

II. Tanullyuk megh inset: Nem haszontalan az irasban, ugyan azon egy dolognak gyakorlatossággal valo elő hozasa, mert az annak az dolognak bizonyos hasznos, es szükséges voltat commendallya. Az mint szent Pal bizonyittya. *Phil. 3. v. 1.* Ugyan azonokat irnom tinektők en, nem restellem, tinektők pedigh batarsagos. Ne mond hát te-is atyamfia azt, mikor az Evangeliomnak magyarázattyat hallod: esztendő ez nap-is ezt praedicallottak vala: Mert azt az tanitok á te eppületökre cselekőszik, hogy meg emlekősznel felöle. It-is azért uyittya ugyan azon elebbi alom latast az Danielnek az Isten lelke, hogy annyival inkab megh emlekőzzek felöle es itellye hasznos es szükséges dolognak lenni.

\*Negyedszer mondam egy igevel jegzi meg az Propheta á Daniel szorgalmatossagat az ő alom latasanak meg tartasaban, akiről így szoll: es vigyazok vala arra az latasra: es ugyan azon egy szót ottan ottan elő hozza, latam ugymond latasban, latam, latam: Az mely szolgál ennek az alom latasnak bizonyos volta-ra, hogy senki ne ketölködhessenek felöle, mivel hogy szorgalmatos gondot viselt az Daniel felöle. [552:]

Ahonnet ez minekünk az tanusag, hogy nagy szorgalmatosság kevantatik az Istennek titkos dolgainak visgalasara; fel kell nyitnunk szivünket, szömünket, az Isten igejenek tanulasara mert ha ezt cselekötte az Daniel, sokkal inkab ezt kel minekünk cseleködnünk, hogy naponkent eppüllyünk. Megh feddetnek annakokajert itt azok az tanitok, kik alig tekintenek az Postillaban, s-menten mennek az Isten szekiben, nem visgalvan az irasokat, sem pedigh annak igaz ertelmeröl semmit nem gondolkodvan. Megh feddetnek az halgatok-is kik immel ammal halgattyak az Isten igejet, csak fülök mellöl bocsattyak; Így vagy on uramnak-is dolga, akinek ide vagy on az szöme de elmeje masut nyargal: Nem így kell az Isten igejet halgatni hanem vigyazas által kell eppülni az Isten hazaban, azt adgya itt az Daniel példaja előnkben.

\*\*Ötödik kérdésünk ez vala, holot latta Daniel ezt az mennyei

\* IV.

\*\* V.

jelenest? azt mondgya felöle hogy, Susan varosaban, mely vagon Elam tartomanyaban az Ulaj folyo viz mellett.

Mit akar?

Az Elam annit teszen mint Persia. Az Susan pedig volt Persiaban, á Persiai Kiralyoknak fő lako helye varosa; mely Magyarul annit teszen mint lilium avagy Rosa, s-igy nevesztetöt az ö szepsegejert es ekessegejert. Mert ezt az Historicusok ugyan csudaltattyak. Jeronymus Doctor-is emleközik felöle, mely igen szep varos volt, aholot az Persiai Kiralyok-is szoktanak vala temetközni. Az folyo viz pedig mellyet Ulaj folyo viznek nevez, más nevel mondatik Pliniusnal Eulaeus folyo viznek, á mely [553:] körül follya vala Susan varosat. Azt akarja azert mondani, hogy Persiaban Susan varosaban, mellyet körül foly az Ulaj folyo viz, ott latta ezt az almot Daniel.

De mondhatnad.

Ugyan ott volte Daniel test szerint Susan varosaban nem pedig Babyioniaban?

F. Nem volt test szerint; Mert igy lakozik vala Babyioniaban; hanem elmejeben el ragattatvan, vala Susan varosaban alom latasnak altala: Hogy pedig ez igy legyen, meg tetzik innét először. Mert az Daniel nem vala maga szabadsagaban hogy szabadon mehetöt volna, az Babyloniusok ellenseghöz Babyloniabol Persiaban. Masodszor meg tetzik innét: Mert az Daniel az ö hivseget köteleszte vala az Babyloniai Kiralyoknak es lehetetlen, hogy jo lelki ismerettel mehetet volna á Persakhoz. Harmadszor; Mert akkor az Daniel mikor ezt az almot latta; vala az Boldisar Kiralynak birodalma alat. Nem test szerint azert, hanem mennyei latas által, vala az Daniel Susan varosaba.

\*Hatodszor es utolszor, mondam azt kel megh latnunk: Mit latot az Daniel az ö latasaban? Sokak azok s-nagy dolgok az mint ennek-utanna megh halljuk, de most ez jelen valo igeekben, emleközik csak arról, hogy latot egy Kost, az mellyet, hat rendbeli dolgokkal magyaraz. 1. azt mondgya affelöl hogy csak egy volt: Mely csak egy birodalmat peldaz vala, tudni illik az Persiat. 2. azt mondgya felöle, hogy allot az, á folyo viz mellett:

Mert lako helyök az Persiai Kiralyoknak vala Susan varosaban az Eulaeus folyo viz mellet. 3. azt mondgya felöle, hogy ket szarvai voltanak az kosnak, egyyk az masiknal [554:] magassab, es az magassab utolszor neveködöt. Aholot á ket szarvakon értetnek az Mediai es Persiai ket Orszagoknak Kiralyi: Mert Medusokbol es Persakbol áll vala az masodik birodalom. Nagyob lön pedig egyyk az masiknal az szarvak közzül, az utolso az elsőnel: Mert elsőben az Medusok valanak nevezetös-bek; annak-utanna pedig az Persak lönek hatalmassabbak. 4. azt mondgya az kos felöl, hogy öklelt nap nyugotra, Ezakra, Délre mely ezt peldazza vala, hogy az Persiai Kiralyok nap nyugatra meg hodoltatnak Babyloniát, Syriát, Cappadociát, es az kisebbik Asiat. Ezakra, Lydiát, Armeniát s-az többit. Délre, Arabiát, Indiat, Szerecsön Orszagot: Mert az Persiai Kiralyok az Orszagot el foglalak Indiatul fogva Szerecsen Orszagig. 5. azt mondgya az kos felöl, hogy senki nem alhatot meg előtte, es nem volt senki, akki valakit meg szabadithatot volna kezéből: Mellyel jelentetik az Medusoknak es Persaknak hatalmas voltak kinek senki ellene nem alhatot. 6. azt mondgya felöle, hogy mindeneket cseleködöt az ő akarattyá szerint, az az, mindenekben jó szerencses előmenetelök volt az Persaknak es Medusoknak. Mert noha, neha meg gyözettettek vala: de mind az által vegre, vegbe vizik vala azt valamit akarnak vala. 7. Vegezetre ezt-is hozza teszi az Propheta: Es ugymond naggya lön: Mert á Persaknak fejedelme, hatalmasb vala mindeneknel, kinek senki ellene nem alhat vala. Ezek neznek, itt az első latsnak magyarazattyara.

I. Tanullyuk megh hát innet vala mely fejedelmsegök az Isten Anyaszent-egyházat s-nepet haborgattyak, el kel azoknak az ő Orszagoknak birodalmanak pusztulni, romlani. [555:]

Az mint peldajul vadnak erre á Babyloniai fejedelmek, kik kemelletlenül sanyargatak az Istennek nepet, s-Orszagokkal együt semmive lönek. Így leszen ez után-is ez vilagi kegyötlenöknek dolgok. Ennek felette valamit ez vilagi kegyötlenök egyeben cseleköttenek, Isten ismet azokat, ugyan azon büntetéssel veri. Peldajul vadnak erre-is á Babyloniások, kik el vevek az Sidoknak es egyeb nemzetöknek javait, Orszagit: annak-utanna viszont az övek-is el vetetek ő tőlük.

II. Ideje vagon az birodalmaknak neveködesenek, es hatara vagon azoknak el romlasanak: es soha egy birodalom sem allando. Peldajul vadnak az Assyriai, Persiai, Görög Orszagi, Syriai, Asiai birodalmak, akkik voltak, s-immar nincsenek, semmive lettek.

III. Szep dologh az eggyesseg s-az szövetsegh: Mert az eggyesseg által nagy dolgok mennek vegbe. Az mint az Medusok á Persakkal, egy szövetségben leven; nem csak az ő határokat oltalmazak meg, de vegezetre birodalmokat-is ki terjesztek, es ellensegöket megh gyözek.

IV. Es utolszor tanullyak meg á hivek, az ő nyomorusagoknak idejen ne essenek ketseghben: Mert Isten az öveit megh szokta az ő ellensegitül alkolmatos időben szabadítani. Az mint megh szabadita Danielt es az Ecclesiat á kegyetlen Boldisar Kiralynak keserves igajatul, el veven az birodalmat ő tüle s-eletet-is el vegezven. Szabadicson megh minket-is s-tarcson megh az mi Istenünk minden nyomorusagink között, szent Fiajert. A M E N. [556:]

#### LIV. *Praedicatio.*

„\*ES en figyelmetes valem, es ime egy kecske bak jö vala nap nyugatrol ez egész földnek szinere, es nem illeti vala á földet es annak az baknak vala egy tettetés szarva az ő szemei között. \*\*Es mene az koshoz á melynek ket szarva vala, mellyet lattam vala hogy áll az folyó víz mellet, es futamek arra nagy erős haraggal. \*\*\*Es latam hogy az koshoz közelget vala, es fel emelkedek az bak annak ellene, es megh öklele azt, es ket szarvat el ronta, es nem vala erő az kosban hogy megh alhatna előtte, es le üte azt az földre es megh tapoda es nem vala ki megh mentene attol az kost. +Az kecske bak azért naggya lön, es mikor erejeben volna, el törek az á nagy szaru, es annak helyeben negy nagy tettetes szarvak nevedekenek fel az egnek negy szele fele.”

#### S U M M A.

Summa szerint ezekben az jelen valo igekben azt írja meg á Propheta, hogy az nagy kosnak utanna latot masodik allatot-is tudni illik egy nagy kecske bakot, akki ugy ökleli azt az nagy kost kit elsőben latot vala, hogy ottan le dül, es el tapodgya azt, es á kecske bak az utan igen [557:] naggya nevedődik de az ő nagy szarva á sok viadalyban ki török, akki helyeben ismet negy szarvai nevedöknek, ez vilagnak negy szele alat.

\* *versu* 5.

\*\* *versu* 6.

\*\*\* *versu* 7.

+ *versu* 8.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek, mert:

I. Meg írja ennek az kecske baknak allapattyat az Daniel.

II. Azon kecske baknak meg írja negy szarvait, melyek amaz ö sok viadalyaban ki töröt szarva helyet neveköttenek.

Az mi az első reszt illeti, tudni illik ennek á kecske baknak allapattyat, így szoll á Propheta felöle s-mond: es en figyelmes valek, es ime egy kecske bak jö vala nap nyugatrol, &c. á holot ket rendbeli keresöket kell minekünk ez igeknek értelmejert meg jedzenönk.

I. Mit peldazot ez á kecske bak?

II. Minemü dolgokkal magyarazza ennek á kecske baknak allapattyat?

Az mi az első kerdest illeti: Arnyeka typusa vala ez az bak az Görög Orszagi birodalomnak, avagy az nagy Alexander birodalmanak. Az Angyal-is pedigh ennek az alomnak magyarazattyaban ugyan ezent erössiti ahol azt mondgya. Az kecske bak semmi nem egyeb, hanem az Görög Orszagi birodalom. Felette igen illendő hasonlatossag pedig keresztyenek ez, ahol az Persiai birodalom hasonlittatik az koshoz, az Görög Orszagi pedigh az kecske bakhoz. Mert á mikeppen az kecske bak, á ki mégh annyat szopja, kis kecske gido (mert ollyanrol vagyon az Sido ige) erőtelem az kosnal; így az Görögök birodalma, á kik hadakoznak vala Dariussal az Persiajak Kiralyaval, gyöngheb vala, gazdasagokra es seregöknek sokasagara nezve az Persiai Kiralynak birodalmanal. [558:] Mert azt olvassuk az Historiakban, hogy mikor *ad Granicum fluvium*, szembe szalla az nagy Alexander Darius Codomannussal az Persiai Kirallyal, s-meg gyöze ötet, akkor Alexandernek csak harmintz ezer gyalogja, es öt ezer lovagja vala: az Persiaiknak pedig gyalogjok szaz ezer; Lovagja tiz ezer vala. Erre azert az gazdagsagra es hadanak keves voltara kepest meltan hasonlittatik á Görög Orszagi birodalom, az ü annyat szopo gyenge kecske bakhoz. Amaz boldog emleközetü tudos bölc Philep Melanthon pedigh ezt az Typust, az hasonlatossagot így magyarazza. Nem oknelkül hasonlittya ugymond Daniel á Görög Orszagi birodalmat á kecske bakhoz: hanem ez okon: Mert á mikeppen az kecskek gyorsak az fakra valo felhagasban, es gyönyörködnek az ugrandozasban: így az Görögöknek elmeje csudalatos volt uy dolgoknak megh probalasaban, es szorgalmatos valamely dolognak visgalasaban. Ertöd azert mit peldazot az kecske bak, tudni illik az Görög Orszagi birodal-

mat, avagy az nagy Alexandernek uralkodását, s-mi-is erről tudakozzunk, es lassuk az masodik kerdest: Mely ez vala.

Minemü dolgokkal magyarazza Daniel ennek á kecske baknak allapattyat?

F. Harmat jegyez meg, ennek magyarazattyaban az Daniel. 1. Fel neveködeset, mikeppen neveködöt fel. 2. Meg jelenti fenyes es dicsöseges allapattyat. 3. Romlasat es veszödelmet. Mely tzikelyekről mi-is értéközzünk.

Fel neveködeset ennek az kecske baknak, öt rendbeli dolgokkal magyarazza. 1. Azt jelenti meg: Honnet latta hogy jut, s-azt mondgya felöle: jut nap nyugatrol [559:] az az, Görög Orszagbol, Macedoniabol: Mert Görög Ország nap nyugatra vagyon Asiahoz kepest. 2. Azt jelenti felöle hova jöt s-azt mondgya hogy, jöt ez egész földnek színere az az, egész Asiara, Indiara, AEgyptusra, s-mind pedig arra az földre, ahol akkor az Daniel vala: Mert ez az szent iras szollasanak modgya, hogy azt hia egész földnek melyben az dologh vegbe szokot menni. 3. Azt mondgya felöle: Nem illeti vala ugymond az földet, az az, oly hirtelenséggel jö vala, hogy labaival ne lattatnek még csak meg-is erni az földet; de oly gyorsasaggal jö vala, mintha röpülne, avagy menyütö kö szállana le az Egből. Az mellyel jegyeztetik az nagy Alexander hadakozasaban valo gyorsasaga, az mint emleköznek az Historicusok felöle, s-nevezet szerint pedig Curtius, hogy mikor kerdenek az nagy Alexandert, mikeppen hodoltatta volna megh hirtelenséggel enni sok nemzetsegöknek tartomanit; azt feleli: *μηδεν ἀναβαλλόμενος. Nihil procrastinans*: az az, semmi dolgomat egy naprol masra nem halasztottam. 4. Azt mondgya á kecske bak felöl, hogy egy tettetes szarva volt az ö szemei között: Mellyen ertetik az nagy Alexander: azt akarja azert mondani, hogy á mikeppen az kecske baknak ereje az ö szarvaban vagyon: így az Orszagnak ereje, hatalmas Kiralyokban, fejedelmekben vagyon, minemü vala az nagy Alexander. Szemei gyanant valanak pedig; kik között fel neveködek á Sandor, amaz ü eszes es bölc Hadnagyi, Parmenio, Philotas, Clitus s-az többi kikkel együt az nagy Alexander az Persiajak ellen hadakozik vala. 5. Azt mondgya az kecske bak felöl hogy viaskodot az kossal, es hatalmat vött ü rayta. Viaskodasa felöl így szoll: Mene [560:] ugymond á koshoz akinek ket szarva vala, (az az, az Persiai Kiralyhoz, kinek birodalma Medusokbol es Persakbol áll vala, az mint immar meg magyaraztuk) es futamek á kosra nagy erős haraggal az az gyorsasaggal elöl vevén az ö ellenseghet Dariust, á ki sokasagaban bizvan, semmit nem fel vala, rohana az Dariusra, es latam hogy á koshoz közelget vala, es fel emel-

ködven az bak annak ellene, megh öklele azt. Gyözödelme felöi pedig azt mondgya: es el ronta ugymond ket szarvat, mert nem vala erö az kosban, hogy meg alhatna elötte, es le üte azt az földre, es meg tapoda, es nem vala ki megh mentene attul á kost, az az; Meg gyöze Alexander Dariust es az Mediai s-Persiai birodalom Alexanderre szalla, nem alhatvan Darius az ö sokasagaval Alexander ellen. Hogy pedig ez-is így lön, meg bizonittyak az Historiak: Mert annak-utanna, mikor megh gyöze elsöben az nagy Alexander Dariust *ad Granicum fluvium*, ez mellet az folyo viz mellet, ketzer vöt Sandor diadalmat Dariuson, tudni illik masodszor Ciliciaban Issa varosanal, á holot meg sebesite Dariust, es el futvan Darius, szekereit, paisut, kezijat satorit el nyere. Satoriban pedig Dariusnak, Annyat, felesetet ket leanit es egy fiacsokajat: kiköz minden kegyösseggel es emberseggel lön az Sandor, es az Darius erre kepöst kevannya vala az nagy Alexander baratsagat; Orszaganak felet leanyaval együt neki igerveren, de nem cseleköde, Mert azt mondgya vala á Sandor, az mint lehetetlen az hogy ket napok legyenek az Egen, így lehetetlen az-is hogy ket hasonlo fejedelem lehessen az földön. Harmadszor diadalmat vön Dariuson az Sandor, az Arbela varosnal; az mely hadaban, az Historicusok [561:] bizonyosag tetele szerint: valanak Dariusnak negy szaz ezer lovasi: tiszszor valo szaz ezer gyalogi; ket szaz ezer kaszasi tizen öt ezer tevei. Dariust pedig, mikor Mediaban akara futni, megh öle ötöt Bessus az maga hadnaggya, Bactrianak tisz tartoja, mintha azzal kedves dolgot cseleködnek Sandornak, de nem talala kedvet nala. Mert Sandor az Darius halalat igen sirata, es tisztségössen el-is temettete. Az Bessust pedig á ki Dariust megh öle, azzal büntete, hogy ket termö fak közbe kötösztetven, kette szakasztata. Így telek be azert az Daniel jövendő mondasa es az kecske baknak fel neveködese. Ez az első.

Ahonnet tanuljuk meg elsőben az Alexandernek példajabol, akki keves hadakkal gyöze meg sokakat, hogy nem az sokasagbol áll az gyözödelem, hanem az Istennek gondgya viselesebol. Az mint pelda erre az Abraham-is á ki 318. magaval, keves gyöngse sereggel, öt Kiralyokat gyöze megh. \*Gedeon 300. magaval megh gyöze az Madianitakat. Az Asa Kiraly pedig az Iudanak Kiralya mikor menne az Szerecsenek Kirallya ellen kevesed magaval így könyörögh s-mond: Ur Isten nincsen te nalah semmi külömbsegh á keves es az sok között: Annakokajert segely meg minket mi kegyelmes Istenünk: Mert az te nevedben bizvan jöttünk

\* 1. Chr. 14.

ez sokaság ellen. Te vagy az mi Istenünk, azért ne vegyen te raytad hatalmat az ember. Meg-is halgattatek pedig, mert az Szerecsenek megh futamanakes le vagattatanak. Így azért most-is, nem az sokaságban, hanem az Istennek gondgya viseleseben áll az győződelem.

II. Tanullyuk meg innet: Micsoda legyen az fejedelmeknek uraknak az ő tisztők: ez tudni illik elsőben, hogy [562:] az Országoknak tartományoknak, varasoknak, faluknak legyenek szarvai, az az: az ő alatta valoknak erősségi, es egyebek ellen oltalmazsak az ő alattok valokat: Masodszor hogy szömösök legyenek, az az, mindeneket okkal, vigyazással cselekdögyenek, kövessék az eszes tanácsokat, es semmit vakmero keppen ne cselekdögyenek, kivel mind magoknak, s-mind pedig az ő alattok valoknak art-hatnanak. Harmadik tisztők ez, hogy minden dolgokban, gyorsak, vastagok, es serenyek legyenek, az mint az Alexander példajából meg erthetik.

III. Tanullyuk meg innet, hogy noha egy ideig nem talaltatik senki, aki az Isten Anyaszent-egyhazanak ellenseginek ellene allyon, az mint lön az nagy kosnak dolga az az, az Persiai birodalomnak: mint Boldisar Király idejében sokat szenvedé az Ecclesia: De el jó az idő vegezetre, az mikor Isten az ő hatalmas karjait ki nyuytya, es tamazt valakit, az ki az ő Anyaszent-egyhazanak ellensegit megh szegyoníti. Az mint az Sandor birodalma által büntete az Persiai Kiralt. Így cselekedék Isten az mi időnkben-is á mikor fel tamadanak az Ecclesianak ellensegi: de Isten talala modot benne, mi modon minket, ezektül lelkünkben meg szabadita.

Mondam masodszor, ugyan itt az első részben, á kecske baknak allapattyanak meg irasaban, fenyös es dicsőseges allapattyat-is meg jelenti, s-azt mondgya egy igevel felöle: á kecske bak ugyan mond naggya lön. Az mint vegben-is mene ez: Mert Dariuson hatalmat vöven az Sandor nagya neveködek.

Harmadszor pedig romlása felöl ennek az kecske baknak azt mondgya; es mikor erejében volna, ki törek az ő [563:] nagy szarva: Mely így mene vegben, hogy mikor megh holdoltatta volna Sandor az egész nap keletöt, es nem volna senki ellensege, meg tere Babyloniaban, es vilagi gyönyörűsegre, tobzodasra advan önnön magat, reszegeskedes miat Babyloniaban meg hala. Jollehet nemellyek azt mondgyak, hogy etetes miat holt legyen meg Sandor, de imez az közönseges etelem. Meg hala pedig életének, 33. Esztendejében, szent Ivan havanak 28. napjan birodalmanak hetedik esztendejében, kinek az regi Poetak ilyen Epitaphiomot csinalanak.

Tegnap ez az földet nyomja vala, ma á föld nyomja ötet.  
Tegnap ennek az egész vilagh sem vala elég, ma három  
sing föld-is elég.

Tegnap ettül ez egész világ retteg vala; ma az fergek  
sem felnek töle.

Ahonnet tanullyuk megh elsőben: hogy az kevelyöknek  
szarva hamarsaggal le törík, az az, egy embernek-is fel fuval-  
kodot kevelysege nem allando. Az mint pelda erre Sandor, ki  
az ő nagy kevelysegeben Isten gyanant akarja vala magat imad-  
tatni es magat Jupiter Fianak tartani, es mikor önnön maganak  
halhatatlansagot akarna keresni, hirtelenséggel ez vilagbol ki  
mulik. Ide tartozik azert az szent David mondasa. *Psal. 37.*  
Latam ugymond hogy el hatalmazot á hitötlen, es olyan mint  
az ki zöldellőt termő fa: de el mulek es ime nem vala, keresem  
ötet es nem talalam. Ismet ugyan azon Psalmusban az David  
*vers. 10.* Egy keves idő mulva el vesz á hitötlen; nezed á helyét  
es ő nem leszen. Így jara Boldisar Kiral-is, kinek tobzodo es  
Isten ellen valo lakodalmi közöt lön ha-[564:]lala. Így jara  
Nebuchadnezar, kit Isten az ő kevelysegejert baromma változ-  
tata, az mint immar megh magyaraztam.

II. Tanullyuk megh inset: Sok rendbeli modgya vagyon Isten-  
nek abban; mi modon ez vilagi fejedelmeket az ő birodalmokbol le  
vesse. Nemellyeket fegyver által az mint lön Boldisar Kiralynak  
dolga, á ki az Cyrusnak fegyvere által vesze el: Nemellyeket  
vadak által, az mint lön amaz 42 gyermekeknek dolgok, kik az  
\*Elisaeus Prophetat csufollyak vala az ő kopazsagajert, kiket  
az Medvek szaggatanak el. Milo Crotoniates pedig az farkasoktul  
emesztetek meg. Hatto Püspököt az egerek evék meg. Cambyses  
mikor lovára fel akara ülni, fegyvere hivelyéből ki esven, által  
megyen az tomporan \*\*s-meg hal. Sandornak nem arthatot senki  
fegyverrel, hanem maga keze miat tobzodasban holt meg. Az  
mely tanusagh szolgál nekünk vigasztalasunkra: Valamikor lat-  
tyuk ez vilaghi kegyetleneket szabadossan regnalni, es nincsen  
senki, á ki ő ellenök csak meg-is merjen motzanni; el jő az idő,  
mikor azok, minden mi remenségünk kívül, magok által hirtelen-  
séggel el vesznek. Es bizonyára így lött sokszor az mi nemzet-  
ségünknek dolga, melynek sok rendbeli ellensegi tamattanak,  
de hirtelenséggel remenségünk kívül el vesztenek, s-így leszen  
ez utan-is dolgok: talál Isten modot az mi ellenseginknek el  
veszteseben.

\* 2. Reg. 2.

\*\* Herod. 1. 3.

III. Tanullyuk meg micsoda legyen az sok tobzodasnak, reszegsegnek gyümölcse: ez hogy ez által sokak halalt keresnek magoknak, az mint lön az nagy Alexandernek dolga. Sokak á kik önnön magokat az bor italban erőseknek alittyak, vegezetre az bor ital miat halnak [565:] megh. De erre szamtalan sok az pelda, á kik bor ital miat veszték el: lattyyuk pedig hogy napon-kent-is ezt az emberek igen bizonyittyak; annak-okajert ebben ne mulassunk. Lassuk az masodik dolgot.

Masodik reszeben ez fel vött igeeknek azt mondottam vala; hogy meg irja az Propheta, ennek az kecske baknak negy szarvait, mellyek amaz ö sok viadalban ki töröt szarva helyöt neveködenek, á kiröl így tanit s-mond: Es annak helyeben ugymond, negy nagy tettetes szarvak neveködenek fel az Egnek negy szele fele.

Mit akar mondani?

Az negy szarvak, negy birodalmat jedzenek. Azt akarja azert mondani, az negy szarvaknak amaz egy helyeben valo fel neveköde, peldazza az nagy Alexandernek birodalmanak az ö halala utan valo negy reszre valo oszlasat. Mert az mit olvassuk az Historiakban, minek utanna meg hala Sandor, es az ö szolgai el temetek Babyloniaban, Roxanes aszszony az nagy Sandor felesége terhesen marada tüle, kinek ideje mikor el jöve, egy fiat szüle, kire az nagy Sandornak birodalma nez vala: De meg fosztatek töle. Mert az nagy Sandornak fő szolgai, ugymint, Seleucus, Ptolomaeus, Antigonus, es Cassander, meg osztozanak az nagy Sandor birodalmaval, ily szin alat, hogy ök abban csak gubernatorok lennenek addig, migh az Sandor fia fel neveködnek; de semmi nem kele benne: Mert az birodalom erkölcsöt veszen maganak.

Seleucus azert el foglala Syriat.

Ptolomaeus AEgyptomot.

Cassander Macedoniat.

Antigonus az kissebbik Asianak Orszagat. [566:]

Így azert az Sandor birodalma, az mint az Daniel szoll; ez vilagnak negy szele fele el oszla. Ez az Propheta beszedenek értelme.

Mit tanulunk innét?

Tanullyuk meg; Mely rövid s-mely alhatatlan legyen ez vilagi birodalmoknak hatara: az mint az nagy Sandornak peldajabol

meg tétzik, á kinek birodalma szertelen nagy vala, de alig indulhata labara (tobzodasa mint Alexander meg halvan) mindgyart hirtelenséggel sok reszekre el oszla. Ekkeppen lön az Persiai birodalomnak-is dolga, mely, nem igen sokaig tarta. Ne vessük hát ez vilagi birodalmokban, urasagokban, gazdagsagokban remenségünket; mert azok mind el maradandok; sőt hamar-is változandok. Az mint amaz Saladnius Asiai Imperator Historiája-is meg mutattya; á ki felöl azt olvassuk; hogy mikor halálra betegedet volna, dobót üttete s-trombitat futata, mintha hadba akarna menni, s-vegezetre egy inget ki fordítottya nyakabol, fel teteti az zaszlo tetejeben es azt kialtattya, az egesz taboron: Ez egy imeggel megyen ma ki Saladnius minden jóságabol. Mondom illyen mulando ez vilagi birodalom gazdagsagh: Ne vessük hát remenségünket abban, de keressük amaz mennyei hazat, á ki öröкке meg marad. Melyre segellyen minket az mi Atyánk Istenünk szent Fiajert. AMEN. [567:]

#### LV. *Praedicatio.*

„\*ES azoknak egyyikeböl, neveködek ki egy kis szaru, es nagy fel neveködek, délre, nap keletre, es az kevanatos földre. \*\*Es fel neveködek mind az Egi seregik, es az földre le eyte, az Egi seregből sokakat, es az csillagokból, es azokat megh tapoda. \*\*\*Es az seregeknek fejedelmeig emelködek, es ö tüle el vetetek az szüntelen aldozat, es el hanyattatek az ö Sanctuariomjanak helye. +Es az sereg adatek kezben az szüntelen valo aldozatert, az vetökert, es veti az igassagot az földre, es megh cseleköszi ezöket, es jo szerencses elömeneteli leszen. ++Es hallek egy szentet hogy szolla; monda azert egy á szentek közzül, annak á ki csudalatos: Meddig leszen az szünetlen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonoszszag, hogy mind az Sanctuariomot, s-mind az seregit el pusztitsa? +++Es monda ennekem: ket ezer es három szaz estveig es reggelig, es annak-utanna meg tisztittatik az Sanctuariom.” [568:]

\* *versu 9.*

\*\* *versu 10.*

\*\*\* *versu 11.*

+ *versu 12.*

++ *versu 13.*

+++ *versu 14.*

## S U M M A .

Ezekben az igeekben immar megh írja az Daniel Propheta az Antiochus Epiphanesnek személyet, es az ő sok rendbeli cselekedetet annak hataraval együt: tudni illik mit cselekedgyek jövendöben Antiochus Epiphanes, Syrianak Kirallya, mind ez vilagi birodalmak ellen, mind Isten ellen, s-mind pedig az ü Ecclesiaja ellen; es meddig tartson az ő kegyetlenségenek hatara: meddig bocsattya Isten elő kegyötlen-segeben.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeeknek, mert:

I. Az Propheta tanit az Antiochus Epiphanesnek személyeröl es cselekedetiröl.

II. Azon Antiochus Epiphanesnek kegyötlen-segenek idejeröl:

Meddig tartson annak az ő hallatlan nagy kegyötlen-sege.

Az mi az első reszt illeti, így szoll az Propheta s-mond: es azoknak egyikeböl neveködek ki egy kicsin szaru, &c.

Ezekben az igeekben, három rendbeli dolgokat kell minekünk megh jedzenünk. 1. Mit kell ertenünk az kis szarvon. 2. Honnet vött eredetöt az Antiochus. 3. Micsoda cselekedetet forgattya Daniel az Antiochusnak.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik, mit kell ertenünk az kis szarvon. Ved eszedben: ertetik egy igevel az Antiochus Epiphanes. A ki így nevezetik kicsin szarunak. 1. Ez okon, mert az ő Attyafiai közöt leg kisebbik vala. 2. Mert ez elsőben semminek tartatik vala, holot ü rea az fejedelemség es az Orszagh nem tartozik vala, hanem az ő attyafianak az Seleucus Philopator fiara az Demeterre. De az birodalmat csalardsaggal foglala maganak, es erre az ő csalardsagara kepest, ugyan ezen Da-[569:]niel Propheta, *cap. 11. v. 21.* az Antiochus Epiphanest hija utalatosnak. Így magyarázza ezt Iosephus *lib. 10. Antig. Indaica 14.* es Aben-Ezra, *in suo* Perusch. De ebben semmi nehezseg nincsen, kit kellyen ertenünk az kis szarvon. Mert erröl ennek előtte az hetedik caputban eleget szoltunk. Lassuk az masik dolgot.

Tudni illik: Honnet vött eredetöt az Antiochus Epiphanes?

F. Azt mondgya az Propheta felöle; azoknak egyikeböl neveködöt, az az, az Seleucidaknak birodalmabol, avagy az Syriai Kiralyoknak birodalmabol: mely egy vala amaz negy birodalmak közzül, az mellyekre oszla az nagy Alexander birodalma

az ő halalanak utanna, az mint ez elöt-is megh hallok. Tudni illik az Seleucus Nicanortul á ki az nagy Alexander szolgálai közül Syrianak Orszagát foglalta vala maganak. Nevezet szerint pedig Attya vala ennek az Antiochus Epiphanesnek, amaz Antiochus Magnus, á ki az Syriai birodalomban hatodik Kiraly vala. Akit az Romajak sokszor sok izben meg gyöztének vala, es ezt az ő fiat kezesül-is vetötte vala Romaban, hogy soha ő ellenök nem tamadna: Epiphanesnek pedig az az Illustrisnak fenyösnek tettetösnek neveztetöt vala csufsagaban. De Polybius igazabban hja Epimanesnek az az bolondnak, dühösnek, az ő sok rendbeli kegyötlensegere nevezte. Mert bizonyara, nem csak dühös vala ez az Antiochus Epimanes, Isten ellen es az ő Ecclesiája ellen; de tellyesseggel egy az pokolbeli Furjak közzül, az az meg testösült Satan az mint immar az ő cselekedetiböl meg tetzik. [570:]

Harmadszor tehat immar lassuk: Micsoda cselekedeti voltak ennek az Antiochus Epiphanesnek?

F. Harom rendbeli dolgait szamlallya az Propheta elő: Elsöt ez vilagi birodalmak ellen. Masikat az Istennek Anyaszent egyhaza ellen. Harmadikat önnön maga ellen.

S-mit cseleködik ez vilagi birodalmok ellen?

Azt mondgya felöle az Propheta: Fel neveködek Délre, nap keletre es az kevanatos földre: az mely így nevezetik tudni illik kevanatos földnek, az ő nagy büsegejert, mellyel Isten azt az földet meg ekesitötte vala, melyre nevezte tejel mezzel folyo földnek-is mondatik; mely nem egyeb hanem Judanak föld. Avagy kevanatos földnek hivattatik az Sido nepnek nagy kevasagara nevezte: kik minden ketsegh nélkül, kevankoztak az ő hazajokban, kik közzül Daniel-is vala. Magyarazzak ezt nemelyek dicsösegnek földenek-is, mivel hogy azt valasztotta vala Isten maganak, hogy ott tiszteltetnek. Azt akarja azert mondani, hogy az Antiochus Epiphanes el foglalna az Isten nepnek földet, Judaeat, Sido Orszagot: el foglalna AEgyptomot az mely Délre vala es meg rettentene Persiat az mely nap keletre vala. Hogy pedig ez így lett legyen, meg tetzik az Historiakból, az mint meg vagy on irva az Machabaeusok első könyvebe, á holot azt olvassuk, hogy Antiochus, birodalmanak hatodik eszendejeben, nagy sereggel mene be AEgyptusban Cleopatrahoz az ő hugához, hogy ütet megh latogatna. Onnet pedig vissza terven be mene Jerusalemben, kinek Menelaus Pispök á kaput meg nyittata, es mihelt be jöve, ottan az főfö Sidokat mind le vagatta-

ta, es marhajokat-is el dula. Ez az első, ez vilagi birodalmak ellen valo cselekedeti. [571:]

S-mit cseleköszik tehát az Ecclesia ellen?

Azt mondgya felöle. Fel neveködek mind az Egi seregig, es az Egi seregből le eyte sokakat az földre, es ez csillagokbol, es azokat meg tapoda.

Mit akar mondani?

Az Egi seregen erti az Propheta az Isten nepet, es az Istennek hazaban levő hiveket, kikre az mennyeknek Orszaga tartozik. Az csillagokon pedig erti, az Isten nepe között valo fő embereket, fejedelmeket, Papokat, szent élető hiveket. Azt akarja azért mondani. Oly nagy leszen az Antiochus Epiphanesnek az ő kegyetlensege, hogy nem csak az köz rendeket, hanem az fő embereket-is á kik egyebek előtt fenlenek, mint az Egen egyyk csillagh az masik felet, kegyetlenül fogja tractalni, ölni, habor-gatni kergetni: sőt ezzel sem fog megh elegendni, de az mi nagyob kegyetlenség, még az ő testeket-is, mint az utzan valo sárt, el fogja labaival tapodni. Es bizonyara be-is tellyesite az Anti-ochus ezeket, az mint az első Machabaeusok könyvenek első reszeből megh tetzik, á holot azt olvassuk. Miert hogy nem aka-ranak az Sidok disznokkal aldozni az Antiochus parancsolattyara balvanyokat csinálni, az Istennek minden szerzesit el változ-tatni: sokak, firfiak es aszszonyiallatok az Antiochus parancso-lattyabol le vagatanak. \*Ide tartozik az Eleazarnak-is az ő his-toriaja, á ki feleségevel es het fiaival vitetek az halalra, mivel hogy az Istennek akkorbéli törvénye ellen, diszno hus etellel nem akara magat megh ferteztetni. Ha pedig több példakat kevansz erre, mit cseleködet az Antiochus az [572:] Istennek Anyaszent-egyhaza ellen; olvasd megh az Machabaeusok köny-vet, igaz eleget talalsz felöle.

Harmadszor azt-is meg jelenti az Propheta; Mit cseleködik az Antiochus önnön maga ellen az mennyei Isten ellen, á kit az Propheta seregeknek fejedelmenek nevez: Mert bizonyara ugyan-is ő az ü seregenek, az az, az ő választot hiveinek egyedül valo Fejedelme.

\* 2. *Machab. ca. 6. et 7.*

## Negyed mondd felöle.

I. Hogy fel emelkedik Isten ellen Antiochus: Vegben-is mene ez: Mert az Izraelnek Istenet ki rekeszte az Jerusalem templomabol, es annak helyeben az Jupiter kepet helyhoztete, es azt Isten gyanant tisztoltete; az igaz Istent pedig karomla meg csufola.

II. Azt mondgya felöle: Hogy el veszi az szüntelen aldozatot: az az, el veszi az Isten hazabol azt az aldozatot mely peldazza vala az Ur Jesus Christust, es annak egyszer valo tökelletes aldozattyat. Az innen napok meg szenteleset-is megh tiltja, es az Istent az ő tisztössegetül meg fosztja.

III. Hogy elhanyattatik az Antiochus által az Sanctuariomnak helye: az az, olyanna tetetik az Istennek haza az Antiochus által, mint akar mely köz hely. Az mint vegben-is mene ez: mikor Antiochus az Jerusalem templomat minden ekessegetül meg foszta, es balvany Istenivel meg undokita.

IV. Azt mondgya felöle, hogy az igassagot az földre veri: á holot az igassagon ertetik az Istennek törvénye: s-azt akarja mondani, hogy az Istennek törvenyet az mely tanította az igassagot, igyeközik semmive tenni. Az mint vegbe-is mene ez. Mert az Moysesnek könyveit az tör-[573:]vény könyveket á kiket talala Antiochus, el szaggattata es tüzzel egettete meg. *1. Machab. 1. v. 59.*

Ezek lönek az Antiochusnak Isten ellen valo gonosz cseleködeti: es mind ezeket jo szerencsessen vegben vive az Antiochus: Mert Isten mind ezekre vegbe menetelt engedet vala neki, az mint emleközik az Propheta felöle.

Megh cseleköszü ugymond mind ezeket, es jo szerencses elő meneteli leszen. Ertyük annak-okaert immar az Antiochusnak, mind ez vilagi birodalmok ellen, mind az Ecclesia ellen s-mind pedig Isten ellen valo gonosz cseleködetit, s-ezek neznek az Propheta elmejere.

## Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg innét: Gyakorta szoktak az emberek, Országoknak, városoknak, meltosagarol böcsületirol disputalni. Mellyik legyen böcsületesb? De bizonyara könyü erre az felelet. Mert csak az, az böcsületes város, tartomany, á holot az igaz Ecclesia vagyon; zengedöz az igaz tudomany; az az, praedicaltatik az törvény es az Euangelium: Az mint hogy erre nezve hija Isten Judaeat dicsösegnék földenek, mert ott akar vala Isten

dicsőíttetni tiszteltetni. Vagyon hát minekünk-is mivel dicseködnünk holot Isten minket az ü igejenek hirdetésevel megh aldot, csak hogy tudnok ö felsegetül jo nevön venni; De sok helyökön az mi nemzetünk között csak fülök mellől bocsattyak ezt az emberek.

II. Tanullyuk meg innét, hogy noha az Istennek Anyaszent-egyhaza felette utalatos ez világi kegyetlen fejedelmek előtt, es igen kemelletlenül tractaltatnak ez világi hitetlen emberektül: Mind az által nagy ennek az ö meltosaga Isten előtt; ugymint ki egyedül önnön maga ennek fe-[574:]jedelme Pasztora; es ennek tagjai fenlenek Isten előtt mint az Egnek csillagi. Nevezet szerint pedig tanullyak megh az tanítók; \*kik ez világi dölfösöktül, ez vilagnak seprőinek tartatnak, az mint szoll szent Pál felölök, hogy felette igen kedvesökük Isten előtt, ugymint kiket Isten az Egnek fenyös csillagi köziben szamlal.

III. Tanullyuk meg: Hasznal bizonyara, hogy Isten az ö Anyaszent-egyházat neha neha ez világi kegyetleneknek kezek ala bocsattya: Hogy így az külső nyomorusagnak szenvedese alatt naponként neveködjünk az hitben. Mert az jo szerencsenek idejen, könyü az mi hitünknek nagysaga felöl dicseködnünk: De annak alhatatossaga az nyomorusagoknak idejen tetzik megh: az mint bizonyította szent Pál: *Probatio spem efficit; Qui non est tentatus qualia scit?* Aki meg nem kesertetöt, miről tud az tanubizonsagot tenni? az proba remenseget szerez? Így Antiochus Epiphanes idejében, az ö kegyetlensegi között, megh tetzet, kik voltanak Istennek választot nepei.

IV. Tanullyuk meg: Vetköznek azok, á kik az keresztyeni tudomant az külső jo állapotból merseklik: mert gyakorlatossággal vagyon az, hogy az hitötleneknek jól vagyon dolgok, az hiveknek pedig nyavalyasul: az mint az Antiochus Epiphanes példajából meg tetzik, á ki jo szerencsessen viseli dolgait, de az Istennek nepe felette igen sanyarog. Vetközik tehát Bellarminus-is, ez az Jesuita á ki azt mondgya. *Quicumq[ue] florent prosperis successibus, ij sunt vera Ecclesia.* Akiknek ugymond jól vagyon dolgok, azok az igaz Ecclesianak tagjai.

De bizonyara Isten az ö Anyaszent-egyházat soha szajara nem bocsattya, hanem mindenkor ostor alatt tartya. Így tar-[575:]totta Isten az Ecclesiat Noe idejében, így az Pharaoh inseyében; így Babyloniában; így az Apostolok idejében, s-így akarja most-is ö felseget tartani; Mert ez vagyon jonkra. Ertyük tanítasunknak első reszet, lassuk az masikat.

Mondam masodszer, hogy az Propheta megh írja, az Antiochus Epiphanesnek az ő hallatlan kegyetlensége nek hatarat, meddig tartson s-mikor legyen vege. Akiről így tanit s-mond: Es hallek ugymond egy szentet hogy szolla: Monda azért egy az szüntelen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonosz sag, hogy mind az Sanctuariomot s-mind az sereget el pusztitsa? Es monda ennekem; ket ezer es harmin t ez estveigh es reggelig es annak utanna meg tisztittatik az Sanctuarium.

Mit akar?

Dialogismust csinál az Propheta: Ket személynek beszélgetésevel magyarazza ezt az Propheta, ennek az kegyetlenségnek hatarat. Melybe egyik tudakozik es kérdőzködik; az másik felel. Tudakozik egy szent: Felel pedig á ki csudalatos.

Kicsodak ezek?

Az egy szenten ertetik az Istennek Angyala, á ki meltan mondatik szentnek, mert az Istennek szent Angyali, macula nélkül vadnak. Az csudalatoson pedig ertetik az Messias: Akit így ket nevezetökből hi az iras az Sido contextusban: Elöször nevezi Palmoninak masodszer Hambdabbernek. [576:]

Az Palmoni annyit teszen, á kinek előtte minden titkok nyilván vadnak, mindeneket tud, s-mindeneket ert, *occulta in numero habens*.

Az Hambdabber pedig annit teszen magyarul, mint, amaz szollo; az az á ki meg jelenti minekünk az Atyanak titkat. Ezek azért á kik beszélgetnek, tudni illik az Messias, es az Istennek szent Angyali között egy.

Summaja pedig ez beszélgetesnek ez.

Azt kerdi az Angyal: Meddig leszen az szüntelen valo aldozatnak el vetelenek latasa, es az pusztito gonosz sag hogy mind az Sanctuariomot s-mind pedig az sereget el pusztitsa? az az: Meddig tart az Antiochusnak kegyetlensége: Meddig tart az innep napoknak meg fergetetese; az Isten templomanak meg undokitasa; es mikor leszen vege az Isten seregenek nepenek nyomorusaginak?

Felel az Messias, s-mond; Ket ezer es három szaz estveig es reggelig, es annak-utanna meg tisztittatik az Sanctuarium.

Aholot három dolgot kel meg jedzenünk. 1. Kinek felel az Messias? Nem az Angyalnak á ki tudakozik, hanem Danielnek: Mert az Angyal nem magaert, hanem az Danielert tudakozik az Messiastul, es ennek felette ezeket inkab kell vala szüksegessen ertení Danielnek, ugmint ki vigasztalas nélkül szükölködik vala, hogy nem mint az Angyalnak. 2. Azt kell itt meg jedzenünk: Micsoda hatart vét az Messias az Antiochus kegyetlensegenek? Azt mondgya hogy, ket ezer es harmintz estveig es reggelig, az az, ket ezer három szaz napig leszen: Mely nap reggelből es estveből áll, az az, egy eyből es egy napból, nap kelettül fogva nap nyugatig. [577:]

Az mely idöröl, sokak, sokat disputalnak; Hany esztendot tegyen az. De ez, az mint az iras magyarazo Doctorok tanittyak, teszen Hat Esztendöt es három Holnapot es tizen nyoltz napokat. Ha ki pedig ezeknek az napoknak szamlalasarol akar disputalni, olvassa Hieronymust, Calvinust, Juniust, Bullingert s-az töb iras magyarazo Doctorokat: it most mi nalunk az disputationak helye nincsen. 3 es utolszor, ebben az Feleletben azt kel megh jedzenünk mint leszen annak-utanna az dolog? Effelöl így szoll. Annak-utanna ugmond megh tisztittatik az Sanctuariom az az, á Jerusalem temploma. Az mint be-is tellyesödek ez, mert ez az idő be telven, az Judas Macchabaeus, á templomot megh tisztita, es az balvant az templombol ki vetven az Isteni tisztetetet helyere allata. Az templomnak megh tisztitasa utan pedigh Judas Machabaeus minden seregevel ala s-fel jár vala, es mindenüt az ő ellensegin gyözödelmes vala. \*Azonközbe pedig az Antiochus megh betegedek s-meg hala Babyloniaban. Ertyük azert az Antiochus kegyetlensegenek hatarat.

Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk megh az Angyalnak tudakozasabol, á ki tudakozik az jövőnd dolgok felöl, nem magaert, hanem az Danielert, hogy az az Angyaloknak az emberi nemzethöz valo nagy szeretetünk; hogy örömet akarnak az valasztot hiveknek szolgálni, es igyeköznek az hiveknek meg maradasokra az ő tehetségek szerint. Így az Sodomának Gomorrhanak veszedelmenek idejen az Isten Angyali szolgalanak Loth Patriarchanak, kezenel fogva viven ki ötet az veszedelemből. Ezechiasnak szolgal az Isten Angyala; Mert szaz nyoltzvan ött ezert vag le eg[y] eyjel az Senna-[578:]cherib taboraban. Az szent Petert az Isten Angyala

\* 1. Mach : 2.

szabadita megh az tömlötzből *Actor. 12.* Az Urnak Angyala  
taplala az Illyest etellel itallal az pusztaban. Es most-is tabort  
járnak az Urnak Angyali körülöttünk.

II. Tanullyuk megh az Messiasnak feleletiből: Micsoda legyen  
az Messiasnak az Ur Jesus Christusnak tisztí: ez tudni illik,  
hogy ő az, á ki minekünk az Atyanak titkat az mi idvössegünk  
felől ki jelentette, es á kinek szemei előtt mindenek nyilván vad-  
nak: az mint szoll az szent Janos *ca. 1. v. 18. Deum nemo vidit  
unquam, &c.* Senki ugymond nem latta az Istent: De az egy szülöt  
fiu, á ki az Atyanak kebeleben vagyon, ő á ki meg jelentette mi  
nekünk, ő az igaz Palmoni, ő az igaz Hambdabber.

III. Tanullyuk megh; az Antiochus Epiphanes kegyetlensege-  
nek el rendelt hatarabol, az mely mikor el telek vege lön.

\*Hatart vetöt Isten minden dolgoknak, mellyet senki által  
nem haghat. Hatara vagyon az kegyetleneknek az ő keményse-  
geknek; Hatara vagyon az hiveknek nyomorusaganak-is. Hatara  
vagyon az jó szerencsének; hatara vagyon az gonosznak-is.  
Hatara vagyon életünknek, hatara vagyon halalunknak, az mint  
bizonyittya az szent Job ekkeppen szolván. \*\*Rövidek az ember  
életének napjai, es az ő holnapinak szama te nalad tudva va-  
gyon: Hatart vetöttel neki, á mellyet által nem haghat. Hata-  
rozza megh hát es röviditse megh az mi Istenünk az mi nyomo-  
rusaginknak-is napjait, es könyörüllyön mi raytunk, fel eppitven  
minket csendes sz allapatra, Fiaert az Ur Jesus Christusert,  
A M E N. [579:]

#### LVI. *Praedicatio.*

„\*\*\*ES lön, mikor en Daniel latnam ez latást, es keresnem ertel-  
met, ime alla en előmbe (egy) hasonló az firfiuhoz. +Es hallek  
emberi szót az Ula j folyó viz közepin ki kialta es monda; Gabriel  
tanítsd meg ezt az latásra. ++Es jöve oda á holot allok vala:  
es mikor jüne meg rettenek es monda ennekem: Erts meg ember-  
nek fia, mert veg időre leszen ez latás. +++Es mikor szollana enne-  
kem, úgy mint alomtul el fogatván, esem ortzamra az földre,  
es megh illete engemet es labamra allata. \*+Es monda: Ime en

\* *Ecclesiast. 1.*

\*\* *Iob. 14.*

\*\*\* *versu 15.*

+ *versu 16.*

++ *versu 17.*

+++ *versu 18.*

\*+ *versu 19.*

megh tanitlak tegedet mi leszen az haragnak vegen, mert veg idő fele leszen.”

Summaja ez verseknek.

Ezekben az nehany versekben, meg írja az Propheta summa szerint á Daniel mennyei latasanak magyarázattyat.

## R E S Z E K .

Ket reszei vadnak pedig ez fel vöt es ez utan követközendő nehany versöcskeknek, mert:

- I. Meg írja az Propheta ennek az mennyei latasnak magyarázattyanak okait.
- II. Annak az magyarázatnak reszeit: Minemü rendet tart az Istennek Angyala, ennek az Daniel latasanak magyarázattyaban. [580:]

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ennek az mennyei latasnak magyarázattyanak okait: Harom rendbeli okait talállyuk ennek. Első indito oka ennek semmi nem egyeb, hanem az Danielnek az ő latasa felöl valo szorgalmatossaga, es annak ertesenek felette nagy kevansaga az szent Leleknek inditasabol. Mert az Daniel, nem csak muloban, immel ammal visel vala gondot erre az mennyei jelenesre, hanem nagy szorgalmatos vala felöle hogy egyebek elöt-is, ez az latas bizonyos lenne.

Masodszor eszközül vagyön ebben az Istennek Angyala, á ki felöl azt mondgya az Propheta, hogy firfiui abrazatban jelenik megh Danielnek, fel veven az emberi abrazatot ez okon, hogy szolgálna az Danielnek az mennyei latasnak magyarázattyaban. Iolleheth vannak it ez arant nemellyek oly ertelömben, hogy ezen az firfiun ertsek az Messiast, az Ur Jesus Christust: De inkab illik az, az Angyalra, kit ennek-utanna az Propheta Gabrielnek mond, az mint magyarázza ezt Rabbi Saadia.

Harmadik es utolso, fő s-kivaltkeppen valo szörző oka ennek az mennyei latasnak magyarázattyanak, az Istennek Fia, amaz igaz Palmoni, az az, á kinek szömei elöt mindenek nyilván vadnak. Hambdabber az az, á ki minekünk az Atyanak titkat megh jelentette az mi idvössegünk felöl: kinek semmi abrazatot nem tulaydonit itt az Propheta, de azt mondgya felöle, hogy csak szavat hallotta ennek, es erös kialtással parancsolt á Gabriel Angyalnak, hogy meg jelentene az Danielnek az ő mennyei latasanak igaz ertelmet. Meg-is cseleköszi pedig; mert minden késődelem nélkül siet Danielhöz Gabriel (á ki annyit teszen Magyarul,

mintha mondanád, Istennek erős firfia) [581:] kinek tekintetire az Daniel meg retten, úgy annyira hogy felelmenek miatta artzal le esik az földre.

### Mit tanuljunk innét?

I. Tanuljuk meg: Nem használ semmit az mennyei titkos dolgoknak hallasa, annak igaz értelme nélkül: az mint hasznaltalan leszen vala Danielnek az ő latasa, annak igaz értelme nélkül. Az pedig az igaz értelem adatik csak az Istennek kegyelméből: á kinek fő oka önnön maga az Ur Jesus Christus á ki parancsol minden időben az ő szolgainak, mit tanítsanak és mit praedikallyanak, az mint hogy it-is parancsol az Gabriel Angyalnak, hogy legyen magyarazója az Daniel latasanak. Most pedig eszközül adot Doctorokat, Pásztorokat, á kik magyarazzak az Istennek titkos dolgait, az mint regenten adot vala Prophetakat, Apostolokat, Evangelistakat. Ne mond tehát azt, oh vayha Isten most-is el bocsátana az ő Angyalit, hogy azok által tanítana minket; Mert vagyon kit halgas, kitől tanul. Azert rendelte Isten az tanitokat, hogy legyenek az mennyei titkos dolgoknak szorgalmatos magyarazói. Meg emléközzenek tehát az tanitok-is ha űk az Isten titkos dolgainak safari, ne heverjenek. hanem szorgalmatosak legyenek tisztökben.

II. Tanuljuk meg innét azt-is: Micsoda legyen az hiveknek az mennyei dolgoknak erteseben az ő tisztök: Ez bizonyara, hogy ne csak immel ammal, muloban, alommal halgassak az Istennek igejet, hanem nagy szorgalmatossaggal, gerjedezen az Isten igejenek igaz értelmere, az mint itt ez helyen példajul vagyon á Daniel, á ki nagy kevasaggal akara vegere menni az ő latasanak. Feddendök vagyunk annak-okajert mi, kik az közönseges tani-[582:]tasra igen restek vagyunk, és többire sokar csak vasarnapi keresztyenek. De Isten az á ki jora valo vagyodast indit az emberekben.

III. Elönkben adatik itt minekünk, az szent Angyaloknak-is az ő tisztök, mely ebben forog: Hogy szolgáló lelkek ök, és nagy örömet szolgálnak az hiveknek az Isten parancsolattýara. Mihelt parancsol ő felsege nekik, azonnal jelen vadnak. Mint példának okaert szolgál itt az Gabriel Angyal Danielnek az ő latasanak magyarazattyaban; szolgáának sok számuvan az Christus Jesus születésének meg jelenteseben, az Bethlehem tartományaban vigyazo Pásztorok latasara és hallasara. *Luc. 2.* Most-is tabort jarnak ök mi körülöttünk, nem fogyatkozunk meg az ő szolgálattyokban, csak mi járunk el tisztünkben.

IV. Meg bizonyittatik innet az Christusnak-is örökke való Istensege: Mivel hogy az mennyei szolgáló Angyaloknak parancsol, es az ő parancsolattýara jelen vadnak. Az mely tudomány szolgál azoknak az eretneksegeknek megh hamissítasára, kik az Úr Jesus Christusnak örökke való Istenseget tagadgyak. kiket Isten soha büntetetlen nem hagyot s-nem-is hágy: Pelda Julianus Apostata, Arrius, David Ferentz s-az többi, kiken Istennek kemény büntetése esöt.

V. Utolszor tanullyuk megh az Danielnek felelméből, ki az Gabriel Angyalnak latasára megh retten s-el esik: Nem szenvedhettyük mi az szent Angyaloknak szemtől szemben való jelen letet, szemben való tanítasokat. Annakokaert jól cseleköszik Isten mi velünk, hogy most emberek által akar tanítani bennünket; s-ád Doctorokat Pasztoro-[583:]kat minekünk. Mellyert legyen aldót az ő szent neve örökke. De lassuk az másik dolgot.

Mondam masodszor azt kel minekünk meg latnunk. Micsoda rendet tart az Istennek Angyala az Daniel latasanak magyarazattyaban? negy reszei vadnak ennek; *Exordium, Propositio, Narratio seu expositio singulorum capitum et conclusio*. Az az: 1. Az Angyalnak elől jaro beszede. 2. Tanítasanak summaja es bizonyos czellya. 3. Az mennyei latasnak rend szerint való magyarazattya. 4. Az Angyal magyarazattyának veghöz való vitele.

Az elől jaro beszedet az mi illeti az Angyalnak, igy szoll arról az Propheta s-mond: Monda ugymond ennekem az Angyal. Erts meg embernek fia, mert veg időre való leszen az latas. Aholot harmat cseleköszik az Angyal. Mert elsőben, Danielt, embernek fianak nevezi nagy kegyessen, hogy igy kedvet talállyon az Danielnek maganak, es szeretetit meg jelentse az Danielhöz, es az Danielt-is vonnya az ő maga szeretetire. Masodszor ugyan itt inti bekeseges halgatasra, mert igy szoll neki, erts meg, az az: Ne fely ugymond Daniel semmit, hanem vigyaz, ennek az mennyei latasnak magyarazattyára, értelmere. Harmadszor: az latasnak bizonyos voltat forgattya, s-azt mondgya felöle: Mert ugymond veg időre való leszen az latas, az az, ketsegnelkül, idő be telven, vegben megyen az mit lattal, nem mulik el hejaban semmikeppen. Ezök tartoznak az Angyalnak elől jaro beszedire. De itt ez-is ide jarul, hogy meg rettent á Daniel az Angyalnak szavara ugy annyira hog[y] el esik: De segitseggel leszen az Istennek Angyala es megh erőssiti az mennyei latasnak értelmere. Ahonnet ez minekünk az tanusag, hogy felette igen erő-[584:]telenek vagyunk mi az mennyei dolgokhoz, azért azon esedőzzünk, hog[y] tanítson, oktasson minket az mi Istenünk

az ö szent Angyalinak általa. Ez az első, lassuk az másikat.

Másodszor mondam, hog[y] summajat es bizonyos czellyat jelenti az Angyal az ö Oratiojanak, s-mond: ime ugymond meg tanitalak en tegödet, mi leszen az haragnak vegén.

### Mit akar?

Haragnak vegének hija it az Propheta az Isten nepének büntetése, s-nyomorusagát, az az, á Babyloniai foksagot, mely az Istennek haragjaból szálla az Sidokra, az Sido nepnek sok rendbeli vetkejert, az mely vetkeket Isten szömere hany az Sido nepnek, az Haggaeus, Zacharias, es Malachias Prophetak által. Azt akarja azért mondani az Istennek Angyala, hogy megh jelenti az Danielnek: Micsoda változása leszen az birodalmoknak, az Antiochus Epiphanes idejében. De vigasztalásul veti azt, az Istennek Angyala Daniel eleiben, hogy azt mondgya fölé, hogy veg idő fele leszen az: az az, noha ennek bizonyos keppen meg kel lenni, de mind az által annak az haragnak, az az, büntetésnek es nyomorusagnak bizonyos határa leszen.

### Mit tanuljunk innét?

I. Tanuljuk meg innét, az Sido nepnek nyomorusagából, kik az ö bünökert, meltan erdemlik az Istennek haragját: hogy az mi nyomorusagunknak idejen, ne kialtsunk csak azokra, kik minket haborgatnak; hanem fellyeb emellyük elmenket s-fordítsuk szömeinket az mi magunk büneire, az mely hozza mi reánk az Istennek haragját s-meltan erdemlyük az büntetést. Vetköznek azért [585:] itt azok, kik csak az ellenségre kiálnak semmit pedigh az ö magok vetkei föl nem gondolkodnak, mellyel erdemlettek az ellenségnek fegyveret. Es bizonyára ilyenök vagyunk mi-is: Mert az Istennek ostoni alatt igen zugolodunk; de azonközben az mi büneinkről semmit nem gondolkodunk.

II. Tanuljuk megh: Noha az Ur Isten gyakorta az ö hiveire az bünert rejajok bocsattya az ö ostonat; de mind az által határa vagyon az hiveknek nyomorusagoknak, es nem bünteti fellyeb az mint az ö fia leányi el szenvedhetik azt, az mint bizonyittya szent Pal. *1. Cor. 10.* á holot így szoll. Hü az Isten, á ki nem engedi, hogy fellyeb kesertessetek, hanem csak az mint el viselhetitök. Hatarozza meg annak-okaert az mi nyomorusaginkat-is az mi szent Istenünk, es cselekdgyek kegyelmessen velünk; Fiaert az Ur Jesus Christusert. A M E N.

## LVII. *Praedicatio.*

„\*AZ á kos melyet latal hogy ket szarva vagyon: az Medianak es Persianak Kiralyat peldazza. \*\*Es az kecske bak, az Görög Orszagnak Kiralyat, es az nagy szaru mely vala az ő szömei között, az első Kiralt. \*\*\*Es hog[y] az szaru el törek, es negy alla helyeben, negy birodalom tamad abbol az nemzetből, de nem annak erősege szerint. +Es azoknak az birodalmoknak vegén, mikor el fogyattatnak [586:] az gonoszok, all egy kemény ortzaju Kiraly, es meséknek értője. ++Es annak ereje nagy leszen, noha nem az ő ereje által, es csudalatos keppen pusztit, es előmeneteli leszen, es megh cselekődi akarattyat, es el veszt erőseket, es az szenteknek sereget. +++Es az ő értelme által jó szerencses leszen az alnokság az ő kezében, es az ő szíveben fel fuvalkodik, es az bekeségben el veszt sokakat: sőt az Fejedelmeknek fejedelme ellen-is fel tamad, es kez nélkül rontatik meg.”

Summaja ez igeknek.

Ezökben az igekben, következők az Gabriel Angyal Oratiojában harmadik resze: Holot summa szerint, az mennyei latasnak folyása szerint, megh magyarázza tzikelyenként az Daniel mennyei latasát: Annak micsoda értelme legyen. Azt mondam hogy, az Daniel mennyei latasanak igaz értelme adatik ez igek szerint előnkben, az Isten Angyala az Gabriel tanítása által.

Reszei ez igeknek.

Ket reszei vadnak, ez jelen való igeknek.

Mert az mint hogy az Daniel elsőben lata ket elő allatokat, tudni illik egy kost es egy kecske bakot: á kecske baknak egy tettetes szarvat á mely az viadalban ki törek: es annak helyeben negy szarvak nevekődenek. Így az Istennek Angyala, elsőben magyarázza ezöket, mit peldaztanak ezek.

II. Annak utanna lattya az Daniel, hogy az negy szarvaknak egyikeből nevekődöt fel egy kis szaru, á ki felette hatal-

- \* *versu* 20.
- \*\* *versu* 21.
- \*\*\* *versu* 22.
- + *versu* 23.
- ++ *versu* 24.
- +++ *versu* 25.

massa leszen: Az Istennek Angyala-is arra felel meg beszede-  
ben, mit peldazot legyen az á kis szaru. [587:]

Az mi az első dolgot illeti, á Danielnek mennyei latasát, mely-  
ben lát egy kost, annak-utanna lát egy ketsze bakot, annak á  
baknak egy tettetes szarvat az mely az viadalban ki török, es  
negy szarvak nevekődnek helyeben, Mit peldazzanak ezek?  
Ved eszedben: Könyü ezeket immar meg ertened, mind ez elöt  
valo magyarazatinkbol. s-mind pedig ugyan itt az Gabriel  
Angyalnak magyarazattyabol. Az Koson annakokaert az mint  
magyarazza az Angyal, ertetik az Persiai birodalom, az mely  
ket Kiralysagbol allot, ugmint Medusokebol es Persakebol; es  
ez az oka hogy azt mondgya: ket szarvai valanak ennek. Mert  
á Medusok es Persak egy más közöt valo szövetségben, baratsag-  
ban eltenek. Es így jó eleve meg jelente Isten Danielnek, hogy  
az á birodalom tudni illik az Assyriai birodalom, á kit akkor  
az Boldisar Kiraly Nebuchadnezzarnak unokaja bir vala, az  
Medusokra es Persakra szállana.

Az kecske bakon pedig (az mint ennek előtte-is meg jelentet-  
tük) ertetik az Görögh Orszagi birodalom, mely nevezettel az  
Macedoniai birodalom-is be foglaltatik: az mely szallot az Per-  
siai birodalom helyeben; hatalmat veven az Persiai birodalmon  
az Görögök avagy Macedoniabeliek.

Az nagy szarvon, á ki nevekődik az kecske baknak szömei  
közöt, erti az Angyal az első Kiralt az Macedoniai birodalomban,  
tudni illik az nagy Alexandert. Első Kiralnak hija pedig Sandort  
az Macedoniai birodalomban, nem azért, mintha az Görögök  
es Macedonok közöt ő volt volna szinten leg első; mert ő előtte  
valo Philippus Macedo, es előtte voltanak több Kiralyok: De ez  
okon hija Primusnak, elsőnek: mert Sandor hodoltata meg első-  
ben [588:] az Medusokat es Persakat, es azoknak birodalmat  
maganak foglala: kit sem az ő Attya Philippus Macedo, sem  
pedig több Kiralyok nem cselekedhettek vala.

De nem sok időre ki törek ez az nagy szaru: Mert az Alexander  
megh hala, birodalmanak hetedik Esztendejében életének penig  
33. Esztendejében szent Ivan Havanak, 28. napjan, Babylonia-  
ban, avag[y] etetes miat, az mint nemelleyek mondgyak; avag[y]  
bor ital miat az mint az közönseges veleködés tartya. Es ez helye-  
ben az nagy szaru helyeben, nevekedének negy nagy szarvak  
azt mondgya az Propheta.

Az negy szarvakon azért, á mellyek fel nevekődnek az egy  
helyeben, mely az viadalban ki török ertetnek á negy birodalmak,  
mellyekre oszla á Sandornak Orszaga, az ő halalanak utanna.  
Mert á mint olvassuk az Historiakban; minek utanna meg hala

Sandor, es az ő szolgai el temetek Babyloniaban Roxanes aszszony az ő felesége terhesen marada töle, kinek ideje mikor el jöve egy fiat szüle, kire az n[a]lgy Sandornak birodalma nez vala: De meg foztatek tüle: Mert á Sandor szolgai, ugymint, Seleucus, Ptolomaeus, Antigonus, Cassander fel osztozanak á nagy Sandor birodalmaval, ily szín alatt, hogy ők abban csak gubernatorok lennenek addig, mig á Sandor fia fel nevekődnek de semmi nem kele benne. Mert az Cassander meg öle az nagy Sandor Annyat az Olympia aszszont: meg öle a Sandor feleséget-is az Roxanest mind az ő kitsin fiával egyetemben: es el foglalja Cassander Macedoniat: Seleucus el foglalja Syriat; Ptolomaeus AEgyptomot; Antigonus az kissebbik Asianak Orszagat.

Igy azert az Sandor birodalma negy fejedelemségre oszla. De azt mondgya felölök az Propheta: Nem annak [589:] erősege szerint, az az: Nem lesznek ezek olyan erősek mint az első Kiraly, az az: az nagy Sandor birodalma. Az mint vegben-is ment ez, es az Pogany Historiakbol-is meg tetzik. Ertyük azert az Propheta elmejet.

### Mit tanuljunk innét?

I. Ahol Isten ilyen nyilván hirdeti az Danielnek az követközendő dolgokat: mintha immar annak előtte vegben mentek volna: sőt még neveket-is meg mondgya kik által követközik az változas: Tanuljuk megh, mely bölcs legyen Isten minden dolgaiban: mely igaz legyen beszedeiben: mely meszsze terjedgyen az ő gondviselese: ugy annyira hogy, nem leszen az nélkül semmi; s-nem-is esik abban semmi fogyatkozás. Annak-okaert hidgyünk ő benne; hidgyünk az ő beszedenek, es kössük remenségünket az ő gondviseleseben. Elegödgyünk megh ezzel az Israelnek Iste-nevel, es azokkal, mellyeket ki jelentet az ő igejében. Az mely tudomány hasznal azok ellen, kik idegen Isten utan futnak; az Prophetak es Apostolok irasaval meg nem elegösznek, es vegezetre mindeneket csak az vak szerencsenek tulaydonitanak. De bizonyara nem leszen semmi az Istennek vegezese, gondviselese nélkül.

II. Tanuljuk meg az nagy Sandornak, ennek az nagy szaru-nak ki töreseböl; á ki meg hal s-birodalma negy reszre osztatik: Ne gondolkodgyanak az emberek arról hogyha külső ellensegh nem találkozik; tehat nem romlanak el az birodalmak Orszagok varasok faluk: Mondom ne mond azt: nincsen külső ellensegh, Török, Tatar, azert nem kell romlastul felni: Mert az mikor Isten, az Orszagok, varasok ellen az ő igaz iteletit akarja ki szolgaltatni:

azt cselekedí ő felsege az bünert, hogy az Országok varasok, ün-[590:]nön magok közöt valo belső iregységgel, gyűlölésséggel, vissza vonással meg szakadozzanak es az Országoknak, varasoknak, tulaydon Fejedelme, tagjai; egymásra rohannyanak, es az közönseges egyyessegnek magok legyenek rontoi. Az mint hogy szinten az Sandor halala utan, nem vala mindgyart az Sandor birodalmanak ellensege, de magok lönek az Sandor szolgai rontoi, ki ki birodalmat foglalvan maganak. Így nemzetsegünkben-is, noha szinten most külső ellenségünk nincsen; de felő bizonyara, tulaydon nemzetsegünk közöt valo tisztesseg kevanas, iregység, gyűlölésség miat, valami romlás ne essek hazánkban. Annak-okaert szűkség Isten elöt esedőznünk, hogy ű felsege tegye egyyessöкке az gondviselőket Országunkban, hogy meg maradasunk lehessen.

III. Tanuljuk meg ezeknek az negy birodalmaknak allapattabol; mivel hogy sok reszre szakadanak az elebbi egy birodalombol; es egy más ellen tamadvan azoknak igazgatoi, nem lönek erővel hasonlok az Sandor birodalmához: vegyük eszünkben mely veszödelmes legyen az belső vissza vonas, es sok reszre valo szakadas, akar mely hatalmas birodalomban-is: ugy annyira hogy az akar mely urasagot-is es Orszaglast meg ront. Innet mondjuk.

*Concordia res parvae crescunt, Discordia, magnae dilabuntur.* Az egyyesseg, az kicsin dolgot-is naggya teszi: az vissza vonyas, az nagyot-is el fogyattya. Ide illik idvözitönknek amaz mondasas-is. *Omne Regnum intra se divisum desolabitur.* Akar mely Ország-is el pusztul, ha magaban belöl meg hasonlik. Kövessük hát az szep concordiat, egyyesseget, hogy legyen meg maradasunk. Melyről vayha akar csak most gondolkodnanak azok, á kikre Isten Országunk-[591:]nak gondgya viseletet bizta. Mert mint vagyon az dolog lattyuk: Nemzetünknek egyyk reszet az Török, másik reszet az Nemet bisztattya: Mindenik maga hasznat keresi. Ha meg szaggathattyak valoba nemzetünket: hidgyed meg romlunk. Melytül Isten szent nevejert oltalmazzon bennünket.

Mondam, masodszor arra felel meg az Istennek Angyala: Mit peldazot legyen az á kis szaru, az mely fel neveködek az negy szarvaknak egyyikeböl, s-azt mondgya felöle: Hogy egy Kiraly leszen az: á ki nem egyeb senki, hanem Antiochus Epiphanes, kinel az Sidoknak nagyob ellensege nem vala, kinek az ő kegyetlensege tartot, az mint immar az Propheta meg jelente, ket ezer es három szaz napig, az az: Hat Esztendeig, három holnapig es tizennyoltz napig, az mint ezt Josephus, Rabbi Aben-Ezra, es

Rabbi Saadia magyarázzak. Az mely Antiochus Epiphanesnek meg irasaban, öt rendbeli dolgokat jegyöz megh röviden az Istennek Angyala. 1. Birodalmanak idejét: mikor kezdetik. 2. Elmejet; minemü elmevel leszen. 3. Allapattyat. 4. Cselekedetit. 5. Es utolszor veszedelmet; mint leszen veszödelme. Mi-is ezöket lassuk.

Birodalmanak ideje felöl; mikor fogjon az Antiochus regnalni, kettöt mond az Angyal. 1. Leszen az, azoknak az birodalmaknak elő menteben, az az: akkor mikor az Syriai Kiralyoknak, Seleucidaknak valami reszben elő menetele leszen. Az mint vegben-is ment ez: Mert az Antiochus Epiphanes kezdöt regnalni az Seleucidak birodalmanak 133 esztendejeben, es ötöt sok Kiralyok vevek elől az Syriai birodalomban, az mint azokat elő szamlallya Apyianus Alexandrinus *de bellis Syriacis*, es ez az Macha-[592:]baeusok első könyveböl nyilván meg tetzik. 2. Azt mondgya felöle, akkor kezdetik az Antiochus birodalma; mikor el vegezik az gonoszok az ő el szakadasokat: az az mikor az Sidok sokan az igaz Isteni tisztelettül el szakadnak, balvanyozokka lesznek. Az poganyysagra valo szakadasa azért az Sidoknak bizonyos jegye volt az Antiochus Epiphanes birodalmanak. Ez az első.

Masodszor, Elmeje igyeközeti felöl; Minemü leszen az Antiochus Epiphanes azt mondgya, elsőben hogy kemeny ortzaju leszen; az az: szemtelen ortzatlan leszen, nem gondol az szegyenel semmit. Masodszor az Meseknek ertöje leszen, az az, csalard, ravasz, es minden csalardsagoknak talalasara gyors.

Harmadszor, Allapattya felöl azt mondgya, hogy nagy ereje leszen, de nem maga ereje által, az az nem vitezsegevel, hanem alnoksagaval gyöz meg sokakat az Antiochus, es akkoron vesz el sokakat, á mikor ő tüle senki semmit nem felne. Az mint vegben-is mene ez. Mert az ő Attyat, az Antiochus Magnust, es az ő attyafiat Seleucus Philopatort töb Kiralyokkal egyyüt arultassal veszte el.

Negyedszer, cselekedeti felöl azt mondgya: Hogy tamad az Antiochus, mind az emberek ellen, s-mind pedig Isten ellen. Az emberek ellen tamad így: mert el vesz el sokakat, es tanatsa szerentses leszen, mind az AEgyptiusok ellen, s-mind pedig az Istennek serege ellen az Sido nep ellen az ő csalardsaga által. Isten ellen pedig tamad így: Mert az Istennek tisztsöseget el akarja tapodni, az mint vegben-is mentenek ezek; Mert sokak ezek közzül az Sidok közzül kik nem akaranak az Antiochus parancsolattyara diszno hussal aldozni, le vagatanak az Antiochus [593:] által. Az Jerusalemlomaba pedig fel allata az

Iupiter kepet, es azt hagyja tiszteltetni az igaz Istennek boszszusagara. Megh tetzik ez az Machabaeusok könyvenek első részéből.

Ötödször es utolszor, vesződelme felől az Antiochusnak az Isten Angyala azt mondgya; hogy kez nélkül rontatik megh, az az: nem emberi erőtül, hanem az Istennek hatalmas keze által. Az mint vegben-is mene ez. Mert belső betegséggel, szívenek felelmevel meg verettetven az Antiochus Istentül, ugy mene ki szörnyü halallal ez vilagbol, az mint az Macchabaeusok irasabol meg tetzik. Ezek tartoznak azert ennek az kis szarunak az Antiochus Epiphanesnek magyarázattýara, az Gabriel Angyalnak értelméből.

### · Mit tanullyunk innen?

I. Tanullyuk meg: miben allyon az Isten Anyaszentegy-hazanak ellenségeinek természeti: Abban bizonyara valamiben allot az Antiochus Epiphanesnek. Mert ha azoknak öldözesöknek kergetesöknek idejét tekintöd, az mint az Antiochus akkor jüt el, es vér ontast szerzet, az mikor az Sidokban sokak el szakattanak az igaz Isteni tisztölettől: igy ezek-is akkor jünek, akkor szereznek haborusagot, mikor az Ecclesianak leg gyöngéb sorsa vagyon. Nem gondolnak ök semmit az Ecclesia karaval, hanem ök-is akarnak uyitast tenni. Az mint az Papista atyafiak-is sokszor, az fegyver közöt akarjak az ő tudományokat eppiteni: Ha pedig elmejekre vigyas ezeknek; az mint az Antiochus szemtelen es csalard vala: igy most-is az Isten hazanak ellenségi szemtelenek csalardok, az minemü vala Julianus Apostata, á ki meg tagadvan az Christus tudományat, artzul á Christusra tamada. Igy most-is valaki [594:] el szakad tülönk balvanyozova leszen, sokkal szemtelemb az balvanyozasban születtetöt fiaknal. Ha előmenetelekben valo mestersegökre figyelmesz: az mint az Antiochus, az Isten hazanak ellensege leven csalardsaggal, alnoksaggal neveködöt: Igy most-is az Isten nepenek ellenségi, alnok mesterseggel csalardsaggal igyeköznek neveködni. Ide járul természetökhöz ez-is: Az mint az Antiochus sokat cseleködöt mind Isten ellen, s-mind pedig az emberek ellen: Igy ezek-is felette igen igyeköznek azoknak artani, á kik ő nekik ellenök alhatnának; es az Isten tisztössegeben practikalvan, az igaz Istennek tisztösseget hamis Istenökre ruhazzak. Vegezetre, ha az Isten hazanak ellenségeinek vesződelmeket tekintöd: az mint az Antiochus, nem emberi erő által hanem az Istennek hatalmas kezevel meg verettetven vesze el; Igy Isten ezek közzül sokakat, iszonyu

kemény betegséggel, tulaydon hatalma által töröl el. Ezek nezek az Isten hazanak ellenseginek sorsokra. Ez innét első tanuság.

II. Tanullyuk megh innét; Hogy ugyan ezek mellyeket értünk az Antiochus Epiphanes felől, hasonlatoskeppen meg talaltatnak, az Romai Anti-christusban, kinek az Antiochus Epiphanes, itt az Danielnek typusat abrazattyat viseli. Lassuk azért mint illik az Antiochus Epiphanes dolga, az Romai Anti-christusnak nyakaban.

I. Igy: Mert az mikeppen az Antiochus Epiphanes, akkor kezdöt uralkodni, mikor az Sidok közzül sokak, el szakattanak az igaz hittül: Igy az Romai Anti-christus akkor jelent meg, mikor sokak el szakattanak az Christus tudomanyatul. 2. *Thess*: 2. v. 3. [595:]

II. Nyakaban illik igy: Mert az mikeppen az Antiochus felette igen szemtelen vala es ravasz: Igy az Romai Anti-christus-is felette szemtelen es alnok, okos. Az mint megh tetzik ezekből, á holot azt mondgya maga felől, hogy ü az Christusnak Vicariusza ez földön, ö ez egesz vilagon levő Ecclesiaknak feje. Neki mind mennyen, földön pokolban hatalma vagyon; parancsolhat ő az Istennek szent Angyalinak es az ördögöknek: Safarkodhatik ő az Istennek törvenyeből: Safarkodhatik az szent Pal tudománya ellen, es le teheti az negy Euangelistak irasat; ezekből es ezekhez hasonló dolgokból ki tetzik az Romai Anti-christusnak; mind szemtelensége, s-mind alnok ravassaga.

III. Hasonlo az Antiochushoz az Romai Anti-christus igy; Mert á mikeppen az Antiochus Epiphanes nem maga erejevel, hanem egyebeknek hatalmaval es csalardsagaval szerze meltosagot maganak; igy az harmadik Bonifacius-is, amaz hamis csalard gyilkos Phokasnak meltosagaval (á ki meg öle az önnön Urat az Mauritius Imperatort es ugy koporita maganak az Imperatorsagot) szerze megh maganak, hogy az Romai Ecclesia lenne minden Ecclesiaknak feje, es hivattatnek annak. *Vt refert Beda*.

IV. Az Antiochushoz hasonlittatik az Romai Antichristus igy: Mert az mint Antiochus sokakat cseleködöt mind az Istennek Sereghe, s-mind Isten ellen: igy felette sokakat cseleköszik az Romai Anti-christus, mind Isten, s-mind pedig az Ecclesia ellen. Mikeppen? Isten ellen igy: Mert Isteni nevezetöt es meltosagot kevan maga-[596:]nak: az mint Setinus írja felöle, ki ö közöttök nevezetes Doctor s-azt mondgya: *Papa potest omnia facere quae Deus facit: Papa est Deus, Papa est caput totius Orbis Christiani*, az az: Az Papa mindent tehet valamit Isten csele-

ködik: az Papa ugyan Isten; az Papa az egész keresztyen vilagnak feje. *Ludovicus Gonesius* azt mondgya: *Papa habet idem consistorium cum Deo, et idem tribunal cum Christo. Et Papa est quoddam Numen, quasi visibilem Deum prae se ferens Papae tradita est omnis potestas in coelo et in terra, quae se extendit ad coelestia, terrestria et infernalina.* A Papanak ugymond azon egy törvény tevő haza vagyon, á ki az Istene, es egy itelő szeki haza vagyon az Christussal, az Papa mint valami Isteni felseg es mint valami lathato Isten kepet viseli. Az Papanak adatot minden hatalom mennyen es földön; á mely ki terjed mennyekre, földiekre es pokolbeliekre. *Antonius Florentinus* azt mondgya. A Papa *ne ad Deum quidem appellari potest*; az Papa elől, senki igyet még Isten eleiben sem veheti. *Papa non potest judicari á quoquam*: á Papa senkitül meg nem iteltethetik. Így karomkodik Isten ellen. Az emberek ellen pedig, menyi sok vér ontast inditot eleitül fogva, s-most-is menit inditson az Ecclesiaban; ki győzne azt elő számlalni? Belgiumba, Galliaba, Angliaban, Scotiaban, Vestphaliaban. Cseh Országban es egyeb helyeken; nincsen annak szama.

V. Es utolszor, Antiochus tarsi az Romai Anti-christus így-is: Mert á mikeppen az Antiochus Epiphanes felől azt jövendőle az Daniel, hogy kez nélkül rontatik el: Így ugyan ezent jövendőle az \*szent Pal az Antichristus felől, hogy az Ur ezt az veszödelemnek Fiat, á ki az Isten törvényének ellensege, az ő szajának lelkevel, es az ő dicsőseges el jövetelivel törli el. Nem testi fegyverrel [597:] azert; hanem lelkivel leszzen az Romai Anti-christusnak romlása, az az: Istennek igejevel, es az mi Christusunknak utolso el jövetelivel. Mellyet el kezdöt ü felsege immar im szaz Esztendeje közel; s-vegben-is viszen naponkent. Kiert legyen aldott az ő dicsőseges neve mind öröкке. Amen.

### LVIII. Praedicatio.

„\*\*ES estuetüles reggeltül fogva való latas, mely megh mondatot igazsag: es te petseteld be ez latast, mert sok napokra való. \*\*\*Es en Daniel elajulek, es el betegülek (egy nehany) napig: es annak-utanna fel kelven, az Kiraly dolgat töttem es el almelkottam ezen az latason, es nem vala á ki ertene.”

\* 2. Thess. 2. v. 8.

\*\* vers. 26.

\*\*\* vers. 27.

## Summaja.

Ezekben ez megh hallot igekben immar, következők summa szerint, mind az Gabriel Angyal Oratiojanak, s-mind pedig ennek ez nyolczadik Caputnak utolso resze. Holot meg irja az Propheta, ennek az mennyei latasnak bizonyos voltat; mellyet az Istennek Angyala be pecseteltetni erössit. Ennek felette meg irja az Daniel indulattyat: Mit szerzet ez az mennyei latas az Danielnek sziveben. Ahonnan eszünkben vehettyük mindennek elötte, hogy az Istennek jövendö mondasiban semmit ne ketölködgyünk; Mert azokban semmi nem marad hatra, ha-[598:]nem be tellyesednek mindenek: az mikeppen be tellyesednek az Danielnek latasi. Masodszor hogy az Istennek csudalatos cselekedetit ne csak szakvany modra visgallyuk; hanem azokban almelkodással eppüllyünk: az mint önnön maga felöl hirdeti az Daniel Propheta. De lassuk reszeit.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az fel vöt igeknek az mint külön eszünkben vehettyük.

I. Ennek az megh hallot mennyei latasnak bizonyos volta, igassaga. Mellyet ezzel erössit, hogy be petsetelteti Daniellel ezt az Istennek Angyala.

II. Az Danielnek magaban valo indulattya; Mit szerzet ez az mennyei latas á Danielnek sziveben.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ez meg hallot mennyei latasnak igaz voltat, így szoll az Gabriel Angyal felöle s-mond: Az estueröl es az reggelről valo latas, igassag. Es te pecseteld be ez latast, mert sok napokra valo. Aholot harmat jelent az Istennek Angyala.

I. Halgat imez igekre: Mit tegyen ez az estueröl es reggelről valo latas: Nem magyarazza meg az Istennek Angyala. Az mely mondas szoll az Isten Anyaszent-egyhazanak az Antiochus Epiphanes idejeben valo nyomorusaginak idejeröl: Meddig szenvedgyen az Ecclesia az Antiochus alatt: Mely az mint ennek elötte immar megh értöttük, teszen ket ezer, es három szaz napokat, az az: Hat Esztendöt, három holnapot es tizen nyolcz napokat. Mondom: Nem magyarazza megh az Isten Angyala. Miért vallyon? Oka ennek ez; Mert ezt immar az Danielnel, felette nyilván valo dolognak iteli lenni, es ez elöt-is volt bizonyos magyarázat felöle: Hanem csak elő [599:] hozza ezt az Angyal, es arról teszen tanubizonsagot, hogy felette igen igaz

az, es arrol sem Danielnek, sem az Ecclesianak nem kell semmit ketölködni. Ez az első.

II. Masodszor parancsol az Angyal Danielnek s-mond: Te ugymond petseteld be ezt az latast: az az: Azt parancsollya nekie, tartsa magaban ideig; ne mondgya mindeneknek ne mennyen ez az Chaldaeusoknak füleben. Mert ez az latas tartozik kivaltkeppen az Istennek nepere; es az ö Anyaszent-egyhazanak javara jelentette ki Isten ezt az Danielnek. Es ez annak-is oka, hogy Isten ezt az latast nem Chaldaeai, hanem Sido nyelven iratta meg, nem ugy mint ennek elötte valokat; hogy ne tudnak es ne ertenek ezt az Poganyok. Avagy az mint nemellyek magyarazzak, be petsetölteti az Isten Angyala ez okon, hogy ezzel, ennek bizonyos voltat megh jelentse: Mert affele dolgokat szoktunk meg petsetölmi, mellyeket bizonyos-soknak es igazaknak ismerünk lenni.

III. Az ö parancsolattyanak okat adgya: tudni illik miért petsetelyle meg: Mert ugymond sok napokra valo, az az: nem mindgyart tellyesödik be az latas, de jövendő hazna tovab terjed ennek az az, közel ennek-utanna harom szaz Esztendökre fog be tellyesedni ez az latas. s-Ugyis lön: Mert ha meg szamlallyuk az Boldisar Kiralynak harmadik esztendejétül fogva; ennyi idök multanak el, az Antiochus Epiphanes első esztendejeig. Az mikor osztan ki tetzet ennek az latasnak kivaltkeppen valo hazna, es semmi hatra nem maradot ebbe.

### Mit tanullyunk innét?

I. Tanullyuk megh az Angyalnak beszedeből, á ki az Isten Anyaszent-egyhazanak nyomorusagi felöl valo jö-[600:]vendő-leset ottan ottan elő hozza, noha az egyebek előt felette nyilván vala; tanullyuk meg mondom, hogy mi-is ugyan azon dolgokat örömet igyeközzük elő hozni, mint szinte[n] azokat mellyek uyjajknak lattatnak lenni. Mert ugyan azon dolgoknak elő hozasa gyakorlatossaggal felette igen hasznos. Mert így ugyan azon dolgoknak elő hozasa, inkab vilagosittya az embereknek sziveket, es annyival inkab erőssiti az meg ismert igassagban: az mint szent Pal-is szoll maga felöl: \*En ugymond tinektek ugyan azonokat inrom nem restellem; ti nektök pedig felette igen hasznos. Ahonnet meg feddetnek elsőben azok, á kik az ö hitöknek agazatit, kikről annak előtte ha valamikor hallottanak, avagy valami reszből ertenek, unassal, halgattyak. Masod-

\* *Phil.* 3. v. 2.

szor megh feddetnek azok-is, kik mindenkoron valami uysagot, avagy hallatlan dolgot kevannak, hogy nekik elő hozzanak: az mineművek valanak az Athenasbeliek, kik egyeb dologban nem valanak foglalatások, hanem csak uysagnak beszelleseben es halgatasaban. *Acto. 17. v. 21.* De bizonyara szep dolog minekünk ugyan azon dolgokat ottan ottan elő hoznunk, hogy az megh ismert igassagban confirmaltassunk. Ne mond hát azt ember. Esztendő ez nap-is ezt praedikallotta vala az tanito el untam halgatni: De söt inkább annak örüly, hogy az mit egyszer hallottal, maszor-is confirmaltatol abban.

II. Az Angyalnak mondasiból, á kik fogyatkozás nélkül vegbe mennek; tanullyuk meg, mit kell itelnők az Istennek igeje es az Prophetia felől: ezt tudni illik, hogy az Istennek minden beszedi jövődő mondasí felette igen igazak, es semmi azokban hejaban el nem mulik; az mint szol Christus szent Lukatsnal: Az Egh ugymond es [601:] az föld el mulnak, az en beszédim pedig el nem mulnak. Ezt bizonittya David *Psal. 12. v. 6.* Az Úrnak beszedi igazak, mint az kohban meg probaltatot, es hetszer megh tisztittatot ezüst. *et Psal. 19.* Az Úrnak törvénye tökelletes es meg eleveniti az lelkeket. Az Úrnak igaz tanubizonsag tetele, bölcseseket ád az kisedőknek. Ne ketölködgyünk hát semmit az mi Istenünknek beszedeiben hanem nyugodgyunk megh abban. Vetköznek azért azok á kik az Istennek igejet egyebek előtt akarjak ketsegesse tenni: Mint ha az Isten az mit egyszer mondot megh akarja változtatni: De bizonyara Isten, felette igen igaz az ő beszedeiben: Nem változtattya azt meg.

III. Még-is azon Angyalnak parancsolattyabol, á ki be petsetelteti Daniellel ezt az titkos dolgot; hogy magaban tartsa az Isten nepenek javara; tanullyuk megh, az Istennek titkos dolgait, ezt az draga gyöngyöt, az ő igejet, nem jo az disznoknak hanni az hitötlenekkel közleni: hanem csak azoknak, á kiknek Isten parancsollya ki nyilatkoztatni. Az mint parancsollya Idvezitők-is *Matth. 7. v. 6.* Ne adgyatok azt az mi szent az ebeknek, se az disznok eleiben ne hanytatok az ti draga gyöngyöket, hogy azokat meg ne tapodgyak labokkal, es rejatok fordulvan meg ne szaggassanak titöket. Isten Esaiasnal-is ugyan ezt parancsollya mikor így szoll: \*kösd be ugymond ezt az tanubizonsaggh tetelt, es petseteld be az törvent az en tanitvanyim között: az az: Prophetia ezt az en törvényömet igemet, kösd be, es ne legyen azoknak szöömök előtt á kik csufollyak azt: De hirdessed azoknak, á kik en tanitvanyim akarnak lenni.

\* *Esa. 8.*

Ott vagyon azért helye az törvennek es az Euangeliomnak, á hol kedvessen veszik az tanitokat, [602:] á hol pedig ez nincsen, azt mondgya Christus verjek le az tanitok még az port-is labokrol, mennyenek masuva on[n]et.

IV. It az első részben még-is tanuljuk meg: Miben allyon az Istennek igejenek, titkos dolgainak safarlasanak s-ki szolgáltatásának modgya: ebben tudni illik, hogy nem minden tanitasok ugyan azon egy időre tartoznak: de neha egynek nagyobb foganattya vagyon, s-neha pedig másnak: Mint peldanak okajert az vigasztalásnak az jó szerencsenek idejen igen keves haszna vagyon, á kinek jól vagyon dolga nem szűkölködik vigasztalás nélkül. De az nyomorusagnak idejen, felette igen gyönyörködnek az emberek abban, ha vigasztaltatnak. Az mint ezt az minden napi példakból eszünkben vehettyük: Es az Sidoknak-is így vala dolgok; kik felette igen gyönyörködnek vala az jövődő meg szabadulásnak ígeretiből származot tanításban: de ez meg leven, hamar el feletköznek fölé. Ideje vagyon azért az feddesnek; ideje vagyon az vigasztalásnak; az biztatásnak az rettentésnek; az tanításnak s-ideje vagyon az meg tzafoolásnak-is. Es így immar az Angyalnak Oratioját, annak igaz értelmevel ertyük. Lassuk az utolsó dolgot: mostani letzkeneknek második részét.

Mondam másodszor azt kel minekünk meg latnunk: Mit szerzet ez az mennyei jelenés az Daniel sziveben? Kettőt mond fölé. Először azt mondgya hogy el ajult ü: es meg betegült miatta egy néhány napokig. Az mely betegség nem vala bizonyara ő benne természet szerint való hanem az nagy felelőmlön ennek szörző oka. Az mint lün az Pharahonak-is dolga, ki föl az olvassuk. *Gen. 41. v. 8.* Hogy mikor latta volna az het köver ünöket es az ösztöveröket, het tellyes es szem nélkül való buza fejeket meg [603:] annyi számuvan; felette igen meg rettene rayta, es el ajula agyaban. Így lön amaz Nebuchadnezar-nak-is dolga, á ki mikor lata almaban amaz nagy allo kepet, á kinek feje arany vala; mellye es karjai ezüst; Hasa es tomporai ertz: szárai vas, labai pedig egy reszent vasból, es egy részből cserepből valanak; igen meg rettene rayta s-így lün it-isaz Danielnek dolga.

Oka pedig az Daniel felelmenek ez vala: mert az Daniel az Babyloniai fogságban, felette igen kevannya vala az Isten Anyaszent-egyházának job allapattyat, s-meg szabadulasat á fogságból: De nem hogy az lenne hirtelen, de söt inkább lattya mennyei jelenésben, noha homályban, hogy az hiveknek több nyomorusagokat kellene szenvedni: es ez az Isten hazának kö-

vetközendő nyomorusaga teszi az Danielt felelmesse az ő men-  
nyei latasi közöt. Ez lön az ő mennyei latasanak első gyümöl-  
cse.

Masodszor azt mondgya maga felöl, hogy annak-utanna fel  
költ, es az Kiraly dolgat cselekkötte: de azon közben megh mara-  
dot ezen az latason valo almelkodasa sziveben. Es senki nem  
ertötte; Mert meg emleközven az Istennek parancsolattyarol,  
nem-is erteközöt senkitül felöle: söt sziveben valo almelkoda-  
sat-is egyebek elöt el titkolta, szolgálvan Babyloniaban Boldisar  
Kiralynak udvaraban hivseggel.

### Mit tanullyunk inset?

I. Tanullyuk meg; Ha az Daniel csak homalyban, jelenes által  
latvan az Isten hazanak követközendő nyomorusagat, s-meg-is  
fel, retteg, es el ajul miatta elmejeben: bizonyara hozzank illik,  
hogy holot mi naponkent ugyan [604:] testi szemeinkel lattyuk,  
s-nezzük az mi nyomorusaginkat: az Isten hazanak keserves  
sorsan bankodgyunk es sirjunk. Így kellene bizonyara: De mint  
vagyunk el benne? Megh kemenyödöt az mi nemzetünknek szive  
az mi nyomorusaginkra. Az mi tulaydon kebelünkben fel tar-  
tot gyermekink nemzetünkbel tamadot vipera kegyonak fiai,  
ezek akarnak meg emeszteni bennünket.

II. Tanullyuk megh: Minemü erejük legyen az mennyei dol-  
goknak, mennyei jeleneseknek az hivek sziveben: Ez bizonyara,  
hogy az hivek annyira megh indittatnak ezekkel, hogy testben  
lelekben felnek reszketnek miatta, az mint ezt az Daniel peldaja  
meg mutattya. De ollenben az hitetleneknek szivek semmit sem  
indul. Könnyü azert hát az keresztyen embert az hitelmentül  
meg ismerni. Mert az hitetlenek semmit az Istennek intesevel  
nem indittatnak: de az hivek latvan az Istennek csudalatos dol-  
gait, reszketnek. Fel az keresztyen ember, mikor az Istennek  
haragjat hallja az bün ellen: de az hitetlen ember az ő gonosz-  
sagaban gyönyörködik. Szaly magadban tehat, s-cirkald meg  
magadat, hogy ha Istennek valasztot fia leánya vagye, avagy  
nem: vegere mehetz inset. Mert ha az Istennek igeje munkal-  
kodik te benned, jegye, az te keresztyensegednek: ha pedig  
semmit nem fog raytat, nem vagy az Isten juhaj közzül.

III. Tanullyuk megh: Mikeppen kell magunkat rendelnünk  
hogy az mennyei dolgoknak erteseben reszesüllyünk: így bizo-  
nyara, hogy az szunnyadozast, restseget, tuncasagot le tegyük,  
es az Isten igejenek tanulasaban szorgalmatossagot kövessünk,  
abban almelkodassal eppüllyünk. Az mint cseleköszik az Daniel,

á ki az ő latasaban [605:] felette igen almelkodik, es azt buzgosággal tartya sziveben. De mit mondhatok itt magunk felöl; feddendők vagyunk mi, mert restek tunyak vagyunk nem kell az Isten igeje: nincsen az Isten igejehöz valo szorgalmatosság mi bennünk: Mellyert felö hogy Isten lelki szükségét ne bocsásson reánk, az ő igejét el ne vegye tülünk. Kitül ü felsege az mi Istenünk szent Fiaert oltalmazzon bennünket.

IV. Tanullyuk meg még-is az Daniel példajabol, á ki azt mondgya maga felöl, minek-utanna meg gyógyult, hogy az Kiraly dolgat cselekötte. \*Adgyuk meg hát mi-is az mi Istene, adgyuk meg az Csaszarnak-is az mi az Csaszare. S-micsodak azok? 1. Istennek tartozunk igaz tudomannyal, az ő akarattya es Euangelioma szerint. 2. Tartozunk az Ur Jesus Christusban valo igaz hittel, az mint meg vagy az Atyatul parancsolva \*\**Hic est Filius meus dilectus, hunc audite*. 3. Tartozunk poenitentia tartással. *Ioel. 2. Convertimini ad Iehovam*, terjetek meg az Jehovahoz: Ennek felette könyörgéssel, halaadással; mind azokkal, mellyeket Isten nekünk az ő igejében ki jelentet.

Fejedelmünknek pedig tartozunk az külső szolgálat felet, kiváltkeppen harom dologgal. 1. Böcsülettel, hogy ő felöle ugy ertsünk mint Istentül adatot szömetry felöl: az mint erröl szoll az szent Pal: *Rom. 13. A kinek ugymond tisztesseggel tartoztok tisztesseget adgyatok.*

2. Tartozunk engödelmesseggel mind azokban valamellyek az Isten törvényével nem ellenköznek, es az közönseges emberi tarsasagnak javara s-meg maradasara szolgálnak. Mert ha valami parancsolattyok az fejedelmeknek ezek ellen lesznek, nem tartozunk abban ő nekik engedni: Mert inkab kell Istennek engednünk, hogy sem az embereknek. [606:]

3. Tartozunk ő erőttök valo könyörgéssel, Isten elöt valo esedözéssel, hogy Isten ü felsege adgyon ő nekik bölcseséget, erőseget, es bekesegeges uralkodást; hogy az ő szarnyok alat csendeszen elhessünk.

Az Fejedelmek viszontag az ő nekik valo szolgálatnak kevan-ságaban, megh emléközzenek arról, hogy az együgyü kösgegen ne kegyetlenködgyenek, es eszekbe vegyek azt, hogy az jo fejedelemnek, meg kel csak nyirni az juhokat, nem kell meg nyuzni, az mint amaz Trojanus Imperator parancsollya vala: *Boni pastoris est tondere pecus non deglubere*. De lassan fogadgyak ezt most az fejedelmek.

\* *Matth. 15.*

\*\* *Matth. 3.*

V. Es utolszor az Daniel peldajabol, á ki engedven az Isten parancsolattyanak, idő nap előtt az ő latasat ki nem jelenti, tanullyuk meg; hogy valami veszteglesöket vét Isten minekünk előnkben, szent az: es szükségű mindennek megh tartani. Es viszontag, valamikor ő felsege annak ki jelentesere fel indit, az mit ki akar általunk hirdettetni; annak ki szolgaltatasaban szorgalmatossan kell munkalkodni; es nem illik senkinek semmiben Isten előtt erteni. Melyre segellyen minket szent lelke által az mi Istenünk fejenkent keresztyenek. A M E N. [607:]

# VISIO TERTIA DE URBE SANCTA ET MESSIA SUB MONARCHIA ROMANA.

## CAPUT IX.

### *LIX. Praedicatio.*

„\*Dariusnak az Assuerus fianak első Esztendejében, ki az Mediai nemzetsegből való, ki Kirallya tetetöt vala az Chaldaeusok Orszagan. \*\*Birodalmanak mondom első Esztendejében; en Daniel meg ertem az könyvekből az Esztendőnek szamat melyről az Ur szollot vala Ieremias Prophetanak, hogy hetven Esztendőt töltene be Ierusalem pusztulasaban. \*\*\*Es emelem az en Ortzamat az Ur Istenhöz, hogy meg keresnem könyörgessel es imatsaggal, büytöllessel, sakban valo öltözessel, es hamuval.”

Iollehet keresztyenek, az Daniel Prophetanak minden irasi, sok szep es hasznos dolgokat foglalnak magokban; az mint meg tetzik azokbol az reszekből, melyeket ekkedig megh magyaraztunk: De mind azon altal, hogy ha ezt, az jelen valo kilentzedik caputot á többivel öszve vet-[608:]tyük; az Daniel Prophetanak minden irasi közöt sokkal fellyeb való. Es olyan (az mint szollanak az iras magyarazo Doctorok felöle) mint amaz szep tiszta aranyban be foglaltatot draga gyöngy. Melynek igaz voltat az keresztyenek, önnön magok iteletiből-is ennek-utanna eszekben vehetik. Annakokaert hogy ennek az ő haszna örök emléközetbe minden időben megh maradgyon az mi szivünkben; az Urtul segitseget kerven, ez kilentzedik caputnak magyarazatvahoz kezdek: Melynek elsőben Summajat jelentem megh: az utan reszeiről szollok: Harmadszor az igeket magyarazom. Intem az keresztyeneket, hogy figyelmes halgatok legyenek.

Summaja ez kilentzedik Caputnak.

Az Daniel Propheta, helyhöztettetven az Babyloniai fogsagban az Sido neppel egygüt; es meg ertven az Ieremias Propheta irasabol, hogy az Isten nepenek, hetven esztendeig kellene az Babyloniai fogsagban lenni, es az Jerusalemnak pusztulasban

\* vers. 1.

\*\* vers. 2.

\*\*\* vers. 3.

lenni; annak-utanna pedig az idők el telven Isten megh szabadulást ígert volna nekiök. Ebben azért az kilentzedik caputban, azon könyörög Istennek, tellyesítse be az ő ígeretét az megh szabadulás felől, es elegellye meg immar az ő nepenek fogsagat es szantalan sok gyalazattyat, szabadítsa megh az iszonyu kegyetlen rabsagbol, es insegtől. Melyben meg-is halgattatik az Daniel; mert Isten az ő Angyala által, azt felele Danielnek, hogy hetven Esztendőök mulnak el; es az utan leszen az Sido nemzetnek szabadulasa, s-Ierusalemnek fel eppitese. Söt ennek felette; nem csak megh szabadittyá az ő nepet az fogsagbol, es nem csak Ierusalemet eppiti fel; ha-[609:]nem ennek felette, az megh ígert Messiast-is el bocsattyá, ki az nepet az lelki fogsagbol megh szabadittyá, es lelki varost eppit Istennek. Ez az Summa.

Azt mondam hogy, ebben az Caputban könyörög az Daniel csudalatos szep ekes es hathato beszédökkel, az Isten nepenek az Babyloniai rabsagbol valo megh szabadulasaert. Mely könyörögeset megh halgatvan Isten, igeri nem csak azt, hogy az testi fogsagbol szabadittyá meg az Sidokat, hanem még az ő tulaydon Fiat-is az Messiast el küldi, á ki lelki Orszagot eppitsen ő neki.

\*S-mi hasznat veszszük mi ennek ertelmenek?

Vagyon bizonyara szükségünk rea. Mert Isten az mi nemzetünket-is, sok Esztendőktül fogva mint az Sidokat, testi es lelki Babylonian tartya. Mind testi es lelki ellensegink sokak vadanak, azért szükség, hogy igeröl igere az Daniel imatsagat megh tanullyuk; es mi-is ugyan azon igekkel Istenünk előtt az mi megh szabadulasunkert esedőzzünk. Az pedig az Daniel könyörgese minemü lött legyen, az igeknek rendiből megh ertyük: Mert megh jedzette azt á Daniel. De ennek az Caputnak lassuk Reszeit-is.

## R E S Z E K.

Ket resze vagyon ennek az kilentzedik Caputnak.

I. Az Daniel könyörgese, az Sido nepnek az Babyloniai fogsagbol valo megh szabadulasert, á *versu 1. usq[ue] ad 20.*

II. Az Isten feleleti az Danielnek könyörögesere á *versu 20. usq[ue] ad ultimum.* Mi-is ezek szerint Magyarazzuk az ige-  
ket.

### De Oratione Danielis.

Az mi az első reszt illeti, tudni illik az Danielnek könyörögeset; ennek az ő kezdetiben, három rendbeli dol-[610:]gokat je-

\* *U sus.*

gyez meg az Propheta. 1. Idejet, mikor könyörgöt ü az Izrael nepejert, az Babyloniai fogsagbol valo meg szabadulasaert. 2. Alkolmatossagat; Mi adot Danielnek alkolmatossagot erre az könyörgesre. 3. Az könyörgesnek formajat, micsoda format es modot tartot Daniel ebben az könyörgesben, az ő buzgo imat-sagaban. Az mi idejet illeti az Daniel könyörgesének: Így szoll affelöl az Propheta s-mond: Dariusnak az Assverus fianak első Esztendejeben, ki az Mediai nemzetsegeből vala, ki Kirallya tetetöt vala az Chaldaeusok Orszagan.

Mit akar?

Azt akarja mondani, ez az könyörges lött Dariusnak az Assverus Kiraly fianak első esztendejeben, azt penig hogy első esztendejeben lött ketszer mondgya ez okaert; hogy annyival inkább az Ieremias Prophetanak jövendő mon[da]sának igaz volta ki tessék.

Mert az, az Darius Kiralynak első esztendeje, vala az Babyloniai fogsagnak, avagy az Istennek, á Babyloniai fogsagbol valo meg szabadulasrol töt igeretinek hetvenödik esztendeje. 2. Nagyob igassagnak okaert pedig az Darius Kiralynak szömyet-is meg irja: ki volt; s-azt mondgya felöle, hogy, volt az Assverus Kiralynak á ki Cyaxaresnek-is mondatik, fia. Honnet valo volt, azt-is megh jelenti, s-azt mondgya hogy, az Mediabeliek nemzetsegeből. S-miert teszi ezt hozza? Hogy ezzel ez az Darius megh valasztassek amaz másik Dariustul, á ki Darius Histaspisnak mondatik, á ki Cyrus utan harmadik lön az Persiai Kiralysagban, kinek birodalmanak masodik esztendejeben eppittetek meg az Jerusalemlom temploma az mint megh vagyön irva, az Esdras könyvenek *cap. 4. v. 24.* [611:] 3. Vegezetre ezt-is hozza teszi: Hogy Kirallya tetetöt ez az Darius az Chaldaeusok Orszagan. Melynek ez az ertelme hogy noha Cyrus veszi meg Babylo-niat, ugy mint ki fü hadakozo Fejedelem vala: Darius penig vén ember vala, s-nem-is vitez: mind azaltal Cyrus meg elegendven az gyeződelemmel, jo hirrel nevel, engedi azt Darius Medusnak az ő Ipanak ugy mint vén embernek Cyrus meg terven Persiaban, gyönyörködven az idestova valo nyargalashban es az hadakozashban. Cyrus rendeli azért Dariust, Chaldaeanak avagy az Babyloniai birodalomnak Fejedelmeve.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg; mikor legyen az könyörgesnek ideje. Minden időben bizonyara: mert Isten ezt meg kevannya hogy szüntelen

könyörögjünk: De ha jól meg gondollyuk ideje vagyon bizonyára az mi szükséginknek nyomorusaginknak idejen; ugymint fegyvernek, ehsegnek, dög halálnak es egyeb kivaltkeppen valo nyomorusaginknak idejen. Mert akkor kivaltkeppen buzgo az híveknek könyörgések szivökben. Az mint pelda erre az David, á holot azt mondgya *Bonum est mihi Domine quod humiliasti me*: Jól töttel ugymond Uram en velem, hogy meg alaztal engemet. Amaz ő czegetős vetkei közöt penig gyilkossaga es paraznasaga közöt felven, az ötven-eggyedik Soltarba így könyörög. *Tibi tibi soli peccavi ó Iehova, etc.* Csak teneked vetköztém Ur Isten; könyörüly en raytam az te nagy kegyelmessegöd szerint; es az te szent lelködet ne vöd el en tülem. Az Izrael nepe-is így siran-kozik Esaiasnal. *cap. 64.* az ő nyomorusaginak közepötte. Ime [612:] ugymond Uram te meg haraguttal, mert vetköztünk, es sokaig hevertünk az bünben. Mindnyajan tisztatalanokká löt-tünk, es minden igassagink ollyakka löttek, mint az havi Asz-szonyiallatnak verben förtöztetöt ruhaja, es le hullottunk mint az fanak levelei le hulnak, es az mi alnoksagink mint az szel el oszlattanak minket. Annakokaert könyörüly mi raytunk. Las-suk az masodik dolgot.

Mondam masodszor azt kell mi[n]ekünk megh latnunk: Mi adot erre az könyörgésre alkolmatossagot á Danielnek: Ved eszedbe: azt mondgya az Daniel maga felöl, hogy az Ieremias Propheta könyvenek olvasasa, melyben azt talallya, hogy az Isten nepenek 70 Esztendeig kellene lenni az Babyloniai fogsag-ban, es az idő el telven, annak-utanna Isten az ő nepet megh szabaditanaja. Az mely igereti megh vadnak irva az Ieremias Propheta könyvenek. 25. 27. es 29. reszeiben.

### Mi módon?

Huszon ötödik reszeben azért ilyen igeretet teszen Isten s-mond: Es leszen ugymond mikor be tellyesödnek az hetven esztendők, megh latogatom az Babyloniai Kiralt, es az ő nepet (azt mondgya az Ur) az ő alnoksagokat az Chaldaei földön, es örökke valo pusztasagra vetem. *Ierem. 27. cap.* penig így szoll az Ur Isten, en teremtettem az földet, az embert es az barmot mely ez földnek, szinen vagyon, az en nagy erőmmel, es az en ki nyuytot karommal, es adom azt annak, á ki kedves az en sze-meim elöt. Most azért adom mind ezeket az tartományokat Nebuchadnezzarnak az Babyloniai Kiralynak az en szolgamnak kezében, söt még az Mezei allatokat-is neki adom, [613:] hogy szolgallyanak neki, szolgálnak penig ő neki minden nemzetse-

gök, az ő fianak es az ő unokajanak, mind addig mig az földnek ideje el nem jö, es az ünnön maga ideje, es szolgálnak neki nagy nemzetségek es Kiralyok. Vegezetre ugyan azon Ieremias Propheta irasanak *cap. 29. v. 10.* az Isten lelke az Sidok meg szabaddulasa felöl azt mondgya: Azt mondgya ugymond az Ur; mihelt be tellyesödnek Babyioniaban az hetven Esztendök, meg latogatlak titöket, es ti raytatok be töltöm az en jo szomat, hogy vissza hozlak titöket ez helyre. Ezek azert azok az ő dragalatos igereti, mellyek indittyak Danielt az szorgalmatos gondolkodásra, es alkotmatossagot adnak Danielnek az könyörgésre. Mellyekben biztattya Isten az Ieremias által, hogy vege leszen hetven esztendök el mulvan, az Sido nepnek Babyiloniai fogsagban valo nyomorusaginak.

### Mit tanullyunk inset?

I. Az Daniel peldajabol, á ki menyivel inkab erti az Istennek jo akarattyat az Sido nepnek meg szabaditasa felöl, annyival inkab könyörög erette, tellyesitse be az ő igeretit; tanullyuk meg ezt, hogy valamenyivel inkab veszük eszünkben, hogy Isten joval akar latogatni, annyival inkab könyörögjünk erette, tellyesitse be az ő ajandekat mi raytunk. Mint peldanak okaert ha eszünkben veszük, hogy Isten az mi szegeny hazankon nemzetünkön akar könyörölni, annyival inkab könyörögjünk erette, hogy ő felsege, el szant jo akarattyat ne szakaszsa felben: es ne mondgyuk azt: Ha az Isten el rendelte mit adgyon, mi szükseg az Istent untatni erette? Mert Isten ezt tellyesseggel az könyörgest, az kerest megh kevannya mi tölünk, á holot [614:] azt mondgya: *Petite et accipietis. Et Psal. 50. Invoca me in die angustiae tuae, ego eripiam te, tu vero glorificabis me.* Ez az első.

II. Tanullyuk megh az Daniel peldajabol, á ki noha Istennek Prophetaja; mind azonaltal örömet tanul, erteközik az Jeremias Propheta irasabol; mi-is hát örömet tanullyuk olvassuk az Prophetak es Apostolok irasit, es eppüllyünk azokbol. Mert senki nincs oly bölcs, oly tudos á ki az Istennek ki jelentet igejéből, az Prophetak, Apostolok irasiból ne tanulhasson, es annak az ő elmejevel mindenestül fogva eleget tehessen.

III. Megh hamissittatnak inset az Sidok nemelylek, kik azt tanittyak, hogy az Jerusalemben varosanak pusztulasaval egygyüt, az egész szent iras-is el veszet; de annak utanna az szent leleknek oktatasaól Esdras allatta helyere, dictalvan azt öt firfiaknak, kik hamarsaggal irnak az Esdras mondasit utanna. Mert ha az Daniel az Babyiloniai fogsagban leven, az Jeremias Pro-

pheta könyveben találta fel az népnek fogságanak idejét, hát nem vesztet volt el tellyességgel az egész szent iras. Annak-oka-ert tavozzek affele Isten igeje ellen valo karomlas: es hidgyük el, hogy Isten minden időben az ő igejenek oltalmazó Istene volt. Lassuk az utolsó dolgot.

Harmadik es utolsó kérdésünk ez vala: Micsoda modot tartott Daniel az ő könyörgésében. Ved eszedben. Harmat mond az Propheta felöle. I. Hogy az ő ortzajat fordította az Ur Istenhöz: az az, elmejet fel emelte Istenhöz: artzal pedig fordult Jerusalelem fele, az mely helyet Isten választot es szentelt vala maganak. Mert abban az időben, ez két dolgok kevantanak vala az könyörgeshöz hogy elmejeket az emberek fel emelnek Istenhöz: artzal [615:] pedig fordulnak Jerusalemmre az ő imatsagokban, s-ezt cselekedi az Daniel-is. A honnet minekünk két kérdésünk lehet.

I. Nincsene ebben valami balvanyozas, hogy az Daniel Babyioniaba leven, ortzajat az könyörgésben fordította Jerusalelem fele, mintha Isten mindenüt jelen nem volna?

F. Nincsen: Mert ezt az Daniel nem valami hejaban való velekedesbol, de bizonyos okokbol cseleködi. Először pedig cseleködi az Istennek igiretne nevezve, mely meg nagyon írva. *1. Reg: 8. á* hol Isten ilyen igiretet teszen: Hogy ha az Izraelnek nepe szemeit á fogsagban fordította az Jerusalelem városara, az ő imatsagát meg halgattya. Ehöz tartya azért először magát. Másodszor cseleködi ez okon: Mert azon az Jerusalelem temploman, az frigy ladajan es az Jerusalemben való aldozatokon, peldaztatik vala az Ur Jesus Christus. Annak okajert ezzel az ő cselekedetivel azt akarja megh erősíteni, hogy csak az egy Jesus Christus által varja az ő meg szabadulasat. Harmadszor cselekedi ez okon; hogy ezzel megh jelentene, hogy noha az Daniel Babyioniaban volna; mind az által nem feletközöt el az Izraelnek Isteneről, á ki azt mondotta vala az Jerusalelem temploma felöl: Ez az en hazam, es itt lakom örökre. Nincs azért semmi fogyatkozás az Daniel dolgaban.

II. Jól cselekedike tehát az Papistak á Daniel példajajabol, hogy az Istent az faragot kepekre fordulvan tisztelik, es imadgyak?

F. Semmikeppen nem: Mert Isten az faragot kepeknek tisztelkit az második parancsolatban meg tiltotta ige szerint. De azt mondgyak, hogy nem tisztelik ök az fara-[616:]got kepet hanem á mi az által abrazoltatik. Ved eszedben: Am bator ugy legyen hogy ne tisztelleyek az faragot kepet; de azért hamis hogy az faragot kepe által az lathatatlan Isten abrazoltatnek: Es Isten

nem csak az faragot kepet, hanem az hamis Isteni tiszteletnek modgyat-is tiltja. Balvanyozas azert ez-is: Istent más-keppen tisztelni, hogy nem mint az ő igejében ki jelentette.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg az Danieltül, ki az ő elmejet könyörgésre fordítja csak az egy igaz Istenhöz; hogy mi-is az mi könyörgés-sünkben esedezzünk csak az mi Istenünkhöz, nem pedig az meg holt szentekhez: Es bizonyara keresztyenek, ha az szenteknek valo esedezes Isten előtt kedves volt volna tehát az Daniel-is imatsagat Jeremiashoz fordította volna, neki könyörgöt volna. De nem cselekkötte, hanem egyedül csak Istenhöz esedezik, s-mi-is azt cselekedgyük. Ez az első Mod, mellyet tartot Daniel az ő imatsagaban.

II. Az Daniel az ő imatsagaban ezt cselekkötte hogy bütyölt: az az, minden eteltül italtul magat meg tartoztatta, az mint önnön maga cap. 10. ver. 3. magyarázza. *Panem desiderabilem non comedi, caro et vinum non introierunt in os meu[m]* kevanatos kenyeret en nem ettem, hus es bor be nem mentenek az en szamban az en könyörgesemnek idejen, mig be nem telenek az három heteknek napjai.

Mondhatnad.

Jo hát az büyt, es hasznos az könyörgessel egygyüt?

F. Jo bizonyara, az mint mondgya az iras *Tobiae 12. Bonum est jejunium cum Oratione et elemosina*: Jo az büyt, az kö-[617:] nyörgessel es az alamisnalkodassal. Es ennek az keresztyeni büytnek helye vagyon, elsőben kivaltkeppen az nyomorusagoknak haborusagoknak idejen; valamikor az következő veszedelmeket lattyuk. Az mikeppen cselekedenek az Ninivebeliek; kiknek mikor az Jonas veszedelmet hirdete, az mint megh vagyon irva *Ionae. 3. c.* büytöt hirdetenek az Ninivebeliek, ugy hogy sem az emberek, sem az ökrök sem az juhok nem evenek semmit. Es igy meg terven Istenhöz megh tartatanak. Masodszor helye vagyon ennek az keresztyeni büytnek, mikor könyörgesünk által, valami kivaltkeppen valo, Istennek tisztössegere nező dolgot akarunk nyerni Istentül, az mint cselekköttek az Apostolok, az mikor tanitokat rendelnek vala. *Actor. 14.* es ez ennek az keresztyeni büytnek az ü haszna. 1. Hogy igy alkoholmatossabbak lehetünk az könyörgésre. 2. Szolgal testünknek megh zabolazasara. 3. Az mi poenitentia tartasunknak bizonyos jelensege, es lathato bizonsaga.

## Mit tanuljunk innét?

Megh feddetnek azok, á kik etelben italban valo valogatásban helyőztetik az büytöt, es az által varjak idvössegeket: Mert nem olyan volt az Daniel büyti; hanem minden eteltül es italtul meg tartoztatta önnön magát az ü büytiben; hogy ugy alkoholmatossab lehetöt az könyörgésre.

### Mondhatnad.

Ha az Ninive városbeliek, büytöles által tartatának meg: Hát jól mondgyak á Papistak, hogy az büytnek lelki es testi jutalma érdeme vagyon: es az által adatik idvösseg. [618:]

F. Nem következik. Mert nem az büyt indította Istent arra, hogy az Ninivebelieken könyörüljön es azokat meg tartsa; hanem azoknak az embereknek Istenben valo igaz hitök, es poenitentia tartasok; Melynek az ü büytölesek külső lathato bizonsaga volt csak; s-nem érdemlő oka.

Ezt az magyarázatot erőssíti az Propheta ugyan ott, mikor így szoll: Hivenek ugymond az Ninivebeliek az Jehova beszedenek: Az után ugyan ott ismet így szoll: Midőn latta volna Isten az egész Ninivebelieknek cselekedeteket; hogy tudni illik azok megh tertenek az ő gonosz utokrol: meg bana Isten azt az gonoszt, mellyel mondotta vala hogy meg veri azokat; es meg vonya azoktul az büntetést. Nem azt parancsolja az Ninivebeli Király-is, hogy csak büytöllyenek, az az, minden eteltül italtul meg fogjak magokat nem csak az emberek, hanem az barmok-is: Hanem azt-is, hogy, mind az emberek s-mind az barmok sákbán öltözzenek; annak-utanna erőssen kialtsanak Istenhöz; továbbba, hogy minden meg terjen az ő gonosz utarol; Vegezetre minden ember el vesse magátul az praedat, mely az ő kezében vagyon, es az után affeletül magát meg tartoztassa. Mellyeket miért hogy szó-fogado keppen végben vittének az Ninivebeliek, s-el-is hittek azt hogy, ha ugy cselekösznek meg-is tartatnak. Isten is el fordította azokrol az büntetést, es kegyelmes leven meg tartotta őket. Annak-okaert semmi uton, semmi mesterseggel nem fatsarhattyak innen ki fundamentomat az Papistak az ü etekben valo valogatás szerint tanult es formalt büytöknek. Mert ha itt annak fundamentoma volna; következnek hogy az oktalan barmok-is halat öt-[619:]tenek, olyajos lencset, korpa cziberet, es töb affele Papista eledelt; következnek az-is hogy az oktalan barmok-is sákbán öltöztenek, következnek, hogy az barmok-is kialtottanak emberi szoval Istenhöz, es azok-is az ü

gonosz utokrol meg tertenek, bünöket el hattak, es az praedatul magokat meg fogtak; Mind ezek követköznenek mondom mert mind ezeket parancsolta az Kiraly az ü fü emberivel egyetemben. De effele keptelen okoskodasnak ki adna helt? Hát sem Papista büyt nem volt az Ninivebeliek büyti, az az nem eteknek valogatasa: sem nem az büyt volt oka annak, hogy Isten azokrol el fordította ez büntetést; Mert az barmok-is büytöltenek, az az semmit nem ettenek s-nem-is ittanak; Hanem az Ninivebeli embereknek hitök es poenitentia tartasok nyerte azt az jot Isten-tül. Ez erre az ellen vetesre az valasz.

Harmadszor es utolszor ezt cseleköszi az Daniel, hogy sákban öltözik es hamuval meg hinti magát; az mellyet nem az vegre cseleköszi, mintha azert az külsö ceremonიაert varna idvösseget az Daniel; avagy ezekert erdemlene az Izrael nepe az meg szabadulast; de cseleködi ez okon hog[y] ezzel mind az ö maga meg alazasat meg jelentene, s-mind penig az ü meltatlansagat meg mutatna, hogy meltatlan volna ü arra, hogy allana az menynevei felsegnek eleiben: es vegezetre hogy ezzel ünnön magát á könyörgesre inkab indithatna.

Mit tanulsz itt?

Tanuld megh; az mi könyörgesünknek idejen, zabolazzuk megh az testet, etelben italban ruhazatban valo vilagi pompának es gyönyörűségnek hadgyunk beket, [620:] hogy így az könyörgesre alkolmatossabbak lehessünk; es az mi belső meg szomorodot szivünknek, külsö lathato jegyet-is mutassuk be az mi Istenünknek. Az mint cseleködöt az Daniel; cseleköttek az Ninivebeliek; cseleködöt David az ö könyörgeseben, az mint meg vagy on irva: *Psal 25.* á hol így szoll az David maga felöl: En ugymond mikor ök betegesködnek vala, sákban öltözöm vala, büytnek általa meg alazom vala az en lelkemet; es az en könyörgesöm ennekem az en kebelemben vissza tér vala. Mely magunk meg alazasara segellyen minket-is az mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

## *LX. Praedicatio.*

„\*Imatkozam az en Uramnak Istenemnek az Iehovanak, es vallast tük es mondek: Kerlek Ur Isten, nagy es rettenetes, ki meg tartod az fogadast, es az irgalmassagot azokhoz, á kik tegedet szeretnek, es meg örzik az te parancsolatidat.”

\* *vers. 4.*

## S U M M A.

Az Daniel Propheta ez jelen valo igeekben, es az következendő egynehany versekben azt írja meg: Minemű igeikkel könyörgöt, s-mely szep ekes es hathato beszedekkel könyörgöt az Isten nepenek az ő rabsagabol valo meg szabadulasaert: Mint, hogy rendelte az ő imatsagat. Mellyet minden keresztyen embernek föltötte szükséges megh tanulni, hogy ki ki hasonlatos format kövessen az ü kö-[621:]nyörgeseben az ü nyomorusaganak idejen. Es bizonyara keresztyenek vagyon nekünk-is szükségünk rea, ha jól gondolkodunk felöle: Mert minket-is immar Isten sok Esztendőktül fogvan, sok rendbeli nyomorusagok alat tart egész nemzetünkkel egyetemben, s-mind pedig kiváltkeppen magunk szömyelyeben, az Istennek ostora ottan ottan elől talál. Melto azert az Danielnek imatsagat az mi szívéünkben fel jegyöznünk, es arról minden időben elmelködnünk; hogy az mi imatsagunk-is mint az Daniele, Isten előtt kedves es foganatos legyen.

## R E S Z E K.

Ket resze vagyon az Daniel imatsaganak Mert elsőben könyörög az Daniel.

II. Vallast teszen, mind az maga büneiről, s-mind pedig az Sido nepnek esetiről, s-mind vegezetre az Istennek igas-sagarol, á ki meltan bünteti ötet mind bokrostul az ő gonossagokert: S-mi-is ez reszek szerint magyarázzuk az igeiket. Ezt pedig itt az Daniel imatsagaban jól eszünkben vegyük; minemű modot tartson az Daniel: Mert elsőben, rövid summaban foglallya beszedet; annak-utanna, az mit egy igevel kettővel mond, töb beszedökkel magyarázza.

Mond immar az Propheta: Imatkozam az en Uramnak Istenemnek az Jehovanak, es vallast tök es mondek, &c. Ez igeekben foglaltatik be az Daniel könyörgésének rövidedön valo summa-ja; az mely kettőből ál, az mint szemeinkel lattyuk; könyörgésből es vallas tetelből. Aholot az Daniel imatsagaban kettőt kel meg jegyöznünk: Először azt, kinek könyörög az Daniel, kihöz igazittya imatsagat: Masodszor, ha az Istennek könyörög: Mikeppen kel az Isten felől az könyörgésben gondolkodnunk. [622:]

Az mi az első dolgot illeti; kinek könyörög az Daniel? Ved eszedben: Azt mondgya hogy az Jehovanak. Kicsoda az? Az Jehovanak nevezeti, az mint az keresztyenöknek sokszor magya-

raztuk, oly örökke valo Istent jegyöz, á kinek előtte soha más Isten nem volt á ki mindeneknek letelt ád, de ő egyebektől semmit nem veszen es az ő igeretit mindenekben be tellyesiti. Es ez az nevezet valóságoskeppen, adattathatik csak az egy örökke valo Istennek; az mint önnön maga bizonyította: *Esa. 42. v. 8.* En vagyok ugymond az Jehova, ez az en nevem, es ezt az en dicsőségemet senkinek nem adom. It azt erőssíti Isten, hogy senkinek ezt az ő dicsőséget az mellyel Jehovanak, az az igaz természet szerint valo Istennek nevezetik, másnak nem adgya.

S-mi az oka?

Oka ennek nem egyeb, hanem 1. ez: Mert semmi teremtetőt allat nincsen oly, á ki önnön magaban, önnön maga által meg alhasson. Mert minden járasunk kelesünk minekünk, az Urban vagyon. *Actor. 17. v. 28.* 2. Nem adatik ez az Nev semmi teremtet allatnak ez okon: Mert semmi teremtet allat nincsen oly, á ki egyebeknek magatul letelt es eletet adhatna, hanem csak az egy Jehova az, á ki mindeneknek letelt es valóságot ád. 3. Nem adatik az Jehovanak nevezeti, tulaydon jedzesben, semmi teremtet allatnak ez okon; Mert semmi teremtet allat nincsen oly, á ki vegbe vihetne az ő igeretit Isten akarattya nélkül: De Isten mindeneket vegben viszen az teremtet allatoknak segítsege nélkül. 4. Nem adatik az Jehovanak nevezeti az teremtet allatoknak, azert; Mert semmi terem-[623:]tet allat nincsen örökke valo, az mint az Jehovanak nevezeti, örökke valóságot jegyöz. Ezök okai, miért nem illik az Jehovanak nevezeti az ő tulaydon jedzesében az teremtet allatokra.

Mondhatnad.

Nam az frigy ladaja így nevezetik. *Numer. 10.* es Jerusalem Varosa-is. *Ierem. 33.*

F. Valamikor ez az ige (Jehova) adatik az szent irásban az teremtet allatoknak úgy mint az frigy ladajanak, es Jerusalem Varosanak: Nem vetetik ez az ige akkor tulaydon jedzesben: Mert az frigy ladajanak adatik ez az Nev, az Sacramentomra nezve, az Jerusalem Varosanak penig az Jehovanak ott valo jelen letere nezve, az imatsagban valo meg halgatas szerint, es annyiban, az mennyiben ott Isten az aldozatokat, jo illatu tisztölet gyanant teszi vala. Ez mellet azert-is, mert az Jerusalem temploma abrazollja vala, az Messiast, az mi Urunk Jesus Christusnak, megh testesülesevel es elég tevő aldozattyanak hasznai-val egygüt.

Ennek azért az egy Jehova Istennek könyörög az Daniel az ő imatságában: es Isten-is ezent parancsollya. *Deut. 6. á* holot így szoll: Az te Uradat Istenödet imadgyad, es egyedül csak ő neki szolgál. Feddendők hát keresztyének mind azok, á kik el hagyvan az egy igaz Istent, teremtet allatoknak esedöznek; az mint cselekösznek az Papista Atyafiak, á kik az Angyalokat, az megh holt szentöket, azoknak ez földön maradot tetemít, s-kepeit imadgyak, annak-felette az Ur Vacsorajában az ostyat; es annak felette, abrozst kezkenöt, mellyekkel megh terítötte vala Christus az vég Vacsoran az ő asztalat, tisztölik, es segít-[624:]segül hijak. Mint peldanak okaert, az Christus kezkenöjet így imadgyak s-azt mondgyak: *Sancte Sudari ora pro nobis*, szent kezkenő könyörögj ereztünk: az Christus asztalan valo abroszt pedig így: *O Sanctissima Dei mappa ora pro nobis*, ó Istennek szent abrosza könyörögj ereztünk. Az Christus kepenel mint esedözzenek, mindeneknel nyilván vagyon. De lassuk mivel allattyak az Angyalok es á megh holt szenteknek segítségül valo hivasat az Papistak. Ved eszedben, mert ök-is irással akar-nak bizonyítani.

Először azért az szent Job peldajaval elnek s-azt mondgyak: Lam azt mondgya az Job könyvenek. *cap. 19. v. 21. Miseremini mei, miseremini mei, vos Amici mei, quia manus Domini tetigit me*; könyörüllyetek en raytam, könyörüllyetek en raytam en baratim; mert az Istennek keze meg vere engemet. Ott ü baratinak hija az Angyalokat. Annakokaert szabad az szent Angyalokat segítségül hini az mint cseleködek az Sz. Job-is.

F. Ved eszedben. Az szent Job á meg nevezet helyen; nem á szent Angyalokat erti az ő baratin; hanem azokat az embereket, kik ü neki jo barati leven, ü hozza mentenek vala meg latogatni es vigasztalni, nagy betegsegenek idejeben; azonközbe pedig sok boszszu beszédökkel illetik vala inkab, hogy nem mint vigasztalnak; Azon kerü hát azokat á szent Job, hadgyanak beket az ü sok vadolo beszédöknek, mellyekkel az ő elmejet inkab inkab keseritik, mivel hogy annelkül-is az Istennek büntető keze ő rayta volna: Hanem söt inkab mellette leven vigasztallyak üteten jelen letökökkel, mellyel mutassak megh azt, hogy eleteben es job allapattyában ő neki igaz barati voltanak. Mintha mondana á szent Job: Lattyatok, hogy az en Istenemnek keze [625:] igaz elegge megh vert engemet: annakokaert nem illik hogy ti-is kemény beszédökkel inkab szomoritsatok engemet, hanem söt inkab könyörüllyetek en raytam legyetek mellettem: vigasztallyatok az en betegségömben.

Nem szolgál azért á szent Job peldaja semmit az Papista

atyafiaknak, mert nem nez ez mondas az Angyalokra, hanem abban az időben ez világban levő baratira: kik latogatásnak okaert mentenek vala betegsegeben ő hozzája. Ez az első.

Masodszor ezt-is szoktak elő hozni.

\*Az szent Janos felől azt olvassuk, hogy ő-is le borult az Angyálnak labai előtt, az mellyet latot vala; hogy imadna ötet. Azert szabad az szent Angyalokat imadni, es segítsegül hini.

R. Ugy vagy on hogy akarta imadni az szent Janos az Angyalt de nem jól cselekkötte; es meg feddi az Istennek Angyala erette, s-azt mondgya neki: Megh lasd azt ne cselekködgyed, mert te szolga tarsod vagyok, hanem imadgyad az Istent.

Nem jól cselekköszik azert az Papista atyafiak-is, kik az szent Angyalokat akarjak imadni: es ezt semmikeppen az Istennek Angyali nem veszik jó neven tülök; Mert ez az tisztölet csak az Istene.

Harmadszor á szentek felöl-is azt mondgyak. Lam ugymond csak ez vilagi Fejedelmek eleiben-is nem mehetni közbe jaro nélkül: Hat sokkal inkább nem mehetünk Isten eleiben közbe jaro nélkül. Es ez okon jól cselekeszszük, hogy az meg holt szentöket segítsegül hijuk.

F. Ugy vagy on meg engettük: Senki nem mehet az Atyahoz közbe jaro nélkül: De kicsoda az á közbe jaro? [626:] Önnön maga csak az Jesus Christus, á mint önnön maga bizonyittya. *Iob. 14. Nemo venit ad Patrem nisi per me;* senki nem mehet az Atyahoz, hanem csak en altalom. Szent Pal-is azt mondgya: \*\*Egy á közbe jaro az Isten es az emberek között, az ember Jesus Christus. Nem szolgál azert semmit ez az okoskodas á Papista atyafiaknak á szenteknek segítsegül valo hivasara. Mert ezt á közben jarasnak tisztit, az Ur Jesus Christus nem engedí senkinek; hanem egyedül csak ő az ut, az ayto az ő mennyei szent Attyahoz. Ertyük azert kinek könyörög á Daniel: Nem az Angyaloknak, sem pedig á megh holt szenteknek, hanem csak az ő Uranak Istenenek az Jehovanak: Es valakik mast-is küllömbet cselekkösznek, felette igen vetköznek azok. Lassuk az masodik kerdest.

Masodik kerdesünk itt az első reszben ez vala: Mikeppen kell mi nekünk az Isten felöl gondolkodnunk á mi könyörögesünkben?

F. Igy bizonyara, hogy az Istent á mi könyörögesünkben imat-sagunkban ismerjük mi Istenünknek lenni: az mint szoll az

\* *Apoc. 19.*

\*\* *1. Tim. 4.*

Daniel maga felől: imatkozam az en Uramnak Istenemnek. Nem csak azt mondgya imatkozam az Jehovanak: hanem ezt-is hozza teszi: Az en Uramnak Istenemnek:

De mondhatnad.

Mi módon hja az Daniel az Istent ö Istenenek?

F. Haromkeppen: 1. Az teremtesre nezve: Mert ettül az öröke valo Jehovatul vesznek mindenek eredetet. 2. Az meg valtasra kepest, az menyiből az Fiu által, mi, kik természet szerint haragnak fiaai valank kegyelemnek [627:] fiaiva lettünk; es ebben az Fiuban immar bizodalommal mondhattuk, Abba, Pater, Atyank szerelmes atyank az Isten. 3. Az megh szentelésre nezve, es az ujonnan születésre nezve az szent Leleknek általa az Ur Jesus Christusban. Így nevezi Daniel az Jehovat ö Istenenek lenni: es ez okokra kepest, tellyes bizodalommal batorsaggal, semmit nem kétölködven, folyamik az Daniel az ö imatsagaban az ö Istenehez.

Mit tanullyunk innét?

I. Ezt: Hogy mi teremtünk az Isten, mi megh valtonk, mi meg szentelünk; azért minden ketelkedes nélkül, tellyes bizodalommal folyamjunk Istenünkhöz, el hiven azt, hogy az mi könyörgesünkben meg halgattatunk. Az mely tudomány szolgál erre, hogy az mi könyörgesünkben az hitetlen emberektül meg valasztassunk. Mert noha az hitötlenek-is könyörögnek: de nincsen ez az bizodalom az hitötleneknek könyörgésekben, hanem mindenkor kétölködnek; es ez az oka, hogy semmit nem-is nyerne Istentül: az mint bizonyittya szent Jacob Apostol mikor így szoll. \*Az kettös szivü ember alhatatlan minden dolgaiban, es olyan mint az tengernek habja, mely az szeltül hanyattatik, es ne velle ez illyeten ember hogy valamit venne Istentül.

II. Tanullyuk meg: az Isten miken legyen mi Istenünk, es miken legyen az oktan allatoknak-is Istene. Mert felette igen igaz ez, hogy az Isten az oktan barmoknak-is Istene, s-nekünk-is. De nagy külömbseggel. Mert noha az teremtesre es gondviselesre nezve, az Isten az barmoknak-is Istene: Mert ö teremttette, es ö ád ele-[628:]delt nekiök: De mi Istenünknek nem csak így mondatik az Isten, az menyiben teremtet es gondunkat viseli, hanem sokkal fellyebben; tudni illik, az megh val-

\* *Iacob. 1. v. 6*

tasra, es meg szentelesre nevezve. Mert minket meg-is váltot Fia által es meg-is szentelt az szent Lelek által az Ur Jesus Christusbán az örök életre. Ez inset az tanusag; s-mennyünk tanusagunknak masodik reszere.

Mondam masodszor ez jelen valo igeekben, hogy megh irja az Propheta az Danielnek vallas] tetelet, á kiröl igy tanit s-mond: Vallast tök es mondek. Kerlek Ur Isten, nagy es rettenetes, ki meg tartod az fogadast es az irgalmassagot azokhoz, á kik szeretnek tegedet, es meg örzik az te parancsolatidat. Aholot harmat kell rövideden meg jedzenünk. 1. Miben allyon az Daniel vallas tetele. 2. Micsoda indulatot visel Daniel az ő vallas teteleiben. 3. Mineműnek ismeri Iste[n]t az ő vallas tetelenek közeppette.

Az mi az elsöt illeti. Miben allyon az Danielnek vallas tetele? Ved eszedben: Az confessio az Gyonas semmi nem egyeb közönsegessen, hanem az mi büneinkről valo vallas tetel, mellyel magunkat bünösöknek ismerjük lenni, es az Istent felette igen igaz ítelő bironak az mi büneink ellen, hogy ha ő felsege nem könnyörül raytunk.

Ez penig az Gyonas ket fele, *Publica et Privata*, közönseges es kivaltkeppen valo. Közönseges az, az mely leszen az közönseges Ecclesia előtt: kivaltkeppen valo az, az mely leszen az Ecclesia kívül. Viszontak mind az közönseges s mind az kivaltkepen valo vallas tetel ket fele. *Ordinaria et extraordinaria*; az az, rend szerint es rend kívül valo. Rendszerint valo az, mellyel naponkent vallast teszünk az mi büneinkről Istennek. Rend kívül valo az, [629:] mely leszen bizonyos okokert, kivaltkeppen valo szükségünk miat: Mint peldanak okaert. Minden nap kel az keresztyen embernek Isten előtt vallast tenni büneiről: de kivaltkeppen akkor, mikor bizonyos szükségünk inditanak minket. Ezekben áll az vallas tetel: Az Daniel vallas tetele azért immar semmi nem egyeb: hanem az ő büneiről tött tanubizonsaga; es az Sido nepnek esetiről, s-az Isten igassagarol valo vallas tetele, hogy tudni illik Isten meltan bünteti őket az gonossagert: Kivaltkeppen valo az annyiban az vallas tetel, az menyiből az Izrael nepenek nevevel, ő egyedül teszen vallast: Rend kívül valo penig: Mert az Isten nepenek szüksége ád ő neki erre alkalmatossagot. Ezekben áll az Daniel vallas tetele.

Ahonnet ez minékünk az tanusag, hogy felette szükséges az vallas tetel az Gyonas, (de nem az sugva valo Gyonas azért) mert ha ezt cselekkötte az Daniel, sokkal inkab hozzánk illik, kik több büneinkel bantjuk az Istent, hogy meg gyonnyunk az mi Istenünknek. Ez az első dolog, lassuk az masikat.

Masodik kérdésünk ez második részben ez vala: Minemü indulatot visel Daniel az ő vallas teteleiben? Buzgosagot, but, banatot, sokat; bankodvan mind az maga bűnein, s-mind penig az Izrael nepenek esetin, forgatvan elmejeben az Istennek igeretit az megh szabadulas felöl. Az mint meg tetik az ő buzgo imatsagabol, á holot azt mondgya: *Obsecro Domine*: kerlek Uram Isten: mintha mondana; Uram, sokak az en bűneim; sokak az te nepednek eseti, de könyörűly mi raytunk; tekints az te regi igeretödre es szabadits meg minket. [630:]

Ahonnet azt tanullyuk meg: Minemü indulatot kell minden keresztyen embernek az ő imatsagaban es bűneiröl valo vallas-teteleiben követni? Ezt bizonyara, hogy valoban szannyuk bűneinket, es az mi könyörgesünk nem csak az mi szajunkban, hanem az mi szivünkben verjen gyökeret: es nem külső sziv mutatassal az mint cselekösznek az Hypocritak, hanem belső töredelmessegevel szivünknek, es lelki indulattal legyen az mi imatsagunk vallas tetelünk öszve kötve. Ez az keresztyen embernek tisztí az ő vallas teteleiben.

Aholot meg feddetnek azok, kik csak szajokat mozgattyak; szömöket forgattyak fel az Egre, de szivök felette tavoly vagyön Istentül: az mint panaszkodik Isten az Sido nep ellen; á holot azt mondgya: \*Ez az nep csak nyelvel közelit en hozzam; de szive tavoly vagyön en tülem.

Harmadik es utolsó kérdésünk ez vala: Minemünek ismeri Istent Daniel az ő vallas tetelenek közepötte.

Ved eszedbe: ötöt mond felöle. 1. Urnak mondgya. Miert? Mert Kiralyoknak Kiralya es mindeneknek Ura. 2. Nagynak mondgya. Miert? Az ő nagy Isteni erejere neze. 3. Erösnek hija. Miert? Mert mind allattyaban s-mind penig hatalmaban erős. 4. Rettenetesnek jelenti. Mert bizonyara Isten az ő igaz iteletiben rettenetes. 5. Olynak ismeri, á ki meg tartya az ő igeretit es irgalmassagit azokhoz, á kik szeretik ötet es az ő parancsolattyat meg örzik: Az melyben, az Istennek minden ő beszedeiben valo alhatatossagit ajanlya az ötet szeretőkhöz. [631:]

Mit tanullyunk innét?

I. Tanullyuk megh, minemünek ismerjük Istent, mikor ü felsegenek eleiben allunk, bűneinket megh akarjuk gyonni es ő tüle kegyelmet akarunk nyerni? Olynak, á kinek hatalma vagyön mind mennyen földön: fellyünk tüle, hogy ü neki tulaído-

nitsuk az dicsőseget, es viszontak ismerjük meg az mi büneinket.

II. Tanullyuk meg azt-is: Kinek tartya meg Isten az ő igereit, es kikkel akar jól tenni? Azokhoz bizonyara á kik szeretik ötet, es az ő parancsolatit meg őrzik. Melyre minket-is segellyen az mi kegyelmes Atyánk Istenünk: Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

### *LXI. Praedicatio.*

„\*Vetköztünk es alnokul cseleköttünk; hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled: es el tavoztunk az te parancsolatidtól, es az te iteletidtől. \*\*Es nem voltunk engedelmessek az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltak az te nevedben az mi Kiralyinknak, fejedelminknek, Atyainknak es az egész föld nepenek. \*\*\*Teneked Uram igassag, es mi nekünk ortzánk pirulasa, az mint ma meg tetzik Iuda firfiainak, Ierusalemnek lakosinak, es egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak minden földökön; melyekre [632:] ki vetteted öket az gonoszsagert melyet vetköztenek ellened. +Oh Uram minekünk ortzánk pirulasa, az mi Kiralyinknak, fejedelminknek, Atyainknak, mert vetköztünk te neked.”

### S U M M A.

Ket reszekre osztok ennek előtte valo tanitasunkba az Daniel Propheta imatsagat, melyben könyörög siralmassan az Isten nepenek az Sido nepnek, az Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasaert. Mert elsőben azt jelentem; Imatkozik az Daniel: Masodszor vallast teszen.

Most-is ugyan azon vallas tetelben es könyörgesben megyen elő; es az mit ennek előtte egy avagy ket igevel cselekedek, most immar büsegesb beszédökkel szamlallya elő: Csak hogy ez az külömbseg ez mostani tanitasa között, es az első között; hogy ennek előtte, elől vete az könyörgest, s-annak-utanna tün vallast. Most penig elől veti az vallas tetelt. s-annak-utanna cseleködi az könyörgest. Summa szerint annak-okaert ezekben az jelen valo igekben, lassuk az Danielnek Confessiojat vallas te-

\* vers. 5.

\*\* vers. 6.

\*\*\* vers. 7.

+ vers. 8.

telet: Miről teszen Daniel vallast Isten előtt, latvan az Istennek büntető haragját az Sido nemzetsegen es könnyörögven annak az ő rabsagbol valo megh szabadulasaert. Ez az summa.

S-mi leszen haszna ennek az munkanak mi nalunk?

Ez: Hogy innen meg tanulhattyuk: Mi legyen az mi tisztünk s-mit kel követnünk, mikor külömb külömb fele [633:] nyomorusagok alat forgunk: ez bizonyara, hogy az mint cseleköszik az Daniel, büneiről vallast teszen sirattya az Sido nepnek esetit: így mi-is vallast tegyük az mi büneinkről az mellyekert büntet az Ur Isten minket, es igaznak ismerjük ütet lenni az ő igaz iteletiben. Mert az mi nyomorusaginknak közepötte, ha csak zugolodunk, es büneinkről vallast nem akarunk tenni, soha meg szabadulasunk nem leszen.

## R E S Z E K .

Ket reszei vadnak az Daniel vallas tetelenek:

Mert elsőben, vallast teszen az Daniel az ő maga büneiről, es az egesz Sido nepnek alnoksagos vetkeiről: Avagy sirattyta az ü maga es az Sido nepnek vetket.

II. Vallast teszen Istennek az bünteteshen valo igaz iteletiről, mellyet cseleköszik az egesz Izrael nepevel, hogy tudni illik, nem oknelkül hanem meltan es igazan büntette az Sido nepet az fogsaggal.

Az mi az első dolgot illeti, az Danielnek mind maga s-mind pedig az egesz Sido nepnek nyomorusagin valo siralmat; így szoll arrol az Daniel s-mond. Vetköztünk es alnokul cseleköttünk; hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled, el tavoztunk az te parancsolatidtul; Nem voltunk engedelmessek, az te szolgaidnak az Prophetaknak; kik szoltak az te nevedben, az mi Kiralinknak, Fejedelminknek, Atyainknak, es az egesz föld nepeinek.

Aholot harmat kell minekünk az Propheta beszedeiben meg jedzenünk rövidedön. 1. Az vallas tetelnek formajat. 2. Az vallas tetelnek valosagat. 3. Az Sido nepnek esetinek modgyat. [634:]

Formaja felöl az vallas tetelnek így szoll; Vetköztünk es alnokul cseleköttünk, hamissan cseleköttünk es el partoltunk te töled: Nem azt mondgya: Vetköztem, alnokul cseleköttem, hamissan cseleköttem es el partoltam te töled: Mondom nem szoll az Daniel csak maga személyeben hanem közönsegesen

szoll, mind az ő maga, es az egész népnek nevében, es senkit ki nem veszen az vallas tetel alol, mert mindnyajan vetköztenek. Ahonnet ez az tanusag minden rendeknek; Ne vonyogassa magát senki az vallas tetelben, latvan az Istennek ostarat, hanem mindenek bünösöknek ismerjek magokat lenni: es közönsegeessen sirassak esetöket. Ne mondgya senki azt az mint cselekösznek az Hypocritak, es cseleköszik amaz magaban bizakodot Pharisaeus: Halakat adok Istennek hogy nem vagyok olyan mint az töb emberek; hanem vallyuk meg Istenünknek, hogy bünös fia leanyi vagyunk mi, es nincsen mi bennünk semmi jo; meltok vagyunk az büntetesre. Ez az első.

Materiaja, valosaga, igassaga az Daniel vallas tetelenek meg tetzik innet: Mert az ő vetkeit semmibe nem kissebbiti; hanem egy altallyaban, mind az ő maga, s-mind penig az egész Sido népnek gonossagat meg vallya. Söt az ő esetöknek ugyan gradust csinal az Propheta, mellyen szinten az bünöknek fölső gradusara hág fel: Mert így szoll: Vetköztünk, alnokul cseleköttünk, hamissan cseleköttünk, es el partoltunk te töled. Mert kisseb gyarlosagbol vetközni, hogy nem mint alnokul cseleködni: kisseb alnokul cseleködni, hogy sem mint nyughatatlansagbol hamissan cseleködni; de fellyeb valo mind ezeknel, vakmerőkeppen Istentül el partolni; sem Istennel, sem ember-[635:]rel nem gondolni. Az mellyet cseleködik ez okon, hogy annyival inkab serkentse magát az Daniel az egész neppel egygüt, az Istenhöz valo teresre.

Ahonnet tanullyuk megh: Hogy hogy kell az mi büneinkről Isten előtt vallast tennünk? Így bizonyara, hogy az mi büneinket, esetinket ne kissebbitsük Isten előtt; sem pedig ne csak imigy amugy forgassuk elmenkben; hanem magunk legyünk az mi büneinknek vadoloi, hogy így magunkat tanitsuk az Isteni felelőmre; es büneinket ismerven, alazzuk meg Isten előtt minnen magunkat. Így cseleköszik az Daniel, s-mi-is ezt cseleködjük. Ezt cseleköde az David-is, mikor így szolla: \*Ismerem Uram az en büneimet, es az büneim naponkent szömeim előtt forognak ennekem. Annak-okaert könyörűly en raytam az te nagy irgalmassagod szerint.

Masodszor tanullyuk meg innet, á hol az Daniel az bünöknek gradust csinal: Hogy nem minden bünök egy poraszon futnak, hanem egyyk fellyeb valo az masiknal. Mert nemely vetkek gyarlosagbol lesznek; nemellyek penig vakmerő batorsagbol,

\* *Psal.* 51.

nem gondolva az emberek közzül nemelylek sem Istennel sem emberrel. Fellyebben vetköznek azért azok, s-fellyeb való vetkek vagyon azoknak, á kik szánt szándékból sietnek minden gonossagra, hog[y] nem mint á kik tudatlansagból vetköznek.

Mely tudomány azok ellen való, á kik azt tanítták hogy minden bűnök egyenlő gradusban vadnak; az mineművek az Jovianistak, kik azt mondtak, hogy szinten annyi bünt cseleköszik az, á ki az tyuknak veret ki ontya, mint á ki attyat meg öli. De külömben tanít minket [636:] az Istennek lelke: Mert egyk bűn fellyeb való az másiknal. Ez az második dolog.

Harmadszor mondam itt az első részben, hogy meg írja az Propheta, az Sido nepnek esetinek modgyat: á kiről így szoll: Nem engedünk az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltak az te nevedben, az mi Kiralinknak, Fejedelminknek, Atyainknak es az egész földnek. Mintha ezt mondana: Igaz elege tanítottak minket az te iged által, melyet hirdettettel az te Prophe-taid által mit kellene követnünk, s-mit kellene el tavoztatnunk de mi mind azokat az idvösseges tudományokat semminek veltök, meg utaltuk, hejaban valoknak tartottuk. Annak-okaert, nem tudatlansagból, hanem szánt szándékkal vetköztünk. Ebben ál azért az Sido nepnek szánt szándékkal való eseti.

Ahonnan tanuljuk meg először, az Sido nepnek esetiből á ki szánt szándékkal vetközik; Hany-keppen súlyosítták az bűnök kiváltképpen az embert? Ved eszedben. Ket keppen. 1. Így mikor azok, á kik az Istennek törvenyet es iteletit ertik; mind-az-által az Isten parancsolatit szánt szándékkal el tavoznak, az mint cseleködének az Sidok. 2. Így, mikor az Isten szolgálina, kiket ő felsege követsegeben bocsat, az emberek nem hisznek. Fellyeb való azért es terhesse azoknak vetkök, á kiknel az Istennek törvénye irvan vagyon, hogy nem mint az Poganyoknak, kiknel az Isten törvénye irva nincsen. Mert az mely szolga tudgya az o Uranak akarattyat s-nem cseleködi; ket-szerte való büntetésre melto.

II. Tanuljuk meg ugyan innét. Heaban való azoknak magok mentsege, á kik azt forgattyak: Ha az Isten önnön maga szollana, avagy az ő Angyali által; örömet [637:] halgatnak az Istennek igejet: De ennyi sok vissza vonasok közöt, nem tudhattak melyik az igaz: Es ez az oka, hogy nem sietnek az Isten igejere: Mondom haszontalan mentsege ez: Mert Isten szoll minekünk az ő Prophetai által. Valaki azért az ő Prophetainak nem hisznek, büntetésre meltok azok: az mint hogy az Daniel-is feddi az Izrael fiait azért az haladatatlansagert, hogy nem engettek az Prophetak beszédinek. Christus Urunk ő maga-is ide

igazit s-azt mondgya: \**Habent Mosen et Prophetas audiant illos, et ibidem vers. 31. Si Mosen et Prophetas non audiunt, ne siquidem q[u]ispiam ex mortuis resurgat, assentientur*: az az, vagyon Mossesük, s-naluk vadnak az Prophetak-is, ha Mosest es az Prophe-takat nem halgattyak; ha valaki az halottak közzül fel tamadna-is, nem hinnenek. Könyü azert ki talalnod mellyik az igaz Religio.

III. Tanullyuk meg: Mit kel itelnünk az Anyaszent-egyhaznak tanitói Pasztori felöl? Először ezt, hogy, ük Istennek szolgálai az mint hija üket az Daniel, mivel hogy az Istennek az ő ki jelen-tet akarattyat hirdetik es annak követseget viselik. Masodszor micsoda legyen az ő jegyök, hogy az hamis tanitoktul meg is-mertessenek eggyik ez, hogy az Urnak neveben szollyanak: semmit egyebet ne, hanem valami az Istennek igeje csak azt praedikallyak: Masodik jegyök ez, hogy az bünöknek feddese-ben, ne kedvezzenek senkinek; ne hizelködgyenek az hatalma-soknak, hanem személy valogatas nélkül, fedgyek mindeneknek vetköket, fedgyek az Kiralyokat, Fejedelmeket es az egesz kössegöt: az mint cseleköttek az regi szent Prophetak, es az Daniel tanubizonsagot teszen felölök. [638:]

Es Isten ilyen parancsolatot ád Jeremiasnak *cap. 1. v. 7. et seq.* Valamire küledek tegedet el meny, es vallamellyeket parancsolok te neked azokat meg mondgyad. Ne fely tülök mert veled vagyok en, hogy meg oltalmazalak tegedet azt mondgya az Ur. Ime adom az en igemet az te szadban, ime en ma Prophe-tava teszlek tegedet az Poganyokon, es Orszagokon, hogy gyomlaly, ronts, veszes, törý, eppits, plantaly: az az; Hirdessed nemellyeknek meg maradasokat, nemellyeknek veszedelmeket, pusztulasokat, mellyet hozok ü reajok. Tanullyak meg azert az tanitók, hogy meg emleközzenek tisztökröl; és szollyanak az Urnak neveben es mindeneket szömény valogatas nélkül fed-gyenek. Ugy kellene, de sokan hizelködöкке magok hasznat keresöкке lettenek közzülök: kik az igaz pasztoroknak sokat artanak. Tanullyak meg viszont az halgatok-is hogy halvan az feddest dorgalast, ne zugolodgyanak az tanitokra, de gondollyak megh azt, kinek viselik követseget; Annak bizonyara, á ki sem Kiralyoknak sem Csaszaroknak, sem pedig semmi rendeknek nem kedvez. Ertyük tanítasunknak első reszet. Lassuk az masi-kat.

Mondam hogy masodszor, ezekben az fel vött igeekben, vallast teszen az Daniel, az Istennek bünteteseben valo igassagarol,

\* *Luc. 16. vers. 29.*

ákiről így tanít immar s-mond: Teneked Uram igassag, es minekünk ortzank pirulasa, az mint ma meg tetzik; Jerusalemlakosinak, közel es tavoly valoknak minden földökön: Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralyinknak, Fejedelminknek Atyainknak: Mert vetköztünk teneked.

Aholot harmat kell igen rövideden megh jedzenünk. 1. Mikeppen teszen vallast az Istennek igassagarol. [639:] 2. Mivel bizonyította Istent igaznak lenni 3. Micsoda okat adgya, az Istennek bünteteseben valo igassaganak. Ved eszedben.

Az mi az első dolgot illeti: Mikeppen teszen vallast az Isten igassagarol: vallast teszen így: Te neked Uram igassag, es minekünk ortzank pirulasa: az az: igaznak ismeri Istent, mind allattyanban, mind cselekedetiben s-mind penigh iteletiben: Mintha mondana: Ismerlek Uram tegedet allat szerint igaznak lenni: ismerlek minden cselekedetidben szentnek es igaznak lenni, es vegezetre ismerlek tegedet az te iteletödben igaznak lenni az te neped ellen, á ki meltan szenvedi az gyalazatot az ő cselekedetiért. Ebben áll az Propheta vallas-tetele.

S-mivel bizonyította.

Istent bizonyította igaznak lenni, az jelen valo dologbol; mert azt mondgya: Az mint ma meg tetzik Juda firfiainak, Jerusalemlakosinak, egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak, minden nepeken. Mintha mondana: Nem szükség hogy azért megszszeb mennyünk: honnet tessék meg az mi Istenünknek igassaga; hanem meg tetzik innét: Mert noha dicseköttek ezzel az Sidok, hogy ők az Istennek valasztot nepei; ők lakjak Jerusalemlakosokat, ők akarnak mondatni Izrael fiainak: mind-azon-alta, ez az titulus nem hasznalt semmit, hanem annyival inkab őket meg verte, es őket szamkivetesben bocsátotta. Miért? Okat bünteteseben valo igassaganak ezt mondgya: Mert vetköztenek ő neki, az az, által hagtak az ő parancsolatit; nem csak az köseg penig, hanem az Kiralyok, Fejedelmek, hogy senki ne dicseködhessenek azzal, mintha nem erdemletette volna az Istennek ostarat. [640:]

Mert vegezetre ezzel fejezi be mondasat. Oh Uram minekünk ortzank pirulasa, az mi Kiralynknak, Fejedelminknek, Atyainknak: Mert vetköztünk te neked.

Honnet tanuljuk megh elsőben: Miben allyon az mi büneinkről valo igaz vallas-tetel: Ebben bizonyara, hogy nem csak büneinkről tegyük vallast; hanem ennek fölötte Istennek tulajdonitsuk az dicseretöt, es meg ismerjük hogy Isten minket mel-

tan büntet az mi büneinkert: az mint így cseleköszik az Daniel: es az David mikor így szoll maga felől: \*Ismerem Uram az en büneimet, es az en büneim naponként szemeim előtt forognak ennekem. Csak teneked vetköztem Ur Isten, es gonossagot cseleköttem az te szemeid előtt, hogy igaznak iteltessel az te beszédidben, es tiszta legy mikor itelsz. \*\*Es masut: Igaz vagy Uram, es igazak az te iteletid.

Mire szolgál ez?

Szolgál ez tudomány azok ellen, á kik Isten ellen panaszkodnak; mintha Isten őket fellyeb büntetne, hogy nem mint érdemlenek, es kegyetlemből cselekednek ő velők; nem akarnak az ő bűnökről vallást tenni, sem pedig nem akarják magokat bűnösöknek ismerni. Maga bizonyára meg érdemlik mindének az ostort es meltok az büntetésre. Mert mindének el hanyatlottanak, mindnyajan hejába valokka löttének, nincsen á ki jot cselekdgyek, nincsen csak egyy-is: Senki nincs á ki azt mondhassa, tiszta vagyok az büntül, tiszta az en szívem; azt mondgya az Salamon.\*\*\*

II. Tanullyuk meg innét: csak azok tesznek Isten előtt bűnről igazan vallást, á kik szegyenlik vetköket, es akar-[641:]jak jobbitani életüket: á kik penig az ő gonoszságokban inkább dicseködnék, es abban napról napra igyeköznek neveködni, haszontalan ezeknek az ő vallás-tetelek.

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az bűnnek melto jutalma; az ortza pirulas. +Pelda erre Adam es az Eva kik az eset előtt, nem tudgyak vala micsoda az szegyen: De az eset után, meg ismerek micsoda legyen az. ++Mert kezdenek az Jehova előtt budosni az Paradicsom kerteben. Es ezt kinek kinek az természetnek törvénye dictallya.

IV. Tanullyuk meg ezt-is: az bűnert, senki az ortza pirulastul üres nem lehet; elől veszen ez mindenekeket valakik vetköznek, akar minemü nagy rendek legyenek: az mikeppen ezt az Daniel, az bűnert mindeneknek tulaydonittya; ugy-mint, maganak, az Sidoknak, Jerusalem lakosinak, egész Izraelnek, közel es tavoly valoknak; minden nepeknek: Kiralyoknak es Fejedelmeknek. Ne gondolgya tehát senki azt. En Kiraly vagyok, en Fejedelem,

\* *Psal.* 51.

\*\* *Psal.* 119.

\*\*\* *Prov.* 20.

+ *Gen.* 2. v. 25.

++ *Gen.* 3. v. 8.

en Ur, en Nemes, en gazdag, en Püspök en tavoly lakom, nem erkőzik az gyalazat en ream akar mit cselekdőgyem: Mert az gyalazat az ortza pirulas oly erős uton allo, hogy elől veszen tegedet: az mint lön az Juda firfiainak, Jerusalemlakosinak, es Fejedelminek dolga, kiket az ő bünökert az ortza pirulas elől talala. Sőt azmenyivel keresztyeneb vagy, annyival inkább ismered azt az hivatlan vendeget: az mint bizonyította Jeremias Propheta-is á hol így szoll: Hevertünk az mi szegyen-vallasunkban, es az mi gyalazatunk be földözöt minket; mert az mi Urunkal Istenünkkel hitötlenül cselekedtünk, mi es az mi Atyaink gyer-[642:]meksegünkötől fogva mind ez mai napig, es nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak.

V. Tanullyuk meg: Hogy hogy tegyük mi vallast az mi büneinkről, es az mi Istenünknek igaz iteletiről Istenünk előtt; ugy bizonyara, az mint itt az \*Daniel tanit s-azt mondgyuk az mi Imadsagunkban. Vetköztünk Ur Isten es alnokul cselekedtünk, hamissan cselekedtünk es el partoltunk te tüled: el tavoztunk az te parancsolatidtól es az te iteletidtől: es nem voltunk engedelmessek az te szolgaidnak az Prophetaknak, kik szoltanak minékünk az te nevedben. Teneked Uram igazsag, es minékünk ortzánk pirulasa az mint ma meg tetzik mi raytunk. Oh Uram minékünk ortzánk pirulasa, az mi Kiralyunknak, Fejedelminknek, Atyainknak, mert vetköztünk teneked. De szünnyek meg az te haragod mi raytunk. Erre az keresztyeni vallas-tetelre, segellyen minket, es szabaditson megh minket az mi Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

## *LXII. Praedicatio.*

„\*\*AZ mi Urunk Istenünke az irgalmassag es az bocsanat, mert ő tüle el szakattunk. \*\*\*Es nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak hogy jarnánk az ő törvényiben, mellyeket vetöt előnkben az ő szolgálai az Prophetak által. +Es az egész Izrael által hagta az te törvenyidet es el hay-[643:]lottanak, hogy ne engednenek az te szodnak: ennek-okaert reánk omlot az átok es az esköves, mely megh vagy on irva Moysesnek az Isten szolgajanak törvényeben, mert vetköztünk ü neki. ++Es valoba meg

\* *Keresztyeni imatsagnak formaja.*

\*\* *vers. 9.*

\*\*\* *vers. 10.*

+ *vers. 11.*

++ *vers. 12.*

bizonitotta az ő beszédet mellyet szollot vala-mi ellenünk, es az mi biraink ellen, á kik minket iteltenek hozvan mi reank nagy veszödelmet, mely nem volt az egész ég alatt, mint az mi löt Ierusalemén. \*Az mint meg vagyon írva az Moyses törvényében, mindenestül az veszödelem reank jöve: es az mi Urunknak Istenünknek színe előtt nem esedőztünk, hogy meg ternenk az mi alnoksaginkból, es figyelmeznünk az te igassagodra. \*\*Es sieté az Ur az veszödelemmel, es azt reank hozá, mert igaz az mi Urunk Istenünk minden ő cselekedetiben, mellyeket cselekedet, mert nem engettünk az ő szavanak.”

### Summaja ez igeknek.

Még-is ez el olvasot igekben vallást teszen Isten előtt az Daniel: de úgy, hogy elsőben folyamodik az Istennek irgalmassagához. az kiről Isten az büntetésben el nem felelközik: Es azt akarja mondani, hogy noha Isten igen igaz az büntetésben: de mindazon-alatt azon-közben irgalmas-is. Annak-okaert valakik vetköznek ő ellene el nem veti azokat előle, csak folyamjanak ő hozzá. Ennek [644:] felette ugyan itten, bizonyos Argumentomokkal erősegekkel allatya, hogy meltan erdemlette az Sido nep az Isten ostarat, az Babyloniai rabsagot; Nem panaszkodhatik az Sido nep Isten ellen igazan semmit. Ez az summa. Mondom: Elsőben az Istennek büntetéseben való irgalmassagát emlegeti az Daniel; s-annak-utanna az Sido nepnek melto büntetésének igaz okait számlallya elő.

### Reszei.

Ket resze vagyon ez jelen való fel vött igeknek.

- I. Az Danielnek az Isten irgalmassagában való bizodalma.
- II. Az Sido nepnek büntetésének okai; hogy tudni illik meltan erdemlette az Sido nep az Istennek büntető haragját; nem panaszkodhatik az Sido nep igazan semmit Isten ellen az büntetésben. Ezek részei, kikre az keresztyen halgatok figyelmetessen vigyazzanak: es hogy ha ugyan ezen vetkeket meg talallyuk magunkban, az mellyekert az Sido nep meltan erdemlette az Istennek ostarat, ne zugolodgyunk mi-is az Isten ostoni alatt semmit; hanem sőt inkább almelkodgyunk azon,

\* vers. 13.

\*\* vers. 14.

hogy ez ideig el nem törölt bennünket; avagy miért szenved csak egy keves ideig-is ő felsege el bennünket; Holot az ő tulaýdon nepet, 70. Esztendeig valo fogsagra küldötte az ő esetiert. De lassuk az igekeket az reszek szerint.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Danielnek az Isten irgalmassagaban valo bizodalmat; így szoll az felöl az Propheta s-mond. Az mi Urunke Istenünke az irgalmassag es az bocsanat, mert ő tüle el szakattunk: Mintha mondana; Iollehet az Ur Isten (mivel hogy ü az mindenható) az ő igaz iteleti szerint cselekedhetik vala mi velünk; Mert szánt szándekkel tudva szabad akarát szerint vetköztünk vala ő neki, es minket lab ala tapodgat vala: De mind az által az ő nagy irgalmassagabol kedvezöt minekünk; [645:] es az ő nag[y]haragja es busulasi közöt, meg emleközöt az ő nagy irgalmassarol es kedvezöt minekünk, es az mi nag[y] büntetesünket meg könnyebbitötte, es meg bocsatotta büneinket minekünk. Meg emleközven amaz ő regi fogadasarol, melyben azt fogatta az Sido nepnek, hogy Istenünk leszen minekünk es az mi maradekinknak mind öröкке. Ez azért az Danielnek, az Sido nepnek büntetesi közöt az ő bizodalma, hogy noha Isten egy ideig őket sanyargattya, de mindazáltal Isten az büntetesben az ő irgalmassarol el nem feletközük; hanem az ő igeretit az ő nepehöz ugyan meg tartya, es az ő regi fogadása szerint, (mellyet tün az Jeremias Propheta által *cap. 25.*) az Babyloniai fogsagbol, 70. Esztendök el telven meg szabadította.

### Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg: Hogy hog[y] legyen idvösseges s-hasznos mind az mi büneinkről valo vallas tetelünk, s-mind penig az Istennek az büntetesben valo igassagarol valo vallas-tetelünk Isten előtt. Így bizonyara, hogy ha azon-közben az Istennek irgalmassagaban valo bizodalmu[n]krol el ne[m] feletközünk. Mert ha csak az mi büneinket forgattyuk eszünkben, es az Istennek az bün ellen valo kemeny iteletit; ketsegebe[n] fogunk esni, es soha semmi örömünk ne[m] leszen minekünk: Hanem ez kevantatik hozza; ismerjük büneinket, ismerjük az Istennek igaz iteletit-is: De azonközben az Isten[n]ek irgalmassagahoz, ugy-mint erős bastyahoz ragazkodgyu[n]k. Meg ne gyözetessünk az ördögtül; á kinek ez az ő mestersege hog[y] tudni illik az mi büneinkbe[n] avag[y] tellyesselgel batorsagosokka tegye[n]; avag[y]penig az Istennek kemeny iteletivel ketsegebe[n] eytsen. Mert ez az Sata[n]nak ket kivaltkepe[n] valo mestersege, hog[y] nemellye-

ket vakmerökke [646:] tegyen az bünben, s-nemellyeket pedig az bün miat ketsegben eytsön. Pelda erre az Absolon, á kit vakmerőve tün az bünben: Attya ellen az David ellen fel tamazta, es Attya Orszagabol ki haytvan, felesegit meg förtöztete. Az Judas Iscariotest pedig az ő bünei miat ketsegben eyte. Igy cselekedek még jo eleve Cainnal, ki az ő vetket az Isten irgalmassaganal föllyeb valonak monda.

## II. Tanullyuk meg.

Honnet legyen annak az Isten irgalmassaganak fundamentoma, á kivel szokot könyörülni mi raytunk es megh szokot tartani bennünket: Nem egyebünnen bizonyara, hanem csak az ő jo voltabol. Magaban vagy on Istenben az á jo, hogy könyörüllyön mi raytunk: Mi bennünk penig nincsen semmi jo. Magunkra kepest nem erdemlünk semmit egyebet büntetessel: az mint szoll az Agoston Doctor *Vae quantumvis laudabili hominum vitae, si remota misericordia Dei iudicetur*: az az, Jay az embereknek akar mely dicseretes eletenek-is, ha iteleltre megyen, az Istennek irgalmassaga nélkül. Meg feddetnek hat it az Papista atyafiak, á kik az ő erdemeket forgattyak, holot az Daniel á ki Istennek kedves firfia vala, nem talal magaban semmi jot, mellyel az Isten haragjat le szallithatna; hanem söt inkab ő maga vadollya magat. Ez innét az tanusag, lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodszor azt, kell minekünk megh latnunk: Mine-mü erősegekkel allattya Daniel az Sido nepnek büntetesenek igassagat; hogy tudni illik meltan erdemli az Sido nep, az Istennek büntető ostorat; nem panaszkodhatik Isten ellen igazan semmit. S-lassuk rendel. [647:]

Először annakokaert azt mondgya: Nem engettünk az mi Urunknak Istenünknek szavanak, hogy jarnank az ő törvényiben mellyeket vetöt előnkben az ő szolgálai az Prophetak által. Mintha azt mondana: Oly nagy irgalmassaggal volt mi hozzank az Isten, hogy noha meltatlanok volnank: mind-az-altal, ő ugyan szollot az ő szolgálai által minekünk: de mi hatat vetöttünk ő neki, es nem akartuk az ő szavat hallani, es ez az oka hogy megh vert bennünket á fogsaggal. Igy Argumental. Valakik nem halgattyak az Urnak szavat es nem engednek az Ur Prophetainak, kik által hiv mindeneket ő hozzaja; meltan szenvedik azok büntető haragjat es nincsen semmi igaz okok hogy panaszkodhassanak Isten ellen az büntetésben: De mi vagyunk azok, á kik nem engettünk az mi Urunk Istenünk szavanak. Azert meltan erdem-

lyük, s-erdemli az Sido nep az Istennek ostorat, nincsen semmi igaz oka hogy panaszkodhassek Isten ellen.

Masodik okat az büntetésnek azt mondgya s-igy szoll. Az egesz Izrael által hagta az te törvényödet, es el haylottanak hogy ne engednenek az te szodnak: Mintha mondana, Hogy ha ugy-mond csak valami resze vetközöt volna az Sidoknak, tehat azt mondhatna az többi, hogy nem meltan erdemlettek az büntettest: De az egesz Izrael által hagta az Istennek törvenyet. Azert nem csuda ha közönseges az büntetes az egesz Izraelen. Igy Argumental. Valakik egy arant vetköztenek, meltok egy arant az büntetesre. De az egesz Izrael vetközöt. Azert az egesz Sido nep melto büntetesre, nincsen semmi oka hogy panaszkodhassek Isten ellen. [648:]

Harmadik erőseget ily hoz elő s-azt mondgya. Valoba meg bizonitotta Isten az ő beszédet, mellyet szollot vala mi ellenünk, es az mi biraink ellen kik minket iteltenek: Mintha azt mondana: Isten jo eleve meg jelentette vala az Moyses által az ő szolgaja által, hogy valakik vetköznenek ellene meg büntetne azokat de mi nem gondoltunk azokkal. Igy Argumental. Az Istennek fenyegető beszedi nem hiaban valo szó. De Isten jo eleve meg mondotta hogy meg bünteti á kik az ő törvenyet által hagjak. Azert nincs semmi igaz oka, hogy panaszkodhassanak Isten ellen, meg erdemlyük az ostort.

Negyedik okat az büntetésnek azt mondgya. Es az mi Urunknak Istenünknek szine előtt nem esedőztünk hogy meg ternenk az mi alnoksaginkbol: Mint-ha mondana. Ez minden gonossagnak felette vagyon, holot minden nyomorusagok alat forgottunk, nem hogy mi azok alat meg szelidültünk volna, es Istenhöz tertünk volna, de inkab egyik gonossagunkat az masikkal potoltuk, es annyival inkab az gonossagban igyekőztünk elő menni. Azert nem csuda ha Isten büntetöt minket. Igy Argumental. Valakik az Istennek ostori alat, az nyomorusagok alat nem hogy akarnanak terni, de inkab minden gonossagban akar-nak nevekődni, meltok az büntetesre. De mi voltunk Sidok azok, á kik az ostor alat inkab igyekőztünk nevekődni az gonoszban. Azert meltok vagyunk az büntetesre. Nincsen-is semmi igaz oka, hogy panaszkodhassek az Sido nep az Istennek büntetese ellen.

Ötödik erőseget ily hoz elő: Vigyazot az Ur az büntetésre, es az reank hoszta. Mint-ha mondana. Restek voltunk mi, tanyak voltunk az mi életünknek meg job-[649:]bitasara; es nem ismertők megh az mi varattatasunknak napjat. Azert nem csuda ha Isten büntetöt minket. Igy Argumental. Valakiknek

Isten időt hagy az meg teresre, de azok el mulattyak, es el heverik az ő meg teresőknek napjat, meltan szenvedik azok az Istennek büntető ostorat. De mi azt cseleköttük. Azert meltok voltunk az büntetesre: Nincs semmi oka, hogy panaszkodgyunk Isten ellen.

Hatodik es utolso okát azt mondgya. Igaz az mi Urunk Istenünk minden ő cseleködetiben, mellyet cseleködöt; mert nem engettünk az ő szavának. Igy Argumental. Ez az Istennek az ő természeti, hogy valakik ötet ingerlik haragra, megh bünteti azokat. De mi azt cseleköttük, ingerlettük az Istent haragra: mert nem engettünk az ő szavának. Azert meltok vagyunk az büntetesre. Nincs semmi igaz oka, hogy panaszkodhassunk Isten ellen.

### Mit tanullyunk innen?

I. Tanullyuk meg: Micsoda öregbiti az bünt s-mind penig az Istennek büntető haragjat az bün ellen: semmi nem egyeb bizonyara, hanem az bünösöknek sokasaga, az Isten fenyegető szavának es büntetésének meg utalasa. Mert hogy ha amaz egy lopo Achannak vetkejert, az egész Izrael nepe büntetest szenvedet, sokkal inkab bizonyara el jö az büntetes, hogy-ha az bünt az emberek felesben öregbitik; es az Istennek büntető haragjat semminek velik.

II. Tanullyuk meg az Izrael nepenek büntetteteséből, hog[y] semmi büntetes ne[m] esik mi raytunk törtenetből, hane[m] [650:] az mint ki jelentötte Isten az ő törvényeben. Annak-okaert vala-mikor büntettettünk azt mondgyuk: Az mikeppen meg iratta Isten az Moses törvényeben, ugy jöt az büntetes mi reank. Es az Istennek ostorinak nem az á vege, hogy azokkal inkab meg kemenyödgünk, hanem hogy hozzaja terjünk.

III. Tanullyuk megh: Micsoda legyen az gonoszsgaban levő vak-merő batorsagnak büntetese: ez bizonyara, hogy ha az emberek kevel nem gondolnak, vegre Isten sulyossab ostoroval bünteti azokat: Az mint lön az Izrael nepenek dolga. Annak-okaert azt cseleködgük, hogy menyivel hamareb az büntetésnek eleit eszünkben veszük annyival inkab életünket meg jobbitsuk, hogy az követközendő sulyossab ostort el kerülhessük. Igy cseleködik az jo cseledős gazda-is, á ki elsöben veszszöt csak, de annak-utanna paltzat keszit az ő engedetlen haza nepenek, ha meg nem akar jobbulni.

IV. Es utolszor tanullyuk megh. Mivel tartozzunk Istennek, mikoron az büntetest az mi fejünkön lattyuk: ezzel hogy, min-

denekben az ő büntetéseit igaznak ismerjük, minnen magunkat pedig bűnösnek valljuk. Mert felette igen igaz az mi Istenünk, es senkit nem büntet ok nélkül. Azt mondgyak annakokaert az mi büntettetesünk közöt s-igy szollyunk. Igaz az mi Istenünk minden cselekedetiben mellyeket cselekedöt, de mi bűnösök vagyunk, holot az ü szavanak nem engettünk. Erre az igaz keresztényeni vallás[té]telre segitsön minket az mi Istenünk. Amen. [651:]

### *LXIII. Praedicatio.*

„\*Mostan azért mi Urunk Istenünk, ki ki hoztad az te nepedet Aegyptusból hatalmas kezzel, es szörzöttel magadnak nevet, mint mostan-is jól latni. \*\*Vetköztünk, hitötlenül cseleköttünk. Uram az te minden igassagid szerint, tavozzek el kerlek az te haragod es busulasod, az te varosodtul Ierusalem-tul az te szenteseges Hegyed-tul; mert az mi bűneinkert, es á mi Atyainknak hamissagokert, Ierusalem es az te neped gyalazatba vagyon mindeneknel kik környülönk vadnak. \*\*\*Es mostan halgasd meg mi Istenünk, á te szolgadnak könyörgeset, es az ő imatsagát, es vilagosíts meg á te ortzadat az te Sanctuariomodon, mely el pusztittatott, az Urert. +Haytsad en Istenem az te füledet, es halgas meg; nisd meg az te szömeidet, es tekintsd meg á mi pusztulasunkat, es az Varost, mely az te nevedről neveztetik. Mert nem az mi igassagunknak bizodalomban vettyük elődben az mi könyörgesinket, hanem az te nagy irgalmassa[g]o[d]ban valo bizodalomban. Uram halgas megh: ++Uram legy kegyelmes, Uram legy figyelmetes, ne kesödgyel messzseb en Istenem te magadert: Mert az te nevedről neveztetik az te varasod es az te neped.” [652:]

### S U M M A.

Ket reszekre osztok ennek előtte valo tanitasunkban, ennek á kilentzedik Caputnak kezdetiben, az Daniel Propheta imatsagát: Melyben siralmassan könyörög az Sido nepnek az Izrael

\* vers. 15.

\*\* vers. 16.

\*\*\* vers. 17.

+ vers. 18.

++ vers. 19.

nepenek, á Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasajert. Mert először azt mondam; hogy vallast teszen, confiteal az Daniel. Masodszor annak-utanna könyörög az Ur Istennek: Ekkedik erteköztünk az első dologrol, tudni illik az Danielnek vallas-teteleröl. Mostan immar ezekben ez jelen valo igeekben, könyörög Istennek es esedözik azon, hogy forditsa el az ü haragjat Isten Jerusalemröl az Varosrol: engedgye meg az ö Nepenek á Sido nemzetsegnak vetket: Vegye kedveben kegyelmében, vigye haza az fogsagbol az ö Hazajaban Sido Orszagban; es vegezetre ep-pitse fel az ö Hazat az Jerusalemlomokat az mely el pusztult.

## R E S Z E I.

Ket dolgot foglal pedig be az Daniel az ö könyörgesebe[n].

I. Azon könyörög Istennek, forditsa el az ö Haragjat busulasat Ierusalem varosarol.

II. Vizsontak azon esedözik: Mutassa meg az ö Atyai jo kedvet, jo voltat, az ü el pusztult Sanctuariomahoz, varosahoz; nepehöz, es allassa helyere mind ezeket.

Az mi az első dolgot illeti: tudni illik, az Isten haragjanak es busulasanak le szallitasat, igy szoll az Propheta felöle s-mond: Uram kerlek, az te haragod es busulasod tavorozz el az te Varosodtul az Jerusalemtül.

## Mit akar?

Az Isten haragjan es busulasan, ertetik az Istennek büntető ostora; az mint az Micheas Prophetanal-is *cap.* 7 [653:] á hol igy szoll az Anyaszent-egyhaz s-mond. Az Urnak haragjat szenvedöm, mert vetköztem ö neki. Azon könyörög annak-okaert, s-azt akarja mondani; szünnyek meg az ü büntető ostora Jerusaleml ellen. Miert? öt rendbeli okait szamlallya elő, mellyekkel sollicitallya Istent az meg halgatasra; ne haragudgyek Jerusaleml ellen. Mellyeket rendel rövideden lassunk.

Első okat keresenek ezt mondgya: Mert ugy-mond te vagy az Ur, te vagy oh Jehova. Argumental á Propheta, az Istennek termeszetitül s-azt mondgya. Ur Isten teneked vagon hatalmad, birodalmad, mindeneben, mindeneben. Te annak-okaert ves veget az mi nyomorusaginknak, mellyeket ez ideig szenvedtünk. Oh Jehova mutasd megh hogy te vagy az Ur, kinek hatalmad vagon mindeneben, es valamit akarsz meg cselekedhetöd.

Ahonnet ez az tanusag mindeneknek hogy, valaki, kerni, könyörgeni akar, nem valami balvany Istenekhoz fusson, hanem csak az egy Ur Istenhez, a kinek mindeneken birodalma, hatalma vagyon, es meg adhattya valamit tule kerunk, hogy-ha o felsegenek tisztossegere, s-minekunk penig javunkra leszen.

Masodik okat keresenek ezt mondgya: Mert ugy-mond te vagy az mi Istenunk. Argumentomot veszen az Istennek frigy kotesetul s-azt akarja mondani. Ur Isten, te az Abrahammal, Isaakkal, Jacobbal, az mi Atyainkal frigyot kotottel, ez okon, hog[y] akarsz könyörülni o raytok es azoknak maradekin. Annak-okaert ehöz az te igeretödhöz bizvan, folyamunk te hozzad. Emleközzel meg Abrahamrol, Isaakrol, Jacobrol az te szolgaidrol, es ves veget az mi nyomorusaginknak mellyeket ez ideig szenvettunk. [654:]

Ahonnet ez az tanusag: szep dolog es nagy batorsag az mi könyörgesünkben az Ur Istent az o frigy kotesere emleköztetni, es mi Istenünknek mondani; Mert valakik ezt merik nagy batorsaggal mondani; nem leszen semmi fogyatkozasok azoknak. Az mint az szent David-is bizonyittya. \*Boldog ez a nep a kinek az Jehova az o Istene. Azon igyeközzünk hát hogy mi-is az Istent, bizvast mondhaszuk mi Istenünknek lenni. Ha ez így leszen, semmi fogyatkozasunk nem leszen.

Harmadik okat keresenek ezt mondgya: Ki hoztad ugy-mond az te nepedet AEgyptus földeből hatalmas kezeddal, es szerzettel nevet magadnak, mint mostan-is jól latni. Argumental az Prophe-ta az Istennek regi jo tetemenyiröl; s-azt akarja mondani. Ur Isten, te hatalmassan regenten ki hoztad az te nepedet az keserves rabsagbol, sok szolgalat alol az Pharaoh insegeböl; mellyel nagy nevet szerzettel magadnak, es annak emleközeti meg maradt, mind ez ideig, az mint ezt akar ki-is jól erti, jól tudgya. Annak-okaert hiszük mostan-is, nem kisebb az te hatalmad: Ves veget azért az mi nyomorusaginknak, rabsagunknak. Ha pedig ezt nem cselekedöd Ur Isten; így az te dicsöseged-is megh fog homalyosodni es az Poganyok ezzel csufolnak minket, hogy sem megh nem szabadithat minket, sem pedigh nincsen semmi gondod mi reánk.

Ahonnan megh tanulhattyuk: Micsoda haszna legyen az Istennek regi jo tetemenyinek emleközetinek, az regi meg löt csudalatos dolgoknak Historiainak: Ez bizonyara, hogy ezek által, ujonnan serkentsük Istent az meg halgatasra. Mint példának okaert; Nem oknelkül emle-[655:]geti az Prophe-ta az Izrael

nepeinek AEgyptusbeli földről való meg szabadulását, de azért hogy most-is azzal az ő régi jó tetemenyével, indítsa Istent az meg halgatásra. Mert az AEgyptusból való meg szabadítás, bizonyos jele es záloga vala, Istennek az ő nepehöz való nagy kegyelmessegenek: es az ő örökre való atyai gondviselesenek az ő nepe felől. Sőt Isten önnön maga commendalta ennek az ő csudalatos cselekedetinek, az ő AEgyptusból való meg szabadításnak hasznat az ő nepeinek: á holot azt mondgya: \*Ki viszlek úgy-mond titóket az AEgyptusnak földeből, hogy te Istenetek legyek: az az: hogy ti veletek jól cselekdgyem, titóket meg aldgylalak minden jókkal, gondotokat fel vegyem es mind örökre megh oltalmazalak titóket.

Az nyoltzvan egyedik Soltarban-is, á hol Isten az ő nepeinek az ő megh maradando jó akarattyat akarja commendalni, ugyan ezen jó tetemenyet forgattya Isten: Mit cselekdöt AEgyptusban, hogy ne ketölködgyenek az ő jó akarattyaban semmit s-igy szoll. \*\*En vagyok az Jehova az te Urad Istened, ki az AEgyptusnak földeből ki hoztalak tegedet, tátsd fel az te szádat, az az kerjed tellyes torokkal es bizodalommal, es be töltöm azt. Ezt cselekdöttek azért az hivek-is, hogy ugyan azon jó tetemenyet hoztak elő Istennek az ő nyomorusagoknak közepötte, hogy azzal inditanak Istent az könyörületössegre. \*\*\*Az mikeppen cselekdözik az Moyses-is: könyörögven az Ur Istennek, es szállitvan az ő fel busult haragjat mond: Miert gerjedne úgy-mond Uram az te haragod az te nepedre, melyet ki hosztal AEgyptomnak földeből nagy erővel es hatalmas kezzel? Mintha mondana, ta-[656:]voly legyen az, hogy haragudnal; hanem sőt inkab enged meg á te nepednek vetket. Mi-is annak-okaert ugyan ezt cselekdögyük es ez legyen á mi Istenünknek reghi jó tetemenyenek haszna mi nalunk: hogy á mint regenten az Sidok, az AEgyptusból való megh szabadulással biztattak magokat, es azzal inditottak Istent á megh halgatásra; így mi-is az el vött jókkal biztassuk magunkat. Hogy ha az Ur Isten ennek előtt jó tött mi velünk ennek-utanna-is nem hagy el bennünket. Avagy pedig ő felsege előt azt mondgyuk: Ur Isten lám ez előt sok jókat töttel velünk, most-is ne hadgy el bennünket, reghi jó kedvedet tarts megh raytunk.

Negyedik okat keresenok ezt mondgya: Tavozzek el kerlek az te haragod az te varasodtúl az Jerusalemtől, az te szentseges Hegyedtül. Argumental az Jerusalemből varasával töt kötesetül.

\* *Levit.* 22.

\*\* *Psal.* 81.

\*\*\* *Exod.* 32.

á kit Isten erős kötéssel az ő nevenek tisztöletire választot vala maganak: es azt akarja mondani az Daniel. Ur Isten tied az az Varos, te választodtad magadnak; te lako helyed ez s-te magad szentölted az te nevednek tisztöletire, hogy ott aldoznakak teneked. Annak-okaert fordits el az te haragodat ő rola. \*Szentsegnek Hegyet emleget pedigh az Daniel ez okon, mert \*\*az Istennek haza az Salamon által eppítettöt vala az Morianak Hegyen, á hova regenten, ugy-mipt jövendöles keppen, Abraham az ő Fiat az Isaacot aldozatra fel vitte vala: Hogy igy Daniel az ő könyörgesének ezzel-is kedvet szerezhessön: Mi-is pedigh ugyan ezen fundamentommal elhetünk, mikor az Ecclesiaert könyörögünk, kinek typusa volt az Jerusaleml temploma, á ki az Moria Hegyen eppítettöt vala. Vegye el, forditsa el Isten az ő haragját az ű [657:] Anyaszent-egyhazatul: mert az ő szentsegének hegye, mert ott lakozik ő felsege, es az ő neve abban dicseretik, tisztöltetik.

Ahonnet tanullyuk meg az Jerusaleml városának dicseretiből: Mellyik legyen az Istennek varosa, es miért melto böcsületre. F. Isten varosa bizonyara csak az, á kiben az Jehovanak szentsege vagon, az Istennek igaz tisztöleti, es vegezetre az Istennek igaz Ecclesiaja. Es böcsületre melto csak azert, tudni illik az Istennek igazan valo tisztöletiert, az igaz Ecclesiaert. Ha penig ez ot nem leszen, semmire kellő. Bövölködjek azert bator az varos gazdagsaggal külső eppülettel, szepseggel: de ha az igaz Isteni tisztölet onnan tavoly leszen, Isten előtt az az Varos utalatos; nem leszen Isten varosa, hanem latrok barlangja. Hogy azert az mi városink Isten városi legyenek, es Isten előtt böcsületössek, az igaz Ecclesiát, igazan valo Isteni tisztöletöt igen oltalmazzuk bennök; megh ne förtöztessük idegen hamis tudományokkal.

Ötödik okat keresenek az Daniel ezt mondgya: Jerusaleml es az te neped gyalazatban vagon mindeneknel, kik környülünk vadnak. Argumental az Jerusaleml városának es az Sido nepnek gyalazattyatul, s-azt mondgya. Ur Isten gyalazatba vagon az te neped es az te városod az Jerusaleml az Poganyok előtt: szemtől szembe szidalmaznak minket, fel tátottak az ő szajokat mi ellenünk; utalatossakka löttünk azok között; nincsen senki á ki minket az mi siralminkban megh vigasztallyon s-raytunk könyörüllyön. Annak-okaert fordullyon el az te haragod es busulasod az te nepedtől es városodtul, ves veget az mi nyomorusaginknak.

\* 2. Chron. 3.

\*\* Gen. 22. v. 2.

mellyeket [658:] ez ideig szenvedtünk. Ez az Argumentum, felette igen hathato Isten előtt: Mert valami az Sido nepen esik vala, egészen az, Istennek gyalazattyara esik vala: Mert az Sidok Isten nepei valanak, es ű vötte vala fel igyöket.

Es most-is hathato ez az Argumentum Isten előtt, mikor az hivek gyalazatot szenvednek á Poganyoktul s-az ő gyalazattyokat forgattyak Isten előtt: Mert Isten vötte fel az ő nepeknek igyet. Iol mondgyuk azért mi-is: Ur Isten az mi ellenseginktül naponkent gyalaztatunk. Annak-okaert könyörűly mi raytunk.

Aholot tanullyuk meg: az Isten nepeknek es az Jerusalem varosanak szidalom es gyalazat szenvedeséből: mi legyen az Isten nepeknek s-Anyaszent-egyhazanak leg nehezeb nyomorusaga? Ved eszedben. Nehez bizonyara az ellenseg fegyvere, nehez fogsagra valo vitetese, nehez szamki vetesben valo jarasa, türese, szenvedese, minden javaitul valo megh foztattatasa: De mind ezeknel fellyeb valo, mikor ezekhöz jarul az ellensegnek csufo-lasa, szidalma, gyalazattya: mellyekkel ugyan megh sebösítettnek az hiveknek szivei: es ez az oka, hogy az hivek nagy buzgosaggal esedöztek eleitől fogva ezen, hogy ne adgya ű felsege öket az ő ellensegeknek gyalazasara. Az David azt, \*mondgya az ő ellensegi felől esedözven Isten előtt. Ur Isten fel tátottak az en ellensegim az ő szajokak en ellenem, es ezt mondottak: Ha, ha, ha, lat az mi szömünk. Lattad te Ur Isten, azért ne halgas Uram es ne legy tavoly en tülem: Söt mind ezeknek felette leg keserves-seb, mikor az mi ellensegink Istenünket-is oda ölgyelitik á gyalazatban: az mint szoll az David maga felől, á hol igy panaszkodik: \*\*Az en könyv hullatasim, ke-[659:]nyerül voltak ugy-mond ennekem ejel es nappal, mikor ezt mondottak ennekem, hol vagyon az te Istened? es ugyan ott az tizen-eggyedik versben azt mondgya az David: Nem külömb volt eles fegyver-nel az en csontaimban, mikor az en ellensegim szidalmaztanak engemet, mondvan ennekem naponkent: Hol immar az te Istened? Az hivek az Antiochus Epiphanes kegyetlensege alat igy panaszkodnak. *Psal. 74. v. 10.* Ur Isten meddig szidalmaz minket az ellenseg? avagy mind örökke boszszasussal illetve az ellenseg az te nevedet? Kely fel Isten es forgasd az te igyedet: emleközzel megh az te gyalazatodrol mellyel tegedet minden nap illet az bolond. Ez azért az Isten hazanak leg fellyeb valo nyomorusaga; mikor nyomorusagunkban Istenünkkel egygüt szidalmaztatunk. Ez inset minekünk az tanusag.

\* *Psal. 35.*

\*\* *Psal. 42.*

Masodszor szolgál ez az tudomány az Jerusalelem városának es az Isten nepeinek gyalazattyanak ertese tudasa; az mi vigasztalasunkra, az mikor ellenseginktül szidalmaztatunk: az kik minket keresztyni vallasunkert naponkent szömtül szömbe szidalmaznak: hogy nem igaz tudományunk vagyön: Mert ebben nem vagyunk elsök, hanem ebben az gyalazatban, Danielnek es az Isten nepeinek tarsai vagyunk: á kik sok gyalazatot szenvedtek az ö keresztyni vallasok mellet: azért mi-is türök szenvedök legyünk.

Ertyük okait, mellyekkel sollicitallya Daniel Istent az meghalgatasra, ne haragudgyek az ü nepe ellen. Lassuk az masodik reszt-is.

Mondam hogy masodszor könyörög az Daniel: Mutassa meg Isten az ö Atyai jo voltat (haragjat el forditvan) az ö Sanctuariomahoz, nepehöz, városahoz, es al-[660:]lassa fel azt. Az mellyet egy nehany rendbeli Argumentomokkal tamogat meg. Lassuk rendel.

Elösör annak-okaert azt mondgya: Es mostan halgasd megh mi Istenünk az te szolgadnak könyörgeset. Argumental az idötül, s-azt akarja mondani: el jöt az te igeretödnek jo akaratodnak ideje, az kiröl szoltal az Jeremias Propheta altal, hogy tudni illik 70. Esztendök el telven, haza viszed az fogsagbol az te nepedet. Be töltének immar azok az Esztendök. Annak-okaert mutasd meg az te Atyai jo kedvedet az te nepedön: halgasd megh az te szolgadat.

Masodik okat keresenek azt mondgya: Vilagositsd meg az te ortzadat, az te Sanctuariomodon, mely el pusztittatot az Urert. Az Uron ertetik itt az megh igertetöt szabadito Messias, ki immar minekünk meg adatot; az mint ezt sok iras magyarazo Doctorok itt ez helyen bizonyittyak. Argumental azért az Istennek hazanak pusztulasatul s-azt akarja mondani: Ur Isten tekints le az Egböl, es lasd meg az te Sanctuariomodot Anyaszent-egyhazadat, az mely az ellensegtül el pusztittatot, es az meg szabadito Messiasert, az mi Urunkert, forditsd az te kegyes Atyai tekintetödet mi hozzánk, es eppitsd fel az te Anyaszent-egyhazadat. Eppitsd fel az te városodat az Jerusalemet, mely az te nevedről neveztetik: az az, te városodnak mondatik, es az te tisztössegedre szentöltetöt, magadnak valaztatot.

Harmadik okat keresenek azt mondgya: Nem az mi igassagunkban valo bizodaljunkban vettyük elődöben az mi könyörgesünket, hanem az te nagy irgalmassagodban bizvan: Mintha mondana: Ur Isten meg szoktad te azo-[661:]kat halgatni, á kik önnön magokat meg szoktak te előtted alazni, es csak á te

irgalmassagodtul, atyai jo kedvedtül varni. De mi vagyunk azok te nepeid, á kik magunkat meg alasztuk, es csak te read biztuk magunkat. Annakokaert mutasd meg atyai jo kedvedet raytunk: eppitsd fel az te nepedet, eppitsd fel az te varasodat: mely te varasodnak mondatik.

Negyedszer es utolszor vegezetre mond: Uram halgas megh, Uram legy kegyelmes, Uram legy figyelmetes es ne kessel en Istenem: Mert az te nevedről neveztetik az te varosod es az te neped. Holot könyörgeseben valo buzgosagat jelenti az Daniel, mely nagy tiszta szível lelekkel esedőzzek Isten előtt: az mint meg tétzik innet; Mert ugyan azon egy dolgot haromszor mond-gya: Uram halgas meg; Uram legy kegyelmes; Uram legy figyel-metes es ne kessel en Istenem. Mintha azt mondana, Uram tied az ügy, az az, az mi gyalazatunk te gyalazatod; az mi nyomoru-sagunk-is te gyalazatodra vagyon: azért tekints atyai szemmel reank. Uram Isten bezzeg szep szók ezek, tarts meg ezeket az mi szívünkben-is hogy így könyöröghessünk minden nyomoru-sagink között egész életün[k][n]ek minden napjaiban felseged előtt, Amen.

### Mit tanuljunk innet?

Az Daniel könyörgeséből, á ki magát meg alazza Isten előtt ne[m] tulaydonitvan semmit az ő josagos cselekedetinek, hane[m] mindeneket csak az Istennek irgalmassaganak; tanul-lyuk meg, hog[y] mi-is az mi imatsagunkba[n] ragazkodgyunk csak az Istennek irgalmassagához, es az által meg szaba-[662:]du-lasunkat varjuk. Az mint cseleköttek az regi szentők-is. David, *Psal. 51.* Így könyörög; könyörűly en raytam Istenem az te nagy irgalmassagod szerint: az te irgalmassagodnak soksaga szerint töröld el az en büneimet. \**Iesaias cap. 64.* magát megh alazvan így esedőzik Isten előtt, Ur Isten mi mindnyajan ollya-nok voltunk mint az tisztatalanak, es az mi igassagunk mint az havi aszszonyiállatnak verben förtőztetöt ruhaja, es ez az oka, hogy az mi gonossagink elosztattanak minket. De mind-az-által Uram mi Atyánk vagy te, mi pedig sárok vagyunk. Ne haragud-gyal Uram feletteb, es soha meg ne emleközzel az mi alnoksá-ginkrol, &c. Vetköznek azért az Papista atyafiak, kik az ő imatsagokban, az ő sok gonossaggal tellyes erdőmőket, nem szegyenlik Isten előtt mutogatni. De mi bizzunk csak az mi Istenünknek irgalmassagában. Így cseleköttek az töb szentek-is.

\**Ies. 64. v. 10. 11. 12. etc.*

II. Tanullyuk meg az Daniel buzgo könyörgeséből: Micsoda kevantatik az imatsaghoz, könyörgeshöz? Buzgosag bizonyara: az mi szívünknek buzgo indulattya, az mely fel hasson Isten eleiben. Ne csak nyelvünk mozogjon ajakinkal együt az imatsagban; hanem szívünk gerjedőzzön Isten előtt. Mert á kik csak szájal könyörögnek azok csak jadzának Isten előtt: Nincs az olyan könyörgesnek Istent előtt semmi haszna. Minket pedig az igaz szívből származot könyörgésre segellyen az mi Istenünk. Fiaert az Ur Jesus Christusert. A M E N. [663:]

#### LXIV. *Praedicatio.*

„\*ES még szollok vala, es imatkozom vala, es vallast teszek vala az en büneimről, es az en nepemnek Izraelnek büneiről, es terjeztem vala az en könyörgesömet az en Uram Istenem eleiben, az en Istenemnek szent Hegyejert. \*\*En még szollok vala az en imatsagomban: es amaz firfiu az Gabriel, kit lattam vala latasban először, nagy sebösseggel röpüle en hozzam, meg illetve engemet, az estveli aldozatkor. \*\*\*Es meg tanita engemet, es szolla ennekem es monda: Daniel most jöttem ki, hogy meg tanitsalak tegedet az ertelemre. +Az te könyörgesidnek kezdetiben, ki mene az beszéd. es en jöttem hogy meg jelentsem. Mert te kedves vagy Istennel erts megh azért az beszédöt, es erts meg az latast.”

#### S U M M A.

Ez ideig meg értöttük keresztyenek az Daniel könyörgeset: Most immar következik az kilenczedik Caputnak. Masodik resze; tudni illik az Istennek feleleti az Danielnek imatsagara; az ő szent Angyala által. Summa szerint azért ezekben az igeekben, meg halgattya Isten az Daniel könyörgeset, es el bocsattya Angyalat, á ki bizo-[664:]nyossa tegye Danielt az ő imatsaganak meg halgatasa felől, ugy-mint az nepnek meg szabadulasa felől, az Messiasnak el jövele es halala felől: söt vegezetre jövendöt mond, az Sido nepnek es az Jerusalem varosanak vegső veszödelme es pusztulasa felől.

\* vers. 20.  
 \*\* vers. 21.  
 \*\*\* vers. 22.  
 + vers. 23.

Ket részei vadnak ez jelen valo igeknek:

Mert először meg írja az Propheta, az ő meg halgattatásának idejét: Mikor halgatta meg Iste[n] az Danielt az ő imatságában.

II. Azt írja meg, ki által felelt meg Isten Danielnek az ő könyörgesere.

Az mi az első részt illeti, affelől így szoll az Propheta: Es még ugy-mond szollok vala, es imatkozom vala, es vallast teszek vala az en nepemnek az Israelnek büneröl, es terjesztem vala az en könyörgösömet az en Uram Istenem eleiben; az en Istenemnek szent hegyejert. Es mégh szollok vala az en imatságomban. Ez igekben foglaltatik be tanításunknak első része. Holot negy dolgot jegyez meg az Propheta. Először azt mondgya, még ugy-mond en szollok vala: az az, minek-előtte el vegezte volna Daniel az ő imatságot, es könyörgésben volna foglalatos; immar annak előtte, veve az Daniel az ő könyörgésének hasznat; mert meg halgattatik Istentül.

Ahonnán három rendbeli tanuságink következnek minekünk.

1. Kedves az hiveknek az ő imatságok Isten előtt, es az igaz hitből származot imatságot, ketsegnelkül az Ur Isten meg halgattya. Ezt bizonyította itt az Daniel példaja kinek az ő könyörgését Isten mindgyart beszedenek kezdetiben szöme eleiben veszi: Ezent bizonyította David-is á holot így szoll; *Psal. 145.* közel vagyon ugymond az Ur azokhoz, kik ötet segítségül hijak; minde-[665:]nekhöz kik tökelletes hittel folyamnak ő hozza. Az ütöt felőknek akarattyokat teszi azoknak könyörgéseket meg halgattya, es őket meg szabadította. Az szent Bernard Doctor-is ezent allattya, mikor így szoll. *Fratres nolite dubitare de Oratione vestra, sed scitote quando erumpit Verbum per os, tunc Oratio vestra scripta est in oculis Dei, et aut fiet quod petitur; aut expedit non fieri:* az az, atyamfiai, ne kételkedgyetek az ti imatságtok felől, de tudgyatok, hog[y] mihelt az beszéd ki megye[n] szájaktokból; azonnal az ti imatságtok fel vagyon írva az Istennek szömei előtt: Es avagy meg leszen az mit kertök; avagy hasznatokra vagyon, hog[y] meg ne legye[n].

Ne kételkedgyünk hát mi-is semmit az mi imatságunkban, de hidgyük el bizannyal, hogy ő felsege meg halgat minket-is az mi szükségünknek közepötte. Meg halgata Isten amaz három ifiakat; es meg szabadita könyörgösök által az egő kementzeből: Megh halgata Isten az tengeri haboruban az tanítványoknak könyörgését, es meg tartatának az Ur Jesus Christus által.

*Matth. 8.* Megh halgata Isten az szegeny Jonasnak könyörgeset es meg tartatek az Czet hal gyomraban: Meg halgata Isten Noenak imatsagat, es meg tartatek csudalatossan, az özön víznek habjai között. *Gen. 7.* Ugyan ezent remenlyük mi-is.

Ne mond azert; im miolta esedözöm ejel es nappal Iste[n]-nek de ne[m] halgat meg engemet; söt naponke[n]t neveködnek nyomorusagim: mert az Ur Iste[n] ketseg nélkül meg halgattya az ő hiveit: noha, neha neha az mi könyö[r]gesünknek be tellyesiteset az ő titkos tanacsabol lattatik ideig el halaztani. Az mint hog[y] az Daniel-is ne[m] mindgyarast lata meg az Sido nepnek meg tereset: Söt ünnön maga az szamki vetesben hala meg; De eleg lön ü nekie, hogy tudna bizon-[666:]nyal, hogy Istentül meg halgattatot volna, es jövendőben az mit igert volna be-is tellyesitene: Az mint hogy ugy-is lön az dolog.

II. Tanullyuk meg ezen Daniel imatsagabol, á hol azt mondgya maga felöl, hogy imatkozvan szollot az ő Istenevel: Micsoda legyen az imatsag, az könyörges? Nem egyeb hanem Istennel valo beszéd. Istennel beszellenek azok, valakik ő felsegenek előtte buzgosagbol igaz hitből könyörögnek. \*Az mint bizonyittya ezt az Agoston Doctor, á hol így szoll, *Oratio tua est loquutio ad Deum: quando legis, Deus tibi loquitur; quando oras, cum Deo loqueris*: az az, az te könyörgesöd ugy-mond, Istennel valo beszéd; mikor olvasod az irast, Isten szoll teneked; Mikor könyörögsz Istennel beszéllesz. \*\*Szolgal ez tudomany az mi könyörögsünkben valo buzgosagra: Mert bizonyara felette bodogoknak tartjuk ez világ szerint azokat, á kiknek az világi Fejedelmek-höz, Urakhoz, szabad menesők jövesők vagyon, beszélhetnek ő velők. De bizonyara fellyebben valo bodogsagunk vagyon minekünk, kiknek szabadsagunk vagyon minden nap s-mindenkor, az mi Istenünkkel valo beszéllesre. Hogyha azert ily szabadsagos audientiank vagyon Isten előtt: siessünk ő felsegehez, es kerjük, hogy az ü jo tetemenyeröl adgyunk halakat ő neki. Így beszél-gessünk Istennel.

III. Tanullyuk meg ugyan ezen Daniel imatsagabol, á ki azt mondgya hogy az ü könyörgeseben szollot: az az, nem csak sziveben viselte könyörgeset, hanem nyelvevel-is tanubizonsagot tött: Szep dolog az szívből szarmazot imatsag: de azonközben kevantanak tülönk ez-is, hogy szívünknek buzgosagaban formalt imatsagunkrol, nyel-[667:]vünkkel-is bizonsagot tegyünk: az mint itt cseleköszik Daniel. Söt ennek felette külső magunk viseleset-is

\* *Psal. 85.*

\*\* *Usus Doctrinae.*

az könyörgeshöz szabjuk; Mert hogy ha ez vilagi emberek előtt az mi magunk hordozasaban modot tartunk: sokkal inkább Isten előtt es az ő szent Angyali előtt, hogy az könyörgésben modot tartsunk, kevantatik tülönk. Miért hogy az embernek külső maga viselese, az belső indulatnak gyakorta nagy jelensege. Ezt cselekkötte külső keppen-is az Daniel, ki magát meg alazvan, terdre le esven, könyörgéset terjeztötte Isten eleiben. Ezt cselekkötte ü maga Christus Urunk, á ki neha artzal le borulvan, neha penig kezeit fel emelven, könyörgöt az ő mennyei szent Attyanak. Szent Pál-is azt mondgya, hogy az ő terdet meg haytya az mi Urunk Jesus Christus Attyahoz, hogy ezzel Isteni felelmet es az könyörgésben valo buzgosagát meg jelentse. Az Moses-is két kezeit fel emeli vala, úgy könyörög vala, es az Isten nepe úgy veszen vala győzödelmet az ellensegen. Meg feddetnek azért itt azok, á kik az minden napi könyörgésre-is, kiváltkeppen közönséges helyen, egessegek leven es helyök arra, szegyenlik terdöket meg haytani es kezeket fel emelni az ég fele. Effelek azt szegyenlik, az mit Idvözítönk ü maga nem szegyenlöt. Mi annak-okaert keresztyenek, az mint lehet tülönk, kövessük az mi könyörgésünkben, az regi szent Prophetákat; Christus Urunkat es az Apostolokat hogy szívünknek belső indulattyarol, á keppen-is bizonsagot tehessünk. Ez az első, az mit mond az Propheta az ő könyörgése felöl.

Masodszor azt mondgya az Daniel: Es vallast teszek vala az en büneimről, es az en nepemnek az Izraelnek bü-[668:]neröl; es terjeztem vala az en könyörgésem az en Uram Istenem eleiben; az en Istenemnek szent Hegyejert. Holott azt jelenti meg, hogy az ő imatsaganak idejen, két részei voltanak az ő könyörgésenek: Eggyik az vallas tetel; Mert vallast tött mind az ő maga, s-mind pedig az Izrael nepenek büneiröl; az az, mind magát s-mind az egesz Izrael nepet bünsnek ismerte Isten előtt, es meltonak az büntetésre az Babyloniai rabsagra. Masodik az könyörgés: Mert könyörgöt meg alazvan magát Isten előtt, ekkepen szolván: Terjeztem vala úgy-mond az en könyörgésem az en Uram Istenem eleiben. Miért könyörgöt legyen, azt-is meg jelenti: az Istennek szent Hegyejert tudni illik, az az, az Istennek templomajert az Anyaszent-egyhazert. Nem csak az Jerusale[m] templomajert penig, hanem az egesz keresztyeni gyülekezetert, á kinek az Jerusale[m] temploma typusa vala, az mint ennek előtte-is jelentem.

Ahonnan I. Tanullyuk meg: Hany dologban allyon az az igaz keresztyeni imatsag, kettőben, tudni illik először, büneinkről valo vallas-tetelben; Masodszor hogy kegyelmet kerjünk

Istentül az mi büneinknek. Pelda az David á ki így szoll maga felől: \*Ismerem Uram az en büneimet es az en büneim szemeim előtt forognak napo[n]kent ennekem. Teneked, csak teneked vetközte[m] oh Jehova: annakokaert könyörűly en raytam az te nagy irgalmassagod szerint. Ugyan ezent cseleködi az Daniel-is, s-mi-is ezzel tartozu[n]k.

II. Tanullyuk meg az Daniel imatsagabol, á ki könyörgöt az Istennek Sz. Hegyejert: Miert kellyen minekünk könyörgentünk kivaltkepen Isten előtt: az Isten szent Hegyejert tudni illik, az Anyaszent-egyhaznak igaz Isteni tisztöletinek meg maradasajert. Pelda erre az Theo-[669:]dosius Imperator, á ki halálra betegedven, inkab szorgalmatoskodik vala az Ecclesia felől, hogy nem mint maga betegsege felől. Így kellene bizonyara. Mert belső-keppen sokak dögleletes tudományokkal haborgat-tyak ezt. Nemellyek Arrianusokka, nemellyek Sabbatistakka, nemellyek Papistakka löttének. Külső-kepen pedig minden kegyetlenek akarnak regnálni az Ecclesian. Meg feddetnek azért azok, kik csak ez világi jó szerencsejert, gazdagsagert, Urasagert, világi tisztösseget akarnak Istennek könyörögni: az Istennek pedig Ecclesiajarol s-abbán levő szolgakrol, ingyen meg sem akarnak emléközni. Melyről mit tömprönködünk felettek; ha illyen az mint lattyunk ez vilagnak nagyobb része.

Harmadszor az meg halgatasnak ideje felől még-is azt mond-gya az Propheta. Még úgy-mond szollok vala az en Imatsagom-ba[n]. Aholot nagyobb bizonsagnak okaert kettőzteti az ü monda-sat az meg halgatasban: szollok vala úgy-mond en, s-még úgy-mond szollok vala. Mintha azt mondana. Tellyesseggel úgy va-gyon az dolog az mint mondom: Még úgy-mond el ne[m] vegez-tem vala imatsagomat mikor meg halgattatam, es az Úr Isten feleletöt küldé ennekem.

Negyedszer es utolszor az meg halgatasnak ideje felől meg-is azt mond-gya: Az estveli aldozatkor; az az, á napnak kilentz oraja uta[n], az mikor az szüntelen való aldozatok estvenek ide-jen az Sidoknál szoktanak vala lenni, az Istennek parancsolattya-bol. *Exod. 29.* az mely most mi nálunk teszen dellyesti három orat. Ebben az oraban halgatta vala meg Isten az Illyest, mikor az Carmelusnak hegyen az Bál Papjai ellen, tüzet kere az Egből az aldozatra, es meg győzven az Bál Papjait le vagattata. *1. Reg. 18. [670:]*

Tanullyuk meg hát az Daniel imatsagabol, á ki megh halgat-tatik estveli aldozatkor; hogy noha Isten meg halgat minket

\* *Psal. 51.*

akar mely időben, akar mely helyön-is; de kiváltkeppen meg halgat ott, az mely helyet rendelt magának az könyörgésre. Azert örömost mennyünk az könyörgesnek helyere, es siessünk az könyörgesnek orajara. De az mi emberink igen meg fogyatkoznak ebben naponkent. Mert sokaknak nem igen kell az könyörgesnek helye, sem az könyörgesnek oraja. Annak-okaert mi-is azt modhattuk sokak felől, az mit Chrysostomus *Quum videro quempiam non amantem orandi studium, nec huius rei fervida vehementi cura teneri, continuo mihi palam est, eum nihil egregiae dotis in animo possidere*: az az, Mikoron ugymond latom, hogy valakinek nem kell az könyörges, es arra nincsen semmi buzgosaga; mindgyarast jól veszem eszemben, hogy annak elmejeben nincsen semmi jo. *Item idem. Quisquis non orat Deum, nec divino colloquio cupit assidue frui is mortuus est et vita carens expersq[ue] sanae mentis*: az az, valaki nem könyörög az Istennek, es az Istennel valo beszélgetésre nem szoktattya magát, az meg holt ember es esztelen. Szoktassuk hát mi keresztényenek magunkat az könyörgésre: Mert szep dolog Istennek szolgálni. Ertyük azert immar az Daniel könyörgesének meg halgatatasának idejet. Lassuk az masik dolgot.

Mondam masodszor azt írja meg az Propheta, ki által felelt meg Isten Danielnek az ő könyörgesere, á kiről így tanít s-mond. Es amaz firfiu az Gabriel kit lattam vala latasban először; nagy sebösseggel röpüle en hozzam, meg illetve engemet; es meg tanita engemet, es szolla ennekem, es monda: Daniel most jöttem ki hogy meg tanitsalak tegedet az ertelömrre. [671:]

### Mit akar?

Azt mondgya hogy Gabriel Angyal által felelt megh az Ur Isten Danielnek az ő könyörgesere. Az mely Angyalrol ennek előtte-is az nyoltzadik Caputban emleközet vala. Es az kit bocsatot vala Isten az Zacharias Paphoz-is, hogy jövendőt mondana az Janos Baptistának születese felől, á ki hop mestere lenne az Christusnak. Es ugyan azon Gabriel Angyal vala az, á ki által köszönte Isten az szüz Mariat az Messiasnak születese felől.

Firfiunak mondgya pedig ezt az Gabriel Angyalt: 1. Nem azert mintha az Angyalok ugyan firfiak volnanak; Mert lelki allatok azok: de azert, mert az Istennek parancsolattya, akkor az időben firfiu abrazatot visel vala az Gabriel, hogy annyival bizonyosab lehetne az Daniel az Angyalnak beszede felől. Az mely Firfiu abrazatban jelentenek meg amaz három Angyalok-is Abrahamnak; kikről emleközet vagyon. *Gen. 18.*

Masodszor azt mondgya az Gabriel Angyal felöl; hogy röpiült ö hozzája. Miert szoll így? Nem azért mondgya mint-ha ugy röpiülnenek az Angyalok, mint az egi madarak; hanem az ö gyorsasagara kepest. Mert gyorsak az Angyalok az Istennek parancsolattyanak el követeseben.

Harmadszor azt-is mondgya felöle; Hogy illette ötet. Miert? Jelentette ezzel az Gabriel Angyal az Danielhöz valo jo akarattyat: Mert az kikhöz jo akarattal vagyunk, gyakran ugyan megh szoktuk ragadni, kezünkkel illetni.

Negyedszer okat-is meg mondgya az Angyal jövetelinek: Mert azt mondgya, hogy Ertelömrre tanitsa az Danielt. Miert? Mert kevanatos firfiu az Daniel Isten elöt, [672:] kedves kellemetes. Ötödször es utolszor azt mondgya az Angyal felöl, hogy intötte az Angyal Danielt az jövendö mondasnak értelmere: Erts meg ugymond ez beszedet es ez latast: mivel hogy nagy dolgot akara az Angyal meg jelenteni Danielnek.

Az mely Gabriel Angyal követszegeböl tanullyuk megh; á kit el bocsat Isten az Danielnek oktatasa tanitasara. Micsoda legyen az Angyaloknak tisztök? Ez, hogy szolgáló lelkek ök, mihelt parancsol Isten, mindgyart jelen vadnak az hiveknek segítsegekre: Mint peldanak okaert az Sodomanak es Gomorranak vesződelmenek idejen az Isten Angyali szolgalanak Lott Patriarchanak, á kik kezen fogva ki hozak ütöt az vesződelemböl. Ezechias Kiralynak az Isten Angyala szolgalat: Mert egy etzakanak idejen szaz nyoltzvan öt ezért vaga le az Sennacherib taborabeliekbe. Az Szent Petert Isten Angyala szabadittya ki az tömlöztből. Illyest etellel itallal, Isten Angyala taplala az pusztaban. Az Isten Angyala vala vezere az Izrael nepenek az pusztaban; \*Es mostan-is tabort jarnak az Istennek Angyali mi körülöttünk, hogy az mi ellensegink ne arthassan[a]k minekünk.

II. Tanullyuk meg: Micsoda annak oka, hogy Isten az Angyalok szolgalattyával él, mint it-is az Gabriel Angyaleval. Nem azért cseleköszi azt Isten, mint-ha ö maga ereje által gondunkat nem viselhetne minekünk ö hiveinek: avagy magatul nem akarna meg segiteni: Mert az mint szoll az David. *Psal. 120.* Nem szunyad s-nem-is aluszik az, á ki örzi az Izraelt: Hát micsoda oka ennek? Mi erettünk, az mi vigasztalagunkert, az mi erötelensegünkert, emberi gyarlosagunkert cseleköszi Isten. Mert ez az em-[673:]beri természetnek fogyatkozot allapattya, hogy mindenkor az Mediomokra, az külső ezközökre szokot tekinteni,

\* *Psal. 34.*

az mellyek ha lattjuk hogy jelen vadnak, felette szoktunk remenleni: de ha az ezközök nem lesznek, nyomorusaginknak idejen, mindgyarast fogunk ketelködni es reszketni. Mint peldának okaert. Az ehsegnek idejen ha kenyerünk nincsen, mindgyart el ijedünk, ketsegeben esünk Isten felöl: de ha lattjuk hogy nagy aztag buzánk vagyon, könnyen Istenre bizzuk magunkat. Maga nem csak kenyerből áll az embernek elete, hanem az Isten aldasabol, á ki taplalásra valo eröt ád az mi külső eledelinknek. Igy az mikor halljuk, hogy Isten illy hatalmas lelköket adot minekünk örizöjül, tanitojul, sokkal inkab bizunk az mi Istenünknek segitsegeben, holot halljuk hogy nem csak maga által, de az szent Angyalok által-is akar oltalmazni bennünket. Es azert ez az oka az mi gyarlo allapatunk tudni illik, hogy él Isten az Angyalok szolgálattyaval az mi oktatásunkban, külső nyomorusaginkban.

III. Tanuljuk meg az Daniel peldajabol, á ki helyhöztetven az fogsagban, sanyarog: mind-az-altal Isten elöt kedves firfiúnak mondatik; Hogy noha az hivek sok nyomorusagok alat forognak; mindazáltal ök ugyan kedvesök Isten elöt. Ne itellyük hát, mikor nyomorusag alat forgunk, mint-ha ő felsege ugyan el vetöt volna szömei elöl bennünket; hanem meg marad az ő szereteti mi hozzánk; es az mi Istenünknek oston, nem veszödelmünkre, hanem javunkra szolgálnak minekünk ő hiveinek.

IV. Tanuljuk meg az Angyalnak inteséből, á ki inti az Danielt, hogy szorgalmatos legyen az jövendő mon-[674:]dasnak ertelmere, hogy, hozzánk illik az, hogy felette igen vigyazzunk az mi idvöségünknek utara, es az mennyei dolgoknak tanulasara es ertesere. Melyre segellyen minket az mi edes Istenünk, Fiaert az Ur Jesus Christusert szent Lelkevel, Amen.

## *LXV. Praedicatio.*

„\*HÉtven hetek vegeztettek az te neped felöl es az te varasod felöl, hogy vege szakadgyon az gonoszsagnak, es be petsetöltessek az bün, es hogy ki tisztittassek az hamissag; es az örök igassag meg hozattassek, es be petsetöltessek az latas, es az Prophetia, es föl kenettessek az szenteknek szente.”

## S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasomban, kezdötte vala magyarazni, ennek ez kilentzedik Caputnak masodik reszet: Melyben meg

\* vers. 24.

felel Isten az Angyal által, az Daniel könyörgesere, melyben könyörög az Sido nepnek az Babyloniai rabsagbol valo meg szabadulasajert. Mostan immar ez jelen valo igeekben, jövendöt mond az Angyal az Sido nepnek: mellyert az Daniel esedőzik vala, az Babyloniai fogsagbol valo megh szabadulasarol, az Jerusalelem varasanak, es az templomnak fel eppitteteseről; es azt mondgya felöle, hogy mind ezeknek hetven heteket rendelt az Isten; es ennek-utanna mind az nepnek szabadulasa leszen, s-mind penig az Jerusalelem varasanak az tem-[675:]plommal együt fel eppittetese következik. Söt ennek-felette nem csak ezt cselektöszí Isten, hanem ez idők alat, amaz meg igertetöt Mesiasist-is, kiröl az Adamnak igeretöt tött vala, el bocsattya: á ki á nepet, á lelki fogsagbol (kinek á Babyloniai rabsag arnyekat viseli vala) meg szabaditsa, es lelki varost, lelki Jerusalemet eppit-sön Istennek. Vegezetre pedig; az el vészöt igassagot helyere allassa, á latasoknak es Prophetiaknak veget vessön, es az Prophetai, Papi, es Kiralyi meltosagra fel kenettessek. Azonközbe pedig hog[y] á Sidok ezekkel el ne hidgyek magokat, hanem gondolkodgyanak az Poenitentiáról, jövendöt mond még-is az Angyal ő nekiök, mind az varosnak jövendő veszedelmeről, s-mind magoknak utolso romlasokrol.

### Micsoda ennek Haszna?

Nem commendalom sokkal; de mind-az-altal szükség mi nekünk ez tudomant ertenünk s-tudnunk. 1. ezert: Mert ez á Prophetia egy azok közzül á regi jövendő mondasok közzül, mellyekben Isten az ó Törvényben jövendöt mondatot á Messiasnak meg testesülese, szenvedese es halala felöl, á kit el bocsatot immar az emberi nemzetnek valtsagara. Es tartozik ez á czikely á mi hitünknek amaz agazattya, melyben azt hiszük, s-azt vallyuk az Apostoli Credoban. Hiszek az Jesus Christusban, á ki fogantatek szent Lelektül, születek Szüz Mariatul; szenvede Pontius Pilatusnak tisztartosaganak idejeben; meg feszittetek, meg hala, es á többi. 2. Tanittatunk itt á mi büineinknek bocsattatasa felöl; á Sidoknak meg vettetesekre; es á Poganyoknak kegyelemre valo fel vetettetesekre, á mi hitünknek töb agazati-val együt. 3. Vegezetre, szükség á [676:] Prophetia jelen valo tanitasara vigyaznunk ezert: Mert még az Sido Doctorok közzül-is egy, magyarázvan ezt az Daniel mondasat, abban az ő irasaban, melynek neve Chazon, Moed, azt mondgya. Ezt ugy-mond az Christianusok, az keresztyenök, tartyak az ő keresztyeni vallasoknak erős oszlopanak: s-igazan-is mondgya az jambor;

mert bizonyára ebben, az mi idvössegünknek derek fundamenta forog. Annak-okaert immar hasznait ertven, reszeit lassuk.

## R E SZEK.

Ket reszei vadnak ennek az jövendő mondasnak.

I. Mert először tanít az Angyal közönségössen arról az időről; melyben az Sido nep az rabsagból meg szabadul, es az szent Ierusalem fel eppül; ennek felette azokrol-is az jokrol, mellyeket az Átya Isten, el bocsatvan az Messiaszt ez hetven hetek alatt az ü Anyaszent-egyhazának mutat ajandekul.

II. Annak-utanna az mit itt közönségessen tractal, sokkal nyilvánban meg magyarazza az Angyal, az követközendő három utolso versekben. De lassuk most az 24. versöcsket csak.

Az mi ezt az egy versöt illeti, hogy ha ezt ugyan valoban akarjuk ertenıi; imez ket rendbeli kerdesöket kell itt meg magyaráznunk. 1. Mit kell ertenünk az 70. heteken es menyı idöket teszen ez. 2. Micsoda jokat hirdet az Angyal az jövendő Messias felöl: Micsoda hasznöt hoz az; Micsoda haszna leszen abban az Messiasban az emberi nemzetnek, az mely felöl igeretet teszen az Angyal az Danielnek.

Az mi az elsöt illeti, tudni illik, mit kellyen ertenünk az hetven heteken, es menyı idöt tegyen ez. Ved eszedbe: Az szent iras ket fele hetek felöl emleközik. Elsö rendbe-[677:]liek nap szam szerint valo hetek mellyek het napokból allanak; mint Moses utolso könyvenek hatodik reszenek 9. versöskeje jelenti; mikor azt mondgya az Moses, hogy az Husvet utan, Pünköst innepeig het heten szamlallyanak. Es ugyan ezen nap szam szerint valo hetekről szoll Daniel-is *cap. 10. v. 2.* á mikor azt mondgya, hogy sirasnak atta vala magat három egesz hetnek napjaig. Es illyen mostan-is mi nalunk az het napokból allo egy het, ket het, haro[m] het, &c.

Masod rendbeli hetek, Esztendő szám szerint valo hetek, mely hetek, het Esztendőkből allanak: mint bizonsagnak okaert: Moyses harmadik könyvenek *25. cap. v. 8.* Holot meg hadgya Isten á Mosesnek, hogy het Esztendei heteket szamlallyon; mellyek het het Esztendöt foglallyanak be. Ez ket rendbeli hetekről az nap szám szerint es Esztendő szám szerint valo hetekről emleközik az szent iras. Az az kerdes immar itt:

Mellyikről szoll az Angyal? F. Szol az Angyal, nem az napoknak hanem az Esztendöknek heteiről. Honnet tetzik meg? Az

követközendő 25. versecskeből: Mert ott azt mondgya az Angyal hogy het heteken kell meg eppittetni az Jerusalem templomának: De az Jerusalem Temploma napi szám szerint valo het heten meg nem eppittetöt: söt azt olvassuk az Historiakban, hogy az Jerusalem templomanak, csak az fundamentomat-is három Esztendeig vetöttek meg, es el vegeztek az rakasat negyven hat Esztendeig. Annak-okaert ketseg nélkül szoll az Angyal az Esztendőknek heteiről. Es ugyan ezen ertelmet bizonyittyak az Sido Doctorok közzül sokak: ugy-mint Rabbi Sadiah, Rabbi Mosche, Rabbi Schelomo: Es az igaz ertelem. Még-is itt ez az keres. [678:]

Menyi időt teszen ez? F. Az hetven hetek tesznek 490. Esztendöket. Mert hetvenszer valo het 490. számot teszen hogy-ha öszve számlalod. Summa summarum.

Azt mondgya Danielnek az Angyal, hogy az nepnek haza menetelinek, az varosnak, az templomnak meg eppülesenek, es az Messiasnak el bocsattatásának, halalanak, fel tamad[a]sának, 490. Esztendöket rendelt Isten. Mintha azt mondana: Az rabsag es az Isten haragja 70. Esztendeig volt ti raytatok; de Isten az ö kegyelmesseget hetszerre fellyeb terjezti, tudni illik hetszer hetven Esztendeig; es ismet 490. Esztendökig fogtok hazatokban lakozni ez rabsag utan. Ez az Istennek igereti az Angyal által. Hogy pedig ebben valaki semmit ne kétölködhessek ezt teszi hozza, hogy el vegeztetöt ez: az az, Isten az ö öröкке valo Decretomabol ugy el vegezte ezt, hogy ez sem töb sem keveseb nem leszen: nem kell erről soha senkinek többet disputalni. Ha pedig ezek az 490. Esztendök be telnek, annak-utanna ezeknek az Esztendőknek vegevel az Jerusalem varosának-is vege leszen.

Ertyük azért az Prophetanal valo tanítasat az Angyalnak, s-nem szükség immar azt Sidoktul talalt veleködesökkal meg homalyositani.

### Mit tanulunk innét?

I. Tanuljuk meg innét az 70. hetekből, az Istennek nagy türhető voltat miben allyon: Nem siet Isten az ö igaz iteletinek vegben vitelevel, hanem gyakorlatossaggal hosszu időt hágy az meg teresre az embereknek, minek-elötte tellyesseggel az ö haragjat az emberekre ki öntene; á mikeppen megh tetzik az Sido nepnek peldaja-[679:]bol, kinek Isten 490. Esztendöket engede az meg teresre poenitentia tartasra; minek-elötte öket tellyesseggel el pusztitana, es öröкке valo gyalazatra, szamki vetesre küldene; melyben mind ez oraig-is vadnak.

Igy az Noe idejeben hoszszu ideig varja az Isten az embereket, minek-elötte az viz özön által az ő poenitentia tartatlansagokert meg emesztene. Ez az Istennek nagy türhető volta. De nem ilyen az ember, hanem mihelt fele barattya vetközik ellene, azon szem pillantasban igyeközik fele barattyanak ártani.

II. Tanullyuk meg, sokkal tovaab tart az Istennek kegyelme az meg terő bünösökön, hogy nem mint annak előtte tartot az ő iteleti az bünben esteken. Mint peldanak okaert, 70. Esztendeig lün az Sido nep az Babyloniai fogsagban; de annak-utanna mikoron meg tertenek volna, hetszer hetvenig, az az 490. Esztendökik lakanak hazajokban. Hetszerrel fellyeb azert az Istennek kegyelme az meg terő bünösökön, hogy nem mint volt az ő haragja az bünben esteken: Mert az Isten sokkal haylandob az kegyelemre, hogy nem mint az büntetesre. Szallyon azert ki ki önnön magaban: Hogy-ha betegseget szenved egy ideig, jusson eszeben, hogy hetszerre több ideig volt reszes az jo egesseghen, s-ne zugolodgyek tehat Isten ellen: de erröl ritkan gondolkodnak az emberek. Mert ha sok esztendökig jól vagyon dolgok, még csak fejöik sem fayt, semmi kárt sem vallottak, semminek tartyak azt: Ha pedig egy avagy ket nap betegseghen esnek, avagy szerencsetlenség ala esnek es jutnak, csak kicsin nyavalya-is hoszszunak tetzik, es kicsin proba, ostor, felette nagynak. De hallad; ha mikor az Istennek büntetese egy ideig elől [680:] talal jusson eszedben; Menyi sok időtül fogvan jól tött te veled, es ismet ha akarja, mindgyart jól tehet; ne zugolodgyal semmit.

III. Tanullyuk meg az Sido nepnek bizonyos el rendeltetöt büntetesenek idejéből: Hatart vetöt Isten minden dolgoknak, melynek előtte sem el nem veszhetnek, sem tovaab nem maradhatnak: az mint lön az Jerusalemben varosanak dolga, á kinek el jöve esztendeje, be telenek az 490. Esztendök, az utan pusztulasra mene sorsa.

Igy az Assyriai, Persiai, Görög Orszagi birodalmaknak el jöt hatara, semmive löttek. Ne csudald tehat most-is hogy Országok, Tartományok, varasok pusztulnak; de arról gondolkodgyal, el tölt azoknak hete, s-az vesződelmeknek egyik oka, azon közben pedig az Istennek gondviseleset imadgyuk. Azon-is ne boszszonkodgyunk semmit, hogy nemely hitetlen birodalmak, ugy-mint Törökök, Tatarok birodalma, avagy penig kegyötlen Fejedelmek regnalnak: Mert hatart vetöt Isten mind ezeknek: az mely mikor el jövend, mind ezek semmive lesznek. Ertyük azert tanitasunknak első reszet. Lassuk az masikat.

Jelenttem vala keresztyenek, hogy masodszor azt kell meg

latnunk: Micsoda jokat hirdet az Angyal az Messias felöl; Micsoda hasznot hoz az embereknek.

Ved eszedben: Negyet jelent felöle. Elöször azt jövendöli az Angyal, hogy az Messiasnak el jöveteli által, meg bocsattatnak az embereknek bünei: Hogy hogy? Imez három keppen. 1. Veget szakasztvan Christus az gonossagnak. 2. Be pöcsetölven az bünt. 3. Ki tisztítvan az hamissagot. [681:]

S-mikeppen lesznek ezek?

Veget szakaszt Christus az gonossagnak akkor: mikor az bűnek erejét meg oltya, hogy szabadon mi bennünk ne regnalhasson, es meg zabolazza az bünt, hogy minket kesertetben ne eythessen. Be pecsetli az bünt akkor: mikor az ő artatlansagával be fedezi azt, hogy soha az mi Istenünknek eleiben ne vonnyon, es soha többbe emlékezetben ne jöjön. Megh tisztította az hamissagot akkor; mikor az bűnnek karhoztato erejét el veszi, hogy soha minket Isten előtt ne karhoztasson, az mint megh vagy on irva. *Rom. 8.* Semmi karhoztatasuk nincs immar azoknak, á kik az Christus Jesusban vadnak. Hogy pedig így hármaztattya á bűnöknek nevezetit, holot azt gonossagnak, bűnnek, hamissagnak hja: azzal azt akarja jelteni az Angyal, hogy minden bűnököt, akar micsoda legyen az, megh bocsattya az Christus az ő benne hívőknek.

Masodik jó tetemenyet az Messiasnak az Angyal azt mondgya: Hogy örökre való igassagot hoz az embereknek. Mikeppen? Eleget teven Christus az ő aldozattya által, az törvennek es az Atya Isten haragjának, fel menven az gyalazatos kereszt-fanak oltarara: az mint megh vagy on irva.

Az Christus löt minekünk, bölcsesegünk, igassagunk, szentsegünk es valtságunk az Atyatul, örökre való igassagnak hja pedig ezt; Mert eleitül fogvan, ebben az Christus Jesus halalaban keresöt igassagban idvözültenek az emberek: Abraham, Isaac, Jacob; az mint bizonyította szent Pál. *Hebr. 11.* es nem adattatot több Nev á ki által kellene idvözülni, az Jesus Christusnak nevenel. [682:]

Harmadik jó tetemenyet á Messiasnak az Angyal ezt mondgya: Hogy véget vet minden latasoknak es Prophetiaknak: Mert minden jövendő mondasok Prophetiak, az Ur Jesus Christusban mentenek vegben.

Negyedik es utolsó jó tetemenyet azt mondgya, hogy fel kenetetik, Prophetai, Papi, es Kirali meltosagra, az az, leszen mi nekünk Tanitonk; Pasztorunk es Kiralyunk: Mert ez három rend-

beli emberek kenettetnek vala fel az ó törvényben mikoron, az tisztnek viselesere választatnak vala, hogy á külső fel kenes, lenne á szent leleknek belső ajandekinak bizonsaga. Es itt az Angyal az Messiasnak nem testi, hane[m] lelki fel kenetteteset emlegeti. Mert az Christus nem test szerint külső olajal, hanem lelek szerint fel ekösittetven az szent leleknek ajandekaval kenettetöt fel; szalvan lathato formaban galamb kepeben az Jesus Christusnak fejeze az ü keresztöltetesenek idejen; \*az mint bizonyítja szent Janos Evangeliomi könyvenek. Latam ugymond az Istennek lelket le szallani az Egből, mint egy galambot, es meg nyugovek ő rayta: es en nem ismerem ötet, de az ki el bocsata engemet, hogy keresztelylek vizzel, az mondotta vala nekem: A kire latod az Istennek lelket le szallani es rayta meg nyugodni, az á ki keresztel szent lelekkel. En azért lattam es bizonsagot teszek rola, hogy ez az Istennek amaz fia. Ezek azért az okok jok, mellyeket hirdet az Angyal az Messias felől.

### Tanusag.

Tanullyuk meg először inset: á holot az Messias bün bocsanatot hozot; micsoda büneink bocsattatnak meg minekünk. Mert azt mondgyak az Papista atyafiak, hogy [683:] á Christus csak az eredendő bünert tött eleget; es á cselekedendő bünben, meg bocsattatik ugyan á bün; de á bünnek büntetesejert, nekünk kell eleget tennünk. De nem ugy tanit á szent Janos. *1. Ioh. 1.* hanem azt mondgya: *Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato:* az az, az Jesus Christus vére tisztit meg minket minden büneinktől: Söt ha á Papista tevelygese igaz volna, hogy tudni illik Isten á mi büneinket, nem tellyesselleg mindenestül fogva, hanem csak resz szerint, bocsatana meg; így killyeb terjedne á mi bününk az Isten kegyelmenel es irgalmassaganal. De ez iras kívül vagyon: Mert azt mondgya szent Pal, *Rom. 5.* Az Istennek kegyelme fellyül mullya á bünt, es á hol büvölködik á bün, ott sokkal föllyebben büvölködik á kegyelem. Azert ketsegnelkül meg bocsattya Isten, az ő hiveinek minden bünöket az Christusban.

II. Tanullyuk meg: Minemü igassag által kell idvössegünket varnunk Isten előtt; Ved eszedben. Osiander azt mondotta, hogy az Istennek tulaydon allattyaban levő igassag által nyerik az emberek Isten előtt idvössegöket. De nem igazan mondotta: Mert ha az, á teremtetlen igassag lakoznek mi bennünk, es az

\* *cap. 1. az Ianos Baptista.*

közöltetnek mi velünk; így immar mi nem emberek, hanem Istenök volnánk: Mely dolgot csak meg gondolni-is karomkodas. A Papista atyafiak azt mondgyak, hogy az ő cselekedettyükből való igasság által idvözülnek ők. De hejában: Mert azt mondgya Christus Urunk: Ha mindeneket megh cselekednetök-is á mellyek megh vadnak á törvénybe írva; még-is azt mondgyatok: Haszontalan szolgak vagyunk, tartoztunk vele á mit cselekedtünk. A mi igasságunk felől pedig es jó cselekedetünk felől mit mond á szent Pál? [684:] *Omnes defecerunt et destituuntur gratia Dei*: az az, mindnyajan el partoltanak; es szükölködnek az Isten kegyelme nélkül; az szent David-is azont erősítötte: *Omnes declinaverunt; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*: az az, mindnyajan el hanyatlottanak, nincsen csak egy-is á ki jó cselekedgyek. Hát micsoda az igaz ertelem: Idvöségünket varjuk ne csak az Jesus Christus aldozattyával keresöt igasság által, mellyet az Atya Isten, ingyen való kegyelméből tulaydonit minekünk. Eleget tött Christus mind az törvennek, s-mind penig az Atyának fel busult haragjának erettünk.

III. Tanuljuk meg: ki legyen es mely hatalmas legyen az Messias. Oly tudni illik á kiben az Istennek mind igereti az regi Prophetak, Ceremoniak es jövendő mondasok vegben mentenek, es az mi idvöségünket megh szörzötte minekünk. Ez nem egyeb penig, hanem az Ur Jesus Christus. A kinek adassek dicsőség, birodalom, hatalom es tisztőség örökke, Amen.

## LXVI. Praedicatio.

„\*Tudgyad azért es eszedben vegyed, hogy az nepnek szabaddulasa es az Ierusalemnek meg eppitese felől való beszédnek ki menesetöl fogva az Messias Fejedelemig het hetek es hatvan ket hetek vadnak, es haza vitetik az nep, es meg eppittetik ismet az utza es az kerites, es ez leszen idöknek szorosságaban.” [685:]

## S U M M A.

Ez versetskeben az Gabriel Angyal vilagosb ertelemmel való tanitást teszen, az Jerusalemben városanak fel eppitese; az Messiasnak el bocsattatasa, es az Jerusalemben városának vegső pusztulasa felől való jövendőlese szerint. Lassuk azért tanitását.

\* vers. 25.

Harom dolgot tractal az Angyal ez 25. versecskeben.

- I. Inti az Danielt, azoknak meg tanulasara, az mellyeket hirdet ő neki.
- II. Meg mutattya Danielnek honnan kell kezdeni szamlalni az hetven heteknek az az, az 490. Esztendőknek, az mellyeket jelent az Angyal.
- III. Micsoda rendet szab ü, tudni illik az Angyal ezeknek az hetven heteknek. Mikeppen osztja el? hogy így az Danielnel mindenek nyilvabban legyenek.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Gabriel Angyalnak inteset, így szoll fölöle s-mond: Tudgyad azért es eszödbe[n] vegyed. Mint-ha mondana: Ennek előtte, közönsegeessen summa szerint meg hallad, hogy hetven heteket rendelt az Iste[n], kik forgasaban meg szabadittya mind az Sido nepet az fogsagbol, s-mind penig az varost es az Templomot fel eppiti, veget szakaszt az gonossagnak, le pecsetli az bünt; ki tisztittya az hamissagot, az el vesztöt igassagot helyere allattya; veget vét az Prophetiaknak es latasoknak, es fel kenettetik az szenteknek szente, az az születtetik az Messias, es fel kenettetik Prophetai, Papi es Kirali meltosagra. De en most mind ezeket nyilvabba[n] es vilagosban magyarazo[m]. Te annak-okaert Daniel, figyelmetes legy es á mellyeket mondot, Tud meg; az az, á mit ez előt nem ertöttel ved eszedbe[n], es ertsd meg, az az magadban jól meg [686:] hanyad vessed, hogy mit akarjanak ezek, tellyesseggel vegere mehes. Ez az Angyalnak intese.

Az mely Angyal inteséből, minden keresztyen ember imez ket dolgot tanulhattya meg. 1. Hogy-ha az Angyal á Danielt, á kit az Úr Isten sok ajandekival aldot vala meg, ennyiszor inti az veszteglesre, az figyelmes tanulasra, mind beszedinek kezdetiben, mind közepiben, s-mind penigh vegeben, az mint mi-is immar egy nehanyszor hallottuk: sokkal inkab bizonyara szükölködünk mi intes-nelkül, á kik restek, tunyak, tudatlanok, es többire vakok vagyunk az Mennyei titkos dolgok felöl valo erteközesben. Nem úgy penig hogy egyszer adgyunk csak helyt az intesnek Esztendőben, es az utan csak abban hadgyuk; hanem szükség ennek gyakorlatossaggal lenni, hogy annyival szorgalmasbak legyünk az mennyei dolgoknak tanulasara. Ha kik pedig az intest nem szenvedhetik, szükség hogy azok, avagy igen kevelyek, avagy pedig igen tudatlanok legyenek. Es ezekre kepest Isten előt igen utalatossak-is; az mint szoktak nemelylek szollani: De bator Pap Uram ne intsen engemet

arrol, mert az nélkül-is ertem en azt: Osztan ez minap-is szolla felöle, meg-is nem felelytötte el. De szeretö atyamfia szinten ugyan-is az vesztöt, hogy ertöd dolgotat, s-ertve mulatod: Nem szenvedhetöd az Istennek paltzajat. De mi magunk felöl azt mondgyuk, hogy mi minden napon, az mi Istenünknek intese, feddese, paltzaja nélkül igen szükölködünk, es az mi Istenünknek bottya paltzaja, feddese, intese hasznal mi nekünk az idvössegre.

II. Tanullyuk meg az Angyalnak ugyan azon inteséböl, nem eleg az mennyei dolgokat, (mellyekről az elöt nem hallottunk semmit) csak hallani egyebektül; hanem [687:] az kevantatik hozza, hogy azokat ugyan szorgalmatossan visgallyuk; értéközünk felölök, hogy tellyesseggel igaz ertelmere juthassunk. Mert sokak hallyak ugyan az mennyei titkos tudomant; de nem ertik mindenek: Hallyak az beszedöt, de nem tudgyak annak igaz ertelmet. Az Jureconsultusok azt mondgyak: *Scire leges non esse verba earum te[n]jere; sed vim et potestatem*, az törvényök ertelme nem az, hogy valaki az pusztá szókat tudgya; hanem azoknak erejet es jedzeset ertse: Így mi-is azt mondgyuk. Az szent irast erteni: nem annyit teszen, mint csak az Bibliának beszedit olvasni: hanem annak igaz magyarazattyat tudni. Erre inti az Angyal-is Danielt; Ne csak hallya az mit ö mond, hanem annak igaz ertelmet-is meg tanullya, Tanuld meg hát te-is: Ne csak az Praedicator szavat halgassad, mit mond: hanem az mit hirdet, annak valosaganak vegere igyeközzel menni. *Hoc fac et vives*. Ez az első dolog.

Mondam keresztyenek, hogy masodszor ez jelen valo tanitasnak rendi szerint, azt kell meg latnunk. Honnan kel az hetven heteknek, az az, az 490. Esztendöknek, kikről az Angyal emleközik, szamlalását el kezdeni. Effelöl így szoll az Angyal: Az beszednek ki adasatul fogva; avagy az beszednek ki menetelitöl fogva, avagy az parancsolatnak ki adasatul fogva.

Aholot az beszednek ki menetelit sokak, sok kepen magyarazak: es viszik nemelleyek Darius Histaspisra: Nemelleyek Artaxerxes Longimanusra; Nemelleyek Cyrusra, mikor parancsolatot adot tudni illik affelöl, hogy az Sidoknak szabad legyen az Babyloniai fogsagbol haza menniök; meg eppiteniök az varost es az Templomot. [688:]

De mi az közönseges értelmet követven, azt mondgyuk, hogy á beszednek ki menetelin, érti az Cyrus Kiralynak parancsolatyanak ki hirdeteset. Mert minek-utanna Cyrus meg vötte volna Babyloniát, es az Persakra szállot volna az Chaldaeusoknak es az Syriabelieknek birodalma, meg kialtattyá Cyrus, es irásban mindenüt el hirdetteti, hog[y] á Sidoknak szabadságok legye[n]

haza menni Jerusalemben, es meg eppiteni az Isten templomat, mint meg vagy on. 2. *Chro.* 36. et *Esdr.* 1. Annak-okaert noha egyebek masut kezdik az 490. Esztendöket szamlalni: de minden ketsegnelkül kel kezdeni az Cyrus Kiralynak első esztendejetül, mikor parancsolatot ád az nepnek haza menetele felöl. Ez az közönseges értelem: az ki tovaab akar disputalni felöle, lassa. Ez az masodik czikkelynek magyarázattya. Lassuk az harmadikat-is.

Harmadik es utolsó kérdésünk ez vala: Micsoda rendet szab ezeknek az 70. Heteknek az Angyal? Ved eszedben: Harom reszre osztja az hetven heteket. Hogy hogy? Het hetekre hatvan ket hetekre; es egy hetre. Mert így szoll. Az nepnek haza meneteli es á varosnak meg eppitese felöl valo beszédnek ki meneteltől fogva, á Messiasig het hetek: es az utan lesznek hatvan ket hetek, minek-utanna meg eppittetik az Utza es á kerites, az időnek szorosságaban. Az het hetek pedig tesznek, 49. Esztendöt; Mert az mint mondok, minden het foglal be het Esztendöt: Hetszer het pedig, 49. számot teszen. Ennyi idő vagy on á fog-sagból valo szabadulástul fogva á Templom eppitesenek vegeig. Mert az fundamentomot harom Esztendeig vetöttek fel, es el vezettek az rakasat, 49. Esztendeig: Mint az Sidok-is mondgyak vala idvözítőnknek. 49. Esztendeig eppittetöt [689:] ez az Templom. *Ioh.* 2. Masodszor azt mondgya 62. hetek vadnak az Christus Fejedelemig, avagy az Messias Hadnagyig; es az nep haza megyen, meg eppittetik az utza, es az kerites. Teszen pedig ez az hatvan ket het, 434. Esztendöt; Mert az idő alatt az varas eppittetese utan jut el az Messias; es akkor vitte vegben az emberi nemzetnek valtságat.

Azt-is mondgya vezegetre, hog[y] az időnek szorosságaban eppül az varos, az az: nagy nyomorúsagos időben sok nyomorúsaggal: á mint ezek vegben-is mentenek, á mint tanubizonságot tesze[n] erröl az Esdras, Nehemias es Machabaeusok könyve. Mert sokszor igyeköztek á szomszedsagban levő ellensegek az Jerusalem eppitese felben szakasztani: es azt mondgya az Historia felöle, hog[y] az Jerusalem eppiteseben, egykik kezekben fegyvert viseltenek á Sidok, á masikkal pedig követ hordottanak az eppitesre, az az, egykik resze fegyverben strasat allot, áz más resz eppitöt szorgalmatossaggal.

Tanusag.

A hol az Angyal az Christust, Messiasnak es hadnagnak hija, tanullyuk meg onnet: Mit kel minekünk itelnönk az Christus

felől? Ezt bizonyára, hogy ü az á kit fel kent az Atya, az közben jarasnak tisztire, ü á közbe jaro á meg haragut Isten, es az el esöt emberi nemzet közöt; es ö á ki meg ajandekozot az Atya, á szent leleknek büseges ajandekaval. Ennek felette ö az ö Anyaszent-egyhazanak vezere, hadnagya, á kire neznek á hivek, minden szükségeknek közepötte, es ennek szavat igyeköznek halgatni; az mint meg mondotta az Atya felöle. *Hic est Filius meus dilectus in quo acquiesco ipsum audite.* [690:]

Masodszor tanullyuk megh az Jerusaleem varosanak es abban levö templomnak nyomorusagos es haborusagos idöben valo eppiteseböl: Mi modon szokta Isten az ö Anyaszent-egyhazat eppiteni? tudni illik sok nyomorusagok es haborusagok közöt; az mint most-is szemeinkel lattyyuk; hol természet szerint valo ellenséggel hol penigh egyeb rendbeli nepekkel sanyargattya Isten az ö Ecclesiajat, s-ugy eppiti. Mellyet nem egyebert cseleköszik, hanem hogy meg emleközzenek az hivek, hogy ebben ez vilagi gyönyörűségben, ne helyhöztessek az ö boldogsagokat; de ertsek meg inkab az hivek, hogy az mi polgari tarsasagunk, bekeseges hazank, az Egekben vagyon, es naponkent oda vágyakozzunk, á hol az mi fejünk-is az Ur Christus Jesus vagyon. Melyre segítsön minket az Atya, az Fiu, es szent Lelek Isten, Amen.

### *LXVII. Praedicatio.*

„\*AZok utan penig az hatvan ket hetek utan, ki vagattatik az Messias, es semmi nem leszen neki: az varost es az szent Templo-mot el pusztittya az követközendö Fejedelem nepe; ugy annyira hogy az ö vege legyen neminemü viz özönnel; es mind az hadnak vegeig tellyesseggel valo pusztulas leszen. \*\*Es meg erőssiti sokaknak az szövetségöt egy heten; es fel heten veget vet az veres áldozatoknak es az áldozatra valo ajandeknek: [691:] es az utalatossagnak szárnya miat leszen az pusztulas, es minde-nestöl fogva valo es el tökellöt pusztulas öntetik az nepre.”

### S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasaban az Angyal; Mivel hogy hetven heteket jelentöt vala az Danielnek; kiknek forgasaban, nem

\* vers. 26.

\*\* vers. 27.

csak az Babyloniai fogsagbol szabadulna ki az Sido nep; Hanem az Messias-is az Istennek regi igereti szerint el jüne az testben, szenvedne es vegben vinne az emberi nemzetnek valtsagat: Mely munkaja utan veget vetne az veres aldozat teteleknek, el romlana Jerusalelem varosa, az Templom, es az Sidok Orszaga füstben menne. Mind ezeket harom resz idöben jelentette vala, hogy Isten vegbe vinne; Melyre valo kepest, az Angyal-is azokat az hetven heteket, harom reszre osztotta vala. 1. Het hetekre. 2. 62. hetekre. 3. Vegezetre egy hetre.

Ez ideig erteköztünk az ket első reszről. Most immar következők az harmadik es utolso. Tudni illik az egy hetnek magyarázattya. Melyben summa szerint, megh jelenti az Angyal; minekutanna az Messias el jü es tisztit vegbe viszi: Mint leszen az Jerusalelem varosanak es abban eppítettöt templomnak allapattya.

Mit cseleköszik Isten az ő rettenetes es igaz iteletiből az Sido nemzetsegen es az Jerusalembelieken, az ő nagy hitetlenségökert; mivel hogy nem hittének az el jöt Messiasban az Jesus Christusban: Gondot viselven azon-közben az ő Anyaszentegyhazara, szövetséget vetven azokkal, á kik hiznek ő benne, es veget vetven az külső aldozatoknak, az Messiasnak az Ur Jesus Christusnak halála-[692:]ban: az mint ez valóságoskeppen meg bizonyosodik az Úy testamentomban.

## R E SZ E K.

Haro[m] reszei vadnak ez jele[n] valo ket utolso versecskeknek.

Mert először arról szoll az Angyal: Mikor szoll az Angyal: Mikor szoll az az kemény iteleti Istennek az Sidokra, es miért.

II. Micsoda leszen az az Istennek iteleti, es ki által viszi vegben s-mi modon.

III. Mit fog vegezetre Isten azokkal cseleködni, á kik hiznek ő benne. Ezekről szollunk mi-is rövideden.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik mikor szoll es miért á Sidokra Istennek kemény iteleti; affelöl így szoll á Prophetanal az Angyal, s-mond. Azok utan az hatvan ket hetek utan, ki vagattatik az Messias, es semmi nem leszen neki; az az: Ideje felöl, az Jerusalelem varosanak es á Templomnak romlasanak mikor következnek az; ezt mondgya, hogy hatvan-ket hetek el mulvan; meg ölettetven az Ur Jesus Christus; az utan leszen az Jerusalelem varosanak es Templomanak romlása.

Az mint vegben-is ment ez: Mert az Jerusalem varosanak vegsö pusztulasa lött, á Christus fel tamadasa es menyben meneteli utan negyven esztendőkkel, á mint meg írja *Iosephus lib. 6. antiq. Iul. cap. 6.*

Miert szall pedig az az kemeny itelet, vegsö romlas Jerusalem-re; ket okait mondgya. Elsö az Christusnak keserves halala; melyben az Sidok kegyetlenködnek ö rayta. Masodik az Sidoknak Christustul valo el szakadasa, avagy annak meg utalasa.

Az Christusnak halala felöl ezt mondgya: ki vagattatik az Messias: Mely Messiason, erti az Ur Jesus Christust: Az ki vagatason pedig az Messiasnak artatlan [693:] halalat. Es azt akarja mondani az Angyal: Es ugy-mond első oka az Jerusalem varosanak es templomanak el rontatasanak; mert ök voltak az artatlan Messiasnak kegyötlen Hoheri; ezért jutnak az Sidok vegsö gyalazatra Istennek kemeny iteletiböl. Masodik oka; az Christusnak az Sidoktul valo meg utaltatasa: Mely felöle azt mondgya:

Es semmi nem leszen neki; mintha azt mondana; semminek tartyak az Sidok az Messias: gyalazatos es utalatos leszen az Sidok elöt: \*az mint Isaias szoll felöle, féregnek es nem embernek iteltetöt az Christus azoktul. Mely felöl az David-is jövendölt volt *Psal. 22.* az Evangeliomi Historia penig felette nyilván bizonyitgya. Mert az fü fü Sidok, az Papok, az Pharisaeusok, meg utaltak az Christust: az Pilatus elöt penig meg tagattak, á holot eggyezö ertelemből azt mondottak. Nincs nekiök Kiralyok, hanem Csaszarak: fellyeb böcsültek amaz tolvay Barrabast-is Christusnal: Es mikor Pilatus illyen titulust irot volna az Christus feje feliben az kereszt-fara: Ez ugy-mond az Nazarethbeli Jesus Sidoknak Kirallya: azt mondgyak az fő Papok Pilatusnak: Ne ird ugy-mond azt, hogy ü az Sidoknak Kirallya: hanem azt irjad hogy ü mondogta: En vagyok ugy-mond az Sidoknak Kirallya. Halala felöl pedig így itelték az Sidok, mint ha az halal által, tellyesseggel megh emeztetöt volna, semmive lett volna az Christus.

Az mint az szent Peter szemekre hannya az Sidok Fejedelmi-nek, es az Israelnek veneinek mikor így szoll: \*\*ez ugy-mond amaz kü, kit ti eppitök semminek alitottatok, ki löt az szögelet-nek fejeve: Es nincsen senkiben másban az idvössegh: es nem adattatot az emberek [694:] között az Eg alat más Nev, mely által kellene meg tartatnunk, az Jesus Christus nevenel. Mivel hogy azért az Sidok, nem csak kegyetlen Hoheri, de ennek fő-

\* *Isa. 53.*

\*\* *Actor. 4.*

lötte meg utaloi-is voltak az Christusnak; meltan erdömlik varasokkal egygüt az végső pusztulast, utolso gyalazatot.

### Tanusag.

Tanullyuk megh hát innet mindeneknek előtte: Az Messiasnak megh kellet kostolni az testi halalt; Mert az Gabriel Angyalnak jövendő mondasa ezt tartotta: ki vagattatik az Messias, az az, kegyetlen halallal meg ölettetik. Az Isaias Propheta is így jövendölt vala felöle: \*ki vagattatik ugy-mond az előknek földéből, az az, az Istennek igaz szolgaja, á ki sokaknak bünöket vötte az ő vallara. Nem maradhatot azért Isten semmikeppen szó mondotta az Messiasnak halalban, hanem vegbe kellet menni. Halalanak oka pedig nem volt ő magaban az Christusban, mintha ezt az ő maga büneivel erdömlötte volna az Christus: De az Sidoknak hamis kevasagokkal indittatvan Pilatus (nem ismerven ük az Christust ő Kiralyoknak lenni) halalra itele az Ur Jesus Christust. Az Isaias ü felöle azt mondgya: \*\*Megh sebössítettöt ő az mi alnoksaginkert mind halalaig, es meg fogattatot az mi alnoksaginkert. Nem magajert azért, hanem mi erettünk, en eretem s-te erettet szenvette Christus az testi halalt, az mint szent Pal-is bizonittya: \*\*\*Az Isten ugymond azt, á ki bünt nem tett vala, bünne az az bün ronto aldozatta teve mi erettünk, hogy mi ő benne Isten igassaga es szabados Fiai lennenk. Ez az első tanusag. [695:]

Masodszor tanullyuk meg innet: Micsoda legyen varasoknak, faluknak es bizonyos emberi tarsasagoknak romlasanak oka: Semmi nem egyeb bizonyara, hanem azokban lakozoknak büne es gonossaga: az mikepen pelda erre az Jerusalem varosa, ki az Christuson esöt kegyetlen halalaert, es meg tagadasaert el vesze: Es most-is sok tartomanyok, varasok el pusztulnak ez okon mert azoknak lakosi Christusnak es az ő Evangeliomanak megh utaloiva löttének. Jeremiasnal azt mondgya az Istennek lelke: †Hald meg ugy-mond te Judanak Kirallya, ki ülsz az David szekin, te es az te szolgaid, es az te nepeid kik be mennek az te kapudon, ezt mondgya az Jehova. Tegyetök igaz iteletöt; szolgaltassatok ki az igassagot szabaditsatok meg az nyomorultat az nyomorgatoknak kezekből, oltalmazzatok meg az jövevent, az

\* *Ies. 53.*

\*\* *Ies. 53.*

\*\*\* *1. Cor. 5.*

\* *Ier. 22.*

arvat es az özvegyöt meg ne csallyatok; es artatlan vért ki ne ontsatok ez helyön. Mert ha ezt nem cseleköszitek, esküszöm ennen magamra azt mondgya az Jehova, pusztava teszem ezt az varost.

Hallode mit mond? Azt kevannya az Isten, ha Ur vagy, gond-viselő vagy; igaz iteletöt szolgaltas. Szegenyöket, özvegyöket, arvakat oltalmaz, artatlan ver az te hatarodon ki ne omollyon: Mert ha külömbet cseleköszöl, pusztava teszi az Ur Isten varasodat, földedet. Az hamis itelet, az szegenyöknek, özvegyöknek, arvaknak nyomorgatasa, az artatlan vér ontas, pusztava teszi az varost. Visely gondot hát tisztödre: ne legy magadnak s-varasodnak rontoja, pusztitoja. Ez az első resz: Lassuk az masodikat. Tudni illik. Micsoda leszen az az Istennek iteleti az Sidokon: es ki által viszi vegben s-mi modon? Ved eszedben. [696:]

Iteleti felöl azt mondgya; es leszen az hogy az varost es az szent Templomot el pusztittya; az mely felette iszszonyu es hihetetlen dolognak latzik vala az Sidoknal. Mert tellyesseggel az Jerusalem Templomaban vetöttek vala az ő meg maradasokat: de azt mondgya felöle az Angyal. Az Sido nepnek gonossagaert el kell pusztulni az Jerusalem Templomanak, s-ugy-is lett az dolog.

Ki által leszen peng az, azt-is meg mondgya, Mert így szoll, az következő Fejedelemnek nepe által. Aholot az Fejedelmen erti az Ur Jesus Christust: az nepen peng erti az Poganyokat, á kik még akkor Fejedelem nélkül valanak, az az: nem hisznek vala az Jesus Christusban: de annak-utanna lettenek Isten nepeive. Azt akarja azert mondani, hogy az Poganyokkal szolgaltat Isten, az Jerusalem varosanak bünteteseben. Az mint vegben-is mene ez: Mert az Romai hadat hozza Titus az Sidok ellen es meg vevé Jerusalem varosat, es az templomot-is el ronta, az mely Poganyokbol annak-utanna Isten hiveket gyűjtögete maganak, es lünek az Romaiak közzül sokak, az Christus Fejedelemnek nepeive.

Modgya felöl peng: Mint leszen az Jerusalemnek romlása, azt mondgya: hogy leszen az, neminemü vizözönnel: az az: Mint-ha mondana. Az mikeppen az szelvész miat fel haborittatvan az tenger, az mezöket földi vetemenyöket el burittya; es mindenekeket, közel es messzse valokat el pusztit: így az Romai had rohanvan Sido Orszagra, mindenekeket el pusztit, es veget vét az Jerusalem varosanak az Templommal egygüt. Söt ezt-is hozza teszi mind az hadnak vegeig tellyesseggel valo pusztulas leszen az: az az: Oly nyomorult es keserves pusztulas leszen az; [697:]

hogy soha annak addig vege nem leszen, miglen tellyesseggel az Istennek haragos iteleti vegben tökelletössen nem megyen, az mint az igaz ítelő biro Isten el vegezte felöle

Es erről az pusztulasrol, ugyan ezen igekkel szollot vala az Esaias regenten, *cap. 10. v. 22. 23.* öröktül fogvan el rendeltetöt veget cseleköszik az Ur, az seregeknek Ura mind az egesz földön. Ha ugymond az te neped az Israel szám szerint annyi leszön-is mint az tengernek fövénye; még-is csak az maradékja tér meg Istenhöz; ki az ő igassaga által, az ő öröktül fogva el metzöt akarattyat, mindenestül fogva ki araztya az földre.

Az Christus penig így magyarazza: *Non manebit lapis super lapidem*: Nem marad egy kü az masikon s-ugy-is löt az dolog, az mint az Jerusalem varosa pusztittatasanak Historiajabol meg tetzik, az mint erről Esztendönket *Dominica X. post Trinitatis ex cap. 19. Luc.* Szoktak az keresztyenek tanitast hallani. Es erről az utolso versben-is mayd ujonnan fog az Angyal emleközni.

### Tanusag.

I. Hát immar tanullyuk meg innét; Miben allyon az Istennek kemeny es igaz iteleti. Ebben bizonyara hogy Isten öröktül fogva el vegezte azt, kicsodak legyenek az ő tanacsanak vegben vivő eszközi, az mint hogy az Poganyokat rendele az Sidokon büntetö ostorul, á kikköl annak-utanna Isten az Sidok helyeben Ecclesiat gyűyte maganak. Es bizonyara az Isten Decretomanak nagy titka ez; hogy azok által büntete az ő nepet az Sido nepet kik annak előtte nem valanak ő nepei, de annak-utanna [698:] azokat ü nepeve téve. Ne utald meg hát az ellenseget, akar minemü legyen az: Mert valakit Isten te ellened ezközül rendelt á büntetesben, felette igen erős az. Annak felette arról se gondolkodgyal hogy á mely Pogany nemzetseg által vér az Ur Isten tegedet, hogy soha azok nem id[v]özülhetnek: Mert mihelt akarja Isten, azonnal á kövekből á sült Poganyokbol Abraham fiait szerezhet. Az mint hogy á Romaiakat kik által büntete á Sidokat s-Poganyok valanak; az Evangelionnak világossagara hoza. Ugyan ezt cseleködheti most-is Isten, á természet szerint valo Poganyokkal, kik által büntet minket; ha az ő kedvet s-kegyelmet reajok akarja terjeztetni; á mint felö-is, hogy rövid idön így leszen á dolog; minden nemzetsgekben valo Keresztyen nev viselő embereknek vakmerő batorsagokert es hala adatlan-sagokert.

II. Tanullyuk meg: Minemü legyen az Istennek az ő rettenetes iteleti; oly bizonyara, á ki hasonló az Vizözönhöz, á kinek soha

senki ellene nem álhat, es senki azt el nem gatolhattya, Fély hát az Istennek rettenetes iteletitől. A David reszketven azt mond-gya: Uram ne szály pörben á te szolgaddal, mert nem igazittat-hatik megh te előtted csak egy-is az élők közzül. Masut meg így szoll: Uram hova fussak á te tekintetöd előtt? Mert ha fel me-gyök az Egben ott vagy, ha ala szallok á pokolban ott-is ott vagy. Nincs bizonyara reytök s-nincsen sohult oltalom az Istennek rettenetes iteleti előtt. Lassuk az utolso dolgot. Harmadszor es utolszor mondam azt kell meg latnunk. Mit cseleköszik Isten többet az utolso Egy hetben, á kiről így tanit az Angyal s-mond.

Es meg erőssiti sokaknak az szövetséget egy heten, es [699:] fel heten veget vet az veres áldozatnak, es az áldozatra valo ajandekoknak; Es az utalatossagnak szárnya miat leszen az pusztulas; es mindenestül fogva valo el tökellöt pusztulas öntetik az nepre.

### Mit akar az Angyal?

Harom dolgot jelent. 1. Megh erőssiti úgy-mond sokaknak az szövetséget egy heten: az az, kegyelmes leszen Isten azoknak valakik hisznek ő benne: az mint be-is tellyesödöt ez: Meg szaba-dítvan Isten az Sidok közzül sokakat abból az közönséges rom-lasból; meg intven őket az romlasnak előtte, hogy ki mennenek Jerusalem varosabol, es mennenek Pella nevő varoskaban; Mely az Jordan vize mellet vala. 2. Azt mond-gya, fel heten veget vet az veres áldozatnak, es az áldozatra valo ajandekoknak. Aholot az fel heten ért negyed fel Esztendőt, s-azt akarja mondani az Angyal; az utolso het Esztendőnek közepiben, az ő keresztsege-nek utanna, minek-utanna tanitot volna negyed fel Esztendeig: Meg hal az Christus es veget vet az áldozatoknak; az mint hogy vegők-is löt az Christus Jesusban. *Matth. 11. et Matth. 27.*

\*Avagy az fel heten erti azt az időt melyen meg szorongattat-tak vala az Sidok Jerusalemben, az ő utolso veszödelmeknek idejen Titus Hertzeg által. Azt akarja annak-okaert jelenteni az Angyal? Fel heten veget vet az veres áldozatoknak, &c. az az: Jerusalem varosanak meg szállattatásának es veszödelmenek idejen; Mind az hivek, s-mint az hitetlenek, az Sidok között ben az varosban megh szűnnek az veres áldozat teteltül. Az hivek nem csak azért, hogy akkor szerit nem tehetik annak; hanem [700:] azért-is; Mert lattyak az Isten igeretinek be tellyesiteset az Messiasnak el jövele felől az testben, es el hiszik azt hogy á

\* *Quae sequuntur tali inclusa notal in autographo non habentur.*

Nazarethbeli Jesus az á Messias, el jüt azon tanitot, szenvedöt, meg holt, fel tamadot, es fel menven mennyegben, el küldötte az szent Lelket mind azokat hogy meg szentellye ö, á kik meg szenteltetnek. Veszik eszekben, hogy el rontatik az Varos es az Templom, az melyben szoktak vala az aldozatok lenni: Erzik immar hogy Isten az Poganyokra-is akarja terjeztetni az ö Euangelio-mat, es abban meg mutatot kegyelmet. Eerre valo kepöst veget vetnek ük-is az verös aldozat tetelöknök es nem igyeköznek arra semmit: Mert lattyak hogy el hozta Isten azoknak veget. Az hitötlenek pedig es az kep-mutatok, meg vetven az Euangelio-mban ki jelentet Isten kegyelmet, eszekben veszik, hogy tellyes-séggel az ü utolso romlasoknak idejen, veget vet Isten az veres aldozatoknak: Mert Jerusalemet reakok szalvan es üket minden felöl meg szorongatvan; nem tehetik szerit az aldozatra valo allatoknak. Summa.

Az Fejedelem Christus Jesus, veget vét az veres aldozatnak, es az aldozatra valo allatoknak; az az: Megh vetven az Sidok tarsasagat, nem csak ü nalok tartya az Evangelio-mnak tudomanyat: Hanem el rontvan az ö Testamentombeli aldozat tetelek-nök ceremoniajit, az Poganyokra-is ki önti az ö idvözitö kegyel-met, hogy azok-is ertven az Istennek kegyelme felöl valo akar-aty-t; az egy Pasztor Christus Jesus alatt, igyeközzenek az regi szentekkel, es szent Atyakkal egy akolban, az az, egy keresztyeni gyüleközetben az Christus szavat halgatni. Mellyet az Angyal jo eleve, az Sidoknak poenitentiara [701:] valo intettetesökert; az Poganyoknak pedig jo remensegükert es vigasztaltatasokert; az Danielnek penigh mind eszekben valo ertelmes volta-jert az az, hogy ertse az Istennek örökke valo tanatsanak titkat; szam-lallya illyen szorgalmatossan elő. Ez ennek az szent iras es az Historiak szerint valo igaz ertelme: Mert így telik ki, az 490. Esztendőnek száma. Eerre mutat az követközendő bötü-is. Mert:

III. Es utolszor még-is azt mondgya az Angyal, hogy az uta-latossagnak szárnya miat, leszen az pusztulas, es mindenestül fogva valo el tökellet pusztulas szál az nepre.

Mit akar?

Azt akarja mondani, hogy az nepnek utolso veszödélmevel egygyüt, szünnek megh az aldozatok-is: es egyszer-s-mind azt akarja megh jelenteni; ki által leszen az(t) Sidoknak utolso veszödelmek, Jerusalelem Varosának es az Templomnak el ronta-tasa, mely nehez leszen, es ki leszen annak szerző oka. Eszköze

felöl, tudni illik ki által legyen az á pusztitas, veszödelem, es az aldozat megh szünes, azt mondgya hogy, az utalatossagnak szárnya miat. Az szárnyon erti az Romai hadat: Mert az Romaiak ugy szoktak vala rendelni hadokat, hogy az lovas sereggel, mint egy szárnyokkal szoktak vala be földözni körül venni az gyalogokat. Annak okaert szarnynak nevezi az Romai seregeket. Utalatossagnak szárnyanak nevezi mert mind azok az Poganyok, valakik az Romai hadba valanak az Jerusalelem ellen; balvany Istenekeket tisztelnek vala; es ez okon Isten elöt utalatossak valanak, miglen Istentül az kegyelemre [702:] az Jesus Christusban fel vétetenek. 2. Nehessege felöl az pusztulasnak azt mondgya: Mindenestül fogvan valo el tökellet pusztulas öntetik az nepre: az az: mint az ár viz, avagy viz-özön leszen az pusztulas az Jerusalelem varosan, miglen abban egy kü az masikra nem rontatik.

Szörző oka felöl penig, ki leszen ennek az pusztulasnak oka azt mondgya: az Istennek Decretoma tanatsa, mely szerint Isten el vegezte az Jerusalelem varosa felöl, ezt az ő tanatsaban. Az mint ez vegben-is ment valosagos keppen, es nyilván vagyon az Historiaban.

#### Tanusag.

I. Hát tanullyuk meg inset: meg szokta Isten az ő szövetséget tartani az ő hiveivel akkor; mikor az Anyaszent-egyházat ki ragadgya az hitötleneknek közönseges veszödelmeből; az miképpen az hiveknek sereget ki ragada az Jerusalembelieknek közönseges romlasabol; parancsolvan az meg szállasnak előtte, es meg intven hogy ki mennenek Jerusalemből. Pelda nevö varosban; Es ily meg erőssite követseget s-jo akarattyat azzal-is az gyüleközettel, melyet Noeval az Barkaban megh tarta. Igy sokszor minket-is ő felsege az ellensegnek fegyvere elöt meg tartot. Mellyert tartozunk hala adassal.

II. Tanullyuk meg inset, hogy az regi ceremoniak, aldozatuk vegben mentenek az Christusban; azért ne kapjunk az arnyekhoz: Ne feszitsük most-is az Christust: az mint az Papista Atyafiak cselekösznek az Miseben: kik Sido törvent tartanak ennyi részben most-is.

III. Tanullyuk meg inset, á hol azt halljuk hogy az aldozatok megh szüntek: Hát az meg szabadito Messias [703:] meg adatot: Mert azok neztének az Messiasra; es immar ne varjunk más meg szabaditot, az kívül az meg adatot Ur Jesus Christus kívül; az mint cselekösznek most-is az meg vakult Sidok: nagy bolondul

varjak űk, hogy szűlettessek: hanem elegendyűnk megh ezzel, á ki immar megh jelent minekűnk.

IV. Tanullyuk megh vegezetre az Jerusalem varosanak peldajabol, á kinek Isten, 490. Esztendöket hagyot vala poenitentia-ra, hogy nem siet Isten az büntetessel; hanem vár mindeneket: Terjenek meg. Ha pedig az nem leszen ugy jű az büntetes az idő el telven, mint az viz-özön az emberekre. Annak-okaert az mi Istenűnknek esedözzűnk azon keresztyenek naponkent, hogy minket szent lelkevel igazgatvan, adgyon poenitentia tartasra valo indulatokat az mi sziveinkben, mellyek szerint életűnknek megh jobbitasaval szolgálhassunk ű felsegenek szentsegben, artatlansagban, es mertekletes életben, ez vilagon valo forgolasunknak minden napjaiban, Amen. [704:]

VISIO QUARTA, CONTINENS PROGNOSTICON Á CYRI  
TEMPORIBUS, USQ[UE] AD FINEM SECULI.

CAPUT X.

*LXVIII. Praedicatio.*

„\*CYrus Kiralynak, Persianak Kirallyanak harmadik Esztendejében, szó jelentetek Danielnek, ki neveztetik vala Balthasarnak: es annak az szonak igassaga es el rendeltetöt nagy ideje; es az szonak ertelme adatek neki azon jelenesben. \*\*Azokon az napokon en Daniel siralomban valek, három egész hetnek napjan. \*\*\*Gyönyörüsegemre valo kenyeret nem öttem en, hus es bor be nem mentenek az en számban; sem kenettel meg nem kentem magamat, miglen be nem telenek az három hetnek napjai. +Es az első honak huszon negyedik napjan, valek en az nag[y] Hyddekkal folyo viznek partyan. ++Es fel emelem szömeimet es latam.”

Hogy ezt-is az Tizedik Caputot, töb haszonnal halgathassak az Keresztyenek; Lassuk summajat, reszeit, es vegezetre magyarázzuk az igeket. [705:]

S U M M A.

Summaja ennek az Tizedik Caputnak, eggyez Keresztyenek az következő tizen eggyedik, es tizen kettődik Caputokkal: Mert mind ezek, ugyan azon egy czelra neznek. Mellyekben be foglaltatik az Danielnek negyedik es utolso mennyei latasa, mennyei jelenese. Holot summa szerint ezekben az következő három Caputokban, jövődöt mondat Isten az ő Angyala által Danielnek azokrol az dolgokrol, mellyek következőnek az Cyrus Kiraly idejétül fogvan, mind az Christusnak el jöveteleigh, söt ennek felette mind az utolso fel tamadasnak napjaig. Az mellyet cseleköszik Isten az ő Anyaszent-egyhazanak oktatására, tanítására es vigasztalására. Hogy meg ertse innet az Daniel: Mint leszen az Isten Ecclesiajanak dolga (á ki akkoron az Babyloniai

- \* vers. 1.
- \*\* vers. 2.
- \*\*\* vers. 3.
- + vers. 4.
- ++ vers. 5.

fogsagban tartatik vala) mely nagy nyomorusag alat forog, az birodalmaknak változasi alat, s-kiváltkeppen penig Antiochus Epiphanesnek idejeben. De mindazaltal, nem hadgya Isten az ü Anyaszent-egyhazat szinten azok alat-is nyomorusagok közöt; hanem az ő valasztot hiveit meg tartya. Ez az summa.

### Ertöde?

Mondom arra tanittya még-is Isten az Danielt, Mit fog szenvedni az Sido nep, az Persiai, Görög Orszagi, es Asiai birodalmak alat, s-kiváltkeppen penig, az kegyötlen Antiochus Epiphanesnek idejeben, á ki az Romai Anti-Christusnak abrazattyat viseli. Melyről ennek előtte-is emlékezőek az nyoltzadik Caputban; de most immar azokat á [706:] dolgokat kiket ott neminemü keppen jelente csak, vilagosban magyarazza, az mikeppen ennek-utanna meg hallyuk. Az mely mennyei latashoz es annak ertelmehöz, ugy-mint nem kicsin dologhoz, ebben az tizedik Caputban, kesziti az Istennek lelke Danielt.

### S-mi leszén haszna.

Haszna ez tudomannak ez leszén. Innet batorsagot vehetnek az hivek minden idöben, es meg erőssödhetnek az hitben: hogy ez vilagi haborusagokra valo kepöst el ne szakadgyanak Isten-tül, balvany-imadokkra ne legyenek; Mert Isten az ő Anyaszent-egyhazanak, minden vilagi haborusagok közöt gondgyat viseli. Söt vegezetre azokat á kik az ő Anyaszent-egyhazanak ellensegi, egyyieket az masikkal büntetteti. Az mint az Assyriusokat büntette az Persakkal, az Persakat ez Görögökkel, az Görögöket az Romajakkal. Es gyakorlatossaggal, ugyan azon egy nemzetsegben, egyyieket az masikkal. Ez az Istennek gondgya-viselese. Ez leszén ennek haszna: Melyre bizonyara vagyon szükségünk rea. Mert latöde mint vagyon Orszagunknak dolga. Gyülest hirdet nemzetünk egy felöl, más felöl pedig az keresztyen tanitokat kergetik; melyből semmit nem varhatunk egyebet vesződelemmel. De akar ki mit visellyön sziveben, biztassuk ez jelen valo tanitassal magunkat: Isten az ő Anyaszent-egyhazat meg tartya.

### Reszei ennek az Caputnak.

Harom részei vadnak ennek az tizedik Caputnak. Mert elsőben meg írja az Propheta, ennek az negyedik es utolso mennyei latasnak környül allo dolgait.

II. Meg írja az Danielnek, ennek az mennyei latasnak figyelmes meg tartasához valo keszületit. [707:]

III. Es utolszor meg írja az Daniel mennyei latasat, miben allyon s-mit latot legyen az Daniel. Most lassuk az első reszt.

Mond az Propheta: Cyrus Kiralynak, Persianak Kirallyanak harmadik esztendejeben, &c.

Mit akar?

Hat rendbeli környül allo dolgokat jegyöz meg ezekben az igeekben az Propheta.

1. Az latasnak idejet; tudni illik, mikor jelentötte ki Isten ezt az mennyei titkos dolgot.

2. Kinek jelentötte, avagy kicsoda latta ez latast.

3. Ennek az mennyei latasnak meltosagat; Minemü volt az az Daniel latasa.

4. Alkolmatossagat; Micsoda adot okot es alkolmatossagot erre az mennyei jelenesre.

5. Helyet; Holot adatot ki Danielnek ez á mennyei latas.

6. Az mennyei jelenesnek modgyat; Mi modot adatot ki ez az titkos dolog Danielnek. Mind ezeket lassuk rövideden.

Idejet az mi illeti ez latasnak: Mikor jelentötte ki Isten ezt az mennyei jelenest: így szoll az Propheta felöle. Cyrus Kiralynak Persiai Kiralynak harmadik Esztendejeben: az az: Minekutanna Cyrus el foglalta volna Babyloniát, es az Chaldaei birodalom Boldisar Király idejében szállot volna Cyrusra, á ki Persianak Királya vala; es az Cyrus birodalmanak első Esztendejében, el bocsatotta volna Babyloniából hogy haza mennének Jerusalemben, es az Istennek templomat megh eppitenek: söt azt-is megh hagyta, hogy elég költseget adgyanak az Sidoknak az eppitesre. \*De meg bantak ezt felben szakasztak az Templomnak eppiteset sokak, az kiert nagy keserüség-[708:]ben lönek az Sidok. Annak-okaert ugyan azon Cyrus Kiralynak harmadik esztendejében avagy az Sidoknak Babyloniából valo megh tereseknek harmadik esztendejében: Böyt mas havanak (az mely első holnapnak mondatik vala az Sidoknal) 24. napjan, az mint meg tetzik ez negyedik versecskeből ugyan ezen caputban, adgya ki Isten ezt az mennyei jelenest, hogy ezzel meg vigasztalna az Ecclesiát az ö jövendő allapattya felöl. Ertyük hát az latasnak idejet.

\* 1. Esdr. 5.

Szolgál ennek az mennyei latasnak igaz voltanak erősítésére, hogy ezt bizonycs meg lett dolognak el hidgyük lenni, es semmit ennek igaz volta felöl ne ketölködjünk: hanem tellyesseggel el hidgyük meg lött dolognak lenni. Ne ugy itellyünk hát effelöl az Danielnek latasa felöl, mint valami hejaban valo dolog felöl: hanem ugy tartasuk ezt, mint á ki szolgált az Isten Anyaszent-egyhazanak tanusagara es vigasztalasara, s-most-is nagy hasznokra vagyon. Ez az első dolog.

Mondam masodszor azt jedzi meg az fel vöt igeekben á Propheta: Kinek jelentötte meg Isten ezt az mennyei jelenest, s-azt mondgya felöle: Danielnek, á ki neveztetik vala Baltasarnak. Az Daniel annyit teszen Magyarul; Mint erős Istennek iteleti, *á radice Dun, iudicavit, et El, Deus fortis*. Az mely nevet vöt vala maganak Daniel, Isten törvénye szerint az környül metelködésben, az ó törvennek ceremoniaja szerint: Vötte vala pedig nem ok-nelkül: Mert Isten az Daniel által, nem csak az ő igaz iteletit hirdete ki, de ü neki erős meg oltalmazó Istene-is lön, az mi-[709:]koron meg tarta őket az oroszlanok veremben. Baltasarnak neveztetöt vala pedig az komornikoknak fejedelmetül, mikor vitetek az Babyloniai fogsagra; az mely Magyarul annyit teszen, mint ha mondanád: Az Bal Istennek takar kentsöt, avagy nagy kentsnek örizője. *Componitur á nomine Bel, id est, Iupiter seu Belus, et verbo Tesa, id est recondidit, et nomen Atzar, Thesaurus*. Es ezt az utolso nevet nem örömet, de ketelenség alatt kell vala viselni az Danielnek. Ezt pedig nem ok-nelkül cseleköszi az Propheta, hogy mind ket rendbeli nevezetit fel jedzi. Mert az Danielnek nevezetit azért jedzi fel, hogy ennek az jövendő mondasnak meltosagot szerezzen. Mivel hogy oly személynek jelentötte meg Isten ezt, kinek beszedebe senki nem ketölködhetik; miért hogy Isten, immar annak előtte ennek az ő jövendő mondasit, sokszor es sok keppen be tellyesitötte vala, még Nabuchadnezar es Boldisar Király idejeben.

Az Baltasarnak nevezetit pedig ezért jedzi megh az Propheta, hogy ennyivel inkab ki menne ennek az latasnak hire, minden tartományokra, á holot inkab volt ismeretes erröl az nevezetröl az Daniel, hogy nem mint az Danielnek nevezetiröl; es hogy mindenek meg ertenék, hogy ez volna az á Daniel, á ki vitetöt volna az fogsagra es ott Babylonianban neveztetöt volna Baltasarnak.

## Tanusag.

Ahonnan ez nekünk az tanusag: Szep dolog az mi idvösse-  
günknek utaban, az mennyei titkos dolgoknak erteseben, tanula-  
saban arra vigyaznunk; es ugyan meg-is kevannya Isten, kitül  
akarunk az Istennek hazaban, az [710:] igaz keresztyeni tudo-  
manyban eppülni? Azoktul bizonyara, kiknek Isten az ö aka-  
rattyat ki jelentötte, es igaz hivatal szerint be allatot az ö titkai-  
nak praedicallasara, safarlasara. Illyetenek valanak az ó Testa-  
mentomban az Prophetak: az Uy Testamentomnak kezdetiben,  
Keresztelő Janos, Simeon, Zacharias Papok: es az Christus  
menyben meneteli utan az Apostolok es Evangelistak. Mostan  
penig, minden igaz tanitok valakik egyedül csak az Jesus Chris-  
tust igazan tanittyak: az embereket arra igyenössen igazittyak,  
es nem valami emberi talalmant: Hanem az törvent, az Prophe-  
tak, Apostolok es Evangelistak irasat magyarazzak. Ezekre  
igazit mindeneket az szent Pal, az Timotheust mikor így szoll:  
\*Az gonosz embereknek es az hitötleneknek elömenetelök leszen  
az gonoszban, egyebeket el csalvan mivel hogy ük-is el csalattat-  
tak. De te maragy meg azokban, az mellyeket tanultal, es az  
mellyek te read bizattattak: tudvan azt kitül tanultal. Vigyaz  
azert te-is atyamfia kitül akarz tanulni az Isten hazaban eppül-  
ni: ne bizzad minden tudatlanra lelködet. Vetköznek annak-  
okaert ez arant, amaz tudatlan fa talpu barátok: kik semmit  
nem tudnak, s-meg-is az Isten hazaban akarnak forgolodni; es  
azokkal eggyüt igen bolondok azok, á kik ezökhöz kötöttek  
nyavalyasok lelköket. De mit kapolodom az barátokra? Ha  
magunk tarsasagaban-is hasonlo fogyatkozast talalunk. Mert  
annyira mentenek az mi nemzetünk közöt sok emberek, hogy  
nem gondolnak ök azzal, akar ki mit tanitson, csak tellyek el  
az egy ora az praedicallasban csak legyen ki esküttető es keresz-  
telő, keveset gondolnak ük azzal lelkükben mint eppüllyenek.  
[711:]

Innen vagyon hogy, minden tudatlan embert, á ki az cseptül  
kapatul meg ijedöt, csak tudgyon valami Magyar irasocskat fel  
akarnak szentöltetni: nem akarnak honnyukbol tudos emberek  
tanitasara egy mel földig vagy valamenyivel tova faradni,  
hogy idvössegek felöl derekas fundamentom szerint valo tudo-  
mant tanulni. Innen vagyon, hogy ha ellenköző tudomanyu  
emberre talalnak, nem tudunk ellene szollani: Innen vagyon,  
hogy az igaz es hamis tudomany közöt nem tudnak külömbseget

es választást tenni: Innen vagyon hogy, lelkök vesztesegenek karával, akár mi kicsin külső haszonért, baratságot, vagy felelő-mert, az igaz tudomant farba rugván, avagy csak felre teven: idegen tudomant nem szegyenlenek halgatni és tanulni. Mely minemű vetek legyen, megh mondgya Illyes Propheta, piron-gatvan az Sidokat. *1. Reg. 18. v. 21.* mikor így szoll: Meddig santaltok két fele az ti gondolatitokban? Ha az Jehova az igaz Isten: kövessetek űtet. Ha pedig az Bal, az hamis Prophetak Istene, az igaz Isten: kövessetők azt. Meg jelenti az mi Urunk Jesus Christus az szent Janos által. *Apocal. 3. v. 15.* mikor az Laodicensi tanitonak így szoll: Esmerem az te munkadat, hogy sem hideg, sem Hev nem vagy: Vayha vagy hideg vagy Hev volna. De mivel hogy lagy meleg vagy, sem hideg sem Hev: ez leszen jövendőben, hogy az en számból ki okadlak tegedet.

Mely tebolygo elmenek és változó tudomannak nem egyeb az oka, hanem az tanitoknak tudatlansága. Vetköznek hát bizo-nyára itt ez arant, mind az elől járok az Ecclesiában, á kik, minden tudatlan embert fel szentelven, az egy hazi szolgálatra ki bocsátanak, s-számot-is [712:] annak jövendőben azoktól esőt botrankozasért az ítéletnek napján: Holot megh tanultak volna az szent Paltul: *\*Ne cui cito manus imposito, etc.* Akar ki-nek-is kezédnek fejere való tetelevel nem hirtelenködgyel; Megh tanultak azt-is minemű tudomannyal bíró embert kellene fel szentölni: *\*\*Nimirum, Tenacem fidelis illius sermonis qui ad Doctrinam facit, ut possit exhortari doctrina sana, et contradicentes convincere:* az az: á ki erti azt az tudomant, mely illendő az tanításra; Hogy az igaz tudomány által, inthessön-is; s-meg-is győzhesse azokat, á kik ellene mondanak az igaz tudománynak.

Vetköznek az halgatok-is, akár kicsodak legyenek, á kik igyeközven azon, hogy akár mi tudatlan atyafiú-is fel szentel-tessek olyan nehez tisztre mint az Egy-hazi tiszta, így jadvának beszédökkel: Job helyre job kell, mi azzal-is megh erjük. Vay balgatag ember? Ha csordad és disznod melle pasztort kell fo-gadnod; olyat igyeközöl keresni, á ki megh se karosítson; s-hizlalo földön-is tudgya oktalan barmodnak nyáját legeltetni; azon forgolodol minden mestersegeddel, hogy job legyen, sere-nyeb és tudossab az masenal az te szolgad. Mit gondolsz hát lelkednek pasztora felől?

Vetköznek vegezetre affele atyafiak-is, á kik mig idejük volna az tanulásra, ha Scholakban lagnak-is, nem tanulnak semmit;

\* *1. Tim. 5. v. 22.*

\*\* *Tít. 1. v. 9.*

hanem csak valami kü-földi mesterseget varnak; Melybe ha be szalhatnak, henyelnek, az Polgarok után hizelkednek, azokkal isznak, reszegeskednek; tudos es eszes embereknek tanacsokat [713:] megh vetik; hazassagra adgyak magokat; Migh szinten körmökre nem eg, megh sem említik az Egy hazi szolgálatot. Az után ha jobbagysagra erőltetik őket, s-el fogy az mint az Egy-hazi tisztén mind egy nadalyok szittanak; örömost azon vadnak hogy ők-is praedikátorokká lehessenek. Nem azért, hogy az Isten hazat eppitsek; Mert annak Acs mestersegehez nem tanultak: hanem hogy az csepet kaptat, es az földes Urak dolgotat el kerülven, henyelhessenek, es hasukat hizlalhassak. De jay leszen dolgok jövőndöben: Mert, atkozot az, á ki az Urnak munkáját csalardul viszi vegben. \*Csalardul forgolodik penigh minden, valaki nem erti az ü Uranak akarattyat es titkanak ki jelentet: Mert affele, sem maga nem tud Uranak akarattyán jarni; sem mast nem tud arra oktatni. Illyenek minden tudatlan tanitok.

Annak-okaert ez tanusagh szerint: Mind az Ecclesiaban levő ör-alloknak; mind az halgatoknak; s-mind az praedicatorsagra vagyodo embereknek ez az tanats. Ezök megh lassak, hogy mosdatlanul tudomany nélkül abba ne avassak magokat; job más külső életnek nemét kövessenek, hogy sem mint botrankoztatók legyenek tudatlansagok miat: Iay á ki által az botrankozas be jü, azt mondgya Idvözitönk.

Amazok megh proballyak, kit bocsatnak ki, kire bizzak az Isten titkainak safarsagat; es kit vesznek lelkök igazgatasara magok melle pasztorul. Melyre ha szorgalmatossan vigyaznak; elő megyen jo rendel az Isteni tisztölet; Megh szünik [714:] az vallasban valo sok fele veleködes; es tökelletessen meg maradnak mindenek az igaz hitnek es tudomanynak vallasaban. Mely tanacs adasnak vayha akar csak most helt adnanak az emberek, jol lenne hazanknak allapattya: Mert sok zenebonanak, zür-zavarnak ekkeppen nyaka szakadna. Mellyet engedgyen nekünk örömmel még valaha ernünk, Istennek nevenek dicseretire, es lekünk idvössegere: az mi szent Atyánk Istenünk, Fianak az Ur Jesus Christusnak erdömejert, szent Lelke által, Amen.

Harmadszor mondam hogy megh irja az Propheta ennek az mennyei jelenesnek meltosagat; minemü volt ez az Daniel latasa: Harmat mond felöle; először azt mondgya: igaz az á beszéd avagy latas: Nem kell hát senkinek kétölködni felöle. Masodszor azt mondgya: es annak el rendeltetöt ideje nagy: az az,

**\* Ier. 43.**

annak be tellyesödese hoszszu időre valo: Mert annak-utanna sok időikkel tellyesödek be az Danielnek mennyei latasa. Harmadszor azt mondgya felöle: es annak ertelme adatek Danielnek azon jelenesben. Nem olyan volt hát az Danielnek latasa, mint az Pharaohje, á ki almot lata, de nem tudgya vala annak ertelmet. Nem olyan ertelem nélkül valo, mind az Nebuchadnezar Kiralye; Nem olyan mint az Boldisar Kiraly latasa. De oly kinek ertelmevel Isten az Danielt föl-is ekösitötte vala, es az ő latasa mit jövendölne jol tudgya vala.

### Tanusag.

Tanullyuk meg inset: Nagy gyalazatot szollanak azok, es nagy boszszusagot tesznek az Prophetakon, valakik azt mondgyak felölök, hogy ü magok sem ertöttek az Pro-[715:]phetak á miröl jövendöt mondottanak. Mert Isten az ő Prophetait, az ő jövendő mondasokban szep ertellemmel fel-is ekesitötte vala. Es most-is az Isten ertelemnek lelkevel ekesiti fel azokat, á kik az ő idvössegeknek utat keresik, es szomjuhozzak ejel es nappal.

II. Tanullyuk meg: Nem eleg valamit csak hallani, latni es olvasni, hanem szükseg annak igaz ertelmere jutni. Nem eleg hát teneköd-is az te idvössegednek utat csak hallanod; hanem szüksegh annak igaz ertelmere jutnod. Így kellene bizonyara: Mert á kik az ő idvössegeknek utat derekassan ertik, nem tanto-rognak azok: de á kiknek az Istennek igeje egyyk fülökön be megyen s-az masikon ki, szivekben semmi gyökeret nem ver az igaz tudomany, olyanok ez illyeten halgatok, mind az tekenöbeli viz, á kit ha meg mozditasz minden fele lotsan, es mint az ingadozo nad szall, az ő Keresztyeni vallasoknak semmi alhatatossaga nincsen. Innet vagyon azert az, hogy sokak az Keresztyenekkel Keresztyenek, az balvanyozokkal balvanyozok; mert minden ertelem nélkül vadnak. De azon igyeközzel hogy ertelmes halgato legy, es idvösseged felöl jo ertelmet vegy.

Negyedik kerdesünk ez fel vöt igeekben az vala: Micsoda ada okot es alkalmatossagot az Danielnek erre az mennyei jelenesre: Semmi nem egyeb bizonyara, hanem az Danielnek siralma. Miert? Az Jerusalemlomnak fel eppittetesenek felbe valo szakasztasajert, megh bantogattatasajert. Mert mikoron Cyrus (az mint ez elöt-is jelentem tanitasunknak kezdetiben) az ő ki adot parancsolattyanak altala szabadsagot engedöt volna az Sido nepnek, mind az fogsagbol valo haza menetelre, [716:] s-mind pedig az Jerusalemlomnak fel eppitesere, es im-mar az Templomnak fundamentomat-is fel vetöttek volna: az Samariabeliek, es az Sidoknak szomszedsagokban levö ellense-

gek, ajandekokkal el hitetek az Cambysest az Cyrusnak fiat, hogy el hagyatna az Templomnak eppiteset az Sidokkal, Cyrus az ő Attya hadakozvan az Scythakkal. Ez azért az Jerusaleml Templomanak el kezdöt eppitesenek felbe szakasztot mi volta, indittyta az Danielt siralomra: Mert ez lattatik vala, mind az Istennek igaz beszedenek s-mind pedig hatalmassaganak nagy gyalazattyara lenni. Hogy hogy? Igassaganak így: Mert Isten azt igerte vala, hogy meg szabaditana es haza vinne az ü nepet; es az masodik templomnak meltosaga, sokkal fellyeb valo lenne az elsőnel: De holot az templomnak eppittese felben szakat volna, azt itelhetik vala az Sidok, mintha csak hejaban valo remenséggel tartotta volna őket Isten ez ideig. Hatalmassaganak gyalazattyara vala pedig így: Mert azt itelhetik vala nemelyek hogy nem volna Istennek arra hatalma, hogy az ő igeretit be tellyesithetne az Sidokon. Es ez okon csufoltatnak vala az Sidok az Poganyoktul, mind azok; á kik immar hazajokban meg tertenek vala, s-mind pedig á kik Babyloniaban marattanak vala. Mind ezek annak-okaert indittyak vala Danielt, felette nagy es keserves siralomra. Melynek nagysagat harom rendbeli dolgokkal magyarázza.

Mert. 1. Azt mondgya, hogy harom egész heteknek napjaig siralomban volt ő nagy keserüsegét szenvedet sziveben. 2. Azt mondgya maga felöl az Daniel, hogy gyönyörüsegére valo kenyeret nem ött ü, hus es bor be [717:] nem mentenek az ő szajaban: az az: Mertekletösseget követöt az ő eteleben italaban; meg elegedven fekete kenyerral es vizzel, semmi gyönyörüsegére valo eledelt, bort és hust, megh sem kostolván: hogy így az sanyaru életnek általa, annyival buzgob lehetne az Istenes könyörgesben. 3. Ezt-is hozza teszi az Daniel, hogy kenettel sem kente megh magát, miglen be nem töltenek az harom hetnek napjai. Mert ez az regieknel, s-kiváltkepen az nap-keletieknel szokas vala, hogy önnön magokat ekessegnek okaert, jó illatu olajjal meg kennék; es á kik siralomban valának attul az kenettül magokat meg fogjak vala. Melyre valo kepest az Daniel-is ezt cselekoszi vala az ő siralmas allapattyaban; hogy ezzel banattyanak es siralmanak nagy voltat meg jelenthetneje.

#### Tanusag.

Tanullyuk meg innét az Danielnek peldajabol hát mi-is kereszttyenek: Hogy kellyen minekünk magunkat viselnünk, az nyomorusagos es veszödelmes időnek allapattyaban; tudni illik, mikor ehsséggel, fegyverrel, dög halallal; es hitekben valo haborgattatassal latogattya Isten az ő Anyaszent-egyhazat; Nem

külömben mint Daniel, latvan az közönseges nyomorusagot; sirjunk mi-is az Istennek ostora alatt az mint int minden keresztényöket az szent Pal: örüllyetök úgy-mond az örülökkel, sirjak az sirokkal.

Hijuk segitsegül az Urat; es hogy serényebbek lehessünk az könyörgesben; etelben, italban, öltözetben valo gyönyörűségtül, felette igen meg tartoztassuk magunkat, [718:] bütyöt hirdetven magunknak, az mint cselekedöt az Daniel latvan az Sido nepnek nyomorusagat.

Ugyan itt meg tanulhattyuk azt-is, mely keves ideigh tart ez vilagon, az Isten Anyaszent-egyhazanak külső öröme. Mely ha egy kevesse fenlik-is, azonnal változas alá vettetik; á mint meg tetzik az Sidok sorsabol. Nyavalyasok örülnek vala, hogy nem csak szabadsag adatot ü nekik Cyrustul, á Babyloniai fogsagbol valo haza menetelre, hanem az Jerusalemben varosanak eppitesevel együt, hozza kezdhettek az Isten Templomanak-is ujonnan valo rakasahoz, költseget es segitseget veven arra Cyrus Kiralytul: De azon közben hamarsaggal, siralomra es keserűsegre fordul minden örömök: Mert Cambyzes á Cyrus fia, masoknak gonosz kizteteséből, felbe szakasztattya velök: Igy vagy on most-is az hívek allapattya ez vilagon: s-ezt vard magadra valaki Keresztyen vagy.

II. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Keresztyeni igaz bütynek haszna. Nem az bizonyara, hogy az által valami erdömlöt igassag szallyon mi reánk Isten elöt az mint az Papista atyafiak tartjak. Mert azt mondgya az szent Pal. \*Az Istennek Orszaga sem etelből sem italbol nincsen. Ismet masut: \*\*Az etel nem teszi minket kedvesökke Isten elöt: Hanem más haszna vagy on az Keresztyeni bütynek: ez tudni illik, hogy az által alkotmatosbak, serényebbek es gyorsabbak leszünk az könyörgesben. Mely könyörgesünk által nyerhetünk meg mindent Istentül. Ez vegre bütyölt az Daniel-is, es ez vegre tartoztatta meg magat eteltölt italtol es egyeb testi ekessegtül bizonyos ideig, hogy buzgob lehessen az imatsagban az könyörgesben. [719:]

III. Tanullyuk meg: Mit kevannyon az Keresztyeni büty: Ezt bizonyara, hogy minden etelben italban valo gyönyörűségtül magunkat meg tartoztassuk: az mint cseleköszik az Daniel. Ahonnet meg tetzik, hogy felette gyermekesködnek az Romai Keresztyenek mostan Isten elöt, á kik elegendendöknek tartjak az bütyre, hogy ha valaki napjaban egyszer, hus, sayt, es vajjas

\* Rom. 14.

\*\* 1. Cor. 3.

etektől magát meg tartoztattya, azon-közben pedig szép halakkal és jó borral vastagon tölti hasát. Ez ilyen á ki így cselekedőt, azt mondgyak hogy be töltötte az az bütyöt. De hazug büty ez. Nem egyeznek ezek az Daniellel. Könnyű ott magát mindennek, valami ösztöve hústul, ferges saytúl, és dohos vajal meg tragyazot etektől magát meg oni: csak legyen szép eleven hala, szép czipoja és jó bora az melle.

De ám lassak az Papistak effele bütyökkel mit használnak Isten előtt. Mi lassuk az ötödik dolgot. Tudni illik: Holot attá ki Isten Danielnek ezt az mennyei jelenest? Effelől azt mondgya az Propheta: Az nagy hidekkel folyó víznek partyan: Az mely más nevel mondatik Tigris folyó víznek; az mely nem szokatlan az irásban: sőt olvassuk, hogy gyakorta Isten az ő szolgáinak mennyei latasokat mutatott az folyó vizek mellett. \*Az mint oda fel-is monda az Daniel, hogy az Ulay folyó víz mellett alvan, látott ő mennyei jelenest. Az Ezechiél-is Isteni latasokat látott, az Rebor folyó víz mellett. *Ezech 1.* Az János Baptistanak megh nyilatkozanak az Egek, alvan Keresztölő János az Jordan vize mellett. Nem azért cseleköszí pedig ezt ő felsege, mint-ha az ő hatalma oda köttetett volna az vizekhöz. Mert mindenőt ki jelenetheti az ő hatalmat: Hanem ezt ítelhettyük okának lenni, hogy neha Isten az [720:] folyó vizek mellett jelentette ki az ő titkos tanatsát, hogy az folyó vizek úgy-mint külső jele petseti lennének: az szent Leleknek bőséges ajandekinak; melyeket az szent Lelek Isten szokot ontani az ő szolgálaira nagy bőséggel. *Confer. cap. 4. Ioh. vers. 14. et cap. 7. v. 38. 39. Ioh.*

Hatodik és utolsó kérdésünk ez vala: Mi módon adatott ki ez az titkos dolog Danielnek; azt mondgya felőle hogy latas által: Mert így szölli az Propheta: Fel emelem úgy-mond az én szömeimet és latam.

Ahonnét az minekünk az tanuság, hogy mi-is az mi lelki szemeinket, emellyük fel az mi Istenünknek az ő hívogató, oktató, tanító beszédere, hogy juthassunk á mennyei titkos dolgoknak értesere. Melyre segellyen minket á mi Istenünk, Fiaert az Ur Jézus Christusert, Amen.

### *LXIX. Praedicatio.*

„\*\*Latam és ime egy firfiú vala ott, gyölcés ruhában öltözve, és dereka fel vala övedzve szép aranyas párt-övel. \*\*\*Es az ő teste

\* *Cap. 3.*

\*\* *Vers. 5.*

\*\*\* *Vers. 6.*

mint az Tharsis draga kö, es az ő ortzaja mint az villamasnak abrazattya, es az ő szemei mint az egő szövetnekök; es az ő karjai es labai, mint az tüzes ertznek abrazattya; es az ő beszedenek szava, mint az sokasagnak szava. \*Es en Daniel latam egyedül ez latast, es az firfiak kik en velem valanak [721:] nem lattak ezt az latast: hanem nagy retteges szalvan reajok, es futanak hogy elreytenek magokat. \*\*Es en, magam hagyatam egyedül, es latam ezt az nagy latast, es semmi erő nem marada en bennem, es az en szinem meg valtozek, annyira hogy eröm el veszne. \*\*\*Es hallam az ő beszedenek szavat, es mikor hallanam az ő beszedenek szavat, ugy-mint alom miat ortzamra borulek, es ortzam az földön vala.”

## S U M M A.

Ez el olvasot nehany versecskekben, következők summa szerint, ennek az Tizedik Caputnak masodik resze, tudni illik az Danielnek mennyei latasa: Melyben lát egy firfiat az Daniel, (á ki senki nem egyeb az mint meg ertyük, hanem az Ur Jesus Christus) á ki bizonyossa teszi Danielt az következő dolgokrol, az Istennek Anyaszent egy hazanak jövendő vigasztalasara; arrol tudni illik, mely nagy nyomorusagokat fog szenvedni az Istennek nepe az Sido nep, ez vilagi birodalmaknak; ugy-mint, Persiai, Görög Orszagi, Asiai es Syriai birodalmaknak valtozasi között: de mindazaltal Isten az ő Anyaszentegyhazat, s-az ő hiveit mind ezek között megh oltalmazza. Ez az summa.

Az mely jövendő mondasa az Angyalnak, szolgálni fog, mi nekünk-is vigasztalasunkra; Hogy tudni illik akar mint fujanak követ mint az kegyök az mi vesződelmünkre, de Isten az ő Anyaszent-egyhazat meg tartya, es ennek gondgyat akarja viselni. [722:]

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeknek.

I. Ennek á Firfiunak meg irasa, á kit lat az Daniel.

II. Mit szerzet ez az latas Danielnek sziveben es azoknak, kik akkoron ő vele valanak.

Az mi az első dolgot illeti, az Danielnek latasat melyben lát egy firfiat, így szoll felöle az Propheta s-mond. Latam ugy-mond,

\* Vers. 7.

\*\* Vers. 8.

\*\*\* Vers. 9.

es ime egy Firfiu vala ott, gyolcs ruhában öltözve, es dereka fel vala övedzve szép aranyas párt-övel: az ő teste olyan vala mint az Tharsis ortzaja mint az villamas, szemei mint az egő szövetségnek, karjai s-labai mint az tüzes ertz: szava mint az sokasagnak szava. Ez igeiben foglaltatik be, tanításunknak első része. Holot három dolgokat jegyöz meg az Propheta. Mert 1. Firfiunak mondgya ezt, az az testből lelekből allo embernek. Az mellyel peldaztatot az Christusnak jövendő meg testösülese emberre lete. Egynek mondgya pedig ezt az Firfiat ezért mert noha az Christus fel öltözven az emberi testöt, testet es lelköt vönne fel az emberi természetiben; mindazonaltal ő, az Isteni es emberi természetben, egy személy nem kettő. Hogy pedig az az firfiu, nem más löt legyen hanem az Christus; meg tetzik, ugyan ezen Daniel Propheta irasanak tizen-kettődik reszeből, az hatodik es hetedik versecskekből, az mint ott ujonnan fog az Daniel emléközni felöle. Es ugyan ez vala az firfiu Jesus Christus, á kiröl emléközök Daniel ennek előtte. *cap. 8. v. 15.* á ki allot vala az Danielnek eleiben, á ki parancsola az Gabriel Angyalnak, magyarázna megh az Danielnek latasat, az mellyet latot vala az Ulay folyo viz mellet. 2. Öltözeti felöl azt mondgya, hogy ennek az [723:] firfiunak az Ur Jesus Christusnak öltözeti gyolcs volt. Az mely öltözet regenten felette kedves volt az AEgyptusbelieknel. Es az fejer ruha, az Uraknak es á Papoknak öltözeti vala regenten, az mint megh vagyon *Exod. 28. v. 42. Levit. 6.* es ezzel az fejer öltözetel, peldaztatot az Ur Jesus Christusnak az ü Papi meltosaga az mellyel meg tartot minket minden büneinkből; örökke valo igassagot (az mely hasonlittatik az fejer ruhához) mutatvan be mi erettünk az ő mennyei szent Attyanak; Ennek fölötté öltözeti felöl azt mondgya, hogy derekat fel övedzötte párt övel. Az mellyel peldaztatik az Christusnak az ő engedelmessege az ő Attyanak parancsolattyara. Mert az mikeppen az szolgak fel övedzik ruhajokat, hogy az ő Uroknak parancsolattyara gyorsabbak lehessenek: Így az Christus mondatik derekat fel övedzni, mert az ő Attyanak parancsolattyanak vegben vitelere, mindenkor keszen vagyon.

Vegezetre öltözeti felöl azt mondgya, hogy az ő párt öve volt tiszta aranybol avagy finum aranybol: azzal peldaztatot az Christusnak az ő Attyához valo engedelmessegenek tisztasaga, es dragalatos volta; kiben soha semmi macula nem volt, az mint hogy az finum aranyal semmi nem lehet tisztab. Ez az második dolog.

III. Meg írja az Propheta az Christust, az ő abrazattyá szerint, á ki felöl azt mondgya elsőben, hogy az ő teste olyan volt

mint az Tharsis, ilyen nevö draga kü, az mellyet más nevel Chrysolitusnak avagy Hyacinthusnak-is magyaraznak, es olyan szint mutat mint az Eg: az mely ö testenek ég színü abrazattya-val az abrazoltatot; hogy az Ur Jesus Christus az Egböl leszen el jövendö: [724:] Masodszor abrazattya felöl azt mondgya olyan volt mint az villamas: az mellyel peldaztatot az Christusnak az ö gyorsasaga mindenekre. Mert az mikeppen az villamas hirtelen nap keletről megh tetzik nap nyugotra. Így az Ur Jesus Christus hirtelenséggel, az ö hatalmas Isteni ereje által, jelen vagy on mindenekre. Harmadszor szemei felöl azt mondgya, hogy olyanok voltanak mint az egö szövethök: Mellyel peldaztatot az Christusnak Isteni bölcsesége. Mert semmi nincsen az ö szemei elöt titokban; hanem mindeneket jól tud es jól lát ö felsege. Negyedszer karjai es labai felöl azt mondgya, hogy olyanok voltanak mint az tüzes ertz: Az mellyel peldaztatot az ö hatalmasaga, á ki mindeneket az ö labaival el tapodhat, es kezeivel össze ronthat, minden maga serelme es faydalma nélkül. Ötödször es utolszor szava felöl azt mondgya, hogy az ö beszedenek szava olyan volt mint az sokasagnak szava. Az mellyel peldaztatot az Christusnak az ö parancsolattyanak hathato ereje, kinek senki ellene nem alhat, söt az Jesus Christusnak parancsolattya mindenek reszketnek; mindenek meg indulnak. Ezek neznek ennek az Firfiunak az Jesus Christusnak szem[e]lyenek megh irasara.

### Tanusag.

I. Innet tanullyuk meg, Mit kellyen vallanunk es hinnünk az Christus felöl: ezt tudni illik, hogy az ö, á ki az ö mennyei szent Attyanak titkat ki jelentette az Danielnek az Anyaszent-egyhaznak jövendö allapattya felöl; az mint bizonyittya az Daniel. Annak-okaert az ö örökke valo Istensegeben semmit ne kötölködjünk. [725:]

Ahonnet megh hamissittatnak az el fordult elmejü Sidok, kik most-is nagy bolondul varjak hogy ujonnan az emberi testben születtessek az Messias, es az meg adattatot Fiunak Istenseget tagadgyak. A kiket Isten soha büntetes nélkül vak-merőségökert nem hagyot, s-nem-is hágy ez után-is. Mert az mint ennek előtte meg hallók; az Messiasnak az Jesus Christusnak meg vetesejert, romla el Jerusalemben varosa. Julianus Apostata el szakada az Christustul; iszszonyu vesződelme lön erette, az mint olvashattak es halhattak sokszor az keresztyenek Cherin-

tusra az fürödő ház szakada. Annak-okaert mi az egyszer megh adatot Ur Jesus Christussal elegendgyünk megh: Eleg mi nekünk az idvössegre, az mint mondgya az szent Janos felöle: Ez az örök elet ugy-mond; ez az Atya Istennek akarattya, hogy valaki hiszen az Fiuban, el ne veszen, hanem, örök elete legyen.

II. Tanullyuk meg; mit abrazolt az Christusnak az ó törvényben firfiui abrazatban valo meg jelenese. Nem egyebet hanem az ő következő meg testösüleset, az mely vegben ment immar az Uy Testamentomban.

III. Tanullyuk meg, minemü legyen az Jesus Christusnak szozattya, beszede; Oly á ki fellyül halad mindeneket es á kinek szavara, mindeneknek szajok be dugattatnak kinek senki ellene nem alhat. Mely az mi vigasztalasunkra szolgai. Am bator zugalodgyek ez világ az Istennek ki adot szozattya Evangelioma ellen, haszontalanul munkalkodnak; Mert senki ennek utat meg nem gatolhattya, meg marad világ vegeig, sőt mind öröкке. Noha ennek az Jesus Christus beszedenek Evangeliomanak eleitül fogva sokan akartak ellene allani, azt megh gatolni-is. [726:] De füstben ment minden igyeközetök; Mert annyival inkab mindenkor elő vitte ü az ü szavanak hangjat s-elő viszi ü felsege ez utan-is.

IV. Tanullyuk megh azt-is: Az Christus Danielnek fejer ruhában jelenik meg; az mely regenten Papok es Kiralyok öltözeti volt, az mint szollotunk immar rola: tisztasagot jegyez az fejer öltözet: Hát az Papok, fejedelmek tiszta életüvek es tudományvak legyenek; Mert tükörök ük, es Istennek fellyeb valo szám ado szolgai. Lassuk az masodik dolgot-is.

Masodszor mondam hogy azt kell minekünk megh latnunk; Mit szerzet ez az latas az Danielnek sziveben, es hasonlatos keppen az ü Tarsainak-is szivekben, á kik akkor ö vele valanak. Ved eszedben, közönsegeesen effelöl azt mondgya, hogy, meg remültenek mindnyajan, Daniel es az ü tarsai. De mindazaltal nagy külömbseg vagyon az remülesben, Daniel es az ő tarsai között. 1. Mert Daniel megh retten latvan az Istennek fiat abban az megh jelent abrazatban: De az ő tarsai nem lattak az Christust: hanem reszketnek csak az ő szavanak zengese es hathato erejere-is. 2. Külömböznek így: Mert az ő tarsai el futnak mellöle; De az Daniel meg marad; es tovaab igyeközik annak vegere menni noha nagy felelömmel: Mert azt mondgya maga felöl, hogy az Christus latasabol, ereje el esöt vala, színe el valtozot, ortzajaval az földre le borult vala, az az holt elevenne lött vala, semmit nem külömbözven az holtaktul. Illyen remülessel keszite Isten Danielt az mennyei titkos dolognak ertesehez. Nem ok-

nelkül akara penig Isten, hogy az ő tarsai is kik akkor Daniellel valának reszesek lennének az remülesben, de azért, [727:] hogy lennének tanubizonsági ennek az mennyei jelenesnek, es hogy nem valami hejaban valo latas volna ez. Iollehet csak Daniel lattya az Christust, es erti egyedül az szozatnak ertelmet: Mert Isten csak ötet meltoztatta vala erre, hogy ő lenne ennek ertöje, es annak-utanna ü adna tuttora az Anyaszent-egyhaznak.

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset: Micsoda legyen Istennek az ő jelen letenek ereje, gyümölcse: ez bizonyara, hogy valahol az Isten önnön magát ki mutattya, az emberek felette igen meg remülnek rayta. Remülest szerez Isten az ü jelen letevel az embereknek: Illyen az embernek erőtlen volta, ha öszve vettetik az Istennek hatalmassagaval. Peldajul vagy on az Pharaoh nepe. *Exod. 14.* á ki latvan az Istennek segitseget s-jelen voltat az Izrael fiai között, azt mondgyak: Fussunk el az Izrael elöt, mert az Ur hadakozik ő erettök az Aegyptombeliek ellen.

II. Tanullyuk meg, hogy mikor az Isten valakiket nagy dologrol akar meg inteni, annak elötte meg szokta rettenteni: az mint cseleköszik itt az Daniellel, hogy eszeben vegye magát, először meg remiti ötet. Így cseleködek amaz Saulussal-is, ki annak utanna Palnak neveztetek, mikor Damascusban menne; Mennyei világossaggal környül veszi, es le esik az földre. *Actor. 9.* Így most-is Isten sokakat betegség által, szerencsetlen állapottal szokot az jövendő dologhoz kesziteni. Nem akarja Isten vesződelmedet, azért meg vér betegséggel tegödet; hogy az te gonossagodban elő ne mehes. Fel fuvalkottal gazdagsagodban? El veszi tüled; hogy gazdagsagod mia el ne vesz. [728:]

III. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az Isten büntető ostorának gyümölcse: Ez: hogy az által nemellyek eppülnek nemellyek pedig az miat el vesznek. Az hivek eppülnek s-javokra vagy on ü nekik az Istennek sanyargato ostrom: Mert az ostrom alatt folyamnak az Urhoz. De viszontak á külső ostrom alatt el vesznek á hitötlenek. Mert nem hogy ök ez által meg ternenek, de söt inkab zugalodnak Isten ellen. Az mivel annak-okaert á keresztyen ember él, az által á hitötlen ember meg hal. Minekünk penig az mi nyomorusaginkat tegye az mi Istenünk idvössegesse, hasznossa, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

„\*ES ime egy kez illete engemet, es fel allata engemet terdemre, es az en kezeimnek tenyerere. \*\*Es monda ennekem Daniel kedves firfiu Istennel, erts meg az beszédöket, mellyeket teneked szollok, es aly az te labaidra, mert bocsattattam te hozzad; es mikorez szót szollana fel allek reszketven. \*\*\*Es monda ennekem: Ne fely Daniel, mert az első naptul fogvan, mellyen indula az te szived hogy meg ertsed az latast, es magadat sanyargassad böytölésöddel az te Istenöd elöt, meg halgattattak az te beszédid, es en jöttem az te beszédidert. \*\*\*\*De az Persiai Orszagnak Fejedelme alla en előmben huszon egy napig; es ime az Mihaly Angyal, egy á fő fejedelmek közzül jöve, hogy nekem segitseggel len-[729:]ne, es maradek ott az Persiai Kiralyoknal. \*\*\*\*\*Es jöttem hogy teneked tuttodra adgyam, az mi követközik az te nepedre az utolso idökben, mert az latas sok idökre szolgal. +Es mikor szollana en velem ez beszedekek szerint, vetem ortzamat az földre, es el nemulek. ++Es ime egy, ki hasonlo vala ember fia i hasonlatossagahoz, illete az en ajakaimat, es meg nyitam az en szamot es szollek, es mondek annak á ki all vala en előttem: Uram az latasban ream fordulnak minden faydalmim, annyira hog[y] semmi erőm ne lenne. +++Es mi modon szolhat ezzel az en Uramnal az en Uramnak szolgálja? Mert az idötül fogva, nem alla en ben-nem erő, es lelegzet nem marada en bennem. ++++Es ismet illete engemet, mint egy embernek hasonlatossaga, es az Angyal meg erőssite engemet. +++++Es monda: Ne fely te kedves firfiu; Bekeseg teneked, erős legy es batoritsd meg magadat. Es mikor szollana en velem, meg batoritam magamat, es mondek: Szollyon az en Uram, mert meg batorital engemet.”

# S U M M A.

Immar summa szerint ezekben az versecskekben azt írja meg á Propheta: Mikepen biztattya, batorittya az Istennek Angyala

- \* *Vers. 10.*
- \*\* *Vers. 11.*
- \*\*\* *Vers. 12.*
- \*\*\*\* *Vers. 13.*
- \*\*\*\*\* *Vers. 14.*
- + *Vers. 15.*
- ++ *Vers. 16.*
- +++ *Vers. 17.*
- ++++ *Vers. 18.*
- +++++ *Vers. 19.*

Danielt az ő felelme es remülese közöt; keszitven Danielt, ennek az mennyei jelenesnek ertelmehöz. Ez az summa. [730:]

Mondom arrol tanittatunk ez igeiben; Hogy hogy biztattya, batorittya az Istennek Angyala Danielt az ő felelmi közöt hogy ennek az mennyei jelenesnek, hasznos es ertelmes tanubizonsag tevője lehessen, az Isten Anyaszent-egyhaznak jövendő hasznalattyara. Az mely tudomannak ez leszen haszna, hogy innen meg tanulhattuk könnyen, hogy senki az mennyei dolgoknak tanulasahoz, ertesehöz nem elegseges magatul: hogy ha az Istennek szent Lelketől nem segittetik. Annak-okaert Isten az, á ki minket az mennyei dolgoknak ertesehöz tanulasahoz eppit: az mint mondotta regen az szent Gergely Doctor: *Nisi intus sit qui doceat, invanum linguae docentis laborat.* az az, Ha belöle nem leszen az oktato, tanito szent Lelek, haszontalan az tanitonak nyelve. Tanult az, á kit Isten tanit, szoktak még köz beszedben-is mondani. Es bizonyara igy vagy on: Mert az tevelgyö Papista Atyafiak elöt, akar mint forgassad az Bibliat, de ük inkab hisznek az hazugsagnak, es emberi talalmannak: Mert üket Isten az tevelgyesben hatta önnön magoknak.

#### R E S Z E K.

Negy reszecskei vadnak ezeknek az meg jedzet igeeknek.

Mert negy rendbeli nemeit, gradusit szamlallya az Propheta az ő felelmi közöt valo biztatasanak, batoritasanak elő: mellyekben jobban jobban eppiti Isten Danielt, ennek az negyedik es utolso mennyei jelenesnek ertesehöz tanulasahoz. Mi is hát ez gradusok szerint magyarazzuk az igeeket rövideden.

Mond az Propheta: Es ime egy kez illete engemet es fel allata engemet terdeimre, es az en kezeimnek tenyerere: Es monda ennekem: Daniel kedves firfiu Istennel, erts meg ez beszedöket mellyeket teneked szollok es ály az [731:] te labaidra, mert most bocsattattam te hozza: Es mikor ez szokot szollana, fel allek reszketven.

#### Mit akar?

Ez igeiben foglaltatik be az Daniel vigasztaltatasanak es biztatatasanak első modgya. Aholot harmat cseleköszik az Istennek Angyala: Mert 1. biztattya az Danielt külső jeggyel. 2. Beszedével. 3. Cseleködetivel. Jeggyel biztattya igy: Mert elsőben illeti kezevel; az mely kez semmi nem egyeb hanem á szent Leleknek

ereje: az mely szent Lelek az szent irasban, Istennek Ujanak mondatik: Masodszor fel allattya terdeire, es kezeinek tenyerere, hogy inset vegye eszeben az ő erőtlenséget ki az ő maga ereje által labaira nem alhat.

Beszedevel, biztattya így: Mert ezt parancsolja neki hogy allyon fel labaira. Miért? Parancsolattyanak okat ezt mondgya: Mert most bocsattattam úgy-mond te hozzád: *q.d.* az Isten azért bocsatot engemet követsegbbe te hozzád, hogy tegedet meg tanítsalak az jövődő dolgok felől, azért legy bator, aly fel az te labaidra.

Cseleködetivel biztattya, confirmallya így: Mert reszketven á Daniel, fel allattya ütet parancsolattyaival labaira.

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg inset: Mely erőtlén az ember, az mennyei dolgoknak ertesehöz es tanulasahoz, úgy annyira hogy senki az mennyei dolgoknak ertesehöz nem juthat, az Istennek segítsege, keze es vezelerese nélkül: Az mely Istennek keze, semmi nem egyeb hanem az ujjá szülő, meg elevenítő szent Lelek. [732:]

Ugyan itt. II. Tanullyuk meg azt-is: kiket szokot Isten az ő keze, szent lelke által fel eppiteni, labaira fel allatni? Azokat bizonyara á kik ő magokat meg alazzak Isten előtt, á kik felelmesök es töredelmes szívöek. Azoktul penigh á kik fel fuvalkottanak magokban, tavoly vagyön az Istennek lelke.

III. Tanullyuk meg: Hog[y] hogy kell az igaz keresztyen embernek az Isteni titkos dolgokban eppülni? Felelemmel: rettegessel, á mint meg vagyön irva, *Proverb. 1. Timor Domini est initium Sapientiae*; az Urnak felelme á bölcsesegnek kezdeti: es ezt az felelmet á keresztyen ember soha ki nem veti sziveből, bator az Ur Istennek leg nagyob jo tetemenyet ismerje-is; az mint pelda erre á Daniel, á ki noha lattya az Istennek dolgait, de mindazáltal retteg. Az szent Peter latvan az Christusnak csudalatos cseleködetit, azt mondgya: \*Uram meny ki en tülem, mert en bünös ember vagyok. Fellyed hát te-is az Urat, hogy ha az Istennek titkos dolgainak igyeközöl vegere menni: Így kellene bizonyara. *Reverentia*, böcsülettel valo felelem kellene az Isten igejehöz. De nem cseleköszöd ember; s-ez az oka, hogy haszon-talanul mulatod el az orat, az Isten hazaban; ki megy es nem tanultal semmit, nem voltal az igenek tisztölettel egybe köttetöt halgatoja. Csak akkor felsz, mikor az feddes elő fordul:

azt pedig inkább mindenkor meg erdömlened. Lassuk az másik dolgot.

Mond immar á Propheta: Es monda enneke[m], ne fely Daniel; mert meg halgatot Isten tegödet: meg halgattattak á te beszédid; es en jöttem á te beszédidert. De á Persiai Orszaganak Fejedelme alla előmben 21. napig; es á Mihaly Angyal jöve neke[m] segítségül: Es jötte[m] hog[y] tuttodra adgyam, mi követközik á te nepedre. [733:]

Mit akar?

Ez ighekben foglaltatik be az Daniel biztatásának második graditsa. Aholot harmat cseleköszik az Angyal az ő beszédeben. Mert 1. Vigaztalanának summajat jelenti meg, s-annak okát adgya. 2. Megh felel az Angyal az Danielnek egy ellen-vetesere, es ez ideig valo kesödelmessegeinek okát adgya. 3. Jelen letenek veget mondgya meg: Miert jöt?

Summaja vigaztalanának ez: Ne fely Daniel: Mintha mondana: Hagy beket á felelőmnnek s-legy bator. Miert? Ket okát mondgya. 1. Mert ugy-mond megh halgattattak az te beszédid. Így Argumental. Valakinek Isten imatsagát meg halgattya, nem kell annak felni reszketni. De az te könyörgesödet Isten meg halgatta Daniel. Annak-okaert ne fely semmit, legy bator szível. Hogy pedig ez így legyen, hogy Isten á Danielt meg halgattya legyen; ezzel bizonyittya, mert annak idejét-is meg mondgya, mikor halgatta meg: tudni illik; Még az első napon, az az, mégh akkor, mikor böytre könyörgésre es imatsagra attá vala önnön magát Isten előtt. Ez az első ok. 2. Ezert ne fellyön á Daniel azt mondgya az Angyal: Es en jöttem á te beszédidert, az az: jöttem ez vegre, hog[y] az en követsegömet te előtted vegben vigyem. Meg vagyön parancsolva enneke[m] hog[y] te hozzád jüjek. Azert ne[m] volt az te könyörgesöd haszontalan: Ne fely tehát semmit legy bator szível.

Masodszor á mint jelentem; Meg felel itt az Angyal, á Danielnek ellenvetesere: Mert azt mondhattya vala á Daniel az Angyalnak. Hogyha az Ur Iste[n] meg halgatta ötét az ő könyörgésében, es parancsolatot adott Iste[n] felöle, hog[y] ü hozza jüjön, s-el mulatta azt: Nem jól cselekötte, nem [734:] illenek ez az jó Angyaloknak tisztihöz. Ha penig Isten ötét meg nem halgatta, könyörögven az Ecclesianak közönseges nyomorusagában; tehát ez-is ellenközik az Istennek irgalmassagával. Ez az Daniel ellenvetese.

F. Meg felel mind az kettőre, s-meg menti mind magát az Angyal, s-mind penigh az Isten irgalmassagát Daniel előtt.

Az Isten irgalmassagát oltalmazza így: Mert azt mondgya mindgyart az te beszédődnek kezdetiben, meg halgattattak az te beszédid: Mintha mondana: Valakiket Isten mindgyart az ő beszédöknek kezdetiben meg halgat, nincsen azoknak semmi modgyok benne, hogy panaszkodhassanak az Istennek irgalmassaga ellen az megh halgatasban. De Isten az te beszédödet mindgyart megh halgatta. Annak-okaert nincsen semmi oka hogy panaszkodhassal az Istennek irgalmassaga ellen az megh halgatasban.

Magat-is meg menti az Angyal így. Mert az ő kesödelmenek okat azt mondgya; hogy az Persia Orszaganak Fejedelme allot ő eleiben, 21. napig, miglen az Mihaly Angyal segitseggel lenne ő neki. A holot az Persia Orszaganak Fejedelmen, ertetik az Cambyses, az Cyrus Kiraly fia, á ki mikoron az ő Attya az Cyrus, hadakoznek az Scythakra, felbe hagyattya az Jerusalem Temp-loma eppiteset.

Az Mihaly Angyalon pedig ertetik az Istennek fia az Ur Jesus Christus: Mert az Mihaly, annyit teszen; mint erős hatalmas Istennel egyenlő. Illyetén pedig allattya es saját ereje s-hatalma szerint, egyedül csak az Jesus Christus, az Atyaval es az szent Lelekkel: Mely Christus Jesus, nem csak itt, hanem sok helyen az szent irasban An-[735:]gyalnak-is neveztetik; az követsegre kepest, mellyet vegben vit az meg testösült állapotban az ü Prophetai tisztja szerint. Azt akarja hát itt mondani summa szerint az Angyal: Nem vethet az Daniel ő reja-is: Mert az Cambysesnek kegyetlen szandekat kellet le szállítani; hogy eleb ne mehetne dolgaban, az Isten nepe ellen valo kegyötlen tanatsa szerint: Es netalam tova-is kellet volna késni, ha az Istennek Fia az Mihaly Angyal segitseggel nem lett volna neki, az ő Isteni erejenek általa. Nem vethet azért az Daniel az ő könyörgeseben, sem az Isten irgalmassagara, sem pedig az Angyalra. Ez az másik dolog.

Harmadszor ugyan itt veget-is meg jelenti követsége nek az Angyal. Miért jött? Ezert úgy-mond, hogy teneked tuttodra adgyam; mi következik az te nepedre az utolsó időkben: Mert az latas sok napokra szolgál, az az mint leszen ez világi birodalmaknak változasi közöt az Isten nepenek jövődöben dolga: Ezert jöttem hogy meg jelentsem te neked.

Tanusag.

I. Tanuljuk meg: Mit kell ertenünk s-vallanunk az szent Angyaloknak, tisztök, hatalmok, es jelen letök felöl. Tisztök felöl

ugy ertsünk hogy szolgáló lelkök ük; szolgálnak azoknak, á kik az Ur Istent segítségül híjak, oltalmazzak azok ellen á kik akar-nak az hiveknek artani, az mint hogy oltalmazza itt az Angyal az Istennek nepet az Cambysesnek kegyetlen tanatsa es szandeka ellen: Taníttak vegezetre az hiveket szükséges dolgokra; á mint taníttya itt az Istennek Angyala Danielt az jövendő dolgok felől. Hatalmok felől az szent Angyaloknak azt mondgyuk, hogy noha felette hatalmasok ük; ugy annyira hogy sem-[736:]mit ez vilagi fejedelmektül nem felnek: De mindazáltal az ő hatalmok meg határozottat, es sokkal fellyeb valo azoknak hatalmanal, az Isten Fianak hatal(a)ma; kinek segítsege nélkül, szűkölködnek az szent Angyalok: az mint hog[y] itt á Mihaly Angyal az Istennek fia, segíti á követsegeben bocsattatott Angyalt. Jelen letelek felől á szent Angyaloknak ugy ertsünk; hog[y] nincsenek s-nem-is lehetnek az Istennek Angyali mindenüt: Mert ez, az egy Istensegnek tulaydona hogy mindenöt lehessen: Hanem egyszer együt vadnak, maszor penigh masut. Es ha az Istennek Angyala most együt vagyon, masut ugyan azon egy oraban nem lehet. Az mint ennek á követsegeben jaro Angyalnak peldaja meg mutattya: Mert mikor Cambyssessel vala, nem volt akkor Dani-ellel; es mikor Daniellel beszél vala, nem vala akkor Cambyses-sel. Így kell ertenünk minden szent Angyalok felől.

II. Tanullyuk meg: Micsoda legyen á hiveknek, á közönseges nyomorusagok között az ő tisztök? Ez egyik hogy ne fellyenek: Mert Isten parancsoltya szent Angyala által: Masodszor ezert se fellyenek: Mert mihelt Istenhöz folyamunk, mindgyart meg halgattatunk: söt minek előtte az mi könyörgesünknek veget vetnénk, immar annak előtte ő felsege meg halgat minket, á mint cselekedek az Daniellel. Masodik tisztünk ez, hogy felette igen könyörögjünk, ha szinten az test minekünk azt dictalna-is, hogy nincs á mi könyörgesünknek haszna. Mert az Isten szinten akkor szokta meg mutatni hogy meg halgatot minket, mikor az veszö-delemnek közepötte vagyunk; akkor el bocsattya az ü Angyalat es meg oltalmaz minket. Az mint cselekedek az Daniellel, á ki-nek könyörgeset akkor hal-[737:]lgata meg, mikor az Cambyses fel tamadot volna az Isten tisztössege ellen; es felbe szakasztatta volna az Jerusalemla Temploma eppiteset.

Oh mi kegyelmes Istenünk szinten így vagyunk dolgunk. Most kezdöttük vala á te Templomodnak falait eppíteni az igaz hitöt regi szabados folyasanak csatornajara bocsatani; De ime fel tamadot Cambyses töb tarsaival együt, kik hitünket keresz-tyeni vallasunkat akarjak haborgatni. Azert most vagyon ideje, kegyelmes Atyánk Istenünk, hogy ki tamadgy mellettünk. Most

vagyon ideje hogy mi-is Istennek könyörödjünk Atyamfiai keresztyenek, mikor Országunknak ilyen meg hanyatlot allapattyat veszük eszünkben. Kivül az természet szerint valo ellenseg azon vagyon, hogy á baratsagnak frigy kötesnek színe alatt, forrótt önthessen alánk, es maga praedajava tehessön. Belöl az Anti-Christusnak meg dühöt szolgálai minden alnok mestersegek után, vesződelmünkre es az Isten egő szövetségének, draga igejének meg oltasara forralnak kegyő követ. Az mi pedig keservebb, az Evangéliomnak vallasanak palastya alatt, nemellyek, emberi fütől talaltatott tudomány által, az Istennek igejének gyorsan folyo kut fejének csatornait akarjak meg keslelni, meg bűdösíteni, es az emberek előtt kedvetlenné tenni. De öröкке valo mag, jo izü eledel az Isten igeje; Nem teheti azt senki derekassan kedvetlenné. Csak ez kevantatik Keresztyenek hozza, hogy az imatsagban, az Isten igeje halgatasaban serenyöknek kell lennünk. Diadalmas leszen Isten mindeneken, mindenekben.

III. Tanuljuk meg: Mit kell remenlenünk az Isten Ecclesiajainak allapattya felől: Nem egyebet; hanem hog[y] [738:] Istennek kivaltkepen valo gondgya vagyon erre; ugy annyira hogy semmi nem eshetik azon, hanem valamit az mi Istenünk az ő öröкке valo tanatsabol el rendelt felöle, hogy jövendőben meg essek ő rayta. Az mint az Istennek Anygala mondgya Danielnek, hogy azért jöt ü, hogy megh tanitsa Danielt arra, mire jut az Isten nepének jövendőben dolga ez vilagi birodalmaknak változasi alatt. Az mely tanusag szolgál az mi vigasztalasunkra, hogy ne zugodgyunk az mikor lattjuk, hogy az Istennek Anyaszent-egyhaza, nihol tanitoitul foztatik meg; nihol az egigyü kösseg tömlőczel fizetes alatt keszerittetik az balvanyozo tudományra menni; nihol pedig Templomokból rekeztetnek ki, hogy így az Isten igejének igazan valo hirdettetése ne folyon; Mint <sup>a</sup>Homonan, <sup>b</sup>Üngvarat, <sup>c</sup>Varanon s-több helyeken-is vagyon csak most az dolog, s-vala nem regen csak az mi emléközetünkre szegeny Hazánkban, Patzinban, <sup>d</sup>Kartsan, Madon, Liszkan; Tavolybadkan penigh tülönk, <sup>e</sup>Szemtzen, Nagy Szombatban, Cambyses tarsaiva löttének vala nemely Urak, balvant es egyeb emberi hazugsagot akarnak vala az Isten Anyaszent-egyhazaban levő hiveknek nyakokra kötni; De mivel hogy Isten azt á probat, veghetetlen tanatsabol bocsatotta vala az ő hiveire, hogy fel

<sup>a</sup> 1612.

<sup>b</sup> 1613.

<sup>c</sup> A. 1617.

<sup>d</sup> A. 1594.

<sup>e</sup> A. 1604.

serkennenek es hitőkben vallasokban, annyival inkab vastagodnanak; veget vetöt ü felsege annak-is, az akadaly szerzőket gonosz szandekokban meg gatolvan; s-veget vet ez utan az többinek-is ugy, hogy megh Prosapiajokat nemeket-is az emberek között gyalazatossa es magva szakatta teven. Igaz az Isten az ő iteletiben; Rettenetes az hitőtleneknek bünteteseben: [739:] Ne vessön hát senki követ ő vele, mert szegyent vall, valaki Istenre tamad: akar nagy, s-akar kitsin legyen az. Bölcs es kegyes az ü irgalmas-sagaban azokhoz á kik ütet felik, böcsülik, es az ü ki jelentet akarattyanak ösvenyen jarnak. Ezeket, ha egy kevesse proba ala bocsattya-is; ismet könyörül raytok, es őket meg vidamittyá szent lelke es szent igeje által: Nem hadgya ü soha az ő Anyaszent-egyhazat. De lassuk tanitasunknak harmadik reszet-is.

Effelöl így kezdi tanitasat el az Propheta s-mond: Es mikoron szollana en velem ez beszedekek szerint; vetem ortzamat az földre es el nemulek. Es ime egy, ki hasonlo vala ember fiai hasonlatossagahoz, illete az en ajakimat es meg nyitam az en szamat es szollek, es mondek annak á ki ál vala en előttem, &c.

Mit akar itt?

Ez igeekben foglaltatik be, az Angyalnak harmadik biztatasa, mellyel biztattya Danielt az ő felelmi között. Aholot harom dolgot kell meg jedzenünk. 1. Mire valo ez még-is az vigasztalas? Metzen vele? F. Nagy oka vagyon: mert igen megh remölt vala az Daniel: Honnet tetzik meg? Először mert az Angyalnak felelméből; ortzajat az földre függeztí, szemeit sem meri fel emelni az Eg fele. Masodszor innét: Mert felelmében meg nemul, nem tud semmit szollani; mint á kik ijettőkben el ajulnak. Ezek között az ő felelmi között bizonyara szükölködik vala az Daniel töb biztatas nélkül, azert nem oknelkül adatik ez-is az többihöz. 2. Azt kell meg jedzenünk: ki által lön Danielnek ez az ő vigasztalasa: effelöl azt mondgya hogy az által. á ki hasonlo vala ember fiai hasonlatos-[740:]sagahoz: Az mellyen ertetik az Ur Jesus Christus. Ő löt az vigasztalo. Hogy hogy? Illetven az ő ajakait, hogy ezzel az külső jeggyel, erőt es batorsagot adna Danielnek az szollasra. 3. Azt-is meg kell jedzenünk. Mi haszna lött ennek az Isten Fia illetesének; azt mondgya felöle hogy erőt vött altala s-szollot.

Mit szollot? Először tanubizonsagot tött az ő erőtlensege felöl. Masodszor erről, hogy nem beszélhet az Urral, mert nem maradot lelegzet ő benne.

## Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet-is: Mibe[n] allyon az emberi testnek gyarlosaga ebbe[n] ez romlando életben, valamikor Iste[n]-nel vagyon dolgunk? Ebben bizonyara, hog[y] az Istennek az ő felseges voltat, dicsősegenek nagysagat el ne[m] szenvedhettyük; de nemákká leszünk ő felsege előtt. Így vagyon á Danielnek dolga s-így vagyon minden Keresztyen embernek. Nem oknelkül mond-gya hát az Daniel, hogy nem beszélhet ü az Urral; Mert nem maradot lelegzet ő benne.

II. Tanullyuk megh: Honnet lehet minekünk illyen nagy erőtlenségünk es gyarlosagunk között valami vigasztalasunk? Innet bizonyara, hogy az Istennek Fia az Ur Jesus Christus az mi nagy gyarlosagunk között, segitseggel leszen minekünk. Az mint segite es erőt ada Danielnek, illetve az ő ajakait az szollasra.

Mond vegezetre immar az Propheta. Es ismet illete engemet mint egy embernek hasonlatossaga es az Angyal meg erőssite engemet, &c.

## Mit akar?

Ez igekben foglaltatik be, negyedik es utolso batoritasa az Angyalnak, mellyel batoritotta Danielt. Aholot [741:] kettőt jegyez meg az Propheta. 1. Az biztatásnak formajat, módgyat. 2. Gyümölcsöt. Formaja harmat foglal magában. Mert először illeti az Angyal Danielt. Másodszor erőssíti. Harmadszor felelmeben biztattyá: Ne fely ugy-mond. Okat mondgya. 1. ezert; Mert Istennel kedves firfiu vagy. 2. Azt mondgya, bekeseg teneked, az az: semmi nyavalyad nem leszen: söt ennek felette ugyan kettöz[t]eti az Angyal az biztatást: Ne fely: Ne fely. Haszna pedig avagy gyümölcse ennek á Daniel biztatásának kettő leszen. Egyik ez, hogy birodalmat veszen maganak az Daniel: Masik ez, hogy talpara fel alvan batorsagossan szoll: szollyon immar ugymond az en Uram; okat adgya: Mert immar meg erőssítettöt ü tüle.

## Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet. Micsoda modot tart á mi oktatásunkba[n], tanításunkban, batorításunkban, es vegezetre az ő ajandekinak velünk valo közleseben Isten: Ezt bizonyara, hogy nem önti az ő ajandekit egyszer s-mind mi reánk, hanem napról napra közli ajandekit gradusonként mi velünk. Hogy így az mi erőtlenségünket meg ismerjük, es az ő ajandekit fellyeb böcsüllyük.

Igy cselekedöt Isten Daniellel, az biztatasban, az mint szemeinkel lattyuk.

II. Tanullyuk meg: Hog[y] hogy szokot Isten minket erössiteni hitönkben, vallasunkban, á mennyei dolgoknak erteseben? Harom kepen: Mert neha külső jegyök által; neha csudalatos cselekedetök által, neha penig beszede, szava által; á mint ekkedig á Daniel példajabol eszünkben vettük.

III. Vegezetre tanullyuk meg; kik legyenek az Isten titkainak melto tanitvani, halgatoi, es Pasztori csak azok bizonyara á kiket az Ur Iste[n] meltoztat, es külső intesök által ke-[742:]zehöz szoktat, es szent lelkevel tanit; az mint cselekedöt az Daniellel, kit maganak valasztot az ő titkos dolgainak tanulasara ertesere. Minket-is penig tegyen az mi Istenünk az ő igejenek melto halgatoiva s-Pasztoriva, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

### LXXI. *Praedicatio.*

„\*ES monda, tudode miért jöttem hozzád? Mert mostan terek meg, hogy hartzollyak az Persiai Fejedelem ellen, es en ha ki megyök, ime Görög Orszag Fejedelme jó elő. \*\*De meg beszellelmeneked, az mi meg vagyon jegyözve az igassagnak irasaban. Mert senki nincsen á ki magat erőssen tartana ezekben en velem; hanem csak Mihaly Angyal az ti Fejedelmetök.”

#### Summaja az igeeknek.

Ennek előtte valo tanitasunkban, megh magyaráztuk azt: Mikeppen keszite Isten az Danielt az ő Angyala által ehöz az negyedik es utolso Mennyei jeleneshöz, melyet latot vala az Tygris folyo viz mellet, Cyrus Kiralynak harmadik esztendejeben. Most immar következik az Daniel latasanak elő szamlalasa; melyben summa szerint arrol teszen tanubizonsagot az Angyal: Minemü dolgok következnek az Istennek Ecclesiajara, az Sido nepre, ez vilagi birodalmaknak valtozasi alat. Az mely Prophetia, az az: jövendő mondas foglaltatik be ettül az verstül fogva, az tizen eggyedik es tizenkettödik Caputokban. [743:]

Ennek pedig az jövendölesnek ez leszen haszna az mint ez előt-is jelentök s-ez utan-is meg hallyuk: Mit remenlhet most-is az Isten Ecclesiaja, ez vilagi birodalmaknak valtozasi alat, Isten-

\* *Vers. 20.*

\*\* *Vers. 21.*

telen, kegyötlen Fejedelmek alatt, az ő meg maradasa felől? Ezt bizonyára, hogy noha haborgattatik üldöztetik ez: de mindazáltal Isten az ü Anyaszent-egyhazának oltalmazója leszen.

## R E S Z E K.

Két részei vadnak ennek az igaz jövődő mondasnak.

- I. Közönségössen tanít az Angyal, az Persiai, Görög Orszagi Asiai es Syriai birodalmak felől, kik haborgatni fogjak az Isten Anyaszent-egyhazát.
- II. Ennek utanna az tizenegyedik, es tizenkettődik Caputokban, az mit közönségössen mondot nyilvánban magyarazza rendel; s-mi-is ekeppen elmelkedgyünk az Angyalnak tanítása felől: Most lassuk csak az első dolgot.

Az mi közönséges tanítást illeti az Angyalnak, be foglaltatik az, ezekben ez megh hallot nehany ighekben. A hol két dolgot forgat[.] Mert először azokról az birodalmakról szoll, mellyek alatt szenved az Ecclesia. Másodsor vigasztalást nyuýt az Angyal, az nyomoruságok között forgo Anyaszent-egyhazának. Lassuk ezeket.

Mond az Prophetanal az Angyal. Tudode miért jöttem hozzád?

### Mit akar?

Minek előtte tanítasához kezdene az Angyal, elől jaro beszédöt bocsat, mellyel serkenti Danielt azoknak figyelmes halgatasara, tanulasara, az mellyeket akarna neki meg jelenteni. Az mellyet nem oka nélkül cselekszik az Angyal; hanem ezért, mivel hogy annak előtte meg nemult [744:] vala az Daniel, venne csendes-seget elmejenek, lehetne batrab az mennyei titkos dolgoknak ertesehöz. Azt akarja azért mondani az Angyal: Immar elege meg mondam: Miért bocsattattam ki Istentől, s-jól ertöd Daniel hogy Istentől jöttem ki: De tudode miben vagy az dolog? Ved jól eszedben s-im meg tanítalak rea. Ez az Angyalnak elől jaro beszede. Tanításában pedig itt az első részben, három dolgot tractal az Angyal: Mert elsőben szoll az Persiai Király felől s-mond. Mostan terök meg, hogy hartzollyak az Persiai Fejedelem ellen.


### Mit akar?

Jövendöt mond, hogy ü ennek utanna viaskodni fog az Persiai Király ellen.

Kicsoda ez? Nem kell erteni azon valamellyet az Angyalok közzül, hanem ertetik azon az Cambyses, á ki az Isten Ecclesiajainak eppiteset meg haborita. Azt akarja azert mondani hogy ez ellen á Cambyses ellen, az Isten Anyaszent-egyhazanak ellensege ellen, á ki alnok tanacsot forralt az Sidok vesződelmere; ez ellen fog hadakozni, es Orszagat el akarja pusztítani: Hogy pedig ez így legyen, es ezen az Persianak Fejedelmen, nem valami Angyalt kellyen erteni, hanem magat az Persianak Kirallyat, meg tetik innét: Mert á szent Angyalok között, nincsen semmi visszavonyas, semmi csata, mivelhogy nincsen ő bennök semmi illetlen kevansag, az melyből szarmazik gyakorta az hadakozas es vissza-vonyas; á mint bizonyittyaszent Jacob. *cap. 4. v[.]1. et 2.* Mikor így szoll Honnet vadnak úgy-mond á haborusagok, es vissza-vonasok ti köztetők? Avagy nem az gonosz kevansagbole? melyek vitezködnek az ti tagaitokban. Kevantok valami dolgot, de azert [745:] ugyan nincsen: Nagy szorgalmatossaggal igyeköztök de ugyan nem kaphattyatok: tusakottok es hartzoltok, de ugyan nem nyerhetitök meg: Annak-okaert, mert nem keritök Istentől. Ez az első dolog.

Masodszor az nagy Alexander felöl jövendöl s-mond Es en ha ki megyök; Ime Görög Ország fejedelme jü elő. Mintha mondana: ki megyök en Persiabol Görög Országban; es el hozom az Görög Orszagnak fejedelmet, tudni illik az nagy Alexandert, az Persiaiak romlasara. Es ime el jü az Görög Orszagnak Fejedelme jelen leszen. Aholot ezt az ighet: *Ecce*, Ime, meg kell jegyöznünk: Mert ezzel az igevelel az dolognak bizonyos voltaert: mintha ezt mondana. Leszen ez mindeneknek nagy almelkodasara, hogy az nagy Alexander által mennyen á Tengeren csak harmintz ezer gyalogjával, es öt ezer lovagjával, es hog[y] hadat merjön indítani ilyen hatalmas Monarcha ellen, mint az Persiai Kiraly volna; de meg leszen ketsegnelkül hogy győződelmes-is leszen. Ez az masik.

Harmadszor vegezetre szoll az Lagidaknak es Seleucidaknak Kiralyirol az Angyal, s-mond. Meg jelentem teneked, mi vagyon meg jegyözven az igassagnak irasaban.

Mit akar? 

Az igassagnak irasan, ertetik az Isten[n]ek örökke valo tanacsa (ez az Istennek könyve) s-azt akarja mondani. Az Lagidak es Seleucidak felöl-is, az az, az Asianak es Syrianak Kirali felöl-is, á kik szarmaznak á nagy Alexandernek hadnagyiból, az Alexander halala utan; mit vegezöt az Ur Isten az ő örökke valo tana-

csaban, meg jelentem teneked. A mely ketsegnelkül vegben megyen. Ezek tartoznak az Angyalnak közönseges jövődő mondasanak értelmere. [746:]

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg itt az Angyalnak inteséből, mellyel inti az Danielt az mennyei titkos dolgoknak ertesere. Micsoda kevan-tatik naponkent az Isten igejenek halgatasahoz: nem egyeb, hanem az mennyei titkos dolgoknak ahitatos buzgo kevansaga. Ahitatosaggal, buzgosaggal kel az Isten hazaban eppülni, nem immel ammal. Ne ugy tarcs az Istennek igejet mint az AEsopus fabulajat, avagy valami egyeb közönseges mondast, hanem buzgo szeretettel, kevansaggal halgassad azt: Szorgalmatossagoddal eppüly. Ne szunnyadoz felette, hanem sereny legy es vigyazo abban.

II. Tanullyuk meg: Micsoda legyen az szent Angyaloknak tisztök azok ellen, kik az Isten Ecclesiajanak akarnak artani? Kettő bizonyara. Eggyik ez, hogy azoknak hatalmat á kik akar-nak artani, el rontsak, es viaskodgyanak az Isten Ecclesiajaert, Az mikeppen ez az Daniellel beszellő Angyal, hadakozik az Cam-byses, Persiai Kiraly ellen az Isten Ecclesiajanak meg maradasa-jert; mind addig, az mig Orszagatul, es jövődő örökös marade-kitul meg fosztja. Es hasonlatoskeppen hadakozek azok ellen, kik akaranak annak-utanna az Isten nepenek artani. Masodik tisztök az szent Angyaloknak ez, hogy ellenseget hoznak ök meszsze földről azokra, á kik az Isten nepenek akarnak artani. Az mikeppen Macedoniabol, Görög Orszagbol ellensegül hozza az Angyal Alexandert, az Persiai Kiraly ellen, es ütet Orszagatul meg foszta altala. Ezek az Angyalok tisztí az Ecclesia ellensegi ellen.

III. Es utolszor tanullyuk meg: Micsoda legyen ez vilagi ke-gyötlen birodalmak romlasanak oka, es mikor szo-[747:]kot az romlas ez vilagi kegyötlen birodalmakra szallani. Oka bizonyara ez vilagi kegyötlen fejedelmek el veszesenek nem egyeb; hanem hogy az Isten Anyaszent-egyhazat kergetik es haborgattyak: Az mint az Persiai es Görög Orszagi birodalmaknak peldajabol meg tetzik; kiket Isten az Anyaszent-egyhaznak haborgatasaert el veszte. Ideje penigh effele kegyötlen birodalmak romlasanak mindgyart kezdetik, mihelt az Iste[n] hazanak akarnak artani, noha nem mindgyarast egy szem pillantasban vesznek el. Az mint peldanak okaert az Persiai birodalom, az Cambyses idejeben, á ki meg tilta az Jerusalem Temploma eppiteset, nem mindgyart

vesze el; de mindazáltal az ő idejétül fogva mind szalton szallot, mind addig mig semmive lött.

Tanullyak meg hát ez vilagi kegyötlenek, hogy noha egy ideig birodalmokban viragoznak; de birodalmok nem allando leszen, hanem lassan lassan semmive leszen. Ugyan itten nem leszen artalmas talam; Ha megh tanullyok azt-is: Micsoda legyen az Istennek könyve. Nem egyeb az hanem az Istennek Decretoma, tanatsa: Mely igassagnak könyvenek mondattatik ezért: Mert az Istenben semmi fogyatkozás nincsen; es valamit el vegezet meg kell annak lenni. Ez az első resz:

Mondam masodszor ezekben az igeekben, vigasztalast nyuut az Istennek lelke az ő Angyala által, az ő Anyaszent-egyhazanak, ez vilagi birodalmak alatt valo nyomorusagi közöt á kiröl így tanit s-mond: Mert ugymond senki nincsen á ki magat erőssen tartana ezekben en velem, hanem csak Mihaly Angyal az ti Fejedelmetök: Mintha mondana. Ha ez egész világ az Ecclesiát ostromollya, haborgattya-is, es ez minden rendbeli fejedelmektől el ha-[748:]gyattatik-is, úgy annyira hogy senki nem leszen ez egész földön oly Fejedelem, á ki ennekem oltalmazasara mellett legyen: Mindazáltal el nem hagyattatik az ti Fejedelmetöktül az Mihaly Angyaltul, az az: az Istennek öröktül fogvan valo Fiatul, á ki ti Fejedelmek, es az ő Anyaszent-egyhazanak feje: de ü leszen egyedöl az ő Anyaszent-egyhazanak elegeges meg oltalmazója.

### Tanusag.

I. Tanullyok megh inset az mi vigasztalasunkra, az Isten Anyaszent-egyhazanak nyomorusagi közöt, ne fellyünk semmit. Először ezért: Mert Isten az ő Angyali által hadakozik mi erettünk: Pelda erre az Sennacherib hadanak vesződelme, melyben egy Angyal által szaz nyoltzvan öt ezer ember veszet el. Masodszor ne fellyünk: Mert azokra á kik minekünk akarnak artani, Isten ellensegöt hoz az ő Angyali által, es így oltalmaz minket. Az mint ennek valosagat, csak Országunkban-is kostoltuk: az mikor az balvanyozo Papistakra, az természet szerint valo ellenseget meszsze földről hoza: úgy vagy on nagy karaval külső kepen szegeny hazanknak; de viszont ki beszélhetetlen hasznaival lelki csendessegünknek, es igaz tudomanyunknak. Így veri ez utan-is vissza az mi szent Istenünk, az Anti-Christusnak az ő dihösseget, es meg oltalmazza az ő igaz Anyaszent-egyhazat. Harmadszor ne fellyünk meg-is semmi ellenseginktől: Mert ha senki ez egész vilagon, ez vilagi Fejedelmek közzül oltalmunk nem leszen-is

minekünk: Megh oltalmaz az Mihaly Angyal az Istennek öröкке valo Fia, az mi Urunk Jesus Christus, á ki igaz Isten es igaz ember, es mi Atyankfia, [749:] á ki az ő Anyaszent-egyhazanak feje. Am bator zugodgyek tehat ez világ tartson tanatsot vesződelmünkre; él az mi Istenünk, á ki meg csufollya őket á kik ellensegink, á ki gondunkat-is akarja viselni nekünk.

II. Tanullyuk megh inset: Mikoron szokta Isten az ő segitseget oltalmat az ő Anyaszent-egyhazanak ki jelenteni: Akkor bizonyara az mikor ez vilagi külső erők megh fogyatkoznak: senki nem leszen az Ecclesianak elegendő gyamola, meg fogyatkozik az emberi segitseg. Oh mi kegyelmes Istenünk, tekints mi reank; Mert ha valaha egyebkor, mostan meg fogyatkozot minden emberi erő es remenseg mi köztünk; Egyedül mi Urunk Istenünk csak te read marattunk. Annak-okaert kely ki az te Anyaszent-egyhazad mellet, viseld gondgyat annak az te szent Fiadert kerünk. A kinek veled egyetemben es az szent Lelökkel, adassek birodalom, hatalom, tisztösseg mind öröкке, Amen. [750:]

## CAPUT XI.

### LXXII. *Praedicatio.*

„\*ANnak-okaert en az Mediai Dariusnak első Esztendejebe[n] allek hogy ötet meg erőssitsem, es neki segitseggel legyek. \*\*Es mostan igassagot jelentek te neked; Ime még három Kiralyok tamadnak Persiaban, es az negyedik el gazdagul nagy gazdagsaggal mindeneknek felette, es mikor meg halad mindeneket gazdagsaggal, fel tamazt mindeneket Görög Orszag ellen. \*\*\*Es tamad egy erős Kiraly, es uralkodik nagy uralkodassal, es cselekodik mindent az ő akarattya szerint. +Es minek utanna meg allapodik, meg rontatik az ő Orszaga es el oszol az Egnek negy szelére, de nem szall az ő maradekira es nem az ő uralkodasa szerint uralkodnak, mellyel uralkodot: Mert ki szaggattatik az ő birodalma, es egyebeknek adatik ezek kivöl.”

Summaja ez Caputnak.

Summaja ez jelen valo Tizenegyedik Caputnak ez: Megh magyarazza nyilvabban az Angyal ez Caputban azt, á mit az Tize-

\* Vers. 1.

\*\* Vers. 2.

\*\*\* Vers. 3.

+ Vers. 4.

dik Caputban homalyosban, es közön-[751:]seges keppen mondot vala az következő birodalmakrol. Mert most immar jövendőt mond az Persiai, Görög Orszagi, AEgyptus es Syriai Kiralyokrol, es vezetre amaz kegyötlen Antiochusrol, á kik sok keppen igyeköznek az Isten Anyaszent-egyhazanak artani: De mindazáltal Isten ezeket az birodalmakat meg bünteti, az ő Anyaszent-egyhazat pedig meg tartya s-fel eppiti.

Ertöde?

Azt mondom summa szerint, elő szamlallya az Angyal azokat á birodalmakat, mellyek által nyomorusagot szenved az Ecclesia; de azonközben Isten leszen az ő Ecclesianak oltalmazója.

Mi reank nezve haszna ez Angyal jövendő mondasanak Keresztyenek ez: Eszünkben vehettyük azt, mit remenlhet most-is az Ecclesia, ez vilagi kegyöltlen birodalmak változasi alat. Ezt tudni illik, hogy nyomorusag szenvedes sorsa: de mindazáltal Isten leszen ennek gondviselője. Ne fellyünk azokaert semmit, valakik az Ecclesianak élő tagjai vagyunk: Mert soha Isten az ő Anyaszent-egyhazat nem hatta, s-nem-is hadgya.

Reszei ennek az Caputnak.

Harom reszei vadnak ez Tizenegyedik Caputnak. Mert:

- I. Tanit az Persiai birodalomrol, az ket első versökben.
- II. Tanit az Görög Orszagi birodalomrol, az harmadik es negyedik versekben.
- III. Tanit az Seleucidaknak es Lagidaknak, az az AEgyptus es Syriai Kiralyoknak birodalmarol, az egesz tizenegyedik Caputban az negy első versök utan, mind az vegeig.

Hogy penig rövidebben tanit az ket első birodalmak felöl, hogy nem mint az utolsorol: ennek ez az oka, hogy á [752:] ket első birodalmak tudni illik az Persiai es Görög Orszagi birodalmak, nem szinten el annyiban fognanak kegyetlenködni az Isten nepen, mint az utolso, ki leg fellyebben valo kegyetlenseget fogna cseleködni az Ecclesian. Az menyivel annak-okaert ennek kegyetlensege tova regnalna, annyival töb beszédökkel magyarázza az Angyal, s-mi-is azert az reszek szerint magyarázzuk az igeket. Most pedig csak az ket első reszeokröl erteközzünk igen rövideden.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Persiai birodalmat; ily szoll az Propheta felöle, avagy az Angyal az Prophetanal s-mond. Annak-okaert ugy-mond, en á Mediabeli Dariusnak első Esztendejeben allek, hogy öt meg erőssitem, es segitseggel legyek neki. Es mostan igassagot jelentök teneked; Ime még harom

Királyok tamadnak Persiában, es az negyedik el gazdagul nagy gazdagsággal mindeneknek felette, es mikor meg halad mindeket gazdagsággal, fel tamaszt mindeneket Görög Ország ellen. Ez igekbe foglaltatik be mostan az első Resz. A holot imez ket kerdesöket kell meg magyaráznunk.

1. Mikor kezdetöt á Persiai birodalom, es honnet vöt eröt meg maradast maganak. 2. Kicsodak voltak ennek az birodalomnak Fejedelmi.

Az mi az első kerdest illeti: tudni illik, mikor kezdetöt á Persiai birodalom es honnet vöt eröt meg maradast maganak? Ved eszedben. Kezdetöt á Mediabeli Dariusnak első Esztendejében, á kit hagyta Cyrus maga helyeben, el foglalvan Babyloniát, ö maga Cyrus menven kissebbik Asiában, nagy haddal az Massagetakra. Fundamentomot pedig, eröt vött ez az birodalom maganak nem emberi [753:] erötül, hanem az Istennek segitsegeből tanacsabol, el bocsatvan Isten segitsegre Dariusnak, az ö Angyalat á mint bizonyittya itt az Angyal s-azt mondgya hogy Isten adot vala neki parancsolatot, hogy hadakoznek á Darius mellet az ö ellensegi ellen, hogy meg erőssitene á Mediabeli Dariusnak Orszagát. Hogy pedig ezt maganak tulaydonittya az Angyal, nem kevelysegből szoll így maga felöl; hanem azert, hogy az ö szolgálattyat megh jelentse, hogy Istennek parancsolattyal szolgált ö á Darius Orszaganak meg erőssiteseben. Ez azert ennek az birodalomnak fundamentoma, kezdeti, s-ez az első kerdesre az felelet.

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg: Minemü birodalmak legyenek allandok, es minemü Urak, Fejedelmek lehessenek szerentsesök dolgokban; azok bizonyara, á kik az Isten Ecclesiájanak kedveznek, es azt semmikeppen nem igyeköznek rontani, hanem söt inkab azon vadnak, hogy eppüllyön, es maradast vegyen ü alattok. Mert effelek mellet szoktanak az Istennek Angyali vigyazni, s-ezeknek akarnak segitseggel lenni. Az mint pelda erre az Darius, kinek birodalmat, Fejedelemséget, Orszagát, az Angyal eppiti s-oltalmazza egyebek ellen. Mert kedvez vala Darius Danielnek es kedvez vala az Isten Anyaszent-egyhazanak á rabsagban Babyloniában. Bodog azert az az Ország, tartomány, város: Bodog az á Fejedelemség, á holot az Istennek igeje szállast talál. De viszontag, bodogtalan Fejedele[m]-ség, Uraság az, á ki az Isten Hazának ellensege, es á sokaig semmikeppen nem maradando: Mert az Isten hazának öldöklese, – az illyenöknek hamarsagos veszedelmet hoz.

II. Ugyan innét tanuljuk meg: Honnan vagy az orszá-[754:] goknak, birodalmaknak erőssége? Csak az egy Istentől az ü szent Angyalinak általa; á kik szolgálnak az Istennek parancsolattya, oltalmaznak az hiveket, az kegyőtlen Fejedelmeknek penigh felelmet, remülest, vesződelmet szerzenek.

Tanuljuk meg tehát itt ez arant az Fejedelmek, Urak gondviselők, szolgállyanak Istennek, legyenek Isten felők: Mert az ő birodalmok Uraságok, soha allando nem leszen ha az Ur Isten az ő Angyali által segítségül mellettök nem leszen. De jól leszen dolgok azoknak valakik Istenben vetik az ő meg maradasokat. Ne bizzunk hát mi-is Atyamfiai az mi külső erősségeinkben semmit, erős varainkban, varasinkban; hanem bizzunk csak az mi Istenünknek segítsegeben az mi meg maradasunk felől. Pelda az Darius, kit Isten az ő Angyala által segít es erőssit az ő birodalmában es nem arthat senki nekie.

III. Tanuljuk meg: Kiknek szoktak az szent Angyalok kiváltkeppen segítséggel lenni? Bizonyára fűkeppen az Istennek hiveinek: De azonközben segítséggel vadnak az hitőtlen Fejedelmeknek-is; fűkeppen azoknak á kik az ő Ecclesiajat oltalmaznak. Hogy azért Isten az hitőtlen Fejedelmeknek, Királyoknak győződelmet ád az Ecclesiaert cseleköszi Isten azt. Az mint pelda erre nem messze az természet szerint való ellensegnek Töröknek, Tatarnak allapattyok; kiknek Isten győződelmet es Uralkodasában való meg maradast ád; Mert azok az Istennek Anyaszent-egyházat bekesegeben tartyak. És hogyha az Istennek Angyali segítséggel vadnak az Pogány Dariusnak, mert kedvez az Darius az Isten nepenek: inkább segítséggel lesznek az hiveknek, csak ellyenek azzal Isten tisztösse-[755:]lgere, es az ő Anyaszent-egyhazának meg maradasara. Ez itt az első dolog: Lassuk az masikat.

Masodik kérdésünk ebben az első részben keresztyenek ez vala: Kicsodak voltak ennek az Persiai birodalomnak Királyi? A kire így felel az Istennek Angyala s-mond: Mostan ugymond igazat jelentök teneked (az az: á mint vagy az dolog oly igazan mondom teneked) Ime három Királyok tamadnak Persiában, es á negyedik el gazdagul nagy gazdagsággal mindeneknek felette, es mikor meg halad mindeneket gazdagsággal; fel tamaszt mindeneket Görög Ország ellen.

Mit akar?

Negy rendbeli Királyokat szamlal. Kicsodak ezek? Első Cyrus, á ki Dariusnak az ő Ipanak engedé az birodalmat, mikor meg vötte volna Babylo niat; ő maga pedig méne á Massagetakra

hadakozni. A mely Massagetaknak ez vala az ő szokasok; hog[y] felette nyomorultaknak es igye[-]fogyottaknak tartottak azokat, á kik betegség mia hálnak vala meg, hanem Attyokat, Annyokat, Attyokfiait, ha kik hetven esztendőket eltenek, könyörülve[n] azokon, meg ölik es meg eszik vala. Jobnak itelvén azt, hogy, ök önnék meg Attyokfiait, Attyokat, Annyokat, hog[y] sem mint á fergektől emeztetnének meg. Ezekkel á Massagetakkal hadakozván azért Cyrus, el esek lova határol, által szögeztetek egy nyállal, es ugyan azon sebben meg hala. Be vivek Cyrust á szolgálai satorában; es ugyan á Persak lönek á Massagetak elle[n] győződelmessek. Vagyon más veleködes-is á Cyrus halála felől á Historia iroknak könyvekben: en azt itt nem vitatom, hanem á ki akar felőle olvasni, tekintse meg Herodotust es Matthaëus Dresserust *in suo sexto Millenario* felőle. [756:]

Cyrus után Fejedelem lün az ő fia Cambyes: (jambor Atyának latorfia) á ki az Isten temploma építéset Jerusalemben felbe szakazta; mely cselekedetiért ellensege lön neki az Istennek Angyala. Töb jot ebben az Cambyesben nem olvasunk; hanem hogy amaz hamis bironak az Sisamnisknak le vonata az böret, es azzal burittata meg az itelő szeket, hogy annak-utanna, meg emleköznenek az birak, hogy igaz íteletöt szolgáltatnanak. *Dress. pag. 334.*

Cambyes után Fejedelem lön Persiában, Darius Hystaspis á ki lova nyeritesevel tetetek Kirallya.

Darius után Persiai Kiraly lön Xerxes, Darius Hystaspisnak az fia, á ki az Assverus Kiralynak-is mondatik, á ki gazdagsággal mindeneket felül mul vala, megh talalvan az Dariusnak az ő Attyának el reytetöt kentset, es Uralkodik vala ez: India-tul fogva, mind AETHiopiaig az á Szerecsen Országig, szaz huszon het tartományokon. A ki nagy gazdagságában bizvan, nagy hadat indita Görög Ország ellen; de haszontalanul, mert nem lön győződelmes az Xerxes: mert alig szalada el vezetre ü maga-is el egy hajocskán Görög Országból: es vezetre az Artabanus az ő szolgálja öle meg Xerxest az ü nagy szerencsetlenségéért. Mert jobnak ítele halalat, hogy nem mint szegységben való életet. Ez volt az az Xerxes, á ki elsőben Görög Országnak felelmenek, s-annak-utanna csuffjanak mondatot. Ezek az negy Kiralyok kiket itt emleget az Angyal; de nem azért, mintha az Persiai birodalomban, töb Kiralyok ugyan nem voltak volna ezeknel (mert Xerxes után még hat Kiralyok voltak, ugymint Artaxerxes Longimanus, Darius Nothus, Artaxerxes [757:] Mneon, Darius Ochus, Arsames es Darius C[o]ldomanus) hanem ez annak az oka, hogy ez negy Kiralyok idejében fennlöt viragzot

kiváltkepen, az Persiai birodalom; ez negy Kiralyok utan penig azon Persiai birodalom szalton szallot: Mind addig, miglen Darius Codomanus idejeben, szallot ez az birodalom az nagy Alexanderre. Ertyük azert, micsoda negy Kiralyokat emleget az Angyal; Lassuk az tanusagot.

### Tanusag.

Tanullyuk meg az vilagi birodalmaknak sorsa miben alljon. 1. Ebben; hogy minden ez vilagi birodalmaknak, Fejedelemségeknek egy tökéletes és allando sorsa nem volt soha s-nem-is leszen; de az miképpen hogy nevéködnek; így mikor azoknak ideje el telik, semmivé lesznek. 2. Ide tartozik az-is: Hogy az Országoknak, tartományoknak felette különböző Fejedelmi szoktak lenni: Mert az jók után, gyakorta kegyetlenek szoktanak tamadni fősvényők, telhetetlenek. Peldául vannak az Persiai Királyok; Jambor az Cyrus, kegyes fejedelem; de látor az ő fia Cambyses; és felette igen különböző Darius Hystaspis Xerxes-től. 3. Vegezetre ide tartozik ez-is hogy ez vilagi birodalmaknak, Fejedelemségeknek romlásának az oka, az Fejedelmeknek vetke, úgy mint balványozó, tobzódó, telhetetlen volta; illetlen satzoltatása az nepnek, gazdagsággal való kevelése s-az többi. Pelda az Persiai birodalom, mely az Királyok vetkéért el vesze, s-kiváltkepen penig az Xerxes gonosságaért, a ki gazdagságból illetlen hadakozást szerze; kivel végtére magának-is halált szerze. Ertyük ezt-is. [758:]

Mondam másodszor ezekben az jelen való igékben, tanít az Istennek Angyala, az Macedoniai, avagy Görög Országi birodalom felől; a kiről így tanít, s-mond: És tamad egy erős Király, és Uralkodik nagy Uralkodással, és cselekedik mindeneiket az ő akarattya szerint. Aholot két dolgot kell minékünk meg jegyöznünk. 1. Mit mond ennek az birodalomnak nevéködése felől az Isten Angyala. 2. Mit mond romlása pusztulása felől-is.

Nevéködése felől azt mondgya, hogy ennek Királya gyors leszen, hatalmas leszen; és mindeneiket valamiket kevan, vegbe is viszen. Az mint az Alexandernek szerencses hadaiból meg tetzik, a ki keves idő alatt meg hódoltata magának ez világnak csak nem nagyob részt. Nem nagy erővel penig: Mert elsőben Sándor indulván Persiára, harmincz ezer gyalogokkal és öt ezer lovaggal indul meg, semmit nem gondolván az ellenségnek sokaságával. Gyorsasága penig az hadakozásban meg tetzik innét: Mert mikor kérdenek az Sandort, hogy hogy hódoltatott volna meg hirtelenséggel ennyi nemzetsegöket azt mondgya.

μηδὲν ἀναβαλλόμενος: *Nihil procrastinans*, az az: semmi dolgomat ugymond egy napról másra nem halasztottam.

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg innet, az nagy Alexander viragzo szep allapattyabol birodalmanak, á ki fel nevekedik az Persiai birodalom utan: Honnet legyen ez: hogy ez vilagi birodalmak közzül eggyik szál, s-az masik nevekedik; eggyik kezről másra adatik. Ved eszedben: Istennek igaz iteletiből es el vegezöt tanacsabol vagy on az. Isten tanacsaba vala fel irva, azt mondgya az Angyal, hogy az Per-[759:]siai birodalom az Görögökre szallyon. Az mely változas emleköztessen minket á Christus orszagarol, Evangeliomarov, á mely eggyik nemzetsegről szall az masikra. El veszi Isten az ö Evangeliomat egy nemzetsegtől az haladat-lansagert es az masiknak adgya. El vötte az Sidoktul, es azt az Poganyoknak attá; ezek között-is, eggyikről az masikra szallitotta. Ha most nalad vagy on Magyar, meg örizd, ugy ély az mint Isten tanit az ö Evangeliomaban: mert masra fog szallani te kezedről.

II. Tanullyuk meg: Hon[n]et kell ez vilagi birodalmaknak meg marado allapattya felöl külsökepe[n] iteletöt tönnünk. F. Annak Fejedelmiből: mert á minemü á Kiraly, olyan az ö Orszaga. Jay annak az Orszagnak, á kinek Fejedelme gyermek, eröten, tobzodo, reszeges, parazna, praedalo; s-az többi. Jay annak az varasnak es falunak-is, á kinek biraja es elötte jaro i illyetenek. Viszontak, boldog az az Orszag tartomany, varos, falu, á kinek eszes es mertekletes eletü Fejedelme s-gondviselői vadnak, az minemü vala Sandor az ö Orszagaban, gyors, erös. hatalmas, eszes minden dolgaiban. Te-is hát illyenért könyörögj Istennek, hogy ö felsege adgyon: Ha olyan vagy on minden rendek szerint, halakat adgy Istennek erette, engedgy annak jo szivel, szolgálgy keszerites-nelkül, es eletiert könyöröggy. Így marad meg bekeseget, es Isteni szolgálatod.

Romlása felöl penig az nagy Alexander birodalmanak azt mondgya az Angyal, elsőben, hogy mikor meg csendeszedik. s-meg allapodik Orszaga, annak-utanna azon ö Orszaga meg rontatik, es el oszol az Egnek negy szeleire az az, el oszol ez vilagnak negy reszeire; nap keletre, nap nyugotra, eszakra, delre; es nem szall az az birodalom á nagy [760:] Alexandernek maradekira. Az mint vegben-is mene ez, az mint meg tetzik az Historiakbol. Mert minek-utanna meg hala Sandor, es az ö szolgálgy el temeték ötet Babyloniaban, Roxanes Aszszony az

nagy Sandor felesége terhessen marada tőle, kinek mikor ideje el telék, egy fiat szüle, kire az nagy Sandor birodalma nez vala: De megh foztatek tüle. Mert á nagy Sandor hadnagyi, ugy-mint Seleucus Ptolomaeus, Antigonus es Cassander, fel oztozanak az nagy Sandor birodalmaval, ily szin alat, hogy ok abban csak gubernatorok lennenek addig, mig az Sandor fia fel nevekodnek, de semmi nem telék benne. Mert á fejedelemség, Urasag hidgyed erkölcsöt veszen maganak: De ritkan jora; hanem gonoszra. Seleucus azert, el foglalá Syriat, Babyloniat nap keletre. Cassander Macedoniat, nap nyugotra. Antigonus, az kissebbik Asiat Eszakra. Ptolomaeus, AEgyptomot Delre. Így azert az Sandor birodalma az mint az Angyal szoll, ez vilagnak negy szele fele el oszla. Masodszor az Sandor birodalmanak romlása felöl azt mondgya: es nem az ő uralkodása szerint uralkodnak; mellyel uralkodot: az az: Nem lött annak-utanna ezeknek á hadnagyokból tamadot fejedelmeknek uralkodások mint az nagy Sandore. Harmadszor azt mondgya felöle, ki szagattatik az ő birodalma, az az: noha az ő birodalma ollyannak latzik mint az nagy zöldellő fa, de mindazaltal ki szakasztatik mint egy planta, egy füvecske. Negyedszer es utolszor azt mondgya: Es egyebeknek adatik ezek kívül; az az nem az ő maradékira, hanem az ő hadnagyira száll az Sandor birodalma. Es ezt jo eleve lattatik hogy eszebe vötte vala halаланak idejen az Alexander. Mert mikor kerdenek Barati, kinek hadna orsza-[761:] gat: azt feleli, τὸ κῆρυ τὴν ὀπτιμο ac praestantissimo. Annak ugy mond á ki leg job leszen.

### Tanusag.

Tanuljuk meg: Mikor történik ez világi birodalmaknak, fejedelemségöknek vege; Uraknak, Fejedelmeknek halála? F. Akkor szinten, mikor leg job állapotban vadnak, es az jo szerentseben ugyan meg reszegöttek, nagy hamarsaggal leszen birodalmoknak romlása, es magoknak halála. Pelda erre á Sa[n]dor á ki mikor leg job állapotba[n], fenyös dicsőségben volna, akor történik halála, s-birodalmanak változása. Jusson eszedbe hát, mikor leg job állapotba[n] vag[y], hogy akkor leg közeleb halálad, s-életödnek változása.

II. Tanuljuk meg: Hogy semmi nincsen ez világi dologban allando; hanem mindének változás alatt vadnak. Alhatatlan ez vilagnak minden dicsősége. Pelda az Sandornak viragzó allapattya, á ki hirtelen semmivé lön. Az mely szolgál nekünk, magunk meg alazasára, világi kevelységöknek meg utalására:

Ne hidgyük el magunkat, mert meg csal ez vilagnak alhatatlan volta. Ha gazdag vagy, ne fuvalkodgyal fel; mert változo az szerentse: Ha ma Croesus vagy, holnap Irus egy kuldus lehetz. Ha jo egesseged vagyon, ne hid el magadat véle; Mert ugyan ma mégh betegség ütközhetik hozzád. Ha Ur vagy ne hid el magadat: sok urak kuldusokká löttek; mert nincs ez vilagon semmi allando. Szolgal ez az tudomany az mi vigasztalasunkra: Mert ha ma nyomorogattatunk, s-ellensegünk gyözedelmes raytunk, holnap változik az szerentse s-az mi ellensegink semmive lesznek előttünk.

III. Tanuljuk meg az Alexander peldajabol kinek Orszaga, nem marad az ő tulaydon magzat-[762:]tyara; hogy az kegyetlenséggel[,] artatlan vernek ki ontasaval, praedával, Isten nevének gyalazattyával keresöt joszag, nem marad harmad izig az Atyakrol, Anyakrol, fiokrol, leanyokra; az mint lön az Sandor maradekanak dolga. Mert az Sandor kegyetlen vala, es vegezetre magat Isten gyanant akarja vala tisztöltetni: kiert az ő maradeka nem lön reszes birodalmaban. Azert á kik Atyak, Anyak vattok igaz keresmenyötökkel gyüjtsetek kentsöt maradokitoknak, hogy elhessenek holtatok utan azzal. Nem csuda hát, ha á Kalmarok fiainak-is keves szokot maradni; mert sok esküvessel gyüytik sokak, sok hamis hittel, az miek vagyon azt. Nezd el csak, vay ki keveset latz az kalmarok fiai között, á ki attyatul marattal dicseködhethetnek. Oka vagyon annak miért cseleköszi Isten azt.

IV. Vegezetre tanuljuk meg innét: Valakik Isten ellen haladatlanok, ismet haladatlanokkal szokta ő felsege büntetni: Mert ez az haladatlansagnak melto jutalma. Pelda az Sandor á ki haladatlan lön Istenhöz, á ki sok jokkal meg latogatta vala ötet, es ilyen nagy birodalomra fel emelte vala: De nem véve jo neven, söt azzal gonoszul éle; Azert Isten-is azzal veré meg, hogy senki az ő halala utan, nem lön nekie igaz: hanem fel osztozanak azok, kiket fel emelt vala nagy tisztóssegre, Orszagaval, söt ennek-felette Fiat es feleséget meg ölek. Hogy azert minekünk egesz életünkben s-halalunk utan-is jo legyen dolgunk; legyünk mind Istenünkhöz s-mind felebaratinkhoz hala adok az el vött jokert. Melyre segellyen minket az mi Istenünk, fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [763:]

### LXXIII. Praedicatio.

„\*ES hatalmas leszen az Deli Kiraly, es az ő fejedelmi között mas-is, meg erőssödik, es ez hatalmat véssen azon, es Uralkodik:

\* Vers. 5.

nagy Uralkodas leszen az ő Uralkodasa. \*Es egynehany esztendő mulvan, egybe baratkoznak; es az Deli Kiraly leanya, megjön az Eszaki Kiralyhoz, hogy őket egybe bekeltesse, de nem leszen annak arra valo karja ereje, sem penig az kiraly meg nem marad az ő erejeben hanem kezben adatik az aszszonyi-allat, mind azok á kik azt el hoztak volt; mind az ő Attya, es á kik az időben azt batoritottak. \*\*Es tamad annak á Kiraly leanyanak gyökerenek, csimotaja közzül egy az ő Kiralyi rendiben, ki el menven, hadat viszen az Eszaki Kiraly erőssegei ellen, es azokat el foglallya. \*\*\*Es annak felette azoknak Isteneiket-is, Fejedelmekkel es azoknak gyönyörűseges arany es ezüst edényökkel együt fogsagba viszi AEgyptusban, es az töb Esztendeig Uralkodik az Eszaki Kiralynal. +Es az Deli Kiraly az ő Orszagaban megyen, es vissza tér az ő földében.” [764:]

## S U M M A.

Ezökben az következő ighekben tanította summa szerint az Istennek Angyala Danielt, az Seleucidaknak es Lagidaknak birodalmarol: az az: Az Alexander hadnagyiból tamadot Fejedelmeknek es Kiralyoknak birodalmarol; AEgyptusnak tudni illik es Syrianak Kiralyirol, á kiktől sokat szenvedet az Istennek nepe az Sido nep, közel három szaz esztendeig. Mert Judaea, Sido Orszag, AEgyptus es Syria tartományanak szinten közepötte vala.

Jövendől penig az Angyal AEgyptomnak hat Kiralyirol, kiknek nevek ez vala. 1. Ptolomaeus Soter, á ki Ptolomaeus Lagusnak fia vala: az mely Lagustul, neveztettek Lagidaknak az AEgyptombeli Kiralyok, á Ptolomaeustul penig az AEgyptomnak első Kiralyatulaz Alexander halála után, mondattak minden Kiralyok Ptolomaeusnak. 2. Ptolomaeus Philadelphus. 3. Ptolomaeus Evergetes. 4. Ptolomaeus Philopator. 5. Ptolomaeus Epiphanes. 6. Ptolomaeus Philometer.

Jövendől ennek felette, az Asianak es Syrianak nyoltz Kiralyirol; kiknek nevek ez vala. 1. Seleucus Nicanor, (az mely Seleucustu[1] neveztettek az Syrianak Kiralyi Seleucidaknak) 2. Antiochus Soter. 3. Antiochus Theos. 4. Seleucus Callinicus 5[.] Seleucus Cerannus 6. Antiochus Magnus. 7. Seleucus Philopator. 8. Antiochus Epiphanes. Ezek az Lagidaknak es Seleucidaknak Kiralyi, kikről ez tizen-eggyedik Caputban jövendől az Angyal.

\* Vers. 6.

\*\* Vers. 7.

\*\*\* Vers. 8.

+ Vers. 9.

Kiknek mind egymás ellen valo hartzokat; s-mind penig az Isten haza ellen valo kegyötlensegeket megh jelenti, az mint rendel ennek utanna meg hallyuk. Most penigh ez föl [765:] vöt nehany igekben, tanit az Angyal, az AEgyptusnak es Syrianak első Fejedelmi es Kiralyi felöl.

## R E S Z E K.

Harom reszecskeje vagyon ez fel vött igeknek. Mert jövendöl az Angyal.

I. Az Ptolomaeus Soterről, á ki Lagusnak fia vala, es Seleucus Nicanorrol.

II. Ptolomaeus Philadelphusrol, es Antiochus Theosrol.

III. Ptolomaeus Evergetesről es Seleucus Callinicusrol.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Ptolomaeus Soternek, á ki AEgyptomnak Kirallya vala, es Seleucus Nicanornak, á ki Syrianak Kirallya vala, Historiaijat, így szoll felöle az Angyal s-mond: Es ugymond hatalmas leszen az Deli Kiraly.

## Mit akar?

Deli Kiralynak mondatik az Ptolomaeus Soter, Lagusnak fia ez okon: Mert az AEgyptom, Judaeara, az az Sido Orszagra nezve delre vala; az mely AEgyptomnak Kirallya vala á Ptolomaeus Soter. Azt akarja azert mondani felöle, hogy felette hatalmas leszen: Mert ugyan-is sokat hadakozek az Antigonus ellen ez az Soter, á ki az Alexander halala utan el foglalta vala az kissebbik Asiat maganak, s-mind penigh az Seleucus Nicanor ellen, á ki el foglalta vala Syriat. Mert az Sandor halala utan, fel osztozvan az Sandor Hadnagy birodalmaval, ki ki az hadnagyok közzül azon igyeközik vala, hogy öregbitene Orszagat. Az mely viadalban sokat szenvedöt az Syrianak tartománya. Söt ennek fölötte azt írja Ptolomaeus Soter felöl Josephus, *Antiq. Iud. lib. 12. cap. 1.* hogy ez az Ptolomaeus Soter, Jerusalemet-is [766:] csalardsagaval, egy innep napon meg veve; es az Sidokat Jerusalemben felette igen megh nyomorgata: söt ennek-felette ő magaval egyetemben, az Sidokban sokakat vön Aegyptomba rabsagra. Illyen vala sorsa az Isten Ecclesiajanak az Ptolomaeus Soter alatt. Az Soter azert annyit teszen magyarul, mint megh tarto (*Σωτηρ qui salutem dat*) De nem hogy megh tartoja, hanem söt inkab rontoja lün az Isten hazanak. Ezt akarja azert mondani az Isten Angyala Soterről. Az Seleucus Nicanor felöl pedigh így jövendöl az Angyal s-mond: Es az ő

fejedelmi közzül, mas is meg erőssödik, es ez hatalmat veszön azon, es uralkodik; Nagy uralkodas leszen az ő uralkodasa.

Mit akar?

Az Seleucus Nicanor, egy vala az nagy Alexander hadnag[y]i közzül, á ki el foglala maganak birodalmul Sandor halala utan Babyloniát, Syriát. Öszve veti azert, ezt az Syrianak Kirallyat az Ptolomaeus Soterrel az Angyal; azt akarja mondani felöle; hogy fellyeb valo leszen, hatalmasb leszen ez, az Ptolomaeus Soternel, az AEgyptomnak Kirallyanal. Az mint vegbe-is mene ez. Mert ez az Seleucus meg öle Lysimachust Macedonianak Kiralyat, es birodalmat el foglala maganak (ez volt az á Lysimachus á kinek penzet es Aranyat Erdelyben á Maros vize mellet meg talaltak) meg öle ez az Seleucus annak-felette Antigonus, á ki el foglalta vala az Sandor halala utan az kissebbik Asianak Orszagát: es az Antigonus birodalmat foglala ez ü birodalmahoz Syriához es Babyloniahoz: es önnön magat osztan Syrianak es Asianak Kiralyanak iratta. Így azert, mind birodalma fellyeb valo lün, [767:] s-mind pedig fejedelemsége killyeb terjede Seleucus Nicanornak avagy Nicatornak, (az mely annyit teszen magyarul mint győzödelmes, á *νικῶν vinco, hinc Νικατῆρ victor, et νίκη victoria*) hogy nem mint vala Ptolomaeus Soterek. Es ez az Seleucus job akarattal vala az Sidokhoz: Mert bekeseges lakast engedet vala nekik birodalmaban, nem ugymint Ptolomaeus Soter.

Tanusag.

I. Tanullyuk megh inset, hogy noha hatalmasok ez világ szerint az Isten Any[a]szent-egyhazának ellensége; De ismet Isten azoknál hatalmasbakat tamaszt, kiknek feelmek által. azokat á kik annak-elötte hatalmasok voltanak, megh zabolazza. Pelda az Soter, á ki felette kegyetlen vala az Sidokon elsőben, de latvan az Seleucusnak fellyebben valo birodalmat, nem annyira kezde az Sidokon kegyetlenkődni, latván az Seleucusnak az Sido nephőz valo engedelmesseget. Így vagyon bizonyara most-is az dolog. Kedvez valamit az Nemet nemzetseg mi nekünk, mert lattya az természet szerint valo Pogannak engedelmesseget nemzetünkhöz: De ha á nem volna, meg hidgyed külömben fogna az Nemet nemzetseg hozzánk. Így azert Isten, az Poganyok által tartoztattya azoknak gonosz szandekokat.

II. Tanullyuk meg, hatalmasok ez vilagi fejedelmek, es egyyk az masiknal hatalmassab: De fellyeb valo mind ezeknel az mi Istenünknek hatalma, á ki az ő Anyaszent-egyhazat nem had-gya. Ne fellyünk hát semmit: Mert az nagy hatalmu Isten, talal mindenkor modot az mi megh maradasunkban, az mint szinten talala regenten. [768:]

Ezzel biztassuk hat magunkat az mi ketseges es felelmes allapatunkban. Lassuk az masodik dolgot-is.

Mondam: masodszor, ezekben ez jelen valo igeiben, jövendöl az Isten Angyala az Ptolomaeus Philadelphusrol es az Antiochus Theosrol. Az Ptolomaeus Philadelphus, az AEgyiptomnak Kirallya vala, á ki fejedelme lön, az Ptolomaeus Soternek halala utan, az Orszagban AEgyiptomban. Ez volt az Ptolomaeus Philadelphus á ki az Sido Bibliat Görög nyelvre fordittatta 72. Doctorok által, kiket küldöt vala az Eleazar Pap Jerusalemből ennek az Kiralynak, hogy meg forditanak az Isten könyvet Görög nyelvre, az mint ez mai napig szömeinkkel lattuk. Mely-lyen valo örömeben, nem csak az Sidokat bocsata hazajokban az rabsagbol, kik szaz ezeren voltanak: hanem az Jerusalem Temp-lomat-is meg ajandekoza. Küldven abban egy arany asztalt, draga kövekkel megh ekösittetet, ket arany cseszet, es harmintz arany talakat. Az Doctorokat-is, külön külön mind meg ajan-dekoza. Igy böcsülte megh Pogany leven az Istennek könyvet, es annak magyarazoit. Mely Ptolomaeust, bator követnek az mi Uraink, nemesseink es gazdag Dusaink-is. De kiszeb gondgyok-is nagyob ő nekik annal: azert vagyon Orszagunk ez jonapban.

Az Antiochus Theos penig Syrianak fejedelme vala, á ki az Antiochus Soternek es Seleucus Nicanornak halala utan be szalla az Orszagban. Ez annak-okaert az Antiochus Theos, gyakorlatossaggal valo ki ütesevel, felette ige[n] pusztittya vala, az Ptolomaeus Philadelphus birodalmat: Annak-okaert, mivel hogy ez az Philadelphus, inkab szeretője vala az bekeseg-nek hogy nem mint az hadakozas-[769:]nak, azon igyeközék hogy ezzel az Antiochus Theossal frigyet es baratsagot tartana. Melybe modot-is kerese.

Modgya felöl azert ennek á frigynek azt mondgya az Angyal, hogy így leszen az. Az Deli Kiraly, az az, AEgyiptusnak Kirallya, leanyat adgya az Eszaki Kiralynak, az az: az Asianak es Syrianak Kirallyanak, az mely Eszakra vagyon Judaeara, Sido Orszagra nezve. Ugy-is lön penig az dolog. Mert az Antiochus Theosnak jambor aszszony felesége vala az Laodicea aszszony, az Ptolomaeus Philadelphus leanya; á kitül ket fiai-is valanak Theosnak, Seleucus Callinicus, es Antigonus Hierax. De ezt az

Laodicea aszszonyt meg vete az Antiochus Theos kicsin okert, tudni illik hogy az Berenicet ugyan azon Ptolomeus Philadelphus leanyat, felesegenek ötset vehetne maganak feleségül. Mellyet örömet-is meg cseleködek az Ptolomaeus Philadelphus, hogy az egyszer kötöt frigy valoban meg maradhatna közöttük. Es így az Antiochus Theos ket Atyafiakat vön egyszer-s-mind, feleségül maganak, á kiből nem hogy bekeseg szarmazek; hanem inkab töb vesződelem: Mert Isten ellen vala: es az frigy ü köztök igen hamar fel bomla: az mint az Angyal jövendöl föle, s-azt mondgya. De nem leszen ugymond annak arra valo karja, sem penig ereje: az az: nem leszen á Berenice sokaig az Antiochus Theosnak kedveben. Karjanak hija penig á Berenicet hasonlatossag szerint az iras á Ptolomaeus Philadelphusnak ezert: Mert az mikepen hog[y] az embernek karja arra valo, hogy azzal valamit meg erőssitsön: Így az Berenice az ö Attyanak kedve-jert az Ptolomaeus Philadelphusejert, megye[n] feleségül Antiochus Theoshoz, hogy az ö Attya Orszagat meg erőssitse. De meg csallya á [770:] remenseg. Mert nem tart sokaig az ö kedve az Antiochus Theosnal. Nem felelhete hát meg ez az aszszony nevenek; Mert az Berenice annyit teszen magyarul mint bekeseg hozo *φεgevική ferens victoriam*.

Söt ennek felette ezt-is emliti az Angyal: Az Kiraly sem marad meg az ö erejeben, az az: Nem leszen ő maga-is Philadelphus, sem penig az ő leánya maradando; hoszszu életü. Hát mint leszen az dolog? Kezben adatik azt mondgya az Angyal az aszszonyiallat, mind azokkal á kik azt el hoztak volt, mind az ö Attya, s-mind á kik az időben batoritottak[.] Az az: ezt akarja mondani az Angyal. Az Laodice[a] aszszony latvan az Antiochus Theosnak az ő Uranak alhatatlansagat, ezt cseleköszi, hogy ő magat meg öli az Antiochus Theost: az ü fiat penig az Seleucus Callinicus arra inti, hogy valahol leszen az Berenice az ő fiaval egygüt, mellyet fogadot vala az Antiochustul, meg ölye, azokkal egygüt valakik az Berenice hazassag szerzeseben jelen voltak es Udvaraban nekie szolgaltanak: ez az Angyal beszedenek értelme. S-ekkepen-is lön az dolog.

Mert az mint írja Appianus Alexandrinus, *libro de bellis Syriacis*: Leodice önnön maga megh etete Antiochus Theost, s-meg hala: Callinicus penig meg öle Berenicet mind fiaval egygüt, kit Antiochus Theostul fogadot vala; s-mind penig azokat le vagata Callinicus, valakik az Berenice hazassagaban szörzők valának, es AEgyptumbol Syriaban valo haza viteleben szolgaltanak, s-uti társok valának. Es így haszontalan lön az Ptolomaeus Philadelphusnak, az Antiochus Theossal valo frigy kötése. [771:]

I. Tanullyuk meg innét: Az illetlen es Isten ellen valo hazasagnak frigy kötesnek, micsoda legyen az ő gyümöltse: Viszsza vonast, vér ontast szerez az. Pelda erre az Philadelphusnak, Antiochusnak es Berenicenek halala; kik az illetlen hazassagert meg halanak; es soha Isten az tisztatalan hazassagot büntetetlen nem hadgya. Hát ki ki el tavoztassa azt.

II. Isten nem csak az illetlen hazasokat; de az illetlen hazasag szörzöket-is megh szokta büntetni; az mint hogy nem csak maga hala megh Antiochus es Berenice, hanem valakik abban szörzök valanak, mind azok le vagatanak es mind egy arant büntettetenek Istentül. Söt ennek felette, nem csak az illetlen hazasokat; de még azokat-is á kik tisztatalan es illetve[n] agybol születetnek, azokat-is az Ur Isten meg veri. Pelda erre á Berenice fiacsakaja, á ki noha nem vetöt az ő Attya s-annya illetve hazassagaban semmit, de mindazaltal le vagattatik az ő annyaval együt.

III. Szep dologh az hazassagban valo szövetség, az frigynek megh tartasara; de ugy, hogy legyen Istennek tisztössegere az. Meg lassak tehát á kik hazassagra igyeköznek, hogy vér szerint valo szövetség által Atyafiusag által azt meg ne förtöztessek. Az mint cseleködek Antiochus Theos, ki egyszer s-mind ket Atyafiakat vün feleségül maganak, s-Isten meg büntete erette, s-most-is Isten büntetlen nem hadgya. Vetközik hát az Romai Papa ki az ő sok indulgentiajaval, vér szerint valo Atyafiakat azon egy hazassagban meg enged: az mint erre alkalmas példakat találnank. De lassuk az utolso dolgot. [772:]

Mert mondottam vala, hogy harmadszor es utolszor; ezekben az ighekben az Angyal el vegezven beszédet Ptolomaeus es Antiochus felöl; jövendöt mond az Ptolomaeus Evergetes felöl, á ki haddal indul Seleucus Callinicusra, mivel hogy Berenice az ő fiaval együt megh ölte vala. Aholot kettöt jegyez meg az Angyal: Először az Ptolomaeus Evergetesnek nemzetseget s-eredetit. Masodszor cseleködetit.

Nemzetsege s-eredeti felöl azt mondgya: Es tamad annak az Kiraly leanyanak gyökerenek csemetei közzül egy az ő Kiralyi rendiben: az az, eredetöt veszen az Ptolomaeus Evergetes, ugyan abbol az nemzetsegből, ahonnet az Berenice szarmazot vala. Mert az Ptolomaeus Evergetes es az Berenice, ugyan azon egy Atyatul, az Ptolomaeus Philadelphustul szarmaztanak vala: es boszzut akara allani az Seleucus Callinicuson az Berenicenek halalaert az ő nennyenek halalaert.

Cseleködeti felől penig azt mondgya: hadat viszen az Eszaki Kiraly erőssegei ellen, es azokat el foglallya, az az: nagy erővel megjön az Ptolomaeus Evergetes Syriara, es annak gazdag varosit el foglallya: es mikor hatalmat veszen rayta, az Syria Orszagbelieknek Isteneket, azoknak Fejedelmivel, kencsekkal, gazdagsagokkal, arany es ezüst edenyivel, győződelmessen viszi haza AEgyptusban, es sokaig Uralkodik Syriaban, semmit nem tartvan Seleucus Callinicusul, ugy mint hatalmassab leven ő nalanal. Es igy senkitül semmit nem felven, gazdag praedaval tér meg AEgyptomban. Ez az Angyalnak jövendő mondasa. Vegben-is mene penig ez. Mert azt írja Polybius *lib. 5.* es Appianus *libro de bellis Syriacis*, hogy Ptolomaeus Evergetes, Ptolomaeus Philadelphusnak az fia; hogy Berenicenek halalal-ert boszszut allana, menven Syriara, ő-is meg öle az Laodicea aszszonyt, nagy reszből Syriat el foglalvan maganak. Jeronymus penig azt-is hozza teszi: hogy mikor hallotta volna Ptolomaeus Evergetes, hogy valami partolas indultatnak AEgyptumban az ő Orszagaban, meg ter az Ptolomaeus Evergetes es Seleucus Callinicusnak Orszagat fel dullya, szantalan gazdagsagot viven hazahoz. Viszsza viven azokat-is az balvanyokat, melyeket Cambyes AEgyptusbol vit vala Persiaban; az mely arany es ezüst Isteneket meg ada az AEgyptumbelieknek. Az mely ő jo tetemenyeert az AEgyptumbeliek nevezek ötet Evergetesnek az az, jól tevőnek. Mert az *εὐεργητής* annyit teszen mint *bene factor, beneficus*, jól tevő.

### Tanusag.

I. Hat tanullyuk meg inset mi: Mit hozzon az Isten tisztösegenek dicsösegenek gyalazattyaval kötöt frigy az emberekre: Nem egyebet hanem vesződelmet es vér ontast. Nem hogy Isten azt meg aldana; de inkab az nagyob vissza vonasra nyit utat es alkolmatossagot. Pelda az Berenicenek hazassaga Antiochus Theossal, az mely erre valo vala, hogy ez által bekeseg szerez- tetnek: de mivel hogy Isten ellen vala, sokkal nagyob vér on- tasra ada alkolmatossagot. Igy leszen most-is, ha Istennek tisztössege ellen akarnak Fejedelmeink frigyöt szerzeni; Nem hogy az allando lenne, de inkab nagyob vissza-vonyasra nyit utat es alkolmatossagot. Eggyezzen tehát az frigy az Isten tisztössegevel. [774:]

II. Tanullyuk meg inset: Haszontalan á balvany Istenekben valo bizodalom, á kik magokat sem oltalmazhattyak. Pelda

erre, hogy az Syriaiaknak Istenök, egygüt vitettetnek az Syriusokkal fogsagra AEgyptusban.

Igy vagy on az Papistak balvany Istenöknek-is dolgok: magokkal jól tehetetlenek, azért haszontalanul esedöznek nekik. Mi pedig bizzunk csak az mi Istenünkben, á ki az mennyet földet teremttötte. Az kinek adassek birodalom, hatalom, tisztség, mind örökön öröke, Amen.

#### LXXIV. *Praedicatio.*

„\*ES annak fiai hadat, szöröznek, es minek utanna sokasagot es sok seregöket gyüytene, eljü hirtelenséggel, es mint az ár viz, azonkepen ki terjed az ö nepe, es által megyen, es meg térvén hadakozik mind az ö erősseig. \*\*Es el haborodik az Deli Kiraly, es ki megyen es meg ütközik, az Eszaki Kirallyal, es allat nagy sokasagot es adatik az á sokasag ö kezében. \*\*\*Es az á sokasag fel emelkedik, es fuvalkodik annak szive es sok ezereket el vesz, mindazáltal erejében meg nem marad.”

#### S U M M A.

Ez ighekben az Istennek Angyala summa szerint, jövendöt mond az Seleucus Callinicusnak fiairól, á kik haddal mennek Ptolomaeus Philopatorra, AEgyptomnak Ki-[775:]rallyara, az ö Attyoknak az Callinicusnak es az ö szép Annyoknak az Laodicea aszszonynak halálaert.

#### Ertöde?

Mondom azt írja meg az Propheta, az Callinicus fiai, mint allottanak boszszut az Ptolomaeus Philopatoron, (á ki fia vala Ptolomaeus Evergetesnek) az ö Attyoknak es nagy annyoknak halálaert.

Melynek ez leszen haszna, hogy innen az Ecclesia ertse meg es magának vegyen vigasztalást az ö nyomorusagi közöt, hogy nem esik semmi törtenetből ö rayta, hanem jó eleve tudgya Isten az ö nyomorusagit, es noha egy ideig az ellenségnek keze

\* *Vers. 10.*

\*\* *Vers. 11.*

\*\*\* *Vers. 12.*

ala engedi, de mindazáltal Isten az ő Anyaszent-egyházat meg tartya, es annak ellensegit meg bünteti Es bizonyara kereszt-yenek, vagyon szűkegünk ez tudományra: Mert halljuk nap-onkent; miért töreködgyek most-is az Papa Cardinali által, hogy egy ideig egy felől kedvezzen, s-más felől pedig templo-minkbol ki pöcsetöllyön; de az Ur Isten gondunkat viseli mi-nekünk.

## R E S Z E K.

Harom reszecskeje vagyon, ezeknek az föl vöt igheknek.

Mert először azt kell minekünk meg latnunk, ki volt ez az Philopator, es kicsodak voltak az Callinicus fiai.

II. Mit cseleködöt az nagy Antiochus Philopator ellen az ő Attyanak es nagy annyának halalaert.

III. Mikepen oltalmazta vegezetre Orszagat Philopator, az nagy Antiochus ellen. Ezeket lassuk.

Az mi az első kerdest illeti, ki volt az Philopator, es kik voltak az Callinicus fiai: Ved eszedben. Az Philopator, vala az Ptolomaeus Evergetesnek fia, á ki be szalla [776:] az ő Attya halala utan, az AE[gyi]ptom Orszaganak birodalmaban: es annyit teszen Magyarul, mint szüleinek az az: Attyanak Annyanak szeretője. De nem azert neveztetek így, mint ha az ő Attyanak szeretője löt volna, hanem az ő gonoszsagaert (*per 'αυτίφρασιμ*) mert az ő Attyat Annyat, es az ő Attyafiait, megh ölte vala: á kiert mindenek előtt, ez az Philopator utalatos Fejedelem vala.

Az Callinicus fiai pedig, ketten voltak: Eggyik Seleucus Keraunus: Masik Antiochus Magnus nagy Antiochus. Nagynak mondatot ez, az ő viselt dolgaira nezve, á kik hadat inditanak az Philopator ellen. 1. Ezert, hogy boszszut allananak az ő Attyok-nak s-nagy Annyoknak halalaert. 2. Ezert, hogy ki üznek azokat az hadnagyokat Syriabol, á kiket Ptolomaeus Evergetes megh ölven Seleucus Callinicust, hagyot vala Syriaban. Es mivel hogy lattyak az Callinicus fiai, hogy utalatossa löt az Philopator az ő gonoszsagaert AEgyptomban az fejedelemségben, nem akar-jak el mulatni az alkolmatossagot; hanem haddal készülnek ő reja, s-keszitenek pedig az mint Polybius írja, hetven ezer gya-logokat, s-öt ezer lovagokat Philopator ellen; hogy el foglallyak ő tüle Syriat; kit Evergetes el foglalt vala az ő Attyoktul Callinicustul; es Evergetes hadnagyok által birja vala Syriat, haza mennen ő maga AEgyptomban.

De Keraunus az nagy Antiochus ötse, jo eleve mégh az ha-daknak ki inditasaban meg hala; es az birodalomban az nagy Antiochus önnön maga marada. [777:]

Tanuljuk meg innét az Philopator cselekedetiből á ki az ö Attyat Annyat megh öli, á ki ert Isten ötet ezzel bünteti, hogy nem sokaig tart az ö birodalma, es vegezetre Isten ezzel bünteti, hogy ellenseget hoz reaja, es mereg miat kell el veszni: hogy Isten az kegyötlen es haladatlan Fiaikat, kegyötlenül bünteti. Azert legyünk Atyanknak Anyanknak tisztölői: az mint meg parancsolta Isten az ötödik parancsolatban: Tisztöllyed ugyanond Atyadat es Anyadat hogy hosszu életü legy ez földön. Söt gyakorlatossaggal az mivel szoktak az haladatlan Fiak Attyokat illetni, azzal szokta Isten azokat büntetni. Olvassuk Manliusnal hogy egy ifiu az ö Attyat üstökenel fogva, az küszöbig vonta vala: Vegezetre ö-is megh venhödven, ötet-is az maga saját fia az szemetre vonsza; Melly cselekedeti alat mond az fianak: *Parce fili, ego meum patrem tantum ad limen domus protraxi*, az az: Kedvez fiam es hadgy el: En az en Atyamat csak az küszöbig vontam vala. Igy azert Isten ugyan azzal büntete, az mivel vetközöt vala.

De nem csuda, ha így esik az Atyaknak Anyaknak dolgok, mert fiaikat leanyokat, nem nevelik Isteni tisztöletben; söt ugyan gyönyörködnek sokak az ö magzattyoknak gonoszsagaban, s-azt szoktak mondani Jo szollo fiam vagyon, az Annyat-is meg tudgya immar szidni; magamat-is Agebnek tud mondani. Jol vagy fiaddal; kerködhétöl vele. Igazat mond; Mert ha az nem volna, nem tanitanad arra.

Hat az Atyaknak Anyaknak summa szerint ez az tanu-[778:]sag innét, hogy ha jo fiaikat leanyokat akarnak nevelni, tekintsenek az Job Patriarcha példajara, ki az ö fiait Isteni felelemben tartotta. Ha az Atyak, anyak gyermekjöket fenyelekben nem tartyak, \*azt mondgya az böles, hogy oly kemény leszen, mint az tanulatlan lo: Ha kedvere tartod az te fiadat, annak-utanna, felnöd kel tüle. A ki penig az ö fiat szereti gyakorta ostorral erdöki ütet. Igy kellene bizonyara, s-volna-is az mi Fiainknak-is szüksegek rea: Mert nem sokkal jobbakk nemelylek az Philopatornal, kik böcstelenül tartyak Attyokat, Annyokat; kiknek lator vetköknek az Atyak, Anyak okai. Lassuk az masodik dolgot.

Mondam masodszor, azt kell minekünk meg latnunk: Mit cselekedöt az nagy Antiochus Philopator ellen, az ö Attyanak nagy Anya halalaert. Ved eszedben: Ezt cselekötte, hogy az

\* *Eccles. 30.*

mikor ingyen sem velte volna Philopator az AÉgyptomnak Kirallya, midőn minden gyönyörűségben élne, senki(n)től semmit sem felven; hirtelenséggel, mint egy ár viz, nagy sok neppel rohant ő reaja, es el foglalta Judaeat es Syriat. Annak utanna Orszagat meg szabaditvan, megyen AÉgyptusra, es azt el dullya, mind az Raphia nevő erősségig, városig. Az mint írja Justinus Historicus ezt ő felőle: hirtelenséggel ugymond az Philopatornak sok városit meg nyomorittya. Győződelmes leszzen azért az nagy Antiochus elsőben az Philopatoron.

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg hat az Antiochus győződelmeből á ki el foglallya Philopatortul hirtelen Syriat: Minemű legyen ez vilagi birodalmaknak sorsa: Illyen bizonyara, [779:] hogy ez minden változas ala vettetöt. Ha ma tied; Holnap mase leszzen. Pelda erre az Antiochus á ki maganak foglallya Syriat, de ottan hamar el veszti, így az Assyriai birodalom szalla á Persakra; az Persiai szalla az Görögökre; Az Görögöke oszla negy hadnagysagra; es vegezetre szalla az Romai birodalomra. Azert nem igerhet senki, ez vilagi Fejedelemségben tökelletes megh maradast maganak. Hasonlo ez vilagi gazdadsagnak-is dolga. Croesus á ki gazdag vala hamar szegennyé lön. Jól ély hat akar ki legy, az te gazdag-sagoddal; mert hamar változhatik dolgod.

II. Tanullyuk megh az Philopator példajabol, á ki ez vilagi gyönyörűségnek tobzodasnak adgya önnön magat, s-el veszti tunyasagaval Syriat: Melto hogy, á kikre Isten mit bizot, s-nem viselnek gondot rea, hanem tobzodasnak adgyak magokat, meg foztassanak tüle, az mint jara Philopator Syriaval. Hasonlatoskepen veszte el tobzodasaval Boldisar Kiraly Babyloniát. Az mit azért Isten read bizot ember, visely gondot rea. Holot penig illyen serenség kevantatik ez vilagi dolgokban; mennyivel inkább szükséges az mennyei dolgoknak meg tartasaban? Serenbek legyünk hát abban.

Ha azért tanito vagy; legy sereny az tanitasban: Ha tunya vagy abban; melto hogy megh foztassal attul. Ha külső gond-viselő, biro, tanacsbeli ember vagy: visely gondot tisztödre; Ha rest vagy abban, megh erdőmlöd hogy ki vettesse az tisztből. Ha Fejedelem, Ur vagy; oltalmazza azokat á kiket Isten az te hatalmad ala vetöt. Ha nem cselekedöd, el veszi tüled az meltosagot es másnak adgya. Ha gazdag vagy; legy jó safar; Ha különben [780:] elsz: nem vagy melto rea el vetetik tüled,

es szegennyé leszesz. Erre tanít az Philopator példája. Követ-  
közik az harmadik dolog.

Harmadszor es utolszor mondom azt kell meg latnunk, Mi-  
kepen oltalmazza Philopator Orszagat, az nagy Antiochus ellen.  
Ved eszedben: Azt mondgya felöle az Angyal: Meg remül az  
Philopator az Antiochus gyözüdelmen; latvan az Antiochus ere-  
jet AEgyptusban, es hadat indittyá hirtelen, úgy mint hatvan  
ket ezer gyalogit, hat ezer lovagit; es gyözüdelmet veszen az  
Philopator Antiochuson, úgy annyira hogy, maga-is alig szalad  
Antiochus, es Antiochusnak hada, esik Philopator kezeben:  
Mert Isten tötte vala ötöt gyözüdelmesse. De ebböl az gyözü-  
delemböl minden nepevel öszve nagy kevelysegebe esik Philo-  
pator, fel fuvalkodik ezzel, ennek felette sokakat meg öle az  
Isten nepeben. Az Antiochus penig bekeseget kerven töle, örö-  
mest hayla az bekesegre, es az elebbi tobzodásra adgya magát.

Ez felöl az Philopator felöl azt írja Iustinus Historicus *lib. 3.*  
Hogy mikor frigyét vetöt volna Antiochussal, meg öle az ö  
tulaydon feleséget az Eurydicet: es az Agathoclest ki firfiu vala,  
veve paraszna tarsul maganak, es ennek hugat az Agathocleat  
rendeleg vigasag tevőnek udvaraban, kikkel ejel es nappal tob-  
zodásban, es paraznasagban ele. A kiert utalatossa lön egyebek  
előt, es nem lön nyomos birodalmaban, hanem keves idők el  
mulvan, mereg miat vesze el. [781:]

### Tanusag.

I. Tanullyuk meg innen: Mit cseleköszik Isten azokkal, á kik  
az magokeval meg nem elegösznek; hanem á maset kevannyak?  
Ezt bizonyara, hogy az mi magoke volna-is, el veszi tölök.  
Pelda az Antiochus Magnus, á ki immar kezehöz kapcsolta vala  
Syriat, es birja vala mint sajáttyat, de meg nem elegödven  
azzal, AEgyptust kevannya maganak; annak sem teszi szerit  
s-az magajet-is el veszti, hatalmat veven az Philopator ö rayta.

Mire szolgál ez? Szolgál az mi magunk meg zabolazasara ez  
vilagi testi joknak kevansagaban. Ne szomjuhozzuk á maset  
ugy mint penzet, gazdagsagat, Urasagat, elegödyünk meg  
sorsunkal: Mert ha azt nem cseleködyük kevanvan az maset;  
az mink vagyön, azt-is el vesztyük. Ha azért Ur vagy, elegend-  
gyel meg sorsoddal: Ha meg aldot Isten szenvedhetö allapattal,  
gazdagsaggal; vöd jo neven Istentül: Ha nem cseleköszöd, el  
veszi Isten töled, s-annak-utanna örömet el venned azt, az mit  
annak előtte meg sem tuttal Istennek köszönni, de ö felsege sem  
adgya.

II. Az Philopator győzödelmeből tanuljuk meg, á ki noha lator, feshlöt életü; mindazaltal még-is ö győzödelmes, hogy nem bizonyos jegye, mindenkor ez annak, hogy annak vagyon igazab igye á ki győzödelmes. De ez tartozik az Istennek csudalatos nagy türhetö, szenvedhetö voltara. Istennek veghetetlen tanatsa annak az oka, hogy el türi, szenvedí ideig az gonoszsagokat-is, es az gonoszokat győzödelmesökke teszi, es mindgyart nem bünteti: De azért ha gonoszsagokban eleb eleb men-[782:]nek, büntetetlen vegezetre nem hadgya. Pelda az Philopator erre, á ki nem sok idő mulva mereg miat el vesze.

III. Tanuljuk meg: Minemü természetüvek legyenek az kevely fel fuvalkodot emberek: Felette alhatatlanok ök. Hamar felnek reszketnek, es hamar szarvat vesznek. Pelda az Philopator á ki hamar meg ijed, latvan az Antiochusnak győzödelmet ö rayta elsőben: De viszontak, mihelt neki fordul az győzödellem; mindgyarast fel fuvalkodek benne, ugy annyira hogy, még az Istennek hazanak-is nem kedvez, hanem azt-is fel dullya Jerusalemben. Semmi nincs azért, az kevely fel fuvalkodot embernel alhatatlanb.

IV. Tanuljuk meg, mint vagyon azoknak az Fejedelmeknek dolgok, á kik az Isten Anyaszent-egyhazanak akarnak artani? ily bizonyara, hogy Isten soha ez illyeten fejedelmeknek birodalmokat allandova nem teszi, hanem naprol napra erőtelenbe leszen. Pelda az Philopator, á ki az Istennek nepere, es hazara tamad, es annak-utanna az ö birodalma csak igen keves ideig tart.

Tanuljuk meg hat az Urak, Fejedelmek, á kik hoszszu időt es allando birodalmat kevannak magoknak, ne legyenek az Isten hazanak rontoi; hanem söt inkab taplaloí es eltetöi. Mert az Ecclesia, *munimentum Regni*, az Orszagnak meg tarto, oltalmazo bastyaja. Ha eppül az Ecclesia, eppül az Orszag, az birodalom: ha penig romol az Ecclesia, el kell az külsö birodalomnak-is romlani. Minket-is hat az mi Istenünk segellyen az ö Anyaszent-egyhazanak naponkent valo gondviselesere Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [783:]

### LXXV. *Praedicatio.*

„\*ES meg tér az Syrianak Kirallya, es allat nagyob sokasagot, hogy nem mint annak előtte, es egynehany Esztendő mulva el megyen hirtelenséggel, nagy sereggel es nagy gazdagsággal.

\* *Vers. 13.*

\*Es azokban az napokban sokan allanak az AEgyptomnak Kirallya ellen, es az pusztito fiak á te neped közzül fel fuvalkodnak, hogy meg erősitse az latast, es el vesznek. \*\*Es el jü az Syrianak Kirallya, es el hannya az töltest, es meg veszi az erős varost, es az AEgyptus Kirallyanak karjai meg nem alhatnak, sem az ő valogatot nepe, es semmi ereje nem leszen az ő ellensege ellen valo meg maradasra. \*\*\*Es minek utanna cselekedik az ő ellensege az ő kedve szerint, holot senki nem leszen ellene allo; allani fog az kevanatos földön-is, mellyet az ő erejével meg emezt. +Az utan ismet el vegezi, hogy be mennyen az ő Orszaganak minden erejével, bekeseznek szine alat, es valamit cselekedik, es az ő leanyat adgya feleségül á Kiralynak; azt beszédökkel el altatvan, de az nem áll meg abban, es az ő Attyanak akarattya szerint nem cseleköszik. ++Es fordittyta ortzajat [784:] az szigetökre, es sok szigetöket meg veszen, es annak gyalazatos cselekedetit meg enyhiti egy hadnagy, vissza advan annak az gy[a]lázatot, minden ő gyalazattya nélkül. Es fordittyta ortzajat, az ő maga Orszaganak erősegeire, es meg botran kozvan el esik, es nem talaltatik.”

#### Summaja ez igheknek.

Ez előtt valo igeknek magyarázatty[a]ban, meg érték az keresztyenök, mikeppen allot boszszut Antiochus, Philopatoron, az ő Attyanak Callinicusnak, es az ő Annyanak Laodicea Aszony-nak halálaert. Így tudni illik, hogy vissza foglala önnön magának Syriát s-Judaeát úgy-mint Attyatul marat jóságat. De vegezetre nem elégödvén Antiochus azzal, hanem AEgyptus Országát-is kevanván magának, az ő magajet-is el veszte. Mert Philopator az Raphia Varosnal ötöt megh vere minden nepe esven az Philopator kezében, ő maga pedig csak alig szalada: es így nagy karával az Antiochus frigyét vete Philopatorral. Az Philopator pedig régi szokása szerint, tobzodasnak es bujasagnak advan önnön magát, utalatossa leven az Ország előtt, mereg miat el vesze. Ezekről szollottunk.

Most immar meg halván Philopator, es ő neki egy kisedd fiacskája maradván, csak negy esztendő, kinek Epiphanes vala neve, á ki erőtelen vala az Országnak gondgya viselesere; es

\* Vers. 14.

\*\* Vers. 15.

\*\*\* Vers. 16.

+ Vers. 17.

++ Vers. 18.

innet alkolmatosságot veven maganak az Antiochus, mivel hogy AEgyiptus ugy-mint fő nélkül vala, ujonnan Antiochus AEgyptomra készül, es hadakozik Epiphanes ellen: Es ennek felette az tenger szigeti ellen. [785:] Holot vegezetre mikeppen történik az Antiochus Magnusnak halala; summa szerint ezek adattatnak it előnkb.

Mondom ezekben ez jelen valo igekben, meg irattatnak az nagy Antiochusnak Hadai AEgyiptus es annak Kirallya ellen; es az tengernek szigeti ellen valo hartzai, az nagy Antiochus halalaval együt.

### Haszna.

Melynek nem csak ez Haszna, hogy á Historiat ertsük; hanem hogy tanullyunk innen az mi nyomorusagink között, es vegyünk vigasztalast belöle. Mert eleitől fogva sok haboru alat forgot az Ecclesia: de Isten meg tartotta. Ezt remenyük most-is.

### R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez igeknek:

Mert elsőben jövendőt mond az Angyal, az nagy Antiochusnak AEgyiptus ellen, es az ü Kirallya, Ptolomaeus Epiphanes ellen valo hadairol.

Masodszor, Az Antiochus Magnus halalarol.

Az mi az első dolgot illeti: Az nagy Antiochus Hadai felöl négyet mond az Istennek Angyala. Mert hadakozasanak első ága, foglaltatik be az 13. es 14. versben. Masodik az 13. es 16. versekben. Harmadik az 17. Negyedik az tizen nyolczadikban. Mi-is ez szerint lassuk ezeket. Nem megyünk pedig igen melyen ebben elő, hanem csak az menyire az hiveknek elmeje meg foghattya: Ha kiknek pedig ehez elmejök jobbadkan vagyon, azokat igazittyok az Historiakra.

#### 1. Expeditio.

Mond az Istennek Angyala: Es megh tér az Syrianak Kirallya, es allat nagyob sokaságot, hogy nem mint [786:] annak előtte, es egynehany Esztendő el mulvan el megyen hirtelenséggel nagy sereggel es nagy gazdagsággal. Es azokban az napokban, sokan allanak az AEgyptomnak Kirallya ellen; es az pusztito fiak az te neped ellen fel fuvalkodnak, hogy meg erössitse az latast, es el vesznek.

## Mit akar?

Meg írja itt á Propheta az Angyal jövendőlese szerint, az nagy Antiochusnak első hadakozását. Aholot negyet jegyöz meg az Angyal. 1. Idejet. Mikor készül ellene. 2. Modgyat, mi módon es micsoda forman készül. 3. Nepe nek mi voltat. 4. Indulásanak ki menetelit.

Ideje felöl azt mondgya, hogy AEgyiptom ellen készül egy-nehany Esztendök el mulvan; az az: az Philadelphusnak es Philopatornak halála után egy nehany Esztendőkkel, alkalmatosságot veven maganak az AEgyiptusnak allapattyabol meghalvan az Philopator, á ki az elöt gyözödelmet vöt vala ö rayta, es az ö birodalma szalvan az ö negy Esztendös fiacs kajara Epiphanesre, tutorsagul birvan az Orszagot Agathocles, á ki az Philopatornak fertelmes agyasa vala, es az ö gonoszsagajert mindenek elöt utalatos vala. Ekkor azért az AEgyiptomnak fő nélkül való allapattyanak idejen készül Antiochus AEgyiptum ellen es az ö Kiralya ellen.

Modgya felöl penig indulasanak azt mondgya az Angyal, hogy hirtelen megyen, az az: Nem nyilván, hanem hirtelenséggel, veletlenül, rementelenül rohan az Antiochus AEgyiptomra, á ki annak elötte el foglalta vala ö tüle Judaeat es Syriat. Nepe nek mi volta felöl penig azt mondgya hogy, nagy sereggel es nagy gazdagsaggal in-[787:]dul, sokkal nagyobb, hogy nem mint annak-elötte Philopator ellen az ö Attya ellen készült vala; Maga az sem keves vala, mert az Antiochus hadaban Philopator ellen, hetven ezer gyalogi es öt ezer lovagi valanak. De most nagyob erővel fog indulni az Antiochus. Ki meneteli felöl azon Antiochus hadanak azt mondgya, hogy viszsza foglallya önön maganak Judaeat, Syriat, kiket annak-elötte Philopator el foglalt vala töle. Ez az Angyal beszedenek kertelme; s-jövendő mondása.

Hogy pedig ezek így löttének legyen, bizonittya *Iosephus lib. 12. Antiq. Iud. cap. 3.* Mert mihelt meg hal Philopator, mindgyart készül Antiochus AEgyiptusra, hogy Syriához juthasson. Hogy pedig szándékaban elő mehessön, frigyöt vét Antiochus az Macedoniai Philep Kirallyal, hogy egyszers-mind hadakozzanak Epiphanes es Agathocles ellen, ily okkal, hogy ki ki az Ptolomaeus Orszagabol annak-utanna az közeleb való varasokat foglallya maganak. Judaea penig Sido Ország, mivel AEgyiptom es Syria között vala, ez okon nemelleyek az pusztito fiak között, az az: az Sidok között, kik között akkor nagy partolas vala, allanak Ptolomaeus melle; nemelleyek penigh Antiochus melle. De á kik allanak Ptolomaeus melle, vegezetre le vagattatanak.

Tanuljuk meg inset; Micsoda legyen az balvanyozo kegyetlen Fejedelmeknek az ő természetök; kik csak az ő birodalmoknak ki terjesztésre gerjedeznek. Ez bizonyara, hogy noha egy ideig, karok miat, ketelenség alatt halgatnak, vesztegsegeben vadnak, sőt frigyét-is keszők tar-[788:]tani: De ha az idő s-az alkolmatossag valamikor mutattya, semmit az ő frigy kötesökkel nem szoktak gondolni, hanem örömet igyekeznek az raytok esőt gyalazatert boszszut allani. Pelda az nagy Antiochus á ki meg győzetven Philopatortul, es latvan hogy nem alhat ellene, frigyöt köt vele: De meg halvan Philopator, nem gondol semmit hitivel veven eszeben az alkolmatossagot, haddal keszul ő fiara Epiphanesre. Így volt eleitül fogva, mind az Török, s-mind az Papa seregenek dolga, az mint lattuk ezt csak nem regen-is: Ha mikor lattyak hogy nincs elő menetelők dolgokban; örömet frigyöt kötnek: De ha viszont veszik ezőkben az alkolmatossagot; nem gondolnak semmit az friggyel, hanem örömet igyekeznek az Isten hiveinek artani. Így azert az balvanyozas mindenkor őszve köttetöt az hitőtlenseggel. Mert micsoda hitők lehet ugyan-is azoknak, á kik balvanyoknak szolgálnak? Semmi. Mire valo ez tudomány? Erre bizonyara, hogy igen okossak legyünk, az balvanyozoknak ne hidgyünk; mert ők az frigy kötéssel, hittel nem gondolnak semmit. Pelda erre amaz Constantiai gyűlesnek Articulusa. *Haereticis non est servanda fides*, az az, az Eretnekőknek, nem kel hittel töt fogadast meg tartani. Az mit az Papista lovon fogad, nem allya gyalog azt meg: Mert az Romai Papa, ha ezerször meg szegnek-is az Papistak az Keresztyenőknek adot hiteket; egy beszedevel az hamis hit alol őket fel szabadittya; sőt azert, mint Romai Ecclesianak engedelmes fiait dicsiri, ha az keresztyeneknek adot hitöket meg nem tartyak, hanem minden alkolmatossaggal öldözik kergetik azokat. Illyen az Papista frigy. Ne hidgy hat valaki Keresztyen vagy neki. De ez most előttök vagyon [789:] Magyar Országban az mi Urainknak; lassak mit cselekősznek: Ne közöllyek bator mi velünk az nyeresegét. Mert en azt mondanam hozza, ha voxra menne á dolog, *Pontificiis non esse habendam fidem*; 1. *Quia Idololatrae sunt: Idololatria autem semper habet coniunctam perfidiam*. 2. *quia foedifragi sunt*, az az: Az Papistak eskövesenek nem kell hinni. 1. Mert balvany imadok. Az balvany imadással pedig mindenkor együt jár az hitőtlenseg. 2. Mert frigy szegők, frigy fel bontok űk. Pelda, Husz Janosnak es Jeronymus Pragensisnak allapattya.

Az Papa eggyező értelméből, Sigmond Csaszar *Salvius* conductust, hit levelet ada, Husznak es Pragensisnak, hogy batran mehetnek az Constantiai gyűlésben, senkitől semmi bantasok nem leven, batorsaggal bekevel mehetnek oda, es ugy jühetnek haza-is. Mely Csaszar hitit meg alla Eugenius Papa: Mert mind az kettőt, igaz tudomanyaert meg egettete. Ez ám az Papista hitnek tökéletőssege, minden ember ugy hidgyen neki. Ez innét á Tanusag.

## 2. Expeditio.

Mond az Istennek Angyala. Es el jő az Syrianak Kirallya es el hannya az töltesöket, es meg veszi az erős varost. Mond az Istennek Angyala: Es el jő az Syrianak Kiralya es el hannya az töltesöket, es meg veszi az erős varost, es az AEgyiptus Kirallyanak karjai megh nem alhatnak sem az ő valogatot nepe, es semmi ereje nem leszen. Es minek utanna cseleköszik az ő elensege az ő kedve szerint, állani fog az kevanatos földön-is mellyet az ő erejével meg emeszt. [790:]

Mit akar?

Ez igeiben foglaltatik az Antiochus Magnusnak masodik hada AEgyiptus ellen: Aholot kettőt jegyöz meg az Angyal. 1. Cselekedetit. 2. Ki menetelit hadanak. Cselekedeti felől azt mondgya, hogy hirtelen rohan AEgyiptusra, hogy annak varasit meg vegye, es töltesit el hannya, mellyekkel AEgyiptus bővölködik vala. Ki meneteli felől hadanak azt mondgya, hogy sem az Kiraly, sem az Kiralynak karjai, az az: az AEgyiptus Kirallyanak hadnagyi fő emberi (mert ezöket hija az Kiralynak karjain *per metonymiam* az Angyal) az Antiochusnak ellene nem alhatnak: söt ennek felette mindenek kedve szerint leven az Antiochusnak, boszszut alvan az AEgyiptuson; annak-utanna az kevanatos földet-is, az az, Sido Orszagot el foglallya maganak, es boszszujat allya azon-is. Az mint be tellyesödöt ez ige szerint, az mint bizonyittya Josephus *lib. 12. Antiquit. Iudaic. cap. 3.*

Tanusag.

Tanullyuk meg innét, mit kel tulaydonitanunk az külső eszököknék az meg maradasban az ellenseg ellen, ugymint külső erősegeknek, vitezeknek, hadnagyoknak, soksagu seregeknek, &c. Ezt bizonyara, hogy mind ezek haszontalanok, erőtlenek

lesznek; hogy ha az Ur Isten nem hadakozik erettünk. Pelda az Antiochus, az kinek ellene nem alhatanak az AEgyiptusnak sem erős varosi, sem hadnagyi, sem választot vitezi. Ne bizzunk hat, se Fejedelmünkben, se erős varainkban, se vitezinkben, hanem bizzunk az mi Istenünknek oltalmaban.

Ezent adgya elönkben az szent David-is. *Psal. 33. v. 16. 17.* [791:]

Mely tanusag szolgál azok ellen, á kik most-is ekeppen beszél-  
lenek. No bontsuk fel az frigyöt, eleg nepünk vagyon, az szom-  
zed nemzetsegek-is mellettünk lesznek, Fejedelmünknek-is eleg  
nepe vagyon: Mert ugyan-is hiszem azert kötöttük ujannan az  
Nemet nemzethöz magunkat: azert valasztottunk ujonnan ab-  
bol magunknak Kiralyt: hogy erősbek lehessünk, es az Pogany  
ellensegen martalekot vehessünk. Hallad, vagyon peldad, ne  
meny meszsze. Eugenius Papa ösztökeleseből, Laszlo Kiraly  
fel bonta az Amurathes Török Csaszarral az frigyöt: mint jara  
Varnanal, megh irja Bonfinius: Hat tarts ahoz magadat. Meg  
vér Isten, ha hittel kötöt frigyödet meg szegöd, akar ki legy.

II. Tanullyuk meg az Angyal beszedeből, á ki Judaeat keva-  
natos földnek mondgya: Mert ott tiszteltetik vala az Isten;  
Mellyik legyen á kevanatos föld, kevanatos varas? Csak az bi-  
zonyara á hol az igaz Isteni tisztöletnek helye vagyon, es á hol  
az Istennek Ecclesiaja szállast talál. Igyeközzünk hat mi-is  
ezeket meg tartani, hogy az mi varasunk-is kedves legyen  
Isten előtt.

### 3. Expeditio Antiochi.

Mond az Istennek Angyala: Az utan ismet el vegezi, hogy be  
mennyen az ü Orszaganak minden erejevel, bekesegnek szine  
alat, es valamit cseleköszik: es az ö leanyat adgya feleségül az  
Királynak, azt beszédökkel el altatvan, de az nem ál meg abban,  
es az ö Attyanak akarattya szerint nem cseleköszik.

Mit akar?

Ez igeiben foglaltatik be az nagy Antiochusnak har-[792:]  
madik hada AEgyiptom ellen. Aholot kettöt jegyöz megh az  
Angyal. 1. Hadanak keszületit. 2. Annak ki menetelit.

Keszületi felöl azt mondgya, hogy minden ereje indul beke-  
segnek szine alat; az az, egy reszent külső erővel megyen más  
felöl pedig csalardsagot forgat Ptolomaeus ellen, hogy haddal  
ne készülhetne ellene az AEgyiptusnak Kirallya.

Ki meneteli felől pedig hadanak azt mondgya, hogy nem leszen ez az ő indulasa olyan szerentses mint az első, noha valami reszet el foglallya AEgyptusnak. Annak okaert leanyat adgya az Cleopatrat Antiochus feleségül Epiphanesnek, á kivel el vegezi Antiochus azt, hogy megh ölye az ő Urat az Epiphanest avagy mereggel, avagy egyeb mesterseggel, hogy ő annak-utanna, az ő leanyanak özvedgysegenek szine alatt el foglallya AEgyptust maganak. De nem cseleköszik az Cleopatra az ő leanya, Attyanak kevansaga szerint, hanem az ő hivseget meg tartya az ő Urahoz. Ez az Angyal jövendő mondasanak ertelme; az mint be-is tellyesöttének ezek, az mint Josephus bizonyittya. *lib. 12. An[t]iq. Iud. cap. 3.*

### Tanusag.

Micsoda legyen ez vilaghi telhetetlen fejedelmeknek erkölcsök, tanullyuk meg innét: es bizonyara, hogy mind erőszak szerint, hatalommal, s-mind pedig alnok tanatsal, örömet akarjak az ő birodalmokat öregbiteni. Az mikeppen tanit az Antiochus az ő példajaval; á ki AEgyptust mind hatalommal, s-mind csalardsaggal igyeközik vala magajeva tenni. De ne[m] lehete: Mert Isten, á csalard, [793:] alnok vegezéseket nem szokta meg segiteni, söt gyakorta az ollyatanokat meg szokta csufolni. Illyenök az telhetetlen fösvenyök-is á kik mind titkon, s-mind nyilván, mind igazan, s-mind hazugsaggal, örömet igyeköznek az ő gazdagsagokat öregbiteni. De Isten azokat-is hatra marasztya igyeközetükben.

II. Tanullyuk meg: Hogy az hazassag az Fejedelmek között gyakorta háló gyanant vagyon, mellyel egyebeknek birodalmokat szoktak magokhoz kapcsolni. Pelda az Antiochus, á ki ezzel ez haloval akarja vala AEgyptomot maga szamara foglalni. Igy ment elő az Austriai familia-is, igy neveködöt nagyra, Az köz renden levőknek-is, gyakorta az utan leszen jo elő-menetek. Mert szegeny renden valo firfiak hatalmas es gazdag feleségeket vesznek magoknak. Viszont szegeny emberek leanyit, nagy Urak, Fejedelmek es sok gazdagsaggal biro emberek szoktak magok melle feleségül venni. Pelda az Esther; es amaz nagy Alexander.

III. Tanullyuk megh: Micsoda legyen az ujonnan nem születő embereknek az ő természetük; ez hogy mindenkor gonoszt gondolnak, gonoszra vagyodnak. Pelda az Antiochus, á ki ebben forgattya elmejet, mi modon hitesse el az ő leanyat Cleo-

patrat, hogy megh ölesse vele az ő Urat, es ugy maganak foglal-  
hassa AEgyiptomot.

IV. Vegezetre tanullyak megh az Aszszonyiallatok Cleopatra-  
tul, á ki örömesben tartya megh hivseget urahoz, hogy sem mint  
engedne az ő Attya kevansaganak; hogy ök-is tartsak megh  
hivsegöket jambor hazas tarsokhoz, ha azt akarjak hogy jo  
hirek nevek legyen. [794:]

#### 4. Expeditio Antiochi.

Mond az Istennek Angyala, es fordittya orczajat az szigetek-  
re, es sok szigeteket meg veszön, es annak gyalazatos cselekedet-  
tit meg enyhiti egy hadnagy, vissza advan annak az gyalaza-  
tot, minden ü gyalazattya nélkül.

Mit akar?

Ez igeekben foglaltatik be az Antiochusnak negyedik es utolso  
hada. Az tengernek szigeti ellen. A holot kettőt jegyöz meg az  
Angyal. 1. Elő menetelit dolgaiban. 2. Ki menetelit hadakoza-  
sanak.

Elő meneteli felöl azt mondgya, hogy elsöben szerencses le-  
szen dolgaban, mert sok szigeteket el foglal, ugymint Cyprust,  
Rhodust s-az többit. Ki meneteli felöl pedig azt mondgya hogy  
meg verettetik az Romai hadnagytul, az Scipio Africanustul.  
ki ugy adgya vissza Antiochusnak á gyalazatot, mely lattatik  
vala Scipiora lenni elsöben: hogy annak-utanna semmi gyalazat  
ne maradna Scipiora. Ez az jövendő mondas. Ugy-is lön  
pedig á dolog, az mint írja. *Livius lib. 8. legat qui velit.*

Tanusag.

Tanullyuk meg innét az Antiochus peldajabol, á ki addig nem  
nyughatik, telhetetlen kevansagaban, hogy vegezetre gyalazat-  
tyával kelle hatra allani dolgaban, meg gyözzetetik. Hogy ne  
fellyünk semmit, mikor ellensegink regnaland raytunk mert el  
jö az üdö hogy gyalazattyokkal kelletik hatra allani. Es ugyan  
it tanullyuk meg azt-is hogy nincs soha oly hatalmas Fejedelem  
senki, á kit Isten kicsin eszköz által meg nem tud szegyeníteni.  
Az mint jara az Antiochus kit vegezetre egy Romai fő biro sze-  
[795:]gyenite meg. Szolgallyon ez az mi vigasztalasunkra, nin-  
csen fejedelmünk senki az ki mellettünk ki tamadgyon talál

Isten mindgyart, egy bocskorost ha ő felsegenek tetzik á ki előttünk legyen.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igeekben tanit az Istennek Angyala az Antiochusnak eletenek vege felöl, az kiröl igy jövendöl s-mond. Es fordittyá orczajat az ő maga Országának erősegire, es meg botrankozvan el esik, es nem talaltatik, az az: meg verettetven Scipiotul Antiochus, hazajaban megyen, es az ő erősegeiben lakik, es akarvan megh fosztani az Belus Templomat, az kössegtül meg ölettetik. Ez lön az Antiochusnak ki meneteli. S-ugyis lön az dolog, az mint *Iustinus* írja *lib. 32.*

### Tanusag.

Ahonnet ez minekünk az vigasztalas. Egy kegyetlen birodalom sem allando, es az kegyötlen fejedelmet-is nem teszi Isten nyomossa: Söt vegezetre gyalazatos leszen annak halala. Az mint lön az Antiochusnak dolga. \*Az ki felette kegyötlen vala, de vegezetre az ő tulaýdon alatta valok miat meg hala. Szükseg tehat hogy az fejedelmek Urak, engedelmesek legyenek, hogy hoszszu életük lehessenek. Az mely egy-ügyü szelid es engedelmes életre segellyen minden rendeket az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [796:]

### LXXVI. Praedicatio.

„\*ALl penig annak helyeben egy, ki az ő birodalmaban az ado szedöt által jartattya. Ki rövid napon meg rontatik, ne[m] haragban, sem viadalban.”

### S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasinkb[a]n, meg hallok Keresztyenek rövideden? Mikepen allot boszszut az nagy Antiochus az ő Attyanak á Callinicusnak es az ő Annyanak az Laodicea aszszonyinak halalaert á Ptolomaeus Philopatoron.

Ennek felötte ugya[n]ott, meg tanulok azt-is. Ugyan azon Antiochus, mikepen hadakozot AEgyiptus ellen, es az tengernek szigeti ellen, maradvan az AEgyiptus orszaga á Philopator halala uta[n] Ptolomaeus Epiphanesre, Philopatornak csak

\* *Angeli Gabr. vaticinium.*

\*\* *Vers. 20.*

negy esztendőös fiacsakajara, ki az orszagnak igazgatasara, igen gyenge es igen erőtlen vala. Vegezetre meg magyarazok azt-is, miképen történt ennek az Antiochusnak halála az ő tulaydon birodalmaban levő kössegtől, akarvan meg fosztani Antiochus á Bal Istennek templomat az ő gazdagsagatul, ezekről szollank. Ahonnet szep haro[m] rendbeli meg tartando dolgok adatanak minékünk előnkben.

Első ez, semmi á balvanyozo fejedelmeknek az ő frigy vete-sek, mert ez soha nem tökelletes, nem allando, de csak addig tart, meddig alkolmatossagot találnak annak fel bontasaban. Pelda lön az Antiochus, kinek hiti, frigye csak addig tartá, med-dig modot talála az hoszszu allasban. Ne hidgyük azért az bal-vanyozoknak frigy köteseknek, mert valakik Isteneknek nem igazak, sokal inkab ne[m] lesznek igazak az embereknek, így kellene bizonyara, de sokak nem gondolkodunk felölle. De meg tanulunk karunkal. [797:]

Masodszor. Meg tanulok azt-is; Micsoda legyen ez világi feje-delmeknek sokaknak, az ő birodalmoknak terjezteseben terme-szetek? Ez bizonyara, hogy mind erőszakkal, s-mind csalard-saggal, örömet akarjak az ő birodalmokat terjezteni. Ahol á fegyver nem fog, csalardsaggal hozza. Pelda lön az Antiochus, á ki fegyverrel nem tehete öveve AEgyiptust, annak-okaert csalardsaggal, hazassagnak színe alat, advan Cleopatrat az ő leanyat Ptolomaeus Epiphanesnek, hogy ötet meg etesse, es AEgyiptust maganak foglallya: De ugy sem lehete, mert az Cleopatra meg tartá hüseget Urahoz az Ptolomaeus Epiphanes-höz.

Harmadszor, es utolszor meg tanulok azt-is: Egy kegyetlen birodalom, fejedelemség, Urasag sem allando. Pelda lön az Antiochus, á ki nagy hamar az ő alatta valo kössegnek fegyvere miat el vesze. Szükség tehát hogy az Urak fejedelmek, gondvise-lök, szelidek, engedelmesek legyenek, hogy az ő birodalmokban, nyomosok, hoszszu életük lehessenek. Ezek lönnek az tanusa-gok. Hanem az fel vöt igeeknek summáját, s-reszeit mar lassuk meg. Es vegezetre az igeket rövid ertelemmel magyarazzuk.

Summaja ez jelen valo igeeknek ez.

Meg halvan á nagy Antiochus, es ő utanna három fiai marad-  
van, tudni illik \*(Seleucus Philopator) Antiochus Epiphanes, es  
Demeter. Ezekben az jelen valo igeekben jövőndöt mond az

\* Aki mas nevel Antiochus Soter

Istennek Angyala, az Antiochus Soternek, avagy Seleucus Philopatornak az ő dolgairol, az ki tunya, röst, de azonközben az kössegen felette kegyetlen fejedelem vala, ez az summa. Ertöde? Mondom: Az Antiochus Soternek, az nagy Antiochus fianak dolgai adatnak ezekben ez jelen valo igikben előnkben. [798:]

Haszna mi legyen? Haszna ez Historianak eggyez az elsőkel. Es nem csak erre szolgal ez, hogy csak az historiat ertsük hanem kivaltkeppen használ erre, vegyünk vizagztalast inset magunknak. Az Anyaszent-egyhaznak sok rendbeli nyomorusaginak közepötte, es tudgyuk meg inset, hogy soha az ő Anyaszent-egyhazat nem hadgya. Az mint hogy eleitől fogvan, ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek birodalma alat meg oltalmazta. Nevezet szerint pedig itt az Soternek dühössegetől, á ki az Jerusalem templomat fel akarja vala döltni. De ne fellyünk semmit, talal Isten modot az ő Anyaszent-egyhazanak megh tartasaban. Csak ez kevantatik hozza, hogy könyörögjetez Attyamfiai. Ne felejtsetek az könyörgest. Mert most vagyon előtte az mi szegeny hazanknak, mind romlasara, s-mind penig meg maradasara valo nagy igye. Ha most nyerünk, bizony sokat nyerünk. De ha veszünk, bizony sokat veszünk. De lassuk az egy nehany igiknek reszeit.

## R E S Z E K.

Harom reszezskei vadnak, ennek ez nehany igiknek, \*az Angyalnak jövendő mondasanak.

I. Ennek az Seleucus Philopatornak, avagy Antiochus Soternek birodalmaban valo be szallasarol.

II. Orszaganak birasarol.

III. Halalarol.

### I. Az Orszagba valo be szallas felöl.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Syrianak Kiralyanak az ő birodalmaban valo be szallasat Igy jövendő az Istennek Angyala felölle, s-mond: All pedig annak helyeben egy. Az az: Meg halvan az nagy Antiochus, [799:] annak-utanna szall az Orszagban más fejedelem, á ki ugyan azon fundamentombol veszen eredetet. A ki senki nem egyeb hanem, az Antiochus Soter az nagy Antiochusnak fia. A ki mas nevel Seleucus Philopatornak, avagy Seleucus Soternek mondatik (Mert itt ez arant

\* *Vaticiniu[m] Angeli de Seleuco Philopatore.*

az Antiochus Soter, Seleucus P[h]ilopator, Seleucus Soter, mind azon egy szemelynek nevezeti.) Az Philopator annyit teszen mint Attya szerető. Mert ezt az ő attya igen szereti vala. Az Soter penig annyit teszen mint meg tarto, oltalmazo.

## T A N U S A G.

Mit tanullyunk inset?

Tanulyak meg inset az fejedelmek az Antiochus Soternek nevezetiből, á ki Soternek, az az, meg tartonak es oltalmazonak mondatik: Micsoda legyen á fejedelmeknek tiszték? Ez bizonyara hog[y] Soterek, az az, Servatorok, Conservatorok, meg tartok, oltalmazok legyenek ök. Oltalmazsak az egy-ügyü kösseget, vigyazzanak az Politianak es az Ecclesianak közönseges meg maradasara. Ez az fejedelmeknek tisztü. Tanuld meg te-is, á ki nem vagy fejedelem, vagy kegyelmesnek mondatol. Kegyelmes Uram, Nagysagos Uram; Emlekezzel nevezetteddel tisztetre, legy kegyelmes, legy engedelmes ahöz, á ki ez nevezettel emlekeztet tegedet tisztetre. De bizonyara sokak meltatlan viselik az kegyelmes nevet. Mert minden kegyetlenséggel, tellyesök[.] Az mint vala az Antiochus Soternek dolga, á ki nem hogy meg tartoja, es oltalmazoja lön az ő nepenek, hanem löt inkab kegyetlen sarczoltatoja, az mint ennek-utanna meg hallyuk. Nem felele meg az ő nevezetinek. Így vagyon most-is sokaknak dolgok. De lassuk az masodik dolgot. [800:]

### 2. Az orszagnak birasa felöl.

Mondam masodszer: Jövendöt mond az Angyal az Antiochus Soternek, avag[y] Seleucus Philopatornak orszaganak birasáról, á kiröl így tanit s-mond: Az ő birodalmaba[n] által jartattya az ado szedöt. Aholot ezt akarja mo[n]dani. Ezt cseleköszi az Antiochus Soter orszagaban, hog[y] kegyetlen ado fizetessel meg terheli az ő nepet. Az mint vegben-is mene ez. Mert azt írja *Appianus in Syriacis*, ez az Jambor Historicus hogy ez igen tunya, röst, erötelen fejedelem vala, es szüntele[n] valo ado fizetessel az egy-ügyü kösseget sarczoltata: Mintha csak á penznek gyűtsebe[n], helyheztetet volna á Kiralyi meltosag, es fejedelemseg. Azonközbe[n] pedig tobzodo fejedelem vala, semmi gondgya ne[m] vala az orszagra. Ez mindenkor oly nag[y] bolondsagban merült vala, hog[y] mikoron az ő jo akaro barati jüttenek: Felö volna, hog[y] az alatta valokat az ő sanczoltatasaval töle el ne idegenitene, szüntelenül azt feleli vala, hog[y]

az ő barati, az ő gazdagsagi volnanak. Az mely mondasáert, minden rendek előtt utalatos löt vala, söt vegezetre annyiban vala, á telhetetlen fösvenyseg miat dolga, hog[y] az Jerusale[m] templomanak kencset-is el akarja vala hozatni, bocsatvan az ő hadnaggyat á Heliodorust az Isten templomara dulni fosztani. De az Ur Isten Heliodorust, nemasaggal, betegséggel vere meg, az Izrael nepenek könyörgesere, az Onias Papnak idejeben, es az ő szandekat ez á Seleucus Philopator, avagy Antiochus Soter, semmikeppen vegben nem vihete. Lásd meg á masodik Macchabaeusok könyvenek *cap.* 3. Ez lön á Soternek Istentelen orszag-lasa, avagy orszaganak birodalma.

Mit tanulunk innét?

Hog[y] mind nepet ado fizetessel, s-mind penig az Jerusale[m] [801:] templomat, á templo[m] kencsiert el akara pusztítani rontani.

Haszna.

Tanullyuk meg elsőben. Micsoda legyen á Seleucus birodalma egész nemzetsegünkben, hazánkban, söt az egész keresztyenségekben. Semmi nem egyeb hanem, az egész Európában való birodalomnak ki metzöt abrazattya, tüköre, peldaja. Mert az mint az Seleucus vala, tunya, röst, hivolkodo, tobzodo, sem hazajara semmi gondot nem viselő, sem penig semmi igaz törvent nem rendelő, azonközben pedig fösveny, nyuzo fozto, sanczoltato, mintha az fejedelemség csak á kencs takarasban allana, ugy annyira hog[y] hiv baratit, meg utalnaja, es á penzt, gazdagsagot tartana ő baratinak; Söt vegezetre az Isten templomat-is kesz vala ez vilagi gazdasagert fel dulnia, á holot az özvegyek, arvak az ő kicsin keresmenyeket le töttek vala. Igy vagy on most-is sokaknak ez vilagi fejedelmeknek dolgok. Mert sokak közülök, tunyak, restök, vilagi gyönyörűségnek attak magokat: Se[m]mi gondgyok sem hazanknak, sem hitünknek oltalmazasara, sokak csak magok tisztességet, hasznat keresik, hogy pedig kevansagok vegben mehessen, az szegeny kösseget, á sok ado fizetessel, veszti, sillyesztik. Ugy annyira hogy, nem nyirik, hanem meg nyuzzak á szegeny kösseget. Nemellyek pedig, ha az Ecclesia kenyereben kaphatnak, ámellyet Isten az ő szolgainak taplalasokra rendelt, nagy nyereségnek tartyak magoknak. Nem c[se]lekösznek azért sokak egyebet, hanem á mit Seleucus Philopator orszagaban. Az kiért sokak kemény büntetést vonsz-

nak magokra. Tanuld meg azért hát, te á ki Ur vagy á Soter polczan ülsz, ne legy tunya, röst, fösveny, sanczoltató, Iste[n] haza ronto, mert meg vér Isten erette, &c. Ez az első. [802:]

II. Tanullyuk megh innet. Mit felellyünk amaz kerdesre? K. Szabade tehat adot fizetni az fejedelmeknek, avagy nem? F. Szabad s-felette kevantanik-is bizonyara. Honnet bizonyitom? Elöször innet, mert valamit Isten parancsol á fejedelmeknek hogy meg adgyuk, ezt meltan meg kevanhattya az fejedelem. De az ado fizetést Isten parancsollya. Mert azt mondgya az Christus *Matth: 22. Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo.* Annak-okaert adgyatok meg az mi az Csaszare az Csaszarnak, es az mi az Istene az Istennek. Hat bizonyara meltan kevannya á fejedelem az ado fizetést, s-tartozunk-is vele. Masodszor innet bizonyitom mert valami az közönseges bekessegnek megh tartasara, az joknak oltalmazasara, es az gonoszoknak büntetesere tartozik, azt meltan kevannya az fejedelem az alatta valoktul. De az közönseges jövedelem, mind ezekre szolgal, bekessegnek megh tartasara, joknak oltalmazasara, gonoszoknak büntetesere. Azért meltan kevannya, az ado fizetést az fejedelem. De azonközben megh gondollyak az fejedelmek azt hogy bizonyos modot tartsanak ebben, az szegenyseggnek sanczoltatasaban. Mit? Imez ket dolgot.

Első ez hogy az ado fizetes, ne legyen feletteb valo, mint vala az Seleucus Philopatore, hanem mertekletes. Ha penig mertekletlen leszen, ebből az kösseg part-ütest veszen maganak. Az mint lön az Hispaniai Kiraly ellen az Belgaknak dolgok. Es lön az Magyar nemzetnek az satzczoltatas miat, á nemes nemzetseg ellen ez elöt valo üdökben, s-most-is el unnya nemzetünk az ő raytunk valo regnalasat.

Masodik regula. A fejedelmeknek az ado fizetesben [803:] ez: Meg emlekezzenek az fejedelmek arra, valamit vesznek az kössegtül, éllyenek azzal az közönseges jora, nem magok tobzodo kevansagoknak be töltésere. Mert á szent Pal *Rom. 13.* ezért rendeli az ado fizetést az fejedelmek keziben, hogy ellyenek azzal, az joknak oltalmazasara, s-az gonoszoknak büntetésere, de az koczka, kartya nemelleyeknek dolgok. Es masodik tanusag.

Harmadszor: Szolgal ez tudomany az fejedelmeknek oktatasara, tanitasara, hogy tudni illik, az menyiben lehet. Kedvezzenek az ő alatta valoknak, kicsin gazdagsagoknak; hogy magokkal egygyüt az szegeny kösseget, nagy szükseghen ne eytsek. Mert valameddig az kösseg gazdag, gazdag az fejedelem-is, de az szüköködő kösseggel egygyüt ök-is lesznek szegenyekke. Pelda

erre \*Constantinus Chlorus. Constantinus Magnusnak az Attya. A ki ezt szokta vala mondani. *Melius est publicas opes a privatis teneri, quam intra unum claustrum conservari et custodire.* Job úgy mond az közönseges haszonra való gazdagságot, sokaknál tartani, hogy nem mint csak egy helyben rekeszteni, tartani. Ugyan azon Constantinus felől írja Eusebius, hogy mikoron Diocletianus Imperator ő neki meg izente volna, nagy gyalazattyara, hogy felette szegény volna; őszve hivattya á Consta[n]tzi- napolbeli polgarokat, kiknek az ő szükségének okat meg mond- gya hogy inkább akarta ő hogy az ő alatta valok bővölködjyenek hogy nem mint kegyötlen ado fizetessel meg szegényödjyenek. Azert most volna ideje, hogy ő neki, mind hűsegeket, s-mind gazdagságokat be nyuytanajak. Azok pedig minden kesedelem nélkül, mind szereteteket, s-mind gazdagságokat offeralak, tár- hazat az Constantinusnak [804:] meg töltven. Az Constantinus pedig hivatvan á Diocletianus követit, kencset megh mutatni parancsola nekik, mondanak megh Diocletianusnak mit latta- nak volna, es mely hirtelenséggel gyűlt volna ennyi gazdagság őszve. Ezt hozza teven. Az fejedelmeknek batorsagos es büseges tarhaza, az kössegek jó akaro elmeje. Es soha az fejedelem megh nem fogyatkozik, hogy ha az kössegek Urahoz való tökelletes szereteti meg marad. Es így á Constantinus az Diocletianusnak követit el bocsatvan, az kössegek az ő penzet vissza adgya. Dicsirven az ő hozzája való engedelmessegeket így kellene bizo- nyara. De nem gondollyak ezt az fejedelmek sokak, hanem első- ben az kösseget el rontyak csak haja, szakala marad az szegény kössegek. S-vegezetre magoknak-is semmi nem leszen. Nem ok-nélkül mondgya volt azert az *Tiberius Imperator. Boni Pastoris est tondere pecus, non deglubere.* Job azert ha fejedelem vagy Esztendőnkent elned az juhnak az gyapiával, hogy nem mint egyszer meg nyuznod, s-annak-utanna semmi hasznat nem vened.

Negyedszer es utolszor szolgál ez tudomány az szegény kös- segnek-is tanusagara, hogy innet vegyek eszekben, valamikor Isten, rest, tunya, sanczoltato fejedelmet vet közikben, azt Is- ten az ő bünöknek büntetése cseleköszi, azert ebből terjenek Istenhöz. Es könyörögjenek Istennek szorgalmatosan, hogy ő felsege adgyon igaz tudos, bölcs, gyors, es hasznos fejedelmeket, az kik legyenek mind az Politianak, mind az Ecclesianak oltol- mazasara, sőt ennek felette vigasztallyak ezzel-is az hivek ma-

\* *Constantinus Chlorus pater Constantini Magni. Eusebius de Diocleti- ano et Const.*

gokat, á nyomorusag idejen, hogy gondgya vagyon Istennek az öveire, es megh szabadittya az kegyetlen fejedel-[805:]meknek kezekből. Az mint hogy megh szabadita az Sido nepet, az Seleucus Philopatornak kezéből, meg öletetven á Seleucus á Heliodorusnak alnok tanacsabol az mint maydan megh halljuk jobban. Jer lassuk az utolso dolgot-is.

Harmadszor es utolszor mondam ezekben az igeiben, jövendőt mond az Angyal, az Antiochus Soternek, avagy Seleucus Philopatornak halalarol, az kiröl immar így tanít, s-mond: Rövid napon megh rontatik nem haragban, sem viadalban, az az: Keves napok el mulvan minekutanna az Onias fü Pap ellen az ő hadnagyvat az Heliodorust el küldi, es megh akarja dulatni Jerusalem templomat, el vesz az Seleucus Philopator, de sem harag, se penig fegyver miat. Ugyis lön penig á dolog. Mert az Heliodorus az Antiochus Epiphanesnek kedvejert az Antiochus Sotert, avagy Philopatort megh etete mereggel így lön az Antiochus Soternek halala. Jollehet nemelleyek abban vadnak az iteletben, hogy fegyver miat veszöt el á Soter. De akar mellik miat löt halala, keveset hoz az idvössegre.

#### T A N U S A G.

Mit tanullyunk innet?

I. Tanullyuk megh: micsoda legyen az Istennek csudalatos tanacsa, Providentiaja, az ő igaz iteletinek ki szolgaltatasaban, ez vilagi kegyötlenek ellen? Ez bizonyara, hogy az Isten gyakorta, á fejedelmeket Urakat, azok által törli iel ez földnek színeröl, az kik által ök annak előtte egyebeket nyomorgattanak. Pelda az Seleucus Philopator, az ki az által az Heliodorus által, á kit az egesz nepre Ravova, ado szedöve töt vala, az Antiochus Epiphanesnek kedvejert mereggel emesztetik megh. Így [806:] vagyon nemzetünkben-is sokak, ugyan azon lator szolgak által vesznek el az kiket regen egyebeknek romlasokra tartottanak. Az szabad Haydu tartas, regen hazankban, az Uraknak igen kedves vala, de most mereggel fordult fel nekiök sokaknak.

II. Vegyük eszünkben. Mit remelhetünk, az embereknek ez vilagbol valo ki mulasok felöl? F. Ezt bizonyara, hogy gyakorta, az kik ez vilagban minemü eletet eltenek, ollyannal mulnak ismeg ez vilagbol ki-is. Az dicsiret-nelkül valo eletet, feslet eletet gyalazatos halal követi. Pelda az Soter, az ki tunya, rest eletet ele, ismeg hasonló lön halala, se fegyver, se harag miat, az mint az Angyal jövendölt vala felölle. Ellyünk jól tehát, hogy bodog es dicsiretes legyen az mi ki mulasunk. Melyre segellyen minket az mi Istenünk. Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

„\*ES áll annak helyeben, egy utalatos, es nem adgyatok ő neki az Ország coronáját fejében. Hanem csalardsaggal megyen be es hizelkedessel jut az Orszaghoz. \*\*Es az karok ár vízzel fogattatnak el, az ő orcája előtt, es meg töretetnek az szövetségnek fejedelmi-is. \*\*\*Es bekessegnek színe alatt, csalardul cseleköszi azzal, es el menven győzödelmet veszen keves nappal. +Nagy csöndösseggel [807:] foglallya el az Orszagnak gazdag reszet, es azt cseleköszi, mellyet nem cselekettek sem az ő Attyai, sem az ő ősei, Sakmant, Praedat, gazdagsagot oszt az ő vitezinek, es gondolkodik az erősegeknek meg vetele felöt, de azt ideig.”

## S U M M A.

Ez el mult Vasarnapi leczkekben, meg hallok Keresztyenek, az Antiochus Soternek, az ki mas nevel Seleucus Philopatornak mondatek. Dolgait tudni illik. Elsőben. Meg halvan á nagy Antiochus az ő Attya, miken szallot be az Syria Orszaganak birodalmaban. Masodszor. Mikepen Orszagolt birodalmaban, keptelen ado fizetessel sanczoltatvan az ő birodalmaban levöket. Harmadszor es utolszor. Mikepen törtent legyen az ő hadnaggyanak, az Heliodorusnak csalardsagabol, mereg miat halála. Ezekről szollank. A honnet szep három rendbeli meg tartando dolgok adatanak előnkben.

Először penig ez: Micsoda legyen az fejedelmeknek gondviseleknek az ő tisztek? F. Ez tudni illik, hogy Soterök, az az, Servatorok, Conservatorok, meg tartok es oltalmazok legyenek ök. Legyenek az joknak oltalmazoi, s az gonoszoknak büntetői. Az mint az szent Pal-is bizonyittyá *ad Rom. 13. v. 3.* felölök. Ha azért örülsz te-is az kegyelmes es nagysagos nevezetnek, meg lasd, hogy nagy dolgokban kegyelmesen cselekedgyel. Ez lön az gondviselőknék tisztek.

Masodszor. Meg tanulok azt-is. Nagy vetek az fejedelmekben az egy-ügyü kössegek, felettebbe valo sanczolta-[808:]tasa hanem mertekletesseg kevantatik abban, á mint mondotta regenten az Tiberius Imperator. *Bonü pastoris est tondere pecus*

\* *Vers. 21.*\*\* *Vers. 22.*\*\*\* *Vers. 23.*+ *Vers. 24.*

*non deglubere.* Az jó pasztorhoz illik az juhok meg nyírni, nem meg nyuzni. Harmadszor es utolszor megh tanulok azt-is, szep haszonnal: Micsoda legyen az Istennek csudalatos providentiaja, gondviselese, az ő igaz iteletinek ki szolgáltatatasaban, ez vilaghi kegyetlen fejedelmek ellen? Ez bizonyara, hogy az Isten effele kegyetlen fejedelmeket ugyan azok által, á kik által egyebeket rontottak, szokta büntetni. Pelda lön az Antiochus Soter, á ki ugyan azon hadnagya által, á ki által egyebeket ront vala, meregh miat el vesze. Így cselekedet Isten nyomorult hazankban-is, hogy az mi Urainkat, á kik az nyuzo, foszto haydusagban gyönyörködnek vala. Ugyan azon haydusagh által büntete. De most immar ezeknek büsegesb elő szamlalasaval, nem farasztom elmenket. Hanem lassuk az jelen valo igeeknek summajat, reszeit s-vegezetre lassuk az igiket.

Summaja ez jelen valo igeeknek csak imez.

Ezekben az jelen valo igeekben, az Istennek Angyala, jövendőt mond az kegyetlen Antiochus Epiphanesnek dolgairól. Az kinel soha vilagh kezdetitől fogva, az Istennek Anyaszent-egyhazának nagyob ellensege nem tamadot, soha nem-is leszen, es minden kegyetlen fejedelmeknek, nevezet szerint penigh az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli, ez az summa. Ertöde? Mondom ezekben az igeekben előnkben adatnak az Antiochus Epiphanesnek dolgai mind az tizen-eggyedik caputnak utolso vegeig. [809:]

S-mi leszen haszna?

Nem csak az, hogy az Historiat ertsük meg, hanem kivaltkeppen hasznal erre, hogy innét vegyünk vigasztalast, az Anyaszent-egyhaznak nyomorusaghi között. Es tudgyuk megh, hogy soha az ő Anyaszent-egyhazat nem hadgya, az mint hogy eleitől fogva, ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek birodalma alatt megh oltalmazza. Nevezet szerint pedig az Antiochus Epiphanesnek idejeben meg tartotta, szolgal ez az mi időnkre-is. Mert noha sokak az Istennek hazanak ellenseghi, az Antiochus Epiphanes tarsai, de ő felsege gondunkat viseli, ne fellyünk semmit, hanem szüntelen könyörgesünkkel Istent keressük, meg kevantanatik. De lassuk reszeit.

Harom reszei vadnak az Angyal jövendő mondasnak.

Mert először jövendőt mond az Angyal, az Antiochus Epiphanesnek személyéről es birodalmában valo be szallasaról.

- II. Jövendőt mond viselt dolgairol. Mit fog cselekedni, s-mint fog kegyetlenkedni, mind az AEgyiptus Orszaga ellen, s-mind pedig az Istennek Anyaszent-egyhaza ellen.
- III. es utolszor halalarol. Mikeppen történik az kegyetlen Epiphanesnek halala. Ezekről szollunk, az keresztyeneket intem figyelmetes halgatok legyenek. Mert ennek kivaltkeppen valo haszna leszen az Historianak. Most pedig lassuk az első es masodik dolgot.

## 1. Az orszagnak birasa felöl.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Antiochus Epiphanesnek személyet, es birodalmaban valo be szallasat, így szoll az Angyal felölle, s-mond: es áll [810:] úgy-mond annak helyeben, így utalatos es nem adgyak ő neki az ország coronajat fejében, hanem csalardsaggal megyen be, es hizelkedessel jut az Orszaghoz. Aholot két rendbeli kerdeseket jegyezzünk meg. Először ezt: Ki volt az Antiochus Epiphanes. Masodszor. Mikepen jutot Syrianak orszagahoz, avagy mint szallot be az orszagban.

## 2. Ki volt az Antiochus Epiphanes?

Az mi az első kerdest illeti. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes? Ved eszedben. Ez az Antiochus Epiphanes fia volt amaz nagy Antiochusnak (az Seleucus Philopatornak avagy Soternek Attyafia) kit az ő Attya kezessegben bocsatot vala Romaban. \*Aholot ebben á Romai Scholaban úgy-mint minden gonoszszagnak latorsagnak barlangjaban, minden gonoszszagban, csalardsagban annyiban nevedeket vala, hogy mindeneket gonoszszagaval fellyül mulna. Ugy annyera, hogy vegezetre az irasban nem oknelkül mondatik bűnnek gyökerenek.

Az Epiphanesnek neve pedig annyit teszen, mint meltosagos, böcsületes. De azt írja Polybius felölle, hogy oly igen nagy gonoszszagban merült ember vala ez, hogy annak-utanna, nevet meg változtatvan mondatek Epimanesnek, az az, Dühösnek, Bolondnak. Itt penigh ezen az helyen az Angyal nevezet szerint mondgya Despectusnak, contentusnak, utalatosnak, mert az ő gonosz erkölcejert, s-kegyetlen cselekedetiért, mindeneknel utalatos vala. \*\*Erről penigh az Epiphanesről sokkal bővebbet jövendöl az Istennek Angyala, hogy nem mint ennek előtte valo fejedelmekről.

\* *Radix peccati Epiphanes.*

\*\* *Cur ta[m] copiose Daniel disserat de Antiocho Epiphane.*

Miert? Imez ket rendbeli okokert. [811:]

Először ezert. Mert soha senkitől fellyebben nem nyomorgat-tatot az Istennek nepe, mint ettül az Epiphanestül. \*Annak-okaert szükség vala, hogy jo eleve meg intetnek az Istennek nepe felölle, hogy ennek az kegyetlenseghi miat el ne szakad-nanak az hivek az Istentül, hanem lönnenek jo remensegben.

Masodszor cseleköszi ez okon. Mert az az Antiochus Epipha-nes, az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli, es az Anti-ochusnak személyeben á Romai Antichristusnak cselekedetit jelenti vilagoson. Mert ez á szent irasnak gyakorlatossaggal valo szokasa, hogy az jövőndő dolognak igassagát typusok által, arnyekok által jelenti, mint peldanak-okaert: Az David es Salo-mon abrazollyak vala az Christusnak el jöve-telet az testben. Az Doeg ki el arula Davidot Saul elöt, typussa vala az Iscariota Judasnak, á ki el arula az ő Mesteret az Jesus Christust. Es ha-sonlatoskeppen az Achitophel typussa vala ugyan azon Isca-riota Judasnak. Így ez-is az kegyetlen Antiochus Epiphanes abrazoloja vala az kegyetlen Romai Antichristusnak birodalmat az hiveken. Lasd meg az szent Hieronymus Doctor magyara-zattyat. Ugyan azon igiknek magyarázattyaban, es ott ugyan ezönt erősíti, hogy az az Antiochus Epiphanes az Romai Anti-christusnak ugy-mint typussa arnyeka Praecursora es ennek abrazattyat viselte, ertyük azért ki volt az Antiochus Epipha-nes. Lassuk az masodik kerdest.

2. Mikeppen jutot Epiphanes á Syria orszagahoz.

Masodik kérdésünk itt ez első részben ez vala. Mikeppen ju-tot ez az Epiphanes az Syria orszagahoz? F. Ved eszedbe. Nem igaz Successio szerint, örököskeppen: Mert [812:] nem az Or-szag attá az coronat fejében hanem csalardsaggal hizelkedessel, az mint szol az Angyal felölle. Miért? Mert Seleucust az ő Attya-fiat meg öli alnok mestersegevel meg etetven ötöt mereggel: Annak viszontag kiszebbik fiát az meltosagból le veti. Az na-gyobbiknak pedig Demeternek hizelkedik, es azt alnoksaggal veszi környül: Akeppen az kösseget-is, mint ha ő nem Kiraly volna, hanem az arvaknak ugy-mint gondviselese mellet. Kiraly kepe, es így tutorsagnak színe alatt foglallya az Syrianak orsza-gat, hizelkedessel, csalardsaggal maganak. Az mint vegben-is mene az. Mert noha nem változtatek egyenlő akaratból ez feje-delemsegre, ugy mint ki az ő fészöt eletejert utalatos vala, es az Ország-is nem ő rea, hanem az Demeterre nez vala, de mind-

\* Ugyan is ez az Istennek szolasa eleve meg szokta inteni az embere-  
ket mint Noe által.

azonaltal alnok mestersegevel az ő Attyafiat az meltosagbol le vetven, Demetert penigh kire az Orszag nez vala (az kösseggel egyyüt) meg csalvan, tutorsagnak szine alatt az birodalmot maganak foglala, az Syrianak Orszagat. Ertyük tehát azt-is mikepen jutot Epiphanes Syria Orszagához.

Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg innét az első reszből, á holot azt mondgyuk hogy az Antiochus Epiphanes az Romai Anti-Christusnak typusát abrazattyat viseli. Mely nagy egyyessege legyen az Romai Papanak, Anti-Christusnak ezzel az Antiochus Epiphanessel az mint megh tetszik ezekből.

Először mert az mikepen az Antiochus Epiphanes elsőben vala, meg vettetet, kit senki az orszag közzül nem remenlet, hogy ő lenne valaha Syrianak Kirallya: Igy volt [813:] elsőbe[n] á Romai Püspököknek dolgok, kiket nem remenlet volna soha senki, hogy ilyen nagy fejedelemségre Monarchiara menyenek az Ecclesiaban. Mert regenten az Romai Püspökök szegenyek voltak, es kezek munkajaval tartottak magokat, es az Istennek parancsolattya szerint verittekkel öttek kenyereket. Kelle pelda? Nem szolok semmit az Szent Peterről, á kit ök azt mondgyak, hogy ő volt első Püspök Romaban, á ki mindazonáltal azt mongya maga felől. *Actor. 3. 4. 6. Argentum et aurum non est mihi.* Ezüstöm es aranyam nincsen ennekem. \*De Mantuanus az Romai első Püspökök felől azt írja:

Tunc ubi jam primae laudes resolverat horae  
Ad ruris transibat opus, ne lenta nocentis  
Otia nutrent corpus, deducere rivos  
Herrentem riguis adaequare canalibus hortum  
Vertere tellurem, committere somnia sulcis.  
Exercere solum, teneras depangere plantas  
Cura erat, et totam sudando absumere lucem  
Segnitium fugiens, exercuit omnia Pastor.  
Non vinum libare Deo, non frangere panem  
Tunc poterat: fortuna viris praestantibus atrox.

Az az egy szoval. Regen úgy-mond mikor az Püspökök reggel el vegeznek vala dolgokat az Templomban. Az mezei munkára mennek vala, hogy ne hivolkodnanak, szantnak, vetnek vala, plan-

\* *Mantuanus sic cecinit de primis Episcopis.*

takat ültetnek vala, es egesz nap estig munkalkodnak vala, &c. De most nem így vagy az dolog: Hanem még veletlenül ök löttek fejedelemme. Rementelenül ebből az alazatos állapotból, löttének ez egesz vilagnak fejeve. In summa azt mondom. El vettetet szegeny volt az Antiochus, de veletlenül lött Fejedelemme. Illyenek voltanak regen az Romai Püspökök. [814:] De veletlenül löttének ez egesz vilagnak fejeve azért eggyeznek az successioban az birodalom foglalasban.

Masodszor eggyeznek ebben: mert az mikepen az Antiochus semmi igaz igye nem leven, foglallya maganak az Orszagot, így az Romai Papanak, semmi igaz igye nem leven, foglalta maganak az Ecclesianak birodalmat.

Harmadszor. Eggyeznek ebben: mert az mikepen Antiochus nem valasztatik az Orszagtul az fejedelemségre. Így az Romai Papa az Ecclesianak nem valasztot feje, de maga meltosagaval, ezt az meltosagot vötte maganak.

Negyedszer. Meg eggyeztenek ebben: mert az mikeppen Antiochus bekessegnek színe alatt, csalardsaggal jöt á birodalomban, így az Romai Papa bekessegnek színe alatt, csalardsaggal hizelkedő szokkal, vötte maganak az fejedelemséget. Azert mind ezekből, meltan mondatik, hogy az Antiochus az Romai Anti-Christusnak abrazattyat viseli. Ez az első tanusag.

Masodszor. Tanullyuk meg innet, hogy ugyan ezen Antiochus, ez vilagi kegyötlen fejedelmeknek-is abrazattyat viseli, az kik csalardsaggal foglalnak magoknak fejedelemséget. Pelda Szoltan Soliman, az ki hasonlatoskepen, mint Antiochus Demetertül, foglalja Janos Kiraly fiatul maganak az orszagot. Es ugyan it tanullyuk megh kicsodak legyenek az igaz valasztot fejedelmek. Azok az kiket az Orszag coronazat által valaszt.

Harmadszor es utolszor: Tanullyuk meg: micsoda tegye á fejedelmeket, es minde[n] gondviselőket egyebek előtt utalattossa? Semmi nem egyeb hanem az ő erkölcseknek rossz volta, es életeknek rutsaga. Pelda az Antiochus á ki életének es erkölcsének rossz voltaert lön egyebek előtt uta-[815:]latossa. Tanullyak meg tehát, innet az gond-viselők, hogy jó életet, s-erölcsöt ellyenek, hogy egyebek előtt kedvessek lehessenek. Ertyük azért tanitasunknak első reszet. Lassuk az masodikat.

## 2. Az ország birodalma utan valo viselendő dolgairól az Epiphanesnek.

Mondam masodszor, ebben az Historiaban, jövendőt mond az Angyal az Antiochus Epiphanesnek viselt dolgairól. Mit

cseleköszik Epiphanes AEgyiptus ellen, es az Istennek Ecclesi-  
aja ellen. Először pedig AEgyiptus ellen. Az mely AEgyiptus  
ellen valo hada, harom rendben vagy on de most emleközik csak  
az elsőről. Aholot kettőt jegyez megh az Istennek Angyala. 1.  
Modgyat jelenti meg: Mi modon készül AEgyiptus ellen? 2. Ki  
menetelit: mint leszen dolga.

Modgya felöl indulasanak, s-hadakozasanak kettőt mond,  
egyiket ezt, hogy erővel készül, masodszor csalardsaggal, ha-  
talma felöl modgya ezt, es á karok ár vizzel fogyatnak el az  
ő orczaja előtt, es meg teretnek. Az szövetségnek-is fejedelme.  
Mintha mondana. Az AEgyiptus Kiralyanak hadnagyi, (mert  
ezeket hja karoknak) az kik annak előtt ar vízkepen foglaltak  
vala el Syriat, az Antiochus hadai miat el vesznek: Sőt még ez-is  
el vesz á ki Antiochus között, es az AEgyiptus Kiralya között  
frigy szerző lesze[n]. Avag[y] azt alitode á ki frig[y]et vet Antio-  
chussal.

Csalardsaga felöl, mongya ezt. Es bekessegnek szine alatt  
csalardul cseleköszik azzal, es el menven győzedelmet veszen  
keves neppel. Mintha mondana: Minek-utanna frigyét vet az  
AEgyiptusnak fejedelmevel, mindeneket csalardsaggal cselekö-  
szik, hogy AEgyiptust foglalhassa maganak. [816:] Honnet  
tetzik ez meg? Először meg tetzik innet; Mert praedat oszt az  
ő alatta valoknak, hogy így az AEgyiptombelieket vonnya maga  
szeretetre, es azokat magahoz kapcsolvan, ki üzze Ptolomaeus  
Philometert orszagabol, az mint ki üze Demetert Syriabol. Ma-  
sodszor csalardsaga meg tetzik innet. Mert annak-utanna (az  
mint szoll az Angyal) gondolkodik arról. Mi modon az AEgyip-  
tomnak, több erősegít-is, á kik nem valanak kezében, foglal-  
hassa maganak. Ezekben ál azert Epiphanesnek AEgyiptusban  
ilyen első indulasanak modgya.

Ki menetelit felöl pedig, ennek az ő első birodalmanak ezt mond-  
gya, ideig leszen az, az az: Nem sokaig tart ez az ő birodalma,  
mert fel nevedvén az AEgyiptusnak természet szerint valo  
Kirallya, ki üzettetik Antiochus Epiphanes az orszagból. Ertyük  
azert az Angyalnak beszede miben allyon.

Mit tanullyunk innet?

Tanullyuk megh elsőben innet. Micsoda legyen az Istennek  
itileti, modot tart Isten az büntetésnek idejen, az ő igaz itileti-  
nek ki szolgaltatasaban. F. Ezzel bizonyara, hogy az hitelene-  
ket allattya elő az büntetésre. Az mint peldanak okaert, az  
Antiochus által büntete Isten, az AEgyiptombelieket, es ugyan

azont követi most-is Isten, mikor az természet szerint valo Poganyok, Törökök, Tatarok által büntet bennünket, kik az mi Istenünknek fejenkent büntető oston.

II. Tanuljuk meg. Minemü legyen az Istennek az büntetésben valo iteleti? F. Ollyan bizonyara mint az ár viz, á kinek senki ellene nem alhat, hogy ha azért Isten ellenseget hoz földedre. Ne veld tehát semminek, de [817:] tud megh erős az, á kit az Ur Isten erőssit. Ollyan mint az viz, avagy mint az meg emesztő tűz.

III. Tanuljuk meg. Micsoda legyen, ez vilagi telhetetlen fösveny fejedelmeknek természetek? Ez bizonyara hog[y] mind erőszakkal, s mind csalardsaggal, örömet igyekeznek birodalmokat szaporítani. Ahol penig az erő, hatalom nem fog, csalardsaggal hozza. Pelda az Antiochus Epiphanes, á ki mind hatalommal, s-mind csalardsaggal igyekezik AEgyptust öveve tenni. Illyenek ez vilaghi telhetetlen fösveny gazdagok-is, á kik mind eszszel, hittel, s-mind alnoksaggal, igyekeznek jóságokat szaporítani.

IV. Tanuljuk meg. Mikeppen illyenek ugyan ezen Antiochus dolgai az Romai Antichristusra, kinek az Antiochus abrazattyat viseli? Így bizonyara. Elsöben, hogy mind erővel, s-mind csalardsaggal, örömet igyekezik az Ecclesiat keze ala haytani, es annak felette regnálni. Masodszor így: mert az mikeppen Antiochus AEgyptust tutorsagnak szine alat. Így az Romai Papa, mintha az Szent Peterről marat volna ő reja, akarja az Ecclesiat foglalni maganak. De nem szerentsesiti Isten dolgaban, á mikeppen Antiochus nem birhata sokaig AEgyptust, hanem hatara vagy az ő birodalmanak. Veget vet Isten annak, az mikor nem foghat regnálni az Ecclesian. Csak ez kevantatik hozza, hogy esedezzünk Istennek, vessen veget ő felsege az Antichristus orszaganak, es adgyon megh maradast az ő Anyaszent-egyhazanak. Így cselekedgyek mi velünk, az mi kegyelmes Istenünk, fiaert az Ur Jesus Christusert, A M E N. [818:]

### LXXVIII. *Praedicatio.*

„\*ES fel indittyá az ő erejét, es szívet az AEgyptomnak Kirallya ellen, nagy sereggel. Es az AEgyptomnak Kirallya-is ingereltetik hadra nagy sereggel, es igen erőssel. De meg nem alhat, mert gondoltak ő ellene gondolatokat. \*\*Es á kik az ő

\* Vers. 25.

\*\* Vers. 26.

kenyeret eszik, meg rontyak ötöt es az ő sereget el nyomja, mint egy ár víz, es sokan sebnek miatta el hullanak. \*Es ennek az ket Kiralynak szive, egy mas ellen valo gonoszra leszen, es egy asztalnál hazugsagot szollanak (egy-masnak) es az ő tanatsok veghez nem megyen, mert annak vege mas időre halasztatik. \*\*Azert meg tér az ő földében nagy gazdagsaggal, es az ő elmeje-ben gondolkodik, az szent szövetség ellen, mellyet mikor meg cseleköszik, meg tér az ő földében. \*\*\*Bizonyos időben ismet megyen AEgyiptusra, de nem leszen olyan szerentses mint először, vagy mint utolszor. +Es jönnek ő reaaja, Olasz Orszaghi hajok, honnet nagy banattya leszen, es viszontag haragszik á szent Szövetség ellen, es veghez viszi akarattyat, es viszsza ter-ven egyget ért azokkal, kik el hadgyak az szent frigyét.” [819:]

## S U M M A.

Ennek előtte valo tanitasunkban az Vasarnapi leczkenkben kezdők keresztyenek magyarázni, az Antiochus Epiphanesnek dolgait. Az kinel soha senki nagyob ellensege az Istennek Anya-szent-egyhazanak nem volt, s-nem is leszen es minden ez vilagi kegyetlen fejedelmeknek: Nevezet szerint penig, az mint bizo-nyittya az szent Jeronymus Doctor felölle az Romai Antichris-tusnak abrazattyat viselte. Aholot ekkedig ket rendbeli dolgot magyarázánk. Először. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes, es mikeppen szallot be az Országban Syriaban. Masodszor. Mit cselekedet AEgyiptus ellen, megh mondtam rövideden. Az mi az első kerdest illeti: Szemelye felöl azt monda, hogy az nagy Antiochusnak fia volt; Lator, kegyetlen, felette Istentelen ember volt, á honnet az ő kegyetlensegejert neveztetöt vala Epiphanesnek az az Bolondnak, Dühösnek. Ugyan birodalma-ban valo be szállasa felöl azt mondok, hogy nem törvény szerint örököskepen; hanem alnoksaggal, hizelkődessel szalla be Syria-ban. Ez lön az első.

Az masodik kerdesre penig: Mit cselekedet AEgyiptus ellen? Azt mondok. Harom rendbeli hadairol jövendöl az Angyal Epiphanesnek AEgyiptus ellen; kiben külömb külömb szerentsei voltanak. Hol job, hol alab valo. De ekkedig szollánk az elsőrol csak. Az melyben noha gyözüdelmes lön családsganak általa.

\* Vers. 27.

\*\* Vers. 28.

\*\*\* Vers. 29.

+ Vers. 30.

De az nem tarta sokaig, mert hamar ismet az orszagbol fel nevedven az AEgyiptusnak természet szerint valo Kiralya az Ptolomaeus Philometer, az orszagbol ki üzetek; ezekről szollank. [820:]

Most immar summa szerint ezekben az jelen valo igikben. következnek ugyan azon Antiochus Epiphanesnek AEgyiptus ellen. Masod es harmad rendben valo hadai. Ez az summa. Erte-de? Mondom; Arrol jövendöl az Istennek Angyala, mikeppen hadakozot meg-is Antiochus Epiphanes AEgyiptom ellen, masodik es harmadik utaban, szinten annyit teszen ez, mint mikor az Magyar historiakban azt olvassuk, Istvan Kiralynak első hada az Lengyelek ellen, második hada az Csehek ellen, harmadik az Oroszok ellen, negyedik hada ismet az Lengyelek ellen, &c. s-az többi.

Haszna mi legyen?

Haszna ezeknek-is eggyez az elsőekkel, mert inset-is az adatik vigasztalasalul, nem hadgya Isten az ő Anyaszent-egyhazat. Az mikeppen regen az Antiochus Epiphanes kegyetlensége közöt. kinel nem volt soha nagyob ellensége az Isten hazanak, megh tartotta. Szolgal ez vigasztalas az mi időnkre is. De lassuk reszeit.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az jelen valo igeknek.

Mert az első negy versekben, tudni illik az 25. 26. 27. 28. versekben, irja meg Antiochus Epiphanesnek, masod rendbeli hadat Aegyiptus ellen.

II. Annak utanna az ket utolso 29. es 30. versekben irja meg harmadik hadat Epiphanesnek Aegyiptus ellen. Ezekről rövideden ez mostani oraban nyilvánssaggal beszélgessünk lassuk rendel.

Masodik hadarol, Antiochusnak AEgyiptus ellen. Az mi az első dolgot illeti, tudni illik második hadat AEgyip-[821:]tus ellen, így szol az Angyal felölle s-mond. Es fel indittyá az ő erejet es szivet, az AEgyiptomnak Kiralya ellen, nagy sereggel, &c. *usqu[e] ad haec verba*. Mellyet mikor meg cseleköszik, meg tér az ő földében, á holot keresztyenek harmat jegyez meg az Istennek Angyala. I. Keszületit, mikeppen készül Epiphanes AEgyiptus ellen. II. Mikeppen fogja magát az Aegyiptus Kirallya ő ellene oltalmazni. III. Micsoda ki meneteli löt ennek az Antiochusnak masod rendbeli hadanak? F. Ved eszedben: Így felelünk rövideden.

### 1. Antiochus keszületi.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik Antiochus Epiphanesnek második hadat, mint készült Aegyiptus ellen. Így szól az Istennek Angyala fölé s-mond. Es fel indította az ő erejét és szívet, az Aegyiptomnak Királya ellen, nagy sereggel. Mintha mondana, minek utána az Aegyiptusnak Királya, Ptolomaeus Philometer az Cleopatranak (az Antiochus Epiphanes hugának) fia, fel nevekedik, kit annak előtte kicsin korában haborgatott vala, ujjonnan megyen Antiochus Epiphanes ő reája, hogy bosszút alljon ő rayta ez okon, mivel hogy az ő nepet, kit annak előtte ott hogyot vala, ki üzek Aegyiptumból. Ez lön az Antiochus Epiphanesnek Aegyiptum ellen való keszületi.

### 2. Az AEgyiptus Királyának maga oltalmazása.

Maga oltalma felől penig: Mint oltalmazta magát az AEgyiptus királya Epiphanes ellen, így szól fölé s-mond: Az Aegyiptomnak Királya-is ingerlettetik hadra, nagy [822:] sereggel és nagy erősséggel: az az, az AEgyiptomnak Királya, fel nevekedven esztendejében: és haragra indítatván az Antiochus Epiphanestül, nagy hadat készít Epiphanes ellen, és ezzel fogja magát Antiochus ellen oltalmazni. Ez az második dolog egy szóval.

### 3. Az hadnak három fele ki meneteli.

Harmadszor és utolszor hadanak ki meneteli felől mi legyen? Azt mondgya. Először. Nem alhat meg az AEgyiptomnak fejedelme ellene, annak-okaert Epiphanes leszen hatalmasb az AEgyiptus Királyanal. Miért? Ez leszen az oka. Mert gondolnak ő ellene gondolatokat, és az kik az ő kenyeret eszik, meg rontyak ötöt, és az ő sereget el nyomja innét az ár viz. És sokan sebnek miatta el hullanak: az az, az AEgyiptum Királyának tanacsi, fü emberi hitetlenül cselekösznek az ő fejedelmekkel. Mert el arulnyak az ő fejedelmeket, és az Antiochus Epiphanessel tanacskoznak, el vonattatván az Antiochus adományi miat, és igireti miat. Nem gondolván az ő fejedelmekkel, meg utalván ötöt az ő idejeert, és tudatlan voltaert, mivel hogy nem forgott volna hadakban. Azok lesznek penigh azok az kik el arulnyak ötöt, és ajandekot, fizetést vesznek fejedelmek ellen, az kik az ő kenyerit eszik, és asztalarol elnek. Az Antiochus hada penig el szelled mind az ár viz, ez az AEgyiptus Királyának serege közzül soka-

kat meg ölnek. Ez leszen első ki meneteli az Antiochus Epiphanes hadanak.

Masodszor hadanak ki meneteli exitussa felől azt mondgya: Hogy bekesseg leszen, de csalard, szin mutato, nem allando bekesseg, á kiröl így jövendöl az Angyal, s-mond: [823:] Es ennek az ket Kiralynak szive, egy mas ellen valo gonoszra leszen, es egy asztalnál hazugsagot szollanak egymasnak, es az ő tanatosok vegbe nem megyön, mert annak vege mas üdöre halasztatik: az az, minek utanna haddal meg verettetik az AEgyiptus Kiralynak tabora, el hitetik az ő tanatsi Ptolomaeus Philometert hogy akar mely bekesseg-is job az viszsza vonasnal. Mivel hogy minden hadakozasnak ki meneteli ketseges. Ennek okaert bekesseget ker Epiphanestul, s-meg-is nyeri. De mind az ket reszről az az bekesseg, csak szin mutato ál-orczas bekesseg leszen.

Mert mind az ket Kiralyoknak szive gonoszra leszen, es noha Ptolomaeus Antiochust vendesegeben hija, es meg ajandekozza sok gazdagsaggal. Mindazonaltal igyekezik Antiochusnak artani. Baratsagoson lesznek szembe, de csalardul tractallyak az bekesseget. Annak-okaert nem leszen az az bekesseg allando. Mert annak rövid üdön vege leszen. Es az az bekesseg rövid napon el mulvan, nagy viszsza vonasra valtozik. Így leszen masod rendben az Antiochus hadanak dolga.

Harmadszor es utolszor hadanak ki meneteli felől meg-is azt mondgya. Es meg ter az ő földeben nagy gazdagsaggal, es az ő elmejeben gondolkodik az szent szövetség ellen melyet mikor meg cseleköszik, meg ter az ő földeben.

### Mit akar?

Az Sz. Szövetségen erti, az Istennek nepet, á Sido nepet, kivel Isten frigyet kötöt vala, s-azt akarja mondani: Minek-utanna Ptolomaeus Philometer Antiochus Epiphanessel szep szin alat valo frigyet vet. Meg ter Antiochus [824:] Syriában nagy gazdagsaggal mely ragadomant viszen AEgyiptusból. Ennek felette az AEgyiptom Kiralynak ajandekozasabol. De fel gerjedven az Istennek Ecclesiaja, es nepe ellen, az Sidok ellen, kikkel Isten szentseges frigyet kötöt vala, megyen Jerusalemben. Es á mit el vegezett vala sziveben veghez viszi. Sokakat meg ölven Jeruselembe[n], az Jerusalemtáplomat fel dulya meg fosztja. Es ugy tér meg, mintha nagy jót cselekedet volna Syriában. Ez az Angyal jövendő mondasnak értelme. Az mint vegben-is mene ez, á mint meg vagyón irva. *lib. Macab. cap. 1. v. 18. et sequentibus et 2. Macab. cap. 5. v. 1. et sequentibus.*

Mit tanuljunk ezekből.

Tanuljuk meg elsőbe[n]. Micsoda legye[n] á kegyetlen es kevely fejedelmeknek természetek? Ez bizonyára hog[y] nyughatatlanok ők, olyanok mint á tengernek habjai. Es mindeneket meg próbálnak hog[y] egyebeken diadalmat vehessenek. Az mint pelda erre az Antiochus á ki mindeneket próbál, hog[y] AEgyiptuson diadalmat vehessen. A melynek semmi nem egyéb az oka, hanem az *Ambitio*, á mely nem hadgya á fejedelmeket, nyugodni, de minde[n] orába[n] kezteni őket egyebeknek veszedelmekre, magok veszedelmével, s-romlasával. Mert Isten ez fele hejába való tisztesseg kevanast, büntetetlen ne[m] hag[y]. Mint peldának-okaert. Az özön víznek utanna. Micsoda vive az embereket arra hog[y] á Babylon tornyat eppitenek az *Ambitio*. Mert így szollanak *Faciamus nomen [n]Jobis*. Szerezzünk nevet magunknak, mellyert Isten az ő nyelveket confundala s-magokat-is ide stova el szelleszte. Vallyons micsoda lön az oka, hog[y] Absolon attyara á Davidra tamada? Az *Ambitio*. Mert az Orszagot kevannya vala, mellyert az Isten nyakat szakasztá. Mi-[825:]csoda veszte el Roma szabadsagát? az *Ambitio*. Mert sem Julius Caesar Pompejust, sem Pompejus Juliust el ne[m] szenvedhete. Azt írja Plutarchus, mikor egy időben Julius Caesar Romabol Galliaba me[n]ne, es egy falutskaba talalkozot volna, fel kiált es így szól. *Mallem sic esse primus, quam Romae secundus*. Az az: Akarna[m] inkább lenni Romaban első, hog[y] se[m] második. Bizony á mi coronankat-is ez veszte, mikor nemzetünk tulaydon nemzetseget meg utalvan á coronat masnak ada, de most-is ez veszti nemzetünket, mikor azt szoktak mondani az Urak, en-is vagyok ollya[n] Ur mint te, en-is meg erdemle[m] úgy á fejedelemséget mint te. De hallad ne[m] jó az *Ambitio*. A feletteb való tisztesseg kevanas. AEsopus felől azt olvassuk, hog[y] mikor kerdenek tőle, mit cselekszik Isten az egekben, azt feleli: Az Isten ugymond á nagy fazekokbol kicsineket csinál, es az kicsinekből nagyokat. Azt akarvan jelenteni, hog[y] Isten á kevelyeket meg alazza, es az alazatosokat fel magasztallja. Te-is pedig lathatod ezt az erdőben, hogy az menyüítő kö, az apro csemeteket nem szokta bantani, hanem amaz reghi meg gyökerezet fakat, az erős kö sziklakat, magas tornyokat. Szinten ilyen az Istennek-is dolga, az Isten-is á szilideket el kerüli gyakorta, es á magossakat nagy tisztesseg kevanokat el rontya. Ez az első tanuság. Az nyughatatlan kevely tisztesseg kevano Epiphanesnek példajából, á kit Isten vegezetre oly iszonyu halállal töröl el, hogy meg fele-is nehezen mehetnek vala az emberek testenek, hüdös volta miat.

II. Tanullyuk meg inset? Micsoda modot tart Isten ez vilagi kegyetleneknek büntetésekre[n]? Ezt bizonyara, hog[y] egg[y]lik kegyetlent, mas nagyob kegyetlennel bünteti. Mint peldanak-okaert Ptolomaeus Philopatornak hadat adgya [826:] Isten büntetése, az kegyetlen Antiochus Epiphanesnek kezeben. Ez az Istennek tanatsa, az mellyet ő felesége felette igen igazan cselekszik. De mi vegre cselekedgyek így, csak az ő felesége titkos tanatsaban vagon. Ne visgallyad tehát ennek okat, az kinek vegre nem mehetz, hanem imadgyad.

III. Tanullyuk meg inset. Nem ál az győzelem az sokasagban. Pelda az Ptolomaeus Philopator, az kinek hada sokkal fellyebben vala, hogy nem mint az Antiochus Epiphanese. De mindazonaltal meg-is Antiochus leszen győzedelmes. Hanem csak az Istentől vagon az győzelem, á kinek akarja annak adgya. Pelda erre az Abraham-is, á ki három száz tizen-nyolcz magaval, ött Kiralyokat vere meg. Gedeon három száz magaval vere meg az Madianitakat. Innet mondgya azért az Asa az Judanak Kiralya, mikor menne á Szeretsenek Kiralya ellen. Kevesed magaval. I. Paral. 14. Ur Isten nincsen te nálád semmi külömbseg, az keves es az sok között. Annak-okaert segely meg minket, mi kegyelmes Istenünk, mert az te nevedben jöttünk az sokasag ellen. Te vagy az mi Istenünk, azért ne vegyen te raytat hatalmat az ember. Meg-is halgattatek az Asa, mert az Szeretsenek szabad akarát szerint meg futamanak, es le vagattatanak.

IV. Tanullyuk megh. Micsoda legyen Orszagoknak fejedelmeknek, Uraknak, avagy csak valamely haz nepenek-is leg artalmasb, ellensegek? F. Semmi nincs nagyob, mint *Domesticus hostis*. Az maga kenyeren, asztalanal fel tartot, hamis tanats arulkodo szolgál. A ki szömbe szepet szol, de hát mege Uranak aruloja. Pelda az Philometer, A ki az ő Asztalanal, fel tartot hamis tanatsok [827:] miat, maga szolgálai miat szegient valla, advan adomanyert ő magokat az Antiochus Epiphaneshöz. Innet szoktuk mondani mi-is, nincs artalmasb ellenség az kebelünkben fel tartot kegyoknal. Illyen vala az Semiramis az Ninus felesége, á ki ötöd napigh valo birodalmat kere az uratul, meg engede feleségéhez valo szerelmében. De ez üdö alat megh fogata az tömlöztben vettete, es vegezetre fejet el üttete, ő maga pedig regnala 42. esztendeig, így alla megh urához valo hüvseget, de ha úgy lehetne, most-is sok aszszony-allatok volnanak ennek tarsai, kik urokhoz valo hüvseggel, csak igen keveset gondolnak.

III. Tanullyuk meg az Antiochus Epiphanesnek, es az Ptolomaeus Philometernek szín mutató bekessegekből; á kik noha szemben szépet szolnak, de más felől igyekeznek egy más ellen

valo gonoszra. Minemü legyen ez vilagi egy szomszedsagban levő ket fejedelmeknek, nemzetsegeknek, tiszt viselőeknek, az ő bekessegök? F. Szin mutato bizonyara, felette ritkan tökelletes, alhatatos. Noha gyakorta egygyeznek nyelvel, de külömböznek szível, az mint volt Philometernek es Epiphanesnek dolgok. De intelek attyamfiai, hog[y] könyörögjete, imatkozozatok, hogy így ne essek minekünk-is az Nemet nemzettel dolgunk. Ne csak szinnel, hanem szível legyen á frigy az bekessegh kö-zöttünk. Adgya megh az Ur Isten hogy úgy legyen.

Ötödször es utolszor, megh-is it ez arant az első reszből tanul-lyuk megh ezt-is; Mint vagy on gyakorta ez vilagi hatalmas feje-delmeknek frigy vetések közöt az Istennek Ecclesiajanak dolga. Így bizonyara hogy akkor az Istennek nepe nek, kivaltkeppen valo nyomorusaga szokot törtenni. Pelda az Antiochus Epipha-nes es Ptolomaeus Phi-[828:]lometernek bekessege, mert az Antiochus fel fuvalkodvan jo szerentsejeben, iszonyu pusztitast, romlast indit Jerusalemben, az Istennek nepe ellen, *Macab. 1.* Annakokaert it ez arant-is intelek szeretettel, intelek attyamfiai, könyörögjete, orszagunk gyülesenek alatta, visellye úgy Isten az fejedelmeknek sziveit, hogy legyen az bekesseg az Istennek Anya-szent-egyhazanak, nem romlasaval, hanem meg maradasaval. Bezzeg úgy kellene, könyörgessel kellene most segitteni hazan-kat, de attyamfiai, az könyörgesre igen restek vattok. Szükség azért, hogy megh jobbitsak eteleket az fele henyelő emberek. Ertyük azért ammar tanitasunknak első reszeit. Lassuk az masikat.

## 2. Harmadik hada felöl Antiochus Epiphanesnek Aegyiptus ellen.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igekben, jövendöt mond az Istennek Angyala, az Antiochus Epiphanesnek Aegyip-tus ellen, valo harmadik meneteliről, az kiröl így tanit s-mond: Bizonyos idöben úgy mond, ismeg megyen Aegyiptusra, de nem leszen olyan szerencses mint először, avagy utolszor, es jönnek ő reaja Olasz orszagi hajok, honnet nagy banattya leszen, es viszontagh haragszik az szent szövetség ellen, es veghez viszi akarattyat, es vissza terven, egyet ert azokkal, kik el hadgyak az szent frigyvet. Aholot harmat jegyez meg az Istennek Angyala igen rövideden. 1. Ideit: Mikor indul ismeg uyjonnan Aegyiptus ellen, Antiochus Epiphanes. 2. Cselekedetit: Mit fog cselekedni. 3. Ki menetelit: Micsoda ki meneteli leszen hadanak.

I. Ideje felöl azt mondgya keszületinek. Bizonyos idő-[829:]ben ismet megh tér Aegyiptusra: az az, keves idők el mulvan, az mikor job alkalmatosságot talál Antiochus dolgában, hogy hatalmat vehessen Ptolomaeus Philometeren, fel bontya az frigyet az bekesseget, es uyjonnan fel indittya az vissza vonyast, hadakozast.

II. Cselekedeti felöl penig azt mondgya: Megyen AEgyptom-ra, az az, ismeg harmadszor is rohan AEgyptusra.

III. Ki meneteli felöl pedig azt mondgya: Elsöben. Nem leszen olyan szerentses mint először, avagy utolszor. Mert jönnek ö ellene Olasz orszagi hajok, honnat nagy banattya leszen; az az, nem leszen ez az uta Antiochusnak olyan bodog, mint az első es második, mert az Ptolomaeus segítséget kerven az Romai-aktul, jönnek ö ellene sok hajokkal, es megh izenik ö neki P. Popiliustul az Romaiak, hogy el hadgya az Antiochus Epiphanes minden szandekat AEgyptus ellen, es mindgyarast ki mennyen AEgyptusból, bannya ezt az Antiochus Epiphanes, hogy ily hatalmasson parantsolnak ö neki az Romaiak, de meg kel lenni, es mindgyarast ki megyen Aegyptusból. Masodszor, ki meneteli felöl hadanak, megh-is azt mondgya. Es meg tér, es haragszik az szent szövetség ellen, es veghez viszi akarattyat, es vissza térvén, egyet ert azokkal, kik el hadgyak az szent frigyet. Az az: Minek utanna felbe szakad Antiochusnak el vegezet tanat-sa Aegyptus felöl, az Romaiak miat, haragjat teriti az Istennek nepe ellen, az Sido nep ellen, es minden tartoztatás akadály nél-kül, az Jerusalem templomat fel dullya; Hogy lehet az? Mivel hogy az Antiochus melle allanak, sok partolkodo Sidok, kik ötöt hijak Jerusalem ellen, kivaltkeppen penig Jason es Menelaus, kik az Papi fejedelemségen vi-[830:]nak vala, az mint vegben-is mene, az mint Josephus írja. *Lib. Antiquitat. Iudaic. cap. 4. Item lib. 1. Macab. cap. 1. v. 23. et lib. 2. capitibus. 5. 6. 7.* Ennek az jövendölesnek be tellyesedése meg iratik, olvasd meg ha ked-ved vagyon hozza. Ertyük azért itt-is az Angyalnak elmejet.

### Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét, miben allyon az tisztessegh kevano kevely fejedelmeknek az ö bekessegek: Ebben bizonyara, hogy az ö bekessegek soha nem allando, hanem ha az alkalmatossagh mutattya valamely felöl, mindgyart fel bomol, es uy vissza vonyast szerez. Pelda az Epiphanes bekessege ki bekesseget vete Philometerrel, de alkalmatosságot keresven az Antiochus maga-nak hamar fel bonta. Ne bizzunk azért az tisztesseg kevano feje-

delmek bekessegehez, frigyekhez semmit. Sokkal inkább pedig azokhoz, az kik mi velünk egy hiten nincsenek. Mert ha azok az fejedelmek, az kik egy mas között hitekben egyveznek, nem tartják meg egy masnak hitöket, sokkal inkább nem tartják mi nekünk hiveknek. Pelda ha az Papista az Papistanak nem tartja meg hitit, ne hidgy neki, mert sokkal inkább nem tartja meg teneked. Ez az első.

II. Tanuljuk meg azt-is: Minemü legyen az hadaknak ki meneteli? F. Bizontalan ketseges; Nem mindenkoron egy bodogsagos szerentseje vagyon. Pelda az Antiochus á ki elsőben gyzedelmes lön AEgyiptus ellen de vegezetre *cum rubore et pudore*, szegen ortzaval kellett AEgyiptusbol ki tisztulni. Így változek szerentseje. A honnet ez minékünk az vigasztalas, hogy noha az ke-[831:]gyetlenek egy ideig triumphálnak, igen szolgal az szerentse nekik, de ne fellyünk semmit, mert Isten öket hamar viszont meg szegyeniti.

III. Igyezzük meg azt-is; Micsodak legyenek az Istennek Anyaszent-egyhazanak nyomorusaganak külső okai? F. Első. Az fejedelmeknek haragja, mert valamikor az fejedelmek az ő igyekezeteket, az ő külső ellensegek ellen vegben nem vihetik mindgyart az Istennek Ecclesiaja ellen dühösködnek. Pelda az Antiochus az ki Philometerre haragut, s-vegezetre az Istennek nepen töltötte ki haragjat. Masodik okai: Az Ecclesianak nyomorusaginak az Apostatak; az az, azok á kik az egyszer meg ismert igassagoktul, el szakattak, es az egy igaz Istent el hattak. Az kik ez vilagi fejedelmeket gerjesztik az hiveknek nyomorusagara. Az mint regenten az hittől el partolt Sidok, igazgattyak vala Antiochust, az hiveknek nyomorgatasara, így bizonyara keresztyenek az mi nemzetsegünkben, (csak az mi időnkben) á keresztyensegbe születet fiak, á kik Apostatakka balvanyozokka lönek, el hagyvan az meg ismert igassagot, lönek az Ecclesianak, es szegen hazanknak nyomorusaganak okai. Az kiket Isten meg szegyenite, s-magok karaval meg-is zabolaza, zabolazza meg ennek utanna-is az mi Istenünk ezeket, es tartsa meg az ő Anyaszent-egyhazat Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [832:]

### LXXIX. *Praedicatio.*

„\*ES az karok ő melleje allanak, es meg förtöztetik az szent Istennek sanctuariomat. Es el vesztik az szüntelen aldozatot,

\* *Vers. 31.*

es fel teszik az pusztito utalatossagot. Es á kik hitetlenül cselekösnek az Isten szövetsége ellen azokat arra viszszi, hogy hizelkódessel cselekdgyenek. Es á nepet á kik az Iste[n]t meg ismerik, meg fogjak, es meg cseleköszik.”

## S U M M A.

Ennek előtte valo időkben Keresztyenek, tudni illik, az el mult napokban, kesztük vala magyarazni az Antiochus Epiphanesnek dolgait, á kinel soha senki nagyob ellensege az Istennek Anyaszent-egyhazanak nem volt s-nem-is leszen. Es az mint az Jeronymus Doctor magyarazza, minden ez vilaghi kegyetlen fejedelmeknek, kegyetlen tisztartoknak nevezet szerint penig á Romai Antichristusnak abrazattyat viseli, á holot azt mondotam vala. Harom dolgok adatnak mi nekünk előnkben ebben az kegyetlen Antiochusnak historiajaban. Először. Szemelye es birodalmaban valo be szállasa. Masodsor. Viselt dolgai, az az: Kegyetlen hadai AEgyiptus ellen. Harmadszor es utolszor. Hala-la, es gyalazatos ki mulasa.

Mert ugyan-is egy kegyetlennek-is nincsen jo ki mulasa ez vilagbol, ezek lönek reszei. Ekkedig annak-okaert szollank elsőben szemelyeröl, es birodalmaban valo be szállasarol. Masodsor AEgyiptus ellen valo hadairol. Szö-[833:]melye felöl azt mondok, hogy az nagy Antiochusnak fia volt, lator, kegyetlen, felette Istentelen ember volt. Ahonnet az ő kegyetlensegeert, nevesztetet volt Epimanesnek, az az bolondnak, dühösnek, ugyan ot birodalmaban valo be szállasa felöl azt mondok, hogy nem törvény szerint, nem ugmint igaz örökös, hanem alnoksaggal hizelkedessel szalla be Syriaban, ez lön az első. Masodsor hadai felöl AEgyiptus ellen azt mondok, hogy harom rendbeli hadairol jövendöl az Istennek Angyala kikben külömb külömb szerentsei voltanak, hol job s-hol penig alab valo. Az mint ezeket-is immar megh magyarasztuk. De most azoknak szamlalasa-val elmenket nem farasztyuk, hanem lassuk ez jelen valo ige-  
nek Summajat, Reszeit. Es magyarazattyat az ige-  
neknek. Sum-  
maja ez ige-  
nek keresztyenek csak imez. Minek-utanna meg hallok az Antiochusnak AEgyiptus Orszaga ellen valo hadait. Ezekben az jelen valo ige-  
ekben irja meg az Propheta: Ugyan azon Antiochusnak az Istennek nepe, Ecclesian Anyaszent-egyhaza ellen valo kegyetlen hadait, az Jerusalem templom-  
nak megh ferteztetesevel egygüt. Az mely ő kegyetlensege sok-  
kal iszszonyatosb az elsőknél. Ez summa. Haszna pedig ez leszen. Hogy innet vegyenek tanusagot, s-vigasztalast-is á hivek, hogy

noha Isten gyakorlatossággal meg engedi, hogy az hitőtlenek regnallyanak az Ecclesian. De mindazonáltal az ő hiveit semmikeppen nem hadgya, hanem vegezetre meg szabadította. Az Ecclesianak pedig ellensegit vegezetre gyalazatos sorsal megh bünteti s-el veszti. Az mi pedig it közönsegesen mondatik, szabja minden nyomorusagban levő keresztyen magara. Mert ez mindennek hasznal. Regnale tehát valamely roszkegyet-[834:]len meltatlan, ne fely. Mert Isten megh szabadít töle, es meg büntettetik az kegyetlen. Mar reszeit lassuk.

## R E S Z E K.

Harom reszei vadnak ennek ez mostani jövendő mondasnak, az mely tartozik az hiveknek nyomorusagira.

Mert elsőben az adatik előnkben, kicsodak lesznek az Istennek nepenek az Sidoknak ellensegi az az. Az Antiochusnak az Istennek nepe ellen az büntetesben vesszei, az Antiochus kiknek ellyen szolgallattyokkal az üldözesben.

II. Mit fognak az hivek szenvedni?

III. Mit fog ő maga az Antiochus cselekedni?

Ezekről rend szerint tanuljunk, de most az elő szam(a)lalt igik szerint csak az első reszet magyarázzuk.

### 1. Az eszköz felől Antiochus Epiphanesnek az Istennek Ecclesiajanak üldözeseben.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik, kicsodak lesznek Antiochusnak eszközi vesszei, kegyetlen hoheri az Istennek nepenek, az Sido nepnek nyomorgatasaban, es az Isten templomanak pusztitasaban?

F. Ved eszedben. Kettőt mond az Istennek Angyala az Prophetanal felölle. Mert először azt mondgya: Lesznek idegen nepek azok: Masodszor eszközzül lesznek Antiochusnak az Sidok ellen: az Sidoknak tulaydon magok nemzetsegek az büntetesben, nyomorgatasban, pusztitasban. Lassuk azért rövideden rendel.

### 2. Az Sidoknak kívül valo ellensegek felől.

Az mi az első rendbelieket, tudni illik az Sidoknak kívül valo avagy idegen nemzetsegekből allo ellensegeket illeti, így szoll felölle az Istennek Angyala s-mond. Es á karok melleje allanak,

es meg fertőztetik az Isten-[835:]nek szent Sanctuariumat: es el vesztik az szüntelen valo aldozatot, es fel teszik az pusztito utalatossagot.

Mit akar az Angyal mondani?

F. Az karokon ertetnek az Antiochusnak hadnagi, utanna valo fő emberi á kiket bocsattot vala Antiochus az Jerusalem varosanak ellene. Azt akarja azert mondani: hogy negy rendbeli, artalmas dolgokat, fognak ezek cselekedni. Először melleje allanak, az az: Az Antiochus hadnagi Barati, vigyazvan az Antiochus parancsolattyara, mit kevan, követik az Antiochus akarattyat, es az ő akarattya szerint örömet igyekeznek az Sido nepnek romlasara, es keresztyen vallásoknak el forditasara. Ez az első.

Masodszor ezt fogjak cselekedni, meg förtőztetik az Istennek szent Sanctuariumat, az az: Meg undokittyak az Jerusalemnek templomat, be rohanvan abban, es azt minden gazdagsagitól, es edenitul meg fosztvan.

Harmadszor, El vesztik az szüntelen valo aldozatot, az az: Az Istentől rendeltetet szent aldozatokat, melyeket az Ur Isten az ő törvényben, minden napokra rendelt vala, semmive teszik nagy dühösséggel.

Negyedszer. Fel teszik az pusztito utalatossagot: az az, az mint nemellyek magyarazzak, fel teszik az Antiochus akarattyabol az balvany Iupiter Istennek kepet, az Jerusalem templomaban, az igaz Istennek boszszusagara, az oltarra, avagy á mint nemellyek magyarazzak, reytekben allattyak, azt az utalatos segitseget az ki minden utalatos balvanyozasnak atta magat, hogy el pusztitsa mind az varost, s-mind az templomot, s-mind penigh annak tartomanyat. Ez az Angyal jövődő mondasanak értelme, [836:] az Sidoknak kívül valo idegen nemzetből allo ellensegők felől, az kik szolgálnak Antiochusnak.

Vegben-is mene penigh ez az jövődő mondas, az mint megh vagy on irva az első Macchabaeusok könyvenek, első reszeben. Mert minek utanna be mene Antiochus az Sanctuariumban, Jerusalem templomaban, minden ekessegtől meg foszta azt: tön nagy vér-ontast az varosban, kegyetlen gondviselőket rendele abban, az kik sanyargattak az Istennek nepet, ugy annyera, hogy mindenüt siralom, es jaygatas hallatik vala, az Sido nemzetseg között. Annak utanna epittete Antiochus egy varat Jerusalemben, á kiben balvanyozo nepet hagyta, á honnet az egesz Jerusalem tartomanyat pusztityak vesztik, sillyesztik vala. *vid. 1. Mach. cap. 1. v. 21. et sequent.* Eggyez az dolognak ki meneteli az jövődő mondassal.

## Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg innét elsőben: Nem ok nélkül mondgya szent Jeronymus Doctor, hogy nevezet szerint az Antiochus az Romai Antichristusnak abrazattyat viseli. Mert ezek hasonlatoskeppen illenek az Romai Papara, mint szinten az Antichristusra, mert az mint Antiochus belső ellenségek segítsegevel el, az Istennek nepeinek nyomorgatasaban. Így hasonlatoskeppen külső fejedelmeknek segítsegevel el, az Ecclesianak rontasaban. Mint példának okáért: *Pho[c]las Imperator, Pepinus, Rudolphus Sve[c]jus, Henricus Quintus*, es sok rendbeli Imperatorok, kik közzül nemelleyek gyilkosok, nemelleyek hamis hitnek szolgaltanak á Papanak az Ecclesianak rontasaba[n]. De ne mennnyünk messzse az Papa parantsolattyara, fel vivek az Spa-[837:]niolok Hispanusok az uy világban (hogy mar az Ecclesianak színe alatt) az uy világbelieknek, szörnyű vér-ontasokat, á holot sok ezer embereket az Spaniolok megh öltenek, nemelleyeket darabrol darabra fel kontzolanak, nemelleyeket megh egetenek, nemelleyeket fel akasztanak, nemelleyeket az ebekkel szaggattatanak, es ki győzne elő szamlalni az uy világbelieknek nyomorusagokat, az mint ezeknek Historiajokat *Vrbanus Calveto* büségössen megh irta. Ez az uy világh az melyet Amerikanak Indianak hívönk kit Christophorus Columbus talala. 1492. esztendőben.

Így csak ennek előtte való időkben, 1598. Esztendőben, Vestphaliaban, mit nem cselekedek az Romai Papa; ugyan ezen Hispanusok által, á holot semmi-nemű rendeknek, nagyoknak es kitsineknek, szűzeknek, es terhes aszszony-allatoknak nem kedveztenek semmit. Így hasonló kegyetlenseget cselekedtenek az Hispanusok Belgiumban, Galliaban, az mint historiakban nyilván vagyon. Megh írja *Meranius Gallobelgicus*. Es most-is az Hispanusok az Romai Papanak ki nyuytot karjai, valamikor parantsol az Ecclesianak rontasara. Nem egyeb tehát, nevezet szerint most az Romai Papa, hanem amaz régi Antiochus Epiphanes. Ez az első.

II. Tanullyuk meg, valakik tüzzel fegyverrel akarjak az ő vallasokat terjesztetni, es egyebeket rontani, nintsen azoknak igaz Religiojok. Az mint cselekedtek regen az Poganyok, es most-is ebben munkalkodnak az Papistak, hogy fegyverrel terjeszszek tevelgyő tudományokat. Az Christus pedig folyasaban hatta az Evangeliomat senkit fegyverrel nem kergetet. [838:]

III. Tanullyuk meg az igaz Ecclesiat, az igaz tudomant ne[m] kel ez világi erőből hatalomból, urasagból mersekleni, mert erős

vala Antiochus, sokan valanak ő mellette, de mind azon által, nem vala az Antiochus, es az ő sokasaga, az Istennek igaz Ecclesiája, hanem sőt inkább Istennek ellensege, így most-is az Papa, noha nagy erővel vagyon, nagy sokasaggal, de azonközben az Istennek ellensege.

IV. Tanuljuk meg: Esik gyakorta keresztyenek, hogy az Istennek tisztessegire szenteltetöt Templomok, lesznek Mahumet tudományának, es balvany imadasnak helyere, el vetetik annak az ő szabadsaga: Vegyünk vigasztalast innét, hogy ugy eset az Jerusalem templomanak-is dolga, kivaltkeppen Antiochus Epiphanes idejeben, á ki rut undok balvany imadasaval meg fertesztete az Jerusalemnek templomat. Nem esik azért semmi uysagh raytunk, ha mikor az balvany imadok, Templominkat prophanallyak, meg fertesztetik minden keppen.

V. Tanuljuk meg: Micsodak legyenek az balvanyozoknak az ő katonai, seregi, kik varosokban, falukban, az balvanyozoknak tudományat akarjak terjeszteni?

F. Semmi nem egyeb bizonyara, hanem az Istennek Ecclesiájara bocsattatot pusztito utalatossagh. Valahol azért effele sereget hallunk, annyiszor jusson eszünkben az Angyalnak jövendő mondasza, es gondoljuk meg, hogy mi-is nem vagyunk jobbak az Sidoknal, az kik ez illyetenőknek igajat szenvedtek; Es naponkent kerjük az Ur Istent, oltalmazzon meg effele utalatos hadaktul. Illyen vala nemzetünkön az Jacob Janos hada, á kitül Isten csudalatossan meg szabadita. Ertyük azért az első dolgot. Lassuk az masodik dolgot. [839:]

## 2. Az Sidoknak tulaydon magok fele ellensegi.

Mondam masodszor, irja meg az Propheta az Sidoknak közeleb valo ellensegeket-is, az kik szolgálnak az Antiochusnak az pusztitasban, az kiről így tanit immar s-mond: Es az kik hitetlenül cselekesznek, az Istennek szövetsége ellen, azokat arra viszi hogy hizelkedessel cselekedgyenek. Es az nepet az kik az Istent meg ismerik, meg fogjak, es meg cselekeszik.

Mit akar?

Harmat jegyez meg csak igen rövideden az Propheta az Sidoknak közeleb valo ellensegek felől.

Először. Kicsodak lesznek azok?

F. S-ezt feleli. Azok lesznek azok, az kik az Istennek szövetsége ellen hitetlenül cselekednek, az az: Az kik Apostatakka,

hittől szakattakka lesznek, az egyszer meg ismert igassagh mellől el allanak, es hiteket meg tagadvan, balvanyozokka lesznek: Ezek fognak az Istennek nepen regnalni, s-ezek szolgálnak az pusztitasban az Antichristusnak.

Masodszor. Modgyat meg jelenti. Mint el Antiochus ezeknek szolgálatyával? s-Azt mondgya felölle. Arra viszi őket hogy hizelkedessel cselekedgyenek, az az: Meg tanította őket arra, hogy ők-is ezt tettessek az Sidok között, mintha ők-is az Moyses törvényéhez tartanak magokat, De azért az alat az szep szín alat, az Sidokat szabadon öllek avagy az Moyses törvényetül családssaggal el vonnyak.

Harmadszor. Veget-is cselekedetinek meg jelenti s-azt mondgya; es az nepet, á kik az Istent meg ismerik meg [840:] fogjak, es megh cseleköszi, az az: Nem leszen ezeknek alnok tanatsok haszontalan. Mert Antiochus meg csalvan beszedevel ezeket, ők-is hasonlatoskeppen, meg csallyak á hiveket, es vegben viszik az ő akarattyokat, avagy erőszakkal avagy családssaggal. Az mint vegben-is mene ez, az mint meg vagy on irva, *1. Macab. cap. 1. v. 55.* á hol azt olvassuk hogy az Antiochus, nem csak ő maga lön család, hanem egyebeket-is meg csala, es azok által ismet az hiveket meg csala. Ez az Propheta mondasanak értelme.

### Mit tanuljunk innét?

I. Tanuljuk meg innét elsőben. Nem ok nélkül hja Jeronymus az Romai Papat Antichristusnak, mert eszes hasonlatoskeppen illik az Romai Papara, mint szinten Antichristusra, mert az mikeppen Antiochus nem csak külső hatalommal el, az ő kegyet, lensegenek vegben vitelevel; hanem hittül szakattaknak-is szolgálatyával. Igy az Romai Papa, azok által á kik Apostatakka, hittül szakattakka löttének, felette sarkallya az Ecclesiát. Vadnak effelek nemzetünkben, kik az keresztyensegből Papis takka löttének, á kik minden tehetségekkel, igen örömet, az ördög orszagat, akarjak szaporítani. Minden hazugsagokkal, családssagokkal. A kik az Antiochus se[re]gebe valok, ü töle tanultanak. Ez az első.

II. Tanuljuk megh az Sidoknak közeleb való ellenségoctül: Nincs nagyob ellensege, s-veszeldelmesb az Ecclesianak. Mint annak kebelebe fel nőt kegyoi: á kik el szakadnak az igaz Ecclesiátul, s-lesznek balvanyozokka. Mert ez illyetenek, meg vakittatvan az pokolbeli ördögtül, mindenekre hanyat homlok sietnek. De csak ez vi-[841:]laghi dologban-is, nincs embernek nagyob ellensege, mint mikor tulaydon haza nepe s-maga nem-

zetsege leszen ellensege. Könnyeb ha az Pogany haytia el marhamat, hogy nem mint á ki nemzetem, egy városban lakom vele s-az vesztí szömem előtt marhamat. Könnyebe tartom hog[y] ha Pogany szömbe, hogy nem mint felebaratomnak á ki tartana magat. Könnyebbe tartom ha az mezőben el vesz maga, hogy nem mint az varasban. *Mich. 7.* gondolkodgyal rolla. A hol az Propheta igen nehezen panaszkodik az hazi ellenségek felől.

III. Micsoda legyen az hiveknek ez vilaghi kegyetlen hitetlenségtől Sorsa? Ez bizonyara, hogy haborgattatnak azoktól, keszerítettnek az igaz hit mellől el szakadni, üldözöttnek, kergettetnek. Az mint Christus jó eleve meg jelentette ezt *Matth. 11. cum inquit. Non existimate me venisse imm[i]ssurum pacem, sed gladium.* az az: Ne itillyetek, hog[y] en bekesseget szerezni jöttem volna, hanem fegyvert. De azonközben megh emlekezzenek az hivek tisztókra, hogy az megh ismert igassagtól, ez vilagnak fiainak kegyetlenségekre kepest, el ne szakadgynak, hanem legyenek igen erőssek alhatatosok az Christus vallásában, á meg ismert igasságban. Az mely keresztyen vallásban való tökéletes meg maradásra segellyen minket-is á mi Istennünk Fiaert, az Ur Jesus Christusert. A M E N. [842:]

### LXXX. *Praedicatio.*

„\*ES az nepnek értelmesei, sokakat oktatnak, és el esnek sokan fegyver és tűz miat, fogság és rablás miat sok ideig. \*\*Es minekutanna el hullanak, meg segítettnek kicsin segitseggel, és adgyak magokat hozza sokan, szép beszedekkel. \*\*\*Es az értelmesek között el hullanak, hogy meg probaltassanak magokban, meg tisztításának, és meg fejezítésének az vegezet ideig. Mert meg az el rendelt üdö tovább leszen.”

### S U M M A.

Minek-utanna keresztyének megh hallok, ennek előtte való tanításunkban, az Antiochusnak szömelet. Birodalmában való be szállasat, és vegezetre AEgyptus ellen való hadait. az az: I. Ki volt ez az Antiochus Epiphanes? F. Lator. II. Mikeppen

\* *Vers. 33.*

\*\* *Vers. 34.*

\*\*\* *Vers. 35.*

szallot birodalmaban? F. Hizelködessel, csalardsaggal. III. Mikeppen hadakozot AEgyiptus ellen. F. Meg magyaraztuk azt, hol job s-hol alab valo szerentsevel. Mondom: Minek-utanna ezekről szollottunk? Annak utanna kezdem magyarazni, ugyan ezen Antiochusnak az Istennek Anyaszent-egyhaza Ecclesiaja ellen valo dolgait. Az mely ő cselekedeti sokkal iszonyatosbak lönek az elsönel. A holot ebben az persecutioban az az Istennek nepenek öldözeseben három rendbeli dolgokrol Prophetala az Istennek Angyala. [843:]

1. Kicsodak lesznek, veszszei, eszközi, Hoheri, Antiochusnak az hiveknek nyomorgatasaban.

2. Mit fognak á hivek szenvedni, az Antiochus miat?

3. Mit fog vegezetre önnön maga Antiochus cselekedni? Ezek lönek az hivek nyomorusaganak reszei.

Ekkedig annak-okaert ez előtti valo leczkönkben, meg magyarazok az első reszt tudni illik: Kicsodak löttek szolgálai Antiochusnak az hiveknek nyomorgatasaban; s-azt talalok az irasban, ket rendbeliek voltak azok: Elsök idegen nemzetből valok; Masod rendbeliek az Sidoknak tulaydon nemzetsegekből valok. Az utolsok keservesbek az elsőknél; Mert nincsen semmi neheze az mint meg hallok: Mint mikor valakinek tulaydon nemzetsege s-haza nepe ellensege. De most azoknak hadgyunk beket, hanem lassuk ez jelen valo igiknek rövid summajat. Reszeit, es vegezetre magyarazzuk az igiket.

Summaja ez igiknek csak ez.

Summa szerint ezekben az jelen valo igikben írja meg az Propheta az Ecclesianak külömb külömb fele nyomorusagit, az az: Mit szenvedöt az Ecclesia az Sido nep, az Antiochus ideiben?

Haszna.

Haszna ez tudomannak ez leszen, hogy innet vegyenek tanusagot az hivek, hogy noha Isten öket, neha nyomorusag ala veti de mindazonaltal az ő hiveit nem hadgya, hanem bizonyos időben megh szabadittya az mint szinten cselekedet regenten az Sidokkal. De lassuk reszeit.

R E SZ EK.

Három reszei vadnak ez fel vöt igiknek: [844:]

Mert először azt írja megh az Propheta. Mit fognak az hivek az Antiochus kegyetlensege alat cselekedni?

- II. Mit fognak s-minemü nyomorusagokat szenvedni?  
 III. Micsoda vigasztalást nyuýt az Angyal az hiveknek az ő nyomorusagoknak közepötte. Mivel vigasztallyak magokat. Ezekről rövideden beszélünk.

I. Mit fognak az hivek abban az üldözesben szenvedni?

Az mi az első dolgot illeti. Mit fognak az hivek az Antiochus kegyetlenséget látván cselekedni? F. Ved eszedben. Így szól az Propheta fölöle s-mond: Az nepnek értelmesi sokakat tanitnak.

Mit akar?

Az nepnek értelmesin, értetnek kiváltkeppen az Papok, kiknek tisztökre nez vala á tanitas, de azonközben be foglaltatnak it az töb hivek is á kik ertik vala az Istennek törvenyt, es egyebeket tudnak vala az igassagnak utara igazgatni. Azt akarja azert az Propheta az hivek fölöl mondani: Jollehet ugymond sokak, mind az Papok közzül, s-mind az kösseg közzül latvan az Antiochusnak dücsöseget, az Istennek igaz ismeretitöl el fognak szakadnia. De mindazaltal, meg tart Iste[n] nemellyeket maganak, á kik az iszonyu kegyetlenség szorongatas közöt-is fogjak az nepeket intesekkel tanitasokkal az igaz tudomanyban, meg tartani. Oltalmazvan öket az Antiochus balvanyozo tudomanyatul, ez á Prophetanak elmeje. In summa. Noha ugymond kegyetlenkedik az Antiochus, es az ő öldözesere kepest, el szakadnak sokak az igaz Iste[n]tül, de azonközbe[n], lesznek az Isten[n]ek hivei, á kik egymast tanittjak, s-oltalmazzak magokat az Antiochus dögleletes tudomanyatul. [845:]

S-mit tanullyunk innét?

Ket rendbeli tanusagink adatnak előnkben. Mellyeket felette szükseg meg jedzenünk szivönkben meg tartanunk. Egyik ez. Nem hadgya Isten soha az ő Anyaszent-egyhazat, hane[m] mindenkoron ád ennek pasztorokat, Doctorokat, á kik á balvanyozoknak fegyvere es dögleletes tudomannya közöt, oktasak á hiveket. A mint abban az időben az Antiochus idejében, ada Matatiast es az ő fiait, á kik hüsegesen tanitak az Izraelnek fiait, á mint hüsegesen meg vagyón irva az első Macab. könyvenek *cap.* 2. Így az Achab idejében Pasztorul bocsatta Isten az Illyes Prophetat á ki által meg szegyenite á Balnak

Papjait. Az viz özönnek idein tanitoul bocsatta Isten Noeth, á ki által hiva az embereket az poenitentiara, de kevesen hivenek neki. A kik hivenek penig azok ő vele az barkaban meg tartattatanak.

### Elöl vetel.

De itt ez arant szükseg keresztyenek tanitasunkat killyeb terjesztenünk. Mert azzal dicsökedik á Romai Antichristus hogy Uy hitünk, Uy tudomanyunk vagyon minekünk: De nyilván vagyon á historiakbol, hogy minekünk-is adot Isten eleitöl fogvan keresztyen Imperatorokat, fejedelmeket, tanitokat. Egesz Ecclesiakat á kik mint szinten Antiochus ideiben, á Papa tudomannyanak ellene mondottanak: Noha ök-is az igaz vallasert, mint szinten Antiochus ideiben az hivek sok nyomorusagokat szenvedtenek.

### Imperatorok.

Az fejedelmek közzül. Pelda elsőben, harmadik Leo Romai Imperator, á ki ele Christus születese utan, 717. [846:] Eszten-dőben, á ki felöl azt olvassuk, hogy birodalmanak tizedik eszten-dejeben, Italiaban, Olasz orszagban menven, ki hanyattya mindenüt á Templomokbol á balvanyokat, faragot kepeket, es meg parancsollya, hogy mindenüt meg egessek azokat. A kiert ötöt ugyan Iconomachusnak neveztek vala. A kinek ellene tamada á masodik Gergely Papa, s-azt kezde hirdetni ellene, ne fogadnak az Imperatornak szavat. Es az Imperatort á gyüle-közetben ki atkoza, mivelhogy az kepeknek imadasat el akara az Imperator rontani. Azert csak ennek az Imperator dolganak mikor ellene mondot az Papa tudomannyanak 892. esztendeje vagyon. Nem Uysag hát az mi tudomanyunk á mint á Romai Papa ezzel szidalmaz bennünket. Pelda Constantinus V. á kit Coprony[m]usnak hivonk. Romai Imperator, á ki meg parancso-la hasonlatoskeppen mint Leo, hogy á faragot kepek á Templo-mokbol ki hanyatnanak, es megh egetetnenek: A faragot kepek ne tiszteltetnenek. A Szüz Mariat senki segitsegül ne hinaja. Az meg holt szenteknek tetemit senki ne tartanaja: Az barátok meg hazasodnanak: az Apatzak penig ferhöz mennenek: A kinek ellene tamada az Romai masodik Istvan Papa; tüle az birodal-mat el veve, ki atkoza. Es vegezetre halalanak utanna, testet sem szenvedhete az földben, hanem mikor 23. esztendeje volna temetesenek az Adorjan Papa testet az földből fel vetete, es meg egettete. Így tractatala ezt az keresztyensegert az Romai Papa. Pelda Henricus IV. Romai Imperator. A kit hasonlatos-

keppen az keresztyen vallasert á hetedik Gergely Papa ki atkoza. De ki gyözne mind azoknak á keresztyen fejedelmeknek nevet elő szamlalni, á kik az igaz vallasert, az Romai Papanak atkat szen-[847:]vedtek. Mint szinten regenten á hivek az Antiochus fegyveret. A mi idönkben penig csak az egy Angliai Kiralyne aszszont (Elizabetat) 41. esztendöktul fogvan, öldözik kergetik, kilentz rendbeli Papak, á Spaniolok által. Ugy mint Paulus IV. Pius IV. Pius V. Gregorius XIII. Sixtus V. Urbanus VII. Gregor. XIII. Innocentius IX. Clemens VIII. De az Ur Isten egesz eleteben meg oltalmazza, es az igaz tudomant birodalmban hirdettette s-mind hadaiban gyözedelmesse tötte.

### Az tudos Emberek.

Az tudos Emberek közzül penig, á kik eleitöl fogvan ellene mondtak á Papa tudomanyanak. Peldaul vadnak Bertramus élt 840. esztendőben Christus Urunk születese utan, á ki ellene monda á Transubstantiationnak á Miseben. Vicleff Janos elt 383. esztendőben Christus Urunk születese utan. A ki az Romai Papat, nevezet szerint Antichristusnak monda es minden tudomanyit az szent iras kívül hejaban valonak monda. A kiert vezetre halala uta[n] 41. esztendőekkel á Papa testet-is, fel asattata, es meg egettete. Pelda Husz Janos, á ki ellene monda á Papa tudomanyanak 1405. Esztendőben. Christus Urunk születese utan; es meg egettetek erőtte. Pelda az mi idönkben Luther Marton, á ki ellene monda á Papa tudomanyanak 1517. esztendőben Christus Urunk születese utan. Es sokszor kevánt az Christus neveert Martyromsagot szenvedni, de nem engedtetik neki. Luther halala utan penig; az Evangeliomnak vilagossaga nyilván vagon.

### Ecclesiak.

Albigensek, Valdensek, sokat szenvedtek á Romai Pa-[848:]paktol. Annak-okaert holot ezek így legyenek. Meltatlan szidalmaz minket az Romai Antichristus tudomanyunknak uy volta-val. Mert eleitöl fogvan voltanak á kik az ő dögleletes tudomanyanak ellene mondtanak, es ennekutanna-is tamaszt az ő Ecclesiajanak igaz Pasztorokat, Doctorokat. Ez vala az első Tanusag.

Masodszor. Tanullyuk meg innét az első reszből: Micsoda legyen á hiveknek tisztak á külső öldöklesnek közepötte? F. Ez bizonyara hogy á kiket Isten az ő ajandekaval megh latot,

oktassak az együgyüket, ha szinten nyomoruságokat kel fel venniök-is erőtte. Az mint az Apostolok felől olvassuk. Noha veresegeket szenvednek, tömlöcsöt, fegyvert, de mind azonaltal nem szűnnek meg az Iste[n]nek Ecclesiaját oktatni. Te-is azért erőtlen attyadfiat segeld, es emeld fel ötöt. Ertyük immar azért tanításunk első reszit, s-lassuk az masodikat.

## 2. Minemüveket kel szenvedniök.

Mondam masodszor azt írja meg az Propheta. Minemü nyomoruságokat fognak az hivek az Antiochus kegyetlensege alatt szenvedni? s-igy szol felölle s-mond. Es el esnek sokan fegyver es tűz miat fogság es rablas miat. Az az: negy rendbeli nemeit szamlallja á hiveknek öldözeseknek. 1. á fegyver. 2. á tűz. 3. á fogság. 4. á rablas, s-azt mondgya felölle hog[y] mind ezekkel öldöztetnek á hivek.

## Miert?

Oka ennek az szenvedesnek s[e]mmi nem egyeb, hanem igaz Keresztyen vallásnak batorságos vallasa. Idejét-is meg jelenti pedig. Meddig tart? s-azt mondgya: Sok ideig, hoszszu ideig valo leszen á hiveknek nyomorusaga. A mel-[849:]lyet ezert cseleköszik, hogy annyival inkab á hivek á nyomorusagban bekesseges türök legyenek, ketsegeben ne essenek: Mert az mint szoktak mondani. *Tela praevisa minus feriunt*. Az eleve meg latot nilak nem igen artalmasok.

## Mit tanullyuk innét?

I. Tanullyuk meg innét, micsoda legyen az keresztyen igaz tudományoknak az ő jutalma? F. Nem vilaghi gyönyörűség, hanem gyakorta fegyver tűz fogság. Peldaul vadnak erre amaz, három iffjak á kik az igaz keresztyen vallasert vettetnek az Egő kementzeben. Szent Janos Baptista fegyverrel öletik megh az igaz mondasert. Jol mondgya tehát az Agoston Doctor. *Ne mireris frater, postquam Christianus factus es*. az az: Ne csudalkozzal attyamfia, minek-utanna keresztyen löttel. Ezer nyomoruságok vötenek környül. Mert az Christus az mi fejük, mi peng ő tagjai vagyunk, kel azért az ő életet követnünk: Az Christus elete penigh sok nyomoruságokkal volt tellyes.

II. Tanullyuk meg. Micsoda legyen az keresztyeneknek hivatalyok az Christus tudomannya mellet? Ez bizonyara, hogy

mind tüzet, fegyvert fogsagot, örömesben el szenvedgyenek, hogy nem mint az igaz keresztyen vallastul el szakadgynak.

III. Tanuljuk meg ezt-is micsoda legyen annak az oka, hogy á Satan á pokolbeli ördög, az ő tagjaival egygüt, mindeneknek felette az tanitokat szokta üldözni kergetni? F. Ket okai vadnak ennek. Egyik ez. Mert jól tudgya az Satan, hogy kivaltkeppen az tanitok csataznak az ördög orszaga ellen. Masodszor cseleköszí ezert. Mert jól tudgya azt-is hogyha azokon hatalmat vehet, könyü le-[850:]szen az egy-ügyü kösseget rontani. Ezek azert, az okai hogy á Romai Papa, az keresztyen tanitokat kergeti, hogy annak-utanna szabadon szaggathassa; az egy-ügyü hiveket, juhokat. s-Lassuk az utolso dolgot.

### 3. Vigasztalasnak erőseghi.

Harmadszor es utolszor mondam azt kell mi nekünk megh latnunk. Mivel vigasztallya az Angyal az nyomorusag alatt levő hiveket?

F. Ved eszedben. Harom rendbeli vigasztalásokat forgat. Mert először azt mondgya. Es minek-utanna el hullanak meg segettetnek kicsin segitseggel. Az az: Azt akarja mondani. Noha az hivek közzül el hullanak sokak tüz, fegyver, es fogsagnak miatta, de mindazonáltal tellyesseggel, mindenestül fogvan ki nem szaggattatnak. Hanem szinten akkor, mikor az nyomorusag megh sulyosodnek raytok: Segitseget nyuvt az Ur Isten nekik; á mely segitseg az embereknek itiletekre nezve kicsinnek tetzik. De elegseges leszen azok ellen, á kik őket akarjak haborgatni, á kik viszsza veszik az Jerusalem varosat, Templomat, sőt á Keresztyen vallast-is helyere fogja allatni. A kit latvan egyebek hozzájuk adgyak magokat, valamеддг az ő allapattyok bekessegeben leszen. Be-is tellyesödek penig ez á mint meg vagyön irva 1. *Macab.* 2. Mert az Ur Isten fel indita az Matatiasnak es az ő fiainak lelket, á ki el ronta á balvany Isteneknek oltarit, es az igaz Isteni tisztöletet az Jerusalem Templomaban es varasaban helyere allata. Az mely serege Matatiasnak, noha kicsinnek lattatik vala egyebek előtt, de mindazonáltal az Antiochusnak nagy sok seregin gyözedelmet veszen vala. Mellyet latvan á [851:] kik annak előtte az igaz hittül el szakattak vala, uyonna allanak vala ő hozzájuk. Ez az első vigasztalas.

Masodik Argumentomat avagy erősegit vigasztalasul ezt mondgya: Az ertelmesök közzül el hullanak: hogy meg probaltassanak magokban, meg tisztittassanak es meg fejerittessenek. Az az: Noha nyomorusag ala jutnak az hivek: De ez leszen annak

az haszna, hogy az hivek meg szenteltetnek, es meg tisztítatnak az nyomorusagnak altala. Az mint az ezüst meg tisztítatik az tűz által. A buza meg választatik az pelyvától az szorolapatnak s-szelnek altala; Es az poszto csináló á mikeszen meg fejeríti az gyapjat, ahoz való eszkozenek altala.

Harmadszor es utolszor. Vigasztalast nyuýt á hiveknek, á nyomorusagnak hataratul, s-ideitül, s-azt mondgya felölle. Az időnek vegeig leszen az: Mert meg az el rendelt üdö tovább leszen. Mintha mondana: Nem leszen az á nyomorusag öröke való: de az Ur Isten hatart vetet á mely mikor el jö. Meg szabadulasa leszen az Istennek Anyaszent-egyhazanak. Ezekkel az Argumentokkal vigasztallya az Istennek Angyala az hiveket, az ő nyomorusagoknak közepötte.

### Mit tanuljunk innen?

I. Tanuljuk meg innen. Nagy jegye argumentoma keresztýenek az Istennek szeretetinek az ő Anyaszent-egyhazahoz. 1. Az mikor az nyomorusagokban vigasztalast nyuýt az ő hiveinek. Mert az ő igaz iteletiből meg engedi azt, hogy az hivek be ögyöldgyenek az nyomorusagban: de más felöl, ugyan azon nyomorusagnak közepötte szorgalmatosan öket vigasztallya: Ugy vagyón bi-[852:]zonyara, s-ha ezt nem cselekedne ő felsege, az sok nyomorusagban meg emesztetnenek.

II. Tanuljuk meg innen: Mivel vigasztalhattuk magunkat á mi nyomorusaginknak közepötte? Elöször ezzel bizonyara. Hü az Isten, igaz az Isten, kegyelmes az Isten. Nem hadgya el az ő hiveit, hanem szinten kelletekorán, az ő segitsegevel jelen leszen. Az miköpen cseleködek az Sidokkal, kiket az Ur Isten az ő nyomorusagoknak közepötte meg segite. Aholot azt-is obiter meg jegyözzük: hog[y] az Istennek segitsege felöl, nem az emberi okossagból itilyünk: hanem azt gondoljuk meg nincsen semmi oly kicsin, az mi által Isten nagy dolgokat, vegben nem vihetne. Es igen erős az á kit az Ur Isten segitsegre elő allat. Pelda az Matatias hada, az Antiochus segitsege ellen. Ez az első.

Masodszor vigasztalhattuk az nyomorusagokban ezzel magunkat. Hogy az külső nyomorusagok nem veszedelmekre vadnak az hiveknek: hanem szolgálnak azok az Ecclesianak meg szentelesere, meg tisztulasara. A mikeszen á tűz szokta meg tisztítani az ezüstet es arannyat.

III. Es utolszor. Tanuljuk meg innen: Nem kel az igaz Ecclesiát, ez vilaghi nyomorusagokból mersekleni. Az mint hamisan allattyak az Papista attyafiak, á kik ezt mondgyak hogy ez vila-

ghi külső boldog állapotban, ál az Ecclesianak jegye, s-az igaz Ecclesia, á kinek világhi csendessege, bodogsága vagyon: A mint allattya Bellarminus. Mert az Ur Isten az ő Anyaszent-egyházat, es az ő hiveit gyakorta nyomorusag ala veti. Pelda az Abel, á ki megh öletek á Caintul. Isaac haborgattatik Ismaeltől. Jacob Esautul. Az Istennek nepe sokat szenved AEgyptus-[853:]ban az Pharaoh insegeben, sokat szenved Babyloniában. Christus önnön maga sokat szenvedet egész életiben. Es most-is á hivek naponkent sok nyomorusagokkal illetetnek. De el jő az üdö mikor Isten ez világhi sok nyomorusagit az hiveknek az örök életnek, terhes dicsősegevel coronazza meg. Mely örök életet adgyon meg mi nekünk az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

### LXXXI. *Praedicatio.*

„\*ES cseleköszik az ő akarattya szerint ez á Kiraly, es fel emelkedik, es fel magasztallja magát, mind Isten felöt, es az Istennek ellene csudakat szol: Es szerentses leszen, migh vegre megyen á harag, mert vegezés lött (affelöl.) \*\*Az ő eleinek Istenivel-is nem gondol, sem az Aszszony-allatoknak kevansagara nem figyelmezik, es semmi Istennel nem gondol: mert mindeneknek felette magasztallja magát.”

### S U M M A.

Harom reszben foglalok, ennek előtte valo tanitasinkban kereszttyenek az Antiochus Epiphanesnek az Istennek, nepe. Ecclesiaja, Anyaszent-eg[y]haza ellen valo dolgait. Mert először azt mondam: arról jövendöl az Propheta. Kicsodak lesznek eszközi, oston az Istennek nepe ellen valo kegyetlensegeben. 2. Mit fognak az hivek szenvedni. 3. Mit fog önnön maga az Antiochus cseleködni. Ezek lönek ez vaticiniumnak jövendő mondasnak reszei. [854:]

Ekkedig annak-okaert meg magyarazok á ket első dolgokat tudni illik először ezt. Kiknek szolgálattyok által vitte vegbe az Antiochus Epiphanes az Istennek nepen valo üldözesit? s-azt mondok, ket rendbeliek voltak azok. Elsők idegen nemzetsegből valok az utolsok keservesbek az elsőknél. Másodszor meg magya-

\* *Vers.* 36.

\*\* *Vers.* 37.

razok azt-is, mit szenvedtenek az hivek ezektől? s-azt mondok. Tüzet, fegyvert, fogságot, rablást. Ahonnan meg tanulhatod micsoda legyen az keresztyen tudomanyinak jutalma, tudni illik, tűz, fegyver, fogság. Pelda az kementzeben be vettetett három iffiak, Daniel az oroszlanok közze. Janos Baptista, az Apostolok, sok vereseget szenvedtek az tudományért, ezekről szollánk. Most immar Summa szerint ezekben az jelen valo, es az követközendő egy néhány versekben, következík á harmadík es utolsó dolog. Tudni illik az Antiochusnak az ő maga személyében valo cselekedetét s-ket rendbeli dolgait számlállyá á Propheta. 1. Az Ecclesia ellen. 2. Az közönseges tarsaság ellen; s-Lassuk rendel ez versek szerint.

### Haszna.

Noha Isten ideig nyomorgattya es kesertetek ala veti az ő Anyaszent-egyházat, mind az által el nem hadgya, hanem bizonyos időben meg szabadittya, hogy penig ez mostani fel vőt versetsket meg ertsük. Ket rendbeli dolgokat kel meg magyarazunk.

### R E S Z E K.

- I. Kicsodat kel ertenünk ezen á Kiralyon aholot azt mondgya Es cseleköszi az ő akarattya szerint ez az Kiraly.
- II. Mit fog az Ecclesia ellen cselekedni? Ezekről rövideden tanítsunk. [855:]

#### I. Az Istennek Angyala micsoda Kiraly felől szollyon?

Az mi az első kerdest illeti: Kit kel ertenünk ezen az Kiralyon, az kiről jövendöl az Propheta? Ved eszedben. Mert eleitől fogvan sok különböző értelmek voltanak felölle. Mert az Sido irast magyarazo Doctorok közzül: Raben Ezra magyarazza az *Magnus Constantinus Imperator* felől. Nemellyek penig ugyan azon Sidok közzül magyarazzak Titus Vespasianusra. Nemellyek magyarazzak ezt az Török fejedelemre. De azoknak veleködeseknek beket hagyvan, s-az dolognak igassagához közeleb menven; Ezen á Kiralyon ertetik az Antiochus Epiphanes á kinek dolgainak megh irasaban eleb megyen az Istennek Angyalatul oktatvan á Propheta. 1. A mint meg tertzik az Sido textusból az Angyal beszedeből. Mert ezzel az igevel az Angyal Ha[m]maelech, ain,

he, Harjediah, *sive Emphatico*, nam He Hajidiah *non usurpatur tamen, sed cum innuitur certa persona de qua jam sermo fuit, quasi dicat*. Mintha mondana. Ez á Kiraly kiröl immar teneked csuda dolgokat szollottam ugyan azon Antiochus fogja ezeket-is cselekedni. 2. Meg tetzik á mi értelmünknek igassaga inset-is. Mert az Daniel-is arrol vala szorgalmatos, mint lenne az Ecclesiának az Antiochus ideiben dolga, s-az Angyal-is arra felöl neki. 3. Meg tetzik inset-is. Mert e[n]nek az jövendő mondasnak igassaga: ighe szerint be tellyesödnek az Antiochusban. A mint ennek-utanna meg ertyük. Eggyez az jövendő mondas az Antiochus cselekedetivel.

Typusban penig arnyekaban, á mint szol á szent Jeronymus Doctor felölle. Ez az Antiochus abrazollya nevezet szerint á Romai Antichristust, á mint ennek-utanna büse-[856:]gesben meg ertyük. Ez az első dolog lassuk az masodikat.

## 2. Antiochus cselekedeti az Ecclesiara tartozok.

Mondam masodszor azt kell minekünk meg latnunk: mit fog ez az Antiochus Epiphanes az Ecclesia ellen cselekedni? F. Ved eszedben. Het rendbeli dolgot forgat az Antiochus felöl. 1. Azt mondgya felölle. Cseleköszi az ő akarattya szerint, az az: valamit el vegez magaban, jonak igaznak itil akar minemü legyen az, az ő akarattya szerint meg-is cseleköszi. 2. Azt mondgya felölle. Fel magasztallya magat minden Isten felöt, söt megh az Isteneknek Istene felöt-is, az az: Semminek tartya az töb Isteneket, söt meg az Izraelnek igaz Istenet-is, es az elebbi igaz Isteni tiszteletet el változtattya (Istenöknek Istenenek mondatik penig az Izraelnek Istene: Mert ő mindeneknek Ura, valakik Istenöknek mondatnak az Irasban. Ugymint fejedelmeknek, Angyaloknak, s-mind penigh azoknak, á kiket az poganyok Isteneknek tartottanak.) Az mint be-is tellyesedek ez az mint meg vagy on irva. 1. *Macab 1. v. 43. et seq: his verbis*. Mikoron pedig levelet küldöt volna az Kiraly hogy ki ki el hadna az ő rend tartasat. Engedeknek mindenek az ő parancsolattyanak. Es sokan az Izraelitak közzül az idegen Isteni tisztelethöz ragaszkodanak, aldozanak az balvanyoknak, es az szombat napot meg nem szentelek. Söt annak felette á Kiraly követek által Jerusalemben es Judanak varasiban levellel küldte, hogy mas földnek törvenyet venne fel. *Haec ille*.

3. Azt mondgya felölle. Csudakat szol. Az az nagy dolgokat, es karomlo beszedekeket beszél. Be-is tellyesedek ez az mint meg vagy on irva 1. *Macab. 1. v. 46. et sequent.* aholot azt olvassuk.

Levelet küldé á Kiraly á követek al-[857:]tal Jerusalemben es Judanak varasiban, hogy mas földnek törvényet vönnek fel: Tiltanak meg egészen az meg egö aldozatokat, es egyeb aldozatokat az Sanctuariumtul. Oltarokat, á berkeken, balvanyokat, kapolnakat csinalnanak. Disznokat, es tisztatalan aldozatokat aldoznakak.

4. Azt mondgya felölle. Szerentses leszen mig vegre megyen az harag. az az: Midön akadaly-nelkül vegbe viszi, az ö akarattat, es senki ellene nem alhat, valameddig vegben viszi azt.

Miert?

Oka szerentsejenek ez leszen. Mert vegezés löt effelöl, az az. Az Istennek vegezés tanatsa tartya ezt, hogy mindeneken által mennyen az Antiochus.

5. Azt jövendöli felölle. Az ö eleinek Istenivel-is nem gondol. az az: Tellyesseggel, hitötlen, Istentelen leszen az Antiochus, es minden Isteni felelemtöl üres. Mert meg azokat-is az Isteneket, kiket az ö elei tiszteltenek semminek tartya, meg utallya: Maga ez az embereknek szívökben ugyan be oltatot volna, hogy az ö elejeknek vallasokat, igen örömet kövessék, avagy jo, avagy gonosz legyen az. De ezt-is semminek tartya az Antiochus. Be-is tellyesedek penig ez á mint meg vag[y]on irva *1. Mac. cap. 1.* Aholot azt olvassuk hog[y] azt írja az Antiochus az egész Orszagnak, hogy kiki el hadna az ö elebbi rend tar[t]asat, hitit vallasat, es mindenek eggye lennenek. Es engedenek minden nepek az ö parancsolattyanak, *v. 43. 44.* Az Antiochus Magnus az ö Attya tiszteli vala böcsületben tartya vala az Izraelnek neminemü reszböl Istenit[,] de nem cseleköszi ezt az Epiphanes. [858:]

6. Meg-is azt mondgya felölle á Propheta. Epiphanes felöl. Az Aszszony-allatoknak kevansagara sem figyelmézik. Az az: Nem indittatik semmit az Antiochus az ö feleséginek könyörge-sere-is, hogy az ö el keszdet tanatsanak beket hadgyon: de az Keresztyeni vallasnak rontasaban batorsogosan megyen ele.

7. es utolszor azt mondgya felölle. Es semmi Istennel nem gondol. Az az. In summa egy igivel, tellyesseggel sem az egy igaz Istennel, sem az ö eleinek balvany Istenevel, semmit sem gondol.

s-Miert? s-Honnet indittatik ez gonoszsagra?

Okat azt mondgya az Angyal az Prophetanal. Mert mindeknek felette magasztallya magat. Az az: Ez leszen az Antio-

chus nagy hitetlenségenek az oka, mert az ő nagy kevelysege miat, minden Isteneknel fellyeb valonak tartya magat. Es semmit felelemből nem cseleköszik, hanem mindeneke magat el vegezet tanatsabol. Ezek neznek az Antiochusnak, az Ecclesia ellen valo kegyetlen cselekedetire, s-Ertyük az Propheta elmejet.

Mit tanullyunk inset?

Tanullyuk meg inset elsöben keresztyenek: Jol mondgya bizonyara az szent Jeronymus Doctor, hogy az Antiochus nevezet szerint az Romai Papanak Antichristusnak abrazattyat viseli. Mert ugyan ezek, valamellyeket hirdet az Angyal az Antiochus felöl, ighe szerint be tellyesödnek az Romai Antichristusban. Az mint immar rendel meg mutatom az hiveknek. Intem az hiveket legyenek vigyazo halgatok, vessük öszve á Romai Papanak cselekedetit az Antiochus cselekedetivel. [859:]

Elöször azért azt mondok az Antiochus felöl. Fel magasztallya magat az igaz Isten felöt, es minden fejedelemségek felöt, Imperatorok felöt. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert önnön magat Istennek hivattya, es földi Istennek tartya az egy igaz Istennek bosszusagara. Bizonyittyá ezt Ludovicus Gomesius, á ki á Papa felöl azt mondgya. *Papa est quoddam numen, visibilem quendam Deum prae se ferens.* Az Papa nemü nagy fölseg, es az lathato Istennek kepet viseli. Setinus azt írja. *Papa potest omnia facere quae Deus potest, et Papa est Deus, Papa est caput totius orbis Christiani.* Az Papa mindent tehet, valamit az Isten cselekedhetik, es á Papa ugyan Isten. Az Papa az egesz Keresztyen vilagnak feje. Anthonius Florentinus azt mondgya: *A Papá ne ad Deum quidem appellari potest.* Az Papa elöl az igyet, senki meg az Istenre-is nem appellalhattya. *Et in Canone. Papa non potest judicari á quoquam. Non est quod ei quis dicat. Cur hoc facis?* Az Papa senkitöl nem itiltethetik, nincsen senki, á ki azt mondhassa neki, miért cseleköszed ezt. *Innocentius Tertius.* Harmadik Innocentius Papa penig azt írja az Constantinapolybeli Imperatornak. *Sicut aurum excellit plumbum, sic dignitatem Papae excedere imperialem.* Az az: Az mikeppen az arany felyül halagya az onnat, igy az Papa meltosaga az fejedelmet. *Et sicut Sol dicitur Pater omnium Planetarum et Dominus, ita Papam esse Patrem omnium dignitatum. id est,* Az mikeppen az nap mondatik az Planetaknak attyok es urok, igy az Papa minden meltosagoknak. *Et sicut Luna recipit Lumen á Sole, ita Imperatorem imperialem dignitatem á Papa, id est,* A mikeppe[n] hogy á hold vilagossagot veszen az naptol, igy

az Fejedelem fejedelmi meltosagot az Papatol. Söt annak felette, annyira el ment á meltosagban, hogy á kiket akar az Istenek köziben, szentek kö-[860:]ziben szamlallya, á kiket akar viszontag le veti. Ez az első.

Masodszor azt mondok az Antiochus felöl: Csudakat szol Isten elle[n], az az: karomlozo balvanyozo szokot. Illyené á Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert ő-is azt mondgya maga felöl. *Papa habet eandem potestatem cum Deo, et idem tribunal cum Christo.* A Papanak azon egy hatalma vagyon á mi az Istennek, es ugyan azon egy itilő szeki á Christussal. *Item: Papa potest mutare sanctum Evangelium, et potest sancto Evangelio pro loco et tempore alium sensum tribuere.* A Papa el változtathattya az szent Evangeliomat es ha akarja az Evangeliumnak értelmit, az helyhöz es az üdöhöz kepest megh változtathattya. *Item. Si quis non crederet Christum verum esse Deum et hominem, et idem sentiret Papa, eum non iri damnatum.* Ha valaki nem hinne, hogy az Christus, igaz Isten es ember, s-az Papa-is ugyan azont mondana, el nem karhoznak erette. *Bonifacius VIII. de se dixit: Ego sum Pontifex maximus et Imperator, terrest req[ue] ac coeleste imperium habeo.* En vagyok mind az Papa, s-mind á fejedelem, földi es mennyei hatalmam vagyon ennekem.

Mi lehet ennel nagyobb karomlas?

F. Semmi bizonyara.

Harmadszor azt mondok az Antiochus felöl. Es szerentses leszen dolgaiban. Így vagyon az Romai Papanak dolga? Így bizonyara. Mert gyakorlatossaggal, nagy szerentsesen hatalmaskodot, az Istennek Ecclesiajan. A mikor ő felsege ele bocsatta benne. Es most-is, ugymint Istennek ostora, nagy dolgot szerentsen vegben viszen, meddig el jö az büntettetesének oraja.

Negyedszer azt mondok felölle. Nem gondol az ő eleinek Iste-nevel semmit. Így vagyone az Papanak dolga? Így bizonyara. Nem gondol az Reghi szent Attyaknak [861:] Apostoloknak tudomanyaval semmit, mint peldanak-okaert. Azt tanittya az szent Pal es az szent Pallal egygüt. Augustinus, Irenaeus, Tertullianus, hogy az szent iras elegseges az üdvössegre, es mindenek be vadnak abba foglaltatvan. Valamellyek tartoznak á mi üdvösse-günkre. De az Papa nem gondol azzal semmit: Hanem azt emberi talalmanyokkal tolgya, es az idvössegre elegtelennek tartya. Így az tanitok az reghi szent Attyak, es Apostolok, hogy csak az igaz hit által megyen vegben az mi idvösse-günk Istennek előt-

te, es az által nyerjük bűnünknek bocsanattya. De az Papa azt mondgya: hogy nem úgy vagyon: hanem erdömet, Indulgentiaikat, es egyeb hazugsagokat forgat, az mellyek által kel üdvözlünk Istennek elötte.

Vegezetre azt tanittya Chrysostomus, es az egesz szent iras. Nem kel segitsegül hini, közben jároul allatni á meg holt szenteket. De á Papa az ellen azt mondgya, hogy az meg holt szenteket kel közben jároul allatni Istennek elötte. De szent Janos azt mondgya. *1. Iob. 1. Sangvis Iesu Christi purgat nos ab omni peccato.* Ez vala az negyedik dolog.

Ötödször azt mondok Antiochus felöl. Az Aszszony-allatoknak kevansagara nem figyelmezik. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert az szent hazassagot az Papoktul tiltja: az Romai Antichristus, es sokakat erős hit alat kenszerit, hogy mar szüzesegre, azonközben penig ez az Romai Antichristus, minden bujassagban, testi kevansagban szabadon él. Az mint Annos Papa bizonyittya peldajaban, kinek Romaban az processioiban lön gyermeke. Sz. Pal pedig *ad Thim. dicit. Honorabile est conjugium apud omnes, et cubile impollutum.* De az Papa mast tanit. [862:]

6. es u[t]olszor azt mondok az Antiochus felöl. Es semmi Istennel nem gondol. Illyene az Romai Papa? Illyen bizonyara. Mert az XII. Janos Papa felöl olvassuk, á kit Platina XIII. nevesz. Hogy semmit, sem az emberekkel, sem az igaz Istennel nem gondolt. Es az VI. Alexander Papanak. Semmi gondgya az religiora az hitre nem volt. Igaz tehát mind ezekből hogy nevezet szerint az Antiochus az Romai Antichristust abrazolta. Ez az első Tanusag.

I. Tanullyuk meg az Antiochus peldajabol, á ki magat az igaz Isten felet fel magasztallja, es csudalatossokat szoll Isten ellen.

II. Tanullyuk meg. Miben allyon az Istennek Anyaszentegyhazanak ellenszegenek természetök? F. Ebben bizonyara. hogy nem gondolnak semmit, sem Istennel, sem az emberekkel. Peldajul vadnak erre. Herodes, Nero, Domitianus, Diocletianus, Iulianus Apostata, s-az többi, kik á hiveknek sokat artottanak. Senkivel nem gondolvan semmit.

III. Tanullyuk meg onnet; aholot azt mondok az Antiochus felöl, hogy szerentses leszen dolgaiban, miglen az ő akarattyaat vegben viszi mint vezezes löt az felöl.

Mit tanullyunk meg?

F. Ezt hogy az nyomorusag az Istentül bocsattatik az emberekre az Istennek haragjabol. Annak-okaert az Ecclesianak

persecutori, öldözői kergetői semmik ne[m] egyebek, hanem az Istennek haragjának veszszzei. Gondolkodgyunk tehát, az mi nyomorusaginknak okairol, á mely semmi nem egyéb, hanem az bün. Az bün, az, á mely az [863:] Istennek haragjat vonsza az mi fejünkre. Illik tehát életünket jobbittanunk, hogy á büntetést, ne öregbitsuk raytunk. De itt ez arant vetkeznek sokak, á kik csak az nyomorusag ellen panaszozkodnak, életeknek jobbitasáról pedig nem gondolkodnak semmit. De nem úgy kel lenni: Hanem először haragudgyunk az mi büneinkre, utallyuk á bünt s-annak-utanna Isten-is el fordittyá haragjat mi rollunk. Így kell az Isten haragjat le szállítani. \*s-Igy cseleköszik Michaeas-nal az Ecclesia: *Iram Iehovae feram, quoniam peccavi ei. Iustus homo primum omnium est iudex ipsius.* Az Urnak haragjat viselem, mert neki vetkesztém. Az igaz ember mindeneknek előtte maga magának igaz biraja itilője.

4. Es utolszor tanullyunk meg innet, az Antiochus peldajabol, á ki hogy már az igaz Isteni tiszteletnek színe alatt, á balvanyozo tudomant az Izrael fiainak nyakában veti. Tanuld meg. Az Istennek hazának ellensegenek természetökre néz ez-is, hogy az igaz keresztyen tudomannak színe alatt szoktak az balvanyozo tudomant az egy-ügyü kössegnek nyakokban vetni. Az mint cselekösznek az Papistak, á kik á Catholica religio alatt á Catholica religio hazug tudomant, akarjak vetni az kössegnek nyakában. Minket pedig tartson meg az mi Istenünk az igaz Keresztyeni vallásban, fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen. [864:]

### LXXXII. Praedicatio.

„\*ES az mi néz az erősségnek Istenere. Annak helyeben tisztöl mondom tisztöl oly Istent. Kit nem ismertének az ő Attyai, arrannyal, ezüstel, drága kövekkel, es kevanatos allatokkal. Es bizza az erősségöknek keritesit idegen Istenre, á kiket meg ismet, dicsősegre fel veszi, (avagy megh sokasittyá annak dicsőseget,) es sokakon Urakka teszi, es az földet osztja jutalom gyanant.”

### S U M M A.

Ennek előtte való tanításinkban, az el múlt vasárnapi letzkönkben, kezdök Keresztyenek magyarázni az Antiochus Epiphanes-

\* *Mich.* 7.

\*\* *Vers.* 38.

nek az Istennek Anyaszent-egyhaza Ecclesiaja ellen valo dolgait, maga személyeben. Tudni illik. Mit fog az Antiochus maga személyeben, az hivek ellen cselekedni? Het rendbeli dolgait magyarazok ekkedig. Mert először azt mondok.

1. *Faciet pro voluntate*. Cseleköszik az ő akarattya szerint.

2. *Extollet se supra Deum Deorum*. Fel emeli magát minden Isteneknek felette.

3. *Loquitur mirabilia*. Az az. Csudakat szol, kevely szokot.

4. *Prosperabitur*. Szerentses leszén.

5. *Ad Deos majorum suorum non attendet*. Nem halgat az ő elejenek Istenéhez.

6. *Ad desiderium foeminarum non attendet*. Az Aszszony allatoknak kevansagara sem.

7. *Ad ullum Deum non attendet*. Egy Istenhöz sem halgat.

Ezeket talalok az Antiochus személyeben-is. Es ugyan ezeket talalok az Romai Papaban-is. [865:]

1. Mert ő-is fel emeli magát Isten ellen, mikor mondgya. *A Papa ne ad Deum quidem appellari potest*. A Paparol az Istenre-is nem czitalhatni.

2. Csudakat szol midőn azt mondgya. *Papa habet idem consistorium cum Deo, et idem tribunal cu[m] Christo*. Az Papanak egyenlő hatalma az Istennel, es egy itilő szeki az Christussal.

3. Szerentsessitetik gyakorta. 4. Nem halgat az ő eleinek irasira. Az Apostolokera es Prophetakera.

5. Nem halgat az Aszszonyok kevansagara. Mert az egyhazi szolgaktol az hazassagot tiltya.

6. Egy Istenhöz sem halgat. Peldak. Joh. XII. Papae Alexandri VI. Ezekről szollank. Mostan azért immar lassuk ez jelen valo igiknek rövid summajat, Reszeit, es igiknek magyarazattyat. Summaja ez jelen valo igiknek csak imez: Ezekben az jelen valo igikben: Irja meg az Propheta, ugya[n] azon Antiochusnak el kezdöt dolgait, az Istennek Anyaszent-egyhaza Ecclesiaja ellen. Tudni illik. Mit fog meg-is többet cselekedni maga személyeben, az Istennek hivei ellen. Ez az Summa. Töb rendel kezdi meg ismet az Propheta az Antiochusnak maga személyeben valo cselekedetit, az Istennek Ecclesiaja ellen.

s-Mi leszén Haszna?

F. Haszna eggyez ennek-is á mostani tanitasunknak az elsőkel. Mert innet-is szep vigasztalas adatik á hiveknek: hog[y] noha Isten az ő hiveit keves ideig kereszt, nyomorusag ala engedi: de mikoron annak ideje el jő az ő hiveit segítsegevel

elől veszi. Az ő Anyaszent-egyhazanak ellenseget pedig vegezetre megh bünteti. Mert az mint enekli az David *Psal. 120. Non dormitabit, neq[ue] dormiet qui custodit Israel.* Nem aluszik á ki örzi az Izraelt. [866:]

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igiknek.

Mert először azt kel meg latnunk az igiknek ertelmejert. Kicsoda legyen az erősegöknek Istene. A kit Sidoul az Propheta Maüzim Istennek nevez? Kit kel azon ertenünk?

II. Mit fog cselekedni az Antiochus az Istennek tisztessege ellen, es az Istennek Ecclesiaja ellen. *de his brevissime.*

Illik ez mi üdönkre-is ez az letzke. Mert ugy vagyon egy keves ideig el vetetet, az mi nyakunkrol amaz lelki Antiochus az Romai Papa. Mindazonaltal nem meszsze á mi hazunktol kering. Itt az mi Austriabeli Atyankfiai közt, igyeközik azoknak igat vetni nyakokba. De az Isten az keresztyeneket nem hadgya. Mi-is hogy jelen legyen könyörgesünkkel keressük meg Istenünket, hogy á mi meg valto Istenünk rontsa el az ördögnek orszagat, eppittemenyet, es hirdettesse az Evangeliomnak vilagat. Mar reszeit lassuk.

### 1. Ki legyen az Maüzim Isten?

F. Az mi az első dolgot illeti. Kicsoda legyen az erősegöknek Istene? Ved eszedben. Mert sok (á kit Sidoul Maozim Istennek nevez.) Viszszalkodasok vagyon itt az irasmagyarazo Doctoroknak. Itt ez arant ennek magyarazattyaban te-is jegyezd meg. Azt mondgyak annak-okaert nemellyek, hogy ezen az Mayzim, Maozim, avagy Mauzim Istenön, az mely annyit teszen magyarul, mint erősegöknek Istene, ertetik az Mahumet az Törököknek Istene, es ezt az jövendő mondast magyarazzak az Törökök birodalmara. Es azt akarjak mondani, hogy igy az Istennek Angyala, az Gabriel Angyal, *ironice et per despectum*, csufsagban avagy utalaskuppen hja á Ma-[867:]humetöt erősegöknek Istenenek. Mert holot erősnek tartya magat igen erötelen. Az mely ertelemben vagyon Christianus Irenophilus. De ez az ertelem tellyességgel ellenközik az Angyalnak jövendő mondasaval. Mert itt semmit nem szol az Angyal az Töröknek birodalmarul, az mint oda fel meg mutattatot. Ez az első ertelem.

Masodszor azt mondgyak nemellyek az mely ertelemben vagyon, Nicolaus Lyranus, hogy ez á Maozim Isten senki nem

egyeb hanem az Pokolbeli ördög, á kit az Antichristus titokban tisztel.

Harmadszor így magyarázzak nemellyek: nevezet szerint penigh Cardinal-is *Hugo de sancto Choro*: hogy ez senki nem egyeb az Maozim Isten, hanem á Jupiter, á kit az reghi poganyok, Isten gyanant tisztelnek vala.

Negyedszer magyarázzak ezt nemellyek közönsegessen, minden balvany Istenökre: Kiknek magoknak, külömb külömb, mindeniknek tulaydon Templomok varok erősegek vagyon. Ezek az iras magyazao Doctoroknak, külömböző értelmek, ez keres felöl: Kit kel ertenünk az Maozim Istenen avagy erősegeknek Istenen.

De mi ezeknek az ü értelmeknek beket hagyvan: es á fel töt czelra nezve[n]: azt mondgyuk hozzá: hog[y] ezen á Maozim Istenen, az erősegeknek Istenen ertyük; Sem Mahumetet, sem az ördögöt: Sem Jupiter Istent: Sem penig valami balvany Istent: Hanem az Izraelnek Istent, á ki egyedül erősb, es hatalmasb mindeneknel: Es az ő ereje hatalmas, minden erősegeknek felette vagyon. Es az mi értelmünk ebben á keresben. Hogy penig ez így legyen s-ez az ertelem igaz legyen, meg tertzik először innet. Mert az Angyalnak elmeje ezt bizonyította. Mert az [868:] Istennek Angyala azt akarja meg jelenteni Danielnek: Mit fog cselekedni az Antiochus Epiphanes az Izraelnek igaz Istene ellen: ezt tudni illik, hogy az Jerusale[m] Templomaban allat oly Istent, á kit az ő Attyai nem ismertenek: tudnia illik az Olympiai Jupiternek kepet. Mert ezt az Olympiai Jupitert az Antiochusnak elei, nem tiszteltek vala annak előtte, hanem annak előtte Syriaban az Antiochusnak elei, tisztelik vala Isten gyanant az Apollot, es az Diana Isten Aszszont, á mint Strabo bizonyította *lib. 16. Geographi[ae]*. Masodszor az iginek folyasa-is ezt az magyazatot allattya: Mert az Sido igiknek folyasa így vagyon: Az mi ugymond, az erősegeknek Istent illeti, az az, az igaz Istent, az helyeben az Antiochus oly Istent tisztel, á kit az ő Attyai nem ismertek: az az, az mint meg vagyon irva. 2. *Machab. 6.* Ertjük azért mit kel ertenünk az Maozim Istenen, erős Istent, á ki mindeneknel hatalmasb.

Ellenvetes: De itt ez arant keresztyenek, ennek az első keresnek magyazattyabol az külömböző értelmek között, az Papista atyafiaknak (nevezet szerint penig Bellarminusnak *lib. 3. de Romano Pontifice cap. 14.*) egy Argumentumok vagyon: az mellyel azt akarják allatni, hog[y] az Daniel Prophetiaja, semmi reszben nem tartozik az Romai Papara; Mert az Romai Papa, nem Antichristus. Így okoskodnak.

Az Antichristus leszen az Moazim Isten: az az, az Antichristus azt cseleköszi, hogy mindenkkel imadtattya magát: avagy pedig ördögös leszen á ki titokban tiszteli az ördögöt, kinek segítsege által, csudalatos dolgokat cseleköszi. [869:]

De az Romai Papa nem Maozim Isten, az az, sem imadtattya egyebekkel magát: sem pedig ördögös, á ki titokban tisztölne az ördögöt; sem pedig az ördög segítsege által, csudakat nem cseleköszi.

Azert az Romai Papa nem Antichristus:

Felelet: Mit felelünk neki?

Mondgyad. Nem igaz az á magyarázat elsőben Bellarminustul, s-az töb Attyafiaktul-is, hogy az Antichristus leszen az Maozim Isten: mert az Angyal arrol nem szolot: hanem arrul jövendölt, s-azt akarja mondani, hogy az Antichristus, az Maozim Istennek, az erősegeknek Istenének, az az, az igaz Istennek Templomában, tiszteli á balvány Istent, melyet az ü elei nem ismertenek. Az mi pedig az töb dolgokat illeti: hogy az Antichristus, magát imadtattya egyebekkel, es ördögös leszen á ki titokban tiszteli az ördögöt, kinek segítsege által csuda dolgokat cseleköszi: felette igen igazak ezek. Jól mondgya az Jambor hogy ilyen leszen az Antichristus személyében.

De ilyen tisztesség kevano: es ördögös az Papa, az mint irasokból, es példajokból meg tetzik.

Mert azt olvassuk *lib. 1. ceremon: Pontificalium sect. 3.* hogy minden halando emberek, akar minemü meltosagban: tisztességben legyenek, mihelyen jutnak az Papanak eleiben, jó tavoly földön, haromszor haitnak nekie terdet, es ennek felette tartoznak labait megh csokolni. *Iohannes Fabii in praefatione Institut: Papa inquit, in verbis dicit se servum servorum, at facto tamen se adorari permittit, quod Angelus in Apocalypsi refugit.* A Papa ugy-mond szoval [870:] mondgya magát szolgának szolgajanak: de mindazonáltal meg engedi, hogy imadgyak ütet: melyet az Angyal á mennyei jelenesben fel nem veszen, ez az ő tisztőség kevanasa. Hogy pedig az Papok közzül egy-nehanyan ördögösök voltak, az-is nyilván vagyon. Mert *Sylvester Papa II. fuit Magus et devotus Diabolo*, ördögös es magát az ördögnek szentelte volt, es az Papasaghoz, az ördögh segetsege(s)ből juta: ugy hogy, halála után lenne tellyesseggel az ördög számára. VII. Gergely Papa-is á ki Hyldebrandusnak mondatik, ez-is ördögös volt. XXII. Janos Papa-is, á kit Platina XXIII-nak szamla tellyesseggel az ördögöt szokta vala segítségül hini maganak, es az ördögnek borral szokot vala aldozni. Annak-okaert holot ezek így legyenek, semmikeppen nem kerülheti el(1) Bellarmi-

nus hogy az Papa ne legyen az Antichristus. Es ahol az irasban maganak mentseget keresne, szinten ot esik az veremben. De lassuk az masodik dolgot,

## 2. Az Antiochusnak az erös Isten ellen valo cselekedeti.

Mondam masodszor azt kel minekünk meg latnunk: Mit fog az Antiochus Epiphanes cselekedni az Istennek tisztössege ellen, es az ü Ecclesiaja ellen.

Felelet: Ved eszedben.

Harmat mond felölle: mert először azt mondgya az igaz Isten helyeben tisztel oly Istent, kit nem esmertének az ü Attyai; Arannyal, ezüstel, draga kövekkel, es kevanatos allatokkal. Az az: meg valtoztattya az Antiochus az igaz Isteni tiszteletet, es az Izrael Istenenek boszusagara, azt cseleköszi az Antiochus, hogy az Jerusalem Tem-[871:]plomaban, oly Istent tisztel, kit az ö Attyai nem ismer(te)tenek, tudni illik, az Olympiai Jupiter Istennek kepet, á kit arannyal, ezüstel, draga kövekkel fel ekösit. Masodszor azt mondgya az Antiochus felöl az Propheta: Bizza az erősegeket idegen Istenre, az az: Egesz Judaeat, Sido Orszagot meg haborittya az Antiochus, es mint ha gyözedelmet vöt volna az Izraelnek Istenen, bizza Sido Orszagot az Olympiai Jupiter Istenre, ugy-mint gondviselő es oltalmazo Istenre, á kit az Angyal idegen Istennek nevez. Harmadszor azt cseleköszi az Antiochus, hogy á kiket meg esmer, annak dicsöseget meg soka-sittya, sokakon Urta teszi, es az földet el osztja jutalom gyanant: az az; Valakiket eszeben veszen az Antiochus, hogy ö neki hasznara vadnak, es örömet szolgálnak neki, az ö dögleletes tudomanyat igen oltalmaznak: azokat meltosagra, Urasagra fel veszi, es az földön valo birodalmat arron nekik adgya. Be-is tellyesedek penig ez: mert az Antiochus egesz Sido Orszagot, megh haborította, hitit vallasat fel bontotta, es az Püspökségeket, az ü balvanyozo Papjainak osztota, á kik az ö dögleletes tudomanyat eppitik vala; á töb Apostatakat hittül szakattakat penigh Urasagra fel vötte, es bizonyos helyeknek, Fejedelmive rendelte; Ezek voltanak az Antiochusnak, az Istennek tisztseges Ecclesiaja ellen valo cselekedeti, az mellyeket szamlal az propheta.

Lassuk hasznat.

Tanullyuk megh innet elsőben: Jol mondgya itt ez arant-is szent Jeronymus Doctor, hogy az Antiochus az Romai Antichris-

tusnak abrazattyat viseli. Mert elsöben az mint az Antiochus az igaz Isten helyeben. Oly [872:] Istent tisztel, á kit az ü Attyai nem ismertenek, es azt arannyal, ezüstel ekeseti: Igy az Romai Papa el változtatta az igaz Isteni tiszteletet, es ollyat rendelt, mellyet az reghi szent Attyak nem ismertenek: Peldanak-okaert: Az megh holt szenteknek, Szüz Marianak innep napokat szentelt az igaz Istennek boszsusagára á ki egyedül magának rendelte az innepi szenteletet: Az megh holt szenteket segítsegül hija: Balvany Isteneket farag, á kiket ö-is Arannyal, ezüstel draga kövekkel fel ekesit. Az mely balvanyok felöl azt mondgya Lactantius reghi irasiban, hogy: *Nulla in templis veterum Christianorum reperta sunt Idola*. Semmi balvany kepek az reghi keresztyeneknek templomokban nem talaltattanak: *item: Vbi-cunq simulacrum est, ibi relligio nulla est*: Valahul balvany kep vagyon, ot semmi jo vallas nincsen: Ugyan azon *Lactantius lib. 2. Divin. Institut. cap. 17. Daemones sunt, qui fingere imagines et simulacra docuerunt, ut hominum mentes á cultu Dei averterent*: Az ördögök, ugy-mond, tanitottak az embereket az kepeknek csinolasára, hogy az embereknek elmejeket az igaz Isteni tisztelttül el szakasztanak, Egygyez azert az Romai Papa az Antiochussal.

Masodszor; az mint az Antiochus bizza az erőseget idegen Istenre, ugymint Olympiai Jupiterre: Igy az Romai Papa-is mind mennyet, földet, tengert, es minden allatokat bizot az szentekre. Mint peldanakokaert: Menyorszagot bizta Szüz Maria.

Az Eghben valo tüzet szent Lörinzre.

Az tengert szent Miklosra:

Az Hegyeket, mezöket, retekét Eustargiusra:

Az Bort Vincere: Az Buzat Medardusra. s-Orbanra. [873:]

Az Lovakat Eulogiusra:

Az Ökröket Pelagiusra.

Az Disznokat szent Antalra.

Es ki gyözne mind ezeket elő szamlalni. *Summa summarum* mindeneknek, tulaydon szenteket rendelt, á kiket, azt parancsollya, Szüz Mariat, s-az többit, hogy segítsegül hijunk. Egygyez azert itt-is az Romai Papa az Pogany Antiochussal.

Harmadszor az mint az Antiochus azokat az Apostatakat, á kik az ü dögleletes tudomanyat követik: szereti, tisztessgre fel veszi, Urra teszi, josszaggal ajandekozza: Igy az Romai Papa, azokat az balvanyozo Papokat, s-egyeb rendeket, á kik ö nekie szolgálnak, tisztessgre fel veszi, Papi Urasagra emeli, es josszaggal megh ajandekozza, az mint ezt az minde[n] napi példak-

bol lattuk. Eggyez azért ebben-is az Romai Antichristussal az Antiochus. Ez az első Tanusag.

II. Tanuljuk meg inset; honnet kellyen á keresztyen tudomany felöl iteletet tennünk? F. Bizony nem az ezüstnek, arany-nak drága köveknek Templomokban valo tündökleseből; Mert tündöklík az Antiochus balvany Istene az Olympai Juppiter arannyal, ezüstel, de azért azonközben hamis az ő tudománya: Igy az Romai Papanak aranyas oltari, tündöklő balvanyi, aranyas Papi öltözetí, es az Romai Papoknak aranyas három rend koronái, vont aranyas ruhái. De mindazonáltal nem teszi az ő tudományokat igazza: sőt inkább az reghi poganyoknak vallasokkal teszi egygyesse: Hanem az Ur Isten lelekben es igazsagban akar tiszteltetni. *Iohan. 4.* Es az töredelmes szűv ő fel-[874:]sege-nek elötte, minden világi gazdagsagoknál arannyal, ezüstnel kedvesb. Azért ha keresztyeneknek akarunk mondatni, Lelekben, igassagban, az mint az ő igejében ki jelentette ugy szolgállyunk az mi Istenünknek, s-ebből tetzik ki az keresztyeni tudomanyanak igaz volta.

III. Tanuljuk meg inset: Az balvany imadas, mit hozzon az orszagoknak, varasoknak, faluknak, tartományoknak? F. Pusztulast, romlast, veszedelmet bizonyara. Mint peldának-oka-ért, mihelyen az balvanyozas kezde regnalni Sido Országban, mindgyart kezde á Sido Ország pusztulni ugy annyira, hog[y] vegezetre az Antiochus Epiphanes által, tellyesseggel el romla. Igy á Romai Imperiu[m] valamenyivel inkább Romában kezde az balvany imadas eppülni, annal inkább alab szalla. Ugy annyira hogy vegezetre az Romai Imperatorok, lönek az Romai Papanak szamari. Igy az mi szegeny hazánkban az balvanyozas föl-deinket, pusztava tötte; sok Praepostsagok, Püspöksegek: Eghri praepostsag; Pecsí Püspöksege s-az többi el veszték: csak az neve maradot, el veszet az valosaga, Isten az termeszet szerint valo elle[n]segeknek attá. De ez á mi kaba nemzetsegünk nem ismeri pusztulasának okat. *O Deus aperi oculos hominum;* Oh Isten nisd meg az embereknek szemeket!

IV. Es utolszor tanuljuk meg inset; Micsoda legyen az oka, hogy sokak az meg ismert igassagtul el szakadnak; Balvanyozokká lesznek? F. Bizonyara sokaknak az Papi urasag, sokaknak ez világhi gazdagsag. Az mint az Antiochus idejében, lesznek vala sokan balvanyozokká ez okon, mert oly világhi tisztessagre Urasagra fel emeli vala, jóságokkal ajandekozza vala: Igy sokak az Papok közzül, nem hadhattyak az balvanyozo tudomant á Pa-[875:]pistak között az Urasagra kepest. Sokak az keresztyensegben születet Fiak közzül lesznek balvanyozokká,

csak ez világi Urasagra, joszagra, adományra kepest; az mint nemzetünkben-is találunk erre példát. De mi keresztyének hadgyunk beket effele szem fény vesztő dolgoknak, tudván azt sem ez földi Urasag, sem ez világi gazdagság, nem maradando; tudod azt-is az szent Pallal, hogy á pinznek szerelme minden gonosz-sagnak gyökere, *1. Tim. 6.* hane[m] kövessük az igasságot, az Isteni szolgálatot, az hitet, az szeretet, az szelidseget, es az Jesus Christusban való tisztesseget, hogy vehessük el az örök életnek hervadhatatlan coronáját, Mellyet adgyon meg minékünk á mi Istenünk, es segellyen mind ezekre minket Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

### LXXXIII. *Praedicatio.*

„\*ES idejenek vege fele meg ütközik ő vele á Deli Király (az az, az AEgyptiai Király,) es mint az forgo szel ugy megyen rea az eszaki Király, (az az, az Syrianak Királya,) szekerekkel, lovagokkal, es sok hajokkal: es be megyen az földre, es mint egy ár víz el szeled, es által megyen (az Orszagon.) \*\*Es megyen az kevanatos földre, es sok varasok meg romolnak: de ezek megh szabadulnak az ő kezeből, Edom es Moab, es az Ammon fiainak fejedelmi. \*\*\*Es veti az ő kezeit az tartományokra: Es [876:] AEgyptusnak földje nem menekedig megh ő töle. +Es uralkodik arany es ezüst kenczein, es minden dragalatos javain AEgyptusnak: (Lybianak es Szeretsen Orszagnak az ő járasiban) *vel sic*: es az Lybiabeliek es Szeretsen orszagbeliek követik az ő nyomdokat. ++Es hírek röttentik el ütet nap keletről es eszakra, es kijü nagy haraggal, hogy el vessessen es megh öljön sokakat; +++Es fundallya az ő palotainak satorit az tengerek között, az kevanatos szent hegyen: Es megyen az ő vegehöz es nem lesz neki segítője.”

### S U M M A.

Ennek előtte való tanításinkban, meg hallok Keresztyének büségessen az Antiochus Epiphanesnek, az Istennek Anyaszent-

\* *Vers. 40.*

\*\* *Vers. 41.*

\*\*\* *Vers. 42.*

+ *Vers. 43.*

++ *Vers. 44.*

+++ *Vers. 45.*

egyháza es Ecclesiaja ellen valo dolgait. Tudni illik: Mit cselekedet az Antiochus, mind mas idegen nemzetsegeknek ellene, s-mind pedig maga személyeben az Istennek hivein. De az meg magyarázot dolgoknak szamlalasaval, elmenket ne faraszszuk; hanem ez jelen valo igeeknek summáját, Reszeit es az igeeknek magyarázattyat lassuk:

Summaja annak-okaert ezeknek ez jelen valo igeeknek csak imez: Az Istennek Angyala á Gabriel Angyal, ezekben ez jelen valo igeekben, jövendöt mond az Daniel Prophetanak altala, ugyan azon Antiochusnak AEgyiptus ellen valo meneteliről, hadakozasarul utolszor, es ennek felette az Antiochus Epiphanesnek szörnnyü halalarul: Ez summaja ezeknek ez igeeknek. [877:]

Haszna.

Mi leszen haszna s-vege? Megh tanulhattuk innet keresztyenek, hogy egy kegyetlennek-is nincsen csendeszkimulasa, hanem valaki az Istennek Ecclesiajan akar regnalni, azoknak vegezetre iszonyu halallal kelletik el veszni, az mint az Antiochusnak az ő példajabol ki tetzik. De lassuk reszeit.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ez jelen valo igeeknek.

I. Az Antiochusnak AEgyiptus ellen valo utolso meneteliről, hadakozasarul.

II. Ugyan azon Antiochusnak szörnnyü halalarul.

I. Az Antiochus Epiphanesnek vegsö es utolso hadviseleserül AEgyiptus ellen.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik az Antiochusnak AEgyiptus orszaga ellen valo utolso menetelit, viadallyat; így szol az Istennek Angyala felöle, s-mond: Es idejenek vege fele ugy-mond, megh ütközik ő vele az Deli Kiraly, az Szereczen orszagbeliek követik az ő nyomdokat. Ezekben az igeekben foglaltatik be tanitasunknak első resze.

Az holot három dolgokat jegyez megh az Istennek Angyala.

1. Idejet: Mikor ment Antiochus utolszor AEgyiptusra?

2. Alkolmatossagat: Mi adot alkolmatossagot Antiochusnak az AEgyiptusra valo menetelre?

3. Cselekedetit. Mit cselekedet ebben az ő utolso hadakozasaban? Lassuk azért egy egy igevel. [878:]

## 1. Az Idő.

Az mi az első kerdest illeti, tudni illik az időt, mikoron ment az Antiochus utolszor AEgyptusra? Azt mondgya felöle az Prophetanal az Angyal, az ő idejenek vege fele: az az, csak közzel halalának előtte, á mikor immaran az Antiochusnak Istentől el rendeltetet büntetésenek oraja el közelitene, rövid időn neki meg kellene halni, akkor ment AEgyptusra.

## 2. Az alkomatosság.

Alkomatossaga felöl penigh: Mi adot erre alkomatossagot az AEgyptusra valo menetelre Antiochusnak: azt mondgya felöle az Angyal: mert ugymond meg ütközik ő vele á Deli Kiraly, az az: az AEgyptusnak Kirallya. Az AEgyptus Kiralyanak Antiochus ellen valo indulasa ád azert alkomatossagot Antiochus Epiphanesnek, az AEgyptusra valo menetelre. Mert noha annak előtte az Romajaknak parancsolattyyokból bekessegre kötelezte vala önnön magát az Antiochus Epiphanes: De mikoron ketten birnak az Ptolomaeus Epiphanes fiaí AEgyptum orszagát, ugymint Ptolomaeus Philometer, es Ptolomaeus Physson: Ptolomaeus Philometer el akara maganak foglalni az AEgyptum orszagát, Ptolomaeus Physsontól: Ptolomaeus Physson penig folyamek az Antiochus Epiphaneshöz segitseget: Mellyet örömet meg cselekőszik az Antiochus, es felette nagy sereget gyüyt az Antiochus, hogy á Ptolomaeus Physsont meg segítse. Annakaert latvan ezt az AEgyptus Kirallya Ptolomaeus Philometer, sereget öszve gyüytven, az Antiochus Epiphanes ellen, hogy az ő segítő seregevel ellene allyon; De az Antiochus [879:] sokkal nagyob erővel indulvan, mint á forgo szel, földön vizen hadakozvan, seregekkel lovagokkal, megyen AEgyptusra, es az Ptolomaeus Physsonnak neve alatt, ki üzi Ptolomaeus Philometert az orszagból, es el pusztittya az orszagot. Ez azert az két Attyafiai között valo viszzavonyas ád alkomatossagot Antiochus Epiphanesnek az AEgyptusra valo menetelre. Az mely alkomatossagnak felette igen örül az Antiochus, es örömet el vele.

### Az Antiochusnak cselekedeti.

Harmadszor es utolszor cselekedeti felöl az Antiochusnak azt mondgya az Istennek Angyala; hogy tudni illik menteben el pusztította az AEgyptomot, meg terven penig onnan haza jöve-seben el pusztította, á Canaan földet, az az, Judeat, Sido orszag-

got, az töb szomszed tartomanyokkal egyetemben, kik Sido orszagahoz közzel valanak: Es semmi tartomany nem volt üres az Antiochus pusztitasatol. Az Ammonitak, Moabitak, Idomaeusok hatarin kívül: Mert ezek igen egygyeznek vala az Antiochussal, örömet szolgálnak vala ő neki, az mint meg tetzik az Macabaeusoknak első könyvenek ötödik reszeben. AEgyiptusnak penig az töb tartomanyokkal, minden aranyat, ezüstet, es minden dragalatos javait el praedala segitsegül fogadvan az Antiochus melleje az Lybiabelieket, es az Szereczen orszagbelieket. A kik örülven á praedanak, örömet szolgálnak neki, egy felöl az Szereczenek, s-mas felöl penig á Lybiabeliek rohanvan AEgyiptusra: Ugy annyira hogy akkor felette nagy romlása történek AEgyiptusnak. Es ebben ál Antiochusnak utolso menetele AEgyiptusra es vevő dulusa, fosztasa, s-hadakozasa ellene. Ezek utolso hadi keszüleseröl Antiochusnak az AEgyiptusban. [880:]

### Hasznai. Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk megh innét elsőben. Jól mondgya itt ez arant-is Jeronymus, hogy az Antiochus az Romai Antichristusnak abra-zattyat viseli: Mert ugyan ezek az mellyek mondatnak Antiochus felöl tartoznak az Romai Antichristusra. Először: Mert az mikeppen az Antiochus örömet kapja az alkolmatossagot, hogy arthasson AEgyiptusnak es az töb tartomanyoknak. Így az Romai Papa eleitől fogva, örömmel kapta s-örömmel kapja most-is az alkolmatossagot, vigyaz rea, mi modon arthasson az tartomanyoknak keresztyen orszagoknak, keresztyen Fejedelmeknek, az mint Anglianak, az mint Danianak, Svetianak, Magyar orszagnak, sok rendbeli romlasival jól lattjuk. Masodszor: Az mikeppen Antiochus kedvez az Moabitaknak, Ammonitaknak, Idumaeusoknak, mivelhogy ezek ő neki örömet szolgálnak. Így most á Romai Papa kedvez azoknak, á kik az ő kevansaganak engednek. Harmadszor á mikeppen az Antiochus fösveny, ragadozo, es valahol ezüstöt aranyat kaphat örömet praedallya AEgyiptusban. Így á Romai Papa igen örül ez világ gyöytemenyének, gazdagsaganak, á mint meg tetzik innét, hogy penzert adgya á bűnnek bocsanattyat, penzert tisztittya á lelkeket, á purgatoriumnak tüzetől. Penzert szolgaltattya Miseit, ugy annyira hogy azt mondotta Theodorus felöle, *Camera Apostolica assimilatur mari*. Az Romai kamora olyan mint á tenger, á kiben minden folyo vizek be folynak, de azzal soha

meg nem arad, mert ide-is minden gazdagságok be gyötytetnek, de soha meg nem telnek. [881:]

II. Tanuljuk meg: Micsoda legyen az gonosz lelki ismeretű embereknek, kegyetleneknek az ő természetök. Ez bizonyára hogy á mint Antiochus meg egyez az Ammonitakkal, Moabitakkal, mert egy uton futnak; Így meg egyeznek ök-is nagy könnyen egy massal, á hiveknek nyomoruságában. Így Pontius Pilatus, Herodes meg egyeznek az Christus halalában, meg egyeznek most-is minden hitetlenek ebben, hogy romoljon az Christus Ecclesiaja. Ez ezeknek az ő természetök.

III. Tanuljuk meg mit kel itilnünk ez világi gazdagságok felől? Ezt bizonyára hogy mulandók ezek, esnek az ellenségnek kezében: nem kel annak-okaert biznunk azokban. Ne helyheztesük remenségünket ezekben; Az mint á szent Pal 1. *Tím.* 6. v. 17. mondgya: Ugy bizonyára. Ne bizzal benne, világi gazdagságokban mert nem maradhatz abban.

#### Az Antiochus Epiphanesnek ki menetele felől.

Mondam masodszor ezekben az utolsó igikben jövődöt mond az Istennek Angyala az Antiochus Epiphanesnek halalaról á kiről így tanít s-mond: Es hírók rettentik el ötöt nap keletről es eszakra, es ki jö nagy haraggal hog[y] el vesszön es meg ölyön sokakat. Es fundallya az ő Palotainak satorit á Tenger közöt, á kevanatos szent hegyön. Es megyen az ő vegehez. Es nem leszen neki segítöje.

#### Mit akar?

Ket dolgot jegyez meg az Istennek Angyala. Elöször. Minemü csudak, jegyök veszik elöl az Antiochus halalat. Masodszor: Mint leszen az ő ki mulasa. [882:]

#### Jövendőles az Antiochus ki meneteli felől.

Az mi az első kerdest illeti, minemü jelök vöttek elöl az Antiochus halalat. Ved eszedben. Kettöben ál ez, Egyik az ő meg rettenese felelme, mellyet vött önnön maganak, az nap keleti es eszaki hirekből, mivel hogy az ő kevelysegeben, sokakat rendelt vala az hivek közzül halalra, de nem telek kedve szinten akkor benne.

Masodik ez, hogy az ő Palotajanak satorit fundallya az tengerek közöt, az az, az kevanatos szent hegyen: az az: Sido ország-

ban, az holot vala akkor az Istennek Ecclesiaja. Ezek voltak az Antiochus halalanak elől jaro okai követi: Ez az első.

Az második ki meneteli felöl penig azt mondgya: Es megyen az ő vegehöz, es nem leszen neki segítöje: az az: mikoron szinten azon igyeköznek hogy az Istennek nepet el rontsa, el jö ő reja. az Istentől rendeltetet ora, es hertelen el vesz, es nem leszen senki á ki ötet az ő halalatol meg szabadithassa, de nyomorultul leszen veszedelme. Az mint vegben-is mene ez, az mint megh vagyon irva. *1. Mach. 6. 2. Mac. 9.* Mert mikoron az Antiochus az ő tanatsat tellyesseggel vegben nem vihette volna, betegsegeben esek buvaban es hirtelenséggel megh hala. Teste penig oly bűdös vala, hog[y] nem vala senki az ő dögleteles bűdös volta miat, ki az ő testenek gondgyat viselhetneje. Ebben ál az ő ki menetele.

### Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét, jól mondgya itt-is Hieronymus hogy az Antiochus á Romai Papanak abrazattyat viseli. Mert ugyan ezen Antiochus dolgait, megh talallyuk ő [883:] benne. Először: Mert az mikeppen az Antiochus Epiphanes meg haborodik s-meg retten, halvan az ő vitezinek romlasat, es az Isteni tiszteletnek Sido orszagban valo eppüleset. Így á Romai Papa meg haborodot sokszor halvan az ő katonainak szegyen vallasat, es az igaz keresztyeni vallasnak eppüleset. Pelda Belgi[o]josa kinek szerentsetlen allapattya hazankban, felelmet szörze az Romai Antichristusnak. Masodszor: Az mint Antiochus az ő Palotainal satorit helyhezttette az tengerek között Sido orszagban: Így az Romai Papanak tudomannya vagyon az ket tenger közöt. Harmadszor: Az mint az Antiochusnak bodogtalan ki menetele löt. Így az Romai Papak közzül sokak bodogtalanul multanak ki. Pelda az második Sylvester Papa, á ki az ördögnek attá vala magat, á ki nagy karomlassal hala megh, teste penig darabrol darabra konczoltatek, hogy az pokolbeli ördögtől teste el ne vitetnek Ioh. XIII. A ki ket hugait szeplösitötte vala meg, vegezetre az ő parasznasaganak közepötöte, veretetek által fegyverrel, szörnyü halalt meg hala. Így Bonifacius VII. mikor nagy hirtelen halallal meg hala, fel s-ala vonyatatek az utzakon Romában, kötelet kötven labaira, es vegezetre az Romajaktól által verettetek fegyverrel. Victor III. Romai Papa mikoron miset szolgáltatna, az Subdiaconus á ki neki szolgalt vala az Miseben merget vete az kelyőhben, meg iva az merget szörnyü halalt meg hala. Bonifacius VIII. Mint az eb megh dühödek halalanak

idejen, es ugyan azon döhüssegeben meg hala. Ez az első Tanusag.

II. Tanullyuk meg innet: Micsoda jelök szoktak elől venni az Istennek Ecclesiajanak elle[n]seginek ki mulasokat. [884:]

F. Egyik az ő alatta valoknak tölök el partolasa: az mint hogy á Sidok el partolanak Antiochustol. Masodik az Fejedelmeknek az ő feletteb valo nagy kegyetlensege az ő alatta valokon. Menyivel annak-okaert latod hogy kegyetlenb az fejedelem az ő alatta valokon, tud megh mindgyart annyival közeleb az ő romlasanak ideje. Pelda Antiochus, Pharaoh, Nero az kik menyivel inkab nevedeknek az kegyetlenségben annyival inkab közelitöttek az ő veszedelmekhöz; Ahonnet ez az vigasztalas az hiveknek. Mikor szenvedik az kegyetleneknek insegeket, ne essenek ketsegeben, mert vala-mennel inkab kegyetlenkednek, jele hogy hamar ő nekiek vegek leszen, es el jö az hiveknek meg szabadulasoknak napja.

III. Tanullyuk meg innet. Szabade á hiveknek ő magokat az hitetlen Fejedelmeknek kegyetlensege között fegyverrel oltalmazni hitekben avagy nem? F. Szabad bizonyara peldaul vannak az Maccabaeusok, az kik fegyverrel oltalmazzak hiteket az kegyetlen Antiochus ellen, hol cselekeszszük azért mi-is hogy az Romai Anti-Christus ellen fegyverrel oltalmozzuk hitünket.

IV. Es utolszor: Tanullyuk meg innet á holot Sido Orszagh mondatik az Istennek kevanatos szent hegyenek, mellyik legyen az Istennek előtte az kevanatos Orszagh, föld, varas, tartomany? F. Az bizonyara, á holot az Istennek igejenek, Ecclesiajanak szállasa, helye vagyon. Helye vagyon bizonyara mi közöttünk-is. Tartsa megh annak-okaert az mi kegyelmes Istenünk ez mi szegeny varasunkat-is; es legyen kevanatos kedves mindenkör az ő szemeinek előtte, Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen. [885:]

## CAPUT XII.

### LXXXIV. *Praedicatio.*

„\*ES abban az időben fel kel (vagy Uralkodik) az Mihaly Angyal amaz nagy Fejedelem ki ál az te nepedert: mikoron leszen az nyomorusagnak ideje, melyhöz hasonló nem volt, attol fogva hogy az nep kezdöt lenni, mind ez ideig: akkor mondom az időben az te neped meg szabadul, valaki irva talaltatik amaz könyvben.”

\* Vers. 1.

Hogy ezt-is az tizen-kettődik es utolsó Caputot több haszonnal s-vilagossal értelemmel támaszszuk az Keresztyenek eleiben, lassuk summáját, reszeit, es vezetre magyarázzuk az igiket.

## S U M M A.

Summaja ennek á tizen-kettődik Caputnak Keresztyenek csak imez: Ennek előtte való tizen-egyedik Caputban, minek-utánna Keresztyenek meg hallok, az Angyalnak jövődö mondasat ez világi birodalmoknak, úgy mint Assirii, Persiai, Görög Országi, es Seleucidának birodalmának változasi felől: kiváltkepen pedig, leg büsegesben az Antiochus Epiphanesnek birodalma felől, kiknek mindeniknek alatta sokat kellene szenvedni az Istennek Anyaszent-egyházának az Sido nemzetsegnek: De leg többet az Antiochus Epiphanesnek kegyetlensege alatt. Mondom minek-utánna ezekről bősegesen hallottunk. [886:] Most immar summa szerint ebben az utolsó caputban, hog[y] á hívek az nyomoruságoknak közepőtte ketsegeben ne essenek az ő megh maradasok felől; Vigasztalást nyújt az Istennek Angyala, az Antiochus sanyarusaga alatt levő híveknek es az ő elebbi siralmas jövődö mondasat, vigasztalo beszedekkel Evangeliummal vegezi. Mert noha úgy-mond, nagy leszen az nyomorusagnak ideje az Antiochus idejében, kihöz hasonló soha az Sido népnek eredetitol fogva nem volt; De mindazonaltal leszen az idő mikor Isten őket azok alól az nyomoruságok alól fel szabadította.

Ennek az summaja-is ez. Mostan ebben az utolsó caputban vigasztallja az Istennek Angyala az Istennek fiait, az Antiochus öldözése kergetese között az jövődö meg szabadulással.

Mi legyen mi nálunk haszna?

Haszna az tudománynak bizonyara keresztyenek nagy leszen. Mert innet mi-is könnyen vigasztalást vehetünk magunknak (es minden ember önnön magának) hogy noha Isten minket-is ez ideig nyomoruság, sanyaruság alá vett, de el jő az idő mikor ezek alól fel szabadít á mi Istenünk bennünket.

## R E S Z E I.

Két reszei vadnak ez tizenkettődik es utolsó Caputnak. Mert első reszeben: Het rendbeli okokat Argumentomokat forgat az Daniel, mellyekkel vigasztallja az Antiochus sanyarusaga alatt levő híveket, kiknek negye származnak az Angyaltól, az

három utolsók pedig származnak ö magától az Christustól. Második részében pedig el vegezi, be pecsetli Daniel az ö tanítását. Ezek részei. [887:]

Most pedig summa szerint, ezekben ez jelen való igikben, ebben az első versetskeben, két rendbeli vigasztalást adatnak az Istennek Angyalának előnkben, mellyekkel vigasztallja az hiveket, az Antiochus kegyetlen dühössegenek ellene, s-lassuk rövideden.

### Az Angyalnak vigasztalása az Antiochus öldözése ellen.

Az mi azért az első vigasztalást illeti így szoll felőle az Istennek Angyala s-mond: Abban az időben pedig, fel kel az Mihály Angyal amaz nagy Fejedelem, ki ál az te nepedert: Mikoron leszen az nyomorusagnak ideje, melyhöz hasonló nem volt, attul fogva hogy az nep kezdöt lenni, mind ez ideig. Ez igikben foglaltatik be az Angyalnak első vigasztalása, á holot két rendbeli dolgokat csak igen rövideden meg jegyöznünk, az igiknek homalyos voltajert.

Először. Kit kel ertenünk ezen á Mihály Angyalon?

Másodszor. Mit fog ez á Mihály Angyal cselekedni? az hiveknek nyomoruságoknak idejen.

#### 1. Quaestio. Quis Michael?

Az mi az első kerdest illeti: Kit kel ertenünk ezen az Mihály Angyalon? F. Ved eszedben. Michael Mihály Sido ige, annyit teszen magyarul, mintha mondanád. *Quis sicut Deus?* Kicsoda olyan mint az Isten? az az: senki az teremtetett állatok közzül. Ezen azért á Mihály Angyalon ertetik, nem valamely teremtetett Angyal, hane[m] önnön maga az Ur Jesus Christus, á ki egyenlő Isten az Attyával, az mint bizonyította az szent Pal *ad Phil. 2. v. 6.* Az mint meg eggyeszenek ebben az magyarazatban, az [888:] reghi es mostani iras magyarazo Doctorok. *Princeps maximus.* Nagy fejedelemnek mondatik pedig az Christus. Mert ő az Angyaloknak es az ő nepenek fejedelme, ő á ki igen erős es hatalmas, es az ő Isteni erejének általa elegendes az ő nepenek meg oltalmazasara, az mint önnön maga mondgya Christus maga felől *Ioh. 10. Oves meas nemo rapiet e manu mea.* Az en juhaimat ugymond senki ki nem ragadgya az en kezemből. Es szent Pal-is azt bizonyította felölle *ad Ephes 1. v. 20. 21.* Az Christus ugymond az, á kit az ő Attya helyheztetet az ő job

keze felől mennyegben. Fel ekösítven ötet, fellyeb való, hatalommal, birodalommal, erővel, es minden meltosaggal, mely neveztetik nem csak ez jelen való vilagon, hanem az követközendőben-is: Es mindeneket vetöt az ő labai ala, es tötte mindeknek felette az Anyaszent-egyhaznak fejeve. *Item ad Coloss. 2. v. 10. Ipse est caput omnis Imperii et testatis.* Ö feje minden birodalomnak es minden hatalmassagnak. Ez azért az Istennek fia, az Jesus Christus az, á kit hi az Daniel Mihaly Angyalnak. Ez erre az felelet.

## 2. Az Mihaly Angyalnak cselekedeti.

Masodik kérdésünk ugyan itt az első vigasztalásban ez vala. Mit fog ez az Mihaly Angyal, á hiveknek nyomorusagokban cselekedni? Az mondgya felölle.

Al ugy-mond az te nepednek fiaert: az az: Ezt fogja cselekedni az Christus, hogy az Sido nepet meg fogja oltalmazni minden ő ellenseghi ellen.

S-mikor, s-micsoda üdőben? Ideje felől az oltalomnak s-az segítsegnek mikor fogja cselekedni, hogy az vigasztalas hathatós legyen, azt mondgya: Abban az üdőben [889:] ugy-mond. Mikor leszen á nyomorusagnak ideje, melyhez hasonlo nem volt, attul fogva hogy az Sido nep kezdet lenni mind ez ideig. Ugy-is lön penig. Mert noha annak-elötte-is az Sido nep sok nyomorusagokat szenvedet vala AEgyptusban az Pharaho insegeben sokat á Madianitaktul Ammonitaktul, Moabitaktul, Philistaeusoktul: sokat Nabugodonozortul vitetven az Sido nep Babyloniában fogsagra. De mind ezeknel sokkal nagyobbbat szenvedet az Antiochus Epiphanestül. Hogyhogy? Mert Pharaho s-az töb ellensegek meg elegettenek vala az Sidoknak testi nyomorusagokkal. De az Antiochus nem elegszik meg ezzel, hanem az igaz Istentül sokakat el szakasztvan kenszeriti őket balvanyozásra, az Olympiai Jupiter Istennek tiszteletire parancsollya hogy berkekkel, Disznokkal aldozzanak az Jerusalemlomában az igaz Istennek boszszusagara. Annak-okaert holot ezek így legyenek, szükség vala tehát ezek között, az nyomorusagok között vigasztalni az meg szabadulással es oltalommal az Istennek nepet. Ez azért itt immar az Istennek Angyalának vigasztalo Argumentoma. Valakinek á Mihaly Angyal, az az: Az Úr Jesus Christus. leszen oltalmok az ő nyomorusagoknak felette: Nem kel felni azoknak, söt inkab biztassak az meg szabadulással magokat. De ti nektek Sidok az Christus leszen oltalmatok á ti nyomorusagtoknak idejen; Annak-okaert biztassatok az ti

jövendő meg szabadulastokkal magatokat, es az ti nyomorusag-tok közöt ketsegebe ne esetek. Ez az első vigasztalas.

Mit tanullyunk innet?

Tanullyuk megh innet elsőben, mit kel ertenünk az Christus szömye, tiszt, es jo tetemenye felöl. [890:]

*Persona.* Szemelye felöl ezt, hogy ő az igaz Mihaly Angyal, az az, ő az, á ki egyenlő Isten az Attyaval, ki metzöt abrazattya az Attyanak, külömb szemely az Attyatul, de mindazonaltal ugyan azon egy allattya, bölcsesege hatalma vagyon az Attya Istennel. Szolgal ez tudomany az Arianusoknak meg czaffoltasokra.

*Officium.* Tiszt felöl penigh ezt kel ertenünk. Hogy ő amaz nagy fejedelem, á kinek birodalma az önnön vallan vagyon á mint Esaias meg mondta *cap. 9.* á kilentzedik reszeben. *Ipsa est Rex regum, et Dominus Dominantium.* Ő az Kiralyoknak Kiralya, es az Uraknak Ura. Ő az Angyaloknak fejedelme, á mint bizonyittya szent Pal *1. Thess. 4. v. 16.* Le szal ugymond á Christus onszollasnak kialtasaval, es Archangyalnak szavaval es Istennek trombitajaval az eghből.

*Beneficium.* Jo tetemenye felöl penig, ennek az Ur Jesus Christusnak ezt ertsük, hogy ő az, á ki ál az ő nepejert, az az, oltalmazza, tartya az ő hiveit, hogy az ördögtül, es annak tagjaitol, az hivek meg ne emesztessenek, á mint önnön maga mondgya Christus. *Ioh. 10. Ego vitam aeternam de ovibus meis, nec peribunt in aeternum, neq[ue] rapiet eos quisquam é manu mea, Pater ille meus, qui dedit mihi eas, major omnibus est: neq[ue] quisquam potest eas rapere é manu patris mei.* En ugymond örök életet adok az en juhaimnak, es soha el nem vesznek, es soha senki ki nem ragadgya azokat az en kezeimből. Az en Attyam á ki azokat atta ennekem mindeneknel nagyob, es senki azokat ki nem ragadgya az en Attyam kezéből. Így kel erteni az Christusnak, Szömye, Tiszt es jo cselekedeti felöl. Ez az első. [891:]

II. Tanullyuk meg: Micsoda vigasztalasunk lehet minekünk-is innet az Angyal vigasztalasabol, az mi nyomorusaginknak közepötte? F. Ez bizonyara, hogy az mikepen az Antiochus idejeben, volt á hiveknek oltalmazojok á Mihaly Angyal, az Attya Istennek örökke valo fia, á ki eleitül fogvan segitgöl volt az ő Anyaszentegyhazanak. Így most-is noha nagy az Romai Anti-Christusnak az természet szerint valo ellensegnek, Töröknek, Tatarnak az ő erejük, de mindazonaltal, ugyan azon Mihaly Angyal, Jesus

Christus mellettünk vagyon, á ki ellene ál az ördögnek es az ö tagjainak, es nem engedi hogy á hiveknek tellyesseggel arthassanak veszedelmekre. Söt meg erőssitti az ö hiveit szent Lelkevel, hogy á meg ismert igassagtul el ne szakadgyanak. Á mint önnön maga igireti tartya *Matth. 28. Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi*. Ime ugy-mond en veletek vagyok mind világ vegezetig. Mert noha az Christus az ö emberi természeti szerint el tavozot mi tülönk. De mindazonaltal az ö Isteni természeti szerint velünk vagyon mind világ vegezetig. Az mint ez megh igiretnek magyarázattyaban erőssitti *Vigilius lib. 1. contra Euthychen*.

III. Tanullyuk meg inset: Holot az O Testamentombeli Anyaszent-egyház typussa, arnyeka volt az Uy Testamentombeli gyülekezetnek. Annak-okaert á menyivel közeleb jöt az O Testamentombeli hiveknek az Christusnak testben valo el jövese, annyival inkab nevedektenek az Anyaszent-egyháznak nyomorusagi. Igy minekünk-is Keresztyenek, vala-menyivel közeleb jö az Ur Jesus Christusnak utolso iteltre valo el jövese, annyival inkab nevededik az Ecclesianak külső nyomorusaga. Annak-[892:]okaert ha ez igy vagyon, s-igy-is vagyon ához keszitsük magunkat, tudvan azt bizonynyal, hogy az Ur Jesus Christus ki tamad az mi oltalmazasunkra. Ez vala menyivel terheseb leszen á mi nyomorusagunk, annyival közeleb leszen az Istennek meg segítő ereje. Ez vigasztalas penigh nem csak közönseges, hanem mind eggyen eggyen mi reánk nezendő. Kiki azert szabja magara. Eddig az első vigasztalasrol. Lassuk az masikat.

## II. Vigasztalas.

Mondam masodszor ugyan it az első versben foglaltatik be az Angyalnak masodik vigasztalasa-is, az Antiochusnak kegyöt-lensege ellen, á kiről igy tanit, s-mond: Akkor mondom, az időben, az te neped meg szabadul, valaki irva talaltatik amaz könyvben, az az, abban az nyomorusagnak idejeben, megh tartatnak azok, valakik valasztattak az örök életre es győzedelmesek lesznek minden ellensegek ellen. De it ez arant kettőt kel minekünk meg jegyeznünk.

1. Kicsodakat hi az Angyal Daniel nepenek, meg szabadul ugy mond abban az időben az te neped.

2. Micsoda könyv az, á kiben fel vadnak az Istennek nepei irattatvan, mert igy szol; valaki irva talaltatik abban az könyvben. Ved eszedben.

## I. Daniel nepe.

Az mi az első kerdest illeti, kicsodakat hi az Angyal Daniel nepenek? F. Daniel nepenek hja, azokat az választot hiveket, igaz Izraelitakat, az kik közzül az Daniel eredetöt vöt vala. Ahonnat az á tanusag, hogy nem mind igaz Izraelitak azok az kik test szerint önnön magokat [893:] Abraham fiainak mondgyak. De azok az igaz Izrael fiai, az kik el választattanak az örök életre es az ö el választásokat hitökkel-is bizonyittyak. Nem minnyajan keresztyenek, tehat bizonyara most-is azok az kik nyelvvel magokat keresztyeneknek tartyak. De csak azok az igaz keresztyenek, az kik keresztyenségeköt hitökkel, s-eletekkel-is bizonyittyak.

## II. Micsoda könyv legyen az?

Az masodik kerdesre penigh. Micsoda könyv legyen az, á kiben fel vannak az Istennek nepei irattatvan?

F. Ved eszedben. Az á könyv melyben fel vadnak az Istennek nepei irattatvan, semmi nem egyeb, hanem az Istennek örökke valo Decretoma, tanacsa, örökke valo el választasa, kiben az hiveknek nevök fel irattattanak. Erröl szol az szent Pál *Phil. 4.* Segitsed ugy-mond azokat, kiknek nevök vagyön az életnek könyveben.

Könyvnek mondatik penig ez az Istennek Decretoma, nem azert, mint ha az Ur Istennek ilyen irot könyve volna, mint minekünk, mintha ö fölsege, valamit hogy el ne felejtene abba irna. De hasonlatossag szerint, hogy az mint az emberek be szoktak az varos könyveben irni, az kikre az varos igassaga tartozik: Igy Isten az ö hiveit be irta az ö Decretomaban, tanacsaban.

Neveztetik vegezetre ez az könyv *Liber vitae Phil. 4.* Életnek könyvenek. Mas nevel penig *Liber viventium Psal. 69.* előknek könyvenek, mert ebben az elő könyvben fel vadnak irattatvan csak azok, az kik el választattanak az örök életre. *Luc. 10. Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in coelis.* az az: örüllyetek mert az ti nevetek irva az egben. [894:]

Mondhatnad.

Ki töröltethetike valaki valaha abbol az életnek könyveböl, á ki egyszer valóságoskeppen be irattatot abban?

F. Soha senki nem. Mert hogyha ez az Istennek könyve, az

életnek könyve irattatott az Istennek örökke való Electiojarol, el választasarol, Decretomarol; Es az Istennek egyszer való el választasa soha fel nem bomolhat. (Nem-is bomolhat pedig mert Isten az ő vegezeseben nem változó.) Tehat ez következik innét, hogy senki valaki egyszer fel irattatott az életnek könyveben, soha abból az könyvből ki nem törölthetik.

De azt mondhatnad.

Hat miért keri á Moyses, hogy ki töröllye az Jehova az ő nevet az életnek könyveből, hogy ha az nepnek vetket meg nem akarja bocsatani? *Exod. 32.*

F. Ved eszedben: vadnak sokan kik mentik á Moysést ebben az dologban az nephöz való indulattyaert: De meg tetzik hogy vetkezőt legyen az Moyses ebben, az Istennek meg feddeseből. Mert így szol az Isten az Moysesnek ugyan ot. *Exod. 32. Qui mihi peccaverit hunc expungam de libro meo.* Az ki úgy mond ennekem vetkezik, azt törölöm ki az en könyvemből.

Ki törletni penig az Istennek könyveből semmi nem egyeb, hanem meg jelentetni, hogy nem voltanak azok be irattatvan az Istennek könyveben. Nem az, mint ha, az kik fel irattatvan voltak volna, azokat ki törlene Isten annakutanna. Mert az Istennek Decretomanak fel bomlani lehetetle[n] dolog, es senki az választot juhok közzül el nem veszhet. Ertyük tehát immar micsoda legyen az á könyv, á melyben fel vadnak az választot hiveknek [895:] nevei irattatvan. Ez azért immar az vigasztalo Argumentom. Valakik az életnek könyveben fel vannak irattatvan, Isten azokat soha az ő nyomorusagok között el nem hadgya. De az Ur Isten Daniel az te nepedet az ő könyveben fel irta. Annak-okaert az nyomorusagoknak idejen nem hadgya. Ezzel vigasztallyatok magokat.

Mit tanulnyunk innét?

Tanulnyuk meg innét elsőben. Kicsodak legyenek az igaz Ecclesianak tagjai, Istennek választot nepei?

F. Csak azok bizonyara az kiknek nevök be vagyon irattatvan az előknek könyveben. Valakiknek nevek penig ot nem találta-tik, vettetnek azok az tüzes toban *Apocalip 20.*

II. Tanulnyuk megh innét, minemű legyen az Istennek Decretoma tanacsa? F. Oly bizonyara Keresztyenek, hogy valakit Isten egyszer az ő tanacsabol fel veszön az örök életre, soha többé azt meg nem bannya, soha meg nem változtattya, hanem

az ő vegezese meg marad örökre az idvözülendő hivek felől. Megh feddetnek hat it azok, az kik azt mondgyak: Ha akarom üdvözülök, s-ha akarom nem üdvözülök. De ne ugy szoly: Hanem azt mondgyad: Ha az Ur fel vöt kegyelméből vegezeseből az életre, megh leszen az idvösseg, ha penig magadnak hágy, mindgyart előtted az veszedelem. Mert azt mondgya az Szent Pál az üdvösseg felől: *Non est volentis, neq[ue]l currentis, sed miserentis Dei*: az az, nem az akaróje, sem az futoje, hanem az könyörülő Istene.

III. Es utolszor tanullyuk meg. Mivel vigasztallyak többel á hivek magokat az ő nyomorusagoknak közepötte?

F. Ezzel bizonyara, hogy noha naponkent neveke-[896:]dik az ellensegnek kegyetlen igyekezeti, szandeka az hivek ellen: Desoha Isten azokat, valakiknek nevek fel vagy on irva az életnek könyveben, nem hadgya, hanem az ellensegnek kegyötlensegetül megh szabadittya, megh oltalmazza. Az mint vegezetre meg oltalmazza Isten az Sido nepet az Antiochusnak kegyötlén dühössege ellen. Szabaditson megh, oltalmazzon meg minket-is á mi kegyelmes Istenünk minden kegyötleneknek gonosz szandekoktul, fegyveretül, fiaert az Ur Iesus Christusert, Amen.

### LXXXV. Praedicatio.

„\*ES sokan azok közzül, kik alusznak az földnek poraban fel serkennek, nemellyek az örök életre, nemellyek penig gyalazatra, es örökre valo utalatossagra. \*\*Es az tanitok fenlenek mint az egnek fenyessege, es á kik meg igazitanak sokakat mikent az csillagok, örökkön örökre.”

### S U M M A.

Ebben az tizen-kettdik, es utolso caputban, het rendbeli Argumentomokkal, erősegökkal biztattya keresztyenek az Istennek Angyala az Antiochus sanyarusaga ostora alat levő hiveket, az mint ennek elötte valo tanitasunkban megh jelentök. Mert először azt mondam. Első vigasztalast veszi á Mihály Angyalnak, az az, az Iesus Christusnak szörmelyetül, es segítse-

\* Vers. 2.

\*\* Vers. 3.

getül, s-igy argumental. Valakiknek á Mihaly Angyal, az az: Christus oltalmok [897:] segítsegek, nem kel azoknak felni, ketsegeben esni, az ő nyomorusagoknak idejen az ő meg szabadulasok felöl. De tinektek Sidok, az Christus, Michael, az leszen oltalmatok. Azert biztassatok magatokat, á ti meg szabadulas-tokkal. Ne esetetek ketsegeben.

Masodik erőseget veszi az Istennek be irot Decretomatul tanacsatul, s-igy argumental. Valakiket Isten be irot az elet(e)nek könyveben, soha azokat ő nyomorusagok közöt el nem hadgya. De ti el jedzettetek es be irattatok. Annak okaert ketseg nélkül Isten, az ti nyomorusagtok idejen gondotokat viseli. Ezekről szollank. Most immar ezekben az jelen valo igikben, következőik az Angyalnak harmadik vigasztalasa, az mely vetetik á halottaknak fel tamadasatul. S-azt akarja mondani, summa szerint. No-ha ugy mond sokak meg ölettetnek az igassagert, az hivek köz-zül, de el jö az idő, á mikoron fel tamadnak mindenek, es akkoron az hivek az kik ez vilagon nyomorusagot, es az igazsagert halalt szenvedtenek, el veszik az örök eletet az hitötlenek penigh az Istennek nepenek ellensegi el veszik az örökke valo büntettest, karhozatot. Ez az harmadik vigasztalasnak erősege az Antiochus Epiphanes üldözese ellen.

Mi legyen haszna?

Haszna ez leszen, hogy inset mi-is vegyünk vigasztalast, az mi naponkent valo nyomorusagunknak közepette. Mert mine-künk-is az mi türesünket, szenvedesünket, az jövendő fel tama-dasnak idejen, az következendő örök eletnek terhes dücsösegevel megh fizeti. Ez summa es haszna. [898:]

R E S Z E K.

De hogy Keresztyenek ezt az vigasztalast, á mely mi nekünk-is egesz eletünkre szolgal, minden haborusagink közöt nyilvab-ban meg ertsük. Imez negy kerdeseket magyarazzuk, ez igiknek nyilvabban valo értelmejert.

- I. Leszene á testnek valaha valosagos fel tamadasa, avag[y] nem?
- II. Kik fognak fel tamadni, ha meg leszön?
- III. Honnet leszen az fel tamadas s-mikeppen lehet az?
- IV. Micsoda külömbseg leszen á fel tamattak közöt abban az fel tamadasban? Ezekről rövideden tanitsunk.

## 1. Leszöne az testnek valóságos fel tamadása?

A mi az első kerdest illeti. Leszöne valaha á testnek fel tamadása avagy nem? Ved eszedben. Mert bizonyara felette szükséges, ezt á kerdest ertenünk minekünk, mind á testnek gyarló itileti ellen, á kinek mayd ugyan lehetetlennek latzik ez, s-mind pedig azok ellen, á kik meresszen mertek az testnek fel tamadasat tagadni, az mint bizonyos példakból meg tetzik. Illyenek valának elsöben az Christus idejében az Saducaeusok, á kik azt tanitottak, hogy sem Lelek, sem ördög, sem pedig az testnek fel tamadása nem volt, s-nem-is leszen, á kikről emleközik szent Pal. *Actor. 23. v. 8. Saducaei inquit dicunt, non esse Resurrectionem, neq[ue] Angelum, neq[ue] Spiritum.* Az Saducaeusok ugy mond azt mondgyak: nincsen fel tamadas, sem Angyal, sem Lelek. Illyenök voltanak az Epicureusok, kiknek hasok volt Istenek, á kik azt tanitottak, hogy az lelek á testel egygyüt el vesz, es soha fel tamadas nem leszen. Az Athenas városbeliek, kik nagy bölcsenek tartottak magokat, az Szent Pal mikoron tanitana az fel tamadas felöl, meg csufolak, s-meg nevetek, csacsogo embernek [899:] mondak erőtte. *Actor. 17. v. 18.* Mit akar ugy-mond mondani az csacsogo ember.

Porcius Festus pedig, mikor szollana ö előtte szent Pal, á fel tamadas felöl, azt mondgya neki: *insanis Paule*, bolondoskodol te Pál, az nagy bölcseseg bolonditot meg tegedet. Philaetus Hymenaeus-is azt mondotta, ugyan azon Sz. Pál idejében, hogy á föl tamadas immar meg löt, mert azt ertöttek, hogy nincsen egyeb fel tamadas á lelki ujonnan valo születesnel, melynek jutalmat el veszi az lelek, az test pedig az földben marad, á melyből teremtetöt volt, á kiket az Sz. Pál ki atkoz, s-adgya az ördögnek öket, hogy megh tanullyak, hogy ne karomkodgyanak ekkeppen. *3. Tim. 1. v. 20. et 2. Tim. 2. v. 17.* Voltanak effelek az Corinthus városbeliek közöt-is, az mint ezekről emleközik az Sz. Pál *1. Cor. 15. v. 12.* Az harmadik Romai Pál Papa felöl azt olvassuk, hog[y] halalanak idejen azt mondotta legyen: Harom dologrol ugy mond egesz eletemben ketelkedtem. *1. An animae sint immortales. 2. An sit infernus. 3. An sit Deus:* az az, 1. Halandoke az lelkek. 2. Legyene pokol. 3. Legyene Isten? de ma ugy mond mindeniket meg probalom. Igy azert az Romai Papak közzül talaltattak ollyak, á kik á fel tamadas felöl ne[m] voltak bizonyosok. Az Anabaptistak pedig az Uy Keresztyenek azt tanittyak, ne[m] az á test á ki most vagyon tamad fel, hane[m] á Christus az ö utolso el jövetelenek idejen mas testöt fog teremteni, az az: Ez mi testünknek fel tamadasat ne[m] hiszik.

Es bizonyára vadnak az mi időnkben-is sokak, az kik á testnek fel tamadasat nem hiszik. Kicsodak azok? Azok á kik minden gonoszsgban szabadon elnek. Mert ha az fel tamadast hinnek, mas keppen keszitenek magokat az iti-[900:]lő Jesus Christusnak szeki eleiben, á holot ő nekiök erős szamot kel adniok. Az mit azert nyelvekkel szinten nem mernek mondani, cselekedetekkel bizonyítottak. Szükség tehát ennyi tevelyesök között megh ertenünk valoba, leszen á testnek fel tamadasa avagy nem?

F. Meg leszen bizonyára. Mert azt mondgya it az Daniel Prophetanal az Istennek Angyala á nyomorusagban levő hiveknek vigasztalasal, á kegyötleneknek pedig rettentésül. Sokan ugy mond az kik alusznak á földnek poraban, fel serkennek, nemellyek az örök életre, nemellyek pedig gyalazatra es öröкке valo utalatossagra. Bötü szerint azt mondgya az Daniel Propheta.

Söt ennek felötte azt mondgya á halalt, az Istennek Angyala á halalt alomnak es fel serkenesnek hogy ezzel meg jelöntse á fel tamadasnak bizonyos voltat. Hogy az mint alomból fel serkenünk. Így az testi halalból leszen bizonyos fel tamadasunk. Szent Job *cap. 19.* azt mondgya. Tudom hogy az en meg valtom él, es az utolsó napon fel tamaszt az földnek porabol. Christus önnön maga *Ioha. 5.* azt mondgya: El jő az ora, melyben mindenek, á kik koporsóban vadnak, megh hallyak az ember fianak szavat, es az kik jót cselekedtenek, mennek az életnek fel tamadasara, az kik penigh gonoszt cselekedtenek, mennek az karhozatnak fel tamadasara. Szent Pál *I. Cor. 15.* így argumental. Ha az Christus halottaiból fel tamadot, hat mi-is bizonyára föl tamadunk. De az Christus fel tamadot. Hat mi-is fel tamadunk. Nincs tehát ebben immar semmi ketseg, s-nem-is lehet, megh leszen az testnek fel tamadasa. [901:]

#### Ket ellen-vetések.

De mondhatnak. Ellenkedik ezzel az Sz. David Soltar. 1. reszeben *v. 5. Non resurgent impii in iudicio.* Nem tamadnak fel az Istentelenek az itilet napján. F. Vetkes az forditas az *vulgata versio.* Mert így kellene lenni, nem allanak, az az: Nem alhatnak meg ő előtte, hanem el karhoznak. Szent *Iob 14. v. 12. Vir cum occubuit non resurget.* Midőn az firfiu meg hal, fel nem tamad. F. Ertelme ez soha erre az idő szerint valo életre fel nem tamad. Nem bontya tehát sem á David mondasa, sem penigh az Sz. Jobe az mi vallasunkat. Jól mondgya az Angyal, hogy leszen azoknak az kik el aluttnak fel serkenések. Lassuk az másik dolgot.

## 2. Kik tamadnak fel?

Masodik kérdésünk az vala: Hogy ha leszene fel tamadas? Leszen penig, kik fognak fel tamadni? F. Fel tamadnak az hivek es az hitlenek egyszers-mind valakik be szállanak az koporsóban. Cain szinten mint az Abel, Pharaó mint szinten Moyses, Saul, Absolon, Achitophel mint szinten Nathan, David, Gad. Herodes ugy mint szinten Janos Baptista, Pilatus, Caiphas, Judas, mint szinten szent Peter, es az több Apostolok, es elnek avagy az örök életben, avagy az karhozatnak helyen. Nincsen ez alol senkinek privilegioma, szabadsaga. Kelle bizonsag rea? F. Ved eszedben Christus önnön maga mondgya *Ioh. 5. v. 28.* El jö az ora, mellyen mindenek, valakik vadnak az koporsóban megh hallyak az ő szavat. Szent Pál *2. Corinth; 5. vers. 10. Oportet nos omnes comparari coram [902:] tribunali Christi.* Megh kel minekünk jelelnünk az Christusnak itilő szeki előtt. Ismet. *Actor. 24. v. 15.* Az nagysagos *Felix* fejedelem előtt vallast teszen arról, hogy ő hiszi az halottaknak, mind igazaknak s-mind penigh hamissaknak föl tamadasat, leszen tehat joknak es gonoszoknak, az az, mindeknek fel tamadasa.

Azt mondhatnad.

Lam Daniel azt mondgya. Sokak fognak fel tamadni. Nem penigh azt hogy mindenek azért nem leszen mindeknek, hanem *multorum* sokaknak fel tamadasa.

F. Ved eszedben. Nem azt akarja mondani az Daniel it, mint ha valaki ki vohatna magat az alol, es mint ha csak az hivek, az hitetlenek penigh fel nem tamadnanak: De hogy nemelleyeket ki veszen innét, azokat erti elsőben azon, az kik természet szerint valo halallal meg nem holtanak, mint az Enoch es az Illyes, az kik elevenen el ragattattanak az egben. Masodszor erti azokat, szol azokról, kik az Christusnak el jövesenek idejen, elevenön talaltaknak, az kik meg nem hálnak, így hogy az koporsóban be tetetnenek, de hirtelenséggel, egy szem pillantásban el változnak. De ezek kívül valok lesznek azt erősíti, hogy mindenek fel tamadnak. Nem leszen tehat azoknak szabadsaga, senkinek valaki be szal az koporsóban, de fel kel mindennek tamadniok.

Micsoda innét az Tanusag?

F. Ez keresztyenek. Hogyha mindenekre tartozik ez, es nincsen senkinek ez alol szabadsaga, tehat, mertekletesen, jozanul, szentül ellyünk ebben ez jelen valo világban, hog[y] jól legyen

abban az utolsó tamadasban dolgunk. [903:] Ez Argumentom-mal élt Justinus Martyr az keresztyenekert az ő maga mentő feleletinek második részében, á Pogany fejedelmeket intven hogy az hamisságot tavorztatnak el. Tanuld meg te-is á ki gonosz vagy, el nem kerülheted az Christusnak igaz itilő szekit fel tamadsz az itiletre.

### 3. Az földnek porabol.

Harmadik kérdésünk ez vala. Honnet leszén az fel tamadas? s-mikepen lehet az? F. Leszön az mint az Daniel mondgya, az földnek porabol, á mellyel azt akarja jelenteni az Daniel, hogy az fel tamadas az emberben nem leszén lelek szerint, hanem test szerint, mert á lelek halhatatlan, de az test fog fel tamadni, á ki be tetetik az földben.

S-mint leszén az? hogy hogy tamadhat fel az á test, á ki meg rothad es földé leszén? F. Szent Pál hasonlatossággal magyarázza ezt, s-azt mondgya felölle. Az mikeppen az földben hintetöt mag, először meg rothad, es az után elevenedik meg, es csudalatos ekesseggel szarmazik ki az földből, es fel nevedven gyümölcsöt teremt. Így á test az földben tetetven elsőben meg rothad, es annak-utanna mikoron annak ideje el jő, leszén ugyan azon testnek mulasa. De ugy hogy ez közöt az mostani testnek allapattya közöt, es ugyan azon testnek jövődö allapattya közöt felette nagy külömbseg. Hogy hogy? Először így: Mert ez á test á kibén elünk le tetetik rothadasra, de fel tamad rothadatlansagba. Masodszor. Le tetetik gyalazatba? Mert mihelt az lelek ki megyén az testből, semmi nincsen utalatosb az embernek testenél. De fel tamad dücsösegeben s-ekessegeben. Harmadszor. Le tetetik [904:] erőtelenségen, az az faydalomban, nyomorúsagban, de fel tamad hatalomban, minden nyavalyaktul annak-utanna üres leven. 4. Le tetetik lelkes test, az az, oly á ki most testi eledellel taplaltatik; de fel tamad lelki test, az az, mennyei es halhatatlan ajandekokkal fel ekesítettöt test.

Ezt peldazza az Testnek fel tamadasat á Phoenix madar abra-zattya, á ki mindenkor egy, es ő magát á tűzben be öli; s annak-utanna az ő hammaban termöt fergekből uyjul ismeg meg.

Az Oroszlanok felöl azt irjak az Physicusok, hogy mikor az ő kölyköket halva fiazzak: annak-utanna orditasokkal tamasztyak fel. Ha azert az oroszlanok ezt cselekedhetik, sokkal inkab meg cselekedheti az Istennek parancsola szava, á mikor ezt mondgya. *Esa. 26. v. 19. Expergiscimini et laudate qui habitatis in pulvere terrae.* Serkennyetek fel, es enekellyetek kik lakoztok az porban.

## Mit tanuljunk innét?

Tanuljuk meg innét Isten előtt könnyeb semmi nincsen, mint az hallottakat az földnek porabol elő szolítani. A mint az Agoston Doctor mondgya. A ki úgy-mond teneked az el vetőt magokat meg elevenitheti, hog[y] azokkal ely, sokkal inkább fel tamaszthat tegedet, hogy az örök életbe ely. Könnyeb hiszem az keszt elő venni, hogy nem mint ez vilagot semmiből teremteni. Lassuk az utolso dolgot.

### 4. Külömbsegök az fel tamadoknak.

Negyedik es utolso kerdesünk az vala. Micsoda külömbseg leszen az fel tamattak között abban az fel tamadasban? F. Ved eszedben. Első külömbseg ez leszen: Fel tamadnak [905:] nemelleyek az örök el[e]tre. Nemelleyek penigh az öröкке valo gyalazatra, utalatossagra, az az: Mennek az hivek az örök életre: azok penigh kik gyalazattal illettek az Christust az utolso itiletnek ki mondasaban szent Mathenal *cap. 25.* bizonyittya, kiknek az ő tűzők soha meg nem aluszik.

### De mondhatnad.

Hogy vagyon az, hogy az pokolnak tüze soha meg nem aluszik? F. Azt feleli erre á Chrisostomus: Nem latode ezt az fejünk felöt valo napot hogy mindenkor egh, vilagoskodik, es soha el nem aluszik annak az ő langalo tüze. Nem olvastade hogy az csipke bokor eg vala, es meg nem emesztetik vala. Így annak az pokolnak tüze soha meg nem aluszik. Meg olthatatlannak mondatik penig, nem csak magara kepest, de azokra kepest-is á kiket eget, meg nem emesztí, hanem gyötri. Á kinek az ő gyötrelmenek kennyat, soha senki ki nem mondhattya. Es ez felöl á pokolbeli tűz felöl, nem ugymint testi, hanem lelki tűz felöl gondolkodgyal, az mint az Augustinus magyarazza. *lib. 21. de Civitate Dei.*

Masodik külömbseg az fel tamattak között ez leszen. Hogy külömbseg leszen, mind az hitötleneknek gyötrelme között, á kik az Istennek nepenek üldözöi voltanak, s-mind penig az boldogsagban levő hiveknek, az ő dicsősegek között. Mert nem ok nélkül vagyon meg irva szent Mathenal *cap. 11.* Bizony mondom ugymond tinektek; könnyebben leszen dolga Sodomanak, Gomorhanak az itiletnek napjan, hogy nem annak az varosnak, az mely á Christusnak Apostolit be nem fogadgyak, s-az ő

tanit-[906:]vanit meg vetik *Luc 12.* az mely szolgál tudgya az ő Uranak akarattya es annak akarattya nem cseleköszi, sokkal büntettetik. A ki penigh nem tudta es büntetesre melto dolgokat cselekedet, kevesebbe büntettetik. Az mikeppen annak-okaert á bün egyik á masiknal nagyob. Így leszen az pokolnak-is kenny. Innet mondgya á szent Gergely Doctor *Unus quidem est gehennae ignis, sed non uno modo cruciat omnes peccatores.* Egy leszen ugy-mond á Gehennanak tüze, de mindazonaltal, nem mindeneket egy arant gyötör. Mert az mikeppen ez világ szerint, ugyan azon nap alatt sok emberek vadnak de mindazonaltal annak az napnak hevseget nem mindenek egy arant szenvedik, de nemelylek inkab izzadnak, nemelylek kevesbe. Így ot az Pokolnak tüzeben, nem egy aranyu leszen az gyötorem. Mert az mit itt az földön cseleköszi az testnek különböző volta; ugyan ott pokolban azt cseleköszi á bűnnek különböző volta. Mert noha egy leszen á tűz de mindeneket, mind az által nem egy arant eghet *Haec ille. Theophilactus in Naum cap. 3. In futuro iudicio alius alio abominabilior erit, juxta mensuram operum iniquitatis.* Az utolsó itéletben ugymond, egyik á masiknal utaltosb leszen, az bűnöknek merteke szerint. Így viszontag az boldogsagban levő hiveknek boldogsagok felől, á kik mind azon által, ugyan azon egy hazban lagnak, azt mondgya itt az Daniel. A tanitok ugymond fenlenek mint az eghnek fényössege, es á kik meg igazitanak sokakat, mikent az csillagok örökkön örökre. Az az: Azt akarja mondani á Martyromoknak, á kik szenvedtek halalt az Christusert, es á tanitoknak, á kik ugy mint eszközök igazgattanak egyebeket az idvössegnek utara, az dicsőségeknak [907:] gradusara, nem leszen egyenlő az töb hivekkel. Es az mi fejünknek az Christusnak az ő dicsősége, fellyeb valo leszen az töb tagoknal. Ezt bizonyittya szent Pal *1. Cor. 25.* Hogy az mint különböző egyik csillag az masiktul, így leszen az testnek dicsősége-is. Hat mint az csillagoknak fényessegében különbseg vagyon, azonkeppen á hiveknek dicsőségeben különbseg leszen. Nem azért leszen pedig ez, mintha ot valaki az hivek közzül, többet érdemlene, de az Ur Isten valamit cseleköszi, az ő ingyen valo jó akarattyaabol cseleköszi az ő hiveivel. Azonközben pedig nem leszen ennek az dicsőségnak különböző voltában, semmi irigység, gyűlölség. Mert mindenekben ugyan azon egy szeretet leszen. Es mindeneknek igaz elegendő dicsősége leszen. A mikeppen szoktuk azt amaz közönséges peldával magyarázni. Ha mikorön visz két korsot az vizre, egyiket nagyobbat, masikat kissebbet, meg töltöd mind á kettőt. Nem panaszkodhatik egyik á masikra, noha töb vagyon egyikben hogy

nem mint á másikban; Mert mind á kettő torkig tele vagyon. Ebben az örök életnek boldogságában reszesítsön minket-is az mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

### LXXXVI. *Praedicatio.*

„\*TE pedig Daniel zard be az beszedeiket, es pecseteld be az vég-söideig: Tudakoznak erről sokan; es az ertelem bővebben leszen.”

### S U M M A.

Ennek előtte valo tanításunkban keresztyenek. Harom [908:] rendbeli erősegekkel argumentomokkal biztata, az Istennek Angyala az Prophetanal, az Antiochus sanyarusaga, ostora alat levő hiveket, az ő jövőndő meg szabadulasok felől. Mert első erősegit veve az Christus személyetül, s-igy argumentala: Valakinek oltalmok az Mihaly Angyal, az az, az Jesus Christus, nem kel azoknak ketseben esniök az ő meg szabadulasok felől, az ő nyomorusagoknak idejen. De tinektek Sidok. Azert.

Masodikat veve az Istennek Decretomatul, s-igy argumentala. Valakiket Isten be irt az életnek könyveben, soha azokat az ő nyomorusagok között el nem hadgya. De ti be irattatok. Azert.

Harmadikat veve az jövőndő fel tamadastul, s-azt monda. El jő az idő az mikoron leszen mindeneknek fel tamadasa, az mikor el veszik az hivek az ő nyomorusagoknak jutalmat, az örök életet, az hitőtlenek penigh az Istennek nepenek ellensegi el veszik az gonoszsagoknak bünteteket az karhozatot. Azert nem illik, hogy az hivek az ő nyomorusagok között ketseben essenek, sőt jó remenységgel varjak, testeknek jövőndő fel tamadasat, az melyben, minden nyomorusagnak vege leszen. Ezekről szollank, mert immar követközik az Angyalnak negyedik vigasztalasa, mellyet veszen az hiveknek az Istennek igejehöz valo szeretetitül. Summa szerint annak-okaert ebben az versecskeben ezzel vigasztallya az hiveket. Noha ugy mond felötte nagy leszen az romlas, nagy leszen az hiveknek nyomorusaga az Antiochus Epiphanes idejeben. De mindazonaltal ugyan megh marad az Ecclesia. Mert lesznek sokak, az kik ragaszkodnak az Prophetak tudomanyahoz, visgallyak, tanullyak azt, es abban vegig megh [909:] maradnak, ne essenek ketseben. Ez az Argumentum. Valakik az Istennek igejehöz ragaszkodnak, meg maradast igr

\* *Vers. 4.*

Isten azoknak. De noha kegyötlen leszen az Antiochus, mindazonáltal lesznek az kik ragaszkodnak az Prophetak tanitasahoz. Annak-okaert az haborusag közöt-is ketseg-nelkül leszen az Ecclesianak meg maradasa. Ne fellyenek az Antiochus fegyvere alat levő hivek semmit. Ne essenek meg maradasok felöl ketsegeben. Ez az summa.

S-mi legyen annak az tudomannak vege, s-haszna  
mi nalunk?

Ez bizonyara s-ez vegre magyarazzuk, hogy inset nagy könnyen eszünkben vehettyük, hogy noha sokat szenved az Ecclesia az mi idönkben-is az Antiochus tarsaitul, tudni illik az Romai Anti-Christustul, s-termeszet szerint valo ellenseginktöl, de mindazonáltal, soha az Ecclesia el nem fogy. Mert lesznek mindenkor, az kik veszik az Christus Evangeliomat, es ez vegre meg-is tartatnak Istentül. Ez summaja s-mind penig haszna tanitasunknak, jer lassuk ez igiknek reszeit.

## R E S Z E K.

Ket reszecskei vadnak ez egy versecskenek keresztynek.

Mert első reszeben, parancsolatot ad az Istennek Angyala az Danielnek.

Masodik reszeben, az Ecclesianak meg maradasa felöl vigasztalast nyuvt, s-lassuk igen rövideden.

### I. Az Angyalnak parancsolattya.

A mi az első dolgot illeti az Angyalnak parancsolattyat, igy szol felölle á Prophetá s-mond Te penig Daniel, zard [910:] be az beszedekeket, es pecsetöld be az rendeltetöt ideig. A holot har-mat kel minekünk rövideden meg jegyeznünk.

1. Kinek parancsol az Angyal?
2. Mit parancsol?
3. Micsoda hatart vet az ő parancsolattyanak?
- F. Ved eszedben.

### I. Cui.

Parancsol elsőben az Danielnek, annak á mi Prophetáknak á kit Isten csudalatoskepen meg tarta az oroszlanok vermeben, á mint immar ennek előtte megh magyarasztuk. Nevezet szerint

szolittya penig mikor azt mondgya az Angyal ö nekie. Te Daniel, ez okon, mintha azt akarna nekie mondani az Angyal: Noha te Daniel azt itilöd, hogy most te csak egyedül vagy, de ne gondoly azzal semmit, mert lesznek ennek utanna te neked tarsaid büse-gessen, á kik ennek ez mostani jövendö mondasnak, örömost helt adnak, es jövendöben megh ismered ennek az jövendö mondasnak be teleseböl, hogy Isten bocsatot volt engemet te hozzad, hogy ezeket jo eleve meg jelentenem te neked. *Summa summarum*. Parancsol az Angyal Danielnek. Ez az első dolog.

## II. Mit parancsol?

Summaja az parancsolatnak ez: Zard be es pecseteld be az beszedeiket. Mintha mondana az Istennek Angyala. Ezeket ugy mond az mennyei titkos dolgokat, mellyek te read bizattattanak Daniel, ugy tartsad mint draga kencsöt, magadnal legyen, es egyebek elöt, á kikkel nem illik közlenöd, el titkollyad, el reytsed. A mit ennek előtte-is *cap. 8.* parancsola az Angyal Danielnek: *Tu occlu-[911:]de hanc visionem quia dierum multorum est.* Te Daniel reytsd el ezt á latast, mert sok időkre valo.

## S-miert parancsol így?

F. Ket okai vadnak ennek. Egyik nez az hitötlenekre. Mert hogy ha ez á Prophetia mindeneknek kezében forgana, ez jöne ki belölle, hogy ez az draga tudomany, az hitötlenektül meg utaltatnek, es meg csufoltatnek. De hogy á ne legyen, job titokban lenni Masodik oka nez az hivekre, hogy az hivek elöt jövendöben á kiknek ez Prophetia kezében jutna, nagyob meltosaga lenne, s-ebben ál az Angyal parancsolattyanak ertelme, s-ez vala it az masodik dolog.

## III. Parancsolattyan ak ideje?

Harmadszor ideje felöl, meddig legyen titokban ez az Prophetia azt mondgya az Angyal: *usq[ue] ad tempus determinatum.* Az el rendöltetet ideig. Az melyben felel meg egy ellen vetesre. Mert azt mondhattya vala valaki: Mi haszna leszen hat az Prophetiának ha petset alat tartatik? De az á felelet erre. Nem ugy parancsol az Angyal, hogy örökke titokban legyen: de csak addig, az mig Isten bizonyos hatart vetöt ennek. Az mely idő mikoron be telik, szükség hogy egyebek előt-is nyilván legyen, s-hasznallyon sok rendbeli embereknek. Ez az Istennek Angyalanak beszede-

nek értelme. Lassuk micsoda hasznót vehetünk belőle. Meg ertők az Angyal beszedenek értelmét. Következik 1. be pecsetlese es zarlása felől az Isten titkos dolgainak.

I. Tanuljuk meg innét. Miben allyon az Istennek titkos dolgainak sorsa. [912:]

F. Ebben bizonyára, hogy petset alatt vagy az Istennek könyve. Nem mindenkinek jelenti meg Isten az ő titkos dolgait, de sőt inkább sokak el reytven vannak, be petseteltetnek, az mikeppen ki petsetelteti Isten Daniellel azt az Prophetiat, az ő idejében levő hitetlen emberek előtt, es az Isten igejének meg utaloi előtt. Ez az Isten titkainak modgya. Azt mondhatnad.

K. Miért cseleköszi az Iste[n] ezt, miért tartotta, s-miért tartya most-is az ő igejét, sok emberek előtt titokban? F. *Inscrutabile est et adorandum hoc Dei consilium*. Meg visgalhatatlan ez, es imadando az Istennek tanatsa[.] De bizonyos ez hogy az Apostoloknak idejének előtte az Izrael nepetül ki valva, nem volt az Christusnak ismereti minden embereknél, s-most-is penig sok nepek előtt nincsen. Az mint ez, mind az Sz. irasnak tanubizonsag teteleből meg tetzik, s-mind penigh az dolognak bizonyos volta-ból.

Az Szent irasból meg tetzik így, mert Abrahamnak es az ő maradekinak meg jelente Isten á Messiasnak ismeretit, de azon közben hagyja egyebeket az vaksagban es balvanyozásban: Az mint enekli az David *Psal. 147*. Ki hirdeti úgy mond Isten Jacobnak az ő igejét, es az ő szerzesit es itiletit az Izraelnek. Nem cseleködet így valami nemzetseggel, sem meg nem ismertek, az ő itileteket. *Esai. 52*. Az mit úgy mond nekiek nem beszellöttek volt, azt meg lattyak, es az mit nem hallottak volt, azt meg ertik. *Item Esa. 55*. Ime az mely nepet nem ismersz vala, azt hivod: es az mely nep tegedet nem ismert, te hozzád siet, az te Uradert Istenödert, es az Izraelnek szent Istenejert, ki tegedet meg dicsöit. Az Szent Pál penigh *ad Ephes. 2*. így szol az poganyoknak, s-mond: Meg emlekez-[913:]zetek úgy mond arról, hogy ti regen testben poganyok leven, az időben Christus-nélkül valok voltatok az Izrael tarsasagatul idegenek, es az igiretnek szövetegetül tavol valok, kiknek remensegtek nem vala, es ez vilagon Isten kívül valok valatok: De mostan az Jesus Christusban, ti kik regen tavol valok valatok, közel valok lettetek az Jesus Christus vere által. Meg tetzik azért ezekből, hogy az Christusnak ismereti, nem volt regenten meg jelentetven minden embereknek. *Experientia*, meg probalas, á mi időnkben löt pel-dak penig nyilván erőssittik, hogy nem volt nyilván, az Christusnak ismereti nagy sok nemzetsegeknél ennek előtte való időben,

ugy mint Asiaban, Indiaban, sőt az Uy világban csak hirrel sem hallottak az Christusnak nevet ennek előtte nem sok esztendőkel.

De miért cselekedte Isten ezt, miért ne[m] jelentette meg ezeknek az Christusnak ismeretit, ne visgallyuk, hanem imadgyuk, s-azt mondgyuk az Szent Pallal. O Istennek bölcsesegenek es tudományának: melyseges gazdagsaga? mely igen meg tudhatatlanok az ő itileti, es vegere mehetetlenek az ő utai? Mert ki mehetet vegere az Istennek akarattyanak? vagy ki volt neki tanatsa, *q. d.* senki nem. Nyugodgyunk megh tehát ebben, hogy az Istennek jo akarattyanak így tetzöt, s-ne visgallyuk tovab.

Az Danielnek Isten azt parancsollya, petsetellye be az könyvet: de miért? oka meg nem jelenti, s-az Daniel-is nem visgallya okat. Mi-is azt cselekedgyük. Ne sollicitallyuk Istent, *ad rationes reddendas factorum suorum*, hanem elegendgyünk meg az jo tetzesevel: Sőt adgyunk halat rayta, hogy Isten ez vilagi bölcsektül el titkolta, az ő Evangeliomanak melyseges titkait, es megh [914:] jelentette az kisdedeknek. Az mint hogy Christus-is ezen ad halakat az ő mennyei szent Attyanak. *Matt. 11. v. 25.* Ez it az tanusag.

### S-mire valo?

Szolgal amaz Pelagianusok ellen, az kik azt tanittyak, hogy az Isten mindeneket valasztot az örök életre, mindenekre egy arant tartozik az Istennek kegyelme: mindenekre egy arant tartozik az Christus aldozattyanak haszna; akar hidgyenek s-akar ne, így bolondoskodnak. Immar csak egy vagyon hatra hogy ezt-is hozza tegyek, hogy mindenek egy arant üdvözülnek, s-el veszik az örök életet, akar hidgyenek s-akar ne. De mi nem azt tartyuk, ha igen felette modot tart Isten az titkos dolgainak ki jelenteseben.

Tanullyuk megh innet. Honnet legyen az Istennek igejenek, könyvenek elegendendő authoritasa, meltosaga.

F. Bizony attul az Istentül, á ki parancsollya, az ő titkait be petseteltetni. Az mely petsetet szakasztot fel, amaz macula nélkül valo Barany az Úr Jesus Christus. *Apoc. 5. v. 5. vide locum.* Megh feddetnek hat it ez arant á Papista Atyafiak, az kik azt mondgyak, hogy az Romai Anyaszent-egyhaztul veszőn az szent iras meltosagot, es annak akarattya nélkül ketseges az szent iras. De bizonyara akar mely level is, annak be petsetlőjevel erős. Így ha az Isten petseti vagyon az szent irason, az Istennek petsetivel erős, s-onnet vötte az elegendendő authoritast.

Mert ő felsege szava. *Litterae tuae propter appensum tuum sigillum sunt fermissimae.* Az te leveleid az te tölled fel jedzöt petseted miat erősek. Ez az első resz. Lassuk az masikat. [915:]

## II. Vigasztalas.

Mondam masodszor ebben az versecskeben, vigasztalast nyuyt az Istennek Angyala az nyomorusagban levő Sidoknak, s-igy szol: Tudakoznak sokan es bővebben leszen az ertelem *q. d.* mintha mondana. Noha az Ecclesia sok nyomorusag alat leszen az Antiochus idejeben: es ez az nep-is az kik között elsz te Daniel, ala valo, es nem melto, á kinek ezt á titkos dolgot közöllyed, mindazaltal megh marad az Ecclesia, es lesznek jövendőben hivek sokak, mind az Sidok között s-mind penig az Poganyok között az kik az Prophetaknak tudomanyahoz ragazkodnak: á kik ezt az te neked meg jelentetöt titkos dolgot tudakozzak, es annak visgalasaban munkalodnak, es abban igen-is epülnek, es bővebben leszen ennek ertelme ő nalok.

Az mely valóságoskeppen vegben-is ment az utolso üdőben, az Christusnak idejeben. Mert á Daniel Prophetanak latasi, most az utolso üdőben az hivek elöt nyilván vannak. Ez az Angyal vigasztalasanak ertelme.

## Mit tanullyunk innét?

I. Tanullyuk meg innét: Menyivel vagyunk mi most bodogabak az O Törvényben levő hiveknel? sokkal bizonyara. Mert az mely jöendő mondasok az O Törvényben, igen homalyossok valanak, most immar az utolso üdőben vilagossokka löttének, az mint erről Cyprianus es Augustinus bösegesen irtanak, ezt bizonyityta á Daniel mikoron azt mondgya: *Augebitur cognitio*, s-mire szolgal ez? Erre bizonyara, hogy á menyivel inkab Isten minekünk vilagosban ki jelentette az ő melyseges titkait, annyi-val serembek legyünk annak visgalasaban. [916:]

II. Tanullyuk megh innét ezt-is: Mi modon kel az Istennek igijeben epülnünk? F. Azt mondgya á Daniel: Tudakozással Christus önnön maga is *Ioh. 5.* azt mondgya felölle. *Scrutamini scripturas, nam illae testimonium perhibent de me.* Visgallyatok az irasokat ugy mond, mert azok tesznek tanubizonsagot en felöllem. Ez azert az mi eppületünknek modgya az szent irasban, hogy legyünk az Istennek igijének szorgalmatos halgatoi, tanuloi. De it ez arant feddendők vagyunk ám mi Attyamfiai: mert igen restek vagyunk mind az tanusagra, s-mind penig az

könyörgésre. Nem így kellene lenni. De intellek legyetek szorgalmatosok. Ne itiljük azt, hogy be nyeltük immar az szentseget: mintha ugyan sokat tanultunk volna. De hidgyük el bizonnyal, oly melyseges tudomány az szent iras, hogy mindenkor vagyons mit tanuljunk abbol, serenseg, munka, faratsag, kevantatik hozza. Erre azert á mi Istenünknek igijenek tanulasara, visgalasara, segellyen minket az mi Istenünk fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

## VISIO QUINTA, ET ULTIMA.

### LXXXVII. *Praedicatio.*

„\*ES latam en Daniel, es ime mas ket Angyal ál vala, egyyk az folyo víznek partyan innet, az másik tul az folyo víznek partyan. \*\*Es egyyk monda á firfiunak, á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, az ki az folyo viz felöl ál vala, mikor leszen vege ezeknek az csuda dolgoknak? \*\*\*Es hallam hogy az firfiu az ki gyolcsban öltözöt vala, az ki [917:] á folyo viz fölöt ál vala: ki fel emelte vala az ő job kezét es bal kezét az eg fele, meg esküvek az örökke elő Istenre hogy ideig üdökig, es az időknék vegeig, es minek utanna el vegezi ez szent nepnek erejenek el oszlasat, mind ezek el vegeztetnek.”

### S U M M A.

Ebben az XII. es utolsó Caputban. Summa szerint keresztyének het rendbeli argumentomokkal, erősegekkel biztattyá, batorittya az Istennek Angyala á Gabriel Angyal, az Antiochus sanyarusaga, ostrom alatt levő hiveket, az ő jövődő meg szabadulasok felöl: hogy ha az keresztyének meg emlekezhethének rea.

Mert először ez helyben mint oda fel meg montuk, első erőseget veve az Christus személyetül, s-igy argumental: Valakiknek oltalmok az Jesus Christus á Mihály Angyal, nem kel azoknak ketsegeben esniök, az ő meg szabadulasok, s-meg maradasok felöl az ő nyom(y)rusagoknak idejen. De tinektök Sidok az Jesus Christus leszen oltalmatok, az ő oltalma leszen raytatok. Azert ne fellyetek semmit, ne esetek ketsegeben. Így bizonyara, az kiknek az Christus oltalmok, semmit nem kel felniök, es ketelkedniek. Mert ha Isten velünk senki ellenünk. Ez vala az első.

\* *Vers. 5.*

\*\* *Vers. 6.*

\*\*\* *Vers. 7.*

Masodik erősségöt veve az Istennek be írot Decretomatul, tanatsatul, s-igy argumental: Valakiket Isten be írot az életnek könyveben, fel bomolhatatlan Decretomanak általa, soha azokat á nyomoruságok között el nem hadgya. De ti be íratatok, azért ne fellyetek semmit, mert az Ur titóket el nem hagy.

Harmadik erősseget veve, az halotta(t)nak jövendő fel [918:] tamadasatul, s-igy argumental. El jö ugy mond az üdö, á mikon leszen mindeneknek, jöknak es gonoszoknak fel tamadasa, az melyben el veszik az hivek az ő nyomoruságoknak jutalmat, az örök életet, az hitetlenek kegyötlenek penig el veszik az ő gonosszágoknak büntetést. Azert nem illik ti nektök hiveknek az nyomoruságoknak közepötte ketseben esnetek, hanem söt inkab á testnek fel tamadasat, nagy örömmel varjatok, á melyben minden nyomoruságoknak vege leszen. Ez vala az harmadik.

Negyedik erősségöt az vigasztalásra veve az hiveknek az Istennek igijehöz valo szeretetektül, s-igy argumentala. Valakik az Istennek igijehöz ragazkodnak, meg maradast iger az Ur Isten azoknak. De noha kegyötlen leszen az Antiochus, mindazonaltal lesznek az kik ragazkodnak á Prophetak tanitasához. Annak-okaert á haboruság közöt-is ketseg-nelkül leszen az Ecclesianak megh maradasa, ne fellyenek az Antiochus fegyvere alat levő hivek semmit, ne essenek az ő meg maradasok felöl ketseben. Ezekről szollottunk vala ekkedig.

Most immar ezekben az jelen valo igikben, következők az Angyalnak ötödik vigasztalasa, az Antiochus öldöklese, kergese, kegyötlensege ellen: Az mellyet veszen az nyomorusagnak bizonyos el vegezöt hataratul. Summa szerint annak-okaert ezekben az jelen valo igikben, ezzel vigasztallya az Istennek lelke az hiveköt. Noha ugy mond nagy leszen az romlas, nagy leszen az hiveknek nyomorusaga az Antiochus Epiphanes idejeben, de mindazonaltal ugyan megh marad az Ecclesia mert az nyomoruság nem leszen öröкке valo, de bizonyos hatara leszen annak, az mely mikoron el következik, az nyomo-[919:]rusagnak vege leszen, es az igaz Isteni tisztelet uyjonnan fel epül; igy argumental.

Valaminek az Ur Isten bizonyos hatart vetöt, nem kel abban az hiveknek ketseben esni, hanem inkab annak ki menetelit jo remensegekkel kel varni. De az hiveknek nyomorusagainak az Isten bizonyos hatart vetöt, az mely mikoron el tellyesödik, ismet uyjonnan az igaz Isteni tisztelet fel epittetik Annak-okaert nem illik az hiveknek az ő nyomoruságok között ketseben esniek. Ez ennek az ötödik vigasztalasnak-is summaja.

S-mi legyen ennek az tudomannak haszna mi nalunk,  
s-vege?

F Ez bizonyara: Hogy mi is az mi nyomorusagink közöt, az Romai Anti-Christusnak dühössege közöt, alnok tanatsi közöt, ne essünk ketsegeben, mert hatart vetöt az Ur Isten az mi nyomorusaginknak, á mely mihelyön be tellesödik, mindgyart ugyan az igaz Isteni tisztelet fel epül. Így bizonyara Atyamfiai. Magunk vagyunk az példak, mert ennek előtte valo időkben igen nyakunkra ült vala az Romai Anti-Christus keresztyeni vallasunkban: de be telven az ő igajanak hatara, szabad folyast rendele az ő Evangeliomanak. S-igy cseleksödik ő felsege ennek-utanna-is. Ez ennek az igiknek summaja, s-haszna. Lassuk már reszeit.

## R E S Z E K.

Harom reszecskei vadnak ezeknek az jelen valo igiknek Keresztyenek.

Mert az első versben latast emleget az Daniel. v. 5.

Masodikban kerdest. v. 6.

Harmadikban felelet v. 7. Ez azert immar az Danielnek utolso latasa, s-lassuk rendel. [920:]

### I. Angyaloknak latasa.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik á latast, így szol á Propheta felölle, s-mond: Es latam en Daniel, es ime mas ket Angyal ál vala, egyik az folyo viznek partyan inset, az masik penig az folyo viznek partyan tul.

Mit akar?

Negy rendbeli dolgokat jegyöz meg ebben az versecskeben á Propheta. Mit?

1. Ki latta ezt á latast.
2. Holot latta.
3. Mit latot.
4. Mi módon.

1. *Quis.*
2. *Quid et*
3. *Vbi*
4. *Quomodo.*

## I. Ki latta azt az latast?

Az mi az első kerdest illeti, ki latta azt az mennyei latast? Azt mondgya az Daniel Propheta felölle, hogy ő maga latta, á ki az mennyei nagy fölsegnek szolgaja, es az kinek Isten immar sokszor annak elötte nagy dolgait meg jelentötte. Ez az lato személy Daniel önnön maga, ő á Tanito Doctor ez latasban, az Istennek kedves Prophetaja, ő tölle tanullyunk azert.

### Tanusag.

Ahonnet ez minékünk az tanusag. Szep dolog az mi idvösse-günknek utaban, á mennyei titkos dolgoknak erteseben, tanula-saban arra vigyaznunk. (Söt ugyan meg is kevannya ezt Isten.) Kitül akarjunk az Istennek hazaban eppülni? Azoktul bizonyara kiknek Isten az ő akarattyat ki jelentötte, es igaz hivatal altal be allatot az ő titkainak praedicallasara, safarlasara. Erre int á szent Pal-is á [921:] Timotheushoz irt könyvenek 2. reszeben v. 3. mikor így szol. 2. *Tim. 3.* Az gonosz embereknek úgy mond az utolso üdökben es az hitötleneknek elő menetelek leszen az gonoszban, egyebeket el csalvan, mivel hogy ök-is el csalattattak. De te maragy meg azokban az mellyeket tanultal, es á mellyek te read bizattattak, tudvan azt kitül tanultal. Vigyaz azert te-is, kitül akarsz tanulni, az Isten hazaban eppülni; ne bizzad minden tudatlanra lelkedet. Vetköznek azert it ez arant amaz tudatlan fa talpu barátok, kik semmit nem tudnak, s-még-is az Isten hazaban akarnak forgolodni, es ezekkel egyyüt igen bolondok á kik ezekhez köttöttek nyavalyasok lelköket. Ez az első kerdes.

## II. Helye es materiaja az latasnak.

Masodik kerdesünk ez vala: Mit latot, es holot latta ezt á latast á Daniel? F. Ved eszedben. Ket Angyalokat latot: masokat á kivel, á kit ennek elötte fejer ruhában latot vala, á kinek szö-melyerül bösegesen tanita ennek elötte az tizedik reszben az Propheta.

Helye felöl penig holot latta legyen, azt mondgya az Daniel, hogy az folyo viznek partyan, az egyyiket innen, az masikat tul. S-micsoda folyo viz volt az? F. Jegyözd meg jollehet nevet meg nem jelenti az Daniel ennek az folyo viznek, de hihető, s-az iras magyarazo Doctorok-is azt tartyak; az volt az Hideggel folyo viz, az mas nevel Tygris folyo viznek mondatik, az Moyses penig

hija Physonnak. Nem szokatlan-is pedig ez az irásban, hogy latast lat az Daniel az folyo viz mellet; Söt gyakorta olvassuk, hogy Isten az ő szolgainak mennyei latasokat mutatot az folyo vizek mellet. [922:] Az mint oda fel-is monda az Daniel *cap.* 8. hogy az Ulay folyo viz mellet alvan, latot mennyei jelenest, az Ezechiel-is Isteni latasokat latot az Kebar folyo viz mellet *Ezech.* 1. Az Janos Baptistanak, meg nilatkoznak az Egek, alvan az keresztelő Janos á Jordan vize mellet. Nem azért cseleköszi pedig ezt ő felsege mint ha az ő hatalma ide köttetöt volna, mert mindenüt ki jelentheti az ő hatalmat. De ezt itilhettyük okanak lenni, hogy neha Isten á folyo vizek mellet jelentötte ki az ő titkos tanatsit, hogy az folyo vizek, úgy mint külső jegyei, jelei, petseti lennenek, az szent leleknek büseges ajandekinak, melyeket az szent lelek Isten ar-vizkeppen szokot önteni az ő szolgaira. Ertyük azért mit latot, s-holot latta ezt ő az mennyei latast. Tanuld megh te-is. Nem köttetöt az Isten az megh halgatasban bizonyos helyhöz: de mindazonáltal megh kevannya hogy ide az gyülekezetbe sies: *domus mea domus precationis.*

### III. Situsa meg határozása.

K. Harmadik kérdésünk ez vala, mikeppen latta az Daniel ezeket az mennyei szent Angyalokat.

F. Ved eszedben, azt mondgya felölök az Daniel, hogy allottanak az folyo viz partyan, egyik innét az masik tul. Mit peldaz ez? Azt peldazza, ezeknek az szent Angyaloknak fen allasa, hogy szolgalo lelkek ők, es keszek minden szem pillantasban, az ő Uroknak Isteneknek szolgálni, es az ő parancsolattyat vegbe vinni. Mert *stare coram aliquo Phrasi Hebraea significat ministrare servire, operam navare alicui*, söt nem csak az mi Istenünknek szolgálnak, hanem az hiveknek-is szolgálattal akarnak lenni, az mint ez sok rendbeli meg löt peldakbol meg tetzik. Mint pel-[923:]danak okaert szolgál az Gabriel Angyal Danielnek az ő latasanak magyarazattyaban *cap.* 8. Az Sodomának, Gomorrhának veszedelmenek idejen szolgálnak az Istennek Angyali á Loth Patriarchának, kezenel fogva ki hozvan ötét az veszedelemből. Az szent Petert az Istennek Angyala szabadittya ki az tömlőtzből *Actor.* 12. Az Urnak Angyala taplallya etellel, itallal illyest á pusztában. Ez az Istennek Angyala vezere az Izrael nepenek az pusztában. Es most-is tabort járnak az Istennek Angyali környülünk, hogy az Satan az ő tagjaival ne arthassanak mi nekünk. Nem ok-nelkül mondatnak hat az szent Angyalok fen allani, az mennyei nagy fölsegnek előtte ketten vadnak, hogy az

ő tanubizonságok annyival legyen helyesb. S-ertyük az első dolgot, tudni illik, mennyei latasat az Danielnek. Lassuk az másodikat.

## II. Kerdes.

Mondam masodszor, ezekben az föl vöt igikben. Kerdest emleget az Istennek lelke, á kiröl így szol az Propheta. s-mond: Es egyik monda az firfiunak, á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, á ki az folyo viz felöt ál vala, mikor leszen vege ezeknek ez csuda dolgoknak?

Mit akar?

Harmat jegyöz megh ebben-is az versecskeben az Propheta.

- |  |                               |
|--|-------------------------------|
| 1. Kicsoda ennek az kerdesnek indito oka?      | <i>Quis? causa efficiens.</i> |
| 2. Kitül tudakoznak?                           | <i>Quem? subjectum á quo.</i> |
| 3. Miröl? Micsoda á kerdesnek summaja, cellya? | <i>Quid? subject. de quo.</i> |

### I. Indito ok. *Causa efficiens*

Indito oka, az az, mellyik az két Angyalok közzül tamasztotta az kerdest, eze á ki innen ál vala az parton, [924:] avagy az ki tul: Nem jelenti meg egy altallyaban az Propheta, de hihető dolog, az mint az iras magyarazo Doctorok meg eggyeztenek ebben, hogy mind az ketten indítottak ezt az kerdest, az viz parton allo szent Angyalok. Mert mind az kettőnek ugyan azon egy igyekezetek kevanságok vala. Mert minekutanna hallottak volna, hogy sok nyomorusagra kellene jutni az Ecclesianak, szanakozvan, bankodvan az szent Angyalok az hiveknek nyomorusagan, ennek vegere akarnak menni, s-kerdest inditnak felölle. Az szent Angyalok azért, avagy egyik, avagy mind az ketten ennek ez kerdesnek indito okai: *Á quo*. Kitül tudakoznak penigh ezek az szent Angyalok azt-is meg jelenti az Propheta, s-azt mondgya: Attul az firfiutul á ki gyolcs ruhában öltözöt vala, es á ki az folyo viz felöt ál vala.

Kicsoda volt ez?

F. Meg magyarasztuk ezt immar, ennek előtte az tizedik Caputban es ez senki nem vala egyeb, hanem az mi Urunk Jesus Christus. Az kinek it az Propheta mind személyet, s-mind tisztit, s-mind hatalmassagat megh jelenti. *Personam*. Személyet

jelenti megh á holot ötet amaz firfiunak mongya: az az, testből lelekből allo embernek. A mellyel peldaztatot az Christusnak jövendő meg testesülese, emberre lete, mert bizonyara ez az személy az Ur Jesus öltözte fel, az emberi testöt be telven az időnek tellyesege, az mint az szent Pál emlekezik felölle.

*Officium.* Tisztit jelenti ennek az Christusnak az Propheta, á holot azt mondgya, hogy gyolcs ruhában öltözet volt, mert ez az öltözet regenten az Papoke volt, az mint meg vagyon irvan *Exod.* 28. az mint erről az tizedik [925:] Caputnak magyarázatyában bösegesen szollottunk. Es ezzel peldaztatot az Ur Jesus Christusnak Papi meltosaga az mellyel megh tartot minket az mi büneinkből, örökke valo igazságot (az mely hasonlittatik az fejer ruhahoz) mutatvan be mi erettünk, az ő mennyei szent Attyanak. Ezt peldazza az Christus tisztit az ő fejer öltözeti. Most az aszszony nepeke az fejer ruha. Megh lassak hogy tisztan viselleyek, mert az fejer ruha tisztasagnak ruhaja. De sokan meg rutittyak.

*Authoritas.* Hatalmassagat jelenti az Christusnak az Propheta, á holot azt mondgya felölle: hogy allot az folyo viz fölöt, mert az folyo vizeknek nevezetin ertetnek az szent irasban gyakorlattossaggal minden nemzetségeknek sokasagi, azt akarja azert mondani az Propheta, hogy az Christusnak birodalma, hatalma minden nemzetségekre ki terjed. Ertyük azert kítül tudakoznak az Angyalok, tudni illik az hatalmas Ur Jesus Christustul, á ki all az vizeknek felötte, ez vala az masodik dolog.

### III. Micsoda szömelyről tudakoznak?

Harmadik kerdesünk it ez arant ez vala, micsoda summaja az szent Angyaloknak kerdesenek?

F. Ved eszedben. Ez az mint proponallya az Propheta, s-elő hozza. Mikor leszen vege ezeknek az csuda dolgoknak? az az: mikor telnek be mind ezek, az mellyek szallanak az Ecclesiara. az Istennek nepere, az Antiochus Epiphanes idejeben. Csuda dolgoknak hija penig ezeket. Mert bizonyara csudalatos vala az Antiochusnak nagy kegyötlenese az Istennek nepen.

### Tanusag.

Tanullyuk meg elsőbe[n], á sz. Angyaloknak tudakozasokból [926:] á kik halvan az Ecclesianak követközendő nyomorusagit. tudakoznak annak vege felöl. Mikor leszen annak vege? Mit tanullyunk meg? Ezt, micsoda indulattal vadnak az szent

Angyalok az Ecclesiához, s-annak igaz tagjaihoz? F. Ezzel bizonyára, hogy felette szanakoznak ők az hiveknek nyomorúságán, örömet vigyaznak az mi idvössegiért: es kevényt az Anyaszent-egyháznak ez sok nyomorúságok alól való meg szabadulását.

Ahonnet, minekünk is ez az tanuság, hogy mi-is szanakozzunk, hozzánk illik az mi felebaratinknak nyomorúságán, es felette feddendők azok, á kik egyebekkel nem gondolnak semmit, csak hogy magok elhessenek bekesseben. Nem úgy Attyamfia, nem hogy csak te neked legyen jól dolgod, hanem felebaratodra-is gondot visely. Ezt kevényt az Istennek lelke.

Masodszor tanullyuk megh ugyan ezen Angyaloknak almelkodásokból, az kik almelkodvan az Istennek dolgain, almelkodvan tudakoznak, annak ertelme felől.

Mit tanullyunk meg? ezte? Hogy hogy kel az mennyei dolgokban eppülnünk?

F. Almelkodással, s-nagy kevénsaggal bizonyára, *sicuti faciunt Angeli*. Ne bocsasd hat el az füled mellet az Istennek igejet, mint valami Baba beszédöt, hanem legy figyelmes halgato.

Harmadszor tanullyuk megh ugyan ezen szent Angyaloknak példajabol, az kik örömet akarnak tanulni á Christustul: es az ő kerdezkedesekben nagy mertekletessegiöt tartanak, az mi helyös, arról tudakoznak: tudni illik, az nyomorúságoknak vegeiről, semmi csinositást nem üznek kérdésökben. [927:]

Mit tanullyunk meg?

Ezt, hogy mi-is örömet tanullyunk az Christustul es annak szolgaitul. Ne visgallyuk azokat, az mellyeke[t] Isten az ő titkos tanatsában el reytöt, s-az mellyeket magának tart, hanem az mit az ő igijében ki jelentöt az mi idvössegi felől, azokrol értéközzünk, ez bizonyára az mi tisztünk. De felette igen el mennek az emberek sokak attul az modestiatul az együgyüseg-től. Mert vannak sokak az kik nem örömet akarnak tanulni, azt itilven magok felől, hogy oly igen bölcsek, holot semmit nem tudnak. Nemelleyek penigh oly dolgokrol tudakoznak, kiket az Ur Isten csak az ő titkos tanatsában helyhezttetöt. De mi az Angyaloknak együgyü voltokat kövessük, elegek azok az üdvössegre á kiket Isten az ő igijében ki jelentöt.

Negyedszer, Tanullyuk megh á Prophetatul, á holot, mind személyet, mind tisztit, mind meltosagat, meg jelenti az Christusnak, mert kel hinnünk s-vallanunk, az Christusnak szömelye,

tiszti es meltosaga felöl. Szömelye felöl azt kel bizonyara, hogy ő egyedül az Attya Istennek természet szerint valo szent fia, az ki bizonyos időben fel vötte az emberi testet az szüz Mariatul. Tiszti felöl penig ezt, hogy ő egyedül az mi fü Papunk, á ki föl vitetet az aldozatra; es az egyszer valo tökelletes aldozattyaval az mi büneinket el törlötte. Meltosaga felöl penigh ezt kel hinnünk vallanunk. Hogy az ő hatalma egyyk tengertül fogvan az masik tengerig vagyon, es az ő birodalma, meg marad mind örökke. Ez innet minekünk az tanusag. S-lassuk az utolso dolgot.

### III. Az Christusnak feleleti.

Harmadik es utolso reszeben, ezeknek az jelen valo [928:] igiknek mondam irja megh az Propheta. Az mi Urunk Jesus Christusnak, az szent Angyaloknak az ő kerdesekre valo feleletit, á kiröl immar igy tanit, s-mond: Hallam hogy az firfiu, á ki gyolesban öltözöt vala, az ki az folyo viz felöt vala, (az az, az Úr Jesus Christus) ki fel emelte vala az ő job kezet, es bal kezet az eg fele, meg esküvek az örökke elő Istenre, hogy ideig, időkig es az üdőknek vegeig, es minekutanna el vegezi az szent nepnek erejenek el oszlasat, mind ezek el vegeztetnek.

A holot ket rendbeli dolgokat kel minekünk meg jedzenünk. Először ezt: Micsoda modot tart az Christus az feleletben. Masodsor. Micsoda az Christus feleletinek summaja, Argumentoma czellya.

#### I. Modgya es formaja.

Modgya á Christus feleletinek ebben ál, hog[y] esküvessel felel az Christus az Angyaloknak kerdesökre. Söt ennek felette ezt-is az Ceremoniat meg tartya, hogy ket kezeit fel emelven esküveset ezzel erősiti. De mondhatnad. Hogy vagyon ez, hogy az Christus mind ket kezeit fel emelven esküszik holot az közönséges szokasban elegseges valakinek job kezet az esküvesben fel emelni?

F. Ket okai vannak ennek: Egyyk ez hogy lenne ez az jelen valo dolognak nagyob bizonsagara. Masik oka ez. Mert az Jesus Christus ál vala az vizek felöt. Az ket Angyaloknak közepötte az kik ket felöl az parton alnak vala. Akara azert hogy mind az ket Angyalok ezzel az Ceremoniaval mind ket felöl confirmaltatnanak. Es az Christus esküveseben batorsagoson meg nyugodnanak. Ez nez erre az Ceremoniara.

Kire esküszik pedig, azt-is meg jelenti az Propheta, s-azt [929:] mondgya az örökke elő Istenre, ugy mint ki örökke valo elet, es ő ád mindeneknek életöt. Ez az első dolog.

### Mit tanullyunk innét?

Tanullyuk meg innét á Christus esküveséből. Szabade az Keresztyen embernek eskünni? F. Szabad, jo es igaz szükségos dolgokban, mert önnön maganak az Ur Jesus Christusnak példaja mutattya.

Ugyan it tanullyuk meg azt-is. Kire kellyön eskünni? Tudni illik csak az egy elő Istennek nevere: Nem pedig valami teremtöt allatra, avagy az meg holt szentekre Sz. Peterre, Sz. Palra, Sz. Laszlo Kiralyra. Szüz Sz. Imre Kiralyra, az mint az Papistak cselekednek.

### II. Az Christus feleletinek erősege.

Masodszor mondam, ugyan it azt-is meg kel latnunk. Micsoda az Christus feleletinek summaja? F. Ved eszedben. Summaja az Christus feleletinek ez: hogy tudni illik bizonyos hatart vet az hiveknek nyomorusaganak. Melynek mind esztendeit, hany esztendőig tartson az Antiochus kegyötlenese az Ecclesian, s-mind pedig bizonyos ki tellyesedest az pusztitasnak meg jelenti.

Esztendeje felöl az Antiochus kegyetlensége az mondgya, hogy ideig, idökig, es az üdöknek részeig leszen az, á holot az időn ert esztendöt. Az idökön ket esztendöt, az idöknek reszen pedig ért tiz napokat, az az: három esztendöt s-tiz napokat: mert ekkedig tartot az igaz Isteni tiszteletnek interruptioja, megh szakadasa, az Sido nemzet közöt az Antiochus Epiphanes idejeben, á mint az historiakkol ki tetzik, *vide Polanum*. Complementoma felöl penigh, az az: bizonyos be tellyesedese felöl az Antiochus kegyötlensége az mondgya. Es [930:] minek-utanna el vegezi az szent nepnek el oszlasat, mind ezek be tellyesödnek avagy mikoron be telik á sz. nepnek seregenek el oszlása, mind ezek be tellyesödnek. Az az, azt akarja mondani. Minek-utanna Isten azt az veszszöt, tudni illik, az Antiochus Epiphanest az tüzre veti, á mellyel sanyargatta az ő nepet. Vege leszen az hiveknek nyomorusaganak, es az hivek uy szabadsagra jutnak. Ez az Christus beszedenek értelme.

## Mit tanuljunk innét?

Ez innét az tanuság: Nem örökre való á hiveknek az ü nyomorusága, hanem bizonyos esztendőt, időt hatart, vetőt az Ur Isten annak, az mely mikoron be tellyesödik, az hiveknek nyomorusaganak vege leszen. Sőt ennek felette, az ö Anyaszentegyhazának ellensegit-is meg bünteti: Mert az hiveknek megh szabadulasaval, az hitötleneknek veszedelme öszve köttetet. Ne fellyünk hat az mi nyomorusaginknak közepötte. Mert ö felsege megh szabadította, s-meg tartya bizonyos időben az ö Ecclesiaját. Szabaditsón s-tartson meg minket-is az mi Istenünk fiaert az Ur Jesus Christusert. Amen.

### *LXXXVIII. Praedicatio.*

„\*ES en hallam, es nem ertem, es mondek, Uram micsoda leszen ezeknek vege? \*\*Es monda: Meny el Daniel mertkevannak zárva es pecsetelve ez beszedeik utolso ideig. \*\*\*Megh tisztitatanak, meg fejeztetnek, es meg frisseltetnek sokan, es az [931:] hitötlenek hitötlenül cselekösznek, es az hitötlenek semmit nem ertenek, de az ertelmesek ertenek.”

### S U M M A.

Ennek előtte való tanításunkban keresztyenek. Megh magyarázok az Daniel Prophetanak ötödik Argumentomat, melyben biztata az Istennek Angyala az Antiochus Epiphanes sanyaru ostora, kegyetlen igája alatt levő hiveket az jövőendő megh szabadulással. Kinek summaja rövideden ez vala: Noha úgy-mond nagy leszen az romlás, nagy leszen az nyomoruság az Antiochus idejében. Nem kerülük el ezt az hivek semmikeppen. De mindazonáltal ne essenek az hivek ketsegeben. Miért?

Mert az Ur Isten hatart vetet annak, nem tart az hiveknek nyomorusága örökre: De mihelyen be telik ez az el rendeltetet üdö, ismet uyjonnan az Ecclesia fel eppül. Meg szabadulnak az hivek az Antiochus dühössegetül, értöde? Ez vala az Argumentum. Valaminek az Ur Isten hatart vetöt, nem kel abban az hiveknek ketsegeben esniök, hanem söt inkább illik annak jó remen-séggel veget varni. De á hiveknek nyomorusaganak, az Antio-

\* Vers. 8.

\*\* Vers. 9.

\*\*\* Vers. 10.

chus kegyetlensege alatt határt vetőt. Annak-okaert nem illik az hiveknek ez alatt az nyomorusag alatt ketsegeben esniök. De en most ezt több beszedekkel nem szamlalom, hanem az jelen valo igiket lassuk.

## S U M M A.

Summa szerint annak okaert ezekben az jelen valo igikben kövötközik az Angyalnak hatodik vigasztalo Argumentoma. Mellyet veszön az nyomorusagoknak vegetül, hasznatul, *á fine et usu calamitatum*, s-az az Argumentum. Valami az hiveknek javara vagyön, s-javara [932:] szolgal. Nem kel abban az hiveknek ketsegeben esniök: De azok az nyomorusagok, az mellyek fognak kövötközni az hivekre, javokra leszen á hiveknek. Annak-okaert nem illik az hiveknek abban ketsegeben esniök, hanem bekesseggel kel szenvedniök: Nehez leszen az nyomorusag, de az Ur Isten jot hoz ki belölle. Ez az Argumentum, s-ez é mostani igiknek summaja. Es ezt ugymint egy Dialogusban á Danielnek kerdeseben, s-az Christusnak feleletiben titulallya az Propheta.

Mi leszen haszna?

Haszna mi nalunk ez leszen: Hogy ha az Ecclesianak nyomorusaghi jo vegre, s-az Isten jot hoz azokbol ki, tehát mi-is szenvedgyük azokat bekesseggel. Ez rendi, summaja. Lassuk reszeit.

## R E S Z E K.

Ket Reszetskei vadnak ezeknek az jelen valo igiknek.

- |                           |  |
|---------------------------|--|
| I. Az Daniel kerdes.      | 1. <i>Interrogatio Danielis.</i>           |
| II. Az Christus feleleti. | 2. <i>Responsum Christi.</i> Lassuk tehát. |

### I. Az Daniel kerdes.

Az mi az első részt illeti, így szol felölle az Propheta, s-mond: Es en hallam es en ertem, es mondek: Uram micsoda leszen ezeknek vege, á holot ezekben ez igikben ket kerdeseket kel meg jegyezniünk igen rövideden.

1. Mi adot okot es alkalmatossagot Danielnek ez kerdesre.
2. Micsoda az kerdesnek Summaja.

## 1. Alkolmatosság.

Az mi az első kerdest illeti: Mi adot okot es alkolmatossagot Danielnek erre az kerdesre. F. Ved eszedben. Okot es alkolmatossagot erre az Danielnek az ő maga tu-[933:]datlansaga: Mert á holot hallya az Angyalnak kerdeséből es feleletiből, Az Istennek nepenek az Sido nepnek nyomorusaganak utolso hatara rol valo Disputatitot, meddig leszen az Ecclesia üldözese. Mikor leszen az Antiochus birodalma alat valo nyomorusagnak vege, s-meddig tart ez az Istennek nepenek nyomorusaga. Tudni illik, ideig, időkig, es az időknek reszeig, Semmit ebben az feleletben nem ert az Propheta Daniel, az mint önnön maga vallast teszen felölle s-mond: *Et ego audivi et non intellexi*. Es en ugy-mond hallam, de nem ertem ezeket. De mind azonaltal igen akarja á feleletet erteni, tudni. Ez azert az ő tudatlansaga es az mellet az ő kevansaga kenszeriti az Danielt, hogy kerdest tegyen az Istennek fiatul, az Ur Jesus Christustul, á kit az Daniel öUranak nevez lenni. *Domine mi*. Uram ugymond micsoda leszen mind ezeknek vege, ez az *occasio*, alkolmatosság egy igivel.

## 2. Summaja kerdesenek.

Masodik kerdesünk ez vala itt ez arant egy igivel: Micsoda tehat á Daniel kerdesenek summaja? Miről tudakozik? F. Summaja á Daniel kerdesenek ez: Uram, micsoda leszen mind ezeknek vege *q. d.* Mintha mondana á Daniel, ekkedig bizonyara szollottatok magatok közt büsegesen. Miről? tudni illik, ezeknek az csuda dolgoknak vege, hatara felöl, de en abban nem ertöttem semmit, annak-okaert kerlek Uram, magyarázd meg nyilvabban azt az időt mikoron leszen az, hogy az Ecclesia az ellensegnek fegyveretül meg szabadul, es az igaz Isteni tisztelet az Jerusalemlomaban fel epül? Ez az Daniel kevansaga, s-kerdese. Eddig az első dolog. Lassuk mar ezeknek hasznait az következendőkben. [934:]

## Mit tanullyunk innét.

Tanullyuk meg elsőben á Daniel peldajabol, á ki örömet meghallya az ő tudatlansagat az mennyei dolgokban, hogy nincsen senki az emberek közzül, az ki az mennyei dolgokat mindenkben, pontrol pontra fogyatkozás-nelkül erthesse, mert az embereknek elmeje ebben az életben, sok rendbeli fogyatkozásokkal környül vetetöt. De az mennyei Schola leszen, az holot tökellete-

sen mindeneket fogunk erteni. Az mint szol az szent Pál felöle *Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus*. Resz szerint ertyük, s-resz szerint Prophetalunk. De mindazonáltal az á mi természetünknek romlot s-fogyatkozot allapattya arra intsen bennünket, hogy még-is az menyivel tudatlanbak vagyunk, annyival inkab igyekezzünk tanulni, s-naponkent az üdvösseg utaban epülni. Áz mint cseleköszik az Daniel, á ki az menyivel inkab nem erteni á titkos dolgot, az mellyet hal az Angyaloktul, annyival inkab igyekezik vegere menni, s-erteni.

Mi penig it ez arant vetkezőnk ez ellen annyiban, hogy ha valami nehezege találkozik az szent irasban, mindgyart ki faradunk belöle, s-el allunk melöle.

II. Tanullyuk meg az Daniel peldajabol, á ki örömet meg vallya az ő tudatlansagat. *Quid discamus*. Mit tanullyunk? Mertekletes keresztyen emberhöz illik. Tanubizonsagot, vallast tennünk azokról, az mellyeket nem ertünk: de viszontag kevely fel fuvalkodot elmenek jele az, annak értelmevel dicsekednünk az mit nem ertünk. Az mint az Cicero-is mondgya: 3. *Tuscul. Quaes. Optimus ac gravissimus quisq[ue] confitetur se multa ignorare, et multa sibi etiam atq[ue] etiam esse discenda. Item ait Aug. Melius est nesci-[935:]re quam errare, melior est fidelis ignorantia, quam temeraria scientia*. De vannak bizonyara sokak, az kik tudatlansagokat nem akarjak ismerni, hanem azzal akarnek dicsekedni, az mihez nem ertnek semmit. Szegyenlik tudatlansagokat meg vallani. \*De bizonyara sokat ert az, á ki azt erti hogy sokat maga nem ert, es azert hogy meg ercse igyekezik es munkalodik, az mikeppen az Daniel Propheta cselekedet, az ki kevannya elő menetelit. *De sana scriptura dixit Gregorius. Evangelium est Pelagus in quo elephas natat, agnus peditat, ita certé*. Az tudatlan ember ugyan lomo az szent irasban, de az okos elmejü, mint az barany csak alig lepik benne. Ne legy hat olyan mint az fellyül csapo malom hogy menten meny. hanem modgyaval lepjel.

III. Tanullyuk meg vegezetre az Daniel peldajabol, á ki örömet meg vallya tudatlansagat, s-az mit nem ert abban, tudakozik az Christustul. *Quid observemus*. Ezt, holot kel azoknak értelmet keresnünk, s-kitül az mit mi nem ertünk? F. Bizonyara attul á kitöl tudakozik az Daniel, tudni illik az Christustol, az mint önnön maga mongya, s-hi hozzaja minket s-mond *Ioh. 7. v. 37. Si quis sitit, veniat ad me, et bibat*. Ha ki szomjuhozik, jöjön en hozzam s-igyeke, az az, az ki szomjuhozza az Istennek ismeretit,

\* *Observerni Pastores*.

az igazságot, az örök életöt, mennyen az Christushoz s-igyek. *Et Iacob. 1. Si quis non habet sapientiam petat á Domino.* Ha kinek nincsen bölcsesége kerjen az Úrtul. Ha azért mi-is, valamit nem értünk, á Daniel peldájából siessünk az Christushoz, s-tanuljunk tőle. Meg feddetnek annak-okaert it ez arant az Papista Attyafiai, á kik bizonyos tiszteket osztottak az meg holt szenteknek, hogy azok-[936:]ban folyamjanak ő hozzájuk, úgy mint győzedelmert Sz. Mihályhoz, Sz. Györgyhoz, Szemgyogyitasert Rha-phaelhoz, Fogfajasert Apolloniahoz, Bölcsesegert Cathalinhoz, Dög halál ellen Sebestyenhöz, s-Rhocushoz. De mi minden szükséginkben folyamjunk csak az egy Ur Jesus Christushoz. *Qui factus est nobis sapientia á Patre, et in quo sunt omnes thesauri sapientia et cognitionis absconditi Colo. 2. v. 3.* az mely Christusban vannak az bölcsesegnek, es ertelemnek tellyes kencsei el reytetve. Ez innet az tanusag. Ez az első resz. Mennyünk az masikra.

## 2. Az Christusnak feleleti.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igikben írja meg az Propheta, az mi Urunk Ur Jesus Christusnak az Daniel kerdese-re valo feleletit, á kiröl immar így tanit s-mond: Es monda úgy mond menny el Daniel, mert be vannak zárva es petsetelve ez beszede-k utolso ideig. Meg tisztitatnak meg fejerittetnek es meg frisseltetnek sokan: es az hitötlenek hitötlenül cselekesznek, es az hitötlenek semmit nem ertenek, de az értelmesök ertenek.

Mit akar ez igikben.

Kettöt jegyöz megh az Propheta, igen rövideden. Mert elsőben parancsol Isten á Danielnek s-okat-is mondgya, Masodszor. Veget, hasznat jelenti az nyomorusagoknak. Mi haszna leszen az hiveknek nyomorusaginak. Lassuk tehát.

### 1. Parancsolat.

Az mi az első dolgot, tudni illik, á parancsolatot illeti, it ez arant így szol felölle, s-mond: *Abi Daniel.* Menny el Daniel. Mintha mondana, elég legyen teneked Daniel, [937:] ne tudakozzal tovább, ne munkalodgyal ebben tovább, elegendgyel meg ezzel az mennyei jelenessel, szünnyel megh ettül az kerdestül: Ideje hogy te meg haly es el temettessel az te attyaiddal, azért visely arra gondot. Ez az mandatumnak, parancsolatnak sensussa, értelme. Okat penig á parancsolatnak. Miért ne tudakozza, ez

dolog felöl tovább ezt mondgya. Mert úgy mond be vannak zárva es petsetelve ez beszédek utolsó ideig, az az, el halasztatik ennek az dolognak világos értelme, senki az emberek között tökéletesen meg nem értheti, mind addig, meddig el nem jő az az idő, mely el rendeltetöt Istentől ennek világos értelmére az mikor ez valóságos-keppen be teljesödik. Annak-okaert te-is hagy beket neki. Ez az Christus parancsolattyanak igaz értelme.

Mit tanulsz belőle.

I. Tanuljuk meg innét elsőben, á holot kegyessen felel az Christus az Daniel kérdésere. Mely nagy szeretettel jó akarattal legyen az Ur Jesus Christus az emberekhöz. Ezzel bizonyara, hogy valakik ő hozzája igaz hitből buzgó könyörgesnek általa folyamnak, meg felel ő felsege azoknak, oktatya es tanittya őket Sz. lelkenek es szent igijenek általa. Ezt cselekedgyük tehát mi-is, s-essünk az Christushoz, soha meg nem fogyatkozunk ő benne. Kegyelmes valasszal bocsát ő felsege bennünket, az mint cselekdőzik Daniellel.

II. Tanuljuk meg másodszor, az Christus feleletiből, á hol azt parancsollya Danielnek. Mennyen el: az az, hadgyon beket az felettebe való tudakozásnak immar; hanem emlekezzek meg arról, hogy ideje immar ő nekie meg halni, készüljön arra. [938:]

Mit tanulunk meg?

Ezt tudgya az Ur Isten mellyek szükségesek minekünk az mi idvőségünkre, s-micsoda elegendes: Hadgyunk beket az felettebe való Curiositasnak, Tukalkodásnak, jozanon Philosophallyunk, bölcselködgyünk. Sőt mind mennyei s-mind penigh világi melsegös dolgokrol úgy Philosophallyunk úgy bölcselködgyünk, hogy azonközben, mindenkor meg emlekezzünk arra, hogy megh kel halnunk, s-ahoz jó készüllettel legyünk. Mert igen modnelkül bölcselködnek azok, az kik az melyseges, titkos dolgokrol úgy elmelkednek, hogy azonközben az ő halando, romlando, eletek felöl megh nem emlekdőznek. El mulattyak azt, hogy minden embernek meg kel halni.

III. Tanuljuk meg az Christus beszédéből, á hol azt mondgya, hogy be vannak ezek petsetelven az utolsó ideig.

Mit tanulunk innét?

Ezt hogy sok dolgok az régi szent Propheták idejében, az O Testamentomban petset alatt titokban voltanak. Az mellyeket

Isten az Uy Testamentombeli hiveknek nagy világossan meg jelentőt. Mert azok idővel ige szerint vegbe mentenek. Annakaert volna miért halat adnunk Istennek, hogy ha tudnánk elmelkedni felölle. Ez az első dolog, lassuk az masodikat.

## II. Az nyomorusagoknak hasznairol es ki meneteliről.

Mondam masodszor vigasztalasnak okaert, ezekben az igikben, veget, hasznat jelenti Christus á nyomorusagoknak. (Mi hasznal eszen annak) hogy á hivek az nyomoru-[939:]sagok között ketsegeben ne essenek s-igy szol felölle, *de usu calamitatum*, az nyomorusagoknak hasznairol. Meg tisztitattak meg fejerittetnek, meg frisseltetnek sokan.

### Mit akar?

Hasonlatossag által magyarázza á hiveknek nyomorusaganak veget, hasznat. Először á tisztitast, veszi á buzatul, az mely az pelyvatul az szoro-lapat által megh tisztitattik. Masodikat á fejeritast, veszi á Poszto festőtül, avagy mosotol, á kik az ő posztojokat mossak, fejeritik. Harmadikat á Frisselest, veszi az ötvösöktül, á kik az tűz által proballyak az ezüstöt, es az aranyat, es azt megh valasztyak söpreitül, scoriumatul. Azt akarja azert mondani ez hasonlatossagokban az Christus. Az mikeppen ugy-mond az buza tisztitatik pelyvajatul. Az ruha fejerittetik az mosotul. Az ezüst, arany probaltatik á tűzön az ötvöstül. Így az hiveknek nyomorusaganak vege ez, hogy az által tisztitattanak, fejerittetnek, es frisseltetnek ök.

Miert? Nem veszedelmekre, hanem meg maradasokra. Es bizonyara keresztyenek, á buzabol nem leszen fejer kenyér, hogy ha pelyvajatul meg nem tisztitatik: Az ruha sem leszen fejerre, hogyha meg nem mosattatik. Az arany nem fenlik, ha az tűzön meg nem probaltatik. Így az hivek-is nem lesznek tisztak, ha meg nem tisztitattanak. Nem lesznek fejerek, ha meg nem fejerittetnek. Nem fenlenek, ha meg nem frisseltetnek, de ez az nyomorusagoknak az ő haszna, hogy az hivek ez által tisztak, fejerek, frissek legyenek, ezt erőssiti Christus. Illik tehát hogy az hivek az nyomorusagoknak bekesseges türői legyenek, s-jo remenséggel annak veget varjak, ez az Christus akarattya. Orvosság gyanant vagy on tehát az hiveknek az [940:] nyomorusag, szenvedgyek bekesseggel ideig. Ez it ez arant az vigasztalás az Christustul, az hiveknek, s-ez az nyomorusagoknak haszna. Ez haszna. Vege felöl penig, ki meneteli felöl, az nyomorusagok-

nak. Micsoda legyen azoknak vege, mind az hivekben, s-mind pedig az hitetlenekben, vegezetre meg jelenti, s-arra-is meg felel. Elsőben pedig az hitetlenek felől azt mondgya: *\*Impiē agent impii et non intelligent omnes impii*: Hitötlenül cselekesznek az hitötlenek, es nem ertenek semmit az hitötlenek. Az az: ez leszen vege az hitötlenekben az nyomorusagoknak, hogy nem vigyaznak á hitötlenek erre az Istennek tanito ostorira semmit, semminek tartyak az Istennek mind igijet, s-mind igiretit. Söt inkab csufollyak az Istennek Prophetait, s-beszedit. Es á mikor el közelit az Antiochus kegyötlensege, ök-is azokkal egygöt futnak, tarsul advan magokat ö nekiök.

### Miert?

Mert, (okat advan) semmit nem ertenek az hitötlenek, mert meg vakitottattanak es az gyalazatra adattattanak. Az hivek felől pedig azt mondgya: *\*\*Et erudientes intelligent*. De az ertelmesek ertenek, az az: nem azt cselekedik az hivek, az mit az hitötlenek nyomorusagok között, hanem az hivek, latvan az nyomorusagot, hisznek az Istennek igiretinek, hisznek az jövendő mondasoknak: vigyaznak az Jehovanak dolgaira, es az ő meg szabadulasokat jo remességgel varjak. Ez az Isten fianak az Jesus Christus beszedenek igaz értelme.

### Mit tanuljunk belölle?

I. Tanuljuk meg elsőben á Christus beszedeiből, á holot á nyomorusagoknak hasznat ertyük, hogy á nyomorusagok [941:] alat, ne zugolodgyunk Istenre, hane[m] bekességes türök, szenvedők legyünk. Mert javunkra szolgálnak minékünk. Söt bizonyara ugyan szükölködünk az Istennek meg latogato ostonelkül szüntelen: mert mivel hogy pelyva, sok-undoksag, rutsag között forgunk. Szükség hog[y] naponkent purgáltassunk, tisztáltassunk, fejerítettünk, frisseltessünk.

II. Tanuljuk meg innét, nagy külömbsege vagyon á hivekben es az hitötlenekben az nyomorusagoknak, mert az hitötlenek az Istennek ostoni alat az nyomorusagban ugyan meg kemenyednek, semminek tartyak az ostort az Istennek ellene zugolodnak, söt az Ecclesianak romlasara igyekeznek. Az hivek pedig az nyomorusagok között-is, algyak az Istent, vigyaznak az Istennek

*\* In impiis.*

*\*\* Inpiis.*

igiretire, es az ő meg szabadulasokat erős bizodalommal varjak. El hiven azt hogy az Ur Isten őket bizonyos időben meg szabadditya, s-meg tartya. Szabaditsen, s-tarcsen meg minket-is á mi Istenünk Fiaert az Ur Jesus Christusert, Amen.

### LXXXIX. es utolso Praedicatio.

„\*ES az időtül fogvan, mellyen el vetetik az szüntelen aldozat, es fel tetetik az pusztitasnak utalatossaga. Leszen ezer ket szaz es kilentzven nap. \*\*Bodog á ki varja, es eri az ezer harom szaz es harmintz öt napokat. \*\*\*Es te Daniel menny el az te hatarodig, es el nyugszol, es allasz az te állapotodra az napoknak vegen. Avagy így: *vel sic vertendum*. Menny el á te hatarodig, nyugodgyal, es maradgy meg vegig az te állapotodban.” [942:]

### Be summalas es summa.

Ennek előtte valo tanitasunkban meg magyarazok az Daniel Prophetanak hatodik Argumentumat, melyben biztata az Istennek Angyala, az Antiochus sanyaru ostora alatt levő hiveket, az jövődő meg szabadulassal, kinek summaja ez vala. Valami az hiveknek jovokra szolgal nem kel az hiveknek abban ketsegeben esniök. De az hiveknek az nyomorusagok jovokra szolgalnak. *Proba hoc*. Ezzel bizonyittyta. Mert az hivek az nyomorusagok által meg tisztitatnak, meg fejerittetnek, meg frisseltetnek. Annak-okaert nem kel az hiveknek az következendő nyomorusagok alatt ketsegeben esni, hanem annak ki menetelit jo remen-seggel illik varni. Az vala az hatodik argumentum. De ezt töb beszedekekkel nem szükség magyarazunk.

Most immar ez jelen valo igikben következik az hetedik es utolso vigasztalo argumentum. S-ennek az Daniel irasanak vege.

Summa szerint annak-okaert, ezekben az jelen valo igikben az Istennek Angyala, leg közeleb valo bizonyos jegyet, s-bizonyos ideit jelenti meg az Ecclesianak, az Sido nepnek megh szabadulasanak az Antiochus igaja, sanyaru ostora alol, s-azt mondgya: akkor leszen, mikor az szünetlen valo aldozat el vetettetik, es az pusztasagnak utalatossaga fel tetzik az Jerusalem templomaban. Mikor ezek el közelitenek úgy mond, annak-utanna keves

\* Vers. 11.

\*\* Vers. 12.

\*\*\* Vers. 13.

idők el mulvan, meg leszen az meg szabadulas. Annak-okaert, ne essenek az meg szabadulas felöl ketsegeben. *Haec summa*. Ertöde? Leg közeleb valo idejetül, s-bizonyos jegyeitül argumental az Istennek lelke. [943:]

Haszna.

Hatart vetöt Isten, bizonyos üdöt rendelt az hiveknek nyomorusaginak, meddig tartson az: Az mely mihelyen be telik, meg leszen az meg szabadulas, ne fellyünk semmit. Es bizonyara vagon szüksegünk erre, mert latode az ellenseg ottan ottan rettegtet minket, hol frigy fel bontassal, hogy eggyel s-hol masal: de ne fellyünk semmit, mert hatara vagon az mi meg maradasunknak. Senki az Istennek el vegezöt tanatsa ellen nem arthat mi nekünk. Ez azert ezeknek az igiknek ertelme, summaja, s-haszna. Lassuk mar reszeit.

## R E S Z E K.

Ket reszei vadnak ezeknek az jelen valo utolso versöknek.

I. Ennek az hetedik es utolso vigasztalasnak ertelme.

II. Az Ur Iesus Christusnak á Danielhöz utolso intö beszede.

Exhortatioja mellyel az Daniel irasa be petseteltetik, s-el-is vegeztetik. Lassuk azert elsőben *Consolationis sensum*, vigasztalasnak ertelmit: *deinde exhortationem Christi*. Annak-utanna á Christus intesit Danielhöz. *Fiat admonitio hanc foré ultimam lectionem ex Daniele Propheta*.

Az hetedik argumentomnak erősségnek  
meg magyarazattya.

Az mi az első dolgot illeti, tudni illik ezt az hetedik es utolso vigasztalo argumentomot, igy szol felölle az Danielnek Christus, s-mond: Ez az üdötül fogvan, mellyen el vetetik az szünetlen aldozat, es fel tetetik az pusztitasnak utalatossaga: leszen ezer ket szaz es kilenczven nap. Bodog az ki varja es eri az ezer harom szaz es harmincz öt napot. [944:]

Mit akar?

Nehez ezt mindgyart egy igivel ki talalnunk, hanem elsőben, imez kerdesetskeket kel meg jegyeznünk, meg magyaraznunk, csak egy nehany igikkel.

1. Micsoda az, az szünetlen valo aldozat, á ki felöl azt mondgya hogy el vetetik az? 2. Micsoda á pusztasagnak utalatossaga, á ki felöl azt mondgya, hog[y] fel tetettetik az? 3. Micsoda üdöt kel ertenünk az 1290. napokon, es ennek felette mit az 1335. napokon, lassuk azert egy, egy igivel rövideden.

### 1. Micsoda az szünetlen valo aldozat?

*A iuge sacrificium.* Az szünetlenül valo aldozat, keresztyenek vala az Sidoknak Ceremoniaja, á melyben ez vala az Ritus, az rend tartas, s-mod, hogy az Sidok mindennapon, az közönseges kölcségből *ex sumtu publico*. Reggel es estve, egy egy barant visznek vala fel az aldozatra, az oltarra, (az az: Napjában kettőt) es vettetik vala az tüzre s-meg egettetik vala. Az mely abrazollya, peldazza vala az Christusnak jövendő aldozattyat, az mely bizonyara az ő erejere nevez szüntelen vegnelkül valo, örökke valo. Tart mind reggel s-mind estve, az az: Mind világ teremtesétől fogvan mind vilagh vegezetig: es az hiveknek bünöknek meg bocsatasara, es az meg haragut Istennek, es az el esőt emberi nemzetnek öszve bekeltetesere elegseges *Apocal. 13. Agnus ille mactatus á jactis mundi fu[n]damentis. Hebr. 13. Iesus Christus heri et hodie idem est et in seculum.* Ez á szünetlen valo aldozat, á kit emleget á Prophetanal á Christus s-azt mondgya felölle, el vetetik á Sidoktól, az Antiochus Epiphanes által. Ez az első dolog. [945:]

### 2. Micsoda az pusztitasnak utalatossaga.

Masodik kérdésünk itt ez arant ez vala: Micsoda pusztasagnak utalatossaga? F. Ved eszedben. Mert nem mind egy ebben á kérdésben az iras magyarazo Doctoroknak ertelme. Mert nemelylek így magyarazzak hogy ezen á pusztito utalatossagon, ertetik á balvany Jupiter Istennek kepe, es azt mondgyak felölle: hogy ez fel emeltetik az Jerusalemlomában, az igaz Istennek bosszúsagára az Oltalra. S-nem igen-is illetlen magyarázat, mert ez á balvany Jupiter Istennek kepe fel emeltetik az Jerusalemlomában *anno 195. seleucidarum mense 4. die 15. ut scribitur 1. Macchab. 1.* Nemelylek pedig ezen az pusztito utalatossagon, ertik azt az utalatos segitsegét, á ki minden utalatossagnak attá vala magat, hogy el pusztita, mind az varast, mind az templomot, s-mind pedig annak tartományát. Ez az masodik ertelem. Ez azert, az mit kel ertened az pusztulásnak utalatossagan, tudni illik avagy á balvant avag[y] az Olympiai Jupiternek kepet, es az Antiochus Epiphanesnek balvany kepet,

avagy balvany hordozo balvany vitezt, á templomot es az varost pusztitot az Antiochus Epiphanesnek, az első magyarazat Juniuse *in commen. majoribus*, de nem ellenkeznek ezek egy mas közt. Ez az summa, ertelem az kerdesnek.

### 3. Mit kel az 1290. es az 1335. napokon ertenünk?

Harmadik kerdesünk az vala: Mit kel ertenünk az ezer ket szaz kilentzven napokon: es ismet, az ezer harom szaz, harmintz öt napokon?

F. Ved eszedben. Az ezer ket szaz kilentzven napokon ertetik, mindenestül negyed fel esztendő negyed fel esztendőt teszen á 1290. nap. Az ezer haromszaz harmintzöt nap [946:] penig. 45. napokkal, teszen többet negyed fel esztendőnel. Ez ezeknek az napoknak bizonyos szama. Ertyük immar az igiknek ertelmit.

K. Micsoda tehat immar az Christus vigasztalasanak ertelme? Mit foglal be az utolso vigasztalas? F. Halgas ide figyelmissen.

Ertelem. Azt akarja immaron mondani az Christus: Noha ugy mond el vetetik az Sido nemzettül, az szüntelen valo aldozat, á mely mutat á Christusra, s-fel tetetik az Antiochus Epiphanes akarattyabol az Jerusalem templomaban az balvany Iupiter Istennek kepe: de mikoron ez meg leszen, annak-utanna negyed fel esztendővel jobban leszen az dolog, mert az Sidok gyözedelmek lesznek az Poganyok ellen, s-önnön maga ellen-is az Antiochus ellen: az igaz Isteni tisztelet-is helyre fog allani az Jerusalem templomaban, s-meg fog az templom tisztitadni az balvanyoktól. De bodog leszen az, az ki az negyed fel esztendők utan, 45. napokat ér.

### Miert?

Mert az Templomnak meg tisztitasa utan 45. napokkal, sokkal job allapattya leszen az nepnek: Mert az üdö alat tellyesseggel meg szabadul á nep az kegyötlen Antiochustul. Erted tehat ez vigasztalasanak ertelmet. *Complementum*. Meg tellyesedese. Ugyis lön penig ez: mert minek utanna fel tetette volna Antiochus az Jerusalem templomaban az balvany Iupiter Istennek kepet, sok balvanyokkal egygüt, annak-utanna negyed fel esztendőkkel az Judas Macchabaeus, á szomszedsagban levő poganyokat Idumaeusokat, s-Ammonitakat megh győze, varosokat el foglala: [947:]

Söt mikor önnön maga Antiochus mene Judaeara Sido Orszagra, hogy az Sido nepet tellyesseggel el törlene, az Judas

Macchabaeus az Antiochust megh győze, es Judaeabol ki üze, vere. A honnet ez következnek az Sido nepert, buaban nagy betegségben esek. Betegsegeben naponkent nevedekven, vegezetre megh valla, hogy igaz az Sido nepnek Istene, az Jerusalem Templo-manak minden edenyit, mellyeket annak előtte el vitt vala, megh igire. Söt vegezetre azt-is fel fogada, ha megh gyógyulhatna, ő-is Sidova lenne: es ez vala az szüntelen valo aldozatnak el vetelnek utanna negyed fel esztendővel, az Antiochus Epiphanes halala előt 45. napokkal. De annak -utanna megh halvan az Antiochus, tellyesseggel az Istennek nepe minden felelemtül megh szabadula. Es így az Christus vigasztalasa Antiochus halalaban vegbe mene.

### Mit tanulunk innét?

I. Tanullyuk meg innét: Mit kel minekünk ertenünk tudnunk az Ecclesianak az ő nyomorusagi alol valo fel szabadulasa felől? Ezt keresztyenek, hogy nem egy szem pillantasban leszen az: hanem, bizonyos időknék jartaban, fordulasaban, eleb eleb mendögel időre.

### Miert?

Oka ennek az Istennek az ő Decretoma, tanatsa, az mely ebben all, hogy az Ur Isten, így akarja mi bennünk, az mi ő benne valo hitünket, remensegünket gyakorlani, probalni. Így cselekedet latode Isten az Sido neppel. [948:] Nem egy szem pillantasban löt akkor az Ecclesianak meg szabadulasa, hanem idő jartaban, te-is úgy gondolkodgyal felölle. Ez innét az tanusag. *Facit hoc ad corrigendam nostram ôλγοπιστίαν*

### Mire szolgál ez?

Az mi hitetlensegünknek megh zabolazasara. Mert oly kicsin az mi hitünk, hogy ha az Ur Isten el kezdi mi bennünk az megh szabaditast, de ha azt ő felsege, mindgyart egy szem pillantasban el nem vegezi mi bennünk az megh szabaditast, de ha azt ő felsege, mindgyart ketsegeben esünk. De nem úgy kel annak lenni: hanem ha ő felsege, mindgyart vegben nem viszi az megh szabaditast, bekesseges türök legyünk, varvan ismeg meg szabadulasunkat.

II. Tanullyuk meg inset: á hol bodogoknak mondgya it Christus azokat az kik ez világ szerint az Ecclesianak megh szabadosat bekesseges türeessel varjak: hogy bizonyara sokkal bodogbak azok, az kik az örökke valo hazat bekesseges türeessel varjak á holot nem fognak az hivek sem ehezni, sem szomjuhozni, de az macula-nelkül valo barany legelteti öket, mennyei kenyerral, selki folyo vizzel. *Apoc. 7.* Ahoz készitsük tehát mi-is magunkat. S-ertyük tanításunknak első reszet. Lassuk az masodikat.

## 2. Az Christusnak intö beszede Danielhöz.

Mondam masodszor ezekben az jelen valo igikben irja megh az Propheta az Christusnak utolso intö beszedet az Danielhöz, az kiröl így tanit, s-mond: Es te Daniel menny el az te hatarodig: es el nyugszol, es allasz az te allapatodra az napoknak vegin. [949:]

Mit akar?

Kettöt foglal be az utolso versöcske. Mert elsőben parancsol az Christus az Danielnek. Masodszor igeretöt teszen ö nekie.

Mit parancsol?

F. Azt parancsollya Christus az Danielnek: Te Daniel menny el az te hatarodig, az az: Hagy beket te Daniel immar mindeneknek elegendgyel megh ezzel az mennyei jelönessel, hanem készitsed tennen magadat az halalhoz, utolso oradhoz jól rendelve az te hazad nepet. Ez az parancsolat, készitse halalahoz, utolso terminussahoz önnön magat.

S-hat mit iger az Christus az Danielnek?

F. Kettöt iger, elsőben iger ö neki nyugodalmat, mert azt mondgya neki: *Quiesces*, El nyugszol, az az: ki mulvan ez világból, minden világi szorgalmatossagtul, bantastul üres leszesz, testöd nyugodvan az koporsóban, lelked penigh az Abrahamnak kebeleben. Masodszor, uy allapotot iger ö nekie. Mert így szol az Danielnek: Es allasz az te allapotodra az napoknak vegen, az az: Minek utanna el jö ez világnak vege, leszen az testnek fel tamadása leszen az örök élet, el vészöd az örök életnek tündöklö dücsöseget, leszen az regi szent Patriarchakkal, Prophetakkal, együt az te bodogsagod. Mert ez hivatztatik az hiveknek uy allapattyoknak. *Resurrectio, vita illa coelestis, splendor gloriae*

*sors piorum appellatur.* Ez az Christusnak igireti az Danielhöz, ebben ál az második dolog. [950:]

Mit tanuljunk az Christus inteséből?

Tanuljuk meg elsőben az Christus parancsolattyabol, á holot inti az Danielt, arra készítse magát utolsó hatarahoz. Mit? Ezt. Micsoda legyen az halál? *Terminus vitae.* Az életnek utolsó hatara: Attyamfia jól mondgya Christus hogy az, mert bizonyara minden ember ekeje, ebben az barazdaban akad meg. Nem kedvez Attyamfia ez az kegyőtlen vendeg az halál senki-nek, az mint az közönseges vers-is tartya:

*Est commune Mori, Mors nulli parcit honori.*

Közönseges dolog halál nem szokot az kedvezni senki-nek.

Sőt az Pogany bölcs á *Horatius* azt mondotta:

*Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas.*

*Regumque turres, etc.*

*Mors aequus Iudex personam non respicit ullam.*

Késztsed tehát Attyamfia te-is ehöz az utolsó Terminushoz magadat, meg holt Daniel, meg holt Mathusael, Abraham, Isaac, Jacob, neked-is köz az dolog. Az Sz. Pal Apostol ertven ezt az utolsó ki mulasnak bizonyos voltat, fel kiált, s-azt mondgya: *Cupio dissolvi et esse cum Christo.* Kevanok ki mulni, s-az Christussal lenni. Ez volt az ven Simeonnak utolsó kevansaga, latvan az Christust, mikor azt mondgya: *Nunc dimittis servum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace.* Most bocsatod el Uram az te szolgadot, az te beszéd szerint, bekesseggel. Oh bizonyara bodog leszen nekem-is az á Nap, az mely napon megyek erre az utolsó határomnak napjara, es meg látom az en meg szabadito, meg valto Christusomat az mint vagyon: ez az első tanusag. [951:]

II. Tanuljunk meg az Christusnak igiretiből, á ki nyugodalmat iger az Danielnek. Mit? Ezt. Micsoda követi ezt az romlando testi életöt? F. *Quies.* Nyugodalom: Testünknek, lelkünknek nyugodalma. Mert testünk nagy csendessegben nyugszik az koporsóban: Lelkünk penigh nyugodalomra vitetik az Abrahamnak kebeleben. Meg feddetnek hat it ez arant azok az kik az szepen ki mult lelkeket bocsattyak, avagy örökke valo exilium-ra, szám-ki-vetesre, avagy penigh purgatoriumban, avagy azt tartyak hogy az lelkek it ez vilagon buydosnak az koporsok kívül, avagy penigh mennek mas ujjonnan születet emberekben,

avagy penigh oktalan allatokban, vetkeznek. Mert bizonyara az hiveknek lelkek, megyen nyugodalomra, az Abrahamnak kebeleben, nem vetnek annak-utanna Attyamfia az gatra: *Salamo: Sap: cap. 3. Iustorum animae sunt in manu Dei, nec attingit eas eruciatus.*

III. Tanullyuk megh az Christusnak igiretiből, á ki renovatíot uyjulast, uy allapatot iger az Danielnek, halalának utanna. Mit tanullyunk megh? Ezt bizonyara. Mire megyen ki ki, az hivek közzül (mert azokrol vagy on az szo) ez testből valo ki mulasnak utanna? F. Ved eszedben, s-tanuld meg.

Ki ki Attyamfia az ő Sorsaban, allapattyaban fog megh maradni. Mint peldanak okaert. Az Patriarchak es Prophetak az ő sorsokban elnek. Az Apostolok az ő sorsokban maradnak. Az Evangelistak az ő sorsokban maradnak. Az Martyromok az ő sorsokban maradnak. Az Tanitok, Doctorok az ő sorsokban [952:] maradnak, es vegezetre minden hivek az ő sorsokban maradnak. Ugyan azon egy mennyei hazban lesznek, ugyan azon egy bodogsagban elnek; Azon egy elő Istennek nezesevel teken-tetivel legettetik magokat. De mindazonaltal, annak az mennyei haznak dicsőseges allapattyanak külömbsege leszen. *Distincta erit sors gloriæ.* Az mely dicsőségnek külömböző gradusa, senki-nek semmi irigységöt, fogyatkozast nem szöröz, mert mindenek-nek igaz elegendő bodogsaga leszen. Jo helyen leszes Attyamfia őt, ha az ayto mege ültetnek-is *ut supra.* Oh bizonyara bodogok lesznek azok, valakiknek az hiveknek szenteknek tarsasagaban sorsok leszen? Oh bizonyara bodogok azok, az kik veszik azt az mennyei hazat, az mellyet Christus keszittet megh aldozattyanak, hely adando az ő örökös tarsainak az hiveknek? Annak-okaert holot ezek igy legyenek, mi-is Attyamfiai kevan-nyuk tellyes bizodalommal, annak az mennyei haznak, bodogsagos sorsanak el vetelet. Fohazkodgyunk fiasagot varvan, az az: az mi testünknek tellyes valtsagat, az mint szol az Szent Pál *ad Rom. 8. v. 23.* El feleytven azokat az mellyek hatunk meget vadnak vigyazvan penigh azokra, az mellyek előttünk vadnak, sietven az fel töt czelra, az az: Az Istennek Christus Jesusban valo mennyei hivatalanak, jutalmanak el vetelere.

Rendellyük jól az mi életünket, hogy azt mondhasuk az Szent Pálal. *\*Certamen illud praeclarum decertavi, cursum consummavi, fidem servavi, quod reliquum est, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo, justus ille Iudex: non solum autem mihi sed et [953:] omnibus, qui expectave-*

\* 1. Tim. 4.

*rint, illustrem illum ipsius adventum.* Amaz Nemes hartzot en meg hartzoltam, futasomat el vegesztem, hitömet meg tartottam. Csak ez vagy on hatra, le tetetöt ennekem az igassagnak coronaja, mellyet megh ád ennekem az Ur, amaz napon, amaz igaz itilö biro, nem csak ennekem penig, hanem mindeneknek-is, valakik amaz ö dicsöseges el jövetelit varjak. Adgya meg minekünk-is az mi Istenünk ezt az igassagnak es örök életnek coronajat, Fiaert az Ur Jesus Christusert, AMEN.

*Sic igitur absoluta est, per gratiam Dei, explicatio libri Danielis. Domino Iesu Christo aeterno illi sermoni, qui gratiose nos docet, reget et servat sit laus et honor in omne aevum.*

# JEGYZETEK



Kecskeméti Alexis János prédikációs kötetének sajtó alá rendezése során az 1621-es kiadás két debreceni példányát használtuk. Alapszövegünk az Egyetemi Könyvtár csonka kötete volt (száma: 275); a hiányzó vagy bizonytalan olvasású részeket a Kollégiumi Könyvtár ép példányából pótoltuk (jelzése: B. 2522). — Mindkét könyvtár dolgozóinak köszönettel tartozunk segítségükért.

Az alapszöveg ortográfiáját a mai gyakorlatnak megfelelően több vonatkozásban megváltoztattuk. Ezekről itt adunk részletes tájékoztatást:

1. *Egyes betűk átírása:*  $\grave{a} = \acute{a}$ ;  $\delta, \acute{u} = \ddot{o}, \ddot{u}$ ;  $\delta, \acute{u} = \acute{o}, \acute{u}$ , vagy sokszor:  $\delta, \acute{u}$ ;  $\beta = sz$ ;  $f = s$ ;  $\acute{i} = í$ ;  $e = é$ .

2. *Rövidítések feloldása:* valamely hangzó fölött a  $\sim$ -jel arra utal, hogy a betű után  $n$  vagy  $m$  következik a kiejtésben. Mi e rövidítést feloldottuk, például így:  $n\acute{e} = nem$ ;  $g\acute{y} = gy$ ; a kötőjel négy változatát találjuk meg a könyvben, kiadásunk minden esetben — külön hivatkozás nélkül — a mai típust adja. A négy változat: a) egyszerűen hiányzik a kötőjel; b) megegyezik a maival (—) c) pont pótolja (.) d) vessző pótolja (,). A  $q_s$  feloldása:  $que$  (például:  $neq_s = neque$ ).

3. *A szavak elválasztásának* régies furcaságait sem őriztük meg. Néhányat azonban itt idézünk, zárójelbe téve az 1621-es kiadás lapszámát: An-yák (24), Papi-stak (48), tra-ctallya (60), köny-örges (88), eg-gyüt (91), fo-glyai (135), Cleopa-trat (171), Aegy-ptusban (171), tu-dni (179), mi-glen (192), ter-dre (224), ve-gre (279), jelen-theti (289), valtsa-gra (315), Ec-clesiaja (467), ba-trab (744).

4. Néhány *nyilvánvaló sajtóhibát* külön utalás nélkül javítottunk. Például: Lalsuk = Lassuk (271), aszsznoy = aszszony (345), Hora = Hom. (352), karolamsa = karomlasa (523), REZSEK = RESZSEK (722 stb.), vizgatalasunkra = vigasztalasunkra (748), szenrit = szerint (750).

5. Egyes betűket *szabályos zárójelben* közlünk: ( ), ezek az alapszövegben megvannak, de *valószínűleg* hibásak. — Más betűket szögletes zárójelbe tettünk: [ ], ezek saját betoldásaink, javításaink.

6. Az *őrszókát és élőfejsszövegeket* — elsősorban terjedelmi okok miatt — mellőztük.

7. Kecskeméti marginális szövegeit nyomdatechnikai okok miatt nem margón, hanem lap alján közöljük, csillagot helyezve az elé a szó, ill. mondat elé, amelyre a marginális vonatkozik.

8. A bibliai szövegeket — az eredeti kiadástól eltérően — idézőjellel különítjük el a magyarázó szövegektől.

Megemlíttük, hogy a *Jegyzetek* nem tér ki a Kecskeméti Alexis János, Margitai Péter, Rheda Pál életrajzára vonatkozó adatokra — ezek a bevezető tanulmányban találhatók meg.

A *Jegyzetek* lapszámai az eredeti kiadásra vonatkoznak.

## CÍMLAP

Daniel Propheta Könyvenek . . . magyarázattya = a dánieli jóslatok, a négy birodalom értelmezése az ókortól a jelenkorig meg-megújuló történeti-teológiai viták része. A magyar reformáció idején a középkori világkrónikák modorában kamatoztatja Dániel jóvendőléseit Batizi András (*Meglőtt és megleendő dolgoknak históriája*, 1546), Dézsi András (*A Világ kezdetiüül lött dolgokról*, 1548), Székely István (*Chronica ez világ-nak jeles dolgairól*, 1559). Bornemisza Péter *Postillái*-ban is gyakran találkozzunk Dániel jóslataival, történetével. (Vö. Székely István: *Chronica*. Bp. 1960, fakszimile kiadás, a kísérő tanulmányt Gerézdi Rabán írta; Nemeskürty István: *Bornemisza Péter, az ember és az író*. Bp. 1959.) — Dániel könyvének legújabb magyar fordítása, gondos filológiai magyarázatokkal 1966-ban jelent meg Budapesten (*Dániel könyve és a kispróféták*, Károlyi Gáspár fordítását és Czeglédy Sándor revideált fordítását felhasználva a héber eredetiből fordította A Magyar Bibliatanács Összövetségi Szakbizottsága.)

szent iras szerint való = Kecskeméti Alexis János a dánieli szövegek magyar fordításában híven követi Károlyi Gáspárt, csekély helyesítési, központosítási vagy szórendi eltérésekkel. A bibliai utalások hivatkozásai alapján valószínűnek kell tartanunk, hogy a héber, görög és latin verziókat is gondosan figyelte a szerző, s azt is, hogy ismerte Károlyi fordításának második, 1608-as hanaui kiadását, amelyet Szenczi Molnár Albert gondozott, javított.

&c. = etc. = stb.

Mat. 24 = Máté 24. 15: „Mikor azért látjátok majd, hogy az a pusztító utálatosság, amelyről Dániel próféta szólott, ott áll a szent helyen (a ki olvassa, értse meg):” 16: „Akkor, a kik Judeában lesznek, fussanak a hegyekre”. — A zárójeles, sejtelmes megjegyzés, mint a kötet mottója, Kecskeméti Alexis nagy vállalkozását vetíti az olvasó elé: bízik abban, hogy Dániel jóslatait racionálisan föl tudja fejteni, a hívőknek pedig világosan el tudja magyarázni.

## DEDICALAS

I:

Margitai ajánlása I. Rákóczi Györgynek szól, aki a Besztercebányán 1620. aug. 25-én királlyá választott Bethlennek volt főtanácsosa. (Borsod, hat másik megyével együtt csak 1622-ben, a nikolsburgi béke következtében került Erdélyhez.)

sz. = szent.

fegyhetetlen = feddhetetlen.

II:

vilag teremtese utan, 1788 = i. e. 2184 (a világ kezdete Margitai szerint i. e. 3972; megemlíttjük, hogy Székely István 3962-re teszi, i. m. 79(b). Nimrod a vizözön idején: 1. Móz. 10. 8, 11.

tartot 1360. esztendeiglen = i. e. 824-ig.

nagy Nabugodonozor = II. Nabukodonozor (i. e. 604–562); Székely István „csak” 20 évet téved, i. e. 624–581 közé helyezve Nabukodonozor uralkodását. Margitai tévedése mintegy 200 év.

Te, Kiralyoknak Kirallya = Dán. 2. 37, 38.

kezdetek = kezdeték.

világ teremtese után 3148 = i. e. 824.

tartot 207. esztendeiglen = i. e. 617-ig.

Darius Király = valószínűleg I. Dareios (Hystaspés) perzsa uralkodó (i. e. 521–486), akit azonban Kyros (i. e. 558–529) alaposan megelőzött.

### III:

Boldisar Király = Baltazár vagy Nábunáid (Nabonid), babilóniai király (i. e. 555–539). Kyrostól, a perzsa birodalom megalapítójától szenvedett vereséget. Kyros i. e. 538-ban kapcsolta Babilont a perzsa birodalomhoz. I. Dareios később szintén meghódította Babilont (Herod. III. 159). Kyros és Dareios babilóniai háborúi Hérodotosnál külön szerepelnek (Kyrosé: I. 191), Josephus előadása és a Margitaié azonban megegyezik. (Ant. Iud. 10. 11.).

Theodoretus = görög egyháztörténész, 5 kötetes művét i. sz. 448-ban fejezte be. (Kiadva: PG tom. 80–84.)

Dán. 2. 39; 5. 28; 8. 20. 2. Paralip. 36 = 2. Krón. 36. 23.

### IV:

világ biro Sandor = Nagy Sándor makedón uralkodó (i. e. 336–323). utolsó Darius Kiral = III. Dareios Kodomannos, perzsa király (i. e. 336–330).

Az Arbela melletti ütközet ideje: i. e. 331. okt. 1. — Nagy Sándor és III. Dareios csatája az Arbela folyó és a Gaugamela nevű helység közötti síkon folyt le (Észak-Asszíria). (Arrianos: *Anabasis* 3. 8; Curt. 4. 9.)

világ teremtese után 3642. esztendőben = i. e. 331.

az . . . görög birodalom tartá 282. esztendeig = i. e. 48-ig.

A hellenisztikus ábrándokat kergető Pompeius a görögországi Epirus-ban szenvedett vereséget Caesartól (i. e. 48, pharsalusi csata).

Pompeiusnak veszedelme = a csata után az alexandriai udvarban orgyilkosok ölték meg Pompeiust, felesége és gyermeke szeme láttára. Caesar állítólag megsiratta vejét.

Dán. 2. 39; 8. 21.

szaru = szarv.

Jos. Ant. Iud. 11. 8.

annak előtte 200. esztendővel = Dániel próféta kora: i. e. VI. század.

ultimo = utolsó.

### V:

Ieronymus = Hieronymus (i. sz. 340–420) egyházatya, leghíresebb műve a Biblia latin fordítása (Vulgata). Műveinek kiadása: PL 22–30. — Nevezeteseek Hieronymus kommentárjai az egyes prófétákhoz.

Daniel cap. 7 = Dán. 7. 6.

Anno Mundi, 3924 = világ teremtese után 3924 (i. e. 48).

Dán. 2. 40.

### VI:

Dán. 7. 19.

Nero halála (i. sz. 68) után a Claudius dinasztiát hamarosan a Flaviusoké váltotta fel.

Trajanus = Traianus M. Ulpius (i. sz. 53–117) 98-tól római császár, Róma nagy uralkodójának egyike.

kivül valok közzül = utalás Traianus születésének helyére: Hispániából, Italica városából származott.

## VII:

az Historicusok közt . . . vizskodas = a dánieli magyarázatot különféle értelmezésekben „Eusebiustól, illetve Hieronymustól kezdve Hartmann Schedelig szinte minden középkori világkrónikában” megtalálhatjuk (Gerézdi Rabán: i. m. 28).

Propheta cap. 2 = Dán. 2. 40–44.

## VIII:

Augustus Császár = Octavianus i. e. 27-ben nyerte el az Augustus jelzést. Az actiumi csata (i. e. 31) után minden hatalom az övé, haláláig (i. sz. 14).

irata = iratá (Augustus összeíratta a föld lakosait).

Lukats cap. 2 = Luk. 2. 1.

Antonius Philosophus = Marcus Aurelius római császár (161–180), sztoikus filozófus. *Önmagáról* c. elmékedései fönnmaradtak.

Lucius Aurelius Verus = római császár (161–169).

Maximinus = Julius Maximinus római császár (235–238).

amaz ket Gordianusok = 1. Marcus Antonius Gordianus Africanus, 238-ban rövid ideig római császár (80 évesen kiáltották ki, Maximinus ellenében). 2. Marcus Antonius Gordianus, az előbbinek unokája. 14 éves volt, mikor császárrá választották (238), 244 elején meggyilkolták.

Gallus es Volusianus Fejedelmek = Gallus, Trebonianus C. Vibius, római császár (251–253); Volusianus, C. Vibius Afinius Gallus Veldumnianus, római császár (251–253). — Mindkét uralkodó idejében megsohasodtak a barbár támadások a római birodalom ellen, különösen a gótok jelentettek veszélyt, benyomultak Thrákiába és Makedóniába is.

Valerianus = Publius Licinius Valerianus, római császár (253–260). 257-től erősen üldözi a keresztényeket. Uralkodása idején a római birodalom helyzete súlyosabbra fordult, mint elődei korában. Edessa ostroma közben perzsa fogságba került, ahol meghalt.

## IX:

Sapores = I. Sáhpur, a Sassanida-dinasztia tagja (i. sz. III. sz. közepe). Valerianus császárral kapcsolatos esetére Borzsák I.: *Az antikvitás XVI. századi képe*. Bp. 1960. 403–406. (*A példa* Bornemisza Péter *Folliopos-villájá*-ban is!)

Gallienus = Publius Licinius Egnatius Gallienus, római császár (260–268), Valerianus fia. 253-tól már társuralkodó.

harmintz kegyetlenek = Gallienus idejében az egyes tartományok katonasága saját vezérét kiáltotta ki császárnak — ezeket szokás a történettudományban harminc zsarnoknak nevezni.

Dán. 2. 44.

## X:

recognoscalvan = újra átnézvén.

Istennek Decretoma = Istennek döntése (határozata).

## XI:

tettetesse tenne = a sokjelentésű szónak igazi tartalma itt: fényes, híres (clarus, berühmt, NytSz).

dedical, offeral = ajánl.

kegyelme = valószínűleg: kegyelmes.

protectioja = pártfogása.

XII:

patrocinium = oltalom, védelem.

XIII:

Author = auctor = szerző, író.

DANIEL PROPHETANAK.  
PROPHETIAI KÖNYVÉNEK PRAEDICATIONOK  
SZERINT VALÓ MAGYARAZATYA.

*Első Praedicatio.*

1:

Esaias Propheta felől-is olvassuk, hogy Kiralyi nemből származot = Ésaiás a Biblia szerint Ámósnak a fia (Esa. 1. 1), Ámós pedig Amasias királynak a bátyja (Székely István: i. m. 35).

2:

Capite 9 = Dán. 9. 2.

Dániel iskoláiról, kiemelkedő képességeiről: Jos. Ant. Iud. 10. 10.

Evilmerodach = Nagy Nabukodonozor fia s a trónon utódja (i. e. 561 – 559). Uralkodásának idejéről Josephus két változatot közöl. Az egyik szerint 18 évig uralkodott (Ant. Iud. 10. 11), a másik szerint csak két évig (*Contra Apionem*).

Cap. 10 = Dán. 10. 1.

3:

Isidorus = Sevillai Isidorus az utolsó ókori egyházatya (560 – 636).

Híres műve: *Etymologiarum libri*.

sententia = határoz, íté.

4:

labbani = ugrani „Az kutban egj utalatos varas beka labbana az vizben” (Nyr XVII : 183; Nytsz).

Causa efficiens primaria et principalis = első és legfőbb szerző ok. i. Petr. 1. v. 21 = 2. Pét. 1. 21.

Justinus mártir 165-ben halt meg Rómában. Műve: *Apologia*. A latin szöveg fordítása: Második védőbeszéd a keresztények érdekében, amely Antonius Pius császárhoz szól.

Antonius Pius római császár (138 – 161).

Tertulianus = Tertullianus Quintus Septimius Florens egyházi író (150 – 230). Itt idézett műve: *De carne Christi, de resurrectione carnis*.

Causa Instrumentalis seu cooperativa = eszközi vagy közreműködő ok. velem = vélem, gondolom.

agnő beszéd = aggnő- (vénesszony-) beszéd.

6:

Sardanapalus = III. Salmanassar asszír uralkodó (i. e. 859 – 825), más föltevés szerint Assurbanipal (i. e. 668 – 626).

7:

Phul-Belochus = i. e. 817–769 (Székely István szerint: i. m. 36).

Tiglath Phul-Assar = III. Tiglath-Pileasar i. e. 745–727.

Salmanasar = V. Salmanassar i. e. 727–722.

Sennacherib = Szinaherib i. e. 705–681.

Assar-Haddon = Assarhaddon i. e. 681–668.

Merodach-Baladan = babiloni király, akit Tiglath-Pileasar és II. Sargon is megvert (ez utóbbi diadala: i. e. 710). Babilónia trónjáról végleg Szinaherib tasztítja le (689).

Ben-Merodach = i. e. 680–659 (Székely István: i. m. 41).

Nebuchadnezar Primus = Nabopolassar i. e. 626–604.

Nebuchadnezar Magnus = II. Nabukodonozor i. e. 604–562.

Boldisar Kiraly = Baltazar, i. e. 555–538.

Nagy Nebuchadnezar... akkit az az Ptolemaeus Nabopolassarnak hily = Ptolemaios (Lagos fia, Nagy Sándor hadvezére, később diadochos, majd egyiptomi király, I. Ptolemaios Sótér néven: i. e. 323–283), akinek történeti munkája elsősorban Nagy Sándor hadjáratait mondja el.

Funcius = Gerézi Rabán szavaival: „a harcos lutheránus és pápagyűlölő Joannes Funcius (1514–1566)” – Chronicá-ja hírneves volt a maga korában. Születési évét egyesek 1518-ra teszik (Realenz. für prot. Theologie).

8:

Porphyrus = újplatonista görög filozófus (232–304), megírta Plotinos életét. Másik nevezetes műve még: *Adversus Christianos*.

Plotinus = Plotinos görög filozófus (kb. 205–270).

9:

Antiochus Epiphanes = szeleukida uralkodó, i. e. 175–163.

meg hamisít = megcáfol, ebben az értelemben Szenczi Molnár Bibliája is használja.

Joseph. Ant. Jud. 11. 8.

Julius Maximinus = római császár (235–238)

Celsus = i. sz. II–III. század, a kereszténység elleni írása (179) váltja ki Origenés ellenkezését.

Origenes = görög egyházi író (i. sz. 185–kb. 254), nevezetes művei: *Contra Celsum*, *De principiis*.

Rabbi Schelomo = Selomo, 1130 körül Franciaországban élt (Székely István: i. m.).

Rabbi Abraham = valószínűleg Abraham Ibn Daud Ha-Levi (1110–1180).

Aben-Hezra = Ibn Ezra, toledói rabbi. Valódi neve: Abraham ben Meir (1092–1167). – Grammatikus, költő, Biblia-magyarázó stb.

Rabbi Levi = Levi ben Gerson, zsidó filozófus (1288–1344).

Ben-Gerschon = Gerson ben Jehuda (960–1028), németországi zsidó tudós.

Rabbi Mosche = talán Moses ben Maimon (Maimonides), 1135–1204.

Hadarschan = valószínűleg Hadassi konstantinápolyi teológus és grammatikus a XII. sz. közepén.

Máté és Márk bibliai utalásai pontosak: Mát. 24. 15; Márk 13. 14.

confirmatnak = megerősíttetnek.

Theodotion Bibliaja = Theodotion görög fordító a II. században, éppen Dániel-fordítása maradt fenn.

## II. Praedicatio.

10:

Ioachim = 2. Krón. 36. 4–8.

Senaar földre = 1. Móz. 10. 10; 2. Krón. 36. 7, 18.

11:

Deaki tudomány = a chaldaeusok tudományáról van szó.

Magusok = eredetileg egy mediai törzs neve, később a médeknél a kultúra fő képviselőinek, a jósoknak elnevezése. Az ókori Babilóniában a chaldaeusok hasonló szerepet tölthettek be, mint a médeknél a mágusok. Különösen értettek az asztrológiához.

12:

ellenvetes vagy az üdö felől = Kecskeméti Alexis János bibliai. utalásai: 2. Kir. 23. 24 (= 2. Kir. 23. 36), 2. Krón. 36 (= 2. Krón. 36. 5). Pontos, okos kronologizálás ez. (L. még a 13. lapot!)

13:

Pharaho Neco = II. Neko egyiptomi fáraó (i. e. 610–594) — Herod. II. 159; 2. Kir. 23. 33; 2. Krón. 36. 3, 4 —. Nabukodonozor 604-ben, az Eufrátesz mellett, Karkemisnél megverte.

meg confirmala = megerősíti.

Masodik Királyi könyvnek, 24. része = 2. Kir. 24. 1, 2.

Moabitak = Ésa. 15, Jer. 48.

Ammon fiai = Jer. 49. 1–6.

14:

Josias Király = 2. Kir. 22. 1–30; 2. Krón. 35. 20–27; őt verte meg II. Neko fáraó Megiddónál (i. e. 609).

Nimrod ... Babel = 1. Móz. 10. 8–11; 11. 9.

Augustinus = a legkiválóbb latin egyházatyja (354–430) Az utalás: *De civitate Dei*, 16. 4.

15:

Iosephus libro primo ... = Jos. Ant. Iud. 1. 9. (pontosabban: 1. 4). ex Beroso = Berosusból. Berosus Babilonban Bél (Bal) isten papja volt az i. e. III. sz. első felében. Megírta Chaldaea (Babilónia) történetét, hitelt érdemlően. Munkájának töredékeit az utókor megőrizte (Iosephus Flavius, Eusebius, Syncellus).

et Iosepho = Jos. Ant. Iud. 10. 6. skk.

Jos. Ant. Iud. 1. 10 szerint Melchisedech Sálém királyaként üdvözölte Ábrahámot.

Aelius Adrianus = Hadrianus, Publius Aelius, római császár (117–138). A zsidók 130-ban fellázadtak ellene, s ekkor Jeruzsálemet lerombolta, helyén Aelia Capitolina néven új várost akart építeni, ennek egyes részeit említi Kecskeméti (Kálvária, temetőhely, Golgotha).

Volaterranus = itáliai humanista (született 1455-ben), valódi neve: Raffaello Maffei. Híres műve: *Commentariorum urbanorum octo et triginta libri* (1506). Számos kiadása közül egy 1603-as a sárospataki könyvtárban is megtalálható. (Vö. *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*. Bp. 1968. 424. — Sajtó alá rendezte Kovács Sándor Iván és Kulesár Péter). — A könyv XVI. századi divatjára már Eckhardt Sándor rámutatott (*Balassi Bálint*. H. n. é. n.), tömör jellemzését Borzsák Istvántól idézik: „Volaterranus enciklopédiája maga sem más, mint a kivonatok kivonatainak proppant kompilációja, amelyből rengeteg anekdotát, összefüggéséből kiragadott részletadatot, elnagyolt summázást és sok min-

den egyebet lehet kikeresni, de szövegszerűen hiteles eligazítást annál ritkábban” (*Az antikvitás XVI. századi képe*. Bp. 1960. 252).

16:

Mahumet követői = a törökök, Mohammed hívei.

18:

Ne kápolodgunk = ne szitkozódjunk, ne átkozódjunk.

19:

Isten Haval kötötte vala az frigyet = feltételesen (a *ha* kötőszó nyomán).

erőtelemb = erőtlenebb.

20:

Joachim pusztulása: Jer. 22. 19 (számár módjára lett temetése). Josephus szerint Joachim Egyiptom szövetségét kereste, várta, ez azonban nem jött időben — Nabukodonozor ellenállás nélkül jutott be Jeruzsálembe. Joachimot megölette, testét a város kapui elé dobatta. (Ant. Iud. 10. 6.)

Babylonianak kijes mezejen . . . Beelnek temploma = Bel vagy Baal a babilóniak főistene (Hérodotosnál: Belos, I. 181). Források, ligetek, fák mellett, hegyeken s „kies mezőkön” állították fel tiszteletére az oltárokat.

21:

Rach = Ra napisten.

Nego = Nebo, Nabu: a tudomány, az irodalom és a tűz istene.

Schacha = földistennő.

Mulitta = Aphrodité neve az asszíroknál (Herod. I. 131), Baal isten felesége (Mylitta).

### III. *Praedicatio.*

23:

alhatnanak = állhatnának.

26:

makula = fogynakozás, hiba, folt.

Arphaxad = I. Móz. 10. 22; 11. 10—13; I. Krón. 1. 17, 18.

27:

Strabo = Strabón (i. e. 63—i. sz. 19) a 17 könyvből álló, híres *Geographia* görög szerzője, a történeti földrajz megteremtője. (Eletrajzi adatai Maskin szerint: i. e. 65—i. sz. 25.) Első kiadása: 1516 (Aldus). 1470-ben Guarinus latinra fordította.

Clemens Alexandrinus = T. Flavius Clemens (meghalt i. sz. 211—218 között), tudós görög egyházatyja, Alexandriában. *Strómata* (szönyegek) c. könyve rövid fejtegetések és idézetek gyűjteménye.

Tremellius = 1510—1580, 1577-től heidelbergi tanár, a héber nyelv tudósa. — Latin Biblia-fordítását Károlyi Gáspár is kedvelte. (Ferrarában született, Sedanban halt meg.)

Matthysus föld = Mátyus-föld, egykor Csák Máté birtoka, Komáromtól a Kárpátokig elterülő földek elnevezése. (Vö. Zolnai Gyula: *Mátyus-föld nyelvjárása*. Nyr 1890—91.)

28:

Mózes neveltetéséről = Jos. Ant. Iud. 2. 9.

29:

táskás Mendicans inasok = kollégiumi kisdiakok, akik a legátus kíséretében házról házra járva ünnepi köszöntőket mondtak, némi jutalom reményében (*A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*). — A Nyelvtörténeti Szótár egy régi szövegből itteni pejoratív jelentésében idézi: „Tetves tudatlan mendikánsokból urakká, nagy emberekké lésztek” (Bod.).

supplicálni = könyörögni.

rebögők = rebegők, dadogók.

Kik valók deákságra: vö. 3. Móz. 18—20.

30:

butifant = butácska.

### III. Praedicatio.

33:

Zach: 3. = Zak. 3. 1.

34:

A jövedelemről: vö. 4. Móz. 18; 5. Móz. 18.

1. Cor: 9 = 1. Kor. 9. 14.

Sint Moecenates . . . = Martialis: Epigr. VIII. 56. 5.

36:

Dezmasok = dézsmaszedők.

Politia = politika, államigazgatás.

37:

à radice = eredete szerint.

significans = jelzője, jellemzője.

be ölgyelődnek = összevegyülnek, összekeverednek.

38:

Titus Imperator = Titus Flavius Vespasianus (41—81), 79—81 között római császár, Jeruzsálem meghódítója. Berenicével később szakított. Bár kegyes uralkodó volt, sok furcsaság fűződik emberi alakjához. Súlyos betegség is bántotta. (Tac., Suet., Plin. stb.)

Titus mondása halála előtt: Suet. De vita caes. Titus, 10.

Nero = 54—68 között római császár. Hatalma alkonyán a szenátus halálára ítélte, ekkor lett öngyilkos. (Tac., Dio Cass. stb.)

Darius = Dareios a fellázadt egyiptomiak ellen szervezett bosszúhadjáratot, készülődései közben lelte halálát (Herod. VII. 4).

Julianus Apostata = Julianus, Flavius Claudius, Apostata (i. sz. 331—363), 361—363 között római császár. A görögökre és a pogányokra támaszkodott. Ismeretes a keresztények ellen írott munkája. A perzsák elleni csatában vesztette életét, keresztény írók szerint e szavakkal vált meg életétől: Gyóztél, Galilei! (Katonáitól való búcsúját Ammianus Marcellinus Socrates halálára emlékeztetően írja le.)

40:

1. Reg. 24 = 2. Kir. 23. 34 (!)

2. Reg. 23 = 2. Kir. 24. 17 (!)  
Eliakim = vö. 2. Krón. 36. 4.  
Adam . . . nevet ad a minden . . . teremtet allatoknak = 1. Móz. 2.  
19, 20; Jos. Ant. Iud. 1. 1.

41:

poganyokra tartozó nevezetők = ősi szokásra utal. Vö. Hadrovics  
László: *Az Ó-magyar Trója-regény nyomai a délszláv irodalomban*, MTA  
I. O. Közl. 1955.

Hector . . . Achilles = Hom. II.

Annibal = Hannibal, a legendás karthágói hadvezér, Róma ellenfele  
az első és a második pun háború idején (i. e. 246–183).

Farkas . . . Lupesco = valószínűleg latin köznév átvétele.

## V. *Praedicatio.*

42:

latandgya = majd ha látja.

hitvamb = hitványabb.

halalos sententia = halálos ítélet.

43:

Argumentomokkal commendallya = érvekkel ajánlja.

szabados Confessio = szabad hitvallás.

44:

Levit. 11 = 3. Móz. 11. 1–47.

per Synecdochen = szóképszerűen; rész és egész kölcsönösségében.

45:

erköltsös = szigorú, rigorózus.

Pál mondása: Róm. 14. 3.

47:

Deut. 14 = 5. Móz. 14. 3–21.

szabadossan = szabadon.

48:

ojak = óvják.

szente = szentté.

49:

futamni = futamodni.

Jézus azokról, akik megtagadják: Mát. 10. 33.

Pál mondása: Eféz. 5. 18.

pervata = szemétdomb; árnyékszék (NytSz).

52:

ösztüvereb = soványabb.

53:

keszöriti = kényszeríti.

54:

Igy most sokak ... = az 1608–13 közötti történelmi időknél szól Kecskeméti Alexis szemrehányása. A protestáns főúri réteg elszigetelődött, az 1608-as pozsonyi országgyűlés esélyeit sem használta ki a protestantizmus érdekében. II. Mátyás király (1608–1619) fokozatosan átengedte a terepet az ellenreformációnak, Báthory Gábor erdélyi fejedelem (1608–1613) sem védelmezte a szuverén érdekeket. E politika nem csak vallási vonatkozásokban tűnt katasztrofálisnak, de Erdély önállóságára nézve is.

## VI. *Praedicatio.*

56:

ött rendbeli = öt rendbeli.

tractallya = tárgyalja.

57:

ingyen sem = egyáltalán nem.

sleyt = selejt (selejtés, rossz).

Mire köti magát az Daniel = mire kötelezi.

58:

Levit. 11 = 3. Móz. 11. 1–47.

Deut. 14 = 5. Móz. 14. 3–21.

59:

Deut. 8 vers. 3 = vö. Mát. 4. 4.

1. Cor. 10 = 1. Kor. 10. 25, 26.

vetközük = vétkezik.

60:

eszel = ésszel.

61:

Luc. 18 = Luk. 18. 1.

62:

Prov. 24 = Péld. 10. 24.

63:

Psal. 104 = Zsolt. 104. 27, 28.

Ps. 145 = Zsolt. 145. 15, 16.

meg vonzza = megvonja, elveszi.

65:

Apostolokat Pünköst napján = Csel. 2. 1–3.

Propheták közül sokakat az ó Testamentomban = például: Jób 38. 1; Ésa. 6; Jer. 1. 4; Ezék. 1.

Doctorok = hittudósok.

## VII. Praedicatio.

69:

épületeket = épülesüket, a tudományban való gyarapodásukat.

Nagy Sándor gyönyörködik a deáki tudományban — az ősforrás valószínűleg Julius Valerianus: *De rebus Alexandri Magni gestis* (i. sz. V. század közepe).

Scipio Aphricanus = Cornelius Scipio Africanus Maior, Publius, római konzul (i. e. 205, 194), hadvezér, Hannibál híres legyőzője. 201-től Africanus. — I. e. 183 körül halt meg. — Szerette a görög műveltséget és kultúrát. (Plut., Dio Cass., Appianus.)

Jozeph Patriarcha = I. Móz. 41.

70:

David Kimchi = kb. 1160–1235, zsidó hittudós, grammatikus, exegeta. — Székely István is megemlékezik róla. — (Vö. L. Finkelstein: *The Commentary of David Kimchi on Isaiah*. Lipcse 1926.)

71:

Az álomfejtő mágusokról s a chaldaeusokról, kik Bel (Bal) isten papjai, vö. Herod. I. 181, VII. 19; későbbi időkben a mágusokat jósoknak, varázslóknak tekintették. Vö. a samariai Simon mágus (Csel. 8. 9) és a Simon mágusként emlegetett Bar-Kochba történetével!

A mágia nemeiről vö. Nemeskürty István: *Bornemisza Péter* . . . i. m. 267–281; Nemeskürty idézi Max Ösborn: *Die Teufelliteratur des XVI. Jahrhunderts* (Berlin 1893) c. művét.

72:

A fáraó ördögös bölcsei, kik Mózzal vetekedtek: 2. Móz. 7. 11, 12. amaz eretnek Simon Magus es az Menander az ő tanítványa = a Csel. 8-ban említett mágus, akinek alakjához már az ókor csodás vonásokat kapcsolt. Péter apostollal történt római vetélkedése és halála a *Legenda aurea*-ban, magyarul az *Érdy-kódex*-ben olvasható.

Silvester Masodik Pápa = II. Sylvester római pápa (999. ápr. 2–1003. május 12.), akit a magyar történelem azért tart számon, mert István királynak ő küldte a koronát. — Tudós pápa volt, aki matematikával is foglalkozott. A babonás világban korán ördögös hírbe keveredett. Székely István ezt írja róla: „Éz ördögi tudomant tanolt vala, azért valamikort akarta mindenkort kiszec voltac neki szolgálni az ördögöc” (i. m. 160/b). — Vö. A. Graf: *Miti, leggende a superstizioni del medio evo*. Torino 1893. II. 34–48, 51–75.

Harmadik Silvester = III. Sylvester, ellenpápa, 1045. jan. 20–1045. febr. 10. — (Székely István szerint 1040-ben „papalkodec” negyven napig, i. m. 164).

Benedictus Nonus = IX. Benedek, római pápa (1032–1045. május 1.). Vesztegetések árán jutott a magas méltóságra, erkölcstelen életet élt, „elég nagy szűgyen forgásba papálkodic”, mint többször idézett művében Székely István írja.

Ioannes Duodecimus = XII. János pápa (955. dec. 16–964. május 14.). Kicsapongó, könnyelmű életű. I. Ottó császár először segítette, majd bukásra ítélte a hatalomért vívott harcban. (Vö: Félegyházy József: *Az egyház a korai középkorban*. Bp. 1967. 141–142.)

738

Gregorius Septimus = VII. Gergely pápa (1073. ápr. 22–1085. május 25), eredeti nevén Hildebrand. IV. Henrik német császár híres ellenfele. A protestánsok nagyon megvetették, mert például megerősítette a cölibátust, megszigorította a hívők és a szerzetesek bűnjét. (Vö. Santifaller, *Studi e Testi*. 1957. 190).

Alexander Sextus = VI. Sándor pápa (1492. aug. 10–1503. aug. 18.). Rokonait, „minden fattyu fiait” jövedelmező állásokba juttatta, hatalmaskodó, erőszakos, szeszélyeskedő uralma fölháborodást keltett. Bajba jutván, sirva bánta bűneit, ígerte a javulást. Hirtelen halt meg, de aligha méregettől. (Vö. G. Pepe: *La politica dei Borgia*. Nápoly 1945.)

Nero = az egykori római császár bomlott idegzete, ripacskodása, örjöngő kegyetlenkedése gyakori példa a józan erkölcsöket hirdető prédikátori gyakorlatban.

Adrianus Imperator = Hadrianus, aki utazásai során igen fájdalmas betegséget szerzett, s kegyetlen szenvedéseinek sem az orvosok, sem a mágusok nem tudtak enyhíteni.

Scotus = Michael Scotus (Michele Scotto), híres középkori asztrológus a XIII. században. II. Frigyes császár szicíliai udvarában élt, 1290 után halt meg. Dante a pokolba helyezi (Inf. XX. 115–117). — Vö. A. Graf: i. m. II. 239–288, 291–299.

Mert utallya = zavaros értelmű mondat, nyomdai hibákkal. A helyes értelmezés valószínűleg ez: Mert utálja az Úr, valaki ezeket miveli, és ez illetően utálatosságért üzte ki az Pogányokat az te Urad Istened te erőtted.

73:

életnek = valószínűleg: életének.

egyedül Isten az, az ez vilaghi = helyesen: egyedül Isten az, az *ki* ez vilaghi.

menit = mennyit.

fén allot = fennállott.

74:

amaz Achitophel = 2. Sám. 16; 17.

## CAPUT II.

### VIII. Praedicatio.

75:

jellentetne = jelenthetné.

76:

De somnio Nebuchadnezaris Magni = Nagy Nabukodonozor álmáról. *χρονολογία* Somnij = az álom ideje.

disputalnak = értekeznek, vitatkoznak.

köz igaz = közönségesen igaz.

77:

Quale fuerit Somnium = milyen volt az álom?

köz . . . álom = közönséges álom.

Effectus Somnij = az álom hatása.

ez arant = ez iránt.

78:

Generae somniorum = az álmok nemei.

Physicum asymon = physicum asymanticon = jelentés nélküli, természetes álom.

Physicum Symanticon = jelentéssel, természetes álom.

Divinum = álom, amit Isten bocsát az alvóra.

Diabolicum = álom, amit az ördög szerez.

79:

Theocritus görög bukolikus költő (i. e. 300 körül—kb. 245), Alexandriában II. Ptolemaios Philadelphos költője is volt. — Műveit 1603-ban latinul is kiadta Daniel Heinsius. — Az idézet helye: *Idyllion*, XXI. 45 (Asphalion halász mondja).

Claudianus = római költő (kb. 350—370 között született, 404 körül halt meg), „az egyik legutolsó római, aki szeretettel csüggött nagy városa múltján és reménykedett dicső jövőjében” (Maskin: *Az ókori Róma története*. Fordította Borzsák István és Harmatta János. Bp. 1951. 443). Vö. Augustinus: *De civitate Dei*. 26; Orosius, 7. 53. — Az idézet helye: *Claudiani in sextum consulatum Honorii Augusti* (Panegyris) Praefatio, 1—6.

amicae = amica.

Lucretius = Lucretius, Titus Carus római költő (i. e. 98—55), ókori materialista tanok megszólaltatója. Kedvelte a reneszánsz, s a tudományosság hirdetése miatt a protestantizmus is. Leghíresebb műve: *De rerum natura*. — Műveit először Cicero adta ki. — Az idézet helye: *De rerum natura*, 4. 967—968 (ac proelia obire contractum c. V. cernere). complexio = kapcsolat, hatás, alkat.

80:

spectromok = kísértetek.

praefagiens = praesagiens.

Peucerus de Divinatione = Caspar Peucer (1525—1602) Melanchton veje, műve a jóslásról, álmokról: *Commentarius de praecipuis generibus divinationum*. Wittenberg 1552.

81:

Astyages álma: Herod. I. 107.

exempla = példák.

Caesar alma = Plut. Caes. 32; Suet.

Polycrates leányának alma = Herod. III. 124.

segitsegre = segítsége (?)

Eobanus Hessus = Hessus, Helios Eobanus (eredeti nevén: Eoban Koch), újlatin humanista költő (1488—1540). A latin nyelv professzora Erfurtban, Marburgban. A XVI. században nagy költőnek tekintették. Számos könyve jelent meg.

Joseph ... alma = 1. Móz. 37. 7.

82:

ünő = tehén.

Az angyali intés: Mát. 1. 20.

Pünköszt Hava = május.

83:

Kentefites bába = kenőcsölő, kenekedő.

kene = kené = kente.

el későre = jó későre, végül (NytSz, Pázm. Kal. 638).

84:

proba küre vonszuk = próbakőre vonjuk — (NytSz; lapis lydius — így határozza meg Szenczi Molnár).

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 8.

Jacob = 1. Móz. 25. 26.

Abimelech = 1. Móz. 20. 2—18.

## IX. Praedicatio.

86:

lakolok = lakások.

87:

convocatio omnium sapientum = minden bölcs egybehívása.

88:

mast = most.

hiak = hívják.

Ovidius = Ovidius, Publius Naso római költő (i. e. 43—i. sz. 17). — Az idézett hely: *Metamorphoses* 7. 5. (A szöveg helyesen: nubila pello, Nubilaque induco; ventos abigoque, vocoque, Vipereas rumpo verbis, et carmine, fauces.)

Plinius = Plinius, C. Secundus (Maior), i. sz. 23—79, római író. Fő műve: *Naturalis historiae libri XXXVII*. — Az idézett hely: Nat. hist. XXVIII. 3. 3. (Tuccia története antik vándormotívum.)

Anno Urbis 609 = a város (Róma) alapítása után 609, azaz: i. e. 144.

méréssel gyógyítanak = népi szokásra való utalás. Balassa Szótára idéz egy babonás mondást: „Kőhöz legyen mérve”.

hagymaz = „önkívülettel járó, súlyos, lázas betegség... a fantáziálásig felzaklatott, túlfűtött vagy önkívületi állapot, illetve lázálom” (*A Magyar Nyelv Értelmező Szótára*).

89:

Ps. 103 = Zsolt. 103. 3.

Ps. 107 = Zsolt. 107. 13.

Deut. 13 = 5. Móz. 13. 3.

gyogulyon = gyógyuljon.

90:

nyutanak = nyújtanak.

cholica = kólika, dysenteria = hascsikarás.

kőszven = podagra, isiász. „Az én gyermekem kezwenben fekyzk: jacet paralyticus” (*Jordánszky-kódex* 375) — népiesen: csúz.

illetlenöknék = ilyeneknek.

Levit. 20 = 3. Móz. 20. 6. Vö. 5. Móz. 13. 5.

91:

Simon Magus és Péter apostol története az említett íróknál: lényegében a Csel. VIII. 9—24-ben olvasható történet.

Egesippus = egyháztörténész Hadrianus korában (i. sz. II. század első fele). A keresztény egyház üldözéséről, a szektákról szóló írásait Photius pátriárcha még ismerte.

Nicephorus = Nikephoros konstantinápolyi pátriárka (750–829). Valószínűleg *Chronographikon syntomon* c. történeti művéről van szó.

Photius = történetíró a IX. században.

Zaroos perzsa bölcse = valószínűleg Zoroaster (Zarathustra).

Arphaxad = méd király II. Nabukodonozor kortársa (i. e. VI. sz.).

A varázslók megöléséről Kecskeméti Alexis maga is ellentmondásosan nyilatkozik (vö. 104, 131. lapok). Dániel könyve sem, Josephus sem említi.

menteneke = mentek-e.

92:

hit = hitt.

93:

follyamnak = folyamodnak.

Psal. 50 = Zsolt. 50. 15.

hiv = hívj.

94:

öszeve elegíteni = összeelegyíteni, összekeverni.

## X. *Praedicatio.*

95:

öszönt = ösztönzést.

96:

es mint amaz szeles tulok idestova hankodnak = és mint a fölfuvódott tulok, ide-oda hánykolódnak.

az mint bizonyította szent Pál = Róm. 7. 14–25.

97:

Babilonia neve régen Szíria volt: Strab.; Plin. Nat. hist. V. 13. 1.  
az mint még = helyesen: az mit még.

99:

fenyetekevel = fenytékével, fenyegetésével.

101:

beszedüvek = beszédűek.

102:

az Király haragját szállítani = mérsékelni.

ab impossibili = (a dolog) lehetetlenségéről.

103:

a remotione omnium exemplorum = minden példa nélkül.

a Difficili = (a dolog) nehézségéről.

a comparatis = (másokkal való) összehasonlítás.

a causa efficiente suprema = a legfőbb (isteni) szerző okról.

104:

Istennek fia fel öltözvén az emberi testet = felöltvén.  
haraguek = haragvék = haragudék = haragudott.

## XI. *Praedicatio.*

105:

irgalmassaghit = helyesen: irgalmasságot.

106:

magyarazattyara menne = magyarázatára térne.  
bölcsek között szamlaltatot = bölcsek közé.

107:

Danielt-is be iktatta a Kiralyhoz = bevitte, bejuttatta.

108:

maga felette megh csalatkozanak = de nagyot csalódtak (maga = noha, ugyan, de, mégis).

Jeronymus = Hieronymos.  
az előtt = azelőtt.

109:

meg beszelle = megmondá.

Theodosius Magnus = I. Nagy Theodosius római császár (379–395), súlyos betegen áttért a kereszténységre (380). — Időnként nagy haragra gerjedt. 394-ben a pogány kultuszt a legszigorúbban eltiltotta. — A thessalonikai vérengzés után őt átkozta ki Ambrosius püspök.

Theodoretus = görög egyháztörténész, őt könyvből álló művét i. sz. 448-ban fejezte be. (Vö. PG 80–84.)

Augustinus = 387-ben keresztelkedett meg, s vált idővel a legjelentősebb római egyházatyává. Legnagyobb művét, a *De civitate Dei*-t azután írta, hogy Alarich feldúlta Rómát. Augustinus felfogása szerint Rómát bűnös múltja miatt büntette meg az Isten. (Nem nehéz felismerünk Kecskeméti Alexis vonzódását az ilyen koncepciókhoz — hogy még egyet idézzünk: Augustinus hirdette, hogy az állam köteles védelmezni az egyházat, amely a földi *Civitas Dei*.)

szent Ambrus Doctor = Ambrus, Milánó püspöke, egyházatyja, szent (i. sz. 340–397).

Mediolanum = Milánó.

mindennek = mindenkinek.

110:

ingyen sem = egyáltalán nem.

111:

könyörögenünk = könyörgenünk, könyörögnünk.

112:

Numerorum 12. capite = 4. Móz. 12. 6.

szent Jacab = Jak. 5. 16.

Psal. 145 = Zsolt. 145. 18.

hijak = hívják.

erdőmejert = érdeméért.

## XII. Praedicatio.

113:

szerez királyokat = tesz királyokat.  
maga szömlényeben = maga személyében.

114:

113. Psalmus = Zsolt. 113. 2.  
három jod = három „j” betű.

115:

kereszttyén Sido-Doctorok = istenfélő héber tudósok.  
tanuság = tanulság.  
Moses első könyve ... = 1. Móz. 14. 19, 20.

116:

s nem egy nap kettőn = s nem egy nap, (vagy) kettőn, avagy egy hónapig.  
ez kevannya = helyesen: ezt kívánja.

117:

öltöszni = öltözni.

118:

eszekben = ezekben.  
3. Chron. 33 = helyesen: 2. Krón. 33. 7.  
Manasses = 1. Krón. 3. 13.  
Manasses története: 2. Krón. 33. 11; megtérése: 2. Krón. 33. 19.

119:

Sedechiás = 2. Kir. 25. 7.  
haiyttya = hajítja = ledobja.  
Eccl. 10. 17 = helyesen: Eccli. 10. 14 (Kámory Sámuel).  
Dávid példája: 1. Sám. 16. 11, 12, 13.  
Mózes példája: 2. Móz. 3.  
Josue = Józsué 1.  
József Putifár tömlőcéből szabadul: 1. Móz. 39. 20; 1. Móz. 41. 40, 41.  
Pelda erre Matthias Király = Mátyás király megjárta a cseh uralkodó, Podjebrád György tömlőcét, végül Podjebrád Katalin kezének megkérése árán kiszabadult, hamarosan pedig királyként jöhetett haza (1458).  
(Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades* III. lib. VIII–IX.)  
poenitentia = penitencia = vezeklés, bűnbánat.

120:

megh hallok = meg hallók = meg hallánk, meghallottuk.  
allattya = állítja, erősíti, bizonyítja.

## XIII. Praedicatio.

121:

mondgya az szent Jacab = Jak. 1. 5.

122:

Abrahammal, Isaakkal, Jacobbal = 1. Móz. 12–49.

123:

Chrysostomus = Joannes Chrysostomos (Aranyászájú Szent János)  
híres keleti egyházatya (347–407). — Művei kiadva: PG 47–64.  
in Gen. cap. 26. Homil. 52 = 52. prédikáció a Genesis 26. fejezetéről.  
Luc. 17 = Luk. 17. 11–19.  
a szamaritánusról = Luk. 10. 37.  
Bernard Doktor = Clairvaux-i szent Bernát (1090–1153).  
Exod. 32 = 2. Móz. 32. 14–19.  
Num. 21. 25 = 4. Móz. 21. 21–35; 25. 1.

124:

Ps. 107 = Zsolt. 107. 8.  
Ps. 115 = Zsolt. 115. 1.

125:

amaz kevely Phariseus = Luk. 18. 11–14.  
publicanus = vámszedő.  
megh igazittatvan = megigazulván.  
Proverb. 15 = Péld. 15. 8.  
regnallyon = uralkodjék.

126:

ha Isten mivel latot ember = értelme: amivel Isten meglátogatott téged, ember.

127:

Act. 2. = Csel. 2. 41.  
Pal Act. 27 = helyesen: Csel. 26. 28.  
szaklattya = zaklatja.  
Mózes kieszközli népe szabadulását Egyiptomból: 2. Móz. 12. 30–32.  
Demosthenes = politikus, a leghíresebb görög szónok (i. e. 384–322).

128:

Amphion = a görög mitológiában Zeusz és Antiopé gyermeke, Zéthosz ikertestvére. A thébai alsóváros építése közben a kövek Amphion lantjának hangjaira maguktól illeszkedtek a helyükre. Hom. Od. 11. 260, Pausanias VI. 20. 8, Hor. Ep. I. 18. 41, Ep. ad Pis. 394 stb.

Horat. de Arte Poetica = Horatius (i. e. 65–i. e. 8) levele a Pisókhoz. — A margón látható jegyzet: 394–96 (orbis = urbis).

129:

haszonknal-is = házunknál is.  
1. Cor. 2 vs. 21. 22. 23 = helyesen: 1. Kor. 3. 21–23.  
Apollo = Apollos, vö. Csel. 18. 24.  
Cephas = Péter.

131:

az mivel tegödet meg latot = értelm e: amivel téged meglátogatott

#### *XIV. Praedicatio.*

132:

ne veszesd el = ne veszítsd el.  
igyre = ügyre.

133:

szem fen vesztő = szemfényvesztő.

commendatitak = ajánltatik.

Krisztus ellenségeinek is megbocsátott: Luk. 23. 34.

134:

Domitianus imperator és Domitia asszony = Domitianus, Titus Flavius (51–96), római császár (81–96). Gyanakvó természetű, hiú zsarnok. Élete alkonyán gyilkosságok sorát követte el, felesége, Domitia örökös rettegésben élt mellette. Végül találkoztak a nép és a szenátus érdekei, összeesküvés vetett véget a kegyetlen császár uralmának (Suet. Dom., Dio Cass.).

Sennacherib története: Ésa. 36. 37.

engödelmesseg = engedékenység.

135:

supra versu 16 = fönt a 16. vers.

ekkedig = eddig.

136:

Virgilius = Vergilius, P. Maro (i. e. 70–i. e. 19), a legnagyobb római epikus költő. — Az itt idézett versek nem övéi, de már a késői antikvitásban neki tulajdonították. Vö. Dom. Comparetti: *Virgilio nel medio evo*, X. fejezet.

137:

mandatom = megbízás, feladat.

foglya esni = fogollyá lenni, fogságba esni.

## XV. Praedicatio.

139:

azokra kepest = azért, avégett.

140:

kérdöskedes = kérdezősködés.

141:

ne hid el magadat = ne bízd el magad.

supplicalsz = esdekelsz, könyörgesz.

142:

jelenthetije = jelentheti-e.

Philo = Philón (Philo Iudaeus), alexandriai filozófus (i. e. 20–i. sz. 50). Munkájában a görögség és a bibliai Ószövetség kapcsolataira mutatott rá, egyengetve az utat a kereszténység felé.

Taulerus = középkori misztikus író (1300–1361).

144:

Calendariomok = a legrégebbit Székely István adta ki (1538), sorra következtek aztán a további kalendáriumok, így például a Regiomontanusé, 1580-ban. Székelyét Kazinczy szerette volna ismét kiadni (*Kazinczy Lev.* X. 266). — A régi kalendáriumokról áttekintés olvasható a

*Tudományos Gyűjtemény*-ben is (1829. XII. 78–80); a „műfaj” jellemzése megtalálható Fazekas Mihály Előszavában. (*A debreceni magyar kalendárium*: Fazekas Mihály Összes Művei. Bp., 1955. Sajtó alá rendezte Julow Viktor és Kéry László.) — Híres többek között az 1584-es nagyszombati kalendárium, a XVII–XVIII. században a lőcei és a győri kalendárium-típus. Vö. még: Kőnig György, ItK 1900.

büvös-bavos = büvös-bájos.

Haruspices = eredetileg állatjós (béljós).

samoly = zsámoly.

ot = ott.

1. Reg. 3 = helyesen: 1. Kir. 8. 27.

Psal. 66 = sajtóhibás, helyesen: Ésa. 66. 1.

146:

Gen; 7 = sajtóhibás, helyesen: Gen. 37 = 1. Móz. 37. 7.

Aristoteles = a legnagyobb görög filozófus (i. e. 384–322); az érzékelés fiziológiai elméletét *De sensu* c. művében írta meg.

## XVI. *Praedicatio.*

149:

tettetes = kitetsző, messziről látható.

150:

s-es leszen = helyesen: s ez leszen.

kesz nélkül = kéz nélkül.

151:

metallomokból = fémekből.

hát = hat.

152:

Nagy Sándor méreg által veszett el: Plut. Al. 77 (mint a legenda egyik verziójáról).

Boldisar (= Baltazar = Nabunaid) életéről, birodalmáról: Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Darius = I. Dareios.

Cyrus és Tomyris királyné története: Herod. I. 214.

Philo Iudaeus = Philón I. a 142. lap jegyzetét!

153:

Luc. 12 = Luk. 12. 16.

Ovidius az aranyidőről: *Metamorphoses* I. 89–150. Az *aranyidő* a reneszánsz (pl. Erasmus) kedvelt metaforája a műveltség fellendüléséről. — Az, hogy Ovidius a négy időt Dánieltől vette volna, nincs bizonyítva.

154:

bosszoncsad = bosszantsad

155:

mondgja = mondgya, mondja.

hedgye löt = hegyé lett.

## XVII. Praedicatio.

159:

Jeremiás Propheta = Jer. 25, 27, 29.

kencsel = kincsel.

Esaias = Ésa. 14. 4.

160:

nagysagat = nagyságot.

Ierem. 27 = Jer. 27. 6.

161:

vét = vet.

magyarazok = magyarázók = magyarázzuk.

162:

circumstantia = „környülállás”, körülmény.

Ieremias . . . cap. 27 = Jer. 27. 7.

Daniel 5 = Dán. 5. 31.

163:

Xenoph. lib. 8. de Paedia Cyri = Xenophón görög történetíró, Socrates tanítványa (i. e. 434–355). Itt idézett műve a *Kyropaideia* (Kyros neveltetése) „erkölcsi-pedagógiai elmélkedés, a későbbi ún. »királytűkrök« mintája. . . a humanizmus korában nagy népszerűségnek örvendett”. (*Az olasz reneszánsz irodalomelmélete*. Sajtó alá rendezte Koltay-Kastner Jenő. Bp. 1970. 465.) — Az idézet helye: Kyr. 8. 45 skk.

Euxinum tenger = Pontos Euxeinos = Fekete-tenger. Vö. Xen. Kyr. 8. 48.

szerecsen ország = Etiópia (Xen. Kyr. 8. 48; vö. *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*, i. m. 207, 626).

Cyrus fiairól: Xen. Kyr. 8. 47 (Cambyses, Tanaoxares).

164:

kegyötlem = kegyetlenebb.

Ezdrás, Nehémiás engedelmet nyer a hazatérésre: Ezsd. 7. 13, Neh. 2. 6 (Ezdrás i. e. 458-ban, Nehémiás 445-ben tért vissza Babilonból).

libro citato = idézett könyv (Xen. Kyr. 8).

165:

ut patet ex Historia Hesterae = amint az Eszter könyvéből (történetéből) kitűnik = Eszt. 3 skk.

világ teremtése után 34. 35 = sajtóhibás, helyesen: világ teremtése után 3435 = i. e. 537/538.—I. e. 538: Babilon eleste, Cyrus uralkodásának kezdete.

eszterdöntül fogva 36. 42 = helyesen: világ teremtése után 3642 = i. e. 330/331.—I. e. 331: a Gaugamela s Arbela melletti csata.

Cyrus = Kyros perzsa király (i. e. 538–525).

Cambyses = Kambyses (i. e. 525–521), fia Cyrusnak: Herod. 3. 1.

Darius Histaspis = Dareios Hystaspés (i. e. 521–485). Hérodotos meséje szerint (3. 84–87) hat férfi versengett a trónért, abban egyeztek meg, hogy kora reggel lóra ülnek, s akinek lova leg hamarabb nyerít,

az lesz a király. Dareios cselhez folyamodott, lovászával megbeszélte a dolgot, a lovász pedig emlékeztetéssel még éjszaka Dareios lova számára egy helyet, s így az első nyerítés — véle a királyság Dareiosé lett. — A mitológiai háttér bizonyára az, hogy a ló Mithra szent állata volt, nyerítése isteni szózatként hatott. — A pikáns anekdota divatos volt, Székely István is említi (i. m. 51/b), szinte azokkal a szavakkal, mint Kecskeméti: „Ez lova nyerítésének szerencséjéből tetették királlyá.”

Xerxes = uralk. i. e. 485—465.

Artaxerxes Longimanus = uralk. i. e. 465—425 (Székely István szerint: i. e. 463—419; i. m. 53/b).

Darius Nothus = uralk. i. e. 424—405.

Artaxerxes Mnemon = uralk. i. e. 405—359.

Darius Ochus = III. Artaxerxész Ochos uralk. i. e. 359—338.

Arsames, Arsēs = uralk. i. e. 538—536 (Herod. 7. 69; Aischylos: Persai 37).

Darius Codomannus = III. Dareios Kodomannos (uralk. i. e. 336—330), Nagy Sándor 331-ben mérte rá a végső csapást. Plutarchos szerint helytelenül mondják, hogy Arbela mellett folyt le a csata, mert az Gaugamelánál volt (Al. 31). Dareios halálával magva szakadt az Achaimenidák dinasztiájának. Perzsiát Nagy Sándor Makedóniához csatolta.

166:

ex cap. 8. Danielis = Dán. 8. 21. Pontosan: „A szőrös kecskebak Görögország királya, a nagy szarv pedig, a mely szemei között vala, az az első király.” (Károlyi Gáspár, 1959).

jedgyel = jeggyel.

hamissittatnek = helyesen: hamisíttatnak.

össze zürrvén zavarván = összezavarván.

arannyal = arannyal.

Anaximander, görög filozófus és természettudós, Thalész tanítványa (i. e. 611—546). Nagy Sándor valószínűleg Aristoteléstől hallott róla (*Physika* II. 4, *Metaphysika* I. 1—5).

Egész Ázsia úgy vélte, hogy a makedónok nem merik megtámadni Dareioszt: Jos. Ant. Iud. XI. 8.

167:

Justinus = római történétíró, i. sz. II—III. század. A középkorban igen népszerű volt *Historiae Philippicae* c. munkája. Az utalás helye: lib. 13. 1.

ut commemorat Iosephus Antiq. Iuda. lib. 11. cap. 8 = amint említi Jos. Ant. Iud. XI. 8.

Diodorus = Diodóros Siculus görög történétíró, időszámításunk kezdete körül, az I. században élt. *Bibliotheca historica* címen ismereteseek negyven kötetes történeti művének töredékei. Első teljes kiadása: Stephanus, Paris, 1559. — A Nagy Sándorral foglalkozó fejezetek megmaradtak.

Curtius = Curtius Rufus Quintus, római történétíró, valószínűleg Claudius idejében (i. sz. I. század). Tíz könyvben írta meg Nagy Sándor életrajzát (*Historiae Alexandri Magni*), az első két könyv elveszett. Érdemes megemlíteni, hogy Curtius művére épült Ilosvai Selymes Péter Nagy Sándor-históriája, s hogy 1619-ben Háportoni Forró Pál a teljes magyar fordítását kiadta.

Plutarchus = Plutarchos, görög történétíró (i. sz. 46 körül—125 körül). Sok művet írt, leghíresebb talán a *Párhuzamos életrajzok* (46 párhuzamos és négy egyes életrajz). Nevezetes a *Moralia* is.

## XVIII. Praedicatio.

168:

feycsük = fejtsük.

169:

visszavonias = visszavonás, széthúzás.

Catilina = Catilina, L. Sergius (i. e. 108–62), római politikus, Cicero ellenfele. Harcban esett el, híveivel együtt.

Marius = i. e. 156–86, híres római hadvezér és politikus.

Sylla = Sulla, L. Cornelius, római diktátor (i. e. 138-ban született).

– A hatalmat i. e. 79-ben önként tette le.

Julius Császár = Julius Caesar (i. e. 100–i. e. 44. márc. 15), a pompeianusok teljes legyőzése után lett Caesar (45. márc. 17: a mundai győzelem).

Pompejus = Pompeius, Gnaeus Magnus (i. e. 106–i. e. 48). Caesar-nak veje, majd ellensége. Caesar 48-ban a pharsalusi csatában győzte le, Pompeiust egykori hívei ölték meg.

Augustus = i. e. 44-ig neve Octavianus, Gaius (i. e. 44–27: C. Iulius Caesar Octavianus).

Antonius = a 2. triumvirátus tagja, Octavianus ellenfele.

Otho = Otho, M. Salvius (32–69), 69-ben római császár.

Galba = Galba, Servius (Lucius) Sulpicius (i. e. 5–i. sz. 69), 69-ben római császár.

Vitellius = Vitellius, Aulus, 69-ben római császár.

170:

allattyak = állítják, tartják.

Meg oszlot az Római birodalom = a római császári címre a mindenkori bizánci uralkodó formált jogot. Nagy Károly a gyenge III. Leo pápával koronáztatta meg önmagát, s ekkor vette föl a császári címet. Ez viszályokat szült Bizánc és a frank birodalom között. (Vö. Székely István: i. m. 141/b, 142.)

Nagy Caroly = Nagy Károly 768–814 között frank uralkodó, 800-tól nyugat-római császár.

Nicephorus = Nikephoros bizánci császár (802–811).

Hatodik Constantinus = bizánci császár (780–797), Kecskeméti Alexis János megjegyzése hibás. Akitől a török elhódította Konstantinápolyt, az XI. *Constantinus* (Paleologus), 1448–1453 között bizánci császár, e trónon egyben az utolsó. (Székely István maga is Dániel jóslata nyomán magyarázza a bukást, i. m. 212.)

mineművek = minéműek, milyenek.

171:

remenlye = remélje.

Octavia = Octavius huga, i. e. 32-ben vált el tőle Marcus Antonius. Ő azonban nem ment újra férjhez, gyermekeit nevelte (Hor. Od. 1. 12, 46; Plut. Anton. 37. 54. 57. 87).

Marcus Antonius = i. e. 83–31. Cleopátra kedvéért taszította el magától Octaviát, feleségét.

felesegevol = feleségével.

in pugna navali ad Actium in Epiro = az Actium melletti tengeri csatában, Epirusban.

172:

Antonius pedig mindenektől elhagyattatvan = még Cleopátrától is, hiszen álhír érkezett hozzá arról, hogy Cleopátra öngyilkos lett. A menekülő Antonius azonban súlyos sebével még elérte kedvesét. (Plut. Anton., Suet. Oct. 29. 61 skk.)

ne vessük = ne vessük.

Opinio de regno . . . = a szeleukida és lagida királyságról való vélekedés.

173:

szűrön = szérűn.

Trajanus imperator = Traianus római császár (98–117).

ut videre = mint látni (Appianosból és Rufus Sextusból, kik Trajanus idejéről írtak).

Appianos görög történetíró, Alexandrában született. 24 könyvből álló munkáját i. sz. 160 körül fejezte be (*Romaika*), csak egy része maradt épségben az utókorra, többek között a szíriai háborúval foglalkozó *Szűraiké*.

sexto Rufo = Sextus Rufus (= Rufus Festus) a IV. század második felében, Valens császár idejében Livius és Eutropius alapján írt egy rövid római történetet (*Breviarium rerum populū Romanī*).

ut patet vs. 35 = amint látható Dán. 2. 35.

174:

in libro . . . = a szír háborúról szóló könyvben (vö. a 173. lap jegyzetével).

Iosephus . . . = Jos. Ant. Iud. 12 3.

Seleucus Nicator = I. Seleucos Nikatőr, aki Nagy Sándor halála után a birodalom szíriai részét megkaparintotta. — I. e. 280-ig uralkodott.

Seleucus Nicatortul = Seleucos Nikatőr neve után, nyomán.

Ptolomaeus . . . Lagius fia = I. Ptolemaios Sótér, aki i. e. 283-ig uralkodott Egyiptom felett.

Nagy Sándor haláláról l. Plut. Al. 75. 76.

alkolmatossága = alkalmatossága.

az kepnek Typusa = formája, jellegzetessége.

mely földnre = mérföldnyire.

175:

Ábrahám Egyiptomban: 1. Móz. 12. 10.

Izsák az éhség elől Gérárba ment: 1. Móz. 26. 1, 2.

Jákób a fiait küldte az éhség elől Egyiptomba: 1. Móz. 43. 1, 2; ő maga József látogatására ment oda: 1. Móz. 46. 1–34.

176:

Sándor Hadnagyi = a diadochosok.

Cassander = Nagy Sándor egyik hadvezére (i. e. 355–297), Sándor anyjának, feleségének, kisleányának későbbi gyilkosa.

Antigonus = I. Antigonos, Nagy Sándor halála után a birodalom egyik részének ura, i. e. 301-ig.

177:

Ptolomaeus Philadelphus = i. e. 285–246.

Antiochus Theos = uralk. i. e. 261–247. Első feleségét, Laodicét elűzte, Berenice kedvéért. Laodice később kegyetlen bosszút állt, mindkettőjüket megölette (i. e. 247).

Nagy Antiochus = III. Antiochus Magnus (uralk. i. e. 223–187).

Cleopatra házasságának történetéhez l. Jos. Ant. Iud. 12. 4.

Ptolomeus Epiphanes = V. Ptolemaios Epiphanés (uralk. i. e. 203–181).

178:

Junius = Junius, Franciscus (1545–1602), teológiai író, híres művei: Biblia-fordítása és *Opera Theologica* (Genf 1607). Eredeti neve De Jon.

Polanus = Amandus Polanus von Polansdorf (1561–1610), bázeli egyetemi tanár. Nevezetes műve: *Systema theologiae christianae* (1610). ezönöket = ezeneket = ezeket.

## XIX. Praedicatio.

180:

Iustinus Martyr in Dialogo cum Tryphone = Justinus mártír Rómában halt meg, 165-ben. Idézett műve: *Apologia* (Dialogus cum Tryphone).

Irenaeus libro 3. adversus haereses cap. 28 = Irenaeus lyoni püspök mártír (202-ben halt meg); művét a valentinianusok gnosztikus szektája ellen írta (*Adversus haereses*; az idézet: 3. 28).

Cyprianus lib. 2. adversus Iudaeos, sectione 17 = Cyprianus Thascius Caecilius, egyházatya, mártír (i. sz. 258-ban). Karthagóban született, megtérése után ugyanott püspök (248).

Augustinus Tomo 8. in enarratione Psalmi 98. et passim = Aug. 8. köt., a 98. zsoltár magyarázatában és másutt, szétszórta. Enarratio in psalmos: az 1543-as (bázeli) kiadás 8. kötete.

Genes. 28 = 1. Móz. 28. 10–22. — Megjegyzendő, hogy Jákób Beérsobából indult, Hárán felé tartott.

181:

Jézus megkenetése olajjal: Márk, 14. 3.

Szent David Ps. 118 = Zsolt. 118. 22.

Matth. 22 = Máté 21. 42 (!)

Actor. 4 = Csel. 4. 11.

1. Pet. 2 = 1. Pét. 2. 4, 7.

Matth. 16 = Máté 16. 18.

182:

Pal 1. Cor. 3 = 1. Kor. 3. 11.

akkivöl = akivül = azon kívül.

sz. Agoston . . . Tom. 8. in enarrat. Ps. 42, et 44 = Augustinus a 42. és a 44. zsoltár magyarázatában.

Zacharias = Zak. 12. 3.

183:

Herodes idejében születek az Christus = Nagy Herodes Judea (Palesztina) királya, s e hatalmat i. e. 40-ben Antoniustól nyerte. I. e. 4-ig uralkodott. A Biblia szerint Krisztus az ő idejében született — s ez a kronológiai homály sok fejtörést okozott a tudománynak. (Vö. *Bibliai Lexikon*. Bp. 1931. 497.)

akki = tudniillik Herodes. Kegyetlenkedését az evangélisták is részletezik.

allattya = állítja.

184:

Isai törsekeből = Mát. 1. 6.

elsőben = eleinte, kezdetben.

Mária, Krisztus anyja: Mát. 1. 18.

Joseph = Mát. 1.

Zacharias, Ersebeth aszszony = Luk. 1. 5–80.

Simeon, es az Anna = Luk. 2. 21–40.

Prohetissa = prófétánő.

185:

Ps. 2 = Zsolt. 2. 9.

Luc. 1 = Luk. 1. 33.

sz. Janos cap. 3 = Ján. 3. 13.

menjeből való = mennyégből, mennyekből — mennyből való.

embereknek itéleti kívül jött = az embereknek ítéletén kívül jött.

186:

tanusagink = tanulságaink.

187:

Matth. 13 = Mát. 13. 31.

Ne akadgy . . . által = ne botolj meg!

## XX. *Praedicatio.*

189:

valasza fejedelmöl = választa fejedelmül = fejedelemmé tette.

190:

Deut. 6 = 5. Móz. 6. 13.

maga gondolatlanul = meggondolatlanul.

191:

tulaydonitanaja = tulajdonítaná.

Pal es Barnabas [margón:] Actor 14 = Csel. 14. 15.

Mennyei latasrol írt könyvnek cap. 22 = Jel. 22. 8, 9.

apostal = apostol.

192:

Nebubhadnezar = Nebuchadnezzar = Nabukodonozor.

Mózes, Áron, fáraó: 2. Móz. 12. 31.

193:

nyomossa = erőssé, hatalmassá.

Deut. 6 = 5. Móz. 6. 13.

Matth. 4 = Mát. 4. 10.

Esai. 42 = Ésa. 42. 8.

Aug. de vera relig. cap. 15 = Augustinus az igaz vallásról.

195:

Ludovicus Gonesius = helyesen: L. Gomesius = Gomez spanyol püspök (meghalt 1543-ban), egyházjogász. — Kecskeméti itt és más helyeken M. Flacius Illyricus: *Catalogus testium veritatis* (Bázel 1556) című művének összeállításaira támaszkodik a pápai mindenhatóság tételeinek bemutatásában. Lásd pl. az id. mű 1608-as kiadásának (Debr. Ref. Koll. D. 64) 1947—50. és a 2078. skk. hasábján felsoroltakat. Az utóbbi hely 12. tétele: „Quod Papa sit quoddam numen, quasi visibilem quendam Deum prae se ferens, ut Ludovico Gonesio placuit.” — Kecskeméti minden bizonnyal ismerte Szegedi Kis István: *Speculum Pontificum Romanorum* c. művét is. Ennek negyedik, 1602-es kiadása 16—17. lapján szintén megtaláljuk a pápai omnipotentia kánonjogi tételeit. (Bán Imre adata).

oni = óni = óvni.

196:

viszontak = viszontag.

ex veritate est = minden bizonnyal, igazság szerint.

197:

tévölyög = tévelyeg.

199:

szent Agoston . . . Tomo 8. in enarrat. Ps. 51 = a 8. kötetnek az 51. zsoltárt magyarázó részében, a régi fordítással való összevetésből.

örömesben marad = nagyobb örömmel (szívesebben) marad.

rejazthatna = riaszthatná.

kerthetne = kérdehetné.

200:

vetetven = vétetvén.

Alexander Macedo . . . az ő Attyanak jól viselt dolgain-is sir vala = Nagy Sándorról és apjáról, II. Fülöp makedón királyról van szó. A motívum: Plut. Al. 8.

Absolon Dávidnak harmadik gyermeke (2. Sám. 3. 3), megirigylő apja hatalmát, fellázad (2. Sám. 15. 2—10).

tarsajok = társaik.

### CAPUT III.

#### XXI. Praedicatio.

201:

sing = régi hosszsmérték, kb. 60 cm.

tanacsokat = tanácsosokat.

202:

poroszlo = törvényszolga, fogházőr.

versu 47 = helyesen: vers. 4—7.

203:

pürsölödöt = perzselődött.

dicsködnönk = dicselkednünk.

204:

kikről egy oraban nem szolhatunk = a prédikációk megszokott idő-tartamára való utalás.

allatasa = állítása, állíttatása.

205:

Julianus Apostata = l. a 38. lap jegyzetét!

206:

vallyons kikre kepest = vajon kikre vonatkozóan.

az Sídok kívül = a zsidókon kívül.

vallanok = vallanak.

208:

Jeronymus Dura mezejéről = Hieronymus, az *Explanatio in Daniel* című művében, Opera omnia. PL V: 625.

Salamon Sapient. = Bölcsességek könyve. 14. 11 (Vizsolyi biblia 643/b).

Gregorius Neocesariensis = egyházi író, Neocesarea püspöke (213—270).

Lactantius = Lactantius, Caelius Firmianus, a keresztény világkép első nagyszabású rendszerezője. 326-ban halt meg. Műve: *Divinae institutiones adversus gentes*.

209:

Heliogabalus = Elagabalus, római császár, eredeti nevén Varius Avitus Bassianus. 14 éves korában El Gabel pogány istenségnek lett a papja, ettől számítva nevezi magát Elagabalusnak. 218—222 között uralkodott (M. Aurelius Antoninus néven vette föl a császárságot). Kicsapongó életet élt, a hatalommal nem törődött: végül családját is, őt is katonái ölték meg (vö. Lampridius: *Historia Augusta*).

Adrianus = Hadrianus császár (uralk. 117—138); bár nem üldözte a keresztényeket, megvetette őket. Templomépítési terve Jeruzsálem-ben megbotránkoztatta a keresztény utókort. (Eus., Tertullianus.)

Alexander Severus = római császár (uralk. 222—235), a szenátussal való békére törekedett, a keresztényeket ezért sem segítette, bár nem is üldözte. (Dio Cass.)

gnosztikusok = a kereszténységnél régebbi forrásokra támaszkodó eretnokség. Fénykora: i. sz. II. század. Ennek elején nevezetes hívei: Simon Mágus, Menander, Cherintus; később: Carpocratés és fia, Epiphanés. A III. század már a hanyatlás kora. A gnosztikusokkal hadakozott János apostol, Irenaeus lyoni püspök, Tertullianus, Origenés, antiochiai Ignatius.

carpocratianusok = Carpocratés követői, a pogányság felé hajló gnoszticizmus hívei (i. sz. I—II. század fordulóján).

Szent Pál apostol, mikor még Saulként irtotta a keresztényeket (Csel. 8. 9) — kedves hagyománya a gnosztikusoknak. (Vö. Kunze: *De historiae gnosticismi fontibus*. Leipzig 1894.)

Pythagoras = „(i. e. VI. század), görög filozófus és matematikus. Alakja — úgy látszik — inkább legendás, mintsem valóságos . . . A pythagoreusok hirdették először Európában a lélekvándorlás tanát, s a túlvilági tisztulás, valamint a földi aszkézis szükséges voltát . . .” (Az olasz reneszánsz irodalomelmélete, i. m. 459.) (Vö. Irenaeus, Augustinus.)

Irenaeus = lib. 1. 24 (*Adversus haereses*).

August. ad quod vult deum = pongyola utalás.

á faragot avagy öntöt kepek = képnek vagy képeknek.  
szoktak = szokták.

210:

szent Christoph kepet nem igen szoktak belől irni az templomokban =  
A gyermek Jézust hordozó nagyméretű Szent Kristóf-szobrokra céloz.  
(Vö. Erasmus: *A balgaság dicsérete*, 40. fejezet.)

kepet . . . irni = festeni, rajzolni.  
segresteket = sekrestyéket.  
mint materiaja = mind materiája.  
allattya = anyaga.

211:

kenlodik = kínlódik (a szenvedő Krisztus, például Dürer több képén  
és metszetén).

Bullinger consulator. = Bullingertől megtudható; Bullinger Henrik  
(1504–1575) svájci reformátor, Zwingli utóda.

213:

Agoston doctor Tractatus 43. in Ioannem = In Johannis Evangelium  
Tractatus CXXIV. 43. 12.

Vicleff Janos = Wiclif (Wycliffe, Wiclef, Wyclif), John. A leghíresebb  
angol előreformátor (1328–1384).

214:

tivorna = tivornya, mulatozás.  
szannyuk = szánjuk.  
segillyen = segítjen.

## XXII. Praedicatio.

215:

hallandgya = hallani fogja.  
alhatatosság = állhatatosak.

216:

meg hatta = meghagyta.  
tisztölnejek = tisztelnék.  
tisztólnie = tisztelni.  
vadlast = vádolást, vádaskodást.

217:

tamattanak = támadtak.  
Udvarri = udvari.

218:

fűgh = függ.  
Actor. 4. vers. 29 = helyesen: Csel. 5. 29.  
medgyenek = mit tegyenek?

219:

minnen (magunkat) = a birtokos névmást helyettesítő *mi* nyomósí-  
tott alakja (NyíSz).

amaz Poeta verse = (Nunquam bella) = középkori szállóige, közhely-bölcsesség.

Actor. 24 = Csel. 24. 23–25 (Pál továbbra is börtönben maradt, hiszen Félix tisztartó pénzt remélt elbocsátásáért).

220:

kunyo = kunyhó.

kuldosok = koldusok.

Proverb. 6 = Péld. 6. 16–19 (?)

fundamentomot = fundamentomát.

vadolatoknak = vádolásoknak.

221:

vonszanak = húznak.

222:

kedvesztenek = kedveztek.

### XXIII. *Praedicatio.*

224:

mindgyarast = mindjárt.

vattok = vagytok.

imadangyatok = imádjátok.

közemből = kezemből.

225:

megh haragut = megharagudott.

tavoly leteben = távollétében.

igy = úgy.

226:

szent Ambrus Doctor. Officiorum lib. 1. cap. 21 = *De officiis ministrorum* 1. 21.

Deut. 1 = 5. Móz. 1. 16, 17.

Arrianus előtt = ariánus hitű előtt; a köznyelv az unitáriusokat hívta ariánusoknak.

227:

Alexander Macedo = Nagy Sándor. A legenda alapja valószínűleg Julius Valerius műve: *De rebus Alexandri Magni gestis*, i. sz. V. század.

inquisitio = vizsgálat, vallatás.

228:

lattassatok = látszódtok.

kerdöszködésnélkül = kérdezgetés nélkül.

terösöknék = téréseknek.

plantalas = terjesztés.

229:

tanacs = tanácsos.

viszontak = viszontag, viszont.

igher = iger.

230:

keszeríteni = kényszeríteni.

nem sok idővel ez előtt = valószínűleg az 1610 körüli időkre utal itt Kecskeméti Alexis János. — Ezek az idők az ellenreformáció óvatos előrenyomulásának éveit, „a földesúri kegyúri jog, a jobbágy feletti uralom egyházi kifejezése volt az, amit Pázmányék a protestánsok ellen fordítottak. Egy-egy protestáns főúr megtérése befolyásolta nemesi szervitorainak és jobbágyságainak vallási helyzetét. Ugyanakkor erőszakos térítések, vallásüldözések formájában az ellenreformáció közvetlenül is veszélyt jelentett a falvak lakóira.” (*Magyarország története 1526–1790.* Bp. 1957.)

tartatnaja = tarthatná.

szegyonite = szegyenite.

Sennacherib története: 2. Kir. 19. 35.

231:

Ecclesia kívül = eklézsián kívül.

Apoc. 18 = Jel. 18. 4.

üdvösségünknek utában = üdvösségünknek útjában (útján).

Actor. 4 = Csel. 4. 12.

232:

allattal = állítottál.

hannyak = hányják.

arra kepest = arra nézve.

233:

confiteal = gyón.

nam = lám, íme, ugye. (Balassa: A magyar nyelv szótára. Bp. 1940.)

235:

két latin hexameter (Hoc Deus est quod): bizonytalan eredetű tanító vers.

Ierem. 2 = Jer. 2. 13.

2. Reg. 17 = 2. Kir. 17. 33–36.

236:

Matth. 15 = Máté 15. 9.

szeresztetöt = szereztetett.

#### XXIV. Praedicatio.

237:

langya = lángja.

2. Tím. 3 = 2. Tím. 3. 12.

238:

Horatius: Ira furor brevis est = Ep. I. 2. 62.

effectoma = hatása.

vonsza = húzza, vonja.

239:

gratiajában = kegyelmében.

Krisztus megcsúfoltatása, szenvedése: Máté 27. 27–38.  
meg ernek haragudni = elkezdenek haragudni (vö. Pázm. Kal. 390).

240:

igen eszessen mondotta Lactantius = Lactantius: *Divinarum institutionum adversus gentes libri septem*, i. m.

készöritetni = kényszerítettetni.

Servetus Mihály meg büntettetek Genevában = Miguel Serveto (1511–1553) spanyol orvos és reformátor. Korszerű tudományos nézetei miatt az inkvizíció üldözni kezdte. Genfbe menekült, ellenfele lett Kálvinnak, aki tovább üldözte. Eretnekként égették meg Genfben.

241:

okajert = okáért.

selyöme = selyem-e.

metzetek = mit tettek.

242:

Augustinus Tom. 2. Epist. 48 = *Epistolarum liber*, 48. epist. *Omnium operum D. Aurelii Augustini* ... Basileae 1543. (A továbbiakban: Omn. op. Aug.) II. 163–66. columna.

uj keresztyén = anabaptista.

243:

Ne öly = ne öl, 2. Móz. 20. 13.

Augustinus Tomo 2. Epist. 204 = Omn. op. Aug. II. 834. columna: „Idolum adorare noluerunt, non ipsi se in ignem miserunt, et tamen etiam de illis sic scriptum est, quod tradiderunt corpora sua, ut neque seruirent neque adorarent ullum deum, sed deum suum.”

szörmelyöknek = személyeknek.

244:

Hesteræ cap. 2 = Eszt. 7. 10(!)

## XXV. *Praedicatio.*

245:

vetenke = veténk-e, vetettünk-e.

246:

A hetven magyarázó műve a *Septuaginta*, az Ószövetség legrégebb fordítása. A monda szerint 72 (70) görög műveltségű zsidó tudós készítette 72 nap alatt az alexandriai Pharos szigetén, Ptolomæus Philadelphus idejében (i. e. III. század első fele). — Vö. Jos. Ant. Iud. XII. 2.

Theodotion bibliája = lásd a 9. lap magyarázatát!

247:

burita = borítá, borította.

Noé története: 1. Móz. 6–8.

A fáraó népét elönti a tenger: 2. Móz. 14. 16–29.

oroszlának = oroszlánok.

248:

tovabba akarja még halasztani = még tovább enged élni.  
Szent Peter a tömlöcben és csodálatos szabadulása: Csel. 5. 18.

249:

jary = járj.  
had = hadd.  
ezt = ez.

250:

A fáraó és az isteni intések: 2. Móz.  
tuladonitunk = tulajdonítunk.  
hammarsaggal = hamarsággal  
ne alitanaja = ne vélné; alit = vél, gondol, sejt, hisz.

251:

vadnad = vannak.  
Actor. 12 = Csel. 12. 6—10.  
Herodes Agrippa = Észak-Palesztina királya (50—100); vö. Strab.  
16. 765; Tac. 2. 81.  
pillontasban = pillantásban.  
textus = bibliai szöveg.

252:

Epiphanius: in Anchorato = Epiphanius (salamisi), konstantinápolyi  
pátriárka, egyházi író, 403-ban halt meg. Kecskeméti Alexis János az  
*Anchoratus* c. művét említi. (*Opera Omnia*. Coloniae 1682. II.)  
locus = hely, idézet, szövegrész.  
Augustinus = *Concio ad catechumenos contra Judaeos, Paganos, et Arri-  
anos* (Omn. op. Aug. VI).  
szemelt = személyt.

253:

Caiphas, Pilatus = Kaifás, Pilátus, Luk. 22. 63; Ján. 18. 24; Luk.  
23. 13.  
teremtetöt = teremtetett.  
híni = hívni.  
csigghednenek = csügghednének.

## XXVI. Praedicatio.

255:

jövetők elő = jöjjetek elő.  
el bocsatta = elbocsátotta.  
Istenök kívül = Istenükön (saját istenükön) kívül.

256:

ött = öt.  
szemtül szömbe valo tracta = szemtől szemben való vita, érvelés.  
jüvetek ide = jöjjetek ide.

257:

jünenek = jönnének.  
alitot vala = gondolt, vélt.

258:

ismerjök = ismerjük.  
hini = hívni.  
tudatlambak = tudatlanabbak.  
elő vonszon = előhoz, előhúz.

259:

cseleközöd = cselekeszed, cselekszed.  
le hait = lehajít, ledob.  
Heb. 11 = Zsid. 11. 34.

260:

eppen = épen, épségben.

261:

Tertullianus = a test feltámadásáról írt könyvében.  
ubiquitariusok = ubiquitas = mindenütt jelenvalóság. Luther szerint  
Krisztus testi-lelki jelenvaló mindenütt. Az abszolút ubiquitariusok sze-  
rint ez egyszerre több helyen is lehetséges. (Johann Brenz württembergi  
teológus ezt hirdette.)

allattya = állapota, anyagi valósága.

Krisztus testi valósága a feltámadás után: Luk. 24. 39.

Tertullianus = i. m.

262:

Maior = fő(tétel.)  
eghetes = égetés.

263:

szömelt-is = személyt is.

264:

typusat = képét.  
ego vobiscum sum = Máté 28. 20.  
caput = fejezet.

265:

Alla = Allah (pogányok tehát = törökök).

Szent Péter mondása: jobb Istennek engednünk, hogy nem mint az  
embereknek = Csel. 5. 29 (1. Pét. 4. 2).

## XXVII. Praedicatio.

266:

En tülem vagyon azért adva az parancsolat = Dán. 3. 29.

267:

David = Zsolt. 2. 10, 11.

Josaphat = 2. Kir. 22. 1–38; 2. Krón. 18. 1, 2.

Ezechias = 2. Kir. 18.

Josias = 2. Kir. 22. 1–30; 2. Krón. 34.

Constantinus = Constantinus Magnus, Constantinus Flavius Valerius  
Aurelius Claudius (274–337), 306-től római császár. Bár családján belül  
megdöbbentő gyilkosságokat vitt végbe, a keresztényeket megértően  
kezelte, alakja így legendás megbecsülést nyert.

Gratianus = (359–383), római császár (375–383), népszerű, tehetséges uralkodó, Ambrosius püspöknek meghitt barátja. A Maximus-felkelés során vesztette életét.

Valentinianus = Valentinianus, I. Flavius, római császár (364–375). Puritán, szigorú keresztény.

Psal. 2. = Zsolt. 2. 10.

mett = mert.

268:

vonszon = von, húz.

emberi tarsaság = társadalom.

Isten parancsolja, hogy az Chananaeusok el töröltessenek = 4. Móz.

33. 55–56.

chananaeusok = a Biblia szerint Kanaán leszármazottai (1. Móz. 10. 15), több törzsüket említi a Biblia. Mondják őket kanaánitáknak is. A föníciaiak még Augustinus szerint is chananinak nevezik magukat (*Bibliai Lexikon*).

Ne ártsanak az Izráel fiai az Idumeusok országának: 4. Móz. 20. 14–21. (Edom király egyszerien nem engedte át őket az edomiták földjén, így elkerülték az országot.)

idumeusok = edomiták; „Ézsau az Edomiták atyja” 1. Móz. 36. 43. Vö. 2. Sám. 8. 14; Jer. 49, Strab. 16. 760.

Isten megövtá az ammoniták földjét: 2. Krón. 20. 10.

ammoniták = Lót leányai teherbe estek atyjoktól, a kisebbik leány Benammit szülte, „ez az Ammoniták atyja mind e mai napig” 1. Móz. 19. 38.

Salamon története: 1. Kir. 2–11. Salamon feleségei: 1. Kir. 11. 3. (Hétszáz királyné és háromszáz ágyas...)

269:

azonokhoz = azokhoz.

Fides non vult cogi = Lactantius, l. a 240. lap magyarázatát.

karomlyak = káromolják.

esse lelkevel = szidalmazó fordulat, az ez s ez eufemisztikus kifejezés összevonása.

karomlattatik = káromoltatik.

270:

nem annyiban vött csak az ellen = nem annyiban vét (?) csak az ellen. o törvényeben = Ószövetségben.

Levit. 24 = 3. Móz. 24. 16.

Deut. 13 = 5. Móz. 13. 5, 9, 15.

271:

enyegető = rejtegető, mentegető (vö. Pázm. Kal. 113).

karomlatassek = káromoltassék.

Az Isten nevével nem szabad gonoszul élni: 2. Móz. 20. 7.

272:

allata = állta.

hadgya = hagyja.

szidalmazá = szidalmazá.

illeté = illeté.

Honorantes me honorabo... = Mát. 10. 32, 33; Luk. 12. 8, 9.

## CAPUT IV.

### XXVIII. *Praedicatio.*

275:

nezöt = nézett.  
ekkedigh = eddig.

276:

Jesus Sirach mondgya cap. 10 = „Mert az bűnnec kezdeti az kevélség”  
Eccli. 10. 15. (Vizsolyi biblia 655/b). Vö. Kámory Sámuel fordításával  
(Jesus Sirach, 10. 12).

Ecclesiastici. cap. 20 = „Az kevélségnek kezdeti, az embernek Istentől  
való el szakadása” (Eccli. 10. 14., Vizsolyi biblia 655).

szörösz = szerez.

1. Pet. 5 = 1. Pét. 5. 5.

277:

fualkodgyanak = fuvalkodjanak.

278:

vs. ult. = versus ultimus = utolsó vers.

1. Tim. 1 = 1. Tim. 1. 13.

bennen = sajtóhibás, helyesen: bennem.

279:

hiveknek = hívőknek.

ut et sup. cap. 2. v. = mint fönt a második fejezet versében is.

anni = annyi.

közönti = köszönti.

allattok = alattok.

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 2.

280:

Cicero . . . = helyesen: Ad Quintum fratrem.

arra tanacsollyak = arra intik, azt tanácsolják; irányítják.

hia = hívja, nevezi.

Daniel által = Dánieltől, Dániel révén.

282:

nyugot = nyugodott.

el vesesse = elvesztse, elpusztítsa.

vezöv = vezett.

283:

gonoszagtul = sajtóhibás, helyesen: gonoszúságtul.

Urias = Hittus Urias; felesége, kire Dávid szemet vetett: Bethsabé;  
vö. 2. Sám. 11. 3, 17.

hevolkodas = hivalkodás, semmittevés.

tepet csöpüt = tépett csepüt (kenderkócot).

ragod az tepet csepüt = tépett kendert nyállal sodorsz össze.

motola = fonószkőz; kerék, amire a fonalat felgombolyítják.

neves egy nehany végh vasznat mindennap által az uczan = ne sétálj  
minden nap más-más ruhában (cifrán öltözve).

284:

Gen. 37 = 1. Móz. 37. 7.

beü = bő.

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 1—7.

het helyyes = sajtóhibás, helyesen: hét tellyes.

Abimelech és Ábrahám: 1. Móz. 20. 6—14.

285:

flyamot = flyamodott.

Vetközék = vétkezők.

### *XXIX. Praedicatio.*

288:

magyarazok = magyarázók, magyaráztuk.

289:

mondgja = mondgya, mondja.

nem sok idővel ez előtt = a főnemesség katolizálására céloz.

290:

ezt az dolgot ramara vonszuk = megvizsgáljuk.

Isten szolgálai tanácsa = Isten szolgálainak tanácsa.

291:

bevseges = bőséges.

292:

David Soltarkönyvenek szaz harmadik dicseretiben = Zsolt. 103. 20.

293:

voltoztassek = változtassék.

295:

haigallya = hajigálja, ledobálja.

### *XXX. Praedicatio.*

297:

Ure az éghek = az Úré az egek.

valcs = váltsd.

298:

meg hallok = meg hallók (meghallottuk).

299:

Mauritius Imperator = Maurikios bizánci császár (uralk. 582—602);  
vö. Beda Venerabilis: *Ecclesiastica historia gentis Anglorum*. Lovanii  
1566. I. 23—34.

zugodnak = zúgolódnak.

300:

Szana = száná.

301:

atokka lenni = átkozottá lenni.

poenitentia = bűnbánat.

eggyigyü = jámbor.

303:

supplicatio = kérés, könyörgés.

Axius = folyó, Macedóniában a két legnagyobb folyó egyike (vö. Herod. VII. 123). — Paioniai folyó (Hom. II. XVI.).

Macedoniai Demeter Kiraly = valószínűleg Démétrios antigonida uralkodó (II. Démétrios, i. e. 239—229).

304:

eggyigyüvekelkül = együgyűek nélkül.

segitség = segítség.

305:

embereknek tarsasaga kívül = embereknek társaságán kívül.

igeje = itt: kifejezése.

vetetik = vétetik.

306:

reszejert = részeiért.

Mert az esztendő oszlatik het időkre = egy év négy rész, két év tehát összesen nyolc. Ebből egy évszak idejét, egy negyed évet kell levonni. 7 rész tehát két évnek felel meg, egy negyed év híjával.

Josephus hét évet mond: Ant. Iud. 10. 10.

veghet = végét.

### XXXI. Praedicatio.

308:

Annak okajert óh Kiraly = Dán. 4. 24.

309:

tractalni = kezelni, meggyőzni.

310:

Jézus Herodest rókának mondja: Luk. 13. 32.

Péter pünkösdi prédikációja: Csel. 2. 14.

tzegetös = cégéres.

julep = Pápai Páriz Szótára szerint: „Julep, gyülep = sirup vagy julep, nádmézzel össze-főtt nedvesség: syrupus”.

311:

metel = métely.

terengheti = terelgeti, térítgeti.

metzen = mit teszen.

312:

Num. 23 = 4. Móz. 23. 19.

nem mivelneje megh? = nem tenné-e meg?

Haval veti Isten az ő tanácsát = föltételeket szab (utalás a feltételes mellékmondat kötőszavára: *ha*).  
conditio = feltétel.

313:

meg plantalom = elültetem (a „kigyomlál” ellentéte).

Ier. 18 = Jer. 18. 7, 8.

Jónás próféta jóslata: Jón. 3. 4.

Ninive megtérése: Jón. 3. 10.

314:

chaldaeei textus = a több nyelvű Biblia-kiadások köréből leghíresebb F. J. de Cisneros hatkötetes műve, amely az Ószövetséget görög, latin, héber és káldeus nyelvű szövegeivel adta ki, hatodik kötetében pedig héber—káldeus szótárt is mellékel (1520): *Világirodalmi Lexikon*. Főszerk. Király István. Akadémiai Kiadó, 1970. I. — E bibliát szokás így is nevezni: *Biblia Complutensis*. — Kecskeméti Alexis János bizonyára ismerte ezt a kevés példányszámú kiadványt.

315:

szent Péter mondása = 1. Pét. 1. 18, 19.

1. Ioh. 1 = 1. Ján. 1. 7.

316:

talammal szoll = talánnal szól.

ingyen sincsen meg írva = egyáltalán nincsen megírva.

habahurja = meggondolatlan, hirtelenkedő, szeles (hebehurgia).

317:

Esaias int bennünket = Ésa. 7. 9.

## XXXII. Praedicatio.

317:

Mind ezek rea telenek = mindez betelék, rajta.

318:

Saskeselöje = saskeselyűé.

320:

dolgotlan = dologtalan.

321:

fualkodasat = fuvalkodását.

322:

maga nem ő = noha nem ő.

Ninus Király es az Semiramis Kiralyne = Herod. I. 184; I. 7.

Ninos az asszír birodalom megalapítója, Ninos (Ninive) városának megeremtője; a trójai háború idején élt. A legenda szerint az ő felesége volt Semiramis.

Merodac Baladam = Merodach-Baladan babiloni király (i. e. a VIII. század végén). Székely István szerint: i. e. 740–688 (i. m. 40/b).

Ps. 127 = Zsolt. 127. 1.

helyöt = helyett.

323:

Sennacherib = Ésa. 36. 5, 6, 20.

sákmant = zsákmányt.

324:

vallaszhoz = valláshoz.

közel lepek = közel lépék, közel lépett.

Euripidész (i. e. 480–406) antik görög tragédiaköltő. Műveinek híres latin nyelvű fordítása Melanchtontól a *Corpus Reformatorum*-ban (Borzsák István: i. m. 121–123).

negyhidseg = valószínűleg: magahittség, önteltség.

varasok = városuk.

325:

gradics = lépcsőfok.

menyütő kü = mennykő, villámcsapás.

327:

mihelyen parancsol = mihelyt parancsol.

fantom fantal fizete = hasonlóval fizet.

328:

ött = evett.

329:

Iohannes Bodinus = Jean Bodin (1530–1596) francia tudós, a katolikus vakbuzgóság ostromozója.

Calvinus = Jean Calvin (1509–1564) francia reformátor.

Bullinger = vö. 211. lap.

Franciscus Vallesius = spanyol orvos a XVI. század második felében. Aristotelész-, Galénos- és Hippokratész-kommentárokat írt.

Oecolampadius = bázeli reformátor a XVI. század első felében, Zwingli társa.

Dionysius Chartusianus = Dionysius Carthusianus, a karthauzi rendhez tartozó, németalföldi misztikus író (1402–1471). Nálunk is igen népszerű volt. (Vö. Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1931. 174.)

Luc. 1 = Luk. 1. 52.

Amazias király = 2. Krón. 25. 27.

Hamon, Mardocheus = Hámán és Mardocheus, Eszt. 7. 8.

330:

vett vala = vetett.

### XXXIII. Praedicatio.

333:

meg szenvedet = megszenvedett, megkínzó

334:

Psal. 25 = Zsolt. 25. 1.

hoszad = hozzád.

Psal. 121 = Zsolt. 121. 1.

Item: Psal. 123 = Ismét: Zsolt. 123. 1.

A ninivebeliek zsákba öltöztek stb: Jón. 3. 5–10.

336:

kenszorítheti = kényszerítheti.

dicseites = dicsőítés.

aranyeknek = helyesen: árnyéknak.

Gen. 18 = 1. Móz. 18. 27.

Psal. 104 = a jelzett hely itt nem található, — inkább: Zsolt. 103. 14.  
Sophoklés a legnagyobb antik tragédiaköltő, i. e. 496–406. — Az  
idézett hely, Camerarius latin fordítása nyomán, lehet az *Oidipus Kolonos-*  
*ban* 1209–1211. sora, bár itt a gondolat értelme más. Lehet, hogy nem  
Sophoklés-idézet!

337:

szabados = szabad.

339:

Psal. 75 = Zsolt. 75. 7, 8.

340:

harmaztattya = hármaztatja, háromszor mondja.

341:

1. Pet. 5 = 1. Pét. 5. 5.

alazatossagnak = alázatosaknak.

## CAPUT V.

### XXXIV. *Praedicatio.*

341:

Boldisar = Baltazar, más néven Nabonid (i. e. 555–530).

Evilmerodach = 561–559; vö. Jos. Ant. Iud. 10. 11.

343:

Ierem. 27 = Jer. 27. 5, 6, 7 (a bibliai szövegben a királyok közül  
csupán Nabukodonozor neve szerepel).

2. Reg. 25. 30 = 2. Kir. 25. 27.

344:

De impietate Balthasaris = Baltazár istentelenségéről.

De instructione . . . = a buja és szentségtörő lakodalom rendezéséről  
(szerzéséről).

345:

Xenophon = Kyr. VII.

okval = okkal.

346:

isik = esik (sajtóhibás).

De abominanda . . . = a pompa megvetendő fitogtatásáról.  
enni = ennyi.  
Ieremias cap. 51 = 51. 56, 57.  
kesziyok = kézivök.

347:

ebrietate = a részegségről.  
Aben-Ezra = Ibn Esra (1092—1167) toledói származású zsidó tudós;  
számos bibliai kommentár szerzője.  
securitate = gondatlanságról.  
Basta = 1604 novemberében jött sebtében összeállított csapataival,  
mintegy 15 000 emberrel Bocskai felkelése ellen. A hajdúkkal szövete-  
zett Bocskai azonban kiséprűzte az országból. Meg kell említeni, hogy  
Básta kísérletet tett Tokaj felmentésére is, sikertelenül. Sárospatak ekkor  
kerülhetett közvetlen veszélybe (1605 elején).  
tempore Stephani Boczkai = Bocskai István idejében.

348:

Szent Márton tours-i püspök, 400-ban halt meg. Ünnepe: nov. 11.  
valami három Királyok = Gáspár, Menyhért, Boldizsár. Ünneplik:  
január 6. — Mát. 2. 1—12.

349:

Cana . . . menyeközöi lakodalom = a kánai menyegző, Ján. 2. 1—12.  
Abraham = 1. Móz. 18. 6—8.  
Trója tobzódás miatt esett ellenség kezére: Hom. Od. VIII. 492—520  
(Kecskeméti erősen túloz). Vergilius, *Aeneis* II. 287 (Kecskeméti kissé  
túloz).  
Nagy Sándor részegség miatt vesztette életét: Plut. Al. 75.  
Holofernes története: Judith 10—13.  
Seneca de ebrietate = Seneca a részegségről. Az *Epistolae morales*  
ad Lucilium 83. levele. Az idézet nem szó szerinti.  
Seneca = Nero nevelője, majd áldozata (kb. i. e. 4—i. sz. 65).

350:

de contumelia . . . = a királynak Izrael istene elleni gyalázkodásáról.  
ven = bizonyára sajtóhiba.  
abusus vasorum Templi = a templom edényeivel történő visszaélés.  
A filiszteusok megbüntetése a frigyláda meggyalázásáért 1. Sám. 5.  
6, 9, 12.

351:

Laudatio idolorum = képek, bálványok tisztelete.  
edenij = edényi = edényei.

352:

1604. s. 1605 = utalás a Bocskai-szabadságharcra, a hajdúk sikereire  
és prédálásaira.  
vide hanc responsionem infra approbari ab ipso correctore Hom. 38.  
in Locis communibus = lásd erre a feleletet alább a 38. prédikációban  
magától a korrektortól, a magyarázatok között. (Talán Margitai bőví-  
tése?)  
mencsegöt = mentséget.

353:

Isten allattya = Isten lényege (essentia).  
megh anni = megannyi.

354:

Moses ötödik könyvenek cap. 27. 25 = 5. Móz. 27. 15 (!)  
Exod. 20 = 2. Móz. 20. 4, 5.

### XXXV. *Praedicatio.*

355:

kez tenert = kézfejet.

356:

helyet = helyét.  
vala mennel inkább = minél inkább

357:

citaltatik = idéztetik.  
Mathenal ca. 25. 50 & 51 = Máté 25. 24–30 (!)  
Alexander Macedo = Nagy Sándor.  
lakodalom = lakoma, vö. Curt. IX. rész.  
Sennacherib = Ésa. 36. 37.  
vét sententiat = vet törvényt; törvényt ró rá.

358:

vér = ver.  
Rabbi Saadia = Saadja, egyiptomi születésű zsidó tudós (892–942).  
Az 1591-es földindulás bizonyára a 15 éves háború előhírnökeként szerepel itt. Az, hogy a háború még a prédikációk idején is sanyargatja a népet, jelzi, hogy Kecskeméti Alexis János a prédikációk első harmadát 1608 körül írhatta. (Bizonyára korábban kezdte, s valószínű, hogy jóval később fejezte be művét.)

359:

Camerarius, Joachim (1500–1574), eredeti nevén Liebhard. Német humanista és reformátor, görög és latin művek kiadója, pl. Eobanus Hessus műveit is kiadta (Lipsee 1553). — Megemlíti, hogy Melanchtonnak egy Camerariuszhoz írott görög nyelvű levelére utal Kölcsey (*Kazinczy Levelezése*, VI: 340).

Lucanus, M. Annaeus (39–66), latin költő, Seneca unokaöccse. Nero végeztette ki.

Egy üstökös egész évben Jeruzsálem fölött maradt: Jos. De bello Iud. VI. 5.

el vesze Ierusalem . . . harminszor valo szaz ezer emberekkel egygüt = Josephus Flavius mintegy másfél millió halottat említ, s a húsvéti áldozaton részt vevők száma volt kb. az itt említett három millió (De bello Iud. VI. 9.).

mense Martio = márciusban.

Székely István két üstököst említ 1556-ban.

fenlesevel = fénylésével.

vönnök = vennök.

360:

le szállítására = mérséklésére.

361:

köz = közös.

szokas kívül = szokáson kívüli.

### XXXVI. *Praedicatio.*

362:

egyben verődnek = összeverődnek.

364:

keszörítettetik = kényszerítettetik.

ipai-is lantolnak = reszketnek (ma; citeráznak).

Ádám bujdosása a vétek után: 1. Móz. 3. 8.

Káin félelme Ábel meggyilkolása után: 1. Móz. 4. 13, 14.

365:

Szaly = szállj.

mondhatnat = sajtóhiba, helyesen: mondhatnád.

366:

ál perest = alperest.

Dávid megtérése Náthán intése után: 2. Sám. 12. 11–25.

Ezechiás könyörgése halála előtt: 2. Kir. 20. 1–3.

2. Cor. 5 = 2. Kor. 5. 11.

löt = lett.

367:

flyamik = flyamodik.

368:

boldogtalambak = boldogtalanabbak.

tudak = tudák.

### XXXVII. *Praedicatio.*

370:

harmad leszesz = harmadik leszel.

371:

<sup>a</sup>hogy = a hogy előtti <sup>a</sup>a margóra mutató index, a margószöveg *a* betűje tehát az utalás jelzése.

Porphyrius emlékezik arról, hogyan került Dániel Boldizsár király elé. Vö. a 8. lap magyarázatával. (Valószínűleg: adv. christ.) Porphyrius szerint tehát a királyné Boldizsár felesége. Hieronymus azonban mást mond, Porphyriust is cáfolva. (Hieronymus: PL 22–30.)

372:

Josephus szerint a király né Boldizsárnak a *szépanyja* volt, tehát nagy-  
anya. Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Aben-Ezra = Ibn Esra. (Vö. a 347. lap magyarázatával!)

Origenes = görög egyházi író (185–253/4).

Hérodotos Nitocrisnak mondja a királynét: Herod. I. 185, a textus uo. 187.

Kiralayne = sajtóhiba, helyesen: királyné.

fel nem rontottad = fel nem nyitottad.

Herodotus = Hérodotos görög történetíró, a történetírás atyja (Cic. leg. 1. 1), i. e. 484–425 között élt. Történeti művében a perzsa birodalom kezdetétől saját koráig mintegy 320 év eseményeit adja elő, számos anekdotikus részlettel. (Magyar fordítása: Geréb József, 1892; Terényi István, 1967.)

373:

Angliai Kiralayne Ersebet = Tudor Erzsébet, VIII. Henrik leánya (1533–1603); hajóhada 1588-ban legyőzte II. Fülöp spanyol király flottáját.

asicsak = ásítsák = áhítsák.

hiság = hívság.

374:

Heródiás és leánya (Keresztelő János halálának okozói): Máté 14.

lakas közben vagy az után = lakomázás közben vagy az után.

Pál 1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 1, 2.

376:

rettegy = rettegj.

Danyelt = Dánielt.

377:

czelyra = célra.

munkas = terhes.

378:

tarsasagatul, hogy azoknak = törlendő, nyomdai pongyolaság.

379:

Pál Eph. 5 = Eféz. 5. 11.

381:

supplicat = könyörög.

fenlik = fénylik.

382:

magan magan bizot = külön-külön bizott.

### XXXVIII. Praedicatio.

383:

helyhöszteti = helyezetteti, helyezi.

kerdöszködésere = kérdezősködésére.

tetelőnek = tételének.

384:

erczük = értsük.  
szüből = szívből.

385:

szolgalattyaarta = szolgálatjáért.

388:

Lucae 17 = Luk. 17. 26, 27.

389:

Lucae 13 = Luk. 13. 4, 5.

Amaz tolvaynak peldaja, akinek Christus . . . büneit megh bocsata = Luk. 23. 40—43.

szivövek = szívűiek.

vonssnak = húznak.

vide supra homil 34. in solutione dubij: An sit licitum res Deo consecratas, si hosti sint ablatae transferre ad profanum usum = lásd fentebb a 34. prédikációban azon kétség megoldását, szabad-e az Istennek szentelt dolgokat, ha az ellenséghez vitettek, profán célra fordítani.

### XXXIX. *Praedicatio.*

391:

az mind rend szerint = az mint rend szerint.

392:

varakodas = várakozás.

gonoszbul = gonoszabbul.

393:

töprönködgyel = töprenkedjél.

kajabajaly = kajabájjálj = kiabálj.

törttenetből = véletlenül.

394:

A Jeruzsálemet intéő előjelek forrása: Jos. De bello Iud. VI. 5., Jesus volt Anan fia; négy szegelet = a négy égtáj.

395:

az ostromon agyon ütek = ostrom közben egy kőgolyó fején találta el a fiút.

Nobis constare . . . = nem tudhatjuk, hogy ez miféle írással íratott a király szeme elé. Erről tehát semmit sem fogunk mondani. (Franciscus Junius: *Opera theologica*, Genf 1607. 178.)

397:

Igy magyarazza ezt Rabbi Sadai = lásd a 358. lap jegyzetét!

Istennel = Istennél.

Job cap. 14 = Jóh 14. 5.

398:

Athenasbelieknek gyülekezetök = az ókori Athén i. e. V. századi tündöklésére és gyors hanyatlására utalhat.

agyaskodas = okoskodás.

prognosticon = jóslat.

399:

Garcaeus, Johannes (1530—1575) lutheránus teológus.

400:

heanos = hiányos.

terhesse teszi = súlyt ad neki.

Luc. 16 = Luk. 16. 2. — A hamis sáfár története ez (Luk. 16), akit ura behívott, megszidott és el akart küldeni. A számvetésre készítetett sáfár aztán az adósoknak elengedte tartozásaik egy részét, mert tudta, hogy ura kegyeiből kicseppenve, az adósok között kell pártfogót találnia.

401:

Joachaz = Joákház, 2. Kir. 23. 31—33, 2. Krón 36. 1—3.

Jehojachim = Joákim, 2. Krón. 36. 4—8.

Jehoaim = Joákin, 2. Krón. 36. 9, 10.

Sedechias = Sédékiás, 2. Krón. 36. 11—13.

kegyötlem = kegyetlenebb.

Tiberius római császár (uralk. 14—37).

Caligula, Gaius Caesar, római császár (uralk. 37—41).

Claudius római császár (uralk. 41—54).

Nero után más nemzetségre szállt a római birodalom, a Julius Claudius-dinasztiát a Flavius-dinasztia váltotta fel.

402:

Testatur hoc Herodotus = Dareios Hystaspés (uralk. i. e. 521—485), hatalomra jutásáról: Herod. III. 84—87, Kyros (uralk. i. e. 538—525): Hérodotos Kyaxares néven említi azt a történelmi alakot, akit Kecskeméti Alexis János itt Dáriusnak nevez. Kyaxares scythák elleni hadakozásáról, hatalmáról: Herod. I. 103—106. — Boldizsár (= Balthasar, Nabonid) Hérodotosnál Labynetos néven szerepel (I. 74 stb.), Kyrostól elszenvedett vereségéről: Herod. I. 188—191. — Kecskeméti fő forrása Xenophón (*Kyropaideia*), de Josephus is Kyros és Dareios (Kyaxares) közös sikerének tekinti Nabonid vereségét (Ant. Iud. X. 11). — Babilon elfoglalása: i. e. 538. (Kecskeméti szerint: i. e. 536. Vö. 408. lap.)

Salamon és Roboán története: 1. Kir. 12; 2. Krón. 10.

László király és a várnai csata: I. Ulászló szegedi békekötését a szultánnal a pápa nem ismerte el, Ulászlót Cesarini Juliánus által hitszegésre biztatta. A támadó magyarokat a török Várnánál megverte, a király is életét vesztette (1444). E hitszegést a XVI—XVII. század során a protestáns teológusok a katolikusok ellen használták érviül. (Székely István: i. m. 206/b., Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades* III. lib. VI.) Vö. *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*. Bp. 1968. 608.

## XL. Praedicatio.

404:

Ha leszen mégh az = mikor lesz még az.

vegyük elől = előzzük meg.

az Ninivebeliek = Jón. 3. 10.

405:

tettetős = tekintélyes.

406:

ketsegös szövény = kétszínű személy.  
rayta bizna = rajta hagyná.

407:

Gen. 41 = 1. Móz. 41. 40.  
Esther. 6. et 8. cap. = Eszt. 6. 8–11; 8. 2.  
Assverus Király = Eszt. 1. 1 szerint Xerxés (uralk. i. e. 485–465).  
tellyesöttenek = teljesedtek.

408:

Esa. 25 v 4 = „Mert erőssége voltál a gyöngének, erőssége a szegénynek szorongásában; a szélvész ellen oltalom, árnyék a hévség ellen, mikor az erőszakosok haragja olyan volt, mint kőfalrontó szélvész” (Esa. 25. 4); „Azért jó tereád a gonosz, a melynek keletkezését nem tudod, és romlás sujt le rád, a melyet meg nem engesztelhetsz, és hirtelen jó pusztulás reád, nem is tudod.” (Esa. 47. 11.)

Esa. 14. vers. 4 = „E gunydtal mondd Babilon királya felett, és szólj: Miként lőn vége a nyomorgatónak, a szolgaság házának vége lőn!”

Jeremiás jóslatai Babilon ellen: Jer. 51. 57, 58.

Xenophon lib. 5. de Paedia Cyri = Xen. Kyr. 5. 7.

Ier. 25 = Jer. 25. 12.

Darius Medus Cyaxares neve: Herod. I. 106, 107, uralkodott i. e. 634–594 között (Herod. I. 103–107).

Darius Medus Assverus neve: Assverus, Ahasverus Eszter könyve szerint: Xerxés.

Ipa = após.

Anno à condito mundo = a világ teremtésétől számított.

Babilon bukását a történettudomány i. e. 538-ra teszi.

409:

Psal. 37. v. 9 & 10 = „Mert az elvetemültek kivágattatnak; de akik az urat várják, öröklék a földet. — Egy kevés idő még és nincs gonosz; nézed a helyét és nincsen ott.”

A szatíra-idézet: Juvenalis, X. szatíra: 112–113.

410:

duska ital = versenyivás.

el költ birodalmok = elmúlt birodalmok.

## CAPUT VI.

### *XLI. Praedicatio.*

411:

exordium = bevezetés, kezdés.

A zsidók Egyiptomba mennek az éhség elől, s ott gyötri őket a fáraó = Mózes I. és II. könyve.

412:

A fáraó a Vörös-tengerbe merül: 2. Móz. 14. 28, 29.

Visszavonás Illyés meg Baal papjai között: 1. Kir. 22.

Ákháb halála = 1. Kir. 22. 29–40.  
Keresztelő János fejevétele: Máté 14. 10.

413:

szüntén = szintén.

414:

meg nehözödöt ember = megöregedett, megfáradt.

415:

Setinus = ezt a szerzőt nem tudtuk azonosítani. (L. még a 859. lapon.)

416:

kavorok = gyaurok, hitetlenek (keresztények).

közet = között.

egy másra valo kepest = egymáshoz képest, egymás között.

minden utanna vala = minden utána való.

417:

beszeg = bezzeg.

418:

füre [= főre] labra vannak = felfordult állapotban.

rabotalkodik = robotol.

419:

többe-is = többi is.

Boni Pastoris est tondere pecus, non deglubere = a mondást több római császárnak tulajdonítják, már Tiberiusnak is. — Lásd alább a 804. lapon.

adgyak megh csak az Csaszarnak az mi az Csaszare = Máté 22. 21.  
szakmansagot = elért munkát.

420:

Platón mondása hibásan van megjegyezve, az első fele hiányzik. Így egyik művében sem mondja, de nagyon régi hagyomány; ebben foglalja össze az *Allam* (Politeia) lényegét.

tanacs nélkül = tanácsosok nélkül.

eszél = ésszel.

Exod. 28. v. 27. etc. = 2. Móz. 18. 21 (!)

421:

jóra gondolkodgyal = jóra gondolj.

József elnyeri a fáraó jóakarátát: 1. Móz. 41. 37 stb.

422:

Király kepeve = a király képviselőjévé.

referente Lampridie = Lampridius tudósítása szerint.

Lampridius, Aelius, római történetíró (i. sz. III. század). Megírta többek között Commodus, Heliogabalus és Alexander Severus életrajzát. Vö. *Laskai János Válogatott Művei*. Bp. 1970: 498. (Sajtó alá rendezte Tarnóc Márton.)

423:

hívsegek = hűségük.  
futtyak = futják.

424:

tisztöket = tisztségeket.

### XLII. Praedicatio.

424:

keröt ker = ha valaki kér valamit.

425:

erössicz = erősítsd.

426:

bannyak = bánják.  
leletzenek = leledzenek.

427:

Seneca = vö. a 349. lap magyarázatával!  
stet quicunque volet potens = ál-senecai mondás.

Caesar mondása: Mallem hic esse primus, quam Romae secundus:  
Plut. Caes. 11.

428:

az mi nemzetünk egymásra való irigységéből... az Koronat másnak  
ada = utalás Szapolyai János és Ferdinánd viszályára, a kettős királyságra.

429:

David Ps. 10 = Zsolt. 10. 9.  
2. Sam. 11 = 2. Sám. 15. 11 (!)  
Joseph megszabadul Putifar tömlöcéből: 1. Móz. 39. 20; 41. 40, 41.  
Loth pátriárcha megszabadul Sodomából: 1. Móz. 19.

430:

maga = noha.

431:

Mátyás király mondása: Bonfini: *Rerum Ungaricarum Decades* IV.  
lib. II.

Invictissimus = legyőzhetetlen.

Potentissimus = igen hatalmas.

Szent Gergely mondása: *Moralia* c. homilia-kötetében.

432:

Terentius, Publius Afer (i. e. 190–159), római vígjátékíró. Művei Donatus (i. sz. IV. század) kommentárjaival a középkorban is kedveltek voltak. Gnatho = *Eunuchus* c. vígjátékának alakja. A részletek: Eunuchus, 2. föl. 2. jel., Gnatho és Parmenio dialógusa. (Igen érdekesek Kecskeméti Alexis János fordításrészletei.) Gnatho Terentianus = a terentiusi G.

433:

exequutio = végrehajtás.

ügy = ügy.

Nagy Sándor a pörös felekkel: Valerius Maximus: *Factorum et dictorum morabilium libri novem*.

A médek szerződéséről: Herod. I. 74.

A perzsák legutáltosabbnak tekintik a szószegést: Herod. I. 138.

szemely valogatás nélkül = 5. Móz. 10. 17.

### *XLIII. Praedicatio.*

434:

Occasio = alkalom.

külömbet cselekeszik = mást cselekszik.

Usus = tanulság, „haszon”.

435:

Jézus az Olajfák hegyén: Luk. 22. 39–46.

436:

Matth. 6 = Máté 6. 6.

meny = menj.

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 8.

ayitatossan = áhítatosan.

437:

kesztek = kezdtek.

kesztek vala . . . cselekedni az rozs es bűdös tudományu Papistak . . . Cassan = az 1604-es kassai templomfoglalásra céloz. A Bocskai-mozgalom az ellenreformációt visszaszorította. Patzin, Lelesz Liszka: ugyanerre utal.

kellyen = elkeljen, elfogyjon.

dösölni = dózsölni.

438:

szentesek = tiszta életűek.

1. Reg. 8 = 1. Kir. 8. 26–30.

439:

Ez az en hazam . . . = 1. Kir. 9. 3.

440:

Phil. 3 = Fil. 3. 20.

441:

az Papistak . . . orakat rendelnek, ugymint, Tertiat, Sextat, Nonat magoknak = a katolikus szerzetesi, papi imarendre céloz (a nap harmadik, hatodik, kilencedik órája).

1. Thes. 1. versu 17 = 1. Thess. 5. 17 (!)

el vonszon = elvon, elhúz.

442:

Jézus az Olajfák hegyén: Luk. 22. 42.

Exod. 14 = 2. Móz. 14. 15.

443:

Amicus Socrates . . . = közkeletű ókori szállóige.

444:

Isten Fia mondasza: Aki engemet meg tagad . . . = Máté 10. 33.  
felelmes emberek = félénk emberek.

#### XLIV. *Praedicatio.*

447:

Concordia res parvae . . . = nem pontos Sallustius-idézet (*Bellum Jugurthinum* cap. 10).

448:

meg ne masolhatna = meg ne másíthatná.

451:

Ps. 10 = Zsolt. 10. 8, 9.

452:

1. Sam. 25 = Nabal és Abigail története.

vetkösztel = vétkeztél.

ne potollyad = ne tetézzed.

Bellisarius = Justinianus hadvezére, aki a középkorban elterjedt monda szerint kegyvesztett lett, s vakon, koldulásból tengette életét (i. sz. VI. század).

Justinianus = kelet-római császár (uralk. 527–565).

Maga semmi nem vala benne = noha semmi igazság nem volt benne.

maga gondolatlan = meggondolatlan, hirtelenkedő.

453:

Herodes bánata: Máté 14. 9.

Pilátus törekedése: Máté 27.

455:

Herodes és Pilátus megegyeztek Krisztus halálában: Luk. 23. 12.

Balon = vallon (itt német zsoldosokat jelent).

456:

torkik = torkig; nyakig.

tutorsag = gyámság.

hozasseg = hozassék.

457:

Tertullianus mondását vö. *Apologeticum* (Apologia).

458:

Szent Ignatius, antiochiai püspök, mártír. I. sz. 110–115 között, Traianus idejében vetették vadállatok elé. (Irenaeus: Adv. haer. 5, 28, 4; Origenés: Hom. 6 in Luc.)

## XLV. *Praedicatio.*

462:

artatlansága felöle = ártatlansága felöl.  
vetöttel = vétettél.

463:

helyen leven = helyükön lévén.  
Sidok es Pharisaeusok, pecsetlik . . . Christusnak koporsojat = Máté 27. 66.

464:

ugymint rabja volna = mintegy rabja volna.

465:

lelkek ismereti = lelkiismeretük.  
Káint bántja a lelkiismeret: 1. Móz. 4. 13.  
Sault bántja a lelkiismeret: 1. Sám. 15. 30.  
Júdás megbánja bűnét: Mát. 27. 3—5.

466:

csendez = csendes.  
Az „ἀγαθοὶ ἀριδακρυεῖς ἀνδρὲς (sic!) boni viri facile lacrymantur” nem homérosi idézet, hanem görög szállóige, amely Zenobios (II. század) közmondásgyűjteményében maradt fenn *aiei δ' ἀριδακρυεῖς ἀνδρὲς ἐσθλοὶ* formában. (*Corpus Paroemiographorum*, ed. Leutsch — Schneiderwin, Göttingen 1839. I, 14.) Az *Ilias* 1. 349. és 19. 5. sorához idézik Homéros antik scholionjai. Kecskeméti nyilván az iskolai hagyomány alapján emlékezetből citál. Ez adalék megkeresését Borzsák István professzornak köszönjük.

Krisztus sírása Jeruzsálem pusztulásán: Luk. 19. 41—44.

Ábrahám sírása: 1. Móz. 21. 16; 23. 2.

Dávid siratja fiát: 2. Sám. 18. 33.

Izrael népe siratja Áront és Mózes: 4. Móz. 20. 29; 5. Móz. 34. 8.  
tudakozik = érdeklődik.

467:

szent Pal mondasa = 1. Kor. 12. 3.

468:

1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 2.

469:

bűnösse hadgya az arant magat = bűnös voltát elismeri.  
justitia causae . . . = az ügy és a személy igazsága nem azonos.

470:

Isten angyala megóvta Ezéchiás királyt = Ésa. 37. 36, ugyanitt Sennacherib története is.

Az úr angyala tábort jár a hívők körül = Zsolt. 34. 8.

Péter mondása: Csel. 5. 29.

## XLVI. *Praedicatio.*

471:

beveseges = bőséges.  
mind vegik = mindvégig (megtart).

473:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 14.  
bekellől = békélsz.

474:

Pál mondása: Róm. 8. 39.  
igy hitöt = sajtóhiba, helyesen: egy hitet.

475:

tűsznek = tűznek.

476:

Pal mondása. Hebr. 11 = Zsid. 11. 32, 33.  
Samsonnak is dolga, Judic. 14 = Bir. 14. 5, 6.  
az Ninivebeliek = Jón. 3. 10.

477:

kemelletlenül = kíméletlenül.  
Ezközök = helyesen: eszközök.

478:

Psal. 7 & 9 = Zsolt. 7. 16; 9. 16.  
Deut. 24 = 5. Móz. 24. 16.

479:

A lopó Achan: Józs. 7. 24, 25.  
Esther. 9. = Eszt. 9. 14.  
eggyeszenek = egyezének (megegyeztek, egyformák voltak).  
A vízözönről: 1. Móz. 19. 24—29.  
Sodomáról, Gomorráról: 1. Móz. 19. 24—29.

480:

egy leben sozza = nem tesz különbséget.

481:

Ákháb és Jezabel = 1. Kir. 16—22.  
oncsa = ontsa.  
lötetik = lövetik, meglőtték.

482:

martalekot vesznek = elragadnak belőle.  
ideig = ideig-óráig.  
Domine accelera et ne tardes = siess, Uram és ne késlekedjél!

*De visionibus Danielis.*

PARS ALTERA.

CAPUT VII.

*XLVII. Praedicatio.*

483:

tractal = elbeszél.

484:

Ekkedig = eddig.

Scopus = cél.

Mi reank kepest = miránk nézve.

486:

A babiloni birodalom bukásának dátumát itt sem írja helyesen Keskeméti Alexis János, i. e. 538 helyett 535/6-ot mond.

fellyeb sokkal = felülmúlva sokkal az apját.

szep attya = nagyapja.

487:

Boldizsár halála lakodalm közben: lakomázás közben, vö. Herod. I. 191.

A fáraó a tengerben: 2. Móz. 14. 28.

488:

Gen. 34 = 1. Móz. 37. 7 (!)

A fáraó álmai: 1. Móz. 41.

489:

teremptesetül = teremtésétől.

490:

iras kivöl = íráson kívül.

böytel = böjtöl.

Cantorok böytökkal = „kántor böjtök” (*kántor* a latin *quattuor* népies torzítása), az egyházi év négy böjtje, a négy fő böjtje.

setegseg = sötétség.

az mi veseink indicsanak = a vese a szívvel együtt — zsidó felfogás szerint — a legfontosabb belső rész. Vö. Zsolt. 7. 10; Jer. 11. 20 vagy Péld. 23. 16.

491:

helluok = tobzódók, zabálók.

jedzeskeppen = átvitt értelemben.

491—492:

A margószöveg jelentése: a Seleukidákról lásd a szerző véleményét fentebb a 18. prédikációban, és alább a macedon és görög birodalom megoszlását a 48. és 49. prédikációban.

## XLVIII. *Praedicatio.*

495:

Rabbi Sahadia magyarázza Dániel oroszlánlátomását = lásd a 358. lap jegyzetét!  
dühösködnek = dühösködnek.  
Jeremiás mondása: Jer. 4. 13.

496:

Libanus hegy = Libanon.  
megh szálla = körülfogta (ostrommal).  
Meg mellyeszt = megkopaszt.

498:

kölykök = kutyakölykök.

499:

Esaias . . . cap. 13 = Ésa. 13. 17, 18.

500:

keziyokkal = kézijukkal.

501:

bünnel = bünnél.  
Esa. 10. v. 5. = Ésa. 10. 5—7.

502:

szakmant tegyen azokban = irgalmatlan pusztítást.  
meniben = mennyiben.  
enni = ennyi.

503:

Habakuk a párdúcokról: Hab. 1. 8.  
környökkel = körműkkel.  
Nagy Sándor igénybe vette apjának tanácsosait, például Antipatrost, Parmeniont (vö. Plut. Al.).

504:

et nihil procrastinans = semmit sem halasztottam a következő napra.  
Curtius állítja, hogy a részegség okozta Nagy Sándor halálát (Curt. 10), Plut. Al. 75 szerint: forró láz volt a halál oka.  
Nagy Sándor hadvezérei, a diadochosok lettek utódai. *Cassander* (i. e. 355—297) volt az, aki Nagy Sándor közvetlen rokonságát kiirtotta. *Seleucus* Seleukos Nikatör néven uralkodott (i. e. 280-ig). — *Ptolomaeus* Ptolemaios Sótér néven (i. e. 283-ig). *Antigonus* Antigonos néven (i. e. 301-ig).

505:

Nagy Sándor leborul a jeruzsálemi főpap előtt: Jos. Ant. Iud. XI. 8.  
(Az esemény ideje: i. e. 332.)  
artzul = arcra.

## XLIX. *Praedicatio.*

506:

szaru = szarv.

507:

Theodoretus = lásd a III. lap magyarázatát!

509:

sententia Authoris = a szerző véleménye.

Dresserus = Matthias Dresserus (1536–1607), történetíró.

Polanus = Amandus Polanus von Polansdorf (1561–1610), bázeli egyetemi tanár. Híres műve: *Syntagma theologiae christianae* (Hannover 1610) — Theodoretust követi ő is, mint Franciscus Junius.

512:

Vide infra Hom. 52 = lásd alább az 52. prédikációban.

A szeleukida uralkodók: 1. Seleukos Nikatőr (i. e. 280-ig), 2. Antiochos Sótér (i. e. 280–262), 3. Antiochos Theos (i. e. 261–247), 4. Seleukos Kallinikos (i. e. 247–226), 5. Ptolemaios Euergetés (ptolemaida uralkodó, i. e. 246–221), 6. Seleukos Cerannus, más néven: Seleukos Sótér (i. e. 226–223), 7. Antiochos Magnus (i. e. 223–187), 8. Ptolemaios Philopator (ptolemaida uralkodó, i. e. 221–203), azaz: 9. Seleukos Philopator (i. e. 187–175), 10. IV. Antiochos Epiphanés (i. e. 175–163).

successio = successio = öröklés.

513:

szomehozoja = szomjúhozója.

1. Machab. ca. 1 = I. Makkab. 1. 21, 41–51.

514:

kennyeb = könnyebb.

mennek = mennék.

Attyaval es battyaval fel tamadvan = apjával és bátyjával megtámadta „Ptolomaeus Philopator”.

Vegezetre Seleucus Philopator-is = sajtóhiba, helyesen: végezetre Seleucus Philopator-is.

## L. *Praedicatio.*

515:

nittatanak = nyittatának.

övetetek = helyesen: ő vettetéek.

ideig es ideig = ideig-óráig.

516:

hozzanak = hozának.

bölcese = bölcsé.

517:

Gen. 41 = I. Móz. 41. 42.

allattyanban = lényegében.  
Krisztus mondása szent Jánosnál: Ján. 1. 18.  
meniben = mennyiben.

518:

Exod. 33 = 2. Móz. 33. 20.  
elven = elevenen, *élvén*.  
innen akarják allatni = innen akarják állítani, ezzel akarják bizonyítani.

519:

Mathe ca. 24 = Máté 24. 27.  
villamas = villámlás.

520:

burittya = borítja.  
effeleveknek = efféléknek.  
rejaajok = reájuk.

521:

hazanak = hazának.  
Apoc. 20 = Jel. 20. 11.  
Causak = okok.  
Apoc. 20 = Jel. 20. 12.

522:

exsecutio = executio.

523:

Tigranes = II. (Nagy) Tigranés armeniai király a szétzüllő szír hatalomtól Szíria nagy területeit foglalta el (i. e. 83 körül). — A parthusok vezére, Mithridatés (VI. Mithridatés) sokáig eredményes küzdelmet folytatott a terjeszkedő római hatalommal (mithridatési háborúk). Mithridatés a veje volt Tigranésnek. — I. e. 80—70 között jelentőssé növekedett Mithridatés hatalma, később a rómaiak megosztották Mithridatés és Tigranés szövetségét. Pompeius sikerrel harcolt Mithridatésszel, a római hatalmat kiterjesztette a parthusok országának határáig. — A mithridatési háborúk (i. e.) = I: 89—84, II: 83—82, III: 74—64. — Tigranést aztán Pompeius a római nép barátjává fogadta.

Pompeius Szíria ura lett i. e. 64-ben.

tűz mia = tűz miatt.

524:

súlysag = súlyosság.  
föl föld = felföld, felvidék.  
Megh vagyon időt = még van időd.  
gonoszul hall az Ecclesia = rosszul hallgatja az ígét.

## LI. *Praedicatio.*

527:

Rabbi Jochua = valamelyik Johanan nevű tudós, esetleg ben Zakkái (II. sz.)

Marcion eretnek = Marcion (i. sz. II. század közepe), az Ószövetséget nagyrészt elvetette, csak az Újszövetség egyes részeit tartotta meg.

Tagadta Krisztus születését, szerinte Jézus egyenesen az égből szállt alá emberi testben. — Vö. Tertullianus: Adv. Marc. II. 5.

A manicheusok Man vagy Manes perzsa vallásalapító (i. sz. III. század) követői. — Augustinus keményen küzdött ellenük.

öltöszte = öltözte, öltötte.

lattas = látás.

Gal. 4 = Gal. 4. 4.

528:

Iob. 14 = helyesen: Ioh. 14 = Ján. 14. 2.

Iob. 16 = helyesen: Ioh. 16 = Ján. 16. 7, ugyanott: 16. 10, 16.

Szent Lucas . . . Actor. 1. v. 11 = Csel. 1. 11 (?)

Math. 25 = Máté 25. 31.

utának = útjának.

529:

ümmel ammal = immel-ámmal.

altal ut = rövid út, keresztút.

Szent Pál mondása: Róm. 1. 16.

feddendönk = feddendők (sajtóhiba).

Arius = 317 körül fejtette ki tanait a lybiai származású Arius. 321-ben kiközösítette az egyház. (Vö. 226. lap!)

Cherinthus = helyesen: Cerintus, a legrégebbi gnosztikusok egyike, i. sz. 100 körül; rászakadt a fürdő: az egyházi apológia által terjesztett legenda. (Vö. Borzsák István: i. m. 156.)

Dávid Ferenc a magyar reformáció egyik legnagyobb egyénisége. 1510–20 között született, 1579-ben halt meg fogságban, Déva várában. — Különféle confessiók után az antitrinitárius tanok híve lett.

Arius kegyetlen halála = alaptalan középkori legenda, vö. Borzsák: i. m. 406.

530:

Eulinger = valószínűleg sajtóhiba Bullinger helyett.

Credo = hiszekegy.

531:

Matth. 8 = Máté 8. 11.

Darius = I. Dareios.

Psal. 2 = Zsolt. 2. 8.

be tellyeteset = beteljesítését, beteljesedését.

ad Eph. . . . = Eféz. 1. 20–23.

532:

Matth. 28 = Máté 28. 18.

Apoc. 19 = Jel. 19. 16.

Tit. 3 = Tit. 2. 11, 12 (!)

fel verradot = felvirradott.

Kövekből lettek Ábrahám fiai, Isten által: Máté 3. 9; Luk. 3. 8.

533:

Esaias cap. 9 = Ésa. 9. 7.

### LII. Praedicatio.

534:

menek = menék.  
kerek = kérek.

536:

agyaban = ágyában.  
al = áll.  
Gen. 41 = 1. Móz. 41. 8.

537:

felelmesse = félővé, szorongóvá.  
fel = fél.

A könyörgés gyönyörű kifejezésekre ihleti a prédikátort, akinek írói tehetsége ilyen ritka részletekben nyilvánul meg igazán. A szenvedélyes könyörgés mögött rendíthetetlen igazságérzet munkál, a *Himnusz* tónusa. A mélységes istenhit természetesen erős vonása e szövegrésznek is, így valós az Istentől kért jutalom reménye. A szenvedélyes imába foglalt könyörgés tartalma, az *igazság* jelentése azonban hiánytalanul emberi: személyes és közösségi. A nyelvi alakzatok (kérdés, felkiáltás, felszólítás) mellett sodró erejű képek teszik emlékezetessé ezt a tömör költői prózát. Ismétel, felsorolás, fokozás mesteri kezelése közvetíti a bűnökön való elemi felháborodást – Isten választott népének, az egész magyar nemzetnek, isteni és emberi igazságoknak szörnyű sérelmeit, megaláztatásait szinte sikoltja a távoli egek felé. A könyörgés a protestáns prédikatori hagyományból táplálkozik, eredeti színezettel vonja be mégis e részleteket a tájnyelvi értékekben bővelkedő egyéni stílus. A mondatépítkezés rendje, a szerkezet szilárd fegyelme egyszerre tükrözi az emberi lélek indulatosságát s a prédikátor bízó nyugalalmát.

nemzetünköl tamadot vipera kigyoknak fiai = Kölesy utolsó verseinek, a *Zrínyi dalá*-nak s a *Zrínyi második éneké*-nek forrásvidékéhez tartozik ez a prédikatori, protestáns toposz.

lovokat . . . tartyak Isten gyanant = utalás *Caligulára*, a félőrült római császárra (37–41), aki Incitatus nevű lovát a papok területébe választatta (vö. 401. lap).

kik nemzetünk karaval poganyokkal kötöttenek frigyet = homályos utalás. Bocskai után a bécsi udvar befolyása, s ez úton az ellenreformáció nyomása erősödött Erdélyben s a hozzá kapcsolódó Sárospatak környékén. Kecskeméti pogányoknak nevezi olykor a katolikusokat is. – A korban nevezetes kapcsolat is szövődött az igazi pogánnyal, a törökkel. 1608 után erre először 1613-ban került sor: Bethlen Gábor török segítséggel fosztotta meg trónjától a gyenge kezű Báthori Gábort. Nem lehetetlen, hogy e korabeli történeti tényre találunk itt utalást – Kecskeméti Alexis János még nem tudhatta, hogy Erdély gyors fejlődésének alapjait vetette meg Bethlen bátor vállalkozása. (A közvetlen történeti motívummal való azonosítás nehéz, hiszen az egyes prédikációk írásának pontos kronológiája sem állapítható meg.)

538:

cap. 8 . . . = a 8., 9. és köv. fejezetek.  
Matth. 7 = Máté 7. 7.

539:

Angeli = ti. Sententia Angeli.

540:

öldözzek = üldözzék.

kelletekorán = a kellő időben.

meg disputalok = megdisputálók, megtárgyaltuk.

541:

vide supra Hom. 49 = lásd fentebb a 49. prédikációban.

Antiochos Epiphanés-re — mint Kecskeméti Alexis János korábbi utalásaiból kiderül — Polanus a forrás.

542:

I. Machab. 1 = I. Makkab. 1. 47.

543:

az Romai papak ... Calendariom igazgatasa = közvetlenül valószínűleg XIII. Gergely naptárreformjára utal (gregoriánus naptár, 1582).

## VISIO SECUNDA REGNI GRAECORUM ET SYRIAE.

### CAPUT VIII.

#### *LIII. Praedicatio.*

545:

Visio secunda = második látomás a görög és szír birodalomról.

546:

scopus visionum = a látomások célja.

547:

á Persiai es Görög Orszagi, avagy az nagy Alexander birodalma = Nagy Sándor legyőzte III. Dareioszt, összekapcsolta Perzsiát és Görögországot (i. e. 331).

Helyet = helyét.

Josephus számítása szerint: Ant. Iud. X. 11.

548:

Berosus = Baal isten papja Babilonban, i. e. 280 körül. Babilonról szóló történeti műve megbízható. Töredékeit ismerjük, például Josephus Flaviustól, aki többször hivatkozik rá.

Metasthenes = Megasthenés, görög történetíró Seleukos Nikatör idejében. Fő műve: *Indika* (indiai dolgok).

ött = öt.

nem faja = nem fája, nem fáj.

büntetésnek völgye = Jozafát völgye, utalás az utolsó ítéletre.

549:

ilyteneket = illeténeket, ilyeneket.

valami köz alomnak ne iteltessenek = közönséges, egyszerű álomnak ne véljék.

550:

öszve egyelítés = összevegyítés.

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 13, 14.

551:

esztendő ez nap-is = egy évvel ezelőtt ezen a napon szintén.  
te eppületökre = ti épületesekre.

552:

Postilla = prédikációgyűjtemény.

csak fülök mellől bocattyak = csak fülük mellett engedik el.

Hieronymus szerint Susan szép város volt: lásd PL 26, 672 (Dániel-kommentár).

Plinius az Ula-j folyót Eulaeusnak nevezi, ez folya körül Susant:  
Nat. hist. VI. 99 sk. 135 sk. és még többször.

554:

A perzsa birodalom határaitól, már korábban is: Xen. Kyr.  
vala mel = valamely.

#### LIV. Praedicatio.

556:

tettetős szarva = tekintélyes szarva.

557:

kecske gido = kecskegida.

erőtelemb = erőtlenebb.

558:

ad Granicum fluvium = a Granikos folyónál (Plut. Al. 16).

Nagy Sándor csatája Dareios Kodomannossal: i. e. 334.

lovag = lovas.

Melanchton a wittenbergi egyetem nagy híré tanára (1497–1560),  
Kecskeméti Alexis Jánosnak megbecsült eszményképe Melanchton  
Dániel-magyarázata a *Corpus Reformatorum*-ban.

559:

Parmenio, Philotas = vö. Plut. Al. 48, 49.

Clitus = Kleitos, vö. Plut. Al. 50, 51.

560:

ketzer = kétszer.

Nagy Sándor és Dareios küzdelméről írják a historikusok: Diodóros  
Siculus, Arrianos, Curtius, Justinus, Plutarchos.

A Granikos melletti csata ideje: i. e. 334.

Az issosi csata ideje: i. e. 333. nov. (Plut. Al. 24.)

Dareios első legyőzete, a zsákmány bemutatása: Curt. lib. 3.

paísut = paizsát.

kez-ijat = kéziját.

Dareios fiacskája: Ochros (Curt.).

Az Arbela melletti csata ideje: i. e. 331. okt. 1. Plutarchos szerint a  
csata a Gaugamela nevű folyó mellett volt (Al. 31). — Bessosról, Dareios  
meggyilkolásáról részletesen: Curt. lib. 5.

561:

Bessus = Bessos, Baktria tisztartója, Dareios gyilkosa. Bessos saját magát IV. Artaxerxés néven királynak nevezte. Nagy Sándor elfogatta s perzsa törvények szerint végeztek vele: két sudár fa közé kötötték, így szakították ketté. Vö. Plut. Al. 42, 43.

Abrahám győzelme: 1. Móz. 14. 8, 14, 15.

Gedeon győzelme: Bir. 7. 6, 7, 22.

Kevés had győz sokakat: 1. Makkab.

1. Chr. 14 = 2. Krón. 14. 11 (!)

562:

szömösök = szemesek, figyelmesek, körültekintők.

vastagok = erősek.

563:

Nagy Sándor halálában a részegséget elsőrendű okként említi Curtius (lib. 10), megemlíti Plutarchos is (Al. 75).

etetes miat holt legyen meg Sandor = a mérgezést is előadja Plutarchos (Al. 77), bár szerinte inkább lázas betegség volt a halál oka (Al. 76). A Nagy Sándor haláláról idézett szavak (a bölcseknek koporsója felett mondott szentenciái) a Gesta Romanorumban találhatók, Katona Lajos kiadása szerint a 31. rész (Bp. 1900, 166.)

szent Ivan hava = június; a pontos dátum: daisziosz hónap 28. (Plut. Al. 76).

Nagy Sándor Zeus fiának tartotta magát: Curt.

Psal. 37 = Zsolt. 37. 2, 10.

564:

2. Reg. 2 = 2. Kir. 2. 23, 24.

Milo Crotoniates = Milón, híres ókori atléta, aki Crotón városában született s az i. e. VI. század második felében vált híressé. Öreg korában egy hatalmas fát pusztá kézzel akart szétfeszíteni, keze azonban bennszorult, véle pedig vadállatok végeztek (Strabón 6. 263., Cicero: *Cato maior sive de senectute*).

Hatto Püspököt az egerek evék meg = alaptalan középkori legenda. Hatto (Acto) chiel püspök volt, 1071-ben halt meg.

Herod. 1. 3 = helyesen: Herod. III. 64–66. A rövid történet: Kambyés lóra ugorván, kardja megszúrta a combján, ott, ahol ő maga egykor Ápist, az egyiptomi istent megszúrta. A seb nem gyógyult be, elmergesedett, s napok múltán ettől pusztult el.

565:

ebben ne mulassunk = ezzel ne töltsük az időt.

az mit olvassuk = az mint olvassuk.

Roxane, a gyermek s a diadochosok vitája = Curt. lib. 10.

Nagy Sándor fő szolgálói: a diadochosok.

gubernatorok = helytartók.

566:

tobzodasa mint ... = helyesen: tobzodasa miatt (Curt. 10).

Saladnius = Szaladin, teljes nevén Ajjub Jusszuf Ibn Szalah-ed-din, szultán (1137–1193), aki egyik fő céljának tekintette a jeruzsálemi királyság leverését.

futata = fuvatot.

Egi seregik = égi seregig.

## LV. Praedicatio.

567:

Sanctuariomjanak helye = szentélyének helye.

568:

holot ű rea = mivel őreá.

569:

lib. 10. Antig. Indaica 14 = helyesen: Jos. Ant. Iud. 10. 11.

Polybios görög történetíró (kb. i. e. 200—120), az utalás *Historiai* c. művére vonatkozik.

Furjak = fúriák.

571:

Eleazar históriája: 2. Makkab. 6. 18—31.

Egy asszony és hét fia is áldozatul esik Antiochos Epiphanés kegyetlenségének: 2. Makkab. 7. 1—42. Az, hogy az asszony és a hét fiú a vén Eleazar felesége s gyermekke lett volna, nem szerepel a Makkabeusok könyvében, de a régi egyházi hagyomány így tudja. Lásd például egy névtelen énekszerzőnek Eleazar papról szóló bibliai históriáját 1546-ból (RMKT II. 1880: 322, 177—80. sor).

574:

dölfösöktül = dölyfösektől.

1. Cor. 4 = 1. Kor. 4. 13.

Pál: Probatio spem . . . = Róm. 5. 4.

Bellarminus = Bellarmino, Roberto (1542—1621), jezsuita hittudós, Pázmány Péter kortársa. Részbe volt Giordano Bruno máglyahalálában. Főbb művei: *De scriptoribus ecclesiasticis* (Lyon 1612), *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus . . . haereticos* (3. kiad. Ingolstadt 1590), *Tractatus de potestate S. Pontificis in rebus temporalibus* (Köln 1611).

szajara bocsattya = elengedi a gyeplőt.

575:

dialogismust = párbeszédet.

Sido contextus = zsidó szöveg.

576:

occulta in numero habens = számba véve a titkos dolgokat.

577:

valo nagy szeretetünk = helyesen: nagy szeretetük.

Sodoma, Gomorrha, Lóth: 1. Móz. 19. 15, 16.

Ezechias = Ésa. 37. 36.

578:

Actor. 12 = Csel. 12. 7.

Az Ur angyala táplálta Illyést a pusztában: 1. Kir. 19. 5, 6.

Az Ur angyalai táborát járnak a hívők körül: Zsolt. 34. 8.

Iob. 14 = Jób 14. 5.

## *LVI. Praedicatio.*

579:

mert veg időre leszen = mert a végső időre szól (Károlyi Gáspár).

582:

többire = többnyire.

számuvan = számúan, számmal.

Julianus Apostata = vö. 38., 205., 409. lap.

Arius = vö. 226., 529. lap.

Dávid Ferenc 1579-ben várfogságban vesztette életét, Julianus Apostata halála kiáltó példa az eretnekek bűnhődésére. — Arius i. sz. 336-ban állítólag azon a körmeneten halt meg, amelyen az egyházba való visszavétele után részt vehetett.

585:

1. Cor. 10 = 1. Kor. 10. 13.

## *LVII. Praedicatio.*

587:

Philippus Macedo = II. Fülöp makedón uralkodó (uralk. i. e. 359—336), Nagy Sándor atyja. Nagy Sándor i. e. 356-ban született.

588:

Cassander galád tetteihez: elfogta és megölette Olympias asszonyt, Nagy Sándor anyját. — Nagy Sándor feleségét, Roxanét előbb börtönbe záratta, majd kisleányát, Alexander Aegusszal együtt meggyilkoltatta (i. e. 311). — Nagy Sándor testvérét, Thessalonicét feleségül vette. — Vö. Diod. Sic. 10. 105.

590:

idvöztöknnek amaz mondasa: Máté 12. 25.

591:

Apyanus Alexandrinus de bellis Syriacis = helyesen: Appianus. Vö. a 173—174. lap magyarázatával!

594:

figyelmesz = figyelmezel, figyelsz.

2. Thess. 2. v. 3 = „Ne csaljon meg titeket senki semmiképpen. Mert nem jön az el addig, mígnem bekövetkezik előbb a szakadás, és megjelenik a bűn embere, a veszedelemnek fia.”

595:

Vicarius = helytartó.

harmadik Bonifacius = III. Bonifacius pápa (607. febr. 19—607. nov. 12.); a konstantinápolyi egyházfővel szemben Phokas tette pápává.

Phokas = Maurikios császárnak és családjának gyilkosa. 602—610 között római császár, népszerűtlen uralkodó volt.

Mauritius Imperator = Maurikios császár, 582—602.

koporita = kaparitá.

Beda = Beda Venerabilis (672—735), kora legnagyobb angol tudósa.

Fő műve: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ed. Plummer. Oxford 1896.

596:

Setinus a pápáról: = vö. 41. lap.

Ludovicus Gonesius = vö. 41. lap.

Antonius Florentinus = Antonius Florentinus (1389–1459). Dominikánus, firenzei érsek. Világkrónikája és confessionáléja ismeretes.

597:

szaz Esztendeje közel = utalás a reformáció kezdetére, 1517-re. Együttal jelzése annak is, hogy prédikációit Kecskeméti 1617 előtt írta.

### *LVIII. Praedicatio.*

598:

szakvany = szokvány, szokásmód.

599:

hazna = haszna.

600:

Phil. 3. v. 2 = Fil. 3. 1.

szent Lukats = Luk. 21. 33.

601:

Psal. 12. v. 6 = Zsolt. 12. 7 (!)

kohban = kohóban, olvasztóban.

Psal. 19 = Zsolt. 19. 8.

Esa 8 = Ésa. 8. 16.

602:

azt mondgya Christus, verjek le az tanitok . . . = Máté 10. 14.

603:

noha homalyban = noha homályosan.

604:

cirkald meg magadat = vizsgálj meg magadat (inquirere se ipsum = magát megcirkálni; *Magyar Etimológiai Szótár*).

605:

Adgyuk meg hát mi-is az mi Istene . . . = Luk. 20. 25.

Istennek tartozunk igaz tudomannyal = Máté 15. 9.

Matth. 3 = Máté 3. 17.

Ioel. 2 = Jóel 2. 13 (Convertimini . . .).

Rom. 13 = Róm. 13. 7.

inkab kell Istennek engednünk, hogy sem az embereknek = Csel. 5. 29.

606:

Trojanus = Traianus.  
veszteglés = hallgatás.

607:

Visio Tertia ... = harmadik látomás a szent városról és a Messiásról  
a római birodalom idején.

## VISIO TERTIA DE URBE SANCTA ET MESSIA SUB MONARCHIA ROMANA.

### CAPUT IX.

#### *LIX. Praedicatio.*

607:

Assuerus = Ahasvérus, azaz Xerxés (Eszt. 1. 1).  
sakban való öltözéssel = zsákba való öltözéssel.

609:

á versu 1. usque ad 20 = az elsőől a huszadik versig.  
á versu 20. usque ad ultimum = a 20. verstől az utolsóig.

610:

Darius = Dareios Hystaspés (uralk. i. e. 521–485; vö. Herod. 3. 84–87 skk.). Assverus = Xerxés (i. e. 485–465), vö. Eszt. 1. 1. Cyaxares = Kyaxares (Hvahasatra) (kb. i. e. 624–584, egyesek szerint: i. e. 634–594). Assverus és Kyaxares azonosítása tehát kronológiai tévedés. — E textussal kapcsolatban a *Dániel könyve és a kispróféták* új fordításában (Bp. 1966) a jegyzet megemlíti: „A perzsa királyok egymásutánjának szokatlan említésére a Dániel könyvében nincs kielégítő magyarázat” (i. m. 20). Dareios–Xerxés–felfogásban Dareios valóban I. Dareios. — Kecskeméti Alexis János Dareiosa nem I. Dareios (Hystaspés), hanem Astyagés fia (Jos. Ant. Iud. X. 11), akit a médek más névvel neveztek. Nem azonosítható azonban Kyaxaressel, holott a 402. lapon emlegetett Dareios tettei pontosan Kyaxares tetteivel rokoníthatók. — A Josephus Flavius említette Astyagés-fiúról Hérodotos nem tud. (Astyagésnek lánya volt, Mandane, aki Kambyséssel lépett házasságra. Mandane gyermeke aztán Kyros, a hatalmas perzsa uralkodó.) Dániel könyvének Dareiosa bizonytalan történeti személyiség.

Esdras könyvének cap. 4. v. 24 = Ez a Dareios valóban I. Dareios.

611:

Ipa = após; Herod. III. 2, 3 egy apósát említ Kyrosnak, az achai Pharnaspest. Az egész történeti magyarázat valószínű forrása: Xen. Kyr.

gyeződelemmel = győzedelemmel.

Bonum est mihi Domine ... = Zsolt. 119. 71.

az ötven-eggyedik Soltarba = Zsolt. 51. 6.

Esaiasnal, cap. 64 = Ésa. 64. 5.

612:

Huszon ötödik részében = Jer. 25. 12.  
Ierem. 27. cap. = Jer. 27. 5–7.

614:

Petite et accipietis ... = Máté 7. 7; Luk. 11. 9.  
Psal. 50 = Zsolt. 50. 15 („Hívj engem a te nyomorúságod napján,  
kiragadlak téged s te dicsőítesz engem”).

615:

1. Reg: 8 = 1. Kir. 8. 48.  
ez az én házam ... = 1. Kir. 9. 3.

616:

Tobiae 12 = Tóbiás 12. 8.

617:

Actor. 14 = Csel. 14. 21, 22.

619:

olyajos = olajos.  
hattak = hagyták.  
az praedatul magokat meg fogtak = megtartóztatták.

620:

Psal 25 = helyesen: Psal. 35 = Zsolt. 35. 13.  
tük = tevék.

## *LX. Praedicatio.*

621:

tök = tők = tevék.

622:

tulaydon jedzes = valóságos értelem.

623:

Nam = lám, ugye.  
Numer. 10 = 4. Móz. 10. 33.  
Ierem. 33 = Jer. 33. 9.  
elég tevő = eleget tevő.  
Deut. 6 = 5. Móz. 6. 5, 13.  
abrozt = abroszt, terítőt.  
Krisztus és a végvacsora (az utolsó vacsora): Máté 26. 20–30.

624:

Sancte Sudari ... = a halott Krisztus arcán levő kendő.  
könyörögy = könyörögj.  
O Sanctissima Dei = mint az előbbi, ez is litániasor.

625:

Apoc. 19 = Jel. 19. 10.

626:

Iob. 14 = helyesen: Joh. 14 = Ján. 14. 6.  
1. Tim. 4 = helyesen: 1. Tim. 2 = 1. Tim. 2. 5.  
mast-is = most is.

627:

folyamik = folyamodik.  
az hitetlen emberektől meg valasztassunk = megkülönböztessünk.

628:

Ecclesia kívül = ecclesián kívül.

630:

szannyuk = szánjuk.

### *LXI. Praedicatio.*

632:

osztok = osztók.  
tün = tön, tett.  
könyörögven = sajtóhiba, helyesen: könyörögvén.

634:

A farizeus mondása: Luk. 18. 11.  
kisseb gyarłosagbol vetközni = kisebb dolog gyarlóságból vétkezni.

635:

minnen magunkat = mi magunkat.  
Psal. 51 = Zsolt. 51. 5.  
poraszon = pórázon.  
Jovinianistak = Jovinianus követői. Jovinianus a IV. század végén  
Rómában eretnek tanokat hirdetett, 390-ben a pápa kiátkozta. Írt  
ellene Ambrosius is.

637:

Valaki azért . . . nem hisznek = valakik . . .  
Luc. 16. vers. 29 = Luk. 16. 29, 31.

638:

et seq. = skk.  
A személyválogatás megvetése: Péld. 24. 23; 28. 21; Róm. 2. 11.

639:

allat szerint = lényeg szerint.

640:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 5.  
Psal. 119 = Zsolt. 119. 142, 160.  
kegyetlemből = kegyetlenebbül.  
Maga bizonyára = noha bizonyára.

Mert mindenek el hanyatlottanak = Zsolt. 14. 3.  
Prov. 20 = Péld. 20. 9.

641:

Jeremias = Jer. 7., 8.

## *LXII. Praedicatio.*

644:

törlöt = törölt.

645:

Jeremias = Jer. 25. 12.

646:

Absolon vakmerősége: 2. Sám. 15. 13; 16. 22.  
Iscariot Júdás: Máté 27. 3—5.  
Kain: 1. Móz. 4. 8.

647:

erdemlyük = érdemeljük.

649:

A lopó Achan története: Józs. 7. 1.  
felesben öregbitik = tetézve erősítik, tetézik.  
történetből = véletlenül.

## *LXIII. Praedicatio.*

651:

nisd = nyisd.  
kesödgyel = késlekedj, késsél.

652:

allassa = állítsa.  
Micheas . . . cap. 7 = Mik. 7. 9.

653:

szünnyek = szünjék.  
sollicital = kérlel, sürget.  
rendel = renddel.

654:

Psal. 144 = Zsolt. 144. 15.  
fogzatkozásunk = fogyatkozásunk.

655:

Levit. 22 = 3. Móz. 22. 33.  
Psal. 81 = Zsolt. 81. 11.  
Exod. 32 = 2. Móz. 32. 11.

656:

fordíts el = fordítsd el.  
2. Chron. 3 = 2. Krón. 3. 1.

657:

környülünk vadnak = körülöttünk vannak.

658:

hathato = hathatós.  
Psal. 35 = Zsolt. 35. 21.  
ölgylitik = elegyítik, elvegyítik.  
Psal. 42 = Zsolt. 42. 4, 11.

659:

Psal. 74. v. 10 = Zsolt. 74. 10, 22.

660:

Argumental . . . pusztulasatul = argumentál pusztulásával.

661:

tarts meg = tartsd meg.

662:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 3.  
Ies. 64. v. 10. 11. 12 = Ésa. 64. 5—8.  
jadzanak = játszanak.

#### *LXIV. Praedicatio.*

663:

Es még szollok vala = ismét szólottam.  
erts megh = értsd meg.

664:

Psal. 145 = Zsolt. 145. 18, 19.

665:

szent Bernard Doctor = Clairvaux-i Bernát (1090—1153).  
Matth. 8 = Máté 8. 26.  
Jónás könyörgése, szabadulása: Jón. 2. 11.  
Gen. 7 = 1. Móz. 7. 23.  
remenlyük = reméljük.  
szamki vetesben = számkivetésben.

666:

Psal. 85 = utalás Augustinus *Enarrationes in Psalmos* című művére.  
Usus Doctrinae = a tudomány haszna.

667:

Christus . . . neha artzal le borulvan . . . = Luk. 22. 41, 44. — A térdre  
borulás: Phil. 2. 10.  
Moses-is ket kezeit fel emeli = 5. Móz. 9. 18, 25.

668:

Psal. 51 = Zsolt. 51. 5, 6.

668—669:

Theodosius Imperator = vö. a 267. és 454. lapok jegyzeteivel!

669:

Sabbatistak = szombatosok, erdélyi zsidózó felekezet.

ingyen = egyáltalán.

tömprönködünk = töprenkedünk.

lattyunk = helyesen: láttyuk.

Exod. 29 = 2. Móz. 29. 39.

dellyesti = déleesti, délutáni.

1. Reg. 18 = 1. Kir. 18. 36—40.

670:

modhattyuk = sajtóhiba, helyesen: mondhattuk.

Chrysostomus = vö. 123. lap.

671:

Gábor angyal Zakariásnak megjósolja János baptistát: Luk. 1. 13.

Gábor angyal köszönti Szűz Máriát: Luk. 1. 26—35.

Gen. 18 = 1. Móz. 18. 2.

672:

Lót szabadulása Sodomából: 1. Móz. 19. 15, 16.

Ezechiás története: Eza. 37. 36.

Szent Pétert angyal szabadítja ki: Csel. 5. 19.

Illyést angyal táplálta a pusztában: 1. Kir. 19. 5, 6.

Psal. 34 = Zsolt. 34. 8 (ugyanitt: tábort járnak körülöttünk az angyalok).

Psal. 120 = helyesen: Zsolt. 121. 4 (vö. Augustinus: Tract. in Joh. 43. 2).

673:

Mediom = médium, eszköz.

aztag = asztag.

Maga nem csak = noha nem csak.

Nemcsak kenyérrel él az ember: Máté 4. 4.

allapatunk = állapotunknak.

## LXV. Praedicatio.

675:

Ádám ígéretet kapott a Messiásra: 1. Móz. 3. 15.

ó Törvényben = Ószövetségben.

bűneinknek = sajtóhiba, helyesen: bűneinknek.

676:

Egy zsidó doktor a Chazon, Moed-ben mondja = a *hazzan* előénekes (énekvezér), a *mo'ed* pedig a szombat és az ünnepek liturgiájának szabályzata. Ez utóbbit a *hazzan* vezeti. Nem állapítható meg, hogy Kecs-keméti melyik műre utal. (Bán Imre adata)

677:

Moses utolsó könyvének . . . = helyesen: 5. Móz. 16. 9.  
heten számlállyanak = hetet számláljanak.  
nap szám szerint = napok száma szerint.  
Eszteendő szám szerint = eszteendők száma szerint.

679:

Eszteendőkik = eszteendőkig.  
Hetszerrel fellyebb = hétszeresen felülmúlja.

680:

A 490 év az i. e. II. század végére mutat (vö. *Dániel könyve és a kis-próféták*, i. m. 20).

681:

Róm. 8 = Róm. 8. 1.  
hármaztattya = háromszorozza.  
Krisztus megfeszítése: Máté 27.  
Hebr. 11 = Zsid. 11. 8, 9.

682:

cap. 1. az Iános Baptista = Ján. 1. 32, 34.  
szent Janos Evangeliomi könyvének = helyesen: . . . könyvében.

683:

1. Ioh. 1 = 1. Ján. 1. 7.  
íras kívül = íráson kívül.  
Róm. 5 = Róm. 5. 20.  
Osiander mondása: Osiander, Andreas, protestáns teológus (1498—1552) az ő írása: „Pápa nem papa, azaz: a pápának és az papa tisztelei-nek Luther értelme zerént való vallások, etc.” (Fordította Zuonarich Mihál, Keresztúr 1603.)

683—84:

Szent Pál. Omnes defecerunt: Róm. 3. 12.  
Dávid: Omnes declinaverunt . . . : Zsolt. 53. 4; 14. 3.  
keresőt = keresett.

## LXVI. Praedicatio.

685:

veget vét = véget vet.  
vilagosban = világosabban.

686:

többire vakok vagyunk = többnyire . . .  
Eszteendőben = évenként.  
ugyan-is az vesztöt = ugyanis az vesztett el téged; az vitt a veszedelembé.  
A büntetésről, pálcáról szóló egész fejtegetés nem egyéb, mint a zsidókhoz írt levél parafrázisa (Zsid. 12).

687:

A jureconsultusok mondása közkeletű jogi elv. Helyesen „jurisconsultus” kellene.

800

jedzeset = jelentését.

Hoc fac et vives = ezt tedd és élni fogsz.

688:

2. Chro. 36 = 2. Krón. 36. 22.

Esd. 1. = Ezsdr. 1. 1.

689:

Ioh. 2 = Ján. 2. 20.

Esdras = Ezsdr. 4. 13, 14.

Nehemias = Neh. 5. 2, 3.

Macchab. = 2. Makkab. 1. 19–36.

A templom építése nem volt zavartalan: vö. Jos. Ant. Iud. XI. 2. 3.

Az Atya mondotta Krisztusról: Márk 1. 11.

690:

helyhőztessék = helyezzék.

### *LXVII. Praedicatio.*

690:

veres = véres.

691:

tisztít vegbe viszi = küldetését végbe viszi.

hiznek = hisznek.

692:

Iul = helyesen: Iud.

693:

Isa. 53 = Ésa. 53. 3.

Psal. 22 = Zsolt. 22. 7.

Pilátus és Krisztus története: Máté 27. 37; Márk 15. 26; Luk. 23. 38; Ján. 19. 19.

Actor. 4 = Csel. 4. 11, 12.

694:

varasokkal = városukkal.

Ies. = Ésaías héberes neve (Jesajáh, Jesajáhu).

Ies. 53 = Ésa. 53. 8.

Nem maradhatot... = nem maradhatott Isten csupán a kimondott szónál.

Ies. 53 = Ésa. 53. 5.

1. Cor. 5 = helyesen: 2. Cor. 5 = 2. Kor. 5. 21.

695:

Ier. 22 = Jer. 22. 2–5.

696:

Titus Jeruzsálem ellen: i. sz. 70 (vö. Jos. De bello Iud.).

697:

el metzöt akarattyat = elvégezett akaratját.

ki arasztja = kiárasztja.  
Christus mondása: Máté 24. 2.  
Dominica X. = a pünkösöd utáni 10. vasárnap.

698:

David . . . azt mondgya: Uram ne szaly pörben . . . : = Zsolt. 143. 2;  
139. 7—10.

699:

mennenek Pella nevő varoskaban = Pelia városába, a Jordánon túlra  
menekült Jeruzsálem ostroma előtt az első keresztény közösség. Luk.  
21. 21.

699:

Quae sequuntur tali . . . = „Mindaz, ami // jel közé (tehát zárjelbe!)  
van zárva, nem található a kéziratban.” — Ez nyilván a sajtó alá ren-  
dező Margitai megjegyzése: úgy látszik, hogy a szóban forgó kérdéstről  
másként vélekedik, mint Kecskeméti Alexis János.

701:

A 490 év magyarázatához: „A 70 év-hét 7 + 62 + 1 év-hetes szaka-  
szokra oszlik. Az első 7 év-hét a babiloni fogság végét jelenti, amikor  
újra került a gyülekezet élére föl Kent fejedelem (ez a szó itt nem messiási  
értelmű), Zak. 4. 14. — A következő 62 év-hétből álló időszak Jeruzsálem  
újraépülésének az ideje s Nehémiás korának a viszontagságaira utal,  
Neh. 3—4” (*Dániel könyve és a kispróféták*, i. m. 21).

el tökeltet pusztulás = elhatározott (kímélet nélküli, teljes) pusztulás.

702:

Pelda nevű város = Pelia, Luk. 21. 21.  
Noé és a bárka: 1. Móz. 6—8.

703:

az kívül = azon kívül.

## VISIO QUARTA, CONTINENS PROGNOSTICON Á CYRI TEMPORIBUS, USQ[UE] AD FINEM SECULI.

### CAPUT X.

#### *LXVIII. Praedicatio.*

704:

Visio Quarta . . . = negyedik látomás, amely a Kyros idejére vonat-  
kozó jeleket tartalmazza, az idők végéig.

Hyddekkel folyó víz = Tigris (1. Móz. 2. 14).

706:

eggyieket = egyiket.

ez Görögökkel = helyesen: az görögökkel.

Gyülest hirdet nemzetünk . . . más felől pedig az kereszttyen tanitokat  
kergetik = minden bizonnyal az 1613-as év eseményeire utal. Ez év

tavaszaán Báthory Gábor fejedelem „Pozsonyban szerződést kötött az udvarral, amelynek titkos pontjai között szerepelt Erdély katolizálása” (*Magyarország története*. Szerk. H. Balázs Éva és Makkai László. Bp. 1957. 111). Báthory e megalkuvó politikájának következményeire vonatkozhat Kecskeméti panasza. — Ez évben aztán török segítséggel Bethlen Gábor ragadta magához a hatalmat. — Ide tartozik, hogy az ellenreformáció terjeszkedő törekvései program szerint 1611-től, a nagyszombati zsinat óta folynak.

707:

Holot adatot ki = hol adatott meg, hol nyilvánult meg.

I. e. 538: Babilon elfoglalása.

1. Esdr. 5 = helyesen: Ezsdr. 1; 5 (a versek jelölése nem kell).

708:

Böyt mas havanak [= március] (az mely első holnapnak mondatik vala az Sidoknal) 24. napjan = az első hónap neve a zsidóknál: *xanthikos*, ez a keresztény naptár szerint március–április közé esik (Josephus: *A zsidó háború*. Révay József fordítása. Gondolat, Bp. 1958. 541).

709:

ketelenség alat = kénytelenségből.

710:

safarlas = gondoskodás, gondozás.

Keresztelő János = Máté 11. 13.

Simeon = Luk. 2. 25.

Zacharias = Luk. 1. 5.

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 1–9, 13, 14.

kapolodom = panaszkodom, zsörtölödöm.

711:

minden tudatlan embert, á ki az cseptül kpatul meg ijedöt fel akar-nak szentöltetni = mintha Sztárai Mihály *Ígaz papságnak tököre*-ből meg a *Debreceni disputá*-ból szólna a tudatlan papok csúfolása.

mel föld = mérföld (vö. Máté 5. 41), régi hosszérték.

Apocal. 3. v. 15 = Jel. 3. 15, 16.

lagy meleg = langyos.

712:

annak = adnak.

kü-földi = külső, azaz nem papi foglalkozás.

mesterseg = tanítóság.

713:

s-el fogy az mint = s el fogy az *mít*.

nadaly = pióca.

Ier. 43 = helyesen: Jer. 23.

külső élet = világi pálya.

Iay á ki altal az botrankozas be jü = Máté 18. 7; Luk. 17. 1.

714:

es lekünk = és lelkünk (sajtóhiba).

715:

mind az tekenőbeli víz = mint az ...  
lotsan = loccsan.

717:

Szent Pál mondása: Róm. 12. 15.

718:

fenlik-is = fénylik is.  
kiztetes = késztetés.  
Rom. 14 = Róm. 14. 17.  
1. Cor. 3 = pontatlan utalás (esetleg: 1. Kor. 7. 5).

719:

ferges saytul = férges sajtól.  
tragyazot = meghintett.  
Cap. 3 = helyesen: cap. 8 (Dán. 8. 15).  
Rebor folyó ... Ezech. 1 = Ezék. 1. 1 (Kébár folyó).  
Keresztelő Jánosnak megnyitak az egek: Máté 3. 15.

### *LXIX. Praedicatio.*

721:

kegyők = kígyók.

722:

Tharsis = tarsis kő.  
A Tharsis mint tulajdonnév is előfordul a Bibliában: 1. Krón. 1. 7,  
de Jónás könyvében, Ezékielnél s másutt is. Valószínűleg a hispaniai  
Tartessos.

723:

Levit. 6 = 3. Móz. 6. 10.  
A krizolit zöldszínű ásvány, az olivin-sor nemes változata.  
Hyacinthus = jácint (drágakő) — Plinius részletesen ír e drágakő-  
fajtákról.

725:

Julianus Apostata = vö. a 38., 205., 409. stb. lapokkal!  
Cherintus = vö. 529. lap.  
Szent János mondása: Ján. 3. 36; 6. 40.

726:

az az holt elevenne lött vala = se holt, se eleven nem volt.

727:

Exod. 14 = 2. Móz. 14. 14.  
Actor. 9 = Csel. 9. 3, 4.  
mia = miatt.

## LXX. Praedicatio.

730:

egyháznak = helyesen: egyházának.

szent Gergely = Nagy Szent Gergely (540—604), római pápa. Ő küldte Canterbury Ágostont az angolokhoz. Híres műve a *Moralia*, benne Jób könyvét magyarázza. Valószínűleg innen idéz Kecskeméti.

erts = értsd.

ály = állj.

731:

szollana = szóllaná.

q. d. = quasi dicat = mintha azt mondaná.

732:

Proverb. 1 = Péld. 1. 7.

Luc. 5 = Luk. 5. 8.

737:

Kecskeméti Alexis János panasza az ellenreformáció megerősödése miatt fakad föl. 1608 még biztosította a protestánsok jogait, 1611 (a nagyszombati zsinat) azonban nem hagyott kétséget arra nézve, hogy a protestánsok visszaszorításának gyakorlata a királyi politika elvi támogatását is elnyeri.

forralnak kegyő követ = a kígyókő egy ásvány neve, a *lapis serpentinus* magyar elnevezése. — Fújja a kígyókövet = fondorkodik, ármányt sző, rosszat forral. (Nyr XXIII. 388).

738:

A margón jelzett dátumok s a szövegbeli helységnevek közül a c) jelzésű Varannó (1617) emelkedik ki. A felsorolás nézetünk szerint később egészült ki, mert egyébként minden jel arra vall, hogy Kecskeméti Alexis János a prédikációs kötet e lapjait 1613 körül írhatta.

739:

Ne vessön . . . követ = ne versenyezzen.

Metzen vele = mit teszen vele

meg nemül = megnémul (*ü = u*)

## LXXI. Praedicatio

745:

Nagy Sándor átkelése a Helléspontoson = Plut. Al. 15.

746:

kel = kell.

tarcas = tartsd.

AEsopus = Aisópos, Aesopus, az i. e. VI. század legendás görög írója. Állatmeséit a reformáció számára Erasmus és Melancthon tette népszerűvé. Két híres XVI. századi magyar fordítója: Pesti Gábor (1536), Heltai Gáspár (1566). Életéről lásd Laskai János: *Az Aesopus eleterol erkoltserol. Minden fo dolgairól es halalarol valo historia* . . . Debrecen 1592. — Ez a Laskai János esetleg rokona a Lipsius-fordítónak — Vö.

*Laskai János válogatott művei.* Sajtó alá rendezte: Tarnóc Márton. Régi Magyar Próza Emlékek II. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970. 19.

747:

szalton szallot = szállton szállt.

748:

Sennacherib története: Ésa. 37. 36.

## CAPUT XI.

### LXXII. Praedicatio.

751:

remenlhet = remélhet.

kegyöltlen = sajtóhiba, helyesen: kegyetlen.

752:

A történeti magyarázatot már többször elmondta Kecskeméti, bizonyára Xenophon alapján (Kyr.).

A massagéták a Kaspi-tengertől keletre élő hatalmas, harcos nomád törzs az ókorban. Földjük igen gazdag rézben, aranyban (Strab. 11. 512); — Hérodotos szerint Kyros abban a csatában veszett el, amelyet a massagéták királynője, Tomyris ellen vívott (I. 214). — Más források Tomyrist szkíta királynőnek mondják.

754:

Tanullyuk meg tehát itt ez arant = helyesen: Tanuljak meg; mai helyesírás szerint az *ez arant* után vessző kellene.

755:

A massagéták szokásairól, barbarizmusokról: Herod. I. 216.

Mattheus Dresserust in suo sexto Millenario = Matthaei Dresseri: *Isagoges Historicae*. Lipsiae 1591. 322 (*Mors Cyri*, de ez a részlet: az *In quarto mill.*-ben található).

756:

Sisamnes története: Herod. V. 25.

Dress. pag. 334 = Dresserus, vö. az 509. lap jegyzetével!

Dareios Hystaspés lova nyerítésével lett uralkodó: Herod. i. h.

Assverus = Xerxés. Eszt. I. 1.

A perzsa királyok: Kyros, (538–525), Kambyzés (525–521), Dareios Hystaspés (521–485), Xerxés (uralk. i. e. 485–465), Artaxerxés Longimanus (465–425), Dareios Nothos (424–405), Artaxerxés Mnemon (405–359), Dareios Ochus, Arsames, Dareios Codomannos (uralk. i. e. 336–330).

757:

A perzsa birodalom Nagy Sándorra szállott: i. e. 331 (Gaugamela melletti csata).

758:

Nihil procrastinans = már többször idézte Kecskeméti, Curtiusból (vö. az 504. és 559. lapok jegyzetével).

759:

keszerites = kényszerítés.

760:

A diadochosok osztozkodása, Roxane sorsa = Kecskeméti már többször elmondta, Curtius alapján.

761:

optimo ac ... = Curt. X.

Croesus = Krózus = Kroisos, a legendás hírű, gazdag lídiai uralkodó (i. e. 560–546), akit Kyros hódoltatott meg. (Vö. Herod. I. 26. skk.)

Irus, egy koldus = Hom. Od. XVIII. (Iros).

762:

Nagy Sándor isten gyanánt imádtatta magát: i. e. 332 végén Nagy Sándor jóslatot kért Ammonnak jósdájától a lybiai pusztában. Ez elismerte őt Zeus fiának s világaluralmat ígért. — Curt. 4. 7, Plut. Al. 27.

Nagy Sándor maradékiról: anyjáról, kisfiáról, feleségéről, testvéréről lásd a Cassanderrel kapcsolatban elmondottakat (az 558. lap jegyzete). — Vö. Curt. X., Plut. Al. 77.

kentsöt = kincset.

### LXXIII. Praedicatio.

763:

gyökerének csimotaja közül = gyökerének csemetéje közül.

764:

közel három száz esztendeig = Nagy Sándor utódainak hatalmát Kecskeméti Alexis János i. e. 48-ig, a pharsalusi csatáig számítja. A ptolemaida és szeleukida uralkodók rendjét lásd fentebb, pl. az 512. lap magyarázatában.

766:

I. Seleukos Nikatör i. e. 312–280-ig uralkodott.

Lysimachus = a diadochosok egyike (uralk. 361–281); i. e. 290 körül megtámadta az Al-Duna mentén élő barbár törzseket, ezek fogságba is ejtették (Plut. Demetr. 52).

Lysimachus pénze Erdélyben: „Ez a Lysimachus, a kinéc pinzet es aranyat Erdelbe a Maross mellett meg talalac” (Székely István: i. m. 60/b). Vö. Kazinczy Levelezése XIX. 597.

Antigonos veresége: Antigonos (a Félszemű) a diadochosok egyike, aki ellen a többiek összefogtak, így Seleukos Nikatör is. I. e. 301-ben a híres ipsosi csatában vereséget szenvedett, s életét is ott vesztette.

767:

külömben fogna = másként fogna.

768:

ketseges = kétséges, bizonytalan.

A 72 doctorok Biblia-fordítása: Septuaginta; a történethez vö. Jos. Ant. Iud. XII. 2 (itt azonban hetven bölcsről van szó).

bator követnek = bárcsak követnék.

769:

feleseknek ötset = feleségének hűgát.

770:

Berenice és Laodicea története Kecskeméti Alexis János szerint = Appianus: *De bellis Syriacis* — Berenicét Laodicea i. e. 247-ben gyilkoltatta meg.

771:

indulgentia = engedély.

772:

nennyenek = nénjének.

kencsekkel = kincsükkal.

Polybius lib. 5 = Polybios: *Hisztoria choiné, chatoliché* (görög cím, Kecskeméti Alexis János valószínűleg latinul olvasta).

773:

Hieronymus Ptolomaïos Euergetésről: PL Op. omn. V. 805 skk.

#### LXXIV. Praedicatio.

775:

szep Anyok = nagyanyjok.

776:

Polybius írja = *Historiae*, V. 43. 1 stb. IV. 4, 2. 7 stb.

777:

á ki ert = akiért.

ötödik parancsolat = 2. Móz. 20. 12.

Manlius = Johannes Manlius (XVI. század második fele), Melanchton tanítványa, aki mesterének példázatait, közhelyeit gyűjteményben adta ki. Ebből Bornemisza is sokat merített. — Manlius: *Locorum communium collectanea* (Bázel 1563). Vö. Borzsák István: i. m. 165. — Nemes-kürtő; i. m. — Az elmondott történet a magyar népi anekdotakincsbe is bekerült.

778:

Eceles. 30 = Péld. 30. 31. (A bölcs Agur mondása.)

felnöd = félned.

ostorral erdöki ütet = ostorral biztatgatja (gyengén megveri); érdek = az ér ige származéka, jelentése: gyakran érint. Vö. Péld. 23. 13, 14. Justinus = vö. 167. lap jegyzetével! — Justinus római történetíró (i. sz. II–III. század). — *Historiae Philippicae* című művében többnyire Trogus Pompeiust kivonatolja. A középkorban igen népszerű volt.

779:

gazdadsagnak = sajtóhiba, helyesen: gazdagságnak.

Serenbek = serényebbek.

külömben = másképpen.

781:

tűrhető, szenvedhető = eltűrő, elszenvedő.

782:

szarvat vesz = felemeli a szarvát, megbátorodik.  
erőtlenbe = erőtlenebbé.

### *LXXV. Praedicatio.*

784:

meg érték = megérték.

785:

13. és 16 = helyesen: 15. és 16.  
Expeditio = hadjárat.

786:

tutorságul = gyámságul.  
rementelenül = mikor nem is remélték.

787:

Macedoniai Philep Király = V. Philippos makedón király (uralk.  
i. e. 221–179).  
karok miat = káruk miatt.

788:

A konstanzi zsinat ideje: 1414–1418; (1415: Husz János máglyahalála; 1416: Prágai Jeromos máglyahalála).

789:

Sigmond Császár = Zsigmond magyar király (uralk. 1387–1437).  
Eugenius pápa 1431. márc. 3–1447. febr. 23.; Kecskeméti adata  
téves: a konstanzi zsinat idején nem is volt törvényes pápa.  
Mond az Istennek Angyala. Es el jö . . . = a két mondat megismétlése  
nyomdai hiba.

791:

Ujonnán választottunk német királyt: 1608-ban a pozsonyi ország-  
gyűlés királlyá választotta II. Mátyást, aki 1619-ig uralkodott.  
1444, a várnai csata; a hitszegésre korábban is utalt Kecskeméti Alexis  
János, itt forrását is megnevezi (Bonfini). Az Eugenius pápára való  
utalás itt már hiteles (lásd fentebb).  
tarts ahoz = tartsd ahhoz.  
varas = város.

792:

Kleopatra, Antiochos leánya feleségül megy Epiphanészhez: Jos. Ant.  
Iud. XII. 4.

793:

Pelda az Esther = vö. Eszt. 2. 7, 10, 17, 20. — Eszter, korábbi nevén  
Hadassa, teljesen árva lány volt, akit a Bibliából ismert Márdokeus vett  
magához mint rokonát. Szép leány volt, s Ahasvérus — Xerxész — király  
maga mellé választotta, a szeszélyes Vásti királyné helyébe.

Pelda ... Alexander = Nagy Sándor felesége Roxane volt (i. e. 329 körül ismerte meg Alexandros), Oxyartésnek, a baktriai satrapának a lánya. Nagy Sándor szerelemből vette el (Plut. Al. 47); Nagy Sándor másik felesége, Sztateira, III. Dareiosnak volt idősebbik leánya (i. e. 325, a susai menyegző); Nagy Sándorhoz mérve mindketten szegények voltak. — Az Eszter-példához jobban illik Nagy Sándor atyjának, II. Philipposnak a házassága: az apátlan-anyátlan árvát, Olympiaszt vette feleségül. — Plut. Al. 2.

794:

Scipio Africanus és III. (Nagy) Antiochos összecsapása: i. e. 190, Magnesia. Vö. Liv. 37, 25; 44, 55, 38, 37 stb.

Livius = Titus Livius (i. e. 59—i. sz. 17), római történetíró, 142 könyvből álló nagy történeti műve nem maradt egészen ránk. Az i. e. 218—168 közötti évek történetéről szóló könyvek azonban megvannak.

legat qui velit = olvassa, aki akarja.

795:

bocskorost = szegény embert.

Angeli Gabr. vaticinium = Gábel angyal jóslata.

### LXXVI. Praedicatio.

796:

Isteneknek = Istenükhöz.

798:

most vagyon előtte az mi szegény hazánk ... nagy igye = minden valószínűség szerint az 1613-as év zaklatott, történelmi jelentőségű idejére utal Kecskeméti. A Báthory—Bethlen hatalomváltás nyugtalan periódusára.

Vaticinium ... = az angyal jóslata Seleucus Philopatorról.

799:

A történelmi nevek kaotikus keveredése: Antiochos Sótér (280—261), nem volt fia Nagy (III.) Antiochosnak (223—187); — Seleukos Philopator (187—175) és Seleukos Sótér (226—223) nem azonosak Antiochos Sótérrel. — Ilyen keverés állhat Antiochos Epiphanés és Scipio Africanus találkozására mögött is. I. e. 190-ben III. Antiochos valóban a két Scipio verte meg Magnesiánál, itt pedig Antiochos Epiphanés nem lehetett jelen (uralkodott: 175—163). — Perseust i. e. 168-ban, IV. Antiochos Epiphanés idejében verték meg a rómaiak (pydnai csata), de itt nem Scipio Africanus, hanem örökre fogadott fia volt a hadvezér (Aemilius Paulus). A csata előtt Perseus seregei voltak a fegyelmezettebbek, az ő sikere ígérkezett biztosnak. Aztán mégis a rómaiak győztek.

800:

Appianus = vö. a 173, 174., 591. lapokkal és magyarázataikkal. Eltélte a gyilkosságokat, Caesarét is, becstelenségnek tekintette megölését. Római párti történetíró.

Heliodorus = később, Démétrios meggyilkolása révén, maga akart a szír trónra ülni. IV. Antiochos Epiphanés azonban leszámolt vele (i. e. 175).

Macchabaeusok cap. 3 = 2. Makkab. 3.

801:

kencsiert = kincseért.  
sanczoltato = sarcoltató.  
sillyesztiik = súllyesztiik.  
nyírrik = nyírják.  
vonsznak = vonnak.

802:

Matth: 22 = Máté 22. 21.  
Hispaniai Kiraly ellen az Belgak = utalás a németalföldi forradalomra.  
satzoltatas = sarcoltatás.  
á nemes nemzetseg = a német.  
unnya = unja.

803:

Rom. 13 = Róm. 13. 6, 7.  
szüköködö = szükölködö.

Constantinus Chlorus = Flavius Valerius Constantius Chlorus, Nagy Konstantin atyja, i. sz. 293-tól Diocletianus uralkodó társa. 306-ban halt meg. — Szelid, türelmes uralkodó volt, a keresztény írók szívesen idézzetik emlékét.

Eusebius = Eusebios Pamphilios, i. sz. IV. század. Görög egyházatya, történetíró. Püspök Cesareaban. Kronológiája a későbbi világtörténetek fontos forrása.

Diocletianus = Caesar Aurelius Valerius, római császár (uralk. 284—305). Róma hanyatlását erős központi hatalommal igyekezett megakadályozni. A fukarságig takarékos volt. 297-től erősen üldözte a keresztényeket, templomaikat leromboltatta. 305-ben lemondott a trónról, 313-ban halt meg. (Eus. 8. 2. 4.)

be nyuytanajak = benyújtának.  
offerál = bemutat, ajánl.

804:

Tiberius mondása: a 419. lapon Kecskeméti Traianusnak tulajdonítja ezt az antik közhelyet. — Tiberius császár (14—37), Augustus fogadott fia. Takarékoságáról is nevezetes. (Suet. Tib.)

805:

Onias füpap = III. Onias, i. e. 175.

Seleukos Philopatör tényleg i. e. 175-ben halt meg.

törlri iel = törlri el (az *i* hiátustöltő nyelvjárási jelenségnek látszik).  
Ravova = rovóvá, adószedővé.

806:

Az szabad Haydu tartas... = a hajdúk különösen a XVI—XVII. században jelentős katonai erőt képviselő pásztorok, marhahajcsárok. Az ország három részre szakadása után sokan királyi zsoldosokként, sokan, később egyre többen szabad hajdúként éltek. A jobbágysorból így kiemelkedtek ugyan, megélhetésük azonban teljesen bizonytalan volt: ha alkalom kínálkozott, főurak fogadták fel őket, ha nem álltak szolgálatba, akkor raboltak, fosztogattak. Bár elképzeléseik lényege — nemzeti függetlenség, protestáns vallás, enyhe törökbarátság — meg-egyezett Kecskeméti Alexis János koncepciójával, vadságuk, nyugtalan-  
ságuk, a nép sarcoltatása ebben az időben ellenérzéseket keltett az eklé-

zsia érdekeit védelmező prédikátorban. (Vö. Rácz István: *A hajdúság története*. Bp. 1957; a hajdúk 1608–13 közötti helyzetére különösen: 30–31. lap.) — A hajdúk ritkán tudták a nemességet érdekeik védelmére magukhoz kapcsolni. Kecskeméti Alexis János hajdúságszemlélete tökéletesen megegyezik a magyar nemességével.

## LXXVII. Praedicatio.

807:

Sakmant = zsákmányt.  
gondviseleknek = gondviselőknek.

808:

Tiberius = vö. a 804. lap magyarázatával!  
nyuzo, foszto hajdusag = a hajdúfelkelésekről van szó, mint például: 1607/8, 1611 (előbb II. Mátyás mellett, aztán Báthory mellett); de a hajdúk a jelzett időszakban szinte sohasem „tétlenkedtek”. (Vö. Rácz I.: i. m.)

809:

az Angyal jövődő mondasnak = helyesen: az angyal jövődő mondasának.

810:

igy utalatos = egy utalatos.  
Az uralkodók rendjében itt is Polybios az eligazító. IV. Antiochos Epiphanés valóban III. (Nagy) Antiochos fia; i. e. 189–175 között túszenkét Rómában élt; a zsidókat kegyetlenül üldözte (i. e. 167–164); Perzsiában halt meg. Az Epiphanes = Epimanes szójátékot sokan idézik, vö. Hor. Od. III. 5. 2; Tac. 5. 8; Diod. Sic. 34. 1. (J. F. Hoffmann: *Antiochos IV. Epiphanes*. Leipzig 1873.). — A római fogságból megszabadulva IV. Antiochos Epiphanés nem találta gazdátlanul atyja trónját: Démétrios pályázott rá, aki Seleukos Philopatórnak volt a fia, Seleukos Philopatór pedig Antiochos Epiphanesnek testvére. Héliodóros tette le láb alól Démétrioszt, maga akart a trónra lépni. Antiochos Epiphanés azonban leszámolt Héliodórosszal, félreállította útjából, s maga foglalta el a trónt. — A szeleukida trónon IV. Antiochos Epiphanés a testvérét, Seleukos Philopatórt követte. Ez utóbbit tévesen nevezi Antiochos Sótérnek Kecskeméti, bár kétségtelen, hogy az elnevezésnek pontos forrásai közé kell sorolnunk a hasonlóan író Josephus Flaviust (Ant. Iud. XII. 4.).

Radix peccati Epiphanes = a bűn gyökere Epiphanés.

Cur tam copiose . . . = Miért értekezik Dániel így részletesen Antiochos Epiphanésról.

811:

Noe által = 1. Móz. 6–9.

Romai Antichristus = a pápa . . .

az Edomita Doég = 1. Sám. 22. 9.

Iscariota Judas = Máté 26. 47, 48; Luk. 22. 3.

Achitophel = 2. Sám. 16; 17.

birodalmat az hiveken = sajtóhiba, helyesen: birodalma az híveken.

Hieronymus magyarázata Antiochos Epiphanésról: PL Op. Omnia V. 657, 711. — Meg kell természetesen jegyeznünk, hogy Hieronymus

az Antichristust sohasem a pápával, hanem a pogány Rómával azonosítja.

Successio = sorrend, utódlás (vö. 814. lap).

813:

Actor. 3. 4. 6 = Csel. 3. 6.

Mantuanus latin verse = Baptista Mantuanus e sorait összes műveinek átnézése után sem találtuk meg. Esetleg kéziratos hagyományból származik. Köszönetet mondunk a kutatásban részt vevő Ritoókné Szalay Ágnesnek.

814:

Szoltan Soliman = II. (Nagy) Szulejmán török szultán. — Magyarországot ellen hét hadjáratot vezetett.

Janos Kiraly = Szapolyai János (uralk. 1526—1540).

Janos Kiraly fia = János Zsigmond, aki 1540 nyarán született; Szulejmán szultán nem törődve azzal, hogy a csecsemőt II. János néven az országyűlés királlyá választotta (Izabella, Fráter György, Petrovics Péter és Török Bálint tényleges kormányzásával), seregeivel Budára sietett —, s a város elfoglalásával az ország hosszú időkre három részre szakadt (1541. aug. 29.).

815:

alitude = véled-e.

816:

Ptolomaeus Philometer = Ptolemaios Philométór (uralk. i. e. 181—145).

817:

öveve = sajátjává.

Illyenek = az illik régies felszólító alakja (többes szám 3. személy).

### LXXVIII. Praedicatio.

819:

neveztetőt vala *Epiphanes*nek = helyesen: Epimanesnek.

820:

Istvan Kiraly = I. (Szent) István király; az előadás a történeti krónikák, gesták stílusát idézi.

821:

Cleopatra = III. Antiochos (Magnus) leánya, aki apja politikáját szolgálta azzal, hogy feleségül ment Ptolemaios Euergetéshez (uralk. i. e. 246—221). Vö. Jos. Ant. Iud. XII. 4. — Gyermekük az itt említett Ptolemaios Philométór. Josephus Flavius szerint Ptolemaios Philométór nem Ptolemaios Euergetés gyermeke, hanem Ptolemaios Epiphanésé (i. h.) (203—181). — Kecskeméti bizonyára Polybiost értelmézi.

823:

vendesegeben hija = vendégségbe hívja.

824:

tamplomat = sajtóhiba, helyesen: templomat.

Angyal jövőendő mondasnak = az angyal jövőendő mondásának.

kezteti = készteni.

ez fele = efféle.

Faciamus nomen nobis = 1. Móz. 11. 4.

confundala = összezavarta, összekeverte.

Absolon attyara á Davidra tamada = 2. Sám. 13. 14, 32. 15. (Absolont Jóáb ölte meg, testét verembe vetették és követ hánytak rá.)

825:

Caesar mondása: Plut. Caes. 11. (A fordítás nem a legszerencsésebb. — Inkább lennék itt első, mint Rómában második. — Caesar nem Galliába iparkodott, hanem Ibériába.)

A magyar történelmi aktualizálás a Mohács utáni kettős királyválasztásra és az erdélyi fejedelemségért folyó vetélkedésekre utal.

Az Aesopus-anekdota forrása talán Laskai János már idézett munkája (vö. a 746. lap magyarázatával).

szilideket = szelideket (vö. Hor. Carm. II. 10, 9–12).

meg fele-is = még felé is.

826:

Ábrahám példája: 1. Móz. 14. 8, 14, 15.

Gedeon példája: Bir. 7. 6, 7, 22.

1. Paral. 14 = 2. Krón. 14. 11.

hát mege = háta mögött.

827:

Semiramis és Ninus története: vö. Herod. I. 184, III. 155. Az antik írók közül Ktésias, Diodóros Siculus és Strabón említik. Semiramis viselt dolgait azonban a középkor Paulus Orosiustól tudta (*Historiae adversus Paganos*).

hűvseget = hűségét.

828:

Macab. 1 = 1. Makkab. 1. 20 skk.

az fele = afféle.

ammar = sajtóhiba, helyesen: immár.

829:

P. Popilius = valójában: Caius Popilius Laenas; az esemény i. e. 168-ban, a küldött fölényes viselkedése nyomán, Antiochos Epiphanés megrettenése miatt vált emlékezetessé (Polybios: *Historiae*).

teríti = téríti, fordítja.

Jason és Menelaus . . . = Jos. Ant. Iud. XII. 5; 1. Makkab. 1.

831:

triumphálnak = diadalmaskodnak, örvendeznek.

Apostatak = hitehagyottak.

## LXXIX. Praedicatio.

832:

viszsi = viszi.

edenitul = edényitől.

814

836:

nepet hagyja = népet hagyott.

sillyesztk = sülyesztk.

1. Mach. cap. 1. v. 21. et sequent. = 1. Makkab. 1. 21–36.

Phocas = Phokas, a már idézett római császár (uralk. 602–610), Maurikios gyilkosa (vö. 595. lap).

Pepinus = Kis Pipin frank uralkodó (uralk. 741–768), 751-től pápai koronával király. Közép-Itáliában megszilárdította a pápai hatalmat.

Rudolphus Svecus = Rudolf sváb herceg, IV. Henrikkel szemben ellenkirály (meghalt 1080-ban).

Henricus Quintus = V. Henrik, német császár (uralk. 1106–1125), az utolsó frank a német trónon.

837:

Urbano Calaneo = Urbain Chauveton francia író, aki G. Benzoni (Benzo) olasz utazó *Historia del mondo nuovo* (Venezia 1565) című művét latinra és franciára fordította (*Novae orbis historiae libri tres*, 1578.) — Még számos kiadása volt. — Vö. Bán Imre: *Apácai Csere János*. Akadémiai Kiadó, 1958. 464.

Merianus Gallobelgicus = Kecskeméti Th. de Bry: *Historia Americae sive Novi Orbis* c. nagy illusztrált művére hivatkozik, amely 1590 és 1634 között többször megjelent. Kiadója volt M. Merian (= Merianus Gallobelgicus).

838:

Jakab Janos hada = gróf Belgiojoso kassai főkapitány gúnyneve volt a Jakab János. — Kassa népét eltiltotta a protestáns vallásgyakorlattól, holott a város szinte egészében protestáns volt. Azután Bocskai vagyonára vetett szemet, de elpártoltak tőle a hajdúk, akiknek segítségével Bocskai fényes győzelmet aratott az erőszakos katoná fölé, Kassa népe pedig bezárta a kapukat a menekülő Belgiojoso előtt (1604. okt.).

840:

1. Macab. cap. 1. v. 55 = „Továbbá sokan az kösség közül ő hozzáioe gyűlénec, tudni illic az törvényec minden el hagyói, kie a földön gonosságot czelekednec vala” (Vizsolyi biblia, 220).

Vadnak effelek nemzetünkben = alighanem Pázmányra is gondol.

841:

haytia = hajtja.

Matth. 11. cum inquit. = Máté 11. 29.

### LXXX. Praedicatio.

842:

meg tisztitasanak = helyesen: megtisztítottassanak.

öldözes = üldözés.

843:

leczkönkben = leckénkben.

845:

Matatias: 1. Makkab. 2.

Achab, Illyés, Bál papjai: I. Kir. 18. 22—29.

Vizözön, Noé: 1. Móz. 6—8.

harmadik Leo = III. (Isauriai) Leo császár (uralk. 717—741).

846:

ötöt = ötet, öt.

masodik Gergely Papa = II. (Szent) Gergely, római pápa (715—731); kemény harcot vívott a képrombolók ellen.

892. esztendeje vagy on = igen fontos kronológiai utalás, bár a vég-eredmény sokat mégsem ad. Mikor írta az egyes prédikációkat Keeske-méti, megnyugtatóan tisztázni aligha lehet. Bizonyos történeti adatok inkább az 1608—13 közötti időkre mutatnak; az 1619-es sorsforduló (1618 = cseh fölkelés, a később harminc évesnek nevezett háború kezdete; 1619 = II. Ferdinánd lesz az uralkodó; 1618 = országgyűlés; 1619 = Bethlen aktív külpolitikája első változásokat ígér; 1620 = Bethlen király lesz!) maga is kínál párhuzamokat a prédikációk utalásaihoz. Egyelőre valószínűbbnek tekintjük azt, hogy számítási hiba van a szövegben, III. Leónak trónra kerüléséhez (717) kell hozzáadnunk az eltelt 892 évet, nem pedig uralkodásának tizedik évéhez (727), amit pedig a szöveg sugalmaz. — 1619 helyett tehát 1609-et kell olvasnunk, és ez pontosan egyezik a prédikációk korábban is körvonalazott kronológiájával.

Constantinus V. . . . Copronymus = V. Konstantinos Kopronymos bizánci császár, nevezetes képromboló. 719-ben született, 741-től haláláig, 775-ig uralkodott. (Kopronymos = rút nevű; a katolikus egyház gúnyos elnevezése.)

II. István pápa 752-ben három napig pápa, Székely István szerint 5 évig és egy hónapig pápalkodék (i. m. 140).

Adorjan Papa = I. Adorján, római pápa (772—795).

fel vetete = felvételé.

tractatala = tractala (egy szótag sajtóhiba révén került ide).

Henricus IV. = IV. Henrik, német-római császár (uralk. 1056—1106); a híres Canossa-járó, aki azután, hogy VII. Gergely pápa kiátkozta (1076. febr. 22.), látványos vezekléssel került ismét hatalomra, s végül győzelmet aratott ellenfele fölött.

hetedik Gergely Papa = VII. Gergely pápa (1073. ápr. 22—1085. május 25.), eredeti nevén Hildebrand.

847:

Elizabeta = Erzsébet angol királynő, VIII. Henrik és Boleyn Anna leánya (1533—1603. ápr. 3.). Született protestáns, hitfelei védelmezője. 1558. nov. 17-én került Anglia trónjára. Uralkodása idején a katolikus érdekek mellé álló rokonával, Stuart Máriával és híveivel kellett súlyos küzdelmet vívnia (Stuart Máriát 1587. febr. 8-án lefejeztette). A pápák által is támogatott II. Fülöp spanyol király ellen fényes győzelmet aratott (1588).

Paulus IV. = IV. Pál pápa (1555. május 23—1559. aug. 18.). — Híres ellenfelei: I. Ferdinánd német császár és Erzsébet, angol királynő. — Fontos (de ismét meglehetősen) kronológiai utalás kapcsolódik hozzá.

(Elisabetát) 41. esztendőktől fogva, öldözik kergetik, kilentz rendbeli Papok, a Spaniolok által = bizonytalan ennek évszám szerű értelmezése. 1599—1600 a prédikáció írásának ideje, ha az üldözést IV. Páltól számítjuk. Ez túl korai dátumnak tekinthető. Ha a spanyolok feletti győzelemhez kell adnunk a 41-et, akkor 1629 az eredmény, több mint

tíz évvel Kecskeméti halála után. Valószínűleg az első spanyol támadás dátumához kell hozzáadnunk 41-et. II. Fülöp és Erzsébet *első* összetűzésére 1572-ben került sor (Fülöp követelte bizonyos hajók kitiltását angol kikötőkből). Innen számítva a 41 évet, 1613 az eredmény, nézetem szerint az utolsó prédikációk írásának éve. — Bizonyos korabeli adatok protestáns templomok kirablásáról Kecskeméti Alexis János későbbi betoldásainak tűnnek, illetve a sajtó alá rendező Margitai Péter kiegészítéseinek. — Bethlen uralmával kapcsolatban egyetlen hasznosítható megjegyzést sem találunk a kötetben, minden aktuális politikai-történelmi vonatkozás *inkább* a Bethlen előtti egy-két év eseményeihez illik.

Pius IV. = 1559–1565.

Pius V. = 1566–1572.

Gregorius XIII. = XIII. Gergely (1572–1585).

Sixtus V. = 1585–1590.

Urbanus VII. = VI. Orbán (!), 1590.

Gregor XIII. = XIV. Gergely, 1590–1591.

Innocentius IX. = 1591.

Clemens VIII. = VIII. Kelemen, 1592–1605.

Bertramus = helyesen: Ratramnus, tudós bencés a IX. században, 868 után halt meg. A transsubstantio ügyében a hivatalos dogmától eltérő álláspontot foglalt el. — A Bertramus névhasználat is Flacius Illyricus adatainak átvételére mutat.

Vicleff Janos = vö. 213. lap. — 1328–1384 között élt. 1363-tól fejtette ki tanait, amelyekben első helyen áll a pápa antikrisztus voltának tanítása.

esztendőben = sajtóhiba, helyesen: esztendőben.

szent iras kívül = szent íráson kívül.

Albigensek = középkori eretnekek, lényegében a katharok. Nevük a dél-francia Albi városától ered. — 1179-ben a III. lateráni zsinat kiközösítette őket, III. Ince pápa pedig Fülöp Ágost francia királlyal közösen indított keresztes háborút ellenük. Ez kb. 20 évig tartott, 1229-ben a párizsi béke vetett véget neki. A mozgalom végleges felszámolása érdekében vezették be az inquisíciót.

Valdensek = szegénységet hirdető középkori eretnekek, akik minden bűn forrásának a pápai hatalmat tartották, egyetlen igaz forrásnak pedig a bibliát. Nevüket a szegények közé megtérő lyoni kereskedőtől, Petrus Valdo-tól kapták, aki a XII. század második felében élt. (Vö. Kulcsár Zsuzsanna: *Eretnekmozgalmak*. Bp. 1963.)

848:

vennjök-is = venniük is.

tömlöcsöt = tömlőcöt.

masodsor = helyesen: másodszor.

849:

Tela praevisa . . . = középkori szállóige. Vö. Dante: *Paradiso*, XVII. 27; eredete egy középkori Aesopus-fordításban jelölhető meg, már itt is disztichon.

Szent Janos Baptista = Keresztelő János, Máté 14. 4, 10.

850:

1. Macab. 2 = 1. Makkab. 2. 25, 45.

851:

be ögyölödgyenek = belekeveredjenek.

852:

obiter = mellesleg.  
Matatias hada = 1. Makkab. 2.  
Bellarminus = vö. 574, lap.  
Káin, Ábel: 1. Móz. 4. 8.  
Isaac . . . Ismael: 1. Móz. 21.  
Jacob Esau: 1. Móz. 27.

### LXXXI. Praedicatio.

854:

közönseges tarsasag = társadalom, állam.  
kesertetek = kísértések.

855:

Titus Vespasianus = római császár (uralk. 79–81), hadvezérként Jeruzsálem elfoglalója (70).  
eleb megyen = tovább megy.  
non usurpatur . . . = nem használjuk máskor, csak midőn oly személyre célzunk, akiről már szó volt, mintha mondaná.  
felől = felel.

856:

1. Macab. 1. v. 43. et seq = 1. Makkab. 1. 43, 44.  
his verbis = e szavakkal.  
Haec ille = ezeket teszi ő.  
1. Macab. 1. v. 46. et sequent. = 1. Makkab. 1. 44–47.

857:

berkeken = ligetekben, „kies mezőkön”. — Baál isten oltárai többnyire berkek mellett álltak (vö. 5. Móz. 16. 21; Bir. 6. 30).  
1. Mac. cap. 1 = 1. Makkab. 1. 41–43.  
v. 43. 44 = 1. Makkab. 1. 43, 44.

858:

keszdet = kezdett.

859:

Ludovicus Gomesius = lásd a 195. lap jegyzetét!  
Anthonius Florentinus = a már idézett Antonius Florentinus (1389–1459), dominikánus, firenzei érsek, egy világkrónika és egy confessionale szerzője.  
in Canone = a kánonjogban.  
Innocentius Tertius = III. Ince római pápa (1198–1216).  
onnat = ónt.

860:

Bonifacius VIII. = római pápa (1294–1303), a híres *Unam sanctam* kezdetű bulla kiadója (1302. nov. 18.); Székely István így ír róla: „Ez rokaul mene a papasagba, farkasul ele benne, es ki mene belölle mint egy eeb” (i. m. 186), ami különben egy nagyon régi szállóige fordítása  
ele bocsatta = előrevitte.  
szerentsen vegben viszen = szerencsésen végbe viszi.

861:

Azt tanította az szent Pal . . . az szent iras elegses az üdvössege = 2. Tim. 3. 16.

Irenaeus = vö. a 180., 209. stb. lapokkal (*Adversus haereses*).

Tertullianus = vö. a 4., 129., 251. stb. lapokkal.

tolgya = toldja.

1. Iob. 1 = 1. Ján. 1. 7 (Iob. = helyesen: Joh.).

hogy mar szüzessege = homályos grammatikai szerkezet; mar = valószínűleg a *maradjanak* jelzés nélküli rövidítése.

Annos pápa és gyereke: Legékesebben Székely István adja elő a kevésbé épületes történetet (i. m. 147/b). — A modern tudományos vélemény: „III. Benedek (855–58) pápaságának az kölesönöz érdekességet, hogy az ő és elődje (IV. Leó) uralkodási ideje közé teszik az állítólagos Johanna nőpápa szereplését. Az először csak a XIII. században feljegyzett mese szerint egy Mainzből származó leány Athénban elvégezvén tanulmányait, Rómába ment, ahol tanultságával nagy tekintélyt szerzett és IV. Leó halála után pápává választották Johannes Angelicus néven. Másfél évi uralkodása után, egy lateráni körmenet alkalmával gyermeket szült, ott helyben meghalt és eltemették. A mese csak 400 évvel később került be a középkori krónikások fércmunkáiba, közéjük tartozott Martinus Polonus (meghalt 1278-ban), aki több hasonló mesével kedveskedett együgyű olvasóinak. Bár a neves humanista tudós, Aeneas Sylvius Piccolomini-től kezdve sokan, köztük protestáns történettudósok (így például David Blondel) is, kimutatták a mese tarthatatlanságát, egyes protestáns polemikusok, egyházellenes történészek és ponyvaregényírók kapva-kaptak a mesén, hogy az Egyházat bántalmazhassák. A tárgyilagossági történettudomány nem tud nőpápáról.” (Félegyházy József: *Keresztény középkor*. Bp. 1962. 29–30.)

Sz. Pal . . . ad Thim. = Zsid. 13. 4 (!)

862:

XII. Janos Papa = 955–964 között római pápa, kicsapongó, könnyelmű életű. A hatalomért vívott harcban I. Otto német császár eleinte támogatta, majd bukásra ítélte.

Platina = Bartolomeo Sacchi da Platina (1421–1481), 1475-től a vatikáni könyvtár őre. Fő műve: *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*. Velence 1504.

VI. Alexander Papa = 1492–1503., vö. 72. lap.

Papanak = esetleg szóláshiba.

Herodes = Nagy Herodes Antipater (i. e. 40–i. e. 4), Judea királya, ő irtotta ki a Makkabeusokat.

Nero, Domitianus, Diocletianus, Julianus Apostata = római császárok, lásd fentebb!

863:

vonsza = vonja.

Mich. 7 = Mik. 7. 9.

## LXXXII. Praedicatio.

864:

arrannyal = arannyal.

865:

czitalhatni = fellebbezhetni.

Joh. XII. = XII. János.

Alexandri VI. = VI. Sándor pápa.

Psal. 120 = Zsolt. 121. 4.

866:

de his brevissime = ezekről a legrövidebben.

Mahumet = Mohammed próféta.

867:

Christianus Irenophilus = a legrészletesebb nemzetközi álnév lexikonok sem ismerik. Egyedül E. Weller (*Lexikon Pseudonymorum* ... Regensburg 1886, 284) utal rá, mint J. Ph. Odelem álnévére. Ez a szerző azonban a XVII. sz. második felében élt.

Nicolaus Lyranus = Nicolaus de Lyra (1270–1340), franciskánus, biblíamagyarázó, a Sorbonne tanára. — Vö. *Postillae prepetuae in Vetus et Novum Test.* Róma 1471/72.

Hugo de sancto Choro = az a Hugo Cardinál, akiről Székely István is megemlékezik az 1244-es esztendőnél, megemlítve, hogy ő készítette a nevezetes bibliai concordantiát. — Azonos Hugues de Sainte Chair (a Sancto Caro) skolasztikus filozófussal, aki dominikánus volt (meghalt 1263-ban).

868:

Strabón i. e. 63–i. sz. 19. — A híres *Geographia* 17 könyvének szerzője. A cím *Geographi* alakja sajtóhibás.

2. Machab. 6 = 2. Makkab. 6. 7.

Bellarminus = vö. az 574. és 852. lappal; az idézett mű: *De potestate S. Pontificis in rebus temporalibus*.

869:

Iohannes Fabii in praefatione Institut ... = valószínűleg Johannes Fabrit idézi itt Kecskeméti A. János, Erasmus és más humanisták barátját (1487–1551), aki 1530-tól Bécsben püspök volt. Levelei, prédikációi mellett nevezetesebb művei: *Declamationes divinae de humanae vitae miseria*, 1520; *Opus adversus M. Lutheri dogmata*.

870:

Papok közül = inkább: pápák közül.

Sylvester Papa II. = II. Sylvester, vö. 72. lap.

VII. Gergely (Hildebrand) = vö. a 72. és a 846. lappal!

XXII. Janos Papa = Székely István XXII. János pápának azt nevezi, akiről ezt írtja: „Ez alat a palota el romla es meg hala” (183/b); az a pápa azonban, akit a viterbói kastélyban a leszakadt mennyezet megölt, mai számítás szerint XXI. János (1276–1277). Ha Székely is Platina szerint halad, akkor az 1317. évnél megemlített XXIII. Jánosra kell gondolnunk (1316–1334).

871:

arron nekik adgya = áron nekik adja.

872:

Lactantius = a III. század második felében született, meghalt 326-ban. Műve:

820

*Divinarum institutionum adversus gentes.* — Vö. a 208. és 240. lappal!

Szűz Maria = helyesen: Szűz Máriára; a katolikus vallásban Maria Regina Coeli — ég királynője — a XII. század óta.

Szent Lőrinc pápai diakonus II. Sixtus (257—258) idején. Tűzvész ellen védőszent.

Szent Miklós a lykiai Myra jótékonyágáról híres püspöke (IV. század).

Eustargius = szent Eustachius. — Vadászat közben egy szarvas agancsai között megjelent neki a keresztre feszített Jézus, mondja a katolikus legenda — ekkor családjával együtt megtért. Hadrianus idejében, i. sz. 118 körül vértanúságot szenvedett. A vadászok védszentje.

Vince = Zaragozai Szent Vince, vértanú. Szörnyű kínzások vetettek véget életének, i. sz. 304. jan. 22-én (öt idézi a népies mondás: „Ha fénylik Vince . . .”).

Medardus = Medárd, Noyon, Tournay püspöke, a szántóföldek és a kertek patrónusa. 557 körül halt meg. — Medárd napja: jún. 8.

Orban = I. Szent Orbán, 222—230 között római pápa. Ünnepe: május 25. — Az utolsó „fagyos szent”.

873:

Eulogius = szent Eulogius (580—607), antiochiai apát, később alexandriai pátriarcha. — Migne: PG 86; Kecskeméti Alexis János azonban Szent Eulogius mártírt idézheti inkább (meghalt 859-ben) — toledói érsek volt. Ünnepe: márc. 11.

Pelagius = Szent Pelagius de Cordoba, mártír. Meghalt 925-ben. Legendáját a X. század híres apácászerezője, Hrosvita írta meg. — Ünnepe: jún. 26.

szent Antal = I. Nagy Szent Antal (251—356), a legrégebbi ismert remete. Életét az egyiptomi sivatagban tengette. Vö. Athanasius: *Vita Antonii* PG 25. — Lásd L. Bouyer: *La vie de Saint-Antoine*. Sainte-Wandrille 1950.

eggyesse = egyezővé.

Iohan. 4 = Ján. 4. 24.

874:

Eghri praepostság; Pecs Püspökség = bizonyára a 15 éves háború 1595—98 közötti szomorú eseményeire való utalás ez; Eger várát a török 1596-ban foglalta el.

hadhattyak = hagyhatják.

### *LXXXIII. Praedicatio.*

875:

1. Tim. 6 = 1. Tim. 6. 10.

az szeretet = az szeretetet.

876:

kenczein = kincsein.

kijü = kijő, kijön.

878:

2. Az alkomatosság = sajtóhiba, helyesen: alkolmatosság.

Ptolomeus Epiphanes = V. Ptolemaios Epiphanés (uralk. i. e. 203—181).

Ptolomaeus Philometer = VI. Ptolemaios Philométór (uralk. i. e. 181—145).

Ptolomaeus Physson = VII. Ptolemaios II. Euergetés Physkón (uralk. i. e. 145—116).

folyamek = folyamodék.

879:

Ammonitak = vö. 268. lap.

Moabitak = Ésa. 15; Jer. 48.

Idomaeusok = idumeusok, vö. 268. lap (Ézsau leszármazottai).

Az ammoniták, moabiták, idumeusok (edomiták) itt elmondott történetéhez: 1. Makkab. 1—7.

880:

Svetia = Svédország.

Theodorus = Theodoros Studites (759—821), bizánci szerzetes tudós, a képrombolás és a pápaság ellenfele.

kamora = kamara.

881:

Pilátus és Herodes egyessége: Luk. 23. 12.

882:

1. Mach. 6 = 1. Makkab. 6. 8—16; 9: „Végre is az istentelennek testéből férgek forrtak ki és a hús még éltében fájdalmak és kínok közt hullogott testéről annyira, hogy rothadásának bűzétől az egész sereg undorodék”.

2. Mac. 9 = 2. Makkab. 5—28; 28: „idegen földön hegyek közt a legnyomorultabb véget ért”.

betegsegen esek = a Makkabeusok könyve szerint annyira sietett Antiochos Epiphanés, hogy kiesett a kocsijából, sebei pedig elgennyesedtek.

883:

4. Romai Pápa meg haborodot = VIII. Kelemen (1592—1605).

Belgiojoso = vö. 838. lap.

Két tenger között a pápai hatalom: a pápai állam az Itáliát szegélyező két tenger között terült el.

masodik Sylvester Pápa = vö. a 72. és a 870. lappal!

Ioh. XIII. = XIII. János pápa, bizonyára az, akit Székely István idéz XIII. Jánosként, „igen reszeges vala, parazna, es nagy doctor a koczka iaczasba” (i. m. 157/b). Mai számítás szerint ez XII. János pápa, vö. a 72., 862. és 865. lappal! — Pápa volt 955—964 között.

Bonifacius VII. = római pápa 974-ben, majd 984—985 között. II. Otto elől Bizánca futott, majd annak halála után visszatért Rómába, ahol hamarosan meghalt. Tetemét a római nép végighurcolta az utcákon.

Victor III. = III. Viktor pápa (1086—1087); szent.

kelyőhben = kehelyben.

Bonifacius VIII. = vö. 860. lap. — Élete végén nagyon félt a mérgezésről, nem evett. Magas lázzal járó betegségben halt meg.

884:

Pharaho = e név mindig az ószövetségi fáraót jelenti, vö. 2. Móz. 5.

A makkabeusok fegyverrel védték magukat: 1. Makkab. 2—6.

## CAPUT XII.

### LXXXIV. *Praedicatio.*

886:

kiknek negye = kik (melyek) közül négy.

887:

meg jegyöznünk = helyesen: meg jegyözünk.

Quaestio. Quis Michael? = Kérdés. Kicsoda Mihály?

Quis sicut Deus? = Kecskeméti pontosan fordítja . . .

888:

Ioh. 10 = Ján. 10. 28.

hi = hív, nevez.

Az mondgya = sajtóhiba, helyesen: Azt mondja.

889:

Madianitak = midiániták, vö. 4. Móz. 31; Bir. 7 stb.

Ammonitak = 1. Sám. 11; 2. Sám. 10 stb.

Moabitak = 2. Krón. 20 stb.

Philistaeusok = vö. Bir. 15; Sám. I. 5. 23 stb.

berkekkel . . . aldozzanak = berek: a pogány áldozat helye.

890:

ki metzöt = kimetszett.

külömb személy az Attyatul = különböző személy.

az Arianusoknak meg czaftoltatasokra = vö. a 226., 529., 582. és 669. lappal!

Esaias . . . cap. 9 = Ésa. 9. 6 (birodalmát saját vállán viseli).

onszollasnak = unszolásnak serkentésnek.

Ioh. 10 = Ján. 10. 28, 29 (a latin szöveg talán csonka).

891:

Matth. 28 = Máté 28. 20.

ez megh igeretnek magyarazattyaban erőssiti Vigilus lib. I contra Euthychen = Vigilus thapsusi püspök (i. sz. V. század), Észak-Afrikában. A monophysita vitában Eutyches eretnek ellenében a chalcedoni zsinat (451) határozatát védte, Krisztus isteni és emberi (kettős) természetét hirdette.

892:

ához = ahhoz.

mind egyen egyen mi reank nezendő = mindenkire külön-külön néz (érvényes).

893:

Phil. 4 = Fil. 4. 3.

Liber vitae Phil. 4 = életnek könyve, Fil. 4. 3.

Psal. 69 = Zsolt. 69. 29.

el valasztattanak = kiválasztattak.

Luc. 10 = Luk. 10. 20.

894:

Exod. 32 = 2. Móz. 32. 32.

ot = ott.

Exod. 32. Qui mihi . . . = 2. Móz. 32. 33.

895:

vigasztallyatok magokat = helyesen: vigasztaljátok magatokat.

Apocalip 20 = Jel. 20. 10.

bannya = bánja.

Non est volentis . . . = Róm. 9. 16.

### LXXXV. Praedicatio.

896:

fenlenek = fénylenek.

897:

De ti el jedzettetek = de titeket feljegyeztek.

898:

Epicureusok = akik Epikuros tanait követték. Epikuros (i. e. 342—271) görög filozófus, nézeteit Diogenés Laertios mentette át az utókor-nak. Filozófiájának csupán az evés-ivás hirdetésére való redukálása hagyományos egyszerűsítés.

899:

insanis Paule = Csel. 26. 24.

Philaetus Hymenaeus = Himeneus és Filetus, 1. Tim. 1. 20; 2. Tim. 2. 17, 18.

3. Tim. 1. v. 20 = helyesen: 1. Tim. 1. 20.

harmadik Romai Pál Papa = III. Pál pápa (1534. okt. 13—1549. nov. 10.), eredeti nevén Alessandro Farnese. (Vö. W. Friedensburg: *Kaiser Karl V. und Papst Paul III.* Lipcse 1932; L. Dorez: *La cour du pape Paul III.* Paris 1932.)

Anabaptistak = anabaptisták: újrakeresztelők. 1521-ben fejtették ki tanaikat. Vezetőik: Storch, Stübner, Münzer. Programjuk 40 tételét 1580-ban adták ki. Írt ellenük Bullinger is (*Von der Wiedertaufe Ursprung. Secten und Wesen.* Zürich 1561). — Münzer felkelését a német fejedelmek 1535. jún. 25-én vérbe fojtották. — Menno szervezte újjá őket. (Menno élt: 1505—1561.)

900:

azt mondgya á halalt = pongyola, dittográfias szedés.

Job cap. 19 = Jób 19. 25

Ioha. 5 = Ján. 5. 29.

1. Cor. 15 = 1. Kor. 15. 12.

901:

A Zsolt. 1. 5 mai fordításban: „Azért nem állhatnak meg a gonoszok az ítéletben; sem a bűnösök az igazak gyülekezetében”.

vulgata versio = *Vulgata* (Hieronymus latin Biblia-fordítása).

hitlenek = hitetlenek.

Cain . . . Abel = 1. Móz. 4.

Pharao = 1. Móz. 41 stb.

Moyes = Mózes.

Saul = 1. Sám. 10.

Absolon = 2. Sám. 13—15; 18.  
Achitophel = 2. Sám. 16; 17.  
Nathan = 1. Kir. 1; 2. Sám. 12.  
Gad = 2. Sám. 24. 11—19.  
Herodes = Máté 2 stb.  
Janos Baptista = Máté 14.  
Pilatus = Máté 27. 2.  
Caiphas = Máté 26. 57.  
Judas = Máté 27.

902:

Felix tisztartó: Csel. 24. 1—27.  
vohatna = helyesen: vonhatná.  
Enoch = Énókh, 1. Móz. 5. 24.  
Illyes = Illés, 2. Kir. 2. 11.

903:

Justinus Martyr = vö. a 4. és 180. lapok! — Meghalt: 165-ben.  
földre leszen = földde lesz, földde válik.  
Szent Pál mondása: 1. Kor. 15. 36—58.

904:

A főnixről és az oroszlánokról írtak az i. sz. II. századból származó  
mesés természetrajz, a *Physiologus* tudósításai.  
hallottakat = halottakat.  
keszt = készet, azt, ami kész.

905:

Mathenal cap. 25 = Máté 25. 41.  
Az égő csipkebokor: 2. Móz. 3. 2.  
kennyat = kínját.  
Mathenal cap. 11 = Máté 11. 24.

906:

Luc. 12 = Luk. 12. 47, 48.  
Szent Gergely mondása: vö. a 431. és 730. lappal; — *Moralia*.  
ot = ott.  
Theophilactus in Naum = Theophylaktos a XI—XII. században élt  
görög hittudós, a bolgárok püspöke. Jelzett műve Nahum prófétához  
írt magyarázata. (126. köt.)  
írt magyarázata. (PG 126. köt.)

907:

1. Cor. 25 = 1. Kor. 15. 41 (!)

## LXXXVI. Praedicatio.

908:

bisztata = biztatja.

910:

Cui = kinek.  
helt adnak = helyt adnak.

912:

Psal. 147 = Zsolt. 147. 19, 20.

Esai. 52 = Ésa. 52. 15.

Esa. 55 = Ésa. 55. 5.

ad Ephes. 2 = Eféz. 2. 11–13.

913:

Isten kívül = Istenen kívül.

Szent Pál mondása: Róm. 11. 33.

oka meg nem jelenti = helyesen: okát.

ad rationes . . . = hogy okát adja cselekedeteinek.

914:

Pelagianusok = Pelagius követői. Pelagius 410-ig Rómában élt, i. sz. 418 után halt meg. Aszkéziséről híres szerzetes volt.

Apoc. 5 = Jel. 5. 5: „És egy a vének közül monda nékem: Ne sirj, imé győzött a Juda nemzetségéből való oroszlán, Dávid gyökere, hogy felnyissa a könyvet és felbontsa annak hét pecsétét”.

Litterae tuae . . . = Kecskeméti Alexis János szavai.

915:

Cyprianus = Cyprianus Thascius Caecilius, egyházatya, mártír (i. sz. 258). Karthagóban született, megtérése után ugyanott püspök. Értekezései mellett levelei is nevezeteseek.

Dániel mondása: Dán. 12. 4.

serenbek = serényebbek.

916:

Ioh. 5 = Ján. 5. 39.

### LXXXVII. Praedicatio.

#### VISIO QUINTA, ET ULTIMA.

916:

Visio quinta . . . = ötödik és utolsó látomás.

917:

nyomyrusagoknak = nyomoruságoknak (sajtóhiba).

halottatnak = sajtóhiba, helyesen: halottaknak.

919:

mihelyön = mihelyt.

felelet = helyesen: feleletet.

920:

*Quid et* és *Vbi* sorrendje fordított (sajtóhiba).

921:

2. Tim. 3 = 2. Tim. 3. 14.

fa talpu barátok = facipőben járó (kolduló) barátok, szerzetesek, pl. ferencesek.

Mózes a Hidekkel folyót Physonnak nevezi: 1. Móz. 2. 11. Csakhogy ugyanítt a Biblia szerint nem azonos a két folyó. Az Édenből eredő négy folyót így sorolja fel a Biblia (2. 11–14): Pison, Gihon, Hidekel, Eufrátes.

922:

Ezech. 1 = Ezék. 1. 1.

János Baptista esete: Luk. 3. 21.

domus mea . . . = Ésa. 56. 7; Máté 21. 13; Luk. 19. 46

stare coram . . . = valaki előtt állni a héber mondat értelme szerint azt jelenti: szolgálni, munkát végezni valakinek.

923:

Lóth patriarcha esete: 1. Móz. 19. 15, 16.

Actor. 12 = Csel. 12. 7.

Illyest a pusztában = 1. Kir. 19. 5, 6.

924:

öltözet = öltözött.

926:

sicuti faciunt Angeli = ahogy az angyalok teszik.

927:

modestia = szerénység, józanság.

929:

kellyön = kelljen.

Sz. László Király = I. László magyar király (uralk. 1077–1095).

Szüz Sz. Imre Király = I. István király trónörökös fia, aki fiatalon vesztette el életét.

vide Polanum = lásd Polanust (Antiochos Epiphanésre nézve Kecs-keméti Alexis János legfontosabb forrása). — Vö. a 178. és 514. lappal!

### LXXXVIII. Praedicatio.

930:

kevannak zárva = be vannak zárva.

frisseltetnek = megújíttatnak (az ezüst is megújul, megfrissül a tűzben; vö. 939. lap).

931:

veget varni = végét várni.

934:

Ex parte . . . = 1. Kor. 13. 9.

ertení = értené.

Cicero — is mondgya: 3. Tuscul. Quaes. Optimus . . . = a *Tusculanae Disputationes*-ben: „A derék és komoly ember megvallja, hogy sokat nem tud és még sokat kell tanulnia.” Augustinus is így szól: „Jobb nem tudni, mint tévedni, jobb a hívő tudatlanság, mint a vakmerő tudomány.”

935:

dixit Gregorius = Nagy Szent Gergely, vö. a 431., 730. és 906. lappal!

Observeni = rossz nyelvi alak, esetleg „observemini” helyett.

fellyül csapo malom = vízimalom, amelynek kerekére fölülről zuhog a víz.

menten meny = megállás nélkül menj.

s-hi = s hív.

Iacob. 1 = Jak. 1. 5.

936:

Szent Mihály a három főangyal egyike, a Jelenések könyvében legyőzi a sáttánt. — „A mennyei seregek fejedelme”, ő áll az istenhez hú anyyálok élén.

Szent György, Diocletianus idejében szenvedett vértanúságot (284–305).

Raphael a három főangyal egyike, a Bibliában az ifjú Tóbiás kísérője, Tob. 12. 15.

Apollonia diakonissa, mártír, i. sz. 248/49 körül végezték ki. Mielőtt máglyára küldték, valamennyi fogát kitörték, ő azonban — a legenda szerint — jajszó nélkül tűrte a fájdalmakat. Ő a fogorvoslás védőszentje.

Cathalin = Alexandriai Szent Katalin, aki Maximianus római császárral szemben bölcsen védelmezte hitét. 307-ben szenvedett mártírhalált. Legendája a régi magyar irodalomban is olvasható. (Érdy-kódex, Érsekújvári-kódex)

Sebestyén szent, vértanú. Galliában született, majd Diocletianus császár testőrkapitánya lett. Hite miatt törtek életére, fához kötötték, nyílzáport zúdítottak rá, de csodával határos módon életben maradt. 288-ban halálra korbácsolták.

s-Rhocus = Szent Rókus, Montpellier-ben született, 1245-ben. Életét a betegek ápolásának szentelte. A pestises betegek védőszentje.

menj = menj.

937:

s-eszünk helyesen: siessünk.

938:

Curiositas = kíváncsiság.

Tukalkodas = tukászkodás: tekinget, turkál, keresgél (Szinyei József: *Magyar tájzsótár*, Hont megyéből említett példa). A tukászkodik valószínűleg a „kutászkodik” hangátvetéses alakja.

melsegős = mélységes.

### *LXXXIX. es utolsó Praedicatio.*

941:

vel sic vertendum = vagy így fordítandó.

942:

Be summalas es summa = befejezés és összefoglalás.

jovokra = javukra.

Haec summa = ez a lényeg.

943:

Fiat admonitio . . . = legyen figyelmeztetésül, hogy ez lesz az utolsó lecke Dániel prófétából.

944:

kölcségből = költségből.

barant = bárányt.

Apocal. 13 = Jel. 13. 8 („Ez a bárány megöletik a világ fundamentumának felvettetése óta”).

Hebr. 13 = Zsid. 13. 8 („Jézus Krisztus tegnap, ma és mindörökké ugyanaz”).

945:

pusztasagnak utalatossága = helyesen: pusztításnak utálatossága.  
Oltára = helyesen: oltárra.

1. Macchab. 1 = 1. Makkab. 1. 54 („a Seleucidák 195. évében a 4. hónap 15. napján, ahogyan megíratik . . .”).

Junius = Franciscus Junius (1545–1602); vö. a 178., 395., 509. és 577. lappal!

ertelem = helyesen: értelme.

Egy mai vélemény Dánielnek a végítéletre vonatkozó utalásairól:  
„A számadatok (7: 25, 8: 14, 12: 11, 12) egymástól eltérő volta csak jelképesen mutat a vég idejére s kizárja azt, hogy emberi számítgatással akarjuk meghatározni az Isten hatalmában levő időket és alkalmakat”  
(*Dániel könyve és a kispróféták*. i. m. 24).

946:

Judas Macchabeus győzelmei: 1. Makkab. 5. 3–7.

947:

mendögel = mendegél.

948:

Facit hoc . . . = teszi ezt a mi javulásunkra.

de ha azt ő felsege = másodszor szedési pongyolaság.

Apoc. 7 = Jel. 7. 17.

949:

Resurrectio . . . = a feltámadás, ama mennyei élet a dicsőség fényének, a kegyesek sorsának (osztályrészének) neveztetik.

950:

Est commune Mori = szállóige.

Pallida mors . . . = Szabó Lőrinc fordításában: „Porba tiporja a sárga halál a póri putrit éppúgy — Mint a királyok tornyát.” Horat. Carm. I. 4. 13, 14.

Mors aequus . . . = a halál méltányos bíró, személyre nem tekint.

meg holt Mathusael, Abraham, Isaac, Jacob = 1. Móz. 5. 27; 25. 8; 35. 29; 49. 33.

Cupio dissolvi . . . = Fil. 1. 23.

Nunc dimittis . . . = Luk. 2. 29.

951:

koporsók kívül = koporsókon kívül.

Salamo : Sap = Salamon, *Sapientiae* (Bölcsesség könyve), 3. 1.

952:

leszes = leszesz (sajtóhiba).

öt = helyesen: ot, azaz: ott.

ut supra = mint fent mondók.

1. Tim. 4 = 2. Tim. 4. 7, 8 (!)

953:

Sic igitur . . . = Így hát elvégeztetett isten kegyelméből Dániel könyvének magyarázata. Az Úr Jézus Krisztusnak, amaz örök Igének, aki bennünket kegyelmesen tanít, irányít és szolgál, legyen mindörökké dicséret és tisztelet. (Bán Imre fordítása.)



## RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Curt.	= Curtius Rufus: Historia (Vita . . . ) Alexandri Magni
Demetr.	= Démétrios Phaléreus
Dio Cass.	= Dio Cassius Cocceianus; Rhómaiké Historia
Diod. Sic.	= Diodorus Siculus: Bibliothéké Istoriké
EPhK	= Egyetemes Philologiai Közlöny
Eus.	= Eusebios; Ekklesiastiké historia; Chronika
Herod.	= Hérodotos
Hom. Il. Od.	= Homéros: Ilias, Odysseia
Hor. Ep., Od., Carm.	= Horatius: Epistolae, Odae, Carmina
Jos. Ant. Iud.	= Josephus Flavius: Antiquitates Iudaeorum (A zsidók története)
Jos. De bello Iud.	= Josephus Flavius: De bello Iudaico
Nyr	= Magyar Nyelvőr
NytSz	= Nyelvtörténeti Szótár
Pázm. Kal.	= Pázmány Péter: Isteni igazságra vezérlő kalauz. Pozsony 1613
Plin. Nat. hist.	= Plinius maior: Naturalis historia
Plut. Caes., Anton., Al.	= Plutarchos: Caesar, Antonius, Alexander
RMKT	= Régi Magyar Költők Tára
Strab.	= Strabón: Geographia
Suet. De vita caes. Oct., Dom., Tib.	= Suetonius: De vita caesarum, Octavianus, Domitianus, Tiberius
Tac.	= Tacitus: Historiae
Tertullianus	= Quintus Septimius Florus
Xen. Kyr.	= Xenophon: Kyrupaideia
PG	= Migne: Patrologiae cursus completus, series graeca. Paris 1857—1866
PL	= Migne: Patrologiae cursus completus, series latina, Paris 1844—1856



## BIBLIAI RÖVIDÍTÉSEK

### ŐSZÖVETSÉG

Gen. (1. Móz.)	= Genesis (Mózes I. könyve)
Exod. (2. Móz.)	= Exodus (Mózes II. könyve)
Levit. (3. Móz.)	= Leviticus (Mózes III. könyve)
Num. (4. Móz.)	= Numeri (Mózes IV. könyve)
Deut. (5. Móz.)	= Deuteronomium (Mózes V. könyve)
Ios. (Józs.)	= Iosue (Józsue)
Iudic. (Bir.)	= Iudicum liber (Bírák könyve)
Sám.	= Sámuel
Reg. (Kir.)	= Regum libri (Királyok könyvei)
Par. (Krón.)	= Paralipomenon (Krónikák)
Esd. (Ezsd.)	= Esdras (Ezsdras)
Neh.	= Nehemias
Esth. (Eszt.)	= Esther (Eszter)
Iob	= Iob (Jób)
Ps., Psalm. (Zsolt.)	= Psalterium Davidicum; Psalmi (Dávid Zsoltárai)
Prov. (Péld.)	= Parabolae seu Proverbia (Példabeszédek)
Eccl. (Préd.)	= Ecclesiastes (Prédikátor könyve)
Eccli.	= Ecclesiasticus (Jesus Sirak fia könyve)
Isa. (Ésa.)	= Isaias (Ézsaiás)
Ier. (Jer.)	= Ieremias cum Baruch (Jeremiás prófétálása Bárukkal; Jeremiás siralmai)
Ezech. (Ezék.)	= Ezechiel (Ezékiel)
Dan. (Dán.)	= Daniel (Dániel)
Ion. (Jón.)	= Ionas (Jónás)
Mich. (Mik.)	= Michaeas (Mikaeas)
Náh.	= Náhum
Hab.	= Habacuc (Habakuk)
Zach. (Zak.)	= Zacharias (Zakariás)
Tob.	= Tobias (Tóbiás)
Iud.	= Iudith (Judith)
Macch. (Makkab.)	= Machabaeorum libri (Makkabaeusok könyvei)

## ÚJSZÖVETSÉG

Matth. (Mát.)	= Evangelium secundum Matthaeum (Máté evangéliuma)
Marc (Márk)	= Evangelium secundum Marcum (Márk evangéliuma)
Luc. (Luk.)	= Evangelium secundum Lucam (Lukács evangéliuma)
Ioh. (Ján.)	= Evangelium secundum Ioannem (János evangéliuma)
Act. (Csel.)	= Actus (Acta) Apostolorum (Apostolok cselekedetei)
Paul (Pál)	= Epistolae Pauli (Pál apostol levelei)
Rom. (Róm.)	= ad Romanos (a Rómabeliekhez)
Cor. (Kor.)	= ad Corinthios (a Korintusbeliekhez)
Gal.	= ad Galatas (a Galáciabeliekhez)
Ephes. (Eféz.)	= ad Ephesios (az Efézusbeliekhez)
Phil. (Fil.)	= ad Philippenses (a Filippibeliékhöz)
Coloss. (Kol.)	= ad Colossenses (a Kolossébeliekhez)
Thess.	= ad Thessalonicenses (a Thessalonikabeliekhez)
Tim.	= ad Timotheum (Timótheushoz)
Tit.	= ad Titum (Titushoz)
Fil.	= ad Philemonem (Filemonhoz)
Heb. (Zsid.)	= Epistola ad Hebraeos (Levél a zsidókhoz)
Iac. (Jak.)	= Epistola Iacobi (Jakab apostol levele)
Pet. (Pét.)	= Epistolae Petri (Péter apostol levelei)
Ioh. (Ján.)	= Epistolae Ioannis (János apostol levelei)
Apoc. (Jel.)	= Apocalypsis Ioannis (János Jelenései)

# MUTATÓK



# SZÓ- ÉS TÁRGYMUTATÓ

(Válogatásunk Kecskeméti Alexis János könyvére vonatkozik, utalás-szerű. A számok a jelen kötet lap-számai; dőlt szedéssel olykor a magyarázó *Jegyzeteket* idézzük.)

Achaemenidák 199, 748—9  
 agnó-beszéd 93, 731  
 agyaskodás (okoskodás) 351, 774  
 aki a tisztséget nem érdemli, el kell  
     venni tőle 604  
 albigensek 650, 817  
 alit (vél) 629, 813  
 allassa (állítsa) 520, 797  
 allat szerint (lényeg szerint) 321,  
     429, 511, 770, 785, 791  
 alattya (állítja) 211, 520, 753, 797  
 alattya (anyaga) 229, 262, 756,  
     767  
 az álló kép magyarázata 194  
 az állomokról 140—6, 155, 186—7,  
     410  
 az álnok frigykötés példái: a török  
     és a pápa 610  
 általakad 213, 753  
 általút 437  
 ambitio 635  
 Amerika 643  
 amilyen a király, olyan az ő országa  
     591  
 am már (immár) 637  
 ammoniták 266, 672, 678, 762, 823  
 Anglia, Dánia, Svétia — és a pápai  
     rontás 672  
 az angyalokról 502, 533, 702  
 annak (adnak) 560  
 apostal (apostol) 216  
 apostatak 639, 645  
 az aranyidő messze most 192  
 az arany oszlop 227  
 Arbela (város, folyó) 85, 458

ariánusok 239, 679, 757  
 arra kepest (arra nézve) 243, 758  
 arra tanácsolják (arra intik) 274,  
     763  
 ártatlansága felőle (— felől) 392,  
     780  
 artzul leborul 421, 783  
 asicsak (áhítsák) 334  
 asszír uralkodók 94—95, 732  
 asszonyok intése 334—5, 614  
 aztag 534  
 Athén példája 351  
 atokka lenni (átkozottá lenni) 287  
 Austria 613  
 Axius folyó 289, 765  
 az fele (afféle) 637, 814  
 az kívül (azon kívül) 553, 802  
 azokra kepest (azért, avégett) 182,  
     746  
 azokhoz (azokhoz) 267, 762  
 ázsiai és szíriai királyok 594  
  
 bab, borsó, lencse 128  
 Babilon 100  
 Babilon tornya 635  
 Baktria 458  
 balon (vallon) 388, 779  
 bálványozás 228—9, 233—5, 322,  
     500—1, 616  
 Baltazar (a név jelentése) 183  
 a becsületes város, tartomány 466  
 beiktat a királyhoz (bevisz, be-  
     juttat) 161, 743  
 bekellől (békélsz) 400, 781  
 be nyujtanak (benyújtának) 621,  
     811  
 be ölgyelődnek 114, 653, 735, 817  
 berek (liget) 657, 818  
 be summalas (befejezés) 716  
 beszeg (bezzeg) 363  
 beszedüek (beszédüek) 157

be tellyetesen (beteljesedését, be-  
teljesítését) 438

beü (bő) 277

beveseges (bőséges) 281

a birodalmakról 343, 359, 583—4,  
758

bocskoros 615

boldogtalanbak (boldogtalanab-  
bak) 331

boszonsad 192

bőjtmás hava (március, xanthikos)  
557, 803

bőjtölés 121—2, 129, 412, 496—8,  
564

bölcsse (bölcse) 429

a bölcsék nehéz sorsáról 156

burittyá (borítja) 253, 431

butifant 109, 735

bűbájosok, szemfényvesztők, va-  
rázslók 136—7

bűnhődjenek-e az atyák vétkéért a  
fiak? 403—4

a bűnöket az alamizsnálkodás nem  
váltja meg 296

a büntetéssel sokáig vár az Isten  
299—300, 303

bűvös-bavos 185

calendariomok 185, 746—7

carpocratianusok 228, 755

chaldaeusok bálványai 104, 734

chananaeusok 266, 762

cholica 150, 741

cigányok, kik babbal jövendőnek  
185

cirkald meg magadat 487, 793

csendez (csendes) 395, 400

csigghednének 257

csillagjóslás 138, 351

csimota 594, 807

Cyprus 198, 614

Dánia 672

Dánielék az égő kemencében 252—5

Dánielék jutalma 130

Dániel élete 91, 92, 96

Dániel látomásának történeti értel-  
mezése 85—88

Dániel méltányosságból megvédi a  
babiloni bölcséket 177—8

Dániel nevének jelentése 183

Dánielt kövessük, hogy lehessen  
megmaradásunk 374—5

delyvesti (délutáni) 531

de ti el jedzettetek (de titeket fel-  
jegyeztek) 684

dezmasok (dézsmaszedők) 113

diadochosok 206, 461, 592

dialogismus 468

dicseítés 310

dicsködnők (dicsekednünk) 224

doctorok (hittudósok) 133

dolgotlan 300

dorgálásban, feddésben mutatott  
okosság 293—4

Duna 108, 431

Dura 227, 229, 755

duska ital 359

edomiták 266, 762

az egyesség dicsérete 478

az egyházi szolgák intése 343

az egyház megszabadul szenvedé-  
seitől 720

Egyiptom királyai 594

egy lében szózza 404, 781

ekkedig (eddig) 180, 271, 407

ele bocsatta 659

elég tevő 500, 795

el későre (jó későre, végül) 145, 741

el költ birodalmok (elmúlt birodal-  
muk) 359

az ellenség gúnyol, gyaláz bennün-  
ket 524

az ellenséget sem kell megutálni  
416

elmélkedjünk házunkban is 411

el metzőt akarattya 550, 801

elmúlnak a birodalmak 413, 444,  
461—2, 616

elmúlnak mostani nyomorúságaink  
676

elmúlnak ellenségeink 460

elő vonson 260

az emberek megismerésében türel-  
mesnek kell lenni 226

az emberek sorsa a mennyei házban  
723

emberi társaság (közösség, társa-  
dalom) 266

enyegető 268

epikureusok 685

Epiphanes — Epimanes (a nevek  
jelentése) 625

eppületöket (épülésüket) 135

erdélyi székelyek 108

erkölcsösség (szigorúság) 120

erkölcsöt vesz magának a birodalom, fejedelemség, uraság 461, 592  
 az erőszakos hitterjesztés ellen 248, 267, 643  
 esse lelke 267, 762  
 Eulaeus folyó 453  
 Euxinum 198  
 az evangélium egyik nemzetről másikkra száll 591  
 az égből hadakozó szekerek 348  
 erdői 603, 808  
 az értelmesek értenek 715  
 ételek, étkezés 121  
 fantom fanttal fizet 304, 767  
 feddendők (feddendők) 437  
 fegyhetetlen 84  
 a fehér ruha jelentése 429  
 fejedelmekről, urakról 180, 217, 234, 235, 273, 288, 289, 358, 362—8, 387, 458, 459, 488, 489, 613, 619, 620, 623, 624, 630, 675  
 felebarátaink segítenünk kell 222, 287, 705  
 félelmes (félénk) 381, 442  
 felesben öregbítik 518, 797  
 fel fualkodik 272, 300  
 fel nem rontottad (fel nem nyitottad) 334  
 felől (felel) 656  
 fel öltöztet 159, 743  
 a feltámadásról 261—2, 684—691  
 fellyül csapó malom 711  
 férges sayt 565  
 filiszteusok 319, 678, 769, 823  
 Flavius-dinasztia 86, 353, 729, 774  
 foglya esni 181, 746  
 folyamok (folyamodik) 330, 503, 671  
 folyamot (folyamodott) 277  
 földindulások 325  
 föl föld 434, 785  
 fősvényesség 613  
 frigláda 319  
 frisseltetni 708, 827  
 furiák 464  
 futamni 122  
 futata (fuvatott) 462  
 fülök mellől bocsátták 452, 789  
 füre, lábra vannak mindenk 364, 776  
 gnosztikusok 228, 755

Golgotha 100  
 Gomorrha 403, 469, 781, 791  
 a gonosz lelkiismeret jelei 328—9  
 gonoszul hall az eklézsia 434, 785  
 gótok, osztrogótok sorsa figyelmeztet minket is 359  
 görög nyelvtanítások 108  
 gradies 303  
 Granikos 456, 458  
 gubernátorok 461  
 győzelem 492  
 gyónás 504—5  
 habahurja 297, 766  
 a hadakozásban nem a serénység, hanem a könyörgés segít 102  
 hagymáz 149, 741  
 hajdúk 622, 624, 811, 812  
 hálaadás 171—3  
 halál, elmúlás 722  
 hallandgya 232  
 hamis gyámok 388  
 hamis tanács(ok)ok 387—8, 636  
 a hamis tudomány terjesztésének módjai 228—232, 241—2  
 hangszer 235  
 harmad leszel (harmadik leszel) 370  
 hármaztat 312, 539, 768, 800  
 harminc kegyetlenek 87, 730  
 három királyok 318, 769  
 haruspices 185, 747  
 haszonkna -is (házunknál is) 176  
 hát mege (háta mögött) 636  
 határt szabott Isten mindennek 308, 350, 470, 538  
 határt vetett Isten a török birodalomnak is 538  
 helluok 412, 782  
 a hetven hetek értelme 536—8, 543  
 a hét idő magyarázata 290  
 Hidekkel (Tigris folyó) 555, 701  
 hiság (hiúság) 334  
 hipokriták 508  
 hirtelen harag ellen 247  
 Hispánia 86  
 a históriák intik az élőket 344—5  
 a historizálás határa: ameddig „az hiveknek elméje megfoghatja” 608  
 a hitetlenek nem fognak sokáig regnálni az egyház felett 640—1  
 a hitetlenekkel nem szabad egy igát vonni 337—8  
 a hitetlen fejedelmek győzelmet

nyerhetnek Istentől, ha ezzel az  
 eklézsiát oltalmazzák 588  
 hitüket sokan megtagadják világi  
 tisztségért, címért, rangért 280  
 hitvamb (hitványabb) 117  
 hiv (hívj) 152  
 a hivalkodás, kevélység ellen  
 300—8  
 a híveket a külső nyomorúság meg-  
 edzi 653  
 a hívek üldöztetésének módjai  
 650—1  
 a hívek sorsa a birodalmak válto-  
 zásai között 189  
 Hyacinthus 568  
 idegen nemzetség igaz hitű fia  
 joggal nyer tisztséget 222  
 ideig és ideig 428, 784  
 Idumeusok 672, 822  
 illyteneket 450, 788  
 imadangyatok 238, 757  
 imádkozni, könyörögni mindenütt  
 szabad 375—6  
 az imádságot meghallgatja Isten  
 527—532  
 inai lantolnak 328, 767  
 India 643  
 az irigységről és a hízelkedésről  
 369—374  
 isik (esik) 316, 768  
 iskolák, tanítók 108—114, 135,  
 560—1  
 issosi csata 458, 789  
 Isten birodalma állandó 309  
 Isten büntetése a betegség, a sze-  
 rencsétlenség 348, 570  
 Isten büntetése a háború 101  
 Isten büntetése igazságos és irgal-  
 mas 516  
 Isten a büntetéssel sokáig vár 347  
 Isten bosszúálló haragja a bűnök  
 növekedésével közeledik 323  
 Isten eszköze az ellenség 102  
 Isten a híveket megszabadítja a  
 nyomorúságtól 709  
 az Isten igéjét értők veszélyek  
 között is tanítsák az együgyűe-  
 ket 650—1  
 Isten igéjét figyelmesen hallgassák  
 a hívek a templomban 452  
 Isten igéjét értik és hirdetik a  
 papok és a népek értelmesei  
 648

Isten könyve, decretoma 584,  
 681—2  
 Isten minden időben gondoskodik  
 az ő egyházáról 648—650  
 Isten minden nyomorúságból meg-  
 szabadít 401—2, 408  
 Isten jelképes megjelenése 430  
 Jehova (a szó jelentése) 500  
 jelentetne (jelenthetné) 139  
 a jobbagy sorsa siralom 363—5  
 jobb az ellenség fogságába esni,  
 mint a hittől elszakadni 181  
 Jordan folyó 551, 802  
 jovinianisták 509, 796  
 julep 293, 765  
 Kálvária 100  
 kajabajaly 348  
 kamora 672  
 kántorbőjt 412  
 kápolódní 102, 734  
 a káromkodás ellen 265—8  
 kavorok (gyaurok) 362  
 a kecskekab értelmezése 455—6  
 kecskegida 456  
 kegyök (kígyók) 566  
 kegyő kö (kígyókő) 577  
 kellettikorán 444, 653  
 kelyőhben (kehelyben) 674  
 kentefites bába 145  
 kerdőskedes 182  
 kesödgyel 519  
 ketsegős személy (kétszínű személy)  
 356  
 kevély farizeus 173  
 a kevélység ellen 271  
 keziyokkal 418  
 kez tenert 322  
 Kébár folyó 565  
 képet írni (festeni) 229  
 képek typusa 205  
 kérőt kér 368  
 kígyók az eklézsia kebelében 636,  
 645  
 király képévé (képviselőjévé) 366  
 a kis szarv magyarázata 445  
 a kocsmák ellen 376  
 kohban (kohóban) 485  
 Konstantinápoly 202  
 konstanzi zsínat 610  
 koporita 481  
 a kos, a kecskekab, a négy szar  
 jelentése 475—7

a könyörgésről 163–5, 442, 494,  
 576, 617, 637  
 környökkel (kőrmükkel) 420  
 Körös 108  
 köszven 150  
 követ vet vele 578  
 közönséges társaság (társadalom,  
 állam) 655  
 Krisztus a közbenjáró Isten és  
 ember között 502  
 Krisztus megtestesülése, emberi  
 természete 435–8  
 Krisztus országa egyedül örök  
 439–440  
 Krisztusról 679  
 Krisztus testi jelenlétéről 261–3  
 krizolit 568  
 kunnyó 235  
 kü-földi 561  
 labbani (ugrani) 92  
 lakolok (lakásuk) 147  
 langya (lángja) 246  
 latandgya 117  
 a látomásokról 450–1  
 Lelesz Liszka 376  
 leletzenek 369  
 a lelkiismeretről 394–5  
 Libanon hegye 415  
 libanoni cédrus 415  
 lilium 453  
 lovag (lovas) 456  
 maga (de, noha) 162, 249, 372  
 maga gondolatlan 216, 386  
 magan magan bizot 340, 772  
 mágia 136  
 mágusok 98  
 mandatom 181  
 manicheusok 436, 786  
 masszagéták 587, 806  
 Mátyus-föld 108, 734  
 Maros 108  
 mártíromság 224, 249  
 Maüzim 663  
 medgyenek 234, 756  
 a medvékről 417  
 meg érnek haragudni 248, 759  
 meg haragúek 159  
 megmarad örökké az eklézsia 444  
 meg ne másolhatná 384, 779  
 meg plantalom 295, 766  
 megválasztat (megkülönböztet)  
 503, 796  
 mel föld 559, 803

melsegős 713, 828  
 mendicans inasok 109, 735  
 mene, tekel, upharsin 349–353  
 menjégből való 212, 753  
 menyűtő kő 303, 767  
 metallomok 190, 747  
 metel (mételty) 294  
 mett (mert) 266, 762  
 metzen 249, 578, 759, 805  
 médiom 533, 799  
 mérészel gyógyítanak 149, 741  
 mértékletesség az étkezésben  
 129–130  
 Messias 540–1  
 mia(miatt) 570, 804  
 mi az ember? 310  
 midianiták 678, 823  
 mikor kell a vigasztalás? 486  
 mind egyen egyen mi reánk  
 nézendő 680, 823  
 minden jó tanácsot fontoljunk meg  
 334  
 mind ezek reá telének 298, 766  
 mindgyarast 238, 757  
 minnen magunkat 234, 508, 756  
 moabiták 99, 672, 678, 733, 823  
 motola 276, 763  
 a mustármag példázata 213  
 nádály 561, 803  
 nam (lám, ime) 244, 500  
 a Nap és a Hold chaldaei tiszte-  
 letéről 171  
 ne alitanaja (ne vélné) 255, 760  
 a negyedik bestia jelentése 424  
 a negyedik birodalom 201–5  
 negyhidseg 302, 767  
 négy szegelet (a négy égtáj) 348, 773  
 ne hid el magadat 183, 746  
 nem a sokaságban áll a győzelem  
 458, 636  
 a nemesek megfeddése 342–3  
 a némettel kötött békénk szívből  
 legyen, ne csak színből 637  
 nem mivelneje megh 294, 766  
 nem újság a mi tudományunk 649  
 a nevek megváltoztatásának jelen-  
 tősége; a pogány nevek ellen  
 116, 182–3  
 nemzeti és személyes panasz a sors  
 csapásai miatt 499  
 a nemzeti sors kietlensége 106–7  
 nemzeti panaszok — anarchia;  
 362–5, 635; belső meghasonlás,

visszavonás: 478, 647; birodalom  
voltunk, most semmi hatalmunk:  
191, 434; nem kell a tudomány  
az uraknak: 109; a pápa táma-  
dásai: 672; idegennek adtuk a  
koronát: 635; sok külső ellenség:  
375; szegénység: 131; templo-  
mainkból kiűzik a híveket, ül-  
dőzik a papokat: 183, 248, 345,  
556, 577, 602  
Ninive, ninivebeliek 295, 402  
nona 379, 778  
nyírik (nyírrák) 619  
a nyomorúságok hasznairól 699,  
700, 714, 715  
nyugot (nyugodt) 275  
nyutának 150, 741  
Olajfák hegye 375  
az az olvasásnak értelmére töreked-  
jünk 562  
olajos (olajos) 497  
oni (óvni) 219  
onnat (önt) 658  
onszallas 679  
orca pirulás ér el minden bűnöst  
512  
oroszlán-hasonlat 414—6  
az ország erejének föltételei 363—5  
az Oszövetség homályos jövődö-  
lései most, az utolsó időben meg-  
világosodtak 696  
az ovidiusi négy idő 192  
az őrangyalokról 281—3  
ördögös papok, fejedelmek 137  
az örök élet nem a fejedelmeké,  
hanem az egyszerű jámboroké  
213  
öccse (huga) 598  
ösztvér 124  
öszve zürvén zavarván 200  
ött (evett) 305  
öveve (sajátjává) 630  
a pápa bűneiről 219, 643, 658,  
664—9, 672, 674  
a pápa régi ellenfeleiről 648—651  
a pápisták esküvésének nem kell  
hinni 610  
párduc 420—1  
parthusok 433  
Patzin 376  
pelagianusok 695, 826

Pelia város 551, 802  
a pénzért szolgáltatott misék 672  
pervata 123, 736  
perzsa uralkodók 199, 589—90,  
748—9  
poenitentia 169, 288  
a pogány törökök is megtérhetnek,  
ha Isten akarja 550  
póráz 508  
poroszló 223  
próba kőre vonni 145, 741  
prognosticon 351, 774  
protectio 89  
publicanus 173, 745  
pünkösd hava (május) 145  
a rab gyermekek sorsáról, a szülők  
fájdalmáról 105—6  
rabotálkodik 364, 776  
rágni a csepűt 276, 763  
rámára vonni 280, 764  
rebogok (rebegők, dadogók) 109  
a régi római püspökök szegények  
voltak 627  
rejazthatna 221, 754  
a részegségről 48—9, 316—9  
Rhodos 614  
a rokonok közötti házasság ellen  
599  
rózsa 453  
sabbatisták 531, 799  
safarlas 559, 803  
sakban való öltözés 490  
sakman (zsákmány) 302, 623  
samoly 186  
sanczoltatas (sarcoltatas) 619, 620,  
623, 811  
saskeselő 298  
a saskeselyűről 415  
segreste 229  
sexta 379, 778  
sing 223, 754  
sírjunk és könyörögjünk 395—6,  
564  
sleyt 127, 737  
Sodoma 371, 469, 533  
somogysági magyarok 108  
spanyol kegyetlenkedés az új világ-  
ban 643  
sulyság 434, 785  
Susan 453, 789  
Svetia 672

szabados (szabad) 121, 311, 736, 768  
a szabadulás idejéről 710  
szállítani (mérsekélni) 158, 742  
a samaritánusról 172, 745  
szánakozás a bűnösök bűnhődésén 179, 286—7  
szaru (szarv) 85, 422  
szánuvan 472  
a szegényeket segítsék az urak 339, 549  
a személyválogatás ellen 239  
szemfényvesztők ellen 178  
a szentek tiszteletéről 217—8  
a szentírás jelképes beszéde 626  
a szentírás nem veszett el 494—5  
a szentírás olvasásának haszna 494—5  
szep annya (nagyanyja) 601  
szep attya (nagyapja) 409  
Szerecsenország (Étiópia) 198, 670  
a szerelmes versek ellen 122  
szilid (szelid) 635  
szívövek (szívűek) 345  
a szólásban levő erő és hatalom 174  
a szolgák ellen, akik részegesek, tunyák 335—6  
szolgálat a bálványozó fejedelmek udvarában 139, 367—8  
szomehozoja (szomjuhozója) 427  
szömel (személy) 263  
szüből (szívből) 341  
tanacs (tanácsos) 223, 241, 365  
a tanítók (doktorok, pásztorok, prédikátorok, próféták) Isten követői 214, 218—9, 472, 509, 651—2  
tanuság (tanulmány) 166  
tarsajok (társaik) 222  
tarsis kő 567  
tartatnaja 242  
teljesödtenek (teljesedtek) 357  
a templomi edényekről 104—5, 319, 345  
teremtetőt 257, 760  
terengheti 294, 765  
a természet törvényét se sértsük meg 388  
tertia 379, 778  
tettetés 188, 355, 455, 747, 774, 789  
tévölyög 220, 754  
thesszalonikai vérengzés 162—3

te eppüetökre (épületekre) 452  
Tigris folyó 555, 701  
Tisza 108, 431  
a tíz szarv jelentése 426  
többire (többszörsz) 472, 542  
török—német: mindegyik a maga hasznát keresi 478  
török, tatár: természet szerint való ellenség 417, 584, 630, 679  
történetből (véletlenül) 348, 518  
a törvénykezés igazságosságáról 239—40  
tractal 127, 293, 407  
trágyáz 565, 804  
Trója példája 318, 769  
tudatlan, fatalpú barátok 559  
a tudatlanság ellen 559—60  
a tudós embereket becsülik meg az urak 335—6  
tukálkodás 713, 828  
tulajdon jedzés 500, 795  
tutorság 388, 609, 779, 809  
tük (tevék) 498  
tün (tön, tett) 506  
typus (kép, árnykép) 263, 680  
tzegeős 293  
ubiquitariusok 261, 761  
az udvari szolgák feladatairól 181, 366—7  
új keresztyén (anabaptista) 250, 759  
Ulj folyó 453, 789  
ümmel-ammal 437  
ünő 144  
üstökösök 325  
vadlas (vádolás) 233  
vadolatoknak 236  
a vak szerencse ellen 124, 169, 196, 348, 477  
valdensek 650, 817  
vanitas vanitatum 190  
a várak helyett Istenben kell bízni 588, 611—2  
varázslók 148—152, 277  
várnai csata 612, 809  
Városok, falvak a bűn és gonoszság miatt pusztulnak 548  
Varano 577  
vattok (vagytok) 238  
vegyük elől (előzzük meg) 355  
velencések 351  
vetőtől (vétettől) 392

vett vala (vetett) 306	villamas 430
vezöt (veszett) 276	visszavonias 202, 383
végvaesora 501 795	vízözön 84, 550, 554
vicarius 481, 792	
a világi bölcsek tudománya mu- landó 284	zalaságiak 108
a világvége időpontja bizonytalan 351, 554	zúgolódás helyett legyünk türelem- mel 115, 570
	zűrzavar ellen 106

# NÉVMUTATÓ\*

- Abdenago (Azarias) 110, 115, 116,  
123, 215, 221, 224, 232, 236—241,  
246—8, 251—3, 257—260, 263,  
265, 267, 268
- Ábel 329, 654, 687, 771, 818, 824
- Abigail 386, 779
- Abimelech 146, 277, 741, 764
- Ábrahám 72, 146, 171, 172, 205,  
209, 228, 277, 310, 318, 395, 438,  
439, 458, 521, 523, 532, 539, 636,  
694, 722, 723, 733, 744, 751, 764,  
769, 780, 786, 790, 814, 829
- Ábrahám rabbi 96, 732
- Absolon 222, 516, 635, 687, 754,  
797, 814, 825
- Achan 403, 518, 781, 797
- Achilles 117, 736
- Achithophel 139, 626, 687, 739, 812,  
825
- Acto (Hatto) 460, 790
- Ádám 116, 329, 512, 535, 736, 771,  
799
- Adorján pápa, I. 649, 816
- Aemilius Paulus 810
- Aesopus 583, 635, 805, 817
- Agathoklea 605
- Agathoklés 605, 609
- Ágoston, szent 29, 30, 68, 70, 100,  
163, 164, 188, 209, 210, 218, 221,  
228, 231, 249, 250, 256, 369, 387,  
516, 529, 651, 659, 689, 696, 711,  
733, 740, 743, 752—6, 759, 760,  
762, 786, 798, 799, 805, 827
- Agrippa 174
- Agur 808
- Ahasverus (Xerxes) 183, 199, 357,  
358, 490, 492, 589, 775, 794, 806,  
809
- Aischylos 749
- Ákháb 360, 404, 405, 648, 776, 781,  
816
- Alarich 743
- Aldus Manutius 734
- Alexander Aegus 792
- Alexander Severus 72, 228, 367,  
755, 776
- Allah 264, 761
- Alvinczi Péter 14, 19
- Amasias 306, 731, 767
- Ambrus, szent 68, 163, 239, 293,  
387, 743, 757, 762, 796
- Ambrus Sebestyén 20
- Ammianus Marcellinus 735
- Ammon 99, 669, 733, 807
- Ammurates 48, 354, 612
- Ámós 731
- Amphion 175, 745
- Anan 348, 773
- Ananias (Sidrach) 110, 114, 115,  
126, 127, 133, 134, 160, 163, 249
- Anaximander 200, 749
- Anna 211, 753
- Antal, szent 667, 821
- Antigonos, I. 206, 421, 461, 477,  
592, 596, 751, 783
- Antigonos (Hierax) 597, 807
- Antiochos, III. (Nagy) 71, 207,  
426—8, 445, 464, 479, 594,  
602—5, 607—617, 623, 625, 657,  
752, 784, 810, 812, 813
- Antiochos, IV. Epiphanés 29, 35, 36,  
37, 39, 69, 96, 360, 426—8, 433—6,  
449, 463—470, 474, 478—484,  
524, 556, 594, 622, 624—650,  
653—664, 666—678, 683, 684,  
691, 692, 696, 698, 699, 704, 707,

\* Ez az általános névmutató a jelen kötet lapjainak számozását követi. A bevezetés és a Jegyzetek lapjaira dőlt szedésű számok utalnak. Keoskeméti Alexis János és Dániel próféta nevére — a sürű előfordulás miatt — nem hivatkozunk.

- 708, 710, 716, 718—720, 732, 784, 788, 791, 810, 812, 814, 822, 827
- Antiochos Sótér 207, 426, 445, 594, 597, 616—620, 622—4, 626, 784, 810, 812
- Antiochos Theos 207, 426, 445, 594, 595, 597—600, 752, 784.
- Antiope 745
- Antipatros 783
- Antoninus Pius 731
- Antonius Fiorentinus 482, 658, 793, 818
- Antonius, Marcus 202, 750—2
- Apáczai Csere János 57, 61, 74, 815
- Aphrodite 734
- Apion 731
- Apisz 790
- Apollo (Apollon) 176, 664, 745
- Apollona 712, 828
- Apollónios 72
- Appianus Alexandrinus 70, 204, 205, 479, 598, 600, 618, 738, 751, 792, 808, 810
- Arioeh 160, 161, 163, 177—181, 183
- Aristoteles 72, 187, 747, 749, 767
- Arius 437, 473, 786, 792
- Áron 217, 254, 259, 395, 753, 780
- Arphaxad (Noé unokája) 107
- Arphaxad (perzsa bölc) 150, 734, 742
- Arrianos 239, 729, 757, 789
- Arsames (Arses) 199, 589, 749, 806
- Artabanus 589
- Artaxerxes IV. 790
- Artaxerxes Longimanus 198, 199, 543, 589, 749, 806
- Artaxerxes Mnemon 199, 589, 749, 806
- Artaxerxes Ochos, III. (Dareios Ochos) 749
- Asa 458, 636
- Aschpenaz 105—9, 115, 122, 124, 126—8, 130
- Asphalion 740
- Assar-Haddon 94, 732
- Assurbanipal 731
- Astyages 143, 740, 794
- Asztalos Miklós 18
- Athanasius 821
- Augustus 30, 87, 180, 202, 203, 750, 811
- Azarias (Abdenago) 110, 114, 115, 116, 126, 127, 134, 160, 163, 249
- Baal (Bel, Belos, Belus) 103—4, 115, 183, 245, 279, 360, 531, 560, 615, 616, 648, 733, 734, 738, 775, 788, 816, 818
- Baboltsai Z. Boldizsár 17
- Balam 294
- Balassa József 741, 758
- Balassi Bálint 64, 733
- H. Balázs Éva 47, 67, 803
- Baltasar (Dániel) 110, 115, 182, 183, 270, 271, 278, 279, 284, 313, 332, 335, 340
- Bán Imre 31, 57, 74, 815, 829
- Barabás 547
- Bar-Kochba 738
- Barnabás 216, 218, 753
- Basta 23, 41, 317, 769
- Báthori Gábor 48, 54, 63, 737, 787, 803, 810, 812
- Báthori István 40, 41
- Batizi András 28, 30, 31, 728
- Battyáni Orbán 32
- Beda Venerabilis 30, 481, 764, 792
- Békési G. János 17
- Belgiojoso 41, 674, 815, 822
- Bellarmino, Robert 467, 654, 664, 665 791, 818, 820
- Bellisarius 386, 779
- Beltschatzar (Baltasar, Dániel) 115
- Benammi 762
- Benda Kálmán 24, 41, 47
- Benedek, III. 819
- Benedek, IX. 136, 738
- Ben Gerschon 96, 732
- Ben-Merodach 95, 732
- Benzoni, G. 815
- Berenice 207, 598—600, 735, 752, 808
- Bernát, Clairvaux-i szent 68, 172, 528, 745, 798
- Berosus 100, 450, 733, 788
- Bertramus (Ratramnus) 650, 817
- Berzsenyi Dániel 50
- Bessos 458, 789, 790
- Bethlen Gábor 19, 23, 25, 26, 41, 47, 54, 66, 84, 728, 787, 803, 810, 816, 817
- Bethsabe 276, 763
- Blondel, David 819
- Bocskai István 23, 25, 41, 47, 48, 54, 78, 317, 769, 787, 815

Bodin, Jean 305, 767  
 Bod Péter 15, 16, 735  
 Boldizsár király 769  
 Boldizsár (Baltazar, Nabonid, Labynetos) 85, 92, 94, 95, 105, 169, 191, 197, 314–320, 322–4, 327–334, 339, 341–350, 352–361, 363, 407, 409, 410, 414, 416, 448, 450, 453, 455, 459, 460, 476, 484, 487, 557, 558, 562, 604, 729, 732, 747, 768, 771, 774, 782  
 Boleyn Anna 816  
 Bonfini 48, 612, 744, 774, 777, 809  
 Bonifác III. 481, 792  
 Bonifác VII. 674, 822  
 Bonifác VIII. 659, 674, 818, 822  
 Bornemisza Péter 46, 50, 56, 57, 58, 62, 68, 69, 728, 730, 738, 808  
 Borzsák István 38, 39, 72, 68, 69, 730, 733, 740, 767, 780, 786, 808  
 Botka Tivadar 22  
 Bouyer, L. 821  
 Brenz, Johann 761  
 Bruno, Giordano 791  
 Bry, Th. de 815  
 Bullinger, Henrik 68, 230, 306, 424, 469, 756, 767, 824  
 Caiphas 256, 687, 760, 825  
 Caligula 353, 774, 787  
 Camerarius, Joachim 325, 768, 770  
 Carpocrates 755  
 Cassander 206, 421, 461, 477, 592, 751, 783, 792, 807  
 Catilina 202, 750  
 Celsus 96, 732  
 Cephas (Péter) 176, 745  
 Cerintus 437, 568, 755, 786, 804  
 Cesarini Julián 774  
 Chananiás 116  
 Christianos Irenophilos 663, 820  
 Chrysostomos 68, 171, 532, 660, 689, 745, 799  
 Cicero 72, 112, 274, 381, 711, 740, 750, 763, 772, 790, 827  
 Cisneros, F. J. de 766  
 Claudianus 142, 740  
 Claudius 353, 749, 774  
 Clemens Alexandrinus 68, 107, 108, 734  
 Commodus 776  
 Comparetti, Dom. 746  
 Cupido 276

Curtius, R. Q. 70, 200, 457, 749, 770, 783, 789, 790, 806, 807  
 Cyaxenes 358  
 Cyprianus 68, 209, 696, 752, 826  
 Czeglédy Sándor 728  
 Czelder Márton 15  
 Csák Máté 734  
 Csécsi János 21  
 Danielik József 15, 16, 22, 23  
 Dante 31, 739, 817  
 Dareios (Dárius) 30, 54, 72, 85, 92, 94, 95, 115, 138, 169, 191, 198, 200, 314, 334, 339, 353, 354, 357–369, 371–5, 380–9, 391–395, 397–405, 407, 416, 438, 448, 492, 585–8, 735, 790  
 Dareios Hystaspes 199, 492, 543, 589, 590, 729, 747, 748, 749, 774, 786, 794, 806  
 Dareios Kodomannos 199, 200, 422, 456, 457, 459, 589, 590, 729, 749, 789, 806, 810  
 Dareios Ochos 199, 589, 749, 789, 806  
 Dávid 100, 102, 103, 135, 169, 172, 210, 222, 265, 276, 282, 300, 301, 309, 310, 312, 329, 371, 373, 385, 386, 395, 397, 400, 401, 402, 460, 485, 493, 498, 508, 521, 524, 526, 528, 533, 541, 547, 548, 612, 626, 635, 663, 686, 687, 694, 744, 752, 754, 761, 763, 764, 771, 777, 780, 800, 802, 814, 826  
 Dávid Ferenc 437, 473, 786, 792  
 Debreceni C. Boldizsár 17, 18  
 Debreceni Ember Pál 15, 22  
 Debreceni S. Péter 18, 19  
 Demeter 289, 426, 463, 616, 626, 627, 628, 629, 765, 810, 812  
 Demosthenes 175, 373, 745  
 Dézsi András 31, 728  
 Dézsi Lajos 14, 19, 20  
 Diana 664  
 Dio Cassius 735, 738, 746, 755  
 Diocletianus 621, 660, 811, 819, 828  
 Diodoros Siculos 70, 200, 749, 789, 792, 812, 814  
 Diogenes Laërtius 824  
 Dionysius Charchusianus 306, 767  
 Dobó Ferenc 21  
 Doég 221, 626, 812

Domitia 179, 746  
 Domitianus 179, 660, 746, 819  
 Donatus 777  
 Dorez, L. 824  
 Dresserus, Matthaeus 424, 589, 784, 806  
 Dürer 756  
 Eckhardt Sándor 733  
 Egesippus 150, 742  
 Eissfeldt, Otto 29  
 El 115, 755  
 Elagabalus 755  
 Eleazar 121, 465, 597, 791  
 Eliakim 116, 736  
 Elizeus 460  
 Engels 29, 70  
 Enokh 687, 825  
 Elogius, szent 667, 821  
 Epikuros 824  
 Epiphanes (Carpocrates fia) 755  
 Erasmus 747, 756, 805  
 Erzsébet 211, 753  
 Erzsébet I., angol királynő 334, 650, 772, 816  
 Esra, Ibn 96, 317, 333, 423, 427, 435, 463, 655, 769, 772  
 Eszter 183, 198, 199, 251, 357, 403, 404, 478, 613, 748, 759, 767, 775, 794, 809, 810  
 Eugenius pápa 48, 611, 612, 809  
 Eulinger 437  
 Eulogius, mártír 821  
 Euripides 72, 302, 767  
 Eurydice 605  
 Eusebios, Pamphilios 621, 730, 733, 755, 811  
 Eustachius, szent 667, 821  
 Euthyces 823  
 Eutropius 751  
 Éva 512  
 Evil-Merodach 92, 95, 197, 314, 333, 409, 450, 731, 768  
 Ezechias 169, 242, 265, 330, 397, 469, 533, 761, 771, 780, 791, 799  
 Ezékiel 93, 195, 207, 295, 415, 565, 702, 737, 804, 827  
 Ézsaiás 91, 100, 136, 185, 195, 218, 298, 357, 415, 418, 419, 439, 485, 493, 500, 505, 526, 547, 548, 550, 679, 688, 694, 731, 732, 737, 746–8, 753, 766, 767, 770, 775, 780, 783, 786, 791, 793, 794, 798, 799, 801, 806, 822, 823, 826, 827

Ezsau 211, 654, 753, 762, 818, 822  
 Ezsdrás 198, 492, 494, 543, 544, 557

Fabriceus Tamás 20  
 Fabrius, Johannes 665, 820  
 Farkas András 78  
 Fazekas Mihály 747  
 Fejes István 20  
 Félegyházy József 738, 819  
 Felix 235, 687, 757, 825  
 Ferdinánd I. 816  
 Ferdinánd II. 777, 816  
 Ferenczi Zoltán 35  
 Filetus 824  
 Finkelstein, L. 738  
 Flacius Illyricus, M. 754, 817  
 Forgách Mihály 43  
 Forgách Zsigmond 43  
 Földvály Antal 46  
 Frankl Vilmos 15, 19  
 Fráter György 813  
 Friedensburg, W. 824  
 Frigyes II. 739  
 Funccius, Joannes 95, 100, 732  
 Fülöp II. makedón uralkodó 222, 421, 476, 609, 754, 792, 810  
 Fülöp II. spanyol király 772, 816  
 Fülöp Ágost 817

Gábrriel angyal 212, 324, 470–3, 475, 476, 480, 483, 527, 532, 533, 541, 542, 548, 567, 615, 663, 670, 698, 702, 799, 810  
 Gad 687, 825  
 Gadata 357, 358  
 Galba 202, 750  
 Galenus 767  
 Galilei 60  
 Gallienus 87, 730  
 Gallus, T. V. 87, 730  
 Garcaeus, Johannes 351, 774  
 Gáspár király 769  
 Gedeon 458, 636, 790, 814  
 Geréb József 772  
 Gerézdi Rabán 32, 728, 730, 732  
 Gergely I. pápa, Nagy Szent 68, 373, 690, 711, 777, 805, 825, 827  
 Gergely II. szent 649, 816  
 Gergely VII. 137, 650, 665, 739, 816  
 Gergely XIII. 64, 650, 788, 817  
 Gergely XIV. 650, 817  
 Gerson, Jehuda ben 96, 732

Gerson, Levi ben 96, 732  
 Gesnero, Salomone 33  
 Gnatho 373, 777  
 Gobrya 357, 358  
 Goetz, W. 28  
 Gomesius, Ludovicus 219, 482, 658,  
 754, 793, 818  
 Gordianusok 87, 730  
 Graf, A. 738, 739  
 Gratianus 265, 762  
 Gregorius Neocesariensis 228, 755  
 Guarinus 734  
 Gulyás József 17  
 Gunkel, Hermann 39  
 György, szent 712, 828

Habakuk 420, 783  
 Hadarschan 96, 732  
 Hadassa 809  
 Hadrianus 100, 137, 228, 733, 739,  
 755, 821  
 Hadrovics László 736  
 Haggaeus 474  
 Hagius János 18  
 Ha-Levi, Abraham Ibn Daud 96,  
 732  
 Haman 251, 306, 403, 404, 767  
 Hannibal 117, 736, 738  
 Háportoni Forró Pál 749  
 Harmatta János 740  
 Heinsius, Daniel 740  
 Heisenberg, Werner 60  
 Hektor 117, 736  
 Heliodoros 619, 622, 623, 810, 812  
 Heliogabalus 228, 755, 776  
 Heltai Gáspár 58, 805  
 Henrik IV. 649, 739, 815, 816  
 Henrik V. 643, 815  
 Henrik VIII. 772, 816  
 Herodes, Nagy 211, 293, 360, 386,  
 388, 660, 673, 687, 752, 753, 765,  
 779, 819, 822, 825  
 Herodes Agrippa 255, 760  
 Herodias 334, 772  
 Herodotos 333, 353, 460, 589, 729,  
 733–5, 738, 740, 747–9, 765,  
 772, 774, 775, 778, 782, 790, 794,  
 806, 807, 814  
 Hessus, Helios Eobanus 143, 740,  
 770  
 Hieronymus 29, 30, 33, 68, 86, 162,  
 203, 227, 333, 424, 453, 469, 600,  
 626, 631, 640, 643, 645, 656, 658,

666, 674, 729, 730, 743, 755, 771,  
 789, 808, 812, 824  
 Himeneus 824  
 Hippokrates 767  
 Hitteus Urias 276, 283, 321, 763  
 Hodászi Lukács 22  
 Hoffmann, J. F. 812  
 Holofernes 318, 324, 334, 769  
 Homeros 72, 228, 318, 395, 736,  
 745, 765, 769, 780, 807  
 Horányi Elek 15, 16  
 Horatius 73, 112, 175, 247, 722,  
 745, 750, 758, 812, 814, 829  
 Hornyik János 15, 17  
 Horváth János 35, 62, 78, 767  
 Hrosvita 821  
 Huber Péter 20  
 Hugues de Sainte Chair 664, 820  
 Husz János 231, 251, 610, 611, 650,  
 809  
 Ignatius 390, 755, 779  
 Ignis 104  
 Illés próféta 28, 31, 360, 470, 560,  
 648, 687, 702, 775, 791, 799, 816,  
 825, 827  
 Illésházi István 42  
 Illyricus János 21  
 Ilosvai Selymes Péter 749  
 Imre, szent 707, 827  
 Ince III. 658, 817, 818  
 Ince IX. 650, 817  
 Incze Gábor 27  
 Irenaeus 68, 209, 228, 249, 436,  
 659, 752, 755, 779, 819  
 Irinyi Károly 24  
 Iros 593, 807  
 Ismael 654, 818  
 István I. király 632, 738, 813, 827  
 István II. pápa 649, 816  
 Iván, szent 459, 476, 790  
 Izabella királyné 67, 813  
 Izidor, Sevillai 30, 68, 92, 731  
 Izsák 96, 171, 172, 205, 209, 438,  
 521, 523, 539, 654, 722, 744, 751,  
 818, 829  
 Jaddus főpap 421  
 Jakab 133, 165, 170, 503, 582, 712,  
 743, 744, 828  
 Jakab János 644, 815  
 Jákob 146, 171, 172, 205, 209, 438,  
 521, 539, 654, 694, 722, 741, 744,  
 751, 752, 818, 829

- János 212, 216, 296, 297, 378, 429, 432, 437, 470, 502, 540, 544, 560, 565, 569, 660, 668, 677, 678, 679, 686, 687, 696, 711, 752, 755, 756, 760, 766, 769, 785, 786, 796, 800, 801, 804, 819, 821, 823, 824, 826
- János, Keresztelő szent 360, 386, 532, 540, 559, 565, 651, 655, 687, 702, 772, 776, 799, 800, 803, 804, 817, 825, 827
- János XII. pápa 137, 660, 662, 738, 819, 820
- János XIII. 674, 822
- János XXI. 820
- János XXII. 665, 820
- János XXIII. 820
- János Zsigmond 67, 813
- Jason 71, 638, 814
- Jehoaim (Joákin) 353, 774
- Jehoachim (Joákim) 97, 98, 99, 101, 102, 103, 116, 353, 733, 734, 774
- Jehova 166, 172, 218, 324, 415, 488, 497, 499, 500–3, 512, 520, 521, 522, 524, 531, 548, 549, 560, 661, 715
- Jeremiás 85, 91, 101, 143, 195, 196, 197, 245, 314, 315, 316, 357, 415, 420, 490, 492, 493, 494, 496, 500, 510, 513, 514, 515, 525, 548, 561, 734, 748, 758, 762, 766, 768, 769, 775, 782, 783, 795, 797, 801, 803, 822
- Jesus (Ananias fia) 348, 773
- Jesus Sirach 271, 763
- Jethro 365
- Jezabel 404, 405, 781
- Jóáb 814
- Joakhaz 99, 353, 774
- Jób 173, 436, 470, 501, 502, 603, 660, 686, 737, 773, 791, 805, 824
- Jochua rabbi 435, 785
- Joel 297, 488, 793
- Johanna nőpápa 660, 819
- Jónás 295, 297, 496, 529, 766, 768, 774, 781, 798, 804
- Jozafát 265, 761, 788
- József 187, 211, 753
- József pátriárka 135, 144, 145, 146, 169, 276, 357, 366, 368, 371, 410, 429, 451, 738, 740, 744, 776, 777
- Josephus Flavius 68, 69–73, 85, 96, 100, 200, 205, 290, 333, 421, 450, 463, 478, 547, 595, 609, 611, 613, 638, 729, 731–736, 742, 747, 749, 751, 752, 759, 765, 768, 770, 771, 773, 774, 783, 788, 791, 794, 801, 803, 807, 809, 812–4
- Josias 99, 265, 733, 761
- Josue 169, 297, 403, 744, 781, 797
- Jovinianus 796
- Judás, Iskarioth 394, 516, 626, 687, 780, 797, 812, 825
- Judás, Macchabaeus 469, 719
- Judit 324, 769
- Júlia 203
- Julianus Apostata 115, 226, 358, 473, 480, 568, 660, 735, 755, 792, 804, 819
- Julius Caesar 35, 85, 86, 135, 143, 202, 203, 370, 635, 729, 740, 750, 777, 810, 814
- Julius Maximinus 96, 732
- Julow Viktor 747
- Junius, Franciscus 34, 68, 207, 349, 424, 469, 719, 752, 773, 784, 829
- Jupiter 104, 116, 143, 321, 460, 466, 558, 642, 664, 666, 667, 668, 678, 718, 719
- Justinianus 386, 779
- Justinus 70, 200, 604, 605, 615, 749, 789, 808
- Justinus mártír 68, 93, 209, 688, 731, 752, 825
- Juvenalis 775
- Káin 329, 394, 516, 654, 687, 771, 780, 797, 818, 824
- Kálmán Béla 15
- Kálvin János 26, 27, 34, 35, 68, 306, 424, 469, 759, 767
- Kamarás Borbála 22
- Kambyses 198, 199, 460, 563, 564, 575, 576, 582, 583, 589, 590, 600, 748, 790, 794, 806
- Kámory Sámuel 744, 763
- Kanaán 762
- Károli Gáspár 28, 32, 35, 49, 51, 53, 55, 63, 64, 723, 734, 749, 792
- Károly, Nagy 202, 750
- Károly V. 824
- Károlyi Albert 17, 18
- Károlyi Árpád 42, 43
- Katalin, Alexandriai szent 712, 828
- Kathona Géza 28, 30, 32, 34, 37, 38, 45, 51, 61, 67
- Katona Lajos 15, 23, 790

Kazinczy Ferenc 746, 770, 807  
 Kecskeméti C. János 14, 16  
 Kelemen VIII. pápa 650, 817, 822  
 Kepler 60  
 Kéry László 747  
 Kevendi Székely Jakab 21  
 Kézdivásárhelyi Mózes 21  
 Kimchi, David rabbi 136, 738  
 Király István 766  
 Kiss Áron 66  
 Kiss Sándor 22  
 Kleitos 457, 789  
 Kleopátra 203, 207, 464, 613, 614,  
 616, 633, 727, 750–2, 809, 813  
 Koesis Elemér 39  
 Koltay-Kastner Jenő 748  
 Kolumbusz Kristóf 643  
 Konstantin, Nagy 265, 621, 655,  
 761, 811  
 Konstantin VI. 202, 750  
 Konstantin XI. 202, 750  
 Konstantina 286  
 Konstantinos Kopronymos 649,  
 816  
 Konstantinus Chlorus 621, 811  
 Kovács Sándor Iván 733  
 Kölcsey Ferenc 770, 787  
 König György 747  
 Kristóf, szent 756  
 Kroisos 593, 604, 807  
 Ktésias 814  
 Kulcsár Péter 733  
 Kulcsár Zsuzsanna 817  
 Kunze 755  
 Kyaxares 492, 774, 775, 794  
 Kyros 30, 85, 92, 134, 138, 143,  
 191, 198, 199, 314, 316, 317, 339,  
 353, 356–9, 398, 405, 416, 418,  
 450, 460, 492, 543, 544, 555, 557,  
 563, 564, 575, 580, 587–590,  
 729, 747, 748, 774, 794, 802, 806,  
 807  
 Labynetos 774  
 Lactantius 68, 227, 228, 248, 667,  
 755, 759, 762, 820  
 Lampe 15, 22  
 Lampridius, Aelius 367, 755, 776  
 Laodicea 597, 598, 600, 601, 607,  
 615, 752, 808  
 Laskai János 11, 776, 806  
 Laskai János 805, 814  
 László I. király 707, 827  
 Leó III. 25, 26, 649, 750, 816

Leó IV. 819  
 Levi rabbi 96, 732  
 Lippai Jeremiás 17, 18  
 Lipsius, Justus 11, 805  
 Livius, Titus 614, 751, 810  
 Lorántffy Mihály 21  
 Lorántffy Zsuzsanna 22  
 Loth 371, 469, 533, 702, 762, 777,  
 791, 799, 827  
 Lotz János 29, 30  
 Lőrinc, szent 667, 821  
 Lucanus 325, 770  
 Lucius Aurelius Verus 87, 730  
 Lucretius 142, 740  
 Lukács 87, 130, 172, 212, 306, 344,  
 345, 352, 436, 472, 485, 510, 573,  
 681, 690, 730, 737, 745–7, 753,  
 760, 761, 762, 765, 767, 773, 774,  
 778, 779, 780, 786, 793, 795, 796,  
 798, 801–3, 805, 812, 822, 823,  
 825, 827, 829  
 Luther Márton 27, 30, 31, 33, 36,  
 37, 45, 57, 68, 145, 650, 761, 800  
 Lyra, Nicolaus de 663, 820  
 Lysimachus 596, 807  
 Magyari István 32, 35, 37, 44, 45,  
 51–3, 59, 64  
 Mahumet (Mohammed) 31, 45,  
 101, 362, 644, 663, 664, 734, 820  
 Maimonides (Moses ben Maimon)  
 732  
 Makkai László 22, 40, 41, 47, 48,  
 67, 803  
 Malachias 474  
 Malasar 126, 127  
 Manasses 169, 744  
 Mandane 794  
 Manes 786  
 Manlius, Johannes 603, 808  
 Mantuanus, Baptista 627, 813  
 Marcion 256, 436, 785  
 Marcus Antonius 203, 365, 750  
 Marcus Aurelius 87, 730  
 Mardocheus 251, 306, 357, 404, 767,  
 809  
 Margitai L. Péter 14, 17, 18, 19,  
 23, 24, 25, 33, 89, 727, 728, 729,  
 802, 817  
 Mária 144, 211, 212, 245, 306, 345,  
 436, 437, 532, 535, 649, 667, 706,  
 753, 769, 821  
 Mária Terézia 66, 67  
 Marius 202, 750

Márk 96, 732, 752, 801  
 Martialis 735  
 Martini Jakab 14  
 Márton, szent 318, 769  
 Marton János 15, 17, 21  
 Marx Karl 29  
 Maskin 734  
 Matatias 648, 652, 653, 815, 818  
 Máté 83, 96, 210, 212, 213, 218,  
 245, 324, 376, 377, 436, 438, 439,  
 443, 485, 551, 620, 646, 680, 689,  
 695, 728, 732, 736, 737, 740, 752,  
 753, 758, 759, 761, 762, 769, 770,  
 772, 776, 778, 779, 780, 785-7,  
 792, 793, 795, 797-804, 811,  
 812, 815, 817, 823, 825, 827  
 Mathanias 116  
 Matuzsálem 722, 829  
 Mátyás király 54, 169, 372, 744,  
 777  
 Mátyás II. 25, 42, 43, 63, 737, 809,  
 812  
 Maurikios 286, 481, 764, 792, 815  
 Maüzim 663, 664, 665  
 Maximianus 828  
 Maximinus, Julius 87, 730  
 Medárd, szent 667, 821  
 Megasthenes 450, 788  
 Melanchton 18, 27, 31, 33, 37, 38,  
 61, 68, 72, 456, 740, 767, 770,  
 789, 805, 808  
 Melchisedech 100, 167, 733  
 Menander 137, 738, 755  
 Menelaus 71, 464, 638, 814  
 Menno 824  
 Menyhért király 769  
 Meranius Gallobelgicus 643, 815  
 Merodach-Baladan 95, 301, 732,  
 767  
 Mesach 110, 114, 115, 116, 123,  
 126, 127, 133, 134, 160, 163, 215,  
 221, 224, 232, 236-241, 246-9,  
 251-3, 257-260, 263, 265, 267,  
 268  
 Migne 821  
 Mihály angyal 571, 574-6, 580,  
 584, 585, 675, 677, 678, 683, 684,  
 691, 698, 823  
 Mihály, szent 712, 828  
 Mikaeas 520, 646, 661, 797, 819  
 Miklós, szent 667, 821  
 Milon Crotoniates 460, 790  
 Mílotai Nyilas István 14  
 Minerva 171

Miskolci Csulyak István 20  
 Miskolci G. Boldizsár 18  
 Mithra 749  
 Mithridates 785  
 Mosche rabbi 96, 537, 732  
 Mózes 70, 100, 108, 137, 167, 169,  
 174, 217, 228, 239, 254, 259, 268,  
 322, 360, 365, 380, 395, 430, 466,  
 510, 513, 514, 517, 518, 522, 530,  
 536, 645, 682, 687, 701, 728,  
 733-8, 740, 741, 743-5, 747,  
 751-3, 759, 760, 762, 764, 765,  
 765, 768-771, 775-8, 780-2,  
 784, 785, 787, 790, 791, 795,  
 797-9, 800, 802, 804, 808, 812,  
 814, 816, 818, 822-6, 829  
 Mulitta 104, 734  
 Muller, Paul 67  
 Münzer, Thomas 57, 824  
 Nabal 386, 779  
 Nabopolassar 95, 100, 732  
 Nabukodonozor 29, 30, 34, 43,  
 52-3, 59, 62, 65, 70, 84-6, 92,  
 94-5, 97-106, 108, 110-2,  
 115-6, 118, 133-6, 138-141,  
 145-7, 150-6, 162, 164, 169,  
 174-7, 179, 182-3, 185-6,  
 188-190, 194-8, 200-1, 205-  
 6, 208, 213-221, 223-235,  
 237-244, 246-8, 251-261,  
 263-9, 271-5, 277-281, 283,  
 285-8, 290-1, 294, 296-308,  
 310-4, 323-4, 332-3, 335-6,  
 338, 340-5, 352, 407, 409, 415,  
 417, 438, 442, 448, 450, 460, 476,  
 486, 493, 562, 678, 728, 731-4,  
 739, 742, 753, 768  
 Nahum 825  
 Nagybankai Mátyás 32  
 Nagy Géza 36, 42, 46, 48, 66  
 Nagy Iván 22  
 Nathan 329, 687, 771, 825  
 Neco 99, 116, 733  
 Nego 104, 116, 734  
 Nehémiás 198, 544, 748, 801, 802  
 Nemeskürty István 57, 58, 728,  
 738, 808  
 Nero 86, 115, 137, 179, 353, 358,  
 675, 729, 735, 739, 769, 770, 774,  
 819  
 Newton 60  
 Nikephoros 150, 202, 742, 750  
 Nimrod 84, 100, 728, 733

Ninos 301, 636, 766, 814  
Nitocris 333—5, 337, 772  
Noé 107, 253, 344, 467, 529, 538,  
553, 626, 649, 759, 802, 812, 816  
Nyéki Vörös Mátyás 20

Octavia 203, 750  
Octavianus 730  
Octavius 203, 750  
Odelem, J. Ph. 820  
Oecolampadius 306, 767  
Okál, M. 27  
Oláh Sándor 23  
Olympias 477, 810  
Onias III. 619, 622, 811  
Opis 104, 171, 315  
Orbán I. szent 667, 821  
Orbán VII. 650, 817  
Origenes 68, 96, 333, 732, 755, 772,  
779  
Orosius, Paulus 814  
Orpheus 72  
Osborn, Max 738  
Osiander, Andreas 540, 800  
Otho 202, 750  
Otto I. 738, 819  
Otto II. 822  
Óvári Sidó Mihály 17, 18  
Ovidius 35, 72, 148, 192, 741, 747  
Oxyartes 810

Pál apostol 72, 112, 121—2, 129,  
130, 154, 174, 176, 179, 186, 210,  
211, 214, 216, 218, 228, 235, 245,  
260, 273—4, 287, 295, 300, 330,  
335, 358, 379, 385, 396, 400—1,  
402, 436—9, 447, 451, 452, 467,  
474, 482, 484, 488, 530, 539—  
541, 548, 558—9, 560, 564, 570,  
620, 623, 659, 660, 669, 673, 677,  
679, 681, 683, 685—8, 690,  
694—5, 701, 704, 707, 711,  
722—3, 736, 742, 745, 752—3,  
755, 757, 772, 780—1, 786, 791,  
800, 804, 819, 824—6

Pál III. pápa 685, 824  
Pál IV. pápa 650, 816  
Pápai Páriz Ferenc 765  
Pap Ferenc 20  
Pareus, David 19  
Parmenio 777  
Parmenion 421, 457, 783, 789  
Pást Jeremiás 17  
Pausanias 745

Pázmány Péter 11, 47, 740, 758,  
759, 762, 791, 815  
Pelagius, de Cordoba, szent 667,  
711, 821, 826

Pepe, G. 739  
Perényi Zsófia 21  
Perseus 810  
Pesti Gábor 805  
Péter apostol 93, 150, 174, 179,  
210, 254, 255, 265, 271, 293, 296,  
313, 375, 398, 469, 533, 547, 573,  
627, 630, 687, 702, 707, 731, 738,  
741, 752, 760, 761, 763, 765, 766,  
768, 780, 799

Petrovics Péter 813  
Peucer, Caspar 143, 740  
Pharnaspes 794  
Philetus Hymeneus 685  
Philippus V. 809  
Philo Iudaeus 184, 191, 746, 747  
Philotas 457, 789  
Phokas 481, 643, 792, 815  
Photius 742  
Phul-Belochus 94, 732  
Piccolomini, Enea Silvio 819  
Pilátus 256, 386, 388, 535, 547,  
548, 673, 687, 760, 779, 822, 825  
Pipin, Kis 643, 815  
Pirnát Antal 13  
Pius, IV. pápa 650, 817  
Pius, V. pápa 650, 817

Platina, Bartolomeo Sacchi de 660,  
665, 819, 820  
Platon 72, 365, 381, 776  
Plinius 73, 148, 420, 453, 735, 741,  
742, 789, 804  
Plotinos 69, 96, 732  
Plutarkhosz 70, 73, 200, 370, 635,  
738, 740, 747, 749, 750, 751, 754,  
769, 777, 783, 789, 790, 807, 810,  
814

Podjebrád György 372, 744  
Podjebrád Katalin 744  
Polanus, Amandus 34, 68, 207,  
424, 427, 707, 752, 784, 788, 827  
Polonius, Martinus 819  
Polybios 464, 600, 602, 625, 791,  
808, 812—4  
Polycrates 143, 740  
Pompeius, Gnaeus Magnus 85, 86,  
202, 203, 370, 433, 635, 729, 750,  
785

Pompeius, Trogus 808  
Popilius, P. 638, 814

- Porcius Festus 685  
 Porphyrius 69, 96, 333, 732, 771  
 Prágai Jeromos 610, 611, 809  
 Ptolemaios Antipator 445  
 Ptolemaios Epiphanés 71, 207, 594,  
 607–9, 613, 615–6, 671, 752,  
 809, 813, 821  
 Ptolemaios Euergetes 426, 445,  
 594–5, 599–602, 784, 808, 813  
 Ptolemaios Lagos 71, 594–5  
 Ptolemaios Philadelphos 207,  
 594–5, 597–600, 609, 740, 751,  
 759  
 Ptolemaios Philométor 594, 629,  
 632–4, 636–9, 671, 813, 822  
 Ptolemaios Philopator 71, 426–7  
 594, 601–7, 609, 610, 615, 636,  
 784  
 Ptolemaios Physkon 671, 822  
 Ptolemaios Sótér 95, 100, 421, 461,  
 477, 594–7, 732, 751, 783  
 Putifár 169, 371, 744, 777  
 Pythagoras 72, 228, 755  
  
 Ra (Rach) 104, 116, 734  
 Rabsaces 242  
 Rác István 812  
 Radán Balázs 32  
 Rafael 712, 828  
 Rákóczi György I. 22, 25, 26, 84,  
 728  
 Rákóczi Zsigmond 54  
 Regiomontanus 746  
 Renan 29  
 Révay József 69, 803  
 Révész Imre 46, 65  
 Rheda Pál 24, 727  
 Rheda Péter 24, 83  
 Rimai János 64  
 Ritoókné Szalay Ágnes 813  
 Rivulinus, P. Stephanus 18  
 Roboan 354, 774  
 Rókus, szent 712, 828  
 Roxane 461, 477, 591, 790, 792,  
 807, 810  
 Rudolphus Svecus 643, 815  
 Rufus Sextus 204, 751  
  
 Sahadia rabbi 324, 350, 415, 423,  
 435, 471, 479, 537, 770, 773, 783  
 Sahpur I. 87, 730  
 Salamon 135, 173, 185, 190, 228,  
 235, 354, 365, 512, 523, 626, 723,  
 755, 762, 774, 829  
 Sallustius 779  
 Salmanasar III. 731  
 Salmanasar V. 94, 732  
 Samarjai János 19  
 Sámson 401, 781  
 Sámuel 287, 297, 371, 386, 401,  
 739, 744, 754, 762, 763, 769, 771,  
 777, 779, 780, 797, 812, 814, 823,  
 824, 825  
 Sándor VI. pápa 137, 660, 662,  
 739, 819, 820  
 Sándor, Nagy 30, 39, 70–2, 85–6,  
 135, 190, 199, 200, 205–6, 222,  
 240, 318, 324, 374, 421–2, 424,  
 438, 449, 456–464, 476–8,  
 582–3, 590–6, 613, 729, 732,  
 738, 747, 749, 751, 754, 757, 769,  
 770, 778, 783, 788, 789, 790, 792,  
 805–7, 810  
 Santifaller 739  
 Sára 146  
 Sardanapal 94, 731  
 Sargon II. 732  
 Saul 287, 351, 373, 394, 570, 626,  
 687, 755, 780, 824  
 Schacha 104, 116, 315, 357, 734  
 Schedel, Hartmann 730  
 Schelomo rabbi 96, 537, 732  
 Schram Ferenc 66  
 Schulek Tibor 46, 50, 56  
 Scipio Africanus 135, 614, 615,  
 738, 810  
 Scotus, Michael 137, 739  
 Sebestyén, szent 712, 828  
 Sédékias 116, 169, 351, 353, 744,  
 774  
 Seleukos 421, 461, 477, 592  
 Seleukos Kallinikos 426, 445,  
 594–5, 597–602, 607, 615, 784  
 Seleukos Keraunos 426, 445, 594,  
 602, 784  
 Seleukos Nikatör 205, 206, 424,  
 426, 445, 464, 594–7, 751, 783,  
 784, 788, 807  
 Seleukos Philopator 426–8, 445,  
 463, 479, 594, 616–7, 734, 810,  
 811–2  
 Seleukos Sótér 617, 810  
 Sem 107  
 Semiramis 301, 636, 766, 814  
 Seneca 73, 319, 370, 769, 770, 777  
 Sennacherib 94, 179, 242, 302, 324,  
 397, 469, 533, 584, 732, 746, 753,  
 767, 770, 780, 806

- Sepsi János 23  
 Serveto, Miguel 249, 759  
 Setinus 219, 481, 658, 776, 793  
 Sidrach 110, 115–6, 123, 215, 221,  
 224, 232, 236–241, 246–8,  
 251–3, 257–260, 263, 265,  
 267–8  
 Simeon 211, 559, 722, 753, 803  
 Simon mágus 137, 150, 738, 741,  
 755  
 Sisamnis 589, 806  
 Sixtus II. 821  
 Sixtus V. 650, 817  
 Sókratész 72, 381, 735, 748, 779  
 Soltész János 15, 22, 23  
 Sophoklész 72, 310, 768  
 Stephanus 749  
 Strabon 107, 154, 664, 734, 742,  
 760, 762, 790, 806, 814, 820  
 Stroch 824  
 Stuart Mária 816  
 Stübner 824  
 Suetonius 735, 746, 751  
 Sulla 202, 750  
 Sulpicius Severus 29  
 Sylvester II. 137, 665, 674, 738,  
 820, 822  
 Sylvester III. 137, 738  
 Syncellus 733  
  
 Szabó Géza 14, 16, 18,  
 Szabó István 65  
 Szabó Lőrinc 829  
 Szaleh-ed-din 462, 790  
 Szántai Pál 23  
 Szapolyai János 628, 777, 813  
 Szegedi Gergely 32  
 Szegedi Kis István 754  
 Szegedi P. Benedek 18, 19  
 Székely István 32, 35, 728, 731–2,  
 738, 746, 748, 750, 767, 770, 774,  
 807, 816, 818–820  
 Szekfü Gyula 56  
 Szeli Tamás 17  
 Szenczi Molnár Albert 14, 19, 20,  
 26, 27, 57, 728, 732, 741  
 Szentsimoni Pastoris Gábor 14  
 Szepsi Csombor Márton 11, 733,  
 748, 774  
 Szikszói K. István 18  
 Szilvásújfalvi Anderkó Imre 22  
 Szilvásújfalvi Katona Imre 21  
 Szinnyei József 15, 21, 22, 23, 828  
 Szirmay Antal 22  
  
 Szkárosi Horvát András 13, 32,  
 51, 52, 58  
 Szombathi János 15, 21  
 Sztárai Mihály 803  
 Sztateira 810  
 Szulejmán II. 40, 628, 813  
 Szumowski Ulászló 68  
  
 Tacitus 735, 760, 812  
 Tanaxares 163, 748  
 Tarnóc Márton 776, 806  
 Tasnádi Mihály 22  
 Taulerus 184, 746  
 Telegdi István 17  
 Temesvári Pelbárt 75  
 Terentius, Publius Afer 373, 777  
 Terényi István 772  
 Tertullianus 68, 93, 117, 176, 256,  
 261, 389, 436, 659, 731, 755, 761,  
 779, 786, 819  
 Thales 749  
 Theocritus 142, 740  
 Theodoretus 85, 86, 108, 163, 387,  
 423, 424, 729, 743, 784  
 Theodorus Studites 672, 822  
 Theodosius Magnus 162, 163, 265,  
 293, 387, 531, 743, 799  
 Theodotion 96, 252, 732, 759  
 Theophylaktos 690, 825  
 Thessalonice 792  
 Thuri János 17  
 Thuri P. György 18  
 Thurzó Ferenc 23  
 Thurzó György 42, 43  
 Thury Etele 14, 16–8  
 Tiberius 53, 353, 621, 623, 774,  
 776, 811–2  
 Tiglath-Pileasar III. 94, 732  
 Tigranes II. 433, 785  
 Tiheméri Mátyás 20, 23  
 Tilly 27  
 Timotheus 214, 246, 273, 274, 287,  
 335, 376, 396, 451, 502, 559, 560,  
 660, 669, 673, 685, 701, 758, 763,  
 772, 778, 780, 788, 796, 803, 819,  
 824, 826, 829  
 Titus 439, 560  
 Titus Vespasianus 115, 549, 551,  
 655, 735, 801, 818  
 Tóbiás 496, 795, 828  
 Toepke, Gustav 14, 19  
 Tolnai Gábor 11  
 Tomyris 191, 747, 805  
 Török Bálint 813

- Traianus 86, 204, 364, 488, 729,  
     751, 779, 794  
 Tremellius 34, 68, 108, 207, 734  
 Tryphone 209, 752  
 Tsókás Péter 17  
 Tuccia 148, 741  
 Turóczy-Trostler József 19, 57, 79  
  
 Ulászló I. 48, 354, 612, 774  
 Urbain Chauveton 643, 815  
  
 Váci György 20  
 Valdo, Petrus 817  
 Valentinianus 265, 762  
 Valerianus, Julius 738  
 Valerianus, Publius Licinius 87,  
     730  
 Valerius, Julius 757  
 Valerius, Maximus 778  
 Valens 751  
 Vallesius, Franciscus 306, 767  
 Varsányi György 31, 32  
 Vásárhelyi János 21  
 Vásti 809  
 Venus 104  
 Vergilius 72, 73, 180, 318, 746, 769  
 Vespasianus, Titus Flavius 325  
 Vigilius 680, 823  
 Viktor III. 674, 822  
  
 Vince, Zaragozai szent 667, 821  
 Vitellius, Aulus 202, 750  
 Vizsolyi H. Mihály 18, 19  
 Volaterranus (Raffaello Maffei) 100,  
     733  
 Volusianus 87, 730  
 Weller, E. 820  
 Weszprémi István 15, 17  
 Wichliff, John 231, 650, 756, 817  
  
 Xenophon 198, 199, 316, 357, 416,  
     417, 418, 748, 768, 774, 775, 789,  
     794, 806  
 Xerxes 199, 589, 590, 749, 775,  
     806, 809  
  
 Zakariás 210, 211, 474, 532, 559,  
     735, 752, 753, 799, 802, 803  
 Zaroes 150, 742  
 Zénobios 72, 780  
 Zéthosz 745  
 Zeus 745, 790, 807  
 Zolnai Gyula 734  
 Zombori H. Péter 18  
 Zoványi Jenő 15, 21—4  
 Zrínyi Miklós 54  
 Zuonariéh Mihály 800  
 Zwingli 57, 756, 767  
 Zsigmond 611, 809

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Igazgatója

A szerkesztésért felelős: Nagy Tiborné

Műszaki szerkesztő: Merkly László

A kötés- és a burkolóterv Murányi István munkája

Terjedelem: 53,5 (A/5) ív

AK 497 k 7477

74.75967 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György